

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA
(1908–1917)

D 132413

21001000264749

Miskolci Egyetem

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

II. KÖTET
(1908–1917)

II. KÖTET
(1908–1917)

MISKOLC, 2001

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

II. KÖTET
(1908–1917)

MISKOLC, 2001

A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR
A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉS A MISKOLCI EGYETEM TEXTOLÓGIAI MŰHELYÉNEK
közös kiadványa

Sorozatszerkesztő:
Dobrossy István

Szerkesztette:
Porkoláb Tibor

Sajtó alá rendezte:
*Domján Annamária, Fibi Adrien Lilla, Harmat Adrienn Éva, Keksz Zsuzsa,
Kerekes András, Koncz Attila, Lipa Tímea, Nagy Gabriella, Nagy Zsófia,
Porkoláb Tibor, Tóth Petra*

Technikai szerkesztő:
Bertáné Paronai Erzsébet

Borító:
Goda Gertrud

A kötet

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat
és Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata
anyagi támogatásával jelent meg

Felelős kiadó: dr. Ódor Ferenc, a B.-A.-Z. Megyei Közgyűlés elnöke
Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben Miskolcon 2001-ben 500 példányban
Felelős vezető: Ducsay György ügyvezető igazgató
ISBN 963 9311 11 1 ö
963 9311 13 8

SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK

Lévay József naplója (1908–1917)

1908. január 15.

Az új évben most vagyok itt először. Tegnap érkeztem. Nem valami baj, nem is a kegyelet hozott, hanem egy kis családi téli vendégség, melynek élvezését egy igen rossz éjszakával fizettem meg. Komor, zúzos, hideg téli nap van. Kilépni sem kívánkozom a jó meleg szobából, inkább e lapra jegyezgetem jeleit annak, hogy itt voltam az „üres fészekben”. Pedig ennek a pepecselésnek igazán semmi értéke nincs. Gyarló időtöltés vagy megszokás, melyet szüleim halála óta (1892) folytatok. Tizenöt év alatt az apró feljegyzések szinte négyszáz lapra terjedő tömeggé szaporodtak, melyeket e napokban Miskolcon kemény kötésbe foglaltattam. Elő-elő veszem néha, s nézegetem a hosszú idő apró tükördarabjait, melyek életemnek, kedélyemnek töredékes visszasugárzásai.

Azon testi és szellemi előnyök mellett, melyekkel engem a gondviselés megáldott s még most is, hosszú életem vége felé megáldva tart, folyvást megőrzött életkedvem ébren tartja bennem a vágyakozást oly örömek után, melyekről a kor intő szava, ha reá hallgatnék, inkább lemondani ösztönözhetne. Ragaszkodás a társas élet derítő alkalmaihoz, szeretet és érdeklődés az emberek iránt, kellő óvatosság nélküli elfogadása az élvezetnek, melyet a táplálkozás s a test egyéb kívánsága nyújt – még mindig nem idegen tőlem. Még most is, íme, meghívást kaptam a vasárnap e hó 13-án tartandó arnóti körvadászatra, s megígérkeztem. Nem tudom, ha talán a rendkívüli hideg miatt majd nem csökken-e az önbizalom, mikor menni kell.

Egyedül az irodalmi foglalkozás nem akar nálam élénkülni. Hetek, sőt hónapok múlnak anélkül, hogy e részben valami említésre méltót lendítenék. Újra meg újra meg kell győződnöm, hogy még a líra mezején is csak dilettáns maradtam. A múlt hónap végén írtam a *Kivándorló imáját* egy amerikai lelkész (Kuthy Zoltán) fölkérésére az általa New Yorkban szerkesztett „Heti Szemle” karácsonyi számába, melyben a versem, arcképpemmel ellátva, csakugyan közölte is, s a lapot nekem megküldötte. Azóta pihen, s nem tudom, meddig fog pihenni, a Múza. Olykor, kívált éjjel, midőn aludni nem tudok, felvetődik előttem s versalakot ölt egy-egy ötlet, melyet aztán reggel vagy mindjárt éjjel föl is jegyzek, ha érdemesnek tartom. Egyébiránt pedig minden nap küzdök a reám szakadt üres idő unalmával. Vajh a reményem lehetne, hogy az új év kegyesebb és vigasztalóbb lesz reám nézve, mint a múlt volt!

1908. január 30.

Zavart, aggódó érzésekkel jöttem most ide néhány órával ezelőtt. Súlyos lázbetegem hagytam Miskolcon kedves rokonomat, szívbeli egyetlen régi hű barátomat, Jucikát. Idült asztmája néhány héttel ezelőtt ijesztő rohammal támadta meg, s olykor szinte megfulladásig gyötörte különben is elcsigázott, gyöngeszervezetét. Lesújtólag nyomul szívemre elvesztésének gondolata. Mi minden szü-

nik meg, mily drága kötelékek szakadoznak el az ő eltűnésével! Az életnek mennyi kedves, való öröme válik puszta emlékezetté! Öreg embernek az élet vége felé kis öröm is nagy kincs, mint koldusnak az utolsó alamizsna. Szenvedsz, bánkódól, gyöttrődöl, döngeted a végzet kapuját. Mondják, ott van mentő horgonynak a viharban a vallás és a filozófia. De azokhoz csak az ész bír kapaszkodni, nem a könnyek árába merült gyöngé szív!

Itt is, Miskolcon is szinte ragályszerűleg uralkodik az influenza, s gyakran tüdőgyulladásá fajul, s halállal végződik. Pedig a téli időjárás nem mondható rendetlennek vagy szigorúnak. Rokonaim s ismerőseim egész serege szenved a bajban. A jövő hét vége felé Gyulaihoz akartam látogatni Budapestre, hogy jelen legyek a „Kisfaludy Társaság” február 9-én tartandó ünnepélyes ülésén; de ez most már csak akkor fog történni, ha kedves betegünk állapota addig határozott javulást vesz. Anélkül kísérőm lenne minden lépten a féltő aggodalom. Elég kínos azal küzdeni itt a közelben is. Hát még a távolban! A húgom is megint szenvedő állapotban van. Baj, mindenfelé csak baj!

Holnap reggel visszautazom innen. Hajt a nyugtalanság.

1908. január 31.

Máskor is láttam én őt szenvedő betegnek, gyakran súlyosan szenvedőnek. Sejtettem is, hogy gyöngé szervezete vékony szálakkal van az élethez kötve. De sohasem éreztem ily mértékben ezt a féltő aggodalmat és nyugtalanságot miatta, mely most éjjel-nappal nyomja lelkemet, s előre vetett árnyékául mutatkozik a bekövetkező s talán már küszöbön álló elmúlásnak.

Ez éjjen álmatlan töprengéseim közt, ím, ezen sorok jutottak eszembe:

*Hanyatlóban a nap.
A fa lombja rezdül
Hidegborzongás fut
Az erdőn keresztül*

*Szellő volt az máskor.
Most ne gondold annak,
Szegődött hírnöke
Kelő zivatarnak..*

*Úgy reszket a lelkem!
Fölleg borult rája
S a közelgő vihar
Kitörését várja.*

1908. február 11.

A vihar nem tört ki. Elfordította tőlünk a jó Isten irgalma. A halál küszöbéről visszahozta kedves betegünket az életnek. Annyira javult, hogy tegnapelőtt már ágyából fölkelhetett, s a vasárnapi nap tisztességére övéi körében asztalhoz ülhetett.

Én a néhány válságos nap alatt végigszenvedtem mindazt a gyötrelmet, aminél többet és lángolóbbat akkor sem szenvedhettem volna, ha valóban kiragadtatik közülünk. Sőt akkor tán némileg csillapított volna a kérlelhetetlen bizonyosság. Míg nyugalomra nem vergődik a háborgó szív, addig hadd folyjon, hadd omoljon lelkünk vére – könnyeink!

Igy tehát el kellett maradnia a Gyulai látogatásának s a „Kisf. Társaság” közülésén való megjelenésemnek. Emerre egy évig már nem nyílik alkalom, amazzalán nemsokára teljesíthetem.

Nemrég irataimat nézegetve elővettem azokat a verseket, melyeket a forradalom alatt vagy az azt követő években írogattam. Sok nyersség, sok gyöngeség. Azok közül néhány költeményeim kiadott gyűjteményébe is fel van véve. De a legtöbb kiadatlan. Az arra valóbbakat kiválogattam, kijavítottam, s külön leírva félretettem. A többieket elégettem, éppár elbeszélő s többnyire lírai darabot.

Szinte egy kötetre szaporodtak már azok a versek, melyeket újabb költeményeim megjelenése óta összeírogattam. Szeretném, ha ezeket, mint *A Múza búcsúját*, még közrebocsáthatnám. Ahhoz kevés reményem van, hogy a „Franklin Társulat”, amint egy ízben szóba hozatott, megvegye tőlem összes költeményeim örök tulajdonjogát. Azt sem remélhetem, hogy *A Múza búcsúja* kiadásával az én szelíd pacsirta-éneklésem meghallgatást nyerjen most, midőn a Parnasszus körül trombita harsog, s egymás kedvéért a nagydobot verik. Bízni kell hát akár életemben, akár halálom után a véletlenre.

Tavaszi színnű, verőfényes napjaink járnak, mintha jelezni akarnák, hogy kifelé haladunk a télből. De a verőfény nemigen ad meleget. A levegő általában hideg, sokszor fagyos és maró szeles. A hőmérő néha csak 4-5 R. fokot mutat, de azért oly hideget érzünk, mintha kétannyi fok is volna. A hó a hegyeken, éppúgy, mint a síkon, csaknem teljesen elkopott. De azért csak egy éjszaki szeles elborulás kell, hogy ismét tél közepén érezzük magunkat.

Tegnap érkeztem. Irma hívott ebédre. Éppen a szokásos egyházlátogatást végezte itt az egyházmegye által kiküldött két lelkész-„vizitátor”. Vizsgálták az egyház ügyeit és az iskolákat. Fontos küldetés, ha elég tudással, pontosan és lelkiismeretes szigorral teljesítik. De, úgy gondolom, a vizsgálat legtöbb helyen csak futólagos, formális, s legérdekesebb része a vendéglátás. Hallom, hogy ily látogatás egyfolytában két hétnél is tovább tart.

Csekélységben is öröme telik annak, aki örömet találni akar. Szobámba egy újabb, nagyobb és igen olcsón szerzett vaskályhát helyeztem el a régi igen csinos, de kis vaskályha helyett. Emezt most a húgomnak ajándékoztam, akinek arra nagy szüksége volt. Örülök annak, hogy most nekem is tetszésem szerint van, annak is, hogy neki is adhattam. Ez a parányi eset tükrözi egész életembeli magatartásomat, kedélyemet és felfogásomat.

1908. február 12.

A mai napra még itt maradtam, pedig oly szándékkal jöttem tegnapelőtt, hogy ma reggel visszatérek Miskolcra. Semmi különös ok nem tartóztat. Olyan jól érzem itt magamat, s rest vagyok eltávozni. Az sem igen siettet, hogy meghül-

ve jöttem ide, s most a nátha ugyancsak erőt vett rajtam, s mára virradólag éjszakámat meg is rontotta. Nemcsak kényelmetlen de félelmes is, hogy ebben az influenzás világban egész betegséggé fajulhat ez a csúnya félbetegség.

Valamit akartam itt formába önteni egy szomorúfűzről, melynek foszlányai régóta kóvályognak fejemben. De most sem bírtam erőhöz vagy akarathoz jutni. Már szinte arra határoztam magamat, hogy prózába leírom a tartalmát, úgy mint Arany írta némely elbeszélő költeménye tervezetét. Nagyon rideg kézi munka, melyet alig kísér az ihlet. De talán mégis ösztönöz a további eljárásra. Lírai szubjektív költemény nehezen tűrné az ilyenén előre kicövekelést, objektív költemény inkább megtűri.

És beh arra való volna ez a csendes kis „fészek”, hogy háborítlanul foglalkozzék önmagával s eszméivel a lélek, távol minden olyan külső körülményektől és vonatkozásoktól, melyek Miskolcon mégis inkább elvonják a figyelmet, s többé-kevésbé nyugtalanítanak!

1908. március 3.

Bokáig úszunk a sárban, melyet itt-ott még az olvadozó is szaporít, a gyakori eső pedig sok helyen pocsolóvá formál. Szinte egy hét óta így folynak a napok. – Köd, néha havas eső, néha csillogó tavaszi napfény. A tél bomladozása. A tél folyama az idén nem mondható szigorúnak, inkább enyhének. Mégis alig fogyasztottam valaha egy télen annyi tüzelőanyagot Miskolcon, mint most. A múlt évi október végétől mostanáig ötven m.mázsa kőszén és szinte nyolcvan méter fát. Itt Szentpéteren alig többet két méter fánál.

E kellemetlen idő dacára most főleg azért jöttem ide, mert pár nap múlva március 6-án Gyulai barátomat szándékozom meglátogatni Budapesten. Ahhoz már nincs reményem, hogy ő látogasson engem Miskolcon. Nem engedi a kor súlya. Nincs hozzá ereje. S nekem szívbeli kívánságom, hogy a számunkra kimért igen rövid idő alatt egypárszor még lássuk egymást. Nem tudom pedig, vajon megvan-e ez a kívánság, legalább kis részben, őnála is. – Azonban elutazásom megint attól függ: engedi-e a kedves rokonomnak, barátnémnak egészségi állapota, ki a múlt hetekben úgyszólván a sír széléről menekült meg? Kezdett lassan-lassan felépülni, s most újra ágyba döntötték megújult nagy fájdalmai. Ha fenyegető jelei volnának betegségének, budapesti látogatásom most is éppúgy elmaradna, mint a múlt szomorú alkalommal.

Az is hozott ide, hogy szemem előtt verjem el ideiglenesen azt a néhány darab törpefa-oltványt, melyet Niemetz W. F. kertészeti iskolájából rendeltem és kaptam Temesvárról. Ezek 1. „Hardenpont” körte. 2. „Lapien jegyző”. 3. „Clapp kedveltje”. 4. „Württembergi Frigyes”. És egy darab 162. számú, melyet grátisz küldött a faj megnevezése mellett. Ennek a cégnek egész eljárása már a múlt évben is oly pontos, kifogástalan és előzékeny volt, minőt semmi más cégnél régebben történt megrendelésemnél nem tapasztaltam. Német embernek kell lennie, mert magyar kertészvállalattól ilyen nem telik.

Pár héttel ezelőtt egy ismeretlen úriember látogatott meg Miskolcon: Kovács László géptechnikus. Egy általa kiadott füzetkét nyújtott át elolvasás végett, külö-

nösen figyelembe ajánlva az utolsó lapon az általa feltalált „gépmadár” leírásának elolvasását. Elolvastam a füzetet. Az egész a föld és a többi égitestek alakulásáról értekezik, saját felfogás szerint, eléggé érdekesen. Az utolsó lap csakugyan a gép-madáré. Mint később személyes érintkezéseim alkalmával bőven előadta, ő a madarak repülésének eszközeit és módját megfigyelve oly gépet szerkesztett, melyet az eddigi rendszerektől eltérőleg, szárnyakkal ellátva és kormányozva, a legnagyobb biztossággal lehetne levegőit utazásokra használni. Amiket találmányáról szinte elragadó lelkesedéssel beszélt és magyarázott, úgy tüntette őt fel előttem, mint aki egész világával beleélté magát dédelgetett s őszerintre eredeti és világra szóló eszméjébe. Erre az egy kockára tette fel egész egzisztenciáját. Ettől remél nagy hasznót az emberiségnek, hírnevet, dicsőséget és annyi jutalmat önmagának. De nincs módja, hogy találmánya életrevalóságát tényleg bebizonyítsa. Mindenféle részvétlenséggel találkozott. Tizenöt év óta ez neki éjjeli-nappali gondja, törődése, elmegyöttrése. Ötszáz levelet írt segélyért mindenfelé. Háromra kapott választ. Az is csak sajnálatot nyilvánított, nem segélyt. Ötezer korona kellene egy kisebbszerű alumínium gépmadár készítéséhez. Azt mondá: én vagyok az egyetlen ember, aki az ő hosszas magyarázatát, szíve kiöntését türelmesen végighallgattam.

Biztos reménye van, hogyha én egy rövid felhívással nyitok aláírást az ő találmányának bemutatása végett, a siker el nem marad. Ígértem, hogy másokkal is megbeszélve a dolgot, szívesen teszek, amit tehetek. Előre látom, hogy mindhiába. Sok előfeltétele hiányzik a sikernek. A találmány közelebbi ismertetése s életrevalóságnak meggyőző rajzolata nélkül, csak úgy vaktában, nemigen számíthatni a közönség nagyobb mérvű pártfogására. Annyival kevésbé, mert úgy Német-, mint Franciaországban egymást érik nyilvánosan a repülőgépek tökéletisével foglalkozó kísérletek. Ha útja és módja meglehető volna, az lenne ily esetben legkívánatosabb és célravezetőbb, hogy maga a kormány jönne segítségére az ily találmány életrehívásának és gyakorlati bemutatásának.

1908. március 4.

A húgom tegnap sok rábeszélés után orvost hivatott magához. Rábírta főleg az a körülmény, hogy tegnap éjjel nagy vérvesztése volt mind a két úton, amit addig soha nem tapasztalt. Az orvosi vizsgálat megállapította, hogy ennek a vérvesztésnek már huzamosabb idő óta kellett folytatódnia, amit a húgom is lehetőknek mondott, bár – amint mondja – nem figyelt rá. Ez okozta nagy lesóványodását, s ennek alkalmasint a belekből kell erednie. Ezen kívül vesedaganat és annak mozgékonyasága mutatkozik, s egy idő óta a belek gyakori fájdalma. Összehúzó gyógyszerrel rendelt az orvos és haskötőléket a vese visszaszorítására. Úgy láttam, a vérzés okára és eredetére nézve az orvos nincs tisztában.

A baj egy hetven éves nőnél mindenestre nagyon komoly. Könnyen végzetessé válhatik. Szívesen segítem őt, amennyire tehetem. Bár ne csak szükségén, de betegségén is segíthetnék!

Hát bizony itt is, ott is integetnek bennünket a jelek, hogy készülünk a végelválásra. Készülünk, de soha készen nem vagyunk. A több nap óta folyvást tartó ködös, esős időjárás után ma reggel már derengeni kezd az ég. Ragyogó nap szórja

sugárait a sár- és pocsolya-tengerre, de még most sem tartósnak ígérkező határozottsággal. Most azonnal visszaindulok.

1908. március 14.

Végre csakugyan teljesítettem a látogatást Budapesten. Március 6-án reggel mentem, s 11-én este érkeztem vissza. Gyulai vendége voltam. Semmi más célom nem volt, mint néhány jó barátom s jó ismerősöm meglátogatása. Gyulai barátomat tűrhető állapotban találtam, bár nagyon gyöngének s különösen emlékező erejét fölötte megcsökkentnek. Háromszor-négyszer ismételte a kérdést oly tárgyról, melyre nézve néhány perccel előbb már feletet kapott. Ajánlottam, hogy hagyjon fel a szerkesztés gondjaival („Budapesti Szemle”, „Olcsó Könyvtár” stb.). Nem volt hajlandó az anyagi előnyök miatt. Pedig látszik már itt-ott a figyelem hiánya, dacára annak, hogy segítkeznek mellette egy megbízott fiatalember.

Látogattam Görgei Arturt, Görgey Pistát, Szily Kálmánt, Fraknói Vilmost, dr. Farkas Lászlót és a „Franklin Társulat” igazgatóját, és akit előbb kellett volna említenem, Voinovich Gézáékat (egykor Arany Lászlónét).

Sokat hallottam az üdvözletekről és jó kívánatokról, melyekkel Görgei Arturt január 30-án kilencvenedik éve betöltése alkalmából igen-igen sokan, még váratlan és meglepő oldalról is, elárasztották. Újabb erős bizonyága ez annak, hogy mind szélesebb körben oszlani kezd a pokoli gyanú, melyet Görgei névéhez fűzött a butaság, a rosszakarat, a hazafiúi vak fanatizmus. – Görgey Pista ezek és egyebek láttára, mint említé, cikket írt a „Budapesti Szemle” számára *Klio locuta* címmel. De én azt hiszem, hogy még most nem maga Klio beszél, csak hírnökei.

Részt vettem dr. Farkas László vendégasztalánál Gyulaival együtt és Voinovichéknál, hol őrajta kívül még Fraknói Vilmos és Szalay Péter államtitkár, a háziasszony testvérbátyja volt jelen, akinek sajtáságos, rokonszenves egyéniségével megismerkednem öröömre szolgált.

A „Franklin Társulat” igazgatója még mindig nemigen biztat arra, hogy összes költeményeim örök tulajdonjogát megszerezzék. Azt inkább ígéri, hogy kéziratban levő verseimet, melyek már egy kötetet tennének, s mely már *A Múza búcsúja* lenne, megvenné és kiadná a társulat. Ígértem, hogy e nyár folyamán összeszedem.

Minden különösebb multság vagy szórakozás nélkül telt el az a néhány nap. Nem volt kivel ide vagy oda elvetődnöm. Ahol hallani kellett vagy lehetett, oda hiába is mentem volna. Így többnyire csak a szobába szórakoztam, legföljebb az utcákon tettem rövid sétát. Én a fővárosban mindig jóllakom négy-öt napi mulatással. Talán majd májusban ismét fellátogatok az „Akadémia” gyűlésére, vagy ősszel ismét Gyulaihoz Leányfalura.

A vármegyének még most is választási bizottsági tagja lévén beosztanak engem egyes választmányokba, bizottságokba stb., melyekben aztán én sohasem jelenek meg. Ha megtisztelő is ez a bizalom, de rám nézve nem kedvező. Képtelen vagyok lábam gyöngesége miatt a lépcsőkön járni-kelni, képtelen vagyok fülem elnehezülése miatt a tanácskozásokban részt venni. És igazat vallva, ez a mostani politikai és társadalmi légkör inkább elvonulásra, mint szereplésre ösztönöz...

Húgom beteges állapota tíz nap óta inkább rosszabbodott, mint javult. Ugyanazon fájdalmas tünetek a belső részekben. Rendkívüli gyöngeség és teljes étvágytalanság. Holnap reggel magammal viszem őt Miskolcra, s ott valamelyik okosabb orvossal megvizsgáltatom. A baj, a rosszullét, a lesóványodás nem mostanában kezdődött. Egy évnél is régebben. S ő tűrte minden orvosi segítség nélkül.

A márciusi szokott szeszélyes időjárás traktál bennünket. Napjában háromféle időnk is van. Tegnap derűs is volt, felhős is volt, csendes is, szeles is. Este és éjjel pedig sűrű, lágy, olvadékony hó esett. Most házaink és hegyeink tetőit hó borítja. Egypár órai napsugár egyszerre el fogja olvasztani. A fák rügyein még semmi jele a tavasz közeledésének.

Kertemben már meglehetősen le vannak tisztítva hernyófészkek a gyümölcsfákról. Úgy látom, a szomszédok is babrálnak valamit, de csak valamit. Pedig akkor én hiába tisztogattam.

1908. március 17.

A húgomat látogatni jöttem. Tegnapelőtt csakugyan megvizsgálta Sidlauer orvos. Végzetes a diagnózis: előrehaladt vastagbélrák, mely rövid idő múlva menthetlenül elviszi a szenvedőt.

Nagy csapás ez rám nézve. Egyik leggyöngédebb kötelék szakad meg velem, mely engem az élethez fűz. Sokszor elgondolom, hogy is nem találunk határozott vigaszt és megnyugvást abban, hogy oda megyünk, ahova kedveseink előre mentek s minden élők menni fognak! Miért ragaszkodunk ösztönszerűleg oly igen az élethez, mintha önkéntelen azt éreznők, hogy ezzel mindennek vége van?

Az orvos úgy nyilatkozott nekem, hogy legfőljebb egypár hónapja lehet még hátra gyógyíthatatlan betegünknek. Kifogy belőle az erő, s csendesen véglobbot vet az élet mécse.

Most azért vagyok itt, mert azt hallottam, hogy tegnapi virradóra kétségbeejtő kínjai voltak a miskolci orvostól kapott egyik gyógyszerőtől. Ma már nyugodtabb állapotban s ágyon kívül találtam. Holmi betegnek való apróságot hoztam neki. Ebédnél is valamicskét evett. Nagy baj, hogy folyvást étvágytalan. Mindig éhes, és sosem ehetik. Így aztán napról napra csökken ereje.

Ma délután elültettem két törpefát a Temesvárról érkezett öt közül. Egy „Tervoo” nevű török almát és egy „Hardenpont” körtét. Mindkettőt a jobb oldalon a nagy gyümölcsös végére.

Holnap reggel vissza Miskolcra.

1908. március 27.

Tíz napi távollétem után igen gyorsan lefelé hangolónak találtam szegény húgom állapotát. Szemlátomást lefogyott, ereje nagyot csökkent; most pedig diartáció is állott elő nála a rendkívüli étvágytalanság mellett. Kedves leánya, Emike is megjött vasárnap Furtáról, s időzik még néhány napig. Ő is tisztában van már a szomorú helyzettel.

Én magam is most már szinte nekikeményített szívvel várom az elkerülhetetlen végzetet. Úgy hiszem, hogy az elvesztés féltő fájdalma és gyötrelme előkészí-

tett engem erre már akkor, midőn a múlt hónapban úgy miskolci kedves rokonom, mint itteni húgom életéért remegtem. Ebben is a gondviselés munkájára ismerek. Most különösebb izgatottság nélkül gondolok a végelvárára, s nyugodtan gondoskodom a temetés részleteiről jó előre, melynek legfőbb gondja és terhe úgyszólván csak az enyém lesz.

Kertemben is elvégeztem tegnap és ma a legszükségesebb tavaszi munkát. Néhány rózsafámat és szőlőtőkémeket fölszedtettem a föld alól. Három törpefa-oltványt (körtéket) elültettem. Rózsa- és málnabokraimat, valamint udvaromon levő gömbakácfaimat megmetszettem. A kert pázsitján a harasztot feltisztítottam. A középút fölseperve sétáimra készen áll. A gyönyörű tavaszi napfény szinte ragyogóvá teszi a képet.

1908. március 28.

Nem látom, hogy valami nagyon segítené a természet fejlődését a szép tavaszi fény, mely néhány nap óta örvendeztet bennünket. Az éjszakák rendszeren hidegek, s reggelre a kívül álló edényekben befagy a víz. Napközben még a melegnek is hideg leheletét érezzük. Így nem csuda, ha a fák rügyei még most sem akarnak mozdulni; késik a kibontakozás.

Ez éjjel a húgom fia, Vadászy Gyuri is megérkezett Árpádalmáról. Bizonyosan az én levelem következtében, melyben édesanyja gyógyíthatlan betegségéről írtam neki, megemlítve, hogy ígért látogatását ne halassa sokáig, minél előbb jön, annál jobb. Mert kedves halottunkat látni már nem csak késő, de véleményem szerint nem is észszerű. Mért maradjon lelkünkben utolsó benyomásnak az a meghidegült, élettelen, elváltozott arc, melyet egykor oly kedvesnek ismertünk, amely ott a koporsóban most már senki és semmi, s várja az enyészetet, hogy elemeire bontva magába olvassza az örök természetet?

Kovács László miskolci géptechnikus gépmadara ügyében csakugyan engedtem a nyugtalan, szinte esdeklő kérésnek. Megírtam a felhívást az ötezer korona összegyűjtése végett, de úgy, mintha ő maga kérné. A felhívást én alá nem írtam. Az ajánlást megnyitotta Tarnay Gyula alispán száz koronával. Én utána jegyeztem szinte száz koronát. A befizetés csak akkor történhetik az alispán kezéhez, ha egy év alatt, 1909. márc. 25-éig az egész ötezer korona ajánlás alá lesz jegyezve, amit én nemigen hiszek. De egy találmányába önmagát teljesen beleélt magyar elmének legalább némi reményt és némi megnyugvást szereztem.

1908. április 6.

Semmi különös ok és cél sem hozott, csak éppen beteg húgom meglátogatása. Jobb állapotban találtam, mint előtte hittem. Közben-közben napi szüneteket tart a lassú enyészeten. De az ítélet ki van mondva. Ajtó előtt leskelődik a kikerülhetetlen vég. Szegény beteg! Nem ismeri a szörnyű bajt, mely belsejét dúlja. Titkoljuk előtte. Néha reménykedik, néha reménytelenül csüggedez. Én is hol biztatom, hol előre készítgetem.

Sietnem kell a „Borsodmegyei Nőegylet” holnap délután tartandó fontos értekezletére. Arról lesz szó, hogy a nőegylet által létesített és fenntartott árvaház

értékes ingatlanlélkével, épületével és tekintélyes alaptőkével (117 ezer korona) egyszerűen átadassék-e az államnak, mely az országos „Gyermekliga” miskolci telepének megalkotására használja azt fel.

Úgy hiszem, hogy az átadás ellen számos ok és érv fog itt síkra szállni. Az állam nem magába olvasztani, hanem inkább segíteni tartozik az olyan emberbaráti intézményeket, melyeket társadalmi tevékenység és adakozókészség hozott létre, s melyekhez régi kegyeletes múlt idők emlékei fűződnek. Az állam a törvény értelmében vegye föl az „elhagyott gyermekek” gondját, de engedje, sőt örömmel szemlélje, ha ömelle a nőegylet is a maga módja szerint gondoskodik a maga árváiról.

Azt hittem, most már valami feltűnő jeleit találom gyümölcsfáimon a tavasz közelségének. De nem találtam. Alig-alig mozdul itt-ott egy-két rügy. Egy pár körtéfacskán duzzad nagy ritkán egynéhány. Gyümölcsös évre, legalább eddig, semmi kilátás. A természet közel és távol oly fekete színben mutatkozik, mintha március első napjait élnők. Pedig a hernyóirtás hatósági ellenőrzése még soha sem történt oly szigorral, mint most. Úgy hallom, a főszolgabíró a városi előljárással együtt személyesen vizsgálja a gyümölcsöskerteket. Előre gondolom, hogy a vizsgálat után is marad annyi hernyó, amennyi a mi gyümölcsfáink elpusztítására elegendő.

1908. április 7.

Legközelebb meglehetősen mozgalomba hozta társadalmunk egy részét úgy a fővárosban, mint a vidéki városokban is az úgynevezett gyermeknap. Nyilvános tereken és utcákon úrinők és leányok (lehetően a legszebbeket értve alatta) önkéntes adományokat gyűjtöttek az „elhagyott gyermekek” gondozására alakult „Gyermekliga” javára. A vállalkozás legtöbb helyen, különösen a fővárosban, afféle sport vagy jux színét öltötte magára. Szinte udvarlási verseny a szép hölgyek színe előtt. Nem csalódtak, akik erre számítottak. Budapesten fényesen sikerült. Mintegy 70 ezer korona gyűlt az urnákba a két gyermeknapon.

Miskolcon nem gondolom, hogy hétszáznál több gyűlt volna. Szegény és kicsiny a közönség arra, hogy tekintélyes áldozatot hozzon az emberbaráti célra akár nemes ösztönéből, akár hiúságból.

Hallom, itt Szentpéteren is próbálkoztak a formával. Nem említik az eredményt. Képzelem, mily sovány lehet, mikor a városka egyetlen gazdagabb urának adománya egy korona volt.

Hol vagyunk azon gazdag, hatalmas államoktól (Amerika, Anglia, Németország), melyekben az emberbaráti intézmények terén csudákat mível a társadalom részvéte? Nálunk mindenki mindenben az államra támaszkodik. Pedig hiszen az állam mi magunk vagyunk, ereje a mi erőnk, gyengesége a mi gyengeségünk.

Ma ez első meleg nap, mely már a tavaszhoz visz. Reggeli nyolc órakor már 10 fok meleget mutatott a hőmérő. De a folytonos szárazság nem engedi, hogy a meleg foganatos legyen a tenyészetre.

1908. április 20.

Tegnap és ma Húsvét ünnepét üljük. Az ünnep örömeinek, kivált tegnap, nemigen kedvezett az időjárás. A gyönyörű, tavaszi, napfényes meleg szombatra

komor, esős, hideg vasárnap következett. De ez nem gátolta a buzgó, ájtatos híveket, hogy szorongásig meg ne töltsük tágas, szép templomunkat. Férfiak és nők, sok százan járultunk az úrasztalához.

Ma valamivel derültebb az ég. Olykor a nap is kipillant a föllegek közül, de most is félig komor, hideg, szeles. A fák rügyei nehezen haladnak előre. Most már biztosan mutatják azok, hogy az idén semmi gyümölcsre nem lehet kilátásom. Meg kell elégednem a gyönyörrel, melyet majd a zöld lombok s azok alatt nyárbán a hús árnyék és az üde pázsit nyújtani fognak.

Vadászy Palinál családja összes tagjai együtt ünnepelnek; ezek közt a csecsemő kis unoka is (Dezső fiaskája), kit nemrég szinte már a halál karjai közt szemléltek, s most egy élénk, kövér, szép kisgyerek.

De bizony mély szomorúsággal látjuk itt naponkint hervadó és enyésző szegény hűgomat. Mily keserves sors az: fájdalom közt érezni és tudni, hogy a halál ránk tette kezét, hogy tőle nincs többé menekülés, hogy környezetünk biztatásai csak ámitásunkra kigondolt, jóakarató beszédek, melyekben magok sem hisznek. Szegény, szegény régóta szenvedő testvérem! Látván, hogy megmenteni módunkban nincsen, szinte magunk is rátérünk annak igazságára, amit ő tegnap hangoztatott, hogy ilyen életnél sokkal jobb az elmúlás. Csak az Isten hozná is el már „minél előbb s nagy kínok nélkül”! Én, amit lehet, enyhítése végett megteszek körülte. Holnap Miskolcon intézkedni fogok, hogy Sidlauer orvos jöjjön ki ide hozzám. Mindig éhes az istenadta, de mikor enni akarna, semmi nem kell neki. Szinte undorodik az ételtől. Rendkívül erőtlén. Elmelegülései és fájdalmai vannak éjjel, néha napközben. Szemlátomást vesz és fogy, mint egy égő gyertyaszál.

Folyó hó 30-án szeretnék Budapesten megjelenni az „Akadémia” tagválasztó gyűlésén – legalább illendőségből. Gyulai nem válaszolt, hogy hozzá szállhatok-e. Pedig ha vendéglőbe szállok, az talán rosszul fog esni neki. Majd meglátom, mint cselekszem. Az ő viselkedése, bármennyire lenyomja a vénség, előttem szinte megfoghatatlan.

1908. április 27.

Nem Sidlauer orvost, hanem egy másik fiatal doktort küldtem ki Miskolcra: dr. Venetianer J. Semmi jóval nem járt a látogatás. Ugyanazt a gyógyíthatatlan bajt találta, melyet előbb Sidlauer felismert. Úgy referált nekem, hogy legközelebb két-három hónapig húzódhatik a betegség. A vég elkerülhetlen, bár biztos határ-időt jósolni nem lehet.

A tegnapi gyönyörű, meleg, tavaszi nap után ma kellemetlen, esős időben jöttem ide, pedig talán most már nem is volna nagy szükségünk az esőre. Az ő látogatása végett jöttem. Pár nap múlva, április 30-án csakugyan szándékozom részt venni az „Akadémia” tagválasztó gyűlésén, majd május 3-án a díszközgyűlésén. – Gyulai köréből vettem a hírt, hogy szívesen vár, hogy egészsége eléggé jó, s hozzá szállanom nem lesz neki alkalmatlan.

A nagy lucok és folyvást ömlő eső miatt kertemben se nézhetek szét. Mondja a házi felügyelőnk, hogy most már látszik a teljes gyümölcstelenség, különösen alma- és körtefákon. Szilva mégiscsak úgy áll, mintha valami mutatkoznék. Bi-

zony kívánatos lett volna. Most egy évig újra ámítani kell magamat a reménnyel. Kár, hogy a gyümölcsfa is nem olyan gyorsan termő, mint a rózs! Az én koromban a várakozó egy év nagy idő. Bárcsak a vágyak szélsőségeitől lehetne végképp menekülni!

1908. május 12.

Április 30-ától május 8. délutánjáig Budapesten töltöttem az időt. Április 30-án csütörtökön délután részt vettem az „Akadémia” tagválasztó nagygyűlésén; május 3-án pedig a díszközülésen s az azt követő társas ebéden. Amannak előadásai-ból éppen semmit, emennek pohárköszöntőiből keveset hallottam, s a kevésben is kevés megszívlelendőt. Kedvemért mindkét ünnepségre eljött Gyulai is, kinek most is vendége voltam. Testi egészségét túrhetőnek, de szellemi állapotát, kivált emlékezőerejét nagyon hanyatlónak találtam. Képtelen a gondosságra maga körül. Emiatt elszomorító tapasztalatokat hallottam róla. Sokszor gyermekes. Mindig dacos, haragos.

43. kép. Boruth Andor: Lévay József

Éppen akkor végezte életnagyságú arcképének olajfestését Boruth Andor, az ifjabb festész-generáció egyik legjelesebb arcképfestője. Gyulai ötletszerűen felszólítja az ott jelenlévő művészt, hogy most már őutána engem is fessen le. Nagy készséggel ráállt. Rögtön hozzáfogott, s öt napi üldögélés után elkészítette, mégpedig sikerülten, életnagyságú mellképemet. Mind Gyulait, mind engem önmagának festett kiállítás, illetve eladás végett. Magam részéről sajnálom a művész fáradtságát, melynek jutalmát az én arcképem által nehezen fogja valaha feltalálni. Magamnak sem kellek, ha a tükörbe, akár „érdemeim” tükrébe nézek is. Másnak hogyan kellenék?

Meglátogattam Görgei Arturt, Kozma Andort, dr. Farkas Lászlót. Több jó barátommal s ismerőssémmel az „Akadémia” ülésein találkoztam. Mindenfelé lekötelező fogadtatásban s érintkezésben volt részem. Öregembernél az ily találkozásnak félig-meddig mindig olyan búcsúzásféle íze van.

Örömmel láttam az Erzsébet tér és a Városliget gyönyörű virágcsoportjait, növényeit. Mindkét helyen uralkodó, szinte egyedül uralkodó volt a legtarkább változatos színben a tulipán, a cinerária, az árvácska és a nefelejcs.

Kilátogattam, mint szoktam, a Kerepesi úti temetőbe is. A halottak díszes városa. Élők versenyküzdeme fénylő síroszlopok által az enyészettel. Nézegettem a sírköveket, sok közeli személyes ismerősimét, sok hír-névből ismerősimét. Arany János gránit ravatalának egyik oldalán lefüggő érclepel: *Arany János 1820–1885. / Piroška 1866–1886. / Arany László 1844–1898.* A másik oldalon végignyúló szalagon: *Született 1817. marcius 22. meghalt 1882. október 22.* Ez alkalmasint helyesbítése a bronzlapon levő hibás dátumnak. Séta közben feltűnt előttem számos ismerősim neve. Némelyikről nem is tudtam, hogy a főváros homoktengerében van eltemetve: Jókainé Laborfalvy Róza, Prónay József, Török Pál, Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor, Szász Károly, Giczey Samu, Jekelfalussy Lajos, Szomjas József és többen. A síremlékek sűrű erdejében mily változatos, mily fényűzés alakban és díszítésben! Mily dúslakodása az emberi törekvéseknek halottak emlékében!

Voltam a nemrég emelt pompás palotájában a „Szépművészeti Múzeumnak” is. Megnéztem a spanyol festő, Goya grafikai képkiállítását. Több mint kétszáz rajzán az alakok változatosága, helyzet- és kifejezésbeli különfélesége volt előttem bámulatos, de gyönyörűséget bennök nem találtam. Sokkal inkább gyönyörködtem a festészeti kiállítás, melyben sok szépet, de valami kitűnő újat nem találtam. Jólesett észrevennem, hogy a kiállítás sorozatából a természetellenes szecesszió szinte egészen eltűnt.

Nem sok öröm várt most a kertemben sem. Pedig szinte remélve és vágyakozva jöttem. Egy pár vén almafám virít szegényen. A legtöbb szinte gyászol, lombtalan, fekete, mintha veszni készülne. A törpék leginkább. Sétára sincs kedvem közöttük.

Halad előre szegény beteg húgom a lassú enyészet útján. Emésztőbajának névét, mivoltát, teljes reménytelenségét, úgy látom, még mindig nem ismeri. Érti azonban, hogy napról napra vesz az ereje, s hogy nem sok idő múlva itt kell hagynia bennünket. Nem táplálkozik. Mindig éhes, de mikor bármit enni akar, szinte undorral fordul el tőle. Feldúlt belső részei ellene állnak. Biztatni és vigasz-

talni nem tudom eléggé. A biztos elmúlásba belenyugodni nehezen enged bennünket az élet-ösztön. Csak sötétben pislogó mécs a síron túli élet híre és reménye is. Ha legalább vigaszt és bátorítást nyerhetnénk abban a tudatban, hogy odamegyünk, ahová rég elhalt s még élő minden kedveseink mentek és menni fognak!

Itt mulatásom most csak a mai napra terjed. Holnap reggel visszautazom. A „Nőgyelet” fontos közgyűlése lesz, melyben részvételre különösen fel vagyok kérve.

Kedves Bőjón!

*Tovább maradtam itt, mint előtte máh délután.
Egy férfi művészt írtam akkor jessene leslayban
Fényes avatásán mikor megeztéltem. Ré' szed,
késy kudd jessene engem is a művészt a ma-
ga szemébe. Emlékeztéltem maradtam. Szom-
baxóra minden nap ülöt a férfi előt egy pár
órát. Csak holnap, pénteken, délután ültem
Miskolcra. Holnapot aradk egy pár nap múl-
va meheroch előt nem is írom, mikor. Majd
csak a délutáni vonsal fogok kidereni,
Jna a rajzán minden baj nélkül, vonsal
De a rajzán ugyan magar az. De a rajzán vonsal
vonsal. Fényes baxóra nem teljes csak vonsal.
Miskolcra írtam, vonsal jessene a hol meg
jessene.
Sokszor gondoltam rád, a ne bejegye-
szedtem. Bár a rajzán az issem, hogy ha a rajzán
ne jessene a rajzán a rajzán a rajzán a rajzán
csak a rajzán a rajzán a rajzán a rajzán!*

Jessene a rajzán a rajzán a rajzán!

Levay Bőjón

44. kép. Lévy levele hűgához, Lévy Borbálához

1908. május 24.

Most már teljes üdeségében kiadta magát a tavaszi természet. Fejlődik, siet a tetőpont felé, honnan aztán fokonyként hanyatlík s folytat[ja] az örök rend szerint megszabott körforgását. Most már szinte egész bizonyosan láthatni, mit várhatok termésre nézve a nyártól, legalább az én kertemben.

A fák lombjait legtöbb helyen teljesen lepusztította a hernyó. Lehetetlen volt bírni vele. Apróbb fajta hernyók, mint a múlt évben. Nálam még meglehetősen megmaradtak a gyümölcsfák. Alig sýnyli egynehány. Többnyire szép zöld levelesek. De a gyümölcs egészen elmaradt. Talán kóstolónak sem kapok; szőlőtőkém is, melyek fakadáskor némileg biztatni látszottak, szinte üresek. A vesszők hegyein látszanak itt-ott apró fűrtöcskék. Mikor a fűrt a venyige teteje felé mutatkozik, azt mondják, ez általában sovány szüret biztos előjele.

Az időjárás is mostoha. Egész májusban egy csöpp esőnk sem volt. A száraz kánikulai hőség szinte kiállhatatlan. Az a csuda, hogy a növényzet mindamellett meglehetősen lábon áll.

Munkaképességem vagy készségem testi erőmmel együtt igen hanyatlak. Gondolkozásom s képzelődésem útjai begyöpösödtek. Költemény helyett olykor egy-egy ötlet vetődik fel, melyet ha versbe foglalok is, hogy tőle minél előbb szabaduljak, nem lesz egyéb, mint egy rövid ötlet. Ezeket aztán külön csoportba gyűjtöttem *Tárca* cím alá rakosgatva, mint valami aprópénzt. Pedig talán nem is aprópénzek, csak apró kavicsok. Különösen egy költeménnyel tartozom még magamnak: *A Múza búcsújával*. Visszatekintés lenne arra a pályára, melyen kézen fogva vezetett engem a Múza. Bevezető verse lenne ugyanezen cím alatt kiadandó utolsó verseimnek. E nyár folyamán, amint már írtam is, ígértem is, nyélbe kellené ütnöm a gyűjteményt. Tudok-e majd erőt venni erőtlenségemen? Nem tudom.

Ittlétemben, szokásom szerint most is az *Új Testamentom* lapjait forgatván, ezt olvasom az *Apostolok Cselekedetei* VI. részének 12. versében: „És felzendíték a községet, a Véneket és az Írástudókat, és ötlet (István vértanút) megsarkalván megfogák és vivék a Tanácsházba.” A *megsarkalván* szót eddigelé se nem olvastam, se nem hallottam. Talán az jelenti, hogy: *sarkába nyomulván, utolérvén?*

Szegény húgom szemlátomást halad azon az úton, melyen nemsokára elfogy, mint a vége felé pislogó mécsvilág. A legutolsó cseppig felemészti erejét ez a szörnyű betegség. Egy csontvázzá lesz, melyet csak a hozzátapadó bőrfelület tart össze... Óh, láttam már én ennek szívrendítő példáját!

Még a *Biblia* előbb említett szakaszában olvasom: „Simon pedig ő is hűn (*bíve*)” – VIII. 13. „És vőnek (*vevének*) azok Szent Lelket” – VIII. 17. Analógia: lőnek, tőnek, vőnek – levének, tevének, vivének. Ma kevésbé használatosak. „És Péter megeszmélvén magát” – XII. 11., azaz: *magához térvén, föleszmélvén, föleszeledvén* az iránt, amit az angyal cselekedett vele, midőn Heródes tömlöcéből kivette.

1908. május 25.

Míntha könyörölni akarna az ég a szomjazó természetén, midőn a rég tartó száraz hőség miatt már a föld is repedezni kezdett. Szinte azt hinnők, hogy kifogyott a fellegekből az éltető nedvesség. Ma reggel a baljóslatú Orbán napján mégis érkezett valami csekély, szitáló permeteg. E pillanatig, reggeli tíz óráig ugyan éppencsak annyi, hogy az utca porát elverte, s a növények levelét megmosta. És a véknyan borult ég valami gazdagabb esővel nemigen látszik biztatni. A levegő is lehűlt. Tegnap ilyenkor 24-25 fok Ré. volt a meleg, most 13.

Tegnap nyélbeütöttem vagy kitaroztam egy kis ötletszerű verset, melyen néhány nappal ezelőtt már pepecseltem. Ez is csak a *Tárca* aprópénzei közül való. Címe és tárgya: *Kísértet*. Mert valóban küzdeni kell a vágyak, indulatok, szenvedélyek ostroma ellen. Gyakran kapom rajta magamat oly lépéseken és benső meghasonlásokon, melyeket több fegyelmezettséggel és önuralommal ki lehetett, sőt ki kellett volna kerülnöm. Valóban magamnak kellene kielégítő feleletet adni a versecske kérdésére:

*Ki őriz meg engem ettől
Az üldöző kísértettől?
Víz tükrére becsalogat
S ott zúdít rám bős habokat.*

*Egy tündérvirág kapuinál
Bűbájos virágot kínál,
De virágát, ha elveszem,
Vérző tövisnek érzem. stb.*

Levelet írtam V. Gyurinak Árpádfalvára. Úgy értesíté beteg édesanyját, hogy majd csak július hó folyamán jön át meglátogatni. A szegény beteg óhajtaná, minél előbb jöjjön, míg annyi ereje van, hogy legalább beszélgethet vele. Júliusban, úgy lehet, késő lesz. Megírtam neki. Szomorú kilátások.

1908. június 8.

Pünkösöd ünnepét üljük. Tegnap az első napját, ma a másodikat. Tegnap teljesen megtölté templomunkat az ünneplő gyülekezet. Részesültünk az úri szent vacsorában.

Régóta égető, száraz hőség gyötri a földet. Ennek dacára a növényzet nagy része eléggé üde és életerős. De a búza sokhelyütt oly silány, hogy az elvetett magot sem fogja megadni. Hírlapi tudósítás szerint országsherte, ha nem is nagy ínséget, de rossz esztendő várhatunk. Méltó folytatását és fokozását a rossz közviszonyoknak, kísérőjét a „nagy nemzeti kormány” elkeserítő viselkedésének.

A fellegek olykor meg-megfordultak felettünk. Néha a távoli ég aljon sötét borulat nagy esőt vagy zivatarat is jelzett, melynek előszelét itt is éreztük: de egy szem esővel sem ajándékoztak meg. Hanem ez éjjel csakugyan ránk zúdult az irtóztató zivatar. Viharos szélvész, irtóztatos villámlás és mennydörgés, rövid ideig tartó esőszakadással. Álmomból egy szörnyű roppanás riasztott fel. Kinéztem az ablakon. Egymást érte a villámlás, mintha az egész levegő kigyulladt volna. Reggel láttam, hogy különben is elkorhadt utcakapumat oszlopostól, mindenestől kidöntötte a vihar. Annak a roppanása ébresztett fel álmomból. Kár a kertben vagy más egyébben nemigen esett. Eső sem volt valami nagyobb mértékben, de valamenynyire mégis megázott a föld. Kissé föllélegezhetik tőle a tenyészet.

Szegény beteg húgomat ismét hanyatlottabb állapotban találtam. Elkövetkezett a betegség egyik ismert tünete: a diartea, mely az erőt még inkább fölemészti. Egyik lábfeijén már dagadás is jelentkezik. Szegény reménytelen testvérem! Tegnap, az ünnep első napján azt kívánta, hogy V. Pali részesítse őt is az úri szent vacsorában. Részesítette; mint mondja, oly kölcsönös megindulás és zokogás közben, hogy az imádságot is alig bírták elmondani. Szinte búcsúzás volt az élettől. Mily kegyetlen sors: szenvedni sokáig, folytonosan, biztosan tudva, hogy nincs menekvés, arra függesztve minden érzést, minden gondolatot, hogy a halál tart bennünket karjai közt, hogy félig már meg is haltunk!

Rózsáim (tizenöt darab) gyönyörűn virítanak. A rendkívüli melegben egyszerre kiontották virágaikat. A gyors kivirítást gyors elvirágzás fogja követni. Gondolom, ha néhány nap múlva ismét ki fogok ide látogatni, csak itt-ott találom már köztük viruló példányokat. A törpefák legnagyobb részének friss hajtása dús és erőteljes. Ha gyümölcs nincs, legalább a fák maradjanak teljes erejökben.

1908. június 17.

Miskolcon tegnapelőtt délután három órától hat óráig tartó jótékony, csendes eső volt. Nem elég, de mégis üdítő a természetre, mely már régóta epedve várta azt. Hat óra után kiderült az ég, s újra fényes, napos, tiszta, meleg idő lett. Ugyanazon időben itt, Szentpéteren irtózatos vihar tombolt nagy záporral s a hegyeken szinte felhőszakadással. Egyszermind sűrű, nagy jég is hullott, mely a szőlőkben és kerti veteményekben nem csekély kárt okozott. Délnyugatról jöttek a vészterhes föllegek. Az én házamat csaknem homlokban sújtották. De kertemben valami nagyobb kár nem esett. Gyümölcsben úgysem volt mit elpusztítani. Egyéb holmi a záport és jeget könnyen kiheveri. A rongyos levelek és lombok mutatják a jégeső nyomait. Legalább a föld hatalmasan megázott.

Rozoga kapum helyett, melyet a múlt héten az éjjeli nagy vihar mindenestül kidöntött és összetört, elkészítettem az újat. Egyszerű, csinos, szolid és célszerű, aminőt éppen akartam. Nem hasonló a régihez, mely cifrázataival könnyen rothadó fészke volt a reá omló esőzésnek. Azonban a költség várakozásomat túlhaladó magasra rúgott. Nyolevánhárom koronát fizettem érte. Tudniillik negyvenhét koronát a fakereskedőnek, három koronát a kovácsnak harminchárom koronát az ácsok munkájáért. Mindenki az általános nagy drágasággal menti a magas felszámítást.

Most igazán csak átutazóban vagyok itt. A délutáni négy órai vonattal felrándulok Rimaszombatba egypár napig látogatásra Bornemisza László alispán barátomhoz, ki több ízben hívott már, s én is több ízben ígérkeztem. Úgy mondotta, hogy ez a látogatás aztán nemcsak neki fog szólni, hanem az én dicsőült barátom, Tompa Mihály szobrának is, mely éppen az ő megyeházi díszes lakásának ablaka előtt áll most már csinosan rendezett park közepén. Legalább egy kis változatoság az én nyugalmas otthonom egyhangúságában, melyből alig mozdulok máshová Miskolcon, mint szinte naponkint rövid sétára az Avas-hegyen és a Népkert árnyékos bokrai alá, hová nyári meleg napokban a „Nemzeti Kaszinó” is ki szokott költözni.

A fiatal Miklós Ödönt tegnapelőtt temették Alacskán. Hallom, hogy a borzasztó zivatar szétzavarta a temetést. Sokan oda sem jutottak. Útközben érte s fel-tartóztatta őket a vihar. Ifjan, alig huszonnyolc éves korában halt meg külföldön, hol gyógyíthatatlan tüdővészre ellen évek óta keresett gyógyulást. Mondják, hogy nem a finkei családi kriptát, hanem alacskai udvaruk végén a hegytetőn, az erdő szélén egy megjelölt helyet kívánt végnyugalma helyének. Igazán költői a végső-hajtása egy hamvadozó fiatal szívnek, mely a szülők oly sok szép reményét vitte magával a sírba.

Feltűnő volt előttem, hogy a miskolci hírlapban már a temetést megelőzőleg pontosan felsorolva közöltettek mindazok nevei, akik részvétük egy vagy más

módon nyilvánításával keresték fel a gyászoló szülőket. Hirdetve a résztvevők sokasága, soknak társadalmi magas helyzete, előkelősége, stb. Szinte dicsekvés színű. De hát, ha ez most a szokás, s ha talán jól is esik!

1908. június 20.

Rimaszombatban igen kellemes két napot – június 18. és 19. napját – töltöttem Bornemisza László alispán barátom kedves családi körében. A vendégszeretet és barátság teljes jóságával és figyelmével elárasztottak. Bejött a vidékről s velünk mulatott – mint mondták, az én kedvemért – Fáy Gyula főispán is, ez az egyszerű, reális, derék és szeretetreméltó ember is.

László mindent bemutatott nekem, ami Rimaszombatban különösebb látni való volt. Sok közintézetet s egyéb épületeket megszemléltem részint csak kívülről, részint belül is. Ilyenek a most igen díszes városi kert; a Szabadka erdővidéke a ménteleppel; a pompás gimnáziumépület; a törvényszéki palota; a nyomorék apró gyerekek – most harminc volt ott – menhelye, melyet a fővárosi „Fehérkereszt” tart fenn. Szomorú látvány. A „Gömörmezei Múzeum” a régi gimnázium épületében, még nem eléggé rendezett állapotban. Legérdekesebb része az őskori leletek. Közvetlen érdekű volna a Tompa-szoba, mely szinte rendezésre vár. Megígértem, hogy Tompától vett leveleimet én is ide fogom küldeni. Úgy láttam, itt lesz azoknak legalkalmasabb helye. Aranyak Tompához írott öt eredeti levelét is láttam ott. Meg fogom nézni, közölve vannak-e már T. és A. kiadott leveleiben.

Különös, szinte meglepő gyönyörűséget találtam a R.szombat határában rég fennálló mezőgazdasági iskolában és annak egész környezetében. Csupa rend, csín és célszerűség mindenütt, változatosság és nagy dimenziók. Állami intézet. Azt mondták barátaim, hogy ne kérdezzük, mibe kerül.

Tompa szobrát, mely idejövetelem egyik fő tárgya volt, gyönyörű, zöldellő, üde ligettől környezve, s lába alatt a talajt tarka virágokkal beültetve találtam. Nagyon jólesett emlékembe visszaidézni őt, s hálásan gondolni azokra, akik az ő emlékét a maguk kebelében ily szépen örökítették. Ne vágyakozzék őt innen a sivár fővárosba! Hirtelenében egy költeményt írtam ott róla, melyben azt mondom: sokkal jobb neki érc alakban állani itt, mintha élve csetlenék-botlanék közöttünk.

A legjobb véleménnyel és kedves benyomások emlékével vettem búcsút ma reggel Rimaszombattól és előzékeny barátaimtól. Ebédre itthon már a szegény beteg húgomnál jelentem meg, ahol kedvesen lepett meg, hogy Miskolcra Jucikát és Rózát látogatóban találtam.

1908. június 21.

Égető hőség folyamatosan, napról napra. Ma reggeli hét órakor árnyékban már 20 fok felé járt. De ennek dacára minden eléggé üde és növekvő. Most az én kertemnek egyetlen kiváló dísz az a két cukor- vagy pünkösdi rózsasor, mely a nagy hársfa alatt ülő helyem előtt pompázik. Gyönyörű látvány száz meg száz kivirított rózsával. Szinte egy kis rózsaliget. Ily dúsan még sohasem mutatkozott a két kis sövényzet. Csupa öröm, csupa illat volt.

A beteget rendkívül csüggedt, szinte elalélt állapotban találtam. Gyakori diaréja a vég kezdetét mutatja. Szomorú, keserves dolog, hogy szinte magunk kérjük már végét annak, akit szeretünk.

Rögtön indulok Miskolcra.

1908. június 28.

Szomorú látogatás. Beteg húgom, úgy látom, csakugyan közel van az elmúláshoz. Maga is érzi. Elérzékenyülve, mintegy búcsúzva ölelgeti magához kedveseit. Tegnap azt mondta nekem, oda tehetjük a gyászjelentésébe, hogy hosszú szenvedés után halt meg. Most már a szobán se bír végigmenni. Egyik helyről másikra kívánczozik. Sokáig marad az ágyban de se egyik, se másik oldalán nem tud nyugodni a nagy fájdalomtól. Ha balra fordul, a szíve fáj, jobbra pedig a baj fészke. Egész belseje föl van dülva. S különös! Az a rendkívül kellemetlen bűz, mely eddig leheletével járt, most már megszűnt. De a hasmenés folyvást tart, s annak folytán az erő végelfogyása. Most még kevesebb táplálékot vesz, mint ezelőtt, mondhatni semmit.

Én már régebben több előintézkedést tettem temetése végett. Ma talán gyászjelentését fogom megírni, s azoknak névsorát, akiknek az küldendő lesz. Testvéri szeretet a sírig.

Tegnap délután főleg azért jöttem, hogy ma, vasárnap saját szemem előtt végeztessen egy kertésszel szinte az elvadulásig sűrűvé burjánzott törpe gyümölcsfáim nyári megmetszését. Az én segítségével e pillanatban, déli tizenegy órára szerencsésen elvégezte. Most már semmi egyéb teendőm nincs itt.

1908. július 8.

Nemcsak a szegény testvérem immár közelgő végnapjai hajtottak most ide, hanem az a körülmény is, hogy miskolci szállásomon az épületnek utcára néző egész homlokvonalát földig leromboltatja a város az utca kiszélesítése végett. Ez a rontás-bontás rendkívüli sok kellemetlenséggel jár, s jónak láttam előle idemene-külni öt-hat napra.

Egy fülkében utaztam tegnap Miskolcra idáig özvegy Radvánszky Béláné Tisza Ilonával és tizenkét éves kedves lánykájával. Kellemes társalgást folytattam vele. Sokmindenféle köz- és magánügy volt beszélgetésünk tárgya. Őszintén elmondotta családjáról a közelmúltban végbement vagyoni megrendülés részleteit. Miért, mi célra állott elő és fordított az a néhány milliónyi adósság, mely Géza báró működése folytán a nagy vagyonú család feje felett összecsapott, arról ő sem tudott felvilágosítást adni. Emiatt most már az ő három gyermekének tiszta öröksége is hatszáz-ezer koronára zsugorodott. Két derék fia közül az egyik jogi pályára készül, most teszi a jogtudori vizsgát. A másik különös kedvvel és ragaszkodással az orvosi pályát választotta, s arra készül a budapesti egyetemen... A mai felszínes, léha világban ritka példája a reális gondolkodásnak. – Három hónapot töltenek Kazán, hol most már sokminden megváltozott. Októbertől kezdve Budapesten szoktak időzni főleg a gyermekek nevelése miatt. Örültem a találkozásnak, s szívélyes búcsút vettem a kegyelmes asszonytól Szentpéteren.

Szegény kedves betegem él még, mozdul, lélegzik, csendesen, de ennek az életnek már csak igen kevés szála fűzi őt a földhöz; nagyobb részével, biztosabb felével már a másvilághoz tartozik. Szó nélkül – mert már szólni sem bír –, gyöngén szorongatta kezemet két kezébe, ajkához emelte és csókolgatta. Így tett ezelőtt több nappal is, mikor még ereje teljesen el nem fogyott. Akkor magához intett, s ezt mondta: míg eszemen vagyok s beszélni tudok, meg akarom köszönni azt az igen sok jót, amit Józsi bátyám énevem közlött; az Isten áldja meg mennyen, földön stb. Könny borította el szememet. Ő könny nélkül pihegett. Előtte áll a biztos út.

A közelebb múlt alkalommal ittleven csakugyan elkészítettem a gyászjelentést és azok névsorát, kikhez az küldendő lesz.

Eső után eped itt a szomjazó föld. Folyvást száraz, de szeszélyes napjaink járnak. Néha napközben égető forróság, néha reggelenkint, de különösen este szokatlanul hűs, szinte hideg. Némely növény már érzi is az elgyötörtetést. Elsül, elhervad, de a fák lombja még eléggé üde zöld.

1908. július 9.

A jó Isten végre megkönyörült rajta. Hosszú, szinte öt hónapi szenvedés után tegnap esti tíz órakor magához vette szegény húgomat. Mondják a körülte levők, hogy minden halálküzdelem nélkül, csendesen elaludt. Az irtózatos betegség fölemésztette erejét az utolsó cseppig. Halálküzdelemre semmit sem hagyott. Gyermekai ott voltak mellette: Mariska, Boriska, Emike és fáradhatatlan gondos ápolója, unokája: Jolánka.

Megváltás volt a halál őmagára: véget értek szenvedései. Jótétemény környezetére, mely megszabadult az ő menthetetlen kínjainak s lassú és biztos enyészetének gyötrő szemlélésétől.

Rég tartó szenvedése alatt én is beletörődtem elvesztésébe. Elmúlása most nem hat reám lesújtólag. Volt időm átgondolni s átérezni veszteségem nagyságát. E pillanatokban már minden gondomat csak tisztességes eltemetésére fordítom, mely holnap, július 10-én pénteken délután négy és fél órakor fog történni. Utolsó áldozatot hoz neki ezzel a testvéri szeretet.

Sietek Miskolcra némely szükséges intézkedések megtétele végett.

1908. július 10.

Tegnap elvégeztem Miskolcon, s még aznap délután vissza is érkeztem. Beszereztem a világos hamuszínű selyemszemfedőt s a valamivel barnább halotti köntöst és párnácskát, a kinyomatott gyászjelentést, s az általam különösen nem sokra becsült divat elől kitérni nem akarva megrendeltem koporsójára egy élő virágkoszorút „a feledhetlen jó testvérnek – a hű testvér”.

Most reggel óta a sírbolt rendbe hozása történik: három vassín behelyezése a falba a lent fekvő koporsók felett. Arra helyeztetik a húgom koporsója, s fog majd az enyém is. Akkor együtt leszünk mindnyájan, azaz nem mi, hanem csak elmúló földi részünk: apám, anyám s két nőtestvérem.

Az idő hívesre fordult, borús, nagyon szeles, szinte zordon. A nép az aratási munkával van elfoglalva. Hallom, attól tartanak, hogy talán a legszükségesebb segít-

ség sem fog megjelenni a délutáni temetkezésnél. A hőmérő most reggeli kilenc óra után 14 Réaum. fokot mutat.

1908. július 11.

Temetésünk tegnap délután a kitűzött órában, a legkedvezőbb, csendes, hűs, borongó időben, igen-igen népes közönség részvéte mellett ment véghez. Imádság a koporsó mellett; imádság a sírnál. Jelen voltak boldogult kedvesünknek gyermekei, unokahúgai mindnyájan, néhány unokája, sőt a távolabbi rokonok közül is számosan.

Lementem sírboltunkba; megtekintettem annak most már teljes és végleges rendben levő belsejét: a beállított vassíneken húgom koporsója mellett az én részemre üresen álló helyet is. Megnéztem szüleimnek még egész épségben levő koporsóit. Elérzékenyülés nélkül jöttem ki onnan. Az egész gyászünnepe alatt uralkodni tudtam magamon. Csak néha szökött szemembe egy-egy könnyű. Mintha a lélek mélyére ülepedett volna mindaz a fájdalom és keserű érzés, melyet a szomorú körülmények már előbb lassan, lassan felkavartak.

Sűrűn, szinte megdöbentőleg mutatkozik az én környezetemben a bomladoszás, melynek hatása lassankint mintha az én egyéniségem szilárdságát is koptatná. Már maga az, hogy miskolci régi szállásomon az épület egész homlokzata leromboltatik, megzavar és nyugtalanít. Tegnap egyetlen testvéremet temettem el. Unokahúgaim családjában egymást éri a fenyegető csapás. Tóth Janit ismételve szélhűdés érintette. Pár év előtt férjhez ment leánya, második gyermekének szülése után, rendkívül gyöngye szervezetével lázbetegen szinte halál révén van. Bodnár Pista egészsége is aláásva. Mintha családjunk körében tenné sétáját a mulandóság!

Ma délután boldogult testvérem sajátkezűleg írott rövid végrendeletét felbontották a gyermekek, s annak értelmében megegyeztek egymás közt a csekély örökségre nézve. Bár örökségül hagyhatta volna rájuk az elköltözött édesanya mindazon jó tulajdonságokat is, melyekkel ő maga bírt!

És az élet folyni fog tovább a maga rendes medrében. A csendes tó tüköre, ha felzúdítja is vizét a beleomlott szikla, csakhamar ismét simává lesz.

1908. július 15.

Mindent elvégeztem, ami a temetés után végezni való volt. Valami azonban még ezutánra is maradt. Leveleket írtam mindazon különböző részvétnyilatkozatokra, melyekkel közelebbi és távolabbi ismerőseim engem fölkerestek... Óh, a temetés mily alkalmul szolgál a visszásságokra, gyakran önző felhasználására a gyászeseeménynek! Nyereségkereső huzavona, mely arra számít, hogy takarékos vagy éppen szűkmarkú nem lehet a kegyelet. Fényűzésig vagy versenyzésig fajuló használata a divatos koszorúzásnak. A temetés után következő vacsorán, a torban a szomorú helyzethez nem illő, sőt azt mintegy kigúnyoló poharazás, vigadozás. Majd az örökösök szemléje, tanácskozása az örökség felett. És több effélék. Jó, hogy az eltemetett kedves halott mindezeknek szemléelő tanúja már nem lehet!

Bikkszadról sem érkeznek kedvező hírek, hol kedves rokonunk, Jucika időzik gyenge, törékeny egészségének erősítése végett. Ott a fürdői viszonyok, berendezés, ellátás, orvosi segély mind igen gyarlók és igen drágák. De szegénynek

az ottani időzéshez volt kedve és bizodalma. Most azon búsul, hogy hiába költé ott a drága pénzt, bár ez ideig még alig tíz napja tartózkodik ott. A következő hetek még hozhatnak jó eredményt. A húgom elhunytá után őrá tekintek most legfőbb aggodalommal. Szinte előttem lebeg a fenyegető lehetőség, hogy őt is nemsokára el fogom veszíteni... Öregembertől minden jót, minden kedvest visszaszed lassankint a természet, amivel egykor megajándékozta.

Szándékom most már a Tátrába is felvonulni néhány hétre. Írtam évégett tegnap Széplakra a fürdőigazgatóságnak, ha megkaphatnám mielőbb azt a szobát, melyben nyolc év óta évenként szállasoltam. Egészségemet kivételesen különös jó állapotban őrzi a nekem mindig kedvező gondviselés. Mindamellet jól fog esni egy kis üdülés, s az itteni körülményekből kibontakozva a szemrehányó tétlenség után egy kis – pihenés.

Éppen ma négy hónapja annak, hogy boldogult jó testvérem gyógyíthatatlan betegségét (rák) konstataulta Miskolcon az orvos. Attól kezdve mint halálraítelt szenvedte át a gyötrelmes időt. Ő szegény, nem ismerve a bajt, egy ideig még bízott; mi többé nem bízhattunk, s szomorú feladatunk volt, hogy őt mindamellet biztatnunk kellett. Lassankint majd a reá vonatkozó ilyes időpontok is elmozdulnak előttünk, s más irányokban foglal el bennünket az élet.

Az ő elvesztése nemcsak érzelmeimben idéz elő fájdalmas változást, de anyagi dolgaimra nézve is. Megtakarított vagyunkámnak általános örökösévé őt neveztem végrendeletemben. Így könnyű lett volna a lebonyolítás a többi örökösöket és hagyományosokat illetőleg. Mert gondot ad az újabb intézkedés. Minden apró részletre nézve alig tudok óhajításom szerint rendelkezni. Pedig sürget az idő, hogy minél előbb rendelkezem.

Teljes egy heti itt mulatás után holnap visszamegyek Miskolcra. Talán az épületrombolás, melytől szökni akartam, rendbe jött már ott valamennyire. Bár hónapok telnek el, míg ott elfogadható lesz az állapot, kivált, ha építkezni fognak. Emike e pillanatban írja onnan, hogy a világért haza ne menjek, mert ott minden járhatlan, sőt veszedelemmel fenyegető állapotban van. Gyönyörű kilátás! De már mégis menni fogok, mert több tekintetben kerülhetetlenül szükséges.

1908. július 22.

Még némi csekély végzendőm van itt a húgom hagyatéka körül. Mintegy 6-7 ezer korona készpénz maradt utána. Nagy takarékoságát mutatja, hogy mindig szűk anyagi körülményei közt ennyit tudott félretenni. Három testvér kapja. A negyedik, Mariska, akinek végrendeletileg a ház jutott, nem részesül a készpénzben, valamint az egynyolcad telekfeld megosztásában sem, miután a ház ügyis több értéket képvisel, mint a többi egynek-egynek osztályrésze.

A múltkor Miskolcra menve ott az épületrombolást már meglehetősen előrehaladt állapotban találtam. Kényelmetlen volt az udvarba bejárás, de nem veszélyes. Igen számos részvétnyilatkozatot kaptam ott is, némelyiket megható melegségűt. Válaszoltam mindegyikre, ami arra való volt.

Megérkezett az értesítés a széplaki fürdőigazgatóságtól is. Tudatja, hogy már július 20-ától kezdve rendelkezésemre áll régi szobám a „Millennium”-épületben.

Én azonban a körülmények miatt csak július 25-én foglalhatom el. Megírtam nekik. Mint szoktam, három-négy hetet fogok ott eltölteni. Folyvást érzem szükségét az elvonulásnak, de mégsem megyek oda oly vágygal, örömmel és reménnyel, mint azelőtt. Nyújt-e még ott valamit kegyelemből a Múza a nagyszerű természet kebelén, a csendes magány méla perceiben? Nem tudom. Én a múlt napokban már elbúcsúztattam magamtól a Múzsát egy érzelmes költeményben *A Múza búcsúja* cím alatt. Ez lesz a címe utolsóim verseim gyűjteményének is, melynek egybeállítását, tisztázását már néhány nappal ezelőtt megkezdtem, s talán ez őszön kézen is leszek vele.

Végrendeletemet is elkészítettem, s tegnap írtam alá két tanúval. Nem akartam anélkül huzamosabb időre eltávozni itthonról. Igyekeztem lehetőleg egyenlően megosztani vagyunkamat elhalt két nőtestvérem nyolc gyermeke közt. Ha egyben vagy másban egy kis megkülönböztetést tettem, annak megvan a maga oka. Különböztetés is elég ok az, hogy ezt én így akartam. Nem feledkeztem meg a jótekonyság gyakorlásáról sem. Nem helyeslem, aki ily alkalommal rokonai rovására e részben túlzásba megy, valamint azt sem, aki, bár módjában volna, végintézkedésében erről teljesen megfeledkezik. Én készpénz-vagyonomnak mintegy egyharmad részét rendelem nemes célokra.

Nagy csapás érte a miskolci „Takarékpénztárat”, melynek elnöke vagyok. Néhány nappal ezelőtt a félévi mérleg egybeállításánál véletlenül jött rá az igazgatóság, hogy Farkas Ákos ellenőr, ki tizenhat évig állott az intézet szolgálatában s hivatalától rendesen megválvá nemrég Amerikába költözött, nagy mérvű sikkasztást követett el, s a takarékpénzt az eddig teljesített vizsgálat szerint 133 ezer koronáig megkárosította. Növekszik-e még ez összeg, azt a folyamatban levő további tüzetes vizsgálat fogja felderíteni. Az elvetemedett, gaz hivatalnok a betéti könyvek és üzleti könyvek adatainak meghamisításával, a pénztárnok együgyűsége, hiszékenysége és könnyű félrevezetése mellett oly rafinált ügyességgel űzte – ki tudja mióta – a hamisítást, hogy arra az igazgatóság sem a folytonos felügyelet, sem az évközi és évvutóljai zárlatok alkalmával rá nem jöhetett. Hogy mégis rájött, azt bizonyítja, hogy előbb is rájöhetett volna. E részben tehát az anyagi felelősség őt terheli, melyet el is fogadott, s az elsikkasztott összeg megtérítését önként felajánlotta.

Nagy csapás ez erre a régi, elsőrangú tekintélyes pénztézetre, melyet már eddig is eléggé sújtott a Szabó Gyula-féle adósság és a rozsnyói Markó-féle börtönbukása. Anyagi kár mellett erkölcsi kár is.

Újabb példája annak, hogy a takarékpénztáraknál az igazgatóság bármily ellenőrzése mellett sincs kizárva a csalás, ha a raffinézis, csalni akaró hivatalnok a pénztárnokkal egyetért, vagy ha a pénztárnok, mint a jelen esetben, ügyetlen, körül nem tekintő s könnyen félrevezethető. A felügyelő bizottság ellenőrzése sem biztosíték e részben. Ő a rendes évnegyedes vizsgálatai alkalmával csak az igazgatóság által előterjesztett adatok alapján vizsgálja az intézet állapotát és ügykezelését. Arra, vajon az üzleti könyvek lapjain, annak ezer és ezer adataiban nem fordulnak-e elő csalások, figyelmét ki nem terjesztheti.

Tegnap mind Miskolcon, mind itt – sőt itt már tegnapelőtt is – zivataros nagy esőzés volt ismételve is. Jól megáztatták a kiszáradt földet. Használ a növényzet némely részének, de némelyekre nézve már elkésett.

Holnap reggel elhagyom ezt a nyugodalmas „fészket”, s csak hetek múlva fogom ismét látni. Órizzék addig is azok a szellemek, melyeket én itt mindig körültem lebegni érzek!

Tátraszéplak

1908. július 26.

Elhagytam végre az otthoni terhes, nyugtalanító légkört: a szentpéteri szomorú körülményeket, a miskolci udvaron lerombolt épület romjait, az ottani társadalmi izgalmakat. Szinte lelki, testi szükségét éreztem már az elvonulásnak.

Tegnap délután háromnegyed három órakor indultam kocsin Poprádról kilenc koronáért. Pontban négy órakor Ó-Tátrafüredre érkeztem, és öt órakor Széplakon már teljesen ki is pakoltam a „Millennium”-ban, 5. számú régi szobámban, mely igen tisztán s az asztalon egy vadvirágokból kötött nagy bokrétával várt reám.

Este már együtt vacsoráltam a múlt évről ismert kedves társasággal, melyben, K. Aladár most már rokonszenves ifjú nejevel jelent meg. Az étterem zsúfolásig telve volt, s amint felületesen végigtekinthettem, bizony nem valami előkelő közönséggel. Hallom, hogy annak a legnagyobb része izraelita. Sok panaszt emlegettek a kiszolgálát ellen, kevesebbet az ételek ellen.

Már Poprádról ideutazás közben elkezdett esni a sűrű, csendes eső. Folyvást esett még este is. Mondják, hogy ez több mint egy hete minden nap így tart, s kezdi kimeríteni a vendégek türelmét.

Ma, midőn e sorokat írom, délelőtt tizenegy órakor szép, napfényes, derengő időnk van. Talán az én kedvemért adta a gondviselés. Keleti szél háborgatja a fellegeket. De a levegő még mindig esős kedvűnek mutatkozik.

Sokan kérdezősködnek tőlem a miskolci „Tak.pénztárban” történt nagy sikasztásról. Kevés van olyan, aki az igazgatóságot erősen vádolná a felügyelet és ellenőrzés elmulasztása miatt. Többen állítják, hogy ily pénztáraknál megtörténhetik a sikasztás a legtüzetesebb s legéberebb ellenőrzés mellett is. Nagy csapás lenne, ha az eddig felderítve levő sikasztott összegben, 133 ezer koronán túl többet is fedezne föl a további vizsgálat.

Reggeli után sétáltam. Próbálni akartam, hogyan bírja a lábam. Két kilométert mentem sétalépésben minden pihenés nélkül; aztán egy negyedórai nyugvás után vissza, szintén pihenés nélkül. Ebből úgy látom, hogy a hetenkint szokott kétszeri látogatást Ó-Tátrafüredre baj nélkül elgyalogolhatom.

Tátraszéplak

1908. július 27.

A tegnapi nap sem múlhatott el eső nélkül. Ha nem sok is, de estefelé mégis lanyhált, s csaknem utolért engem egy hosszú hegyi sétán, melyet hegynek föl egy mostanában vágott keskeny ösvényen próbául tettem.

Ma is mindig inkább felhős, mint napos, s a szél erősen fújdogál. Se olvasáshoz, se írogatáshoz nincs kedvem. Még csak gondolkozáshoz sincs. A könyvek, miket magammal idehoztam: Arany költeményeinek két kötete és prózai dolgozatai; Goethe versei; Heine *Buch der Liederje*; Béranger francia költeményei és egy angol ballada-antológia. Nem is oly szándékkal jöttem, hogy itt valamit lendíteni fogok.

Óráim eléggé unalmasan telnek. A társaság iránt éppoly tartózkodással viselkedem, amint a régibb években. Ismerőseim nincsenek, nem is keresek. Még mindig az otthon hagyott körülmények nyomása alatt állok. A természet sem vonz annyira, mint máskor. Nemcsak a megszokás teszi, hanem a kedélyhangulat. Talán később fel fog olvadni ez a belső ridegség, s mint máskor, most is bekopogtat hozzám egy-két pillanatra a búcsúzó Múza! Négy hét alatt elég ideje lesz rá.

Nem boldog-e az az ember, aki tapasztalása és meggyőződése alapján azt mondhatja: „nem adom száz forintért, hogy semmim sincs, s kétszázért, hogy senkim sincs?” S elmondhatja-e ezt akkor is, ha volt egykor valamije és valakije?

Tátraszéplak

1908. július 28.

A Füred felé vezető úton sétálgatván tegnap estefelé előttem egy német pár haladt előre gyors léptekkel. Egyszerre a szalóki csúcson borongó fellegekben vilámfény villant meg, s utána tompa, rövid dörrenés. Az utazó pár rettenve szaladt vissza. Én kitartottam, de csakhamar permetezni kezdett, s amíg csak haza nem értem, lanyhált az apró szemű eső.

Tehát a szépen induló nap nem múlhatott el eső nélkül. Ma még szebben mutatkozik, szinte állandónak látszik, bár reggeliben ismét szeles volt. Különben a levegő általában enyhe. Szobámban reggelenként 14-15 fok a meleg. Az idő kedvező fordulatához annyival inkább bíznak az emberek, mert ma holdváltás van.

Ma délután át akartam sétálni a fürediekhez, de csak visszamaradtam; részint, mert nem bíztam az időhöz, részint azért, mert lábaimat tegnap óta szokatlanul gyöngéknék, szinte fájdalmasaknak érzem. A szokott napra: csütörtökre és vasárnapra halasztottam a látogatást. Akkor is alkalmasint kocsin fogom azt tenni.

A folytonos esőzések több helyen megrontották a sétautakat az üdülőhelyeken. A rendbe hozásukról nemigen gondoskodnak. Sok apróság van, mit egy kis figyelemmel és munkával könnyen helyre lehetne hozni.

Alkalmasint a nagy esőzés és a sokáig tartó nagy meleg okozhatta, hogy a bércekről teljesen leolvadt a hó. A gerlachfalvi bérc nagy hőbikjében is alig-alig látszik egy kis vékony szalag. Más években mindig nagy mennyiségben megőrizte az a tél maradványát.

Tátraszéplak

1908. július 29.

Ma kaptam végre levelet Bikkszádról, hol Jucika keresi egészsége erősítését július 2. óta. Írja, amit hírlapokból úgyis tudok, hogy azon a vidéken roppant kártékony esőzések és áradások voltak a közelebbi napokban. Amiatt a vasúti közle-

kedés is felakadt. A posta is szinte bizonytalan. Legnagyobb baj pedig, hogy a gyöngé egészség nem akar erősödni. E hét végén hazaindulnak.

Itt nálunk az idő tegnap egész nap gyönyörűen megemberelte magát. Még ma is szép, de már felleges és kissé szeles. Mintha bánni kezdené a tegnapot.

A társaság, mellyel együtt ebédelek, egyre bosszankodik az étkezés és a kiszolgálat túrheteretlen rosszasa ellen. De orvoslás nincs. Tavaly is éppen így volt. Kilitásba helyezték az akkori vendéglősnek más, jobbal leendő felváltását. Nem történt. Most is ugyanaz forog itt. Azt mondhatja az igazgatóság: zúgolódik, panaszkodik a közönség, mégiscsak idelátogat, még nagyobb számban, mint előbb. Azért a kifogások csak füle mellett bocsátgatja el az igazgató. Én pedig megadom magamat a sorsnak, s csillapítom éhségemet úgy, ahogy lehet. S mondani szeretném olykor a piszkálóknak: ha az úrnak nem tetszik, ne szúrja el a más „gusztusát”.

Tegnap sítámon a *Buch der Lieder* volt velem. Úgy össze-vissza olvasgattam belőle. A *Du hast Diamanten und Perlen* olvasva eszembe jutott, hogy ezt a dalt Gyulai lefordította s közölte a „Budapesti Szemlében”. Úgy találtam, hogy messze maradt az eredetitől. Nehéz dolog is Heine dalainak játékos zenéjét kedélyes, gúnyos, epigrammatikus tartalmával összhangzásban magyarul adni. E játékos külső technikáját tekintve talán csak Burns hasonlít hozzá némileg.

Séta közben így próbáltam papírra vetni az említett dalt.

*Van mindened, mit ember kíván,
Van gyémántod, gyöngyöd elég,
Vannak gyönyörű szemeid;
Kedves, mi többet akarsz még?*

*Gyönyörű szemeidről
Sokat, sokat énekelék
Örökéletű dalokat:
Kedves, mi többet akarsz még?*

*Gyönyörű szemeiddel
Elgyötörve láncozva rég,
Engem egészen tönkre tevé:
Kedves, mi többet akarsz még?*

Tátraszéplak

1908. július 30.

Ma ebédelttem először Ó-Tátrafüreden a szokott „illusztris társasággal”. Szívesen fogadtak. Átadtam nekik Horváth Lajos meleg üdvözetét. Mondották, hogy sokszor emlegetik és sajnálattal nélkülözik őt.

Csak Tarkovics József, Szabó Guszti, Gaál Jenő és Božich voltak jelen. – Kállay Albert, Nagy Ödön és Csengery Lóránt kirándultak az Öt-tóhoz. – Hiányozik már Széchényi kanonok és Ivanovics Gyuri. Amazt talán egyéni kedvetlenség tartóztatta el, emezt pedig a nyolcvanhat vagy nyolcvanhét év. – Elmaradt

Oltványi prépost is, szintén öregsége miatt. Mondják, hogy őt már a múlt évben is vezetgetni kellett itt.

Nem volt élénk a társaság. Az is egészben öregszik. Kérdeztem, járnak-e még gyakran a Tarajkára? Tarkovics felelte: nem járunk letörtünk. Az ebédlő közönség is, amint láttam, nagyon megfogyatkozott. Általában kevesebb a vendég, mint tavaly. Az étkezést sem találtam különös jónak. Ők azt mondják, csak olyan jó, mint múlt évben.

Gyalog mentem minden fáradtság nélkül. Ebéd után négy órakor kocsin jöttem vissza. Akkor már az idő kissé elszomorodott, s csepegős lett.

A miskolci „Takarékpenztártól” tegnap értesítést kaptam, s aláírás véget jegyzőkönyvet. A félévi üzlet eredménye nagyon kedvezőnek mutatkozik. Szinte százezeret meghalad, sőt 150 ezer koronára megy a tiszta nyereség. A Farkas-féle nagy sikkasztás sem okozott az intézet iránt valami nagy bizalmatlanságot. Alig volt érezhető. Az utóbbi napok már normális helyzetet mutatnak.

Levelt írtam, s visszaküldtem a visszaküldendőket.

Szeretem magamat az isteni gondviselés kegyeltjének tartani. Nagyban és kicsinyben az ő kezére ismerek magam körül. Még olyat is hiszek, hogy mikor itt egyheti folytonos eső után az én ideérkezésemmel azonnal jó idő lett, s azóta folyvást így tart, akkor az időjárás intézője főleg énreám gondolt.

Tegnap délután, séta közben elhagytam egy ülőpadon Döring *Britischer Balladenscherz* szép könyvét, melyet nekem régen Kazinczy Gábor a neve beírásával ajándékozott. Már messze haladtam ülőhelyemtől a sétaúton, midőn port csapott szemembe a szél, s valami súgta, hogy visszatérjek. Visszatérőben a zsebemhez kapok, s erre a szép könyv odavan belőle. Gyors léptekkel haladtam elhagyott ülőpadoomhoz, aggódva, hogy könyvemet azóta vagy az úton, vagy a lócán megtalálta s elvitte valaki. Nem vitte el. Ott volt. Megtaláltam.

Vajon ki igazgatta azt a port és azt az érzést, mely arra intett, hogy visszatérjek? Hogy megtaláljam, amit már elveszettnek gondoltam?

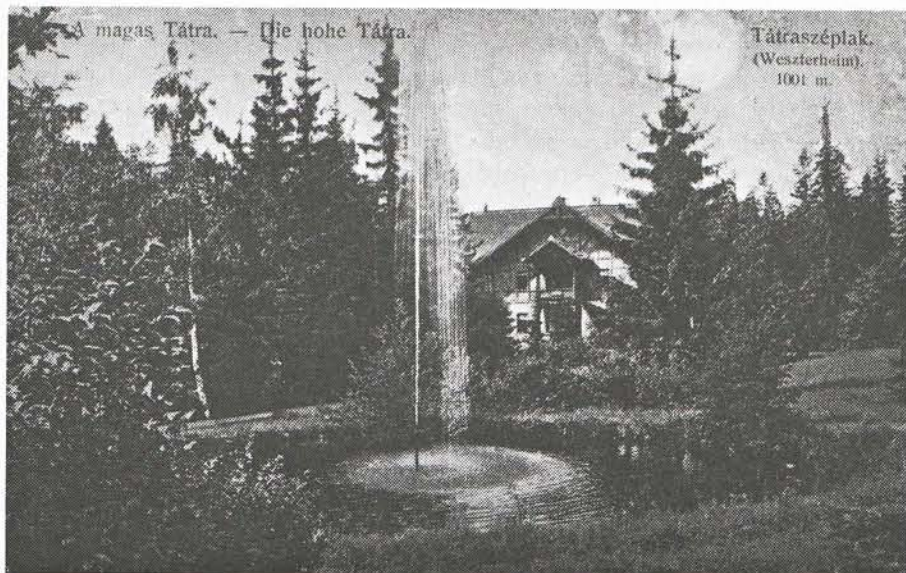
Lassankint beletörődöm az itt időzésbe. Eleinte rendkívül unalmas, szinte tűrhetetlen volt. Most sem annyira a társaság vagy a környezet szól kedélyemhez valamennyire élénkítőleg, mint inkább a természet, s az, hogy magamra erőltetem az itt mulatást, mintha rendelt orvosság volna.

Tátraszéplak

1908. július 31.

Már ma szomorkásabb nappal végződik július hónap. Éjjel valami kis eső esett. A felhők még most is, délután kavarognak, nyugtalanoknak felettünk, s minden pillanatban esővel fenyegetnek. Különben már szinte óhajtott volt itt a poros szekérút és sétautaknak egy kis megöntözése.

Délelőtt, ígéremhez képest, levelet írtam Horváth Lajosnak az itteni körülményekről; főleg azokat, miket tegnap ezen lapokra feljegyeztem. Érdeklí a fűredi társaság mulatása, melynek ő hosszú éveken át részese volt, s most már pár év óta nem engedí idejövételét nagy életkorával együtt járó gyöngesége.

45. kép. Lévy levelezőlapja özv. Szűts Béláné Vadász Máriaéhoz

Küldtem Mariskának is levelezőlapon néhány sort Szentpéterre, annyit jelentve, hogy szerencsésen ideérkeztem, s hogy nem vagyok rosszabbul, mint ott-hon közöttök voltam. De az igazat megvallva, egy hét még el se múlt egészen, s én már azt számítgatom, mikor fog elmúlni még három.

Tátraszéplak

1908. augusztus 1.

A hónap első napja komor arccal köszöntött be. Sűrű, vastag köd terjengett az egész völgyön, s itt a magasban is elborított bennünket. De csakhamar elvult, s az egész nap olyan bizonytalanul, föllegesen, szinte esővel fenyegetve múlt. Néha-néha kivillogott a nap a borulatból.

Ilyenkor, akinek társasága nincs, mint nekem, a sétára se nagyon csalogtván az idő, szobába vonul, s ott űzi az unalmat egyedül, amint lehet. Egy kicsit olvasgat, egy kicsit szundikál, ha éppen ráfanyalodik, írogat. Legalább ily haszontalanságot, mint én e lapokon.

Egyebek közt Arany verseit olvasgatom. Új meg új gyönyörűséget nyújtanak költeményei, melyeket rég ismerek. Időrendben levén sorozva egymás mellé szinte korrajzokká válnak, legalább rám nézve, aki mind a kort, mind az író-t jól ismertem. Egy költeményét sem olvashatom anélkül, hogy önmagára, egyéniségére ne gondoljak. S fel-felújulnak emlékezetemben a vele volt érintkezésemnek részletei s az a jóleső érzés, hogy őt ismerhettem, s rokonszenvét bírhattam. Most már nem minden költeménye hat reám oly élenken, mint midőn első megjelenésekor olvastam. De mégis minden magyar költő közt az ő műveiben merülök el legnagyobb gyönyörrel és csudálattal.

Tegnap levelet vettem Bélától és Emikétől. Házi körülményeikről eléggé kedvezőtlenül írnak. Emike elhunyt jó édesanyja emlékével foglalkozik, szomorkodik. Írja, hogy mindig előtte lebeg alakja, s hogy sok idő kell, míg az ember felejtteni bír... Igen! Az idő enyhíteni szokta fájdalmunkat. De elfelejtteni soha nem tudjuk azokat, akiket szeretünk. A szív sebei befornának, de a forradás alatt sokszor felébred az elpihent fájdalom. Tizenhat éve, hogy szüleimet eltemettem. Most is igen gyakran feltűnteti előttem alakjokat s velök töltött életemet úgy az álom, mint az ébrenlét.

Tátraszéplak

1908. augusztus 2.

Nem valami jelentős nap. Semmi különös följegyeznivalóm. Maga az időjárás is barátságtalan, hűvös, szeles, borongós. Mindamellettsétáltam Füredre ebédre, mégpedig sétalépésben odamenet is, visszajövet is úgy, hogy útközben csak egyszer pihentem. Most már a társaság teljes számban volt. A hangulat most is csak oly langyos, mint csütörtökön volt.

Annak a meglepő nagy fejtér rózsának a neve, melyet a múltkor a nagy szálloda előtti rózsacsoportban megcsudáltam: „Frau Carl Dursky”. Kapható – amint Szabó Gusztai mondja – Mühle virágkereskedőnél Temesvárott.

Kézsmárki híres mézeskalács-süteményeket, pumpernikliket rendeltem Füreden vásárnaponkint sátorozó Haide Károlynál: Mariskának Szentpéterre, Jucinak Miskolcra, Emikének Furtára. Magamat is ellátva egypár csomaggal, ebéd után azonnal visszaindultam.

Béláéknak levelet írtam Furtára. Horváth Lajostól levelet kaptam válaszul.

Mióta itt vagyok, ez a leghidegebb nap. Most esti hat óra tájban kívül a szabadban 8 Réa. fokot mutat a hőmérő, szobámban 12-t. Eddig itt mindig 14-15 fok volt. Hallom, hogy este öt fokra szállott a hőmérő, s a hegyeket hó borította.

Tátraszéplak

1908. augusztus 3.

Bizony kényelmetlen, hideg éjszakát töltöttünk. Reggel alig volt kedvem kibújni a téli dupla takaró alól. Csak nyolc óra után hagytam el szobámat ott künn fogyasztani el reggelimet, az egy pohár igen vékony meleg tejet. Azután sem igen óhajtottam a szabadban maradni. Visszavonultam, s itt bent olvasgatok, míg az idő kissé nem enyhül.

Olykor-olykor mégis kisütött a nap, s akkor mindjárt fölmelegült a levegő. Délután a szél is elcsillapult, s bár a hideg nem szűnt meg, de a séta azért végezhető volt, de csak meleg öltözetben.

Mondják némelyek, hogy itt a szobák ára az idén föl van emelve. Én nem tapasztalom. Az én szobám napi ára, mint nyolc év óta mindig, most is csak három korona.

Tátraszéplak

1908. augusztus 4.

Éppoly zimankós reggelre ébredtünk, mint tegnap. Szinte fagyhaló hideg szél fú. Az egész eget felhő borítja. Néha jéghideg eső csepereg. A bérceket setét, ködszerű felleg takarja. A hőmérő a szabadban reggeli nyolc órakor 6 Ré. fokot mutat. A sétaúton, sőt a verandán is alig látni embert. Senki sem kívánczik ki a szobából. Ha ez több napig így tartana, a vendégek egy része talán meg is szöknék.

Egész nap a szobában kellett ülnünk. A zord idő semmit nem enyhült. Aluvás, olvasás, unalom kivette a maga részét.

*Semmit sem adnak ingyen az istenek,
Ím itt a Kárpát bérce alatt néhány
Szép fényes nap alig derült ránk
S illatozó levegő körülünk.*

*Az elborult ég már megirigyelé,
Fagyos szárnyán zord északi szél süvít
Hajlongva zúg a fenyves erdő
S hó jelenik meg az ormok élén.*

*Élvezzük a jót, túrjuk el a gonoszt;
Reményünket nem fújja el a vihar.
Azt, ami édes lesz előttünk;
A keserű tegye édesebbé.*

Levelet kaptam Mariskától. Szomorú körülményekről tudósít. Jolánka keresztleányom csecsemője meghalt. Maga az édesanya betegsége szinte reményte-

lennek látszik. Egyik unokahúgom férje a vége felé jár; menthetetlennek mondják. Nagyon is dús aratásra készül nálunk a halál.

Tátraszéplak

1908. augusztus 5.

A zord hideg megszűnt, vagy csak pihen. Gyönyörű, fényes, meleg napunk van, szinte egészen szél nélküli. A közönség ömlik ki a szabadba. Magam is nyolc órától fél tizenegyig künn forogtam. Nagy sétát tettem a Csorba felé vezető szerúton csaknem elfáradásig. A levegő rendkívül kellemes, hűs, illatos. Most érzem először a levegőnek azt a kedves illatozó fenyves-áramát, mely körönként hullámozva csapódik orrunkba a fenyvesek közt. Az ember tüdeje csak úgy feszül ettől az üde levegőtől.

Úgy látom, a közönség arculata változik. Új meg új vendégeket hoz az augusztus. És mintha valamivel megszívlelhetőbb volna, mint az előbbi volt. Részemre ugyan mindegy. Amaz sem érdekelt, emez sem fog érdekelni. Mindenképpen egyedül vagyok.

Tátraszéplak

1908. augusztus 6.

Nem sétáltam át Füredre. Nem éreztem kedvet hozzá. A tegnapi nagy séta és a vacsora áthatott az éjszakára is. Fáradtnak, bágyatagnak éreztem magamat. Fürdőt vettem, amit már régen akartam, s az kissé megkönnyebbitett. Egyébiránt a kellemes, eléggé napfényes, meleg idő alkalmasnak látszik a sétára.

Ezen a napon is csak az az egyhangú feladat áll előttem, ami a többi napokon állott: különböző olvasgatás, gondolatgyötrés, babrálgatás, sétálgatás – vegyítve egy kis unalommal. Nagyszerű itt a természet, de napról-napra szemlélve, és csak azt szemlélve, veszteni kezdi ingerét.

Tátraszéplak

1908. augusztus 7.

Tegnap estefelé gyümölcs-küldeményt kaptam Miskolcra, és tudósítást. Harminchárom finom fajta őszibarackot és egy pár körtét. De a küldeményt szörnyen megviselte az utazás. A barackok közt egyetlenegy darab sem maradt épségben, sok annyira összetörve, hogy szinte használhatatlan volt. Rögtön megettem néhányat, s az eredmény az lett, hogy éjszakámat egészen éjfélig megrontotta a hasmenés.

Így szokott néha kárba veszni a legjobb szándék. Abban is kevés vigasztaló van, amit a bikkszádi fürdőből hazaérkezettek egészségi állapotáról írnak. Ha csak majd később nem fogja éreztetni jó hatását a költséges, egy hónapi távollét. Amihez nekem ugyan kevés a reményem.

A tegnapi meleg után, az éjjel egy kis eső esett, s az ég most, dél felé is csepe-reg. Legalább elverte az út porát, amire már valóban szükség volt. Különben is, itt az eső megszűntével csakhamar járhatók a sétautak. A gránitporból álló fedanyag gyorsan elissza a vizet. De most az ég ilyen borús, barátságatlan. Inkább ajánlatos a szobában tartózkodás.

Sűrű ködtenger árja borította az egész láthatárt, a Poprád völgyét, a hegyeket. Mi is benne fürödtünk itt, de a közelség miatt nem látszott oly sűrűnek, sőt alig is látszott. Így tartott egészen estig.

Tátraszéplak

1908. augusztus 8.

A tegnapi köd többé-kevésbé most is itt van. De most már főleg a hegyeken. Olykor az eső is szitálni kezd.

A vendégek folyvást változnak; a régiak távoznak, újak jönnek. Tegnap este utazott el asztaltársaim egyike, Sára Szabó Jenő győri törv. széki elnök. Itt vannak még Kubinyi Aladár rimaszombati törvényszéki elnök, Semsey Andor, a bőkezű adakozó; Alexy János, vasúti főfelügyelő, Gyürky Pál ev. esperes és leánya.

Végigolvastam már Döring *Britische Anthologie*-jét. Már régebben több darabját ismertem, s le is fordítottam. Baj, hogy a balladák eredetéről, forrásairól egy szó magyarázat sincs benne. Népballada-e valamennyi? Vagy van közte irodalmi is?

Végigolvastam Arany *Kisebb költeményeinek* két kötetét azzal a gyönyörűséggel, minőt én csak az ő költeményeiben találok. Nem tudom, előnyére írjam-e, hogy a versek származásuk szoros időrendje szerint vannak egymás után sorozva. Igaz, hogy így szinte egységes képe áll előttünk azon lelkiállapotoknak, hangulatoknak, úgyszólván fejlődésnek, melyek közt a költemények születtek. De midőn e felséges lant utolsó pendüléseit halljuk, nem esik jól, hogy azok jószerivel csak apró ötletekből, rögtönzésszerű szikrákból állanak. A hatalmas fáklya nem is utolsót lobban, hanem sistersgő pislogással aluszik ki.

Tegnap levelet kaptam Emike húgomtól Furtáról, melyben megköszöni a minap hozzá írott vigasztaló soraimat s a Kézsmárkról küldött pumpernikli mézeskalácsot.

Ma egy versecskét ütöttem nyélbe a múlt hónapban elhunyt szegény testvérem utáni bánatomban. Ennyit ajándékozott itt eddig a Múzsza. Ennyiben is maradjon fel legalább az ő emléke. A címe: *Ő is elment.*

Tátraszéplak

1908. augusztus 9.

A füredi társaság tagjai, egyen kívül, tegnap délután mindnyájan itt voltak: Kállay Albert, Szabó Guszti, Tarkovics József, Nagy Ödön, Gaál Jenő. Ez utolsó főleg az én látogatásom végett jött át. A visszatéréskor estefelé az idő nemigen kedvezett nekik. Lanyhálni kezdett az eső.

Ma pedig oly cudar napra virradtunk, hogy legalább most reggeliben a szobába kell vonulnunk. Sűrű, hideg eső esik. A szél hatalmasan fúj. Az egész égbolt és vidék egy ködös felhő. Eszerint a tátrai látogatásom ma is elmarad, mint csütörtökön elmaradt.

Ez éjjel sokszor, nem tudván aludni, a tegnapi írott kis költemény javításán gondolkoztam, s most aszerint alakítottam kerekded egészszé.

Ma, ígéretem szerint, képes levelezőlapot küldök Szentpéterre Lossonczy Jenőnének, aki folyvást megszívlelendő részvétet és rokonszenvet tanúsít irántam.

Különben egész ittlétem alatt nagyon is szűkkörű a levelezésem, ami éppen mostani kedélyhangulatomnak megfelelően történik. Jólesik a háborgatás nélküli nyugalom.

Az eső egész nap nem szűnt meg; nem nagy, de folytonos. Negyedik napja teszi próbára türelmünket. Ez a szobafogság, bármint akarjuk foglalkozással rövidíteni, mégis unalmas. – Arany nagyon érdekes tanulmányait forgatom. Nemcsak nagy költő, de mélyen gondolkozó fő volt. S ez tükröződik költeményeiben is. Magva van minden versének. Bármily apróságában látszik az oroszlán-köröm. Petőfi, mint maga mondotta, „a természet vadvirága”. Arany a köszörült gyémánt.

Tátraszéplak

1908. augusztus 10.

Negyedik napja ma, hogy a nap csak nem akarja mutatni magát. Szomorú, felleges, barátságtalan időnk folyvást tart. Sőt, az éjjel is folytatódott a tegnapi egész napon kitarató esőzés. Most is éppen hogy le nem cseppen, sőt néha csepeg is. Már szinte irigyelni kezdjük azokat, akik a közelebbi napokban búcsút vesznek innen. Asztaltársaim közül is ketten távoznak a hétvégén. Most nemigen vált be az a – különben tapasztalaton alapuló – vélemény, hogy a Tátrában augusztus az igazi hónap, akkor van itt állandó jó idő. Engem is ez biztatott, midőn kényszerülve voltam későbbre halasztani idejöveteletem, mint előbbi években szoktam. Így bizony nehezen telnek itt a hátralevő napok.

Gyakran gondolok a távol hagyottakra: személyekre és körülményekre. Mi különbség van abban, ha kedveseinket a távollét vagy a halál választja el tőlünk? Talán az, hogy amabban a nélkülözés ideiglenes, emebben örök? Talán az, hogy amabban reményünk fennmarad, emebben megszűnik? Ha így van is, a távollét mégiscsak a halál képmása reánk nézve.

Tátraszéplak

1908. augusztus 11.

A legélénkebb tarka-barka álmok gyötörnek éjjelenként. Sokszor valósággal kifáradásig gyötörnek, s hatásuk reggelre is megmarad. Így volt ez otthon is, nemcsak itt. Azok a képek, melyek különösen nagy lelki vagy testi gyötöréssel járnak, talán a gyomor megzavart, nehézkes működésének vagy a nappalról éjjelre is átvitt aggodalmaknak, érzelmeknek, nyugtalanító gondolatoknak következménye. Nem tudom, lehetne-e valami módon szabadulni tőle. Vagy ez is egyéni természetünkből, véralkatunkból ered? Némelynek egész éjjel sincsenek álmokképei. Némely, mihelyt a szemét behunyja, azonnal egy káprázatos, örületes világba ragadtatik. Én ez utóbbiakhoz tartozom.

Nem tudom, minek tulajdonítsam azt is, amit már más években is éreztem itt: fejem nehezebb, hallásom még nehezebb, mint otthon, s hangomnak érce elvesztett, szinte süketté vált. A levegő okozza-e, a víz okozza-e, vagy mind a kettő együtt? Nem tudhatom.

A felhős ég ma reggel óta mintha tisztulni kezdene, de még mindig fenyegető. Legalább szünetel az eső, s a nap is kibukkan néha a felhők közül. Holdvilágos es-

ték volnának, s ma éppen talán holdtölte van. De tőlem ezek a siránkozó, gyászos napok elvonták azt a ritka gyönyörűséget, melyet nekem holdvilágos tiszta időben a nap lenyugvása, a változatos színű felhők játéka, s maga az égboltozat csillagos fenéje nyújtott. Napok óta nemcsak azt nem, de a külső levegőt is alig élvezhettem.

Olvasom a „Gömör-Kishont” című vármegyei közlöny f. é. augusztus 9-ei számában, hogy a szilicei erdős fennsíkon „zsombolyok”, azaz sokszor a sziklák közt mélyen lenyúló horpadások vannak, melyeknek tátongó mélységébe beesni biztos halál. „Ezeket – úgy mond – a geográfia *ravaszkó lyuk és debró* néven ismeri, de ott csak *zsombolyának* hívják”... vajon ez a *debró* nem egy azzal, amit nálunk *teber* néven ismerünk? Ami nálunk is horpadást, mélyedést jelent úgy a szárazföldön, mint a vízben.

A szeszélyes idő csak nem tagadja meg magát. Hiába biztatott bennünket dél előtt a nap egy-egy röpke mosolygása. Még be sem végeztük az ebédet, ismét megeredt az ég csatornája, s egy félóráig tartó sűrű eső újra meglocsolta a különben is lucskos talajt. A vendégek közt némelyik ki is fakadt e szűnni nem akaró kellemetlenség ellen. Egyik asztaltársam azt mondta, hogy tíz esztendeje látogatja a fürdőtelepet, de ily rosszul sikerült évszakra itt nem emlékszik. De én azt hiszem, volt már ennél rosszabb is. Az eső kissé sok, az igaz, de legalább most nem jár vele nagy hideg. S ha az eső megszűnik, mindjárt mozoghatunk a sétányokon.

Íme, most délutáni három óra tájban már csendes, kellemes, napfényes időnk van. Nemigen bízhatunk ugyan tartosságában, de legalább kivonulhatunk.

Szentpéterről levelet kaptam Jolánkától. Írja, hogy ott híves, szeles, őszi idők járnak; hogy kertemben most is virít néhány rózsza, s abból nagyanyja sírjára is juttatnak. Írja, hogy Miskolcra Juci néniék és Ilka meglátogatták őket augusztus 8-án, szombaton, éppen szegény húgom elhunytának egy hónapos forduló napján... Szép volt tőlök ez a kegyeletes megemlékezés, s jólesett a szomorkodóknak; nekem pedig az, hogy emlékező versecskémeket véletlenül én is éppen azon a napon írtam.

Tátraszéplak

1908. augusztus 12.

Minden tekintetben jelentéktelen nap. Semmi följegyzésre méltó se velem, se körültem. A töltés melletti sétány végén sütkérezve reggeliben egy padon egypár otthoni ismerősömmel találkoztam, akik a Csorbai-tóhoz kocsiztak. A nap tisztán, melegen sütött, de csak néha-néha. Az ég általában felhős maradt, és déltájban oly hidegre változott az idő, hogy szinte havat vártunk. Változó és barátságtalan maradt egész nap. A bérceken sűrű föllegáradat hömpölygött és esővel fenyegett. Nem bírjuk megnyerni az augusztushoz illő szép napokat.

Levelet kaptam a miskolci „Takarékpénztár” igazgatójától. Az intézet rendes ügymenetéről értesít, melyet az elkövetett nagy sikkasztás érzékenyen meg nem zavart. Ma válaszoltam a dologra tartozó egyéb körülményekről is.

Tátraszéplak

1908. augusztus 13.

Gyönyörű idő kedvezett a füredi látogatásnak. Könnyedén átsétáltam oda dél előtt és délután vissza is. Útközben találkoztam Lekky Pistával, aki egykor az én

tisztviselőségem idején Borsod megyében alszolgabíró volt; most a minisztériumban osztálytanácsos. Feleségével és két felnőtt leányával kocsizott Csorbára. Megismervén engem leszállt a kocsiról, s néhány percig beszélgettünk. Örültem a találkozásnak.

Látogatásokat tettem Füreden: Gaál Jenőnél, de aki tegnapelőtt már elutazott, Zsóry Gusztiéknál és Dókus Gyulánál, de akik nem voltak otthon. Véletlenül találkoztam ott egy kedves régi ismerős nővel, akinek családjánál Vámoson a régi jobb időkben egypárszor megfordultam. Meg nem ismertem volna; ő ismert meg engem, s nagy rokonszenvvel említette, hogy Tompa és én vagyok az ő kedves költője. Több évvel ezelőtt másodszor ment férjhez, idős emberhez, s nem találta föl azt, amit e lépéstől remélt.

Az ebéd, már ami a társaságot illeti, legalább rám nézve a szokottnál ünnepélyesebb volt. Eltávozott ugyan már Božich, Gaál Jenő, Kállay Albert – Nagy Ödön távol volt. De megérkezett már, s itten volt Darányi miniszter, aki engem előzékeny szívességgel fogadott, s maga mellett jelölt helyet. Ebéd elején érkezett hozzánk Csorbáról Wlassics Gyula a nejevel és Szentiványi Árpáddal. Keveset beszéltem köztök. Nagy akadály nehéz hallásom és egy idő óta hangom érces voltának elvesztése.

Kávézásnál a verandán mégis válthattam néhány szót főleg Wlassicsnéval, aki még mindig nagyon csinos, kedves, rokonszenves nő, pedig talán már unokája is van. Csengery Antal leánya. Budapesten is találkoztam már vele, s emlékezett rám. Nagyon szívesen hívott, hogy látogassam meg őket Csorbán. Megígértem, de nem tudom, mikor fogom teljesíthetni.

Dókus Ernővel is találkoztam ebéd előtt. Ő, mint mondá, most családjával együtt nyaral itt.

Jolánkának Szentpéterre még reggel írtam. Most már egyedül Miskolcra várok levelet, főleg a szállásom udvarának rendbe hozásáról.

Tátraszéplak

1908. augusztus 14.

Vékony hólepel borítja a bérceket. A levegő hidegre vált. Kívül a szabadban 8 R. fok a meleg. Szobámban 12. Az eső is elkezd szitálni. Komor idő. Csudálom, hogy a vendégek egymás után meg nem szöknek.

Kubinyi Aladár és neje ma reggel vettek búcsút innen. Holnap indul az eszper és leánya. Többnyire csak az asztalnál volt velök találkozásom és érintkezésem. De mégis megérezem az ismerős kis kör csonkulását. Még nehezebben telik az a néhány nap, melynek eltöltével, holnaphoz egy hétre magam is felszedem itt a sátorfám. De már, ha rossz idő jár is, kihúzom itt azt a négy hetet, melyet ideszántam.

Ma délelőtt szép gyümölcsöt kaptam az itt időző Kácsor Hermin kisasszonytól s két unokahúgától, akiknek egyike a Nádpataky Laci unokája. Miskolcra is érkezett nekik a gyümölcs Nádpatakytól. Egy kis sárgadinnye, két körte és néhány ringlot szilva. Kedves, bizony jóleső ajándék itt ebben a hideg időben, ahol az efféle gyümölcs a vendéglő asztalán nemcsak drága, de élvezhetetlen is.

A drágaságra elég példa, hogy 24 fillért fizettünk három deci édes tejért; tehát egy literért 80 fillért, amennyiért otthon egy liter tisztességes bort is kaphatunk.

Bezzeg megeredt a sűrű eső, míg ebédeltünk, mégpedig a levegőnek oly egyszerű lehűlésével, hogy a hőmérő a szabadban 4 fokot mutatott Réaum. szerint. Asztaltársam megismételte azt a múltkori állítását, hogy tizenkét éve tölti itt a Tátrában a nyár egy részét, de ily rossz időszakra egyre sem emlékszik.

Biz' a reggeli hólepel estére is, éjszakára is ott maradt a bérceken.

Tátraszéplak

1908. augusztus 15.

Még zordonabb napra virradtunk. Szinte fagyhaló hideg, maró szél, borult ég. A hegyeken sűrű, fehéres hófellegek mozognak. Ha felszállnak, bizonyosan fejez köpönyeget hagynak a bérceken. S ami különös, a poprádi völgyet beragyogja a reggeli nap, míg mi itt szinte az északi sarok homályában didergünk.

Valóban erős elhatározás és erős remény kell hozzá, hogy itt a kellemes nyaralást kereső vendég ki ne fogyjon a türelemből. Magam is úgy tekintem már ezt a hátralevő néhány napot, mintha az orvos parancsolta volna reám.

A múlt csütörtökön Wlassicsnéval beszélgetve, egypár hízelgőnek tetsző szót mondtam neki, mire a társaság egyik tagja tréfás megjegyzést tett. Ma reggel, hosszabb sétát tévén gyors lépésekben a hideg ellen, visszaemlékeztem az akkori beszélgetésre. Séta közben ezt a két kis apróságot esztergályoztam.

I. dal

*Egy szép nőhöz verset írni
S szívéből egy parányit bírní:
Némán érezve is gyönyör:
De ha a dalt egykedvűn hallja,
S egy pillantását is sokallja
Némán szemlélve is gyötör.*

II. dal

*Szépeltgő szót, bár nem felejtesz,
Szép [...] te már hogy ejtesz?
Intő hangja korodnak nincs-e?"
Bizony nincs; vagy úgy volna jobban,
Hogy az ember, míg szíve dobban,
Korával nyelvét is veszítse?!*

Ezt az utolsó sort feleltem a fentebb említett megjegyzésre, ami a férfitársaságot jóízű nevetésre hangolta akkor.

Dél felé kiderült. Napos, de kissé hűvös és szeles idő lett.

Két kedves látogatóm volt. Társával az az irántam rokonszenves és igen szíves nő, kiről csütörtökön már emlékeztem. Pár nap múlva már el akar utazni a rossz idő miatt. Három gyönyörű körtével kedveskedett, melyet otthonról hozott magával. Viszonzásul azt kérte, hogy írjam le neki a húgomra emlékező *Ő is elment* című versemet, melyet előtte felolvastam... Egy sorsával kibékülni nem tudó szív vergődése.

Tátraszéplak

1908. augusztus 16.

A füredi kirándulásnak eléggé kedvezett az idő. Borús, híves, csendes nap volt, de nem kellemetlen. A nap egy percre se bírt kibújni a felhők közül. Nyugtalan éjszakám volt. A lábaim mégis oly erőre kaptak, amit nem is reméltem tőlök. Füredre az utat oda is, vissza is anélkül tettem, hogy csak egyszer is megpihentem volna útközben. Pedig ez oda is négy kilométer, vissza is négy; s ebéd után két órakor mindjárt visszaindultam. Éppen egy órába telt négy kilométer. S hazaérkezve sem éreztem magamat nagyon kimerültnek. Ráfogom, hogy az itteni háromheti tartózkodás és a gyakori séta adott több erőt.

Az asztalnál Darányi mellett foglaltam helyet, aki most „az én tiszteletemre” nem egy, de két butellát tétetett az asztalra az ő dunaörsi saját termésű borából: „saszla – 1901-i” termést. Mint említém, a régiek közül csak Tarkovics, Nagy Ödön, és Szabó Guszti van már ott s két fiatalember. Ott is oszlik már a társaság, de most mégis oly népes volt az étterem, minőnek előbb nem láttam. Bizonyosan csak futóvendégek.

Meglátogattam Zsóry Gusztiékat és a két kedves nőt, kik tegnap engem fölkerestek. Átadtam egyiknek a leírott költeményt. Elolvastatta velem az ő fiatalkori s még most is mindig ideáljának – egy ref. papnak – igazán szép, ömlengő, költőileg érzelmes, hosszú levelét. Tartózkodás nélkül beszélt ennek a sok évtized óta mai napig fennálló viszonynak tiszta, eszményi voltáról.

Hogy lehetne boldog az ily lélek a reá kényszerült viszonyok korlátai közt?

Holnap, holnapután ők is mindnyájan útra kelnek.

Tátraszéplak

1908. augusztus 17.

Csak tegnap volt alkalmam először gyönyörködni naplemente után a nyugati égaj pompájában. Az éj egészen derült volt. Úgy nézett ki, mint valami teljesen átlátszó üvegből vagy ércből készült boltozat. A láthatár alá hanyatlott nap visszaverődött sugáraitól valami csudálatos, sárgás, csaknem vörösesre hajló színt kapott félkörben a nap útját jelző ég karimája. A nap felé eső rész elevebb, úgy szólva sűrűbb szín, a felénk néző oldal finom árnyalatban mindig halványabb.

S ennek a tündériesen színezett boltozatnak szinte közepén egy hosszúdad, hajóforma föllegdarabka lebegett lassan. Egyszer oldódni kezdett, s szétszakadozott éppen, mint a Zeppelin léghajója.

A bércek tiszta fejjel, nyugodtan ültek egymás mellett. Egyes szakadékaikban mozgott egy-egy sűrű föllegrongy. Hátuk mögött azonban ott leskelődött az egész nagy, sötét fellegtábor. Mindez együttvéve oly gyönyörű képnek tűnt fel előttem, melynek szemlélésével alig bírtam eltelni.

A mai nap is komor, barátságatlan voltában semmiben sem különbözik előzőitől. Felhős, hideg, csepegős. Talán most is úgy tesz, mint már egyszer történt itt velem, hogy hosszú nyomorgás után azon a napon kezdődött a jó idő, mellyen eltávoztam innen, s azután, mint hallottam, kitartott. Az idő szeszélye, mint a nőké, kiszámíthatatlan.

Tátraszéplak

1908. augusztus 18.

Királyunk születésnapja. Itt is megemlékeztek róla. A nagyobb villák nemzeti színű lobogókkal vannak díszítve. Egyéb jele a megemlékezésnek ezen a csendes, egyszerű telepen nincsen. Ebben is mennyi az őszinte kegyeletes érzés azoknál, akik látják? Azt csak az Isten tudja.

*Felül veres, alul zöld,
középen a fejér föld.*

De mily sok fekete gyásszal, mily sok sötét szenvedéssel írta tele a nemzet azt a fejér földet!

Őfelsége ma tölti be élete hetvennyolcadik évét. Mit érezhet, ha e hosszú időre visszatekint? Olyan ítélőbíró-e őbenne is a lelkiismeret, mint más közönséges halandóban? Kiegyenlítve látja-e a sors bőven tapasztalt csapásai által a múltban elkövetett tévedéseit vagy bűneit?! Hagyjuk arra a megítélést, aki a lelkiismeret fölötte is a legfőbb ítélőbíró.

Tegnap este képes levelezőlapot kaptam dr. Derczeny Imrétől. Írja, hogy Poprádon hált, s meg akart engem látogatni de annyira kínozza az asztma, hogy vissza kellett térnie... Nem értem az ő útjait.

Ma intézkedtem, hogy a jövő szombattól, aug. 22-étől kezdve lapjaimat már Miskolcra küldjék. Ezzel egy füst alatt elküldtem a „Vasárnapi Újságnak” *Ő is element* című versemet, melyet a minapokban írtam a múlt hó 8-án elhunyt testvérem emlékezetére. Szinte árnyékoldala a költeménynek, hogy abban nem annyira őt gyászolom, mint inkább magamat.

Levelezőlapon üdvözöltem ma egypár sorban P. Erzsikét is, egyikét azon keveseknek, kik az én szívemhez mai napig s régóta közel állnak. Ha jól tudom, ő is ma tölti be életének hatvankettedik évét.

Pár óra múlva, ha ez a komor idő csak annyira is kedvez, hogy nem esik, átsétálok Új-Tátrafüredre holmi apró emléktárgy beszerzése végett. Rám nézve mindig nagyon kellemetlen föladat.

Tegnap óta már csak egyedül ebédelgetek asztalunknál. Alexy János, vasúti felügyelő tegnap reggel visszautazott Budapestre. Semsey Andor oly későn jön, s én oly korán megyek, hogy nem találkozunk. Mint mondja, ő is útra kel holnap – ha igaz. Így lesz aztán itt is lassankint „puszta a Béla udvara”.

Tátraszéplak

1908. augusztus 19.

Minden végeznivalómat elvégeztem. Eléggé kedvező időben átsétáltam Új-Tátrafüredre. Bevásároltam az apró emléktárgyat, kilenc darabot, kilenc atyafinak huszonhét korona értékben, s kényelmesen visszasétáltam.

Este aztán, megérkezésem után, megint volt itt részem a nyugati égbolt szemlélésében. Most nem volt oly teljesen tiszta a lehanyatlott sugarak által megvilágított ég-alj. Fellegek úszkáltak rajta itt-amott. De nagy részben kilátszott, hogy ott

van az a tündéries terület, melyet a múlt alkalommal bámultam, s azon foly most is a felhők játéka. S minő játék! Mily leírhatatlan színek és alakok! Itt egy nagy mozgó felleg-tömeg, széle sárgás, tarjagos, mint megáradt folyam zavaros hullámai. Mögötte még nagyobb sötét maradt. Itt két csudálatos felhő-foszlány úszik egymás ellenében, amint a felső és alsó légáram hajtja őket. Mindegyik egy nagyobb tömeg felé igyekszik. A bércek mögött a sötét felhők egyesült nagy birodalma hallgat.

A derűs területen egymást éri a változatos játék. Emberek, állatok, növények, tárgyak hirtelen oszló-foszló alakjai. Halak, óriási őszállatok, lovagló vitéz, diadalkapu; a gerlachfalvi csúcs fején egy fejér felhőkorona, az aljából tárja felé két karját egy magas nőalak. A bércek felső része szinte derékig tiszta. Alantabb az oldalon a legfehérebb felhő terjeng, s egy hóval borított rengeteg erdő képét mutatja... Mily sok gyönyörű tárgy az élénk képzeletnek!

Ma már csakugyan egyes egyedül ebédeltem régi asztalunknál. Ma reggel Semsey Andor is csakugyan eltávozott. Megelégette a keserű mulatságot. Magam is rátérek, hogy nyolc év óta, mióta itt töltök nyarankint egypár hetet, csakugyan nem volt itt ily sokáig tartó gonosz, hideg, borús, esős, szeles, zord időjárás. Máskor is fordultak elő viharos, kellemetlen egyes napok, de ily folytonosan, ily sokáig sohasem. – Ez éjjel is két téli takaróm alatt majd megfagytam.

Az utolsó üdvözlöt Furtára küldtem. Több efféle már nem áll előttem.

Szerencsésen bevégeztem *Terített asztal* című versemet is, melynek magva, tárgya régóta motoszkált fejemben. Olyan jóleső érzés a nyugtalanító valamitől való szabadulás. A búcsúzó Múza nem is ajándékozott itteni gyötrődésem alatt többet, mint ezt a költeményt és az elhalt húgom emlékére írottat, no meg, ha az is a Múzsától ered, azt a pár rövid szesszenést, melyet előbb e lapokra jegyeztem.

Tollmozgatásnak és üres időtöltésnek veszem e lapok jegyezgetését és a levelezést.

Tátraszéplak

1908. augusztus 20.

István király ünnepe. Ma is leng a villákon a nemzeti zászló. Ennyiből áll a csendes ünneplés, melynek megengedett és meg nem engedett dolgai felett annyit vesződött, vesződik a nép, a kormány és a törvényhozás.

Tegnap este is gyönyörű volt a nyugati égbolt. Nem annyira ugyan, mint tegnapelőtt. Nagy darabokban lebegtek a felhők szétszórva a világos kék boltozaton, de alakká már alig formálódtak. Kettőt jegyeztem meg: egy lombos fa nagyon hű másolatát és egy meglepő jelenséget. A bérceket az egész vonalon a legsűrűbb setét áradat borította. Egyszer a vonal közepén, nem messze egymástól két pont kezdett kigyulladni. Alatta, fölötte sűrű setéség. A világos pont mindig szélesbült, végre összefutott, s mintegy hajnalodó fényével föltoolta s kiderítette a felhő felső rétegét, és egy óriási fényes kaput nyitott a bércvonal közepén.

El-elnéztem. Olyan ez a felhőjáték, mintha egy teljesen tanulatlan kéz, szobrász vagy festő próbálná természet után alakítgatni a különböző tárgyakat. Legtöbb esetben a körvonalak sikerülnek úgyahogy, a többit a néző képzelete pótolja.

Soha annyi gyermeket, mint amennyi itt zsvajog! S legtöbb az én lakásom körül. Űzik versenyezve a diabolót, ezt a felhajigáló és lekapó játékot. A játék új, de a gyermekek – úgy látom – többnyire az Ó Testamentomból valók. Mintha ez a szerény telep a két szélsőségeknek: az öregeknek és a gyerekeknek szolgálna menedékkül. No aztán közbe esik a középszerűség.

Legközelebb valaki egyik lapban a szójátékok értelmetlenségéről írván fölemlítette, kivételesen mint értékest, ezt a németet: „Die Eifersucht ist eine Leidenschaft, welche mit Eifer sucht, was Leiden schafft.” De efféle számtalan van magyarul is.

Úgy látszik, könnyörülni akar az idő. Ma reggel már tiszta, derült, napfényes. A tiszta bércek mögött itt-ott mutatkozik egy-egy ébredező felhőcske. A gerlachfalvi csúcs katlanjából csaknem teljesen eltűnt a hó. Egy kis vékony sár látszik még. Amit a nap nem bírt, elvégezte ott az eső.

Átmegyek Füredre elkölteni ott a búcsúebédet, s búcsút venni a társaságtól.

Tátraszéplak

1908. augusztus 21.

Elbúcsúztam tegnap a füredi uraktól. Magok is útra kelnek holnapután. Talán csak az egy Darányi miniszter marad még tovább, ha az idő jóra változik. Mindnyájan a legmelegebb üdvözlést küldik általam Horváth Lajosnak: Darányi, Tarkovics, Nagy Ödön, Szabó Guszti. Azon remény és óhajlás nyilvánítása mellett váltunk el, hogy a jövő évben ismét találkozunk itt, ha sorsunk engedi.

Oda és vissza könnyen sétáltam az egész napon kitartott kedvező, szép időben. Ma is gyönyörűnek mutatkozik. Úgy látszik, eltávzóságom után következnek az állandó szép napok, mint már egyszer történt.

Holnap tehát elutazom, amit bizony óhajtván vártam. Ma délután összerakogatom holmimat, megtoldva három Érika-bokrétával a már előbb beszerzett apró emléktárgyakat. A vendégek sora is, úgy látom, nagyon megritkult. Az ősz közelsége nemigen csalogatja már ide az embereket, kivált az időjárás elhírlett zordon-sága miatt is.

Kevesebbet sétáltam fent az erdőben, mint más években szoktam. – Vannak vonalak, melyeken egyszer sem fordultam meg. Nagy elhatározásra volt szükségem, hogy eddig itt maradjak.

Tátraszéplak

1908. augusztus 22.

Készen vagyok az indulásra. Az idő eléggé kedvezőnek mutatkozik. Az Érikából három oly óriás bokrétát kötöttek, hogy aligha elhelyezhetem.

Több örömmel megyek, mint jöttem. Örömmel azért, hogy mehetek. Nem is merek azzal búcsúzni, hogy jövőre ismét látjuk egymást.

Csak Arany Jánossal végzem:

Isten veled Karlsbad (Széplak) szép tája!

Örökké az ember nem állja, stb.

Alás'szolgája!

1908. augusztus 31.

Hosszú távollét után csak ma jutok hozzá, hogy e lapokra jegyezgessek. Négy hetet töltöttem Tátraszéplakon július 25-étől augusztus 22-éig ugyanazon szobában, melyben nyolc év óta minden nyáron fészkeltem. A rendkívül kellemetlen időjárás miatt kellemetlen volt a nyaralás. Eső, szél, hideg folytonos vagy egymást felváltó zaklatása szinte három hétig. Elfoglalt a séta, olvasgatás, jegyezgetés. A társaság legkevésbé, sokkal inkább a természet. Két költeménykét is írtam. Az egyikben szegény húgomat s félig-meddig magamat siratom el (*Ő is elment*); a másikban a természet dús ajándékairól énekelek (*Terített asztal*). Szűkmarkú adománya a búcsúzó Múzsának.

Viszontagságos hazaérkezésem után néhány napot időztem Miskolcon. Csütörtökön, e hónap 25-én ide jöttem több napra oly célból, hogy majd Lossonczy Jenő társaságában itt, Szepessy Gyula társaságában Berentén egy kis mezei sétában vehetek részt vadászatva. A körülmények nemigen engedik. Szepessy Gyula még nem költözött vissza Miskolcra Berentére. Lossonczy Jenő is csak tegnap érkezett meg többnapos távollét után, s vele is aligha sikerül a kirándulás. Ami halad, nem marad.

Mos itt is, Miskolcon is verseimnek egy kötetbe foglalásával, tisztázásával foglalkozom. Úgy látom, telik egy kötetkére, amiket 1898–1908 tíz év alatt írtam. Most, hogy másolgom, akaratlanul is bírálgom. S bizony legtöbb esetben, sőt általában sem üt ki kedvezőleg a bíráló. Szegénység minden tekintetben. Nem magas repülés, csak alant járás. Nem magvas, hanem színes, léha virágok. Könnyűség, simaság. Menteni akarja-e a könyv címe is, hogy ez a fűzér már *A Múzsza búcsúja*, utolsó verseim?

Kertemben az „Angulemi” törpe körtefáról negyvenhat darab szépen kifejlett körtét szedtem le tegnapelőtt. Szépek, de ízetlenek. Az innen-onnan összeszedett néhány hitvány alma nem érdemel említést. Egy nagy fán van még egy kis kosárra való „Kalvil” alma, melyet a jövő héten fogok lemezgerelni. Azzal aztán: „Sík, pusztá, kietlen az őszi határ.”

Még csak a mai napot töltöm itt. Holnap reggel búcsút veszek.

1908. szeptember 14.

Jelentgeti magát az ősz. A verőfényes meleg napokat változatosan híves, szeles, borús, de esőtlen napok követik. Az egész természet arcán kezd előmleni az a búskomoly szín, mely a hanyatlást jelzi. Réteken, völgyeken sűrűn hirdeti az ősz bevonulását a lila színű gyönyörű „őszike”, a colchicum autumnale, melyet mi őszi kikircs néven ismerünk. Tegnap leszedtem a „Kalvil” almát arról az egyetlen nagy fáról, melynek termése legalább egy részben lehullás nélkül megmaradt. Kevés maradván meg, a gyümölcs nagyon szépen kifejlődött. Téli fogyasztásra nekem ez kevés is elég lenne. Most még a szépen, de nem nagy mennyiségben fejlődő szőlő várja a teljes megéledést. Nagyon bizonytalan, hogy meg fogom-e várhatni. A kert jól bepalánkolt volta nem akadály a tolvaj előtt.

A közelebbi múlt napokban folyvást verseim másolgatásával, összeállításával foglalkoztam. Be is végeztem, csak revíziója s egybefűzése van hátra. Harminchá-

rom negyedrébbe hajtott ívre telt. Nem valami nagy kötet lesz nyomtatásban. Utolsó részét alkotja 1848-ból és 1849-ből néhány költemény. Nem tudom igazán, helyes-e azon idők harcias kiáltását és borongását jelen napjaink vásári zajába vevíteni. De múlt évben 48–49-i verselgetésemet forgatva, a most javítgatva fölveteken kívül, mind elégettem. Ezeket a magam egyéni visszaemlékezései miatt is sajnáltam elhamvasztani.

E hó végén Budapestre szándékozom. Elviszem magammal, s ajánlani fogom a „Franklinnak”. Az igazgató közelebbi otlétemkor kilátásba helyezte ennek kiadását. Szeretném, ha egyúttal összes költeményeim örök tulajdonjogát is hajlandó lenne átvenni.

A fővárosban óhajtanék részt venni október 1-én és 2-án a „Prot. Irodalmi Társaság” ülésén és az „Orsz. Ref. Lelkész Egyesület” kongresszusán.. Többek közt lesz-e valami hullámzása annak a kőnek, melyet nemrég Zsilinszky Mihály tüzes, támadó, izgató elnöki beszédével a bányai ev. egyházkerület közgyűlésén a kútba dobott? Nem tudom. Gyulai vendége lehetek-e ama napokban? Sándor utcai lakásában otthon lesz-e már akkor, vagy még mindig Leányfalun időzik? Írtam neki, de választ alig remélek.

Tegnap sem volt valami kellemes időnk, de ma már sokkal hidegebb, nyugtalanabb, sivár, szeles. A port fel-felkavarja az utcán. Reggel nyolc óra tájban 8 Ré. fok meleg volt, most tizenkét óra felé is csak 13 fok. A rég tartó szárazság miatt eső után eped a föld. Különösen a mindenféle szép termésnek mutatkozó szőlőre volna nagyon kívánatos: a szőlő héját gyöngítené, húsát puhítaná. S ha ezután a szüret elkövetkezésig jó érlelő meleg napok járnának, remélni lehetne, hogy nem csak mennyiségileg, de minőségileg is jó borral ajándékozna meg ez az esztendő.

1908. szeptember 15.

Szép, csendes, napfényes őszi nap. De a meleg már hűsre hajló. A tegnapi zord szél megszűnt. Néha-néha meglebbenti szárnyát, de már csak nagyon gyengén. A délelőttem jórészt egypár levél megírásával telt. Írtam P. Erzsikének és Csernák Bélának válaszul a tőlök kapott levélre. Különösen kedves volt az Erzsikéé. Annyi melegség irántam, oly érdekes kiterjeszkedés a maga körében minden apró részletre. A férfiaknál jobban értenek a nők a kellemesen csevegő levélíráshoz. Rendszeresen több a mondanivalójuk, s repkedőbb a kedélyök. Neki különben is olyan a helyzete, hogy van elég figyelemre, sőt panaszra méltó élménye.

Én ez évben különösen lábam erejének hanyatlását veszem észre. Emiatt már elmaradok a hegyre gyaloglástól s ott a temető látogatásától. Pedig eggyel több ok volna rá, mióta testvérem két hónappal ezelőtt szintén odaköltözött.

Nincs itt semmi teendőm. Ami egypár apróság volt, elvégeztem. Délután öt órakor elutazom, s majd csak jövő hét végén látogatok ide ismét.

1908. szeptember 26.

Szőlőmnek már jobbára megéredett csemege fajtát tegnap leszedtem: a piros és fejér gyöngyszőlőket. Két jó kézikosárral telt. Talán még félannyi lesz, amit tíz-

tizenkét nap múlva fogok letakarítani. A mostani leszüretelést is főleg azért tettem, mert tartottam tőle, hogy a tolvajok megelőznek, amint az már többször történt.

Gyulai mégiscsak értesített a veje által (Gyulai Fodor Dániel honvéd százados), hogy szeptember 30-án szívesen elvár szállásra, csak el ne felejtsek egy kis jó bort vinni neki. Ezt én mindjárt meg is cselekedtem. Nyolc üveg különböző finom bort küldtem posta útján. S talán meg fogom toldani a küldeményt egypár új költeménnyel *A múzsza búcsújából*. Feltűnt előttem a vejének „Gyulai” előneve. Régebben hallottam családja körében, hogy ő a kis unokáját, Fodor Palikát forma szerint a maga saját nevére akarja adoptálni. De hogy ezt már az atyára is kiterjessze, nem gondoltam. Így hát az ő neve nemcsak irodalmi műveiben, hanem élő utódokban is fennmarad. Az enyém se egyikben, se másikban. Annyira tisztában vagyok életemmel, hogy föl sem veszem, rá sem gondolok.

Nagy ünnepek van a zsidóknak. Látom ablakomból, úgy rajzanak a templomba és a templomból, mint a méhek a köpű körül. Ünnepi öltözetben; az idősebb nők fejr boritékkal fejükön. Gondolom, új évöket ünnepelik. Fajuk fennmaradásának, sőt terjedésének egyik fő alapja és eszköze az a rendkívüli mély valóság és ősi, szertartásos törvényeikhez való szívós ragaszkodás, mellyel a lelük mintegy össze van forrva. Ezt csak erősíti az a nyomás és idegenkedés, melyben eleitől fogva részesítette, s többé-kevésbé ma is részesíti őket a keresztény társadalom. El-elnézem ezt a szomszédomban lakó szegény boltos zsidót – kinek neve a nép ajkán Muku –, naponta négyszer-ötször elballag ablakom alatt a templomba. – Gyermekkoromban alig volt ebben a városban figyelembe vehető öt-hat zsidó család. Most több százra megy, s nem csekély részét teszi az összes lakosságnak. Mindennemű kereskedés az ő kezükben van. Íme, nagy ünnepekben zárva minden üzlet; templomban minden zsidó, s utcáink néptelenek, szinte kihaltak. Tehát élénkséget, mintegy életet ők adnak azoknak. Ha ez fokozódva így haladna az idők hosszú folyamán, csakugyan megérné a világ a *Bibliában* emlegetett Izrael országát.

Harmadnap iitt mulatásom után estefelé visszautazom, s majd csak Budapest-ről visszatértem után fogok ide újra kilátogatni, amikor már a szüreti napok is elkövetkeznek.

1908. október 8.

Megjártam a fővárost. Részt vettem ott, amiben részt akartam venni. Elvégeztem, amit végezni szándékoztam. Szeptember 30-án mentem; október 4-én tértem vissza. Gyulai vendége voltam. Régi gyöngélkedő állapotban találtam őt. Október 3-án oly erősen meglepte idült hólyagbaja, hogy ágyba döntötte, s csak a szokott orvosi műtét után következett be a javulás. Testben, lélekben nagyot hanyatlott. Házi- és magánügyeinek rendes végezésére is alkalmatlan. Figyelme semmire ki nem terjed. Húzza-vonja, aki hozzáfér. Apró kötelezettségének teljesítéséről is elfeledkezik. Leánya és veje ott lakik vele egy épületben. De nem tűri, hogy azok gondoskodjanak róla vagy felette. Azokat sem igen vonzza hozzá a szeretet. Szívemből sajnálom sorsát, hogy öreg napjait kell ily zilált, szenvedő állapotban töltenie.

Odaérkezésem délutánján egész váratlanul eljött értem Szily Kálmán, s elvitt magával a múzeumba, hol a „Kisfaludy Társaság” tartott ünnepélyes ülést Beöthy Zsolt életének hatvanadik évfordulójára. Különböző szép nyilvánulásai a tisztelgésnek, az ovációnak, melyet Beöthy valóban megérdemel.

Október elsőjén a „Protestáns Irodalmi Társaság” ünnepelte Hegedűs Sándor volt elnök emlékét a Kálvin téri ref. templomban délután három órakor. Másnap délelőtt tíz órakor ugyanazon társaság rendes gyűlése az evangélikus iskola nagytermében. Este hat órakor díszgyűlése ugyanott. Mindenikben jelen voltam, s élveztem, ami élvezhető, untam vagy sajnáltam, ami félszeg vagy gyarló volt.

Megnéztem a rendkívül gazdag és érdekes gyümölcskiállítást az „Iparcsarnokban”. Sok volt a kiállító. Szőlő, körte alma nagy bőséggel. Egyben-másban igen nagy példányok, különösen körték. Ilyenekben, úgy gondolom, a minőség nem felel meg a nagyságnak.

Magammal vittem költeményeim egybeírott kötetét, *A Múza búcsúját*. A „Franklin” csak négyszáz koronát ígért érte. Ezt én keveslettem. A „Kisfaludy Társasághoz” küldöm kiadás végett. Az méltányosabb lesz talán. A „Franklin” azt ajánlotta, hogy azután ennek a kötetnek, a többi három kötet költeményemmel együtt, tulajdonjogaért ezer koronát fog nekem fizetni. Nem sok. De nyugtat az, hogy halálom után verseim nem maradnak gazda nélkül.

Tegnap leszdtük azt a szőlőt, ami még a múltkor szedetlen maradt. Fejér, különösen muskotály-félék. A „Lesseps” most is szépen termett. Az egész alig lesz egy jó kézikosárral.

Szándékozom az őszön számos törpe gyümölcsfát, mint terméketlent, kidobni, s újakat, egyedül törpéket ültetni.

1908. október 9.

Tegnap Orbán Barna helybeli orvos vendége voltam a szőlőhegyen. A nap nagy részét ott töltöttem. Messze vidék. Az út oda fáradságos. Neve a szőlőterületnek: Korcsolyás. Ott volt hajdan a mi kis szőlőnk is, melynek szüretjein egykor vidám órákat töltöttem a nagy „körtefa tövében”. Most éppen mellette vitt el az utunk. Visszaemlékeztem a rég elmúlt időkre. Régi örömeink helye most sivár pusztaság.

Hanem az a kilenc katasztrális holdnyi terület, melyet a fiatal orvos betelepített, gyönyörű, sőt bámulatos látvány. Erőteljes, viruló, termékeny szőlő-vetés. Némely tőkét szinte elborított a dús termés. Mint a gazda mondotta, legalább százötven hordó bort vár. És a környező vidék hegyes-völgyes látkörével igazán elragadóan szép. Nem zord, de szelíden regényes.

Fiatal erőhöz való az ily kezdemény. Kitaró munka, csüggedetlen remény s önként érthetőleg szükséges nagy költekezés, habár nélkülözéssel vagy áldozattal jár is. Becsülésre méltó eredménye és emléke a kitaró szorgalomnak és ügyességnek. A közel vidéken nemigen van ehhez fogható szép szőlőtelep. Kocsin mentünk oda Vadászy Palival. Gyalog jöttünk vissza estefelé. Mindig lefelé vezetett utunk, de egy kissé hosszú volt; az én erőtlenedő lábaim mégis meglehetősen kibírták.

A fiatal orvos szívességét irántam fokozta annak meggondolása is, hogy boldogult atyjával, Orbán Józseffel együtt tanárkodtam s barátságos viszonyban voltam néhány évig a miskolci gimnáziumban a múlt század ötvenes éveiben. Onnan öt később a pataki kollégium vitte el tanárnak, s mint nyugdíjas végezte nyolcvan éven túl terjedett életét, gondolom, itt Edelényben, rokonai látogatása alkalmával.

Gyönyörű, derült, csendes, őszi napjaink járnak, napjában szinte nagyon is melegek, de reggelenként két fokra süllyed a hőmérő. Esténként teljes pompájában tündöklük a hold. Kedves idő volna a szüretre, mely most még csak imitt-amott vette kezdetét. Legtöbb a jövő hétre, annak is csak második felére marad. Akkor fogok én is kilátogatni ide a Paliék szüretjére, ha az idő kedvezne.

1908. október 15.

Ma és holnap szüretel V. Pali. Azért vagyok itt. Ezt a pár napot, legalább annak legnagyobb részét, az ő társaságokban fogom eltölteni azon a felséges látkörrel bíró, szép hegyen. Népes lesz a társaság, mint mindig, a rokonok, barátok, közel ismerősök nagy tömegével. Az időjárás még eddig felette kedvező volt. Mindig derült, meleg napjaink jártak. Szinte megaranyozták az őszi hervadást. Ma reggel már felhők úszkálnak az ég boltján, s közölük a nap is búsán pillantgat reánk. Megromlanának a most már mindenfelé megindult szüretnek, ha esőt hoznának a közel napok, úgyde a mezők, szántóföldek meg régen szomjazva, elcsüggedve epednek az eső után. Melyiknek tegyen eleget a gondviselés? Ő tudja. A különböző esedezésre aztán nem csuda, ha – mint Horatius írja – haragjában Jupiter mind a két pofáját (ambas buccas) felfújja.

Igen gazdag szőlőtermésről beszélnek, mely itt-ott szinte váratlan mennyiségben lepi meg a gazdát. A meglepetés annyival szorongatóbb, mert a hordó ára ijeszítőleg felszökött. Egy pár új hordót 15-16 forintért kaphatni. Deszkáért is fizetnek 10-12 forintot. A nagy bő termés és a hordószükség miatt a must ára nagyon leszállott. Miskolcon is, vidéken is kapható literenként 10-12 Kr-jával. Sőt Mezőcsáton 8-10 forintért egy egész hordó (140 liter) szerezhető.

V. Pali barcai kis szőlőjében (8-900 □öl) hét-nyolc hordó mustra várt, s ahhoz képest készült. Lett neki tizenhét és fél hordóval.

Tegnapelőtt csakugyan elküldöttem verseim kötetét kiadás végett a „Kisfaludy Társaságnak”, Vargha Gyula titkárhoz. Annyit jegyeztem meg, hogy – tekintettel életidőmre – szeretném, ha minél előbb kiadatnék. Nem sokat tartok én arról a kötetéről, mint általában egész költészetemről. Senki sem tudna arról szigorúbb bírálatot írni, mint én magam. Magam írom *A Múza búcsújában*, hogy barátom „nem a fellengező sas” volt, „csak a szerény pacsirta s fülemile”. Ezek is ritkán énekeltek nálam szívindító dalokat. De amiket írtam, azok mégiscsak lelkem nyilvánulásai. Azokban mégiscsak az én lényem tükröződik. Összhangban állnak azokkal egész külső életem, alakom, jellemem; megítélhetik ismerőseim s megfigyelőim. Hogy Petőfi és Arany miért repülnek oly magasan, s én miért járok gyalog ily alacsonyan? – az nem mimagunktól függött. Égi hatalom intézte úgy. Dőreség volna tőlem amiatt gyötörödni, hogy én is miért nem röpülhetek velök a csillagok felé.

1908. október 16.

Úgy lett, mint mondtam. Számosan gyűltünk össze tegnap a hegyen. A gyermekkel együtt huszonötven ültünk a szüreti asztalnál. A szüretelés bajai mellett elég gondot adott a háziaknak az ellátás, hogy fogyatkozás semmiben se legyen. A szabadban ebédeltünk. De a borongós idő nemigen kedvezett. Nem volt hideg, de mégis szinte esővel fenyegető. Alant a Sajó gyönyörű völgyén sűrű ködszerű fátyol takarta el szemünk elől a láthatárt. A völgy közepén vagy inkább déli oldalán, mint egy sötét ólomszínű kígyó, kanyargott a Sajó. Az egész vidéken valami szomorú, nyomott hangulat ömlött el, s ilyet ébresztett a szemlélőben is.

Elnéztem mulatozó kis társaságunkat. Mily különböző és egyéni tulajdonság és jellemző viselkedés minden egyes embernél. Ismeretes mondás, hogy egyetlen falevél sincs a természetben egymáshoz tökéletesen hasonló. Így van ez az embernél is. Fel-tűnt előttem, hogy a két fiatal rokon feleség mint igyekezett öntudatlanul is, szinte versenyezve, előtérbe állítani önmagát. Egyik, a gyermektelen, felöltő szépségével; a másik azzal, hogy gyönyörű csecsemő fiacskáját szorongatta kebeléhez.

Korán, még napvilágon búcsút vettem a társaságtól. Ma még korábban fogok, mert estefelé visszatérek Miskolcra. Ott holnap és holnapután részt akarok venni a Juciék szüretjén. Nem tudom, nem fogja-e megviselni egészségemet egymás után a négy napi vendégség.

Ma ismét a legszebb, napfényes őszi napunk van. Semmi jele az esőre hajlandóságnak. Pedig ma éppen holdváltozás. Most az *Új Testamentomban Pál apostol-nak az Efézusbellekhez írott levelét* olvasom. Intések Krisztus követésére, az anyaszentegyház megépítésére, jó erkölcsre, különböző kötelességek teljesítésére férj és nő, úr és szolgálja között. Mint általában másutt is, úgy itt is sok homályos hely szorulna magyarázatra, sok stílus- és nyelvbeli fogyatkozás javításra. Ismert hely: „Megharagusztok-é? de ne vétkezzetek; a nap le ne menjen a ti haragotokon.” – IV. r. 26. v. Megszívlelendő éppen most a hazai protestáns egyház küzdelmében, amiket VI. r. 11–16. versekben mond: „Öltözzétek fel az Istennek minden fegyverét, hogy megállhassatok az ördögnek álnokságai ellen” stb. Az Anyaszentegyházban „ne lenne makula vagy sömörögzés, vagy valami a féle” – V. r. 27. v. Ez a *sömörögzés* valami viszketegetést jelent, mint a sömörög-semereg, vagy háborgást, nyugtalanzkodást, pattanást, apró pörzsöngést a testen? Megvan a szó a régi nyelvtörténeti szótárban is.

1908. november 5.

A múlt hó utolsó napjaiban örvendetes foglalkozás mindenfelé a szüretelés volt. Én is részt vettem abban Miskolcon is október 17-én és 18-án a leggyönyörűbb őszi, napfényes időben. De már 19-én hétfőn zordon, szeles hidegre fordult, s másnap erősen havazott, úgyhogy egyszerre a tél derekába értünk. Tartott ez a havas, hideg tél négy nap. A szüretelőket bizony kétségbe ejtette. Gondolom, ártott a szőlő jóságának is. Színe tartó bort nem remélnek a fagyos szőlőből. Az ötödik napon, október 24-én ismét az előbbi gyönyörű őszi napok következtek s tartanak még ma is. De azért október 20. óta folyvást fűtenünk kell, s így megyünk már a mindinkább közelgő tél elébe.

A termés mindenütt reményt haladó s meglepően bőséges volt. Az emberek nem voltak készen ily áldásra. A hordó ára példátlanul felszökött. Egy darab gönci (140 literes) hordóért Miskolcon huszonnégy koronát is fizettek. Sok helyen kádakba szűrték a mustot, s ott forrt ki. Olcsón lehetett kapni: Miskolcon tizenkettő krajcárért literenkint, Keszi vidékén a homokon, úgy mondták, öt krajcárért is.

Most itt kertem téli rendbe hozásával bajlódom. Néhány terméketlen gyümölcsfa eltávolítása, a sűrű gallyak megritkítása, a fatövek felásogatása, a harasztok elisztítása, néhány rózsafám eltemetése, szőlőtőkém befedése. Majd tavasszal, ha megérem, hét-nyolc darab törpe körtefát fogok ültetni a most kiásottak helyére.

Egressy Gábor születésének századik évfordulóját nagy ünnepélyességgel készülnek megünnepelni itt a szomszédban, Lászlófalán, ahol ő, a református pap fia 1808. november 8-án született. Az emlékünnap kezdeményezője az „Országos Színesz Egyesület” s azzal együtt a miskolci „Múzeum- és Közmívelődési Egyesület”. Az ünnepély most vasárnap Miskolcon kezdődik délelőtt s folytatódik délután Lászlófalán, hol emléktáblát helyeznek a református templom falára. Végződik este Miskolcon díszelőadással a színházban, *Bánk bánnal*.

A „M. T. Akadémia” engem bízott meg, hogy koszorúját én tegyem le Lászlófalán Egressy emléktáblája előtt. Nem szívesen vállalkozom én már semmi nyilvános szereplésre. Idegenséget érzek iránta. De ezt a kis megbízást mégis el kellett fogadnom nemcsak azért, mert az „Akadémiától” jön, melynek én úgyszintén igen keveset szolgáltam, hanem azért is, mert nekem Egressy Gábor személyes jó barátom volt, s művészi nagy értékét, irodalmi és hazafiúi érdemeit rokonszenves kegyelettel tudom és akarom is méltányolni.

1908. november 7.

Kertemben tegnap és tegnapelőtt elvégeztem a tervezett munkálatokat. Egyedül szőlőtőkém nincsenek még befödve. A tél pedig ugyan erősen jelentgeti magát. Ma reggel nagy, száraz hideget hozott, minőt eddig még nem tapasztaltunk az idén. A hőmérő Réaum. 6 fokot mutatott a fagyponthoz alatt. Nehéz idő arra nézve, aki elkészen most is szüretel, mint éppen itt nálunk Elek Árpád, akinek igen nagy terjedelmű szőlőiben, mint mondják, szinte kétszáz hordó borra való van még szedetlen. Emlékezem egy évre még szüleim életében, hogy október első felében csizmában taposta a megfagyott szőlőt a kádban ugráló ember.

Egressy Gábor emléktáblája előtt holnap, vasárnap délután csak néhány szó kíséretében fogom letenni az „Akadémia” koszorúját. Beszéd tartására nincs elég idő. Alig lesz az elég a program lényeges pontjainak elvégzésére. Az ünnepély délután négy óra tájban lesz Lászlófalán, s az ünneplők öt óra után visszaindulnak Szentpéterről Miskolcra.

Az „Akadémiával” nem volt Egressynek közvetlen érintkezése. Az nem számlálta őt tagjai sorába. De nagy érdemeit hallgatva is elismerte és méltányolta. Színművész a magyar színészet első gárdájából, aki eddig közöttünk nemcsak túl nem haladott, de utol sem ért személyes írója volt a nagy tragikái alakoknak.

Szakmájában alapos, erőteljes, finom ízlésű író. Törekvéseiben kifogástalan jó hazafi, amit válságos körülmények közt is egész lelkesedéssel és odaadással bizonyított. Efféle néhány emlékező mondat, úgy hiszem, elég lesz a koszorú letételéhez.

1908. november 8.

A téli fagyos hideg ma reggelre még erősebbé fokozódott. Reggeli hét óra után 8 fok volt. De az idő folytonosan száraz. Emiatt sok baja és aggodalma van a gazdaközösségnek. Csaknem szünetelnie kell a külső legeltetésnek. Sok helyen a vetést sem végezték még el. Ahol elvetettek, csak kínlódik, vagy ki sem kelt. Hát még a szüret most, mikor csonttá fagyott minden!

Tempломunkban ma újbóráldozatra van megerítve az úrasztala. Én most nem járulok részint a nagy hideg, részint elfoglaltságom miatt. Három communiótól rendszeren el szoktam maradni. Ezek: a böjti, az új kenyér, az új bor. Háromban mindig részesültem s részesülök. Ezek: Karácsony, Húsvét, Pünkösöd. Ezek jelentősége függ leginkább össze Krisztus életével.

Délután két órakor indulok Lászlófalára az Egressy Gábor emlékünnepejére.

1908. november 9.

Ez éjjel nagy hó esett. A vidék teljesen téli színbe öltözött, akárcsak december derekán. De a hideg tetemesen alászállott, most reggel nyolc óra tájban két fok, s a hó is olvadozni kezd.

46. kép. A lászlófalai Egressy-emléktábla

Tegnap délután lefolyt az ünnepély Lászlófalán Egressy Gábor születésének századik évfordulója emlékére. Vasárnap lévén igen népes volt az ünneplő közönség. Sokan jöttek Miskolcra is részint az ünnepély hivatalos érdekeltjei, részint más érdeklődők. Ott volt Lászlófalai egész lakossága és igen sokan a közeli községekből.

Nagy márványlap van elhelyezve belől a templom falába, s aranybetűkkel följegyezve azon Egressy Gábor neve és emlékezete s a tervezők neve s az „Országos Színész Egyesület” és a „Borsod-Miskolci Múzeum Egyesület”. Alól az évszám: „1808–1908. november 8.” De ez a november 8., ha Egressy születése évét akarja jelenteni, hibás, mert amint most, ahogy a parókián megnéztem, 1808. november 5-én született s 11-én kereszteltetett. Keresztapja Óry Filep Gábor akkori szentpéteri pap és püspök volt.

Alkalmi beszédek mondtak. Számos koszorú egyesektől és hatóságoktól. Reám nézve legmeghatóbb volt a találkozás Egressy Ákossal, a Gábor fiával, kit ifjúsága korában gyönyörű gyerekek ismertem. Most egy szomorú kinézésű, ősz aggastyán, mint mondja, hetvenhat éves. Az egész ünnepély alatt könnyezett. Különösen ellágyult, midőn atyjával volt barátságomat említettem. Családjával együtt nagy ragaszkodással vettek ott körül, s érzékenyen búcsúztunk. Az ünnepély öt óra előtt véget ért, s a közönség eloszlott.

1908. december 5.

Az „Akadémia” főtitkára a múlt napokban felkérte tőlem az Egressy-ünnepen Lászlófalán a koszorú letételével mondott beszédemet. Közölni akarja az „Akadémiai Értesítőben”. Nemigen arra való az. Rövid, alkalmi magasztaló szózat. Kívánta, tehát felküldtem. Ilyenforma a tartalma:

Az „Akadémia” küldi a koszorút Egressy Gábor emlékére. Nagyra becsüli benne a lángszellemű művészt, a szép ízlésű író, a lángoló hazafit. Hármasszoros koszorú illetné meg győzelmesen megfutott három pálya után, melyeknek egyikén, a színművészin eddig köztünk senki által utol nem ért magasságra emelkedett. Lélekemelő látvány, hogy éppen itt az ő szülőfalujában, e hegyek közé rejtett falucsukában hirdeti márványlap az ő emlékét és érdemeit. Mintha itt a sötétben egy kis csillag gyúlt volna ki ezzel, mely messze tájakra veti innen sugárait stb., stb. Jól eshetik itt lebegő szellemének ez a látvány, ez az őt ünneplő lelkes gyülekezet, ez a nevét aranybetűkkel hirdető emlék stb. És nekem fölöttem jól esik, hogy e koszorú letételével én tolmácsolhatom iránta az „Akadémia” elismerését s nagyrabecsülését, s egyesíthetem azzal saját érzelmeimet. Én, aki egykor részese voltam az ő barátságának, rokonszenvének, s láttam és csudáltam őt művészetét tetőpontján stb. Ezek a koszorúk elhervadhatnak, el is fognak hervadni, de azt, amit ezek itt most jelentenek: Egressy Gábor nevét és emlékét sokáig fogja őrizni e márványlap, s nemzete szívében a megérdemelt kegyelet.

Verseim kötetének, *A Múzsza búcsújának* kiadásával elkészült a „Franklin Társulat” nyomdája. Az utolsó revíziót néhány nappal ezelőtt végeztem a nyomtatott íveken. Azt kívántam, hogy lehetőleg vastag, tömör papíron állítsák ki, hogy így egy kissé testesebb alakja legyen a különben talán vékony kötetkének. Úgy látom, vastagabb papír helyett inkább a verseknek ritkább elhelyezését vették igénybe

egy lapokon. Így terjed a nyolcad rétű gyűjtemény mintegy 330 lapra. Nem tudom, maga a kiadó „Kisfaludy Társaság” figyelemmel kísérte-e a könyv illeten kiállítását. Most már ideje lesz szót váltani a „Franklinnal” összes költeményeim örök eladása iránt is. A múltkor erre úgy az elnök, Kőnig Gyula, mint Gárdos igazgató kilátást nyitott.

Furcsán vagyok ezzel a kötettel. Mintha az a hit vert volna gyökeret bennem, hogy ez nálam csakugyan végbúcsúja már a Múzsának. Mióta összeállítottam, nemcsak semmit nem írtam, de még csak hajlamot vagy hangulatot sem éreztem arra. Pedig ahogy testi és szellemi erőmet érzem, nemigen lehetek még teljes télenlégre kárhozható. Most csak Shakespeare *Makrancos hölgye* fordításának javításával foglalkozom. Annak idején meglehetősen elsielve, felületesen fordítottam azt. Most látom, mikor sorról sorra összevetem a Delius-féle eredeti kiadással. A „Kisfaludy Társaság” Shakespeare-bizottsága javított szövegezéssel szándékozik kiadni Sh. színműveit. De úgy hiszem, távol van az idő, midőn szándékát megvalósíthatja.

Negyedik napja vagyok itt. Azért jöttem csak éppen, hogy itt legyek. Most itt a külső természet hiányzó örömét a kis „fészek” belső csendességének kell pótolnia. S ha kell, álmódzni a jövő tavaszról és az igen számos régmúltakról. De közbe jött az is, hogy Irma húgomnak tegnapelőtt sertést öltek, s annak szokásos lakomájában nekem is részem volt, s annak következtén részem egy éjszakai kínos gyötrődésben is. Nem tudom, mi lenne, ha nappal is folytatódna ez az éjjeli kínlódás.

Egészen tegnap reggelig sűrű, vastag köd borította a vidéket. Két-három fok meleg mellett olvadt az itt-ott megmaradt csekély hó. Tegnap reggelre kiderült. Estefelé kissé fokozódott a hideg. Éjjel meglehetősen hó esett, s ma reggel, derült idő mellett hat fokos hidegre ébredtünk. A szeszélyes, ugrándozó időjárás követi a társadalmi és politikai viszonyok rendetlenségeit, ziláltságát. Sőt ezek talán még rosszabbak, mint maga a rossz időjárás. A legszebb őszi napokból minden átmenet nélkül egyszerre a tél derekába zökkentünk október 20-án nagy havazás mellett, s azóta szinte napsütés nélkül benne vagyunk. Ilyenre a legvénebb emberek sem emlékeznek, vagy: emlékezünk. Most már én is azok közé számíthatom magamat, bár nem akarom érzeni, hogy már csakugyan ott volnék. – Holnap reggel oly szándékkal utazom vissza, hogy már majd csak Karácsony szombatján, december 24-én látogatok ide ismét. Itteni mulatásom néhány napja is valóban sine linea tölt el. Egpár levelet írtam, mellyel tartoztam; egpár látogatást tettem; valami keveset olvastam; s íme, ezt a lapot firkáltam. És e pillanatban mégsem háborgat a szemrehányás e semmittevés miatt. Nemde ez is egy kis jele a hanyatlásnak?

1908. december 26.

Úgy történt, amint előre gondoltam. Karácsony szombatján, tegnapelőtt délből érkeztem ide, s tegnap az ünnep első napján együtt ünnepeltem templomunkban az áhítatos, nagy gyülekezettel, s azzal együtt járultam az úrasztalához.

Már ma elmaradok a templomból részint a hideg miatt, mely nem valami erős ugyan, alig 2-3 fok, de ott ülve már könnyen meghűlhetek, részint azért,

mert az egyházi beszéd és imádság nem hat már el az én fülemig, s különben is a szokás szerinti ünnepi diákocská lesz ma a prédikátor.

A múlt hetekben uralkodott ködös, lucskos, sáros napok után azt hittük, fekete Karácsonyt fogunk ünnepelni. Nem úgy történt. A néhány nap előtt elkövetkezett holdváltozás meglehetősen derült hideget hozott, s az előbbről megmaradt hó utcáinkat, hegyeinket, mezőinket vékony fejér lepellel borítja, s úgyszólván tisztességesebb, illőbb színt ad a Karácsonynak. Itt is hódolt az atyafiság a szokásnak. Különböző ajándékokkal örvendeztették egymást. Sőt Irmáék cifra karácsonyfát is készítettek alig tizenöt hónap, kedves kisunokájok számára. Nem emlékszem, hogy régi időkben a szegényebb kálvinista családoknál szokásban lett volna a karácsonyfa. Lehet, talán úri helyeken akkor is szokták, de olyan helyeken akkoriban nemigen forogtam én. Hiszen szép csecse-becse, s a puritán sem botránkozik meg rajta; hanem ez vele összekötve, valami babonás jelentőség más nemzeteknél is otthonos.

A múlt héten Miskolcon szinte szokatlan csendességben történt az általános tisztújítás mind a megyénél, mind a városnál. Mind a két helyen csaknem kivétel nélkül a régi tisztviselő személyzetet hagyták hivatalban. Ez különösen feltűnő volt előttem a megyénél. Itt régebben híre volt, amit akkor a hírlapok is hangoztattak, hogy Kossuth mint pártelnök intést adott volna a megyéknek arra, hogy tisztújítás alkalmával a hivatalok mindenütt „függetlenségekkel” töltsenek be. Borsod megyében is látszott arra némi törekvés, de hiányoztak az arra képes „függetlenségi” elemek. Szükségből erény lett az engesztelődé, melyet különben minden mást eltipró koalíció nemigen ismer. – A városiakat örömmámorba ejtette a királyi városi rangra emelkedés. Sürgés-forgás mindenfelé. Nagy tervezgetések, nagyképűségek, főispáni beigtatás, zászlódísz, fáklyásmenet s több ily káprázatos előjátéka az elkövetkező terhes napoknak. Nem mondom, hogy ez a rangemelkedés nem hat némileg az előretörekvés fokozására, de féltő, hogy vele fog járni majd a nagyzás hóbertja is, aminek jelei már most is mutatkoznak.

Szeretnék a jövő hó közepe táján a fővárosba rándulni pár napra, főleg Gyulait meglátogatni, aki január 12-én tölti be nyolcvanharmaidik évét. Hallom, napról napra gyengül. Egyszer, december 8-án úgy odalett, hogy környezete szinte már azt hitte, hogy végórát él. Pár nap alatt jobban lett, de mint orvosától, dr. Farkastól hallom, nem tartja vissza magát, ha egyik-másik ismerőse dús lakomára meghívja. – Ő már nemigen érdeklődik émirántam, s úgy látom, senki iránt; legalább érdeklődésének semmi jelét nem adja. Azt se tudom, nem teher-e neki, ha egypár napig vendége vagyok. De énbőllem még nem vált kiaszott tevé. – Apró végzendőim is lesznek a fővárosban, különösen költeményeim ügyében. Aztán bármily jól érzem is magam nagy életkoromhoz képest, mégis nekem is sietnem kell már végzendőim elvégzésével.

1908. december 28.

Véget ért a hosszas ünnep, mely – tegnap vasárnap lévén – most három napból állott. Bő alkalom mind a templomi ájtatosságra, mind az ünnepi vendégeskedésre. Ez utóbbi az én rokonaimnál bizony igen is dúslakodva ment véghez. Szin-

te azt mondhatni általában, hogy a mi népünk ünnepnapokon nem annyira a lelkieknak, mint inkább a testieknek áldozik.

Tegnap és ma kemény hidegre változott az idő: 8-9 fok a fagypont alatt. Tegnap némi csekély hó is esett. Ez a néhány nap futólagos olvasgatással múlt el tőlem. Szándékoztam egy különös versfüzetről valamit írni, melynek költője tagadhatlan erejét a most divatozni kezdő új torz iskola gyakorlására pazarolja, de szándékom nem teljesülhetett.

Most mindjárt visszaindulok. Ez évben már nem is látogatok ide. Panasz nélkül zárom az évet. A gondviselés annak folyamán is kegyes volt irántam. Koromhoz képest szinte kivételes testi és lelki erőben tartott. Ha nagy örömeket nem, de nagy bánatokat sem mért számomra, kivéve azt az egyet, hogy testvéreimet elveszítettem. De vesztességem fájdalmában is mérséklet és megnyugvás kísért. A föld, ez a közös édesanya ad nekünk mindent; de végre mindent visszavesz ő, és maga kebelébe olvaszt: Saturnus, aki saját fiait ette meg.

Most mindjárt visszaindulok. Ez évben már nem is látogatok ide. Panasz nélkül zárom az évet. A gondviselés annak folyamán is kegyes volt irántam. Koromhoz képest szinte kivételes testi és lelki erőben tartott. Ha nagy örömeket nem, de nagy bánatokat sem mért számomra, kivéve azt az egyet, hogy testvéreimet elveszítettem. De vesztességem fájdalmában is mérséklet és megnyugvás kísért. A föld, ez a közös édesanya, ad nekünk mindent; de végre mindent visszavesz ő, és maga kebelébe olvaszt: Saturnus, a ki saját fiait ette meg.

1909.

Január 20.

Első látogatásom ez új évben. Szép, napfényes, téli, havas világ. A múlt napokban történt olvadozás most keményen elfagyott, s nehéz a járás-kelés a jegessé vált úton. Egyszerűen csak „fészke” meglátogatása s némely apró családi ügy intézése hozott most ide. Hogy bármit is pepecselhessek, arról szó sincs sem itt, sem Miskolcon. A Múza búcsújával mintha csakugyan befagyott volna nálam nemcsak a költészet, de minden egyéb irodalmi működés forrása is.

47. kép. A napló kéziratának vonatkozó részlete

1909. január 20.

Első látogatásom ez új évben. Szép, napfényes, téli, havas világ. A múlt napokban történt olvadozás most keményen elfagyott, s nehéz a járás-kelés a jegessé vált úton. Egyszerűen csak „fészke” meglátogatása s némely apró családi ügy intézése hozott most ide. Hogy bármit is pepecselhessek, arról szó sincs sem itt, sem Miskolcon. A Múza búcsújával mintha csakugyan befagyott volna nálam nemcsak a költészet, de minden egyéb irodalmi működés forrása is.

Hetek óta annyiból állt munkásságom, hogy Shakespeare *A makrancos hölgyének fordítását* átnézegettem, s a Delius-kiadással egybevetve a feltűnőbb hiányokat kijavítottam, s így az egészet újra leírtam a „Kisfaludy Társaság” Shakespeare-bizottsága részére, melytől ez ügyben megkeresést vettem. Bizony mikor én Shak. darabjait fordítottam, részint az elsietés, részint a nyelv nehézségeivel való küzdés számos fogyatkozást hagyott fordításaimban. Azóta az új kiadásban lett volna módom és alkalmam a kijavításra, de nem volt hozzá kedvem. Csapás rajtam, hogy rendesen könnyebb végét szeretem fogni a munkának, s minél előbb szabadulni tőle. Talán költeményeim legtöbbször rövid volta is ebben találja magyarázatát. Az ember, kivált egy hosszú élet vége felé, szinte önkéntelenül átadja magát a „vanitatum vanitas” gondolatának. „Hiabavalóság, minden csak hiabavalóság!”

Játékszerek vagyunk csak láthatlan szörnyű hatalom kezében, mely teremti és adja a gyöngéd virágot, s felköltötte azt a borzasztó földrengést, mely a múlt év december 28-án a hajnali órákban Messina és Reggio szicíliai városokat teljesen romba döntötte, s hírlapok szerint százhatvan-ezer embert temetett a romok alá. A nemzetek sietnek részvétőkkel, segélyökkel az olaszszágot ért irtózatot csapás enyhítésére.

A jövő hét elején csakugyan meg fogom látogatni Gyulait, hacsak valami véletlen akadály el nem tartóztat. Ápolónéjától vett értesülesem szerint ő most meglehetősen jó egészségben van, s kedélye is élénkebb. Talán nem fogja terhelni látogatásom. Egyúttal elvégzem a „Franklinnál” költeményeim ügyét is. Egypár megszokott látogatáson kívül aztán nem is lesz ott egyéb teendőm, s erre elég két-három nap.

1909. február 27.

Mikor Horatius azt énekelte, hogy: „Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni”, a szelíd olasz ég alatt bizonyosan legalább is február eleje, vagy talán még annál is korábban volt. Bezzeg itt nálunk most február vége felé is oly kemény hideg napok járnak, mint a legkeményebb tél derekán. Reggelenként 10-12 fokot mutat a Réaum. hőmérő. Napközben aztán a napnak mégis van annyi ereje, hogy a déli oldalakon kissé olvaszt. Egész vidékünket nagy hó borítja. Zord téli kép mutatkozik mindenfelé, mikor már a közelebbi tavasz némi előjelét kellene látnunk.

Ez a zord időjárás is okozta egy részről, hogy oly sokáig maradtam távol üres „fészkeimtől”. Tegnap érkeztem. Pedig még ma reggel is 10 fok száraz hideg volt. Sokáig fűthették melegre napfényes szobáskáimat.

A múlt hónap 25-én csakugyan meglátogattam Gyulai Palit. Nála töltöttem három napot. Ugyanoly lelki, testi állapotban találtam, mint a múlt alkalommal. Közérzése s érdeklődése, emlékezete éppoly gyenge. Nehezen bírok megnyugodni a romboláson, melyet véghez vitt rajta az idő. Otlétemben meglátogattam Görgei Arthurt és Pistát, Szily Kálmánt, Kozma Andort és Farkas László orvost, kinél szinte szokás szerint Gyulaival együtt ebéden is voltam. Meglátogattam Voinovich Gézanét, az egykori Arany Lászlónét is, akinek irántam rokonszenvét hasonló rokonszenvvel és nagybecsüléssel viszonzom. – Részt vettem a „Kisfaludy

Társaság” rendes havi ülésén is a hónap utolsó szerdáján. Örültem ott látni számos író barátomat s ismerőseimet. Elismeréssel vették, hogy *A makrancos hölgy* szövegét kijavítva s az egészet újra leírva megküldöttem a Shakespeare-bizottságnak. – Az ülésen történt felolvasásokból, sajnos!, az én elvetemedett fülem egy szót sem hallott. Pedig, mondták, Radó Antal *A fordítás művészetéről* felolvasott tanulmányában rólam is megemlékezett.

Véget ért, a „Franklin Társulattal” költeményeim örök eladása tárgyában. Megkötöttük a szerződést. Minden eddig megjelent s netalán később megjelenendő irodalmi munkám örök tulajdonjogáért egyszer-mindenkorra ezerháromszáz koronát fizetett nekem, kizárólagos tulajdonába bocsáttatván *Költeményeim* első két kötetéből a még raktáron levő példányok is, melyek eladási árának fele engem illetne. – Nem valami jól fizetett alku ez, de sietnem intett a bevezéssel az életemből már bizonyosan kevés hátralévő idő.

A „Kisfaludy Társaság” is honorált ugyanakkor a hozzá benyújtott s kiadást végeztet elfogadott és már ki is nyomtatott *A Múza búcsúja* című verskötetemért. A kötetke húsz nyomtatott ív. Ívéért rendesen hatvan korona járna. De mivel abban a legtöbb költemény már lapokban megjelent, íve csak ötven koronával számított. Kaptam tehát érte ezer koronát. – Így költői munkásságomnak együtt mégis szép jutalmával, kétezer-háromszáz koronával tértem haza, amit itthon kétszáz koronával megpótolva „Muis amica” név alatt a „Borsodmegyei Hitelbankban” helyeztem el kamatozás végett.

Itthon azóta sem tettem valami irodalmi foglalkozást egyebet, mint rövid bírálatot írtam Gyulai „B.pesti Szemléjének” három versgyűjteményről. A bíráló maga is aligha sokkal többet ér, mint magok a megbírált gyűjtemények. Gondolat, érzés, emelkedés, hangulat folyvást hiányzik nálam. Várva várom a bibliai tó mozdulását.

Kedvetlen körülményre vártak engem tegnap a húgomék. Közös megbeszélés után, belenyugvásommal azt határozták, hogy a jegygyűrűt már ma visszaküldik Jolánka vőlegényének, Kiss Ferenc gömöri lelkésznek, kit mi, én és V. Pali, éppen vőlegénységére való tekintet miatt segítettük parókia elnyeréséhez. Amint a húgomék előadták, írott és mondott szavai, tettei, viselete és egész magatartása semmivé tette az iránta táplált bizodalmat, és semmi reményt ad arra, hogy Jolánkát, ezt a gyöngéd érzésű, eszes leánykát a családi életben boldogíthassa. – Fájdalmas és sok tekintetben nyugtalanító lépés ez egy öt év óta ábrándos ragaszkodással szerető leánykára nézve. Keserves már maga a csalódás, de semmi esetre sem olyan, mint aminő gyötrelmes lenne a sorsa egy szívtelen, durva, szeretet nélküli, elégedetlen férj oldala mellett. Hinni kell, hogy az égben is így akarják.

Nyolc darab törpe körtefát rendeltem Temesváron Niemetz W. F. faiskolájában. Március 20-ára kértem az elküldését. De ha ily lassan és nehezen haladunk kifelé a télből, talán még akkor sem fog elkésni, ha egy hónappal későbbben küldi. Az ültetési hely, néhány fának a múlt ősszel történt eltávolítása után, kiásottan készen áll. Meglátom, ha megvárhatom, sikeresebbek lesznek-e hát a körték, mint a terméketlen almafák voltak.

A mát és a holnapot itt töltöm. Igazán csak változatosság végett jöttem most ide.

53.3949
Magyar Országos Könyvtári
Történelmi Adattára

8156

A
MÚZSA BÚCSÚJA

KÖLTEMÉNYEK

ÍRTA

LÉVAY JÓZSEF

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

48. kép. Lévy verseskötete: A Múza búcsúja

Unni kezdettem már a miskolci egyformaságot s az ott előfordult közéleti-, társadalmi- és magánjeleneteket s körülményeket. Itt is szoba rabjává tesz még a komor tél, de legalább a magam kedves, napsugáros szobácskájában.

1909. február 28.

Tegnap délután minden készen volt már a jegygyűrűvel együtt, hogy vissza-küldessék a vőlegénynek. De az utolsó pillanatokban fölriadt a lányka szívében a szánó, a megbocsátó, az elszakadni nem tudó és nem akaró szerelem, és okokat keresve és találva erősebb lett a tegnapelőtti elhatározásnál. A csomag itt maradt, s újabb találkozóra kérték ide a vőlegényt.

Itt aztán már hiába volna beleszólása bárkinek is. Eddig is kár volt. Csak keletlen zavart okozott. Másoknak szívügyébe avatkozni, még ha kéri is, kényes dolog. Ki tudja, ha csakugyan egybe fog kelni a két fiatal, nem az ő reményöknek ad-e igazat a végzet, s megcáfolja a körülmény mérlegelése után régebben másképp gondolkozók és tanácsolók sejtését és aggodalmát? A házasság, mondják, égben kötetik. De az olyan, amely üdvöt ígér s csak kárhozatot nyújt, bizony pokolban kötettek.

A szigorú tél csak nem akar enyhülni. Ma reggel is 10 fok hideg volt. Derült, száraz időjárás. Napjában a napos oldalakon szembetűnő az olvadás. Ily lassú fogyasztás mellett talán még április elején is nyakunkon marad a hó. Mindenféle nagy a panasz a fűtőanyag rendkívül nagymérvű szükséges fogyasztása miatt. Én magam is annyit fogyasztottam már eddig is, mint még soha. Ezelőtt mindig elég volt az egész télen legföljebb 40-45 m.mázsa kőszén. Most a hatvanhatodik m.mázsa van fogyófélben. Pedig hol van még a tüzelést nem kívánó tavaszi meleg?

Általában különös ez a mi földi életünk a maga kisszerű és nagyszerű jeleneivel. Egy csudálatos tenger, melyen a hullámok örökké emelkednek és leszállanak, de maga az egész tenger nem marad a hullámok színvonalán, hanem – bár szinte észrevétlenül – mindig emelkedik.

1909. április 3.

Nehezen bírunk kivergődni a télből. A nagy hőtömeg csak kevés idővel ezelőtt enyészett el, mégpedig oly lassú olvadással, hogy eltűnését alig vettük észre. A föld csendesén magába szívta az ég ajándékát. Híre sem volt nálunk a szokásos tavaszi árvizeknek. De az időjárás fölötte szeszélyes kezd lenni. Valódi áprilisi. Tegnapelőtt, midőn idejöttem, szinte rekkenő nyári hőség; tegnap és ma csaknem fagyaló hideg, szeles, borongós, ami inkább hóval, mint esővel biztat.

Kertem rendbe hozása volt idejövetelem fő célja. A kert pázsitját szépen fel-tisztítva, a fákat gondosan lehernyózva találtam. Lakóm vagy házgondviselőm ügyességének és szorgalmának köszönhetem. Tegnap aztán mindent elvégeztem, amit kellett. A Temesvárról érkezett körtefa-oltványt, nyolc darabot elültettem. Néhány rózsafámat a föld alól fölszedtettem, s megnyíráltam. Tíz darab rosz csipkevevőzt – reménytelenül – elültettem. Az ülőhelyem előtt levő két cukorróza-vonalat (centifolia) alacsonyra metszettem. Szőlőtőkéimet kinyitattam. Végre udvaromon az öt darab gömbakácot megnyírattam. Így ezúttal itt már több teen-

dő nem vár reám, egyedül csak törpefácskáim tisztogatása, amit holnap végez egy Miskolcra érkező kertész. Pedig ezeknek a fáknak egy részét eddig is a kertészek kezelése tette koldússá.

A rügyek nehezen indulnak. A cseresznye már dúsan mutatkozik. A körtefák nagy része is sejtet már valamit. De az almafákon az élet még nehezen vehető észre. Korán volna még jósolgatni.

A *Múza búcsújának* elajándékozásra szánt nyolc példányát díszes, aranyozott kötésben néhány hét előtt megküldötte nekem a „Franklin Társulat”. Vékony kötetke. Jó volna, ha vékony mivoltát a tartalom tenné testesebbé! Kevés reményem van hozzá. Az egészben bizony nem jár a szellem magasabb vagy mélyebb régiókban. Kevés a mondanivalója, legtöbbször nem is valami új. Talán annyi az érdeme, hogy amit mond, csinosan mondja el. Nem tudom, nem bizonyítják-e magok a költemények, hogy valóban ideje volt már a *Múza búcsúvételének*.

E búcsúvétel óta bizony nem is látogatott az hozzám. Pedig annak már több, mint fél éve. Csupán a múlt hónapban bírtam ráfanyalodni egy rövid márciusi költeményre, melyben a tavaszt váró remény csalódását emlegetem. Mintha a rajzolt kép a haza mai közviszonyaira is illenék. A felköltött nagy várakozás után nagy csalódás.

Gyulai Pali egészségi állapotáról rossz hírek érkeznek. Ápolója is már két ízben írt nekem olyat. Legközelebb Voinovich Géza még részletesebben értesített arról és egyéb körülményeiről. Testi eltörődött volta, szellemi hanyatlása az utóbbi időben félelmesen növekedett. Gyakran oly tünetek mutatkoznak, melyek a vég közeledésével fenyegetnek. Hideg borzongás, lázas ájulások. Ezelőtt is többszöri látogatásom alkalmával csak maradék-részeivel társaloghattam már én a régi Gyulainak. Közel az idő, hogy az egész el fog tűnni előlem. Csak május elején szándékozom a fővárosba az „Akadémia” nagygyűlésére; csak akkor láthatom őt, ha addig hír nem érkezik, hogy ravatalán lathassam. Sok szépet írt mint költő, mint kritikus, mint tudós. Marad-e fenn hatása és emléke oly hosszan, mint amily hosszúra terjedt élete?

Én most Miskolcon, hogy mégis valamit lendítsek, s egy nap se múljék el „sine linea”, Shakespeare fordításaimnak javíthatásával foglalkozom. Igazgattam már *A makrancos hölgyet*. Elvégeztem *IV. Henrik* első részét. Most a második rész vége felé járok. S hátra lesz még *V. Henrik*. Vegye hasznát, ha veheti majd, a Shakespeare-bizottság.

Az Egressy Gábor múlt évi novemberben tartott emlékünnepe után jutottam közelebbi tudomására némely rá vonatkozó adatnak: született Lászlófalán 1808. november 3-án; kereszteltetett november 11-én; szülei Egressy Pál és Juhász Juliána; keresztszülei Óry Filep Gábor és Gálos Borbála kisasszony.

A templom falába helyezett gránittáblán aranyozott nagy betűkkel ez van: *Ebben a községben született Egressy Gábor. A nagy magyar színművész halbatatlan emlékének hódolva, születésének századik évfordulóján emelték ez emléktáblát az Országos Színész Egyesület és a Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület. 1808–1908. november 8.*

1909. április 4.

Csaknem szóról szóra idejegyezhetném, amit tavaly ilyentáiban (április 6.) írtam az időjárásról: „Nem találtam feltűnő jeleit a tavasz közelgésének. Alig-alig mozdul itt-ott egy-két rügy. A természet közel és távol oly fekete színben mutatkozik, mintha március első napjait élnők.” – stb. Most annyival rosszabb, hogy három nap óta szinte fagyaló száraz hidegek járnak, ami a megindult kevés életjelt is elnyomja a növényeken, kerti sétáimra sem alkalmas. Erősen fűtünk. Ma Virágvasárnapja van, de bizony virágok nélkül. Ha a Megváltó is ily időben vonult Jeruzsálembe, nehezen hinthetett volna útjára zöld ágakat az örvendező nép. Előjeleül vehette volna a reá következő zord napoknak.

A Miskolcra korán reggel érkezett kertész most már metszegeti törpefácskáimat. Egyes fákon a seprőszerű, sűrű, vékony vesszőszálakat többnyire csak kurtára metszegeti, de töben nem vágja le. Azt mondja, ez a természet alakítása végett szükséges így. Az efféle eljárással szép tisztán, mintegy megfésülve néznek ki a fák, dehogyan ezáltal gyümölcsöt is hoznának, eddig nem tapasztaltam.

Fáradozásom és költségeim jutalmául számítom azt a reményt és örömet, melyet kis kertem nekem még mindig nyújt, s melyet a rossz időjárás és a terméketlen évek sem ragadhatnak el tőlem. „Üres fészkekben” való kegyeletes tartózkodásomnak ez is egyik lényeges kiegészítő része.

A hőmérő egész nap nem emelkedett 5 fok melegen felül.

1909. április 11.

Húsvét első napjait ünnepeljük. E nap mellett eltörpül az a másik ünnep, melyet az 1848-i törvények emlékére rendelt a magyar törvényhozás. Nem valami barátságos, de nem is éppen zord az időjárás. Szinte kedvező is arra, hogy az áhitatos nép a templomba siessen.

Elővettem azt a régi, kopott, elhasznált könyvet, melyből egykor szüleim imádkozni szoktak, s melyet emlékül tartok íróasztalom fiókjában: a Szikszai-féle *Keresztyéni tanításokat*. Szüleimre gondolva, elolvastam belőle a húsvéti tanítást és imádságot s az úrvacsora vétele előtti imádságot. Nem tudom, vajon emelte-e a buzgóságot, erősítette-e a hitet a mindenik lapon uralkodó együgyűség, a nyers, vastag ortodoxia, mely az embert a bűnök súlya alatt görnyedező, szinte tehetetlen és akaratonélküli lénynek hirdeti. Magyarázataival fölébreszti a kételkedést, s vizsgálatra és bírálatra hívja az észet. Bizonyára így olvasták ezt hajdan az én öregeim is, kivált apám, akinek természetes, világos elméje és gondolkozása a hit dolgában sem könnyen nyugodott meg a felszínen.

Magam is mindjárt templomba sietek az úrasztalához. Az úgynevezett három „sátoros ünnepben” ezt a vallásos gyakorlatot szinte kivétel nélkül végeztem egész életemben, s alig fordult elő eset, hogy ne itt Szentpéteren, szüleim társaságában végeztem volna.

1909. április 12.

Az idő enyhe, eléggé kedvező a Húsvét ünneplésére. Se nem hideg, se nem meleg; nem is igen homályos, nem is igen napfényes. A hívek örömet seregélhet-

nek a templomba, amint seregettek tegnap is rendkívül nagy számmal úgy, hogy a tágas szentegyház valóban szűk volt a megjelenteknek. Itt is szaporodik a lakosság a különböző beköltözöttek, gyári és egyéb alkalmazottakkal; de fogy is az Amerikába kivándoroltakkal. A templomban a későn érkezők már alig kapnak ülőhelyet. Az úri rendnek kivált asszonyai előtt elfoglalja a széket a mindenféle nép, bár ez az úri rend általában nemigen gyakorolja a templomi isteni tiszteletet. Szinte égető szükség már az ülőhelyek szaporítása, de amit a tér szűk volta és teljes elfoglaltsága miatt alig tehetni.

A nagy közönség buzgó, harsány éneklése mellett vettem részt tegnap az úrvacsorai szimbolikus szent vendégségben; s velem együtt és szomszédságomban gróf Dégenfeld József is, aki itt lakó leányát, Sztrava huszárcapitány nejét így az ünnepek alkalmával rendszeren meg szokta látogatni. – A káplán egyházi beszédéből most is kevés jutott az én fülembé. Buzgóságom inkább csak az éneklésre és gondolkodásra szorítkozott, s legfőleg még az esperesnek az úrvacsorát illető alkalmi igéire.

Még a holnapi napot is itt szándékozom tölteni. Apró pepecselni valóm lesz a kertben. Ott most már minden tiszta. Háborítatlanul sétálgatok, s kémlelgethetem a rügyek fejlődését. Azoknak hegyes, vékony formájokból ítélve csaknem általában terméketlen évre van kilátás. Néhány körtefácskám mutat többé-kevésbé számos gömbölyded, duzzadó rügyeket. Almafáim kevésbé; ezek a törpék, ezek a koldusok csökönyösen puszták és reménytelenek. Gondolom, ezek már így vesznek. Némelyiket mégis sajnálom kiirtani terebélyes, lombos, egészséges volta miatt.

Miskolcon alig látogatok én egypár helyre, ahová régi megszokás és vonzalom szinte szívbeli szükségből indít. Gyakran felkeresem Horváth Lajost, akit nagymérvű asztmatikus betegsége és rendkívüli gyöngesége már régen a szobához kötve tart. Türelmetlenül várja a közelgő, kikerülhetlen véget. Említettem előtte régebben, de amit akkor meghallani is alig akart, hogy én az ő számára az Avason, az öreg templom közelében, Szemere sírboltja mellett néztem ki egy szép sírhegyet. Most ezelőtt néhány nappal maga hozta föl előttem, s kért, hogy tegyek lépést annak a helynek biztosítása végett. Neki való és illő nyughely lesz az érdeménél fogva, Palóczy Lászlóval és Szemere Bertalannal egy sorban, az ódon szentegyház árnyékában. Ha egyébért nem, már csak azért is, mert végrendeletben közcélú nagymérvű alapítványai közt, mint mondja, ötvenezer koronát rendel ennek a régi, történelmi becsű és emlékü, romladozó templomunknak renoválására. Jólesett nekem, hogy végső nyughelyét ekképpen én jelölhettem meg. Az enyém már régen készen van ott az én elköltözötteim sorában. Így az én életem minden tekintetben bevégzett. Mégcsak azt sem mondhatom, hogy tervek, föladatok, kezdemények maradnának utánam bevégezetlenül, töredékesen. A becsvágy nem sarkallt ilyenek alkotására. Nem bánt, hogy nem lehettem több, mint ami voltam.

Híába beszélnek a tegnap általam olvasgatott *Keresztyéni tanítások*, hogy a Húsvét ünnepét nem szabad testi örömekre, vendégeskedésre, világi mulatozásra fordítani. Nagyrészen mégis arra fordítjuk. A dús lakmározások, ahol csak telik, mindenfelé hódítanak, akár azért, mert meghalunk, akár azért, mert feltámadunk.

49. kép. Horváth Lajos

1909. április 13.

Unalmas társalgója vagyok ezeknek a lapoknak. Eszmék, gondolatok hiányában többnyire csak az időjárásról vagy egyéni apró dolgaimról beszélgetek. Életem folyásában különös említésre méltó események nemigen fordulnak elő. Távol vagyok, távol is akarok maradni minden nyilvános küzdőtértől. Annak részint haladási törekvéseit, részint alacsonyosságait hideg nyugalommal, olykor elkeseredve, bosszankodással szemlélem. Minden oldalon hanyatlás, felbomlás, bellum omnium contra omnes. Vagy ez is egy stádiuma volna az általános fejlődésnek?

Jó volna bizony, ha az embernek idétlen vágyait és törekvését korlátozná vagy el is nyomná a józan ész és az erős akarat!

Gyümölcsfáim tatarozásával foglalkoztam ma délelőtt. Mindig akad valami pepecselni való. Ha egyéb nem, újra meg újra szemlégetése a lassú fejlődésnek. Pár nap alatt is észrevehető abban a haladás.

A fűtést tegnap este szüntettük meg a szobámban. Gondolom, nem is lesz már arra e tavaszon több szükség. A napsugár elég meleggel áradoz be délre nyíló két ablakomon. A levegő, habár kissé hűs is még, de könnyen tűrhető. Különben a mai nap megint a kellemetlenek közé tartozik. Cudar, híves, rendkívül szeles. Csak úgy fellelegzik az utcák pora. A nap is bújkál a szakadozott fellegek közt. A mai napot még itt töltöm. Holnap reggel veszek innen búcsút.

1909. április 25.

Voltaképpen csupán a természet fejlődését szemlélni vagyok itt. – Bizony igen kevés a haladás utóbbi ittlétem óta. A fák ágai többnyire feketén állanak. Közlelebről nézve is alig látszik némelyeken a lombfejlődés. Azonban néhány körtefám, úgy a törpék, mint a magasak, elég dúsan és fejlődve mutatja a virágbimbókat. Almafák és szilvák, úgy látszik, üresen fognak maradni.

Gyulait értesítettem, hogy e hó 29-én, csütörtökön nála leszek, ha egészségi állapota engedi. Az „Akadémia” azon napon délután tartandó tagválasztó gyűlésén és május 2-án tartandó díszgyűlésén részt akarok venni. Remélem, nemigen lesz akadály. Nemrég jó hírt közölt velem Voinovich Géza a Gy. egészségéről. Azt mondta volna Gy., hogy nemcsak egy-két napra, de egy-két hétre is szívesen lát.

Április 20. óta naponkint (reggeli kilenc-tíz óra közt) angolul tanulok egy jó ravaló angol nyelvmentertől, Gáspár Bernáttól, aki szinte négy év óta tanít Miskolcon. Nagyon ügyes, képzett embernek látom. Azelőtt Grosznak hívták. Több évet töltött Amerikában és Londonban. A kiejtést akarnám kissé tanulni tőle, melyre eddig éppen semmi alkalmam nem volt. Továbbá az értelmezést, a szavak ismeretében való gyarapodást. Némelyek bámulják, hogy én nyolcvanegyedik évemben ily tanulásra adom a fejemet. Bennem a tudásvágyat még nem oltotta ki a nagy életkor. Éppoly örömet szerez valamit megismerni, mint valamit dolgozni.

Tegnap egy rendkívül kedves, sőt hízelgő levelet kaptam Budapestről Patay Gyuláné Szathmáry Király Annától. *A Múza búcsúját* olvasta, az adott alkalmat a levél írásra. Elömlik sorain a nyájasság, rokonszenv, szeretet, melyet irányomban szinte gyermekkor óta táplál és tanúsít. Egy kérelmet is közbe sző. Emlékeztet, hogy én régebben egypár emléksort ígértem neki a miskolci ref. női „Filléregylet”

történetének megírásához. Ez egyletet az ő boldogult édesanyja, Szathmáry Király Pálné alapította és gyarapította, s annak élén régóta Anna pótolja nagylelkű édesanyja helyét. Ő most az egyletet, mely eddig harminc-egyven szegény leánykát látott el ingyen tanítással és ruhával, át akarja alakítani, s már meg is kezdette, nagyszabású református árvaházzá. Most ebben fáradozik. A szóban forgó emléksorokat eddig senki sem sürgette nálam. Ma tehát papírra vettem, s pár nap múlva elküldöm neki. Íme *Egy szikra a miskolci Filléregyletnek*:

*Egy szikra volt csak, melyet önmagából
Egy istenáldott szív pattanta ki;
Felgyulladott a puszta tűzhely attól,
Jótekonnyal lánggal boldogítani,
Hogy jó meleg világot nyerjenek
A nyomorban didergő gyermekek.*

*Látatlanul a szegényes szobába
A Megváltó maga beköltözött,
S árasztja lelkét az öröm zajába
Körülötte rajzó kisdedek között.
Imádkozva járulnak ott elé
S útát mutat nekik a menny felé.*

Időjárásunk szélsőségek közt ugrándozik. Néha napközben nyári forróság. Este és reggel nagyon hideg. Sokszor igen szeles. Szobámat még tegnap este is fűteni kellett. A folytonos kegyetlen szárazság nem engedi a fejlődést, s visszatartja a már megindult tenyészetet. A jelekből ítélve az emberek ínséges évtől tartanak.

1909. május 9.

Budapesten töltöttem az „Akadémia” úgynevezett nagyhetét. Április 29-én utaztam oda, s május 4-én jöttem haza. Április 29-én volt a tagválasztó nagygyűlés, május 2-án a díszközgyűlés. A választások ritka egyetértéssel történtek. Egy sem bukott meg az osztályok ajánlottai közül. Pedig némelyik talán meg is érdemelte volna. Mind a két gyűlésen szinte kitüntető szívesseggel fogadtak az „Akadémia” tagjai, a legelőkelőbbek is. A díszgyűlésen Apponyi Albert miniszter mellett ültem, a banketten Darányi miniszter mellett. Mindketten régi ismerőseim. De a fülemnek se az egyik, se a másik helyen nem vettem hasznát. Mégis örültem, hogy köztök megjelenhettem. S úgy látszott, nekik is jólesett látni, hogy nyolcvannégy év terhe vissza nem tartott a megjelenéstől.

Most is Gyulai Pali vendége voltam. Nem sok örömünk volt egymásban. Ő testben, szellemben rendkívül elgyöngült. Semmi sem érdekli. Különösen emlékezőtehetsége ment tönkre. De táplálkozása ellen nem lehet panasz. Ételt, italt eleget fogyaszt, de magával igazán jóltehetetlen. Áldás mellette derék ápolója, aki idős, erős, derült kedélyű leány: Takács Juliska. Minden legnagyobb és legkisebb szükségeiről ez gondoskodik. Saját leánya úgyszólván rá sem néz.

Senki mást, egyedül Görgei Arturt látogattam meg. Bámulatos friss erőben találtam. De az emlékezet őnála is meghibbant. Nehezen leli meg a kellő kifejezést vagy a tárgyak neveit. Hosszú élet! Mintha a gondviselés most akarná kipótolni azon éveket, melyeket tőle dicsőséges harcai után jóformán elrabolt, s elégtételt akarna szolgáltatni nemcsak hadvezérnek, de hazafinak is.

Meglátogattam, mint szoktam, a Kerepesi temetőt is. El-elgondolkoztam közelebbi s távolabbi ismerőseim síremléke előtt. Mennyi különös, tarka-barka küzdelme az élőknek a mulandóság ellen! Különösen magára vonta figyelmemet a Szilágyi Dezső nagyarányú s jelentős gránit emléke és Kossuthnak most készülő mauzóleuma, mely a többi sírok sorától távolabb, mint önálló épület, szabad téren emelkedik. Távolról templomnak vagy valamely nagyszerű kápolnának gondolná az ember. Roppant dimenzióban faragott kemény kövekből van építve. Rajta egypár szimbolikus nőalak s feljártánál az elmaradhatatlan két oroszlán két oldalon. Azon igyekeztek, hogy nagyobb legyen, mint a Deák mauzóleuma!

Megnéztem a Benczur híres képét: az ezredévi jubileumkor a nemzet hódolatát a király előtt. Élethű, remek alkotás. A nagy, fényes hódoló sereg mindegyik alakja oly eleven, hogy szinte kilépni készül a keretéből. Kevésbé tetszik nekem a király háta mögött ülő jelentéktelen nők közt a bús királyné kevéssé prononszírozott alakja, és a szónok Szilágyi Dezsőé, kinek önérzetes magatartása eléggé kifejező, de profil arca homályos és nem is hű. Sok ismerős kép nézett felém a hódoló seregben.

Még csak a ref. „Konvent” mostanában épült palotáját tekintettem meg a főváros szélén, a Városliget közelében a Szabó József utcában. Homlokzatán ez az aranybetűs felirat: „Magyarországi Reformátusok Székháza”. Csak külsejét szemlélhettem meg. Bizony nem mondhatom valami szépnek, ízlésesnek, részarányosnak. Kupolás bejárata, éppen az épület sarkán, valami egyházas jelleget akar éreztetni, de az egész csaknem apácakolostor benyomását teszi. Belső berendezését a rendkívül szűk kerítés közé szorított épületnek nem szemlélhettem meg. Hallom, hogy az is kívánnivalót hagy. – Bármint és bárhol van is, de örülnünk kell, hogy valahára mégis van.

Kegyetlen időjárással küzdünk. Tegnap csupán a kertemet megtekinteni jöttem. Zord, fagyos napjaink vannak. Némely fák virágai, szőlők hajtásai, a földből kibújt gyenge növények nagy része máris elfagyott. A tenyészet nem bír előre haladni, szinte megállapodott. Kertemben a legtöbb körtefa már elhullatta virágá[t]. A kert végén egy dűsan borított kis „Hardenpont” körtefa virágzata teljesen elfagyott. Nagy almafáimon, szinte váratlanul, mégiscsak látszik itt-ott virág. Ha minden virágból gyümölcs lenne, még akkor sem lenne csak távolról is kielégítő. Számos gyümölcsfa még lombjait sem hajtotta ki. De külsőleg gyönyörű rendben van a kertecském. Mindig szívesen látja sétáimat és jobb jövőhöz fűzött reményeimet.

A „Filléregyletnek” írott *Szikra*-verset kijavítottam, s egy strófával megtoldottam, így:

*Felettek itt azóta híven, ébren
Vírroszt a munkás emberszeretet,*

*Mely így a földhöz, bár parányi téren,
Közelebb hozza a derült eget,
Hirdetve, hogy áldott hajlék ez itt,
S a jó tett már a földön idvezít.*

Szinte két hete, hogy elküldöttem Szathmáry Király Annának, de választ reá mindezeideig nem kaptam.

1909. május 10.

A természet mintha kizökönt volna a kerékvágásból. Elmúlt május első harmada; semmit se látunk a máskor oly lélekemelő, gyönyörű májusi virulatból. Szomorúan, szinte csüggedve néznek reánk a fák és többi növények. A lombok nehezen bújnak elő. A gyümölcsvirágok és szőlőfakadások nagy részét nálam is megfagyasztotta a folyvást tartó, rendkívül hideg időjárás. Mintha a nap is megunt volna már régi melegével boldogítani ezt a felfordult országot. Ínséggel fenyeget az esztendő. Még csak ez kell egyéb nyomorúságaink tetejébe! Keveset fog használni a politikusok tanácsa, akiket most a király egymás után rendelt maga elé a zavarból való kibonyolódás ügyében.

Bizony komolyan sétálgatok szép, tiszta kertecském egyenes, hosszú vonalán. Kevés ott a vigasztalás. Még a lombok is fejlődésre várnak. Meglepő, mert nem vártam, hogy nagy almafáim többnyire mégis némi gyér virágzással örvendeztetnek. De az egész természet szinte hallgatva szomorkodik ebben a borongós, fagyos időben. Tegnapelőtt egyszerre csak nekizúdult, s néhány percig erősen havazott valami jeges darafélével, amely, mihelyt a nap kipillantott, rögtön elolvadt. Mióta itt vagyok, este, reggel fűteni kellett.

Most már csak Pünkösöd ünnepére látogatok ide az ünnep szombatján, május 29-én. Addig talán megembereli magát az idő, ha ugyan a holnapután következő fagyosszentek és később a haragos Orbán ki nem öntik még szokott mérgöket. Egy óra múlva, reggeli kilenc órakor visszaindulok.

1909. június 1.

A Pünkösöd-ünnepet tegnap és tegnapelőtt eltöltöttük. Kedvezett a szép, meleg, napfényes idő. Az azt megelőző két napon bőséges nagy eső vigasztalta meg a rég szomjazó természetet. Most minden megújult. A növényzet szinte duzzad az étlettől. Gyümölcsfáim nem gyümölcscsel, de sűrű zöld lombozattal kedveskednek. Rájok nézni, alattok sétálgatni gyönyörűség nekem. Kárpótlásnak is vehetem.

Az ünnep, szokás szerint, most is több táplálékot nyújtott a testnek, mint a léleknek. Ami legalább énnálam most is megbosszulta magát egy nyugtalanul, sőt kínosan töltött éjszakával.

Az elmúlt május hónap csaknem egészben a haragosszentek hónapja volt. Hideg, zordon, borús, szinte télies napok, úgyhogy fűtenünk kellett. 15-én éjjel oly irtóztató jégzápor, minőre alig emlékezünk. Reggel kétségbe estek a miskolciak, hogy minden vetemény, szőlő, gyümölcs stb. elpusztult. De ezt a rögtönös elcsüggedést nem igazolta néhány nap múlva a tapasztalás. Volt némi kár a szőlőhe-

gyek egyes részein, de nem jelentékenyek, nem valami kétségbe ejtők. Sőt most több oldalról azt hallani, hogy a szőlők a tavalyihoz hasonló dús termést hoznak.

Engem a hónap közepe táján véletlenül az a veszteség ért, hogy gyönyörű vizslám, Lord egy este az utcán bekapott mérges húsdarab öldöklő hatása alatt hirtelen kimúlt. Szinte tizenkét évig volt apró örömeim tárgya. Sok kedvesség volt benne, ami emberben is megvan, s kevés azokból a sötét tulajdonságokból, mik az emberben bőven találhatóak. Mindig hűségesen, szinte kedveskedve ragaszkodott hozzám. Többnek néztem, mint közönséges ebnek. Figyelmeztet általa a körültem settenkedő mulandóság.

Egy hónap óta naponként szorgalmasan tanulok angolul Miskolcon egy nyelvmestertől. A nyelvnek nemcsak irodalmi használatát akarom általa tökéletesíteni, de az élőbeszédben, a kiejtésben is szerezni némi jártasságot. Sokak előtt feltűnő lehet, hogy hosszú életem vége felé vetem a fejemet erre a tanulásra. De, hála Istennek!, az én szellemi berendezésem még helyén van annyira, hogy új ismeretekkel gyarapítását kívánatosnak érzem. – Egyebek közt Kossuth Amerikában tartott beszédeit olvasgatom most a nyelvmesterrel. Széltiben megértem, és gyönyörködve olvasom hangosan. Azt mondta legközelebb a nyelvmester: úgy olvasok, hogy bármely nagy hallgató közönség előtt felléphetnék vele. Próbálok haladni egypár hónapig, bár egy kissé fárasztó és egy kissé költséges is: egy óráért 2 korona 80 fillér.

Néhány nappal ezelőtt Heinrich Gusztáv barátomtól levelet kaptam. Verset kér tőlem arra az emlékünnepegyre, melyet az „Akadémia” a jövő év elején szándékozik tartani gróf Széchenyi István halálának ötvenedik évfordulója alkalmából. Nem mertem neki határozottan ígérkezni, de megtagadni sem. Csakugyan végleg elbúcsúzottnak s elnémultnak érzem a Múzsát. Aztán hogyan is írjon valaki ódát Széchenyiről Arany ódája után? De elmémben fogom forgatni a tárgyat. Igennel vagy nemmel határozott választ adni úgyis csak az év vége felé kell... Hátha addig rám tekint „a Múza kegyelme”!

Itt mulatnom a mai nappal elég volt. Délután búcsút veszek. Akkor szeretnék újra kijönni, midőn rózsáim, különösen az ülőpad előtt levő cukorrózsa szegély (centifolia) dús bimbói virítani fognak: talán tíz-tizenkét nap múlva.

1909. június 16.

A cukorrózsa szegély bimbói bizony nem virítanak. Nem is oly dúsak, mint a múltkor felszínes megtekintés után látszottak. A sűrű vesszők magasra nőttek, de virágtalanok. Közöttök alatt elfödözve kezdenek piroslani, hasadozni a gyér bimbók. Úgy gondolom, megrontottam azzal, hogy tavasz kezdetén nagyon is alacsonyra metszettem. Ezáltal a vesszők dús hajtását megkaptam, de a remélt virágzás elmaradt. – A kert ösvénye mellett levő néhány rózsatőm még most is igen szépen virít. Különösen egypár „La France”, mely bár régi, szinte divatból kiment fajta, nekem még mindig egyik legkedvesebb rózsám színére, alakjára, nagyságára és illatjára nézve.

Pedig rózsáimat is megviselték a közelebbi rendkívüli esős, zivataros napok. Vidékünkön záporosók nagy villámlással, menydörgéssel együtt jártak; itt-ott jég-

gel vegyesen. Itt Szentpéteren egy jóra való idős gazdaember vasárnap reggel, e hó 13-án háza pádlásán aludt az ott felhalmozott szénarakásban. A záporral érkezett villám lesújtott a házba, meggyújtotta, s a szerencsétlen embert, a csaknem szénén égett hullát hozták ki a pernye közül.

Most már világosabban látható a kertemben az idei termés. Körte meglehetősen mennyiség, alma csak imitt-amott. De ha ez mind éredésre juthatna, nekem elég lenne az egész télre. Szilva éppen semmi. Sajnos, hogy számos gyümölcsfának egyes ágai száradásnak indultak.

Tátrai nyári hűsölésem az idén aligha el nem marad. Inkább Bikkszádra igyekszem most, melynek általam rég ismert sós-jódos tartalmú gyógyvizétől gyomrom folyvást háborgató és növekvő bajának valami javulását remélem. Ha a körülmények engedni fogják, úgy szeretném, hogy legfeljebb három heti ott mulatás után két hetet még a Tátrában, szokott helyemen tölthetnék. Onnan én tíz év óta mindig üdülve tértem haza. Ott a Múza is mindig csak meglátogatott. De most már, ez évben, mióta elbúcsúztam tőle, felém se néz.. Egyébként is, testileg is, érezve érzem a hanyatlást.

A jövő hét valamelyik napján Csernák Béláékat, Emike húgomat akarom meglátogatni Furtán, Biharmegyében. Nemrég épült, kényelmes, új parókiájokban fogom őket látni. Most már két kis gyermekök társaságában. Bizony gyorsan szaporodik a családok. De jobb is, ha az Isten korábban adja nekik, amit e részben reájuk szánt. Rendes körülmények közt időt remélhet életkorok a gyermekek fölnevelésére. – Egy kissé tartózkodva indulok az elég messze útnak. A vasúti föl- és leszállást és reggeltől délutáni három óráig az ott tartózkodást, kivált ha az idő nekimelegszik, nem teszi könnyűvé és kellemessé az én gyöngeségem.

Az angol nyelvben kevésbé, de mégis haladok valamennyire. Minden reggel vele foglalkozom szinte két órát. A szavak és kifejezések mindinkább megragadnak emlékezetemben. Lassankint a kiejtés is gyarapszik. De élőbeszédre alkalmazni még azon szavakat sem vagyok képes, melyek jól tudok s jól értek. A tanító velem folytatott vagy hozzám intézett egyszerű csevegéseit többnyire megértem, de sokszor kell kérdeznem az általa kiejtett egyes szavakat, hogy mint van az betűzve, mint leírva, akkor mindjárt világossá lesz előttem. Bizony kár volt korábban nem kezdenem! Most már a tanulékonyág gyenge, a fogékonyág, figyelem és emlékezőtehetség nagyon megcsökkent. Csekély sikert érni is nehéz dolog.

1909. június 28.

A tervezett tátrai látogatás elmaradt. Számot vettem lábaim erejével s egész közérzésemmel. Jobbnak láttam jobb időre – talán egy szép őszi napra – halasztani a látogatást. Lábaim ereje szinte rohamosan megcsökkent ez év folyamán. Fájdalmas a járás-keelés. Villamos- vagy vasúti kocsira félig bírok felszállni segítség nélkül. Lépcsőkön felmenni, ahol kapaszkodó karfa nincsen, szinte képtelen vagyok. Ehhez járul hallásom növekvő elnehezedeése is. Emiatt aztán tanácskozó gyűlésekben vagy csak népesebb társaságokban is megjelennem igen gyötrelmes. A múlt napokban a püspökhöz írott levelemben lemondottam egypár olyan megbízásról, melyet az egyházkerület bizalma ruházott rám. Azt mondják, elég nekik,

ha tétlenül látnak is közöttök, csak ott lássanak. De nekem így ez a holt-eleven állapot felette nehéz és gyötrelmes. Minden körülmény csak az elvonulásra int.

Tegnapelőtt jöttem ide főleg házam külső falának rendbehozása és csinosítása végett, de amit ez itteni nyomorult munkásviszonyok miatt most sem végezhetek el. – Továbbá holnapra ígérkezett Miskolcraól egy kertész, hogy törpe gyümölcsfáim rendkívül sűrű sarjait megritkítgassa, amivel folyvást küzdök, mióta egy tudatlan kertész a fákat otromba módon lecsonkázta.

Néhány rózsatóm még most is telve van virággal. Egy pár kivénült vagy elcsenevészett pedig veszni indult. A tavaszkor szinte reménytelenül elültetett csipkék némelyike már beoltásra alkalmas ágakat hajtott. Tegnapelőtt beoltott néhányat a házamban lakó felügyelő igen ügyes asszony. Tőlem látta pár évvel ezelőtt a rózsaszemzet levételének s eloltásának módját. S most oly ügyesen cselekszi, hogy keze után csaknem minden szemzet megfogon. Én már képtelen vagyok ezen műveletre. Próbáltam, nem megy. Elnehezedett s reszkető lett a kéz. Hajdan pedig mily ügyesen, mily sikerrel, mily szenvedélyesen cselekedtem! Emlékszem, hogy az Avas-hegy oldalában a vadon tenyésző szebb csipkevevőket is beoltogattam. – De a tegnapelőtti oltogatások nem hiszem, hogy mind beválljanak. A szemzetek rendkívül gyengék voltak. Éder Elek miskolci közjegyző barátom terjedelmes rózsagyűjteményéből adta pedig a legszebb példányokat.

A legcsekélyebb irodalmi babrálásra sem bírok szert tenni. Mintha gondolkozásom kereke teljesen megállt volna. A képzelet és vér aberrációjának bizonyos lidérce tart lenyűgözve, melytől szabadulni nem bírok. – Tegnap levelet írtam Jeszenszky Ferencnek Kostyánra, Turóc megyébe. Ő ott nyugalmazott törvényszéki bíró. Hajdan a kézsmárki líceumban jogásztársam volt. Hírlapokban olvasván nevemet eszébe jutottam, s a múlt évben vagy még régebben fölkeresett levelével, s annak folyamán megismerttettem őt körülményeimmel. Most néhány héttel ezelőtt ismét írt, arra válaszként. Meleg ragaszkodás irántam tükröződik soraiban. A múlt emléke miatt közelebb érzi magát hozzám, mint az iskola falai közt valóban voltunk. Azt írja, az 1846/47. évi kézsmárki jogászoknak mi ketten vagyunk utolsó mohikánjai. Lehet, hogy így van; nem tudom. Ha többen volnánk sem érünk már egy fakovát. A múlt elmúlt; a jelen nem vigasztal; a jövő fenyeget.

1909. június 29.

A kertész csakugyan megérkezett Miskolcraól korán reggel. Sűrű törpefáim időszerű megmetszését s tisztítását hamarosan elvégezte. Délelőtt tíz órakor már tisztában volt vele, s e rövid pár órai munkáért négy koronát kapott tőlem éppen úgy, mint a márciusi metszéskor. Érdeme felett van a díj, de ő nagyon szegény. Az én pártfogásom jutatta alkalmazáshoz Miskolcon a Népkertben. Az időjárás, mely most igen váltakozó s többnyire esős, ma nagyon kedvezett a munkának. Gyönyörű, fényes, meleg napunk van, de most is olyan esős lehelletű.

Kapkodva olvasgatok egyet-mást: hírlapokat, Bloomfield régi angol verseit (nehezen baktatva), a *Bibliát*, melynek átdolgozott teljes kiadása, az *Ó- és az Új Testamentom* egy kötetben pár évvel ezelőtt jelent meg. A *Biblia* ódon nyelvének itt-ott szembeszökő gyarlóságait s gyakori értelmetlenségét eltűntette a simító kéz.

De helyel-közzel kirívók egyes modern szók és kifejezések. Egészen véve mégis szerencsés haladás. Nem így voltunk a megújított énekeskönyvünk szerkesztésével. Ott nagyon is sokat engedtünk a mai divatos versírásnak a nyelv, a tartalom, az egyszerűség rovására. Nem csudálom, hogy egyházi főhatóságunk nem tartotta azt közhasználatra valónak. Kevés eredeti kellene, de jó; kevés átigazítása egyes régi daraboknak, de ahhoz értő kézzel, cum grano salis.

Mindig újra magára vonja figyelmemet az a kacajárású öreg zsidó, aki ablakom alatt naponkint legalább négyszer-ötször ballag az utcán a közeli zsinagógába. Mit kérhet az Istentől ily gyakran? Nem jut-e eszébe, hogy egyszer talán a Jehova meg is ünhatja a folytonos háborgatást? Itt lakik a harmadik szomszédomban. Kis kereskedése van. Néhányszor már megbukott, de mindig talpra állott; a hitelezői bánták meg. Vajon nem azt kéri-e a zsinagógában, hogy még egyszer bukják meg szerencsésen? Bámulatos hit és buzgóság, mely szinte a tétlenséggel határos. Nem ilyen mozdítja meg *Bibliánk* szerint a hegyeket?

1909. június 30.

Nem jól ítélt meg a Muku zsidó vallásos buzgóságát. A nép őt csak Mukunak hívja, pedig a neve Groszman. Az apját is Mukunak hívták, egy öreg vak zsidó volt; ismertem. Megkérdeztem tegnap a boltja előtt álldogáló Mukut: hányszor megy templomba naponkint? Azt mondta: kétszer, korán reggel és este; szombaton háromszor; az apja is úgy tett, ő is így tesz. Hát a többi sétája, amit ablakom alatt látok? Azt mondja: kétszer a postára... Így tehát vége a Mukuról képzelt legendának.

Holnap reggel folytatni fogom az angol leckéket, melyek legnagyobb részt olvasgatásból állnak. Nagy gyönyörűséggel olvasom Kossuth Amerikában tartott angol beszédeit, melyek az ő ottani ünnepélyes fogadtatásának leírásával együtt a new york-i városi tanács által adattak ki New Yorkban egy nagy kötetben. Sok van elragadóan szép elhintve a költészet, a szónoklat és a tartalom dús virágaival oly ékes angol nyelven, mely angol hallgatóit elragadta, s csudálkozással töltötte el. Maga mondja, hogy ötszáz beszédet tartott Amerikában. Mind a leigázott Magyarország iránti tetteles részvét ébresztésére vonatkozik. Ezért kikerülhetetlen volt azokban bizonyos egyhangúság. – Mivel a tárgy nagyon ismerős előttem, a könyvet könnyűséggel olvasom és értem.

Nyelvmesterem, Gáspár Bernát, egy képzett izraelita, mondja és bizonyítja is, hogy Kossuth Ferenc ezelőtt néhány évvel megbízta őt a beszédek válogatásainak magyarra fordításával. Le is fordította több mint ezerkétszáz lapnyi terjedelemben. – Kossuth, mikor miniszter lett, nemcsak ki nem nyomatta a beszédeket, bizonyos azok némelyikének az uralkodót illető kényes vonatkozási miatt, de a szegény fordító nyelvmesternek adott ígéretét sem teljesítette, sőt személyesen elfogadni sem akarta őt. Így forgat ki némely embert erkölcsi mivoltából is a hatalom birtoka. Pedig az a könyv, a benne itt-ott előforduló különböző elsikamlások mellett is, több tekintetben rendkívül nagy nyeresége lenne irodalmunknak. Nyomorult helyzetünkre mutat, hogy nem bírhatjuk.

A Jolánka húgocskám menyegzőjének napja, hosszú idő óta tartó előkészület és halogatás után, július 14-ére van határozva. Addig már nem is igen látogatok

ide. Ez az alkalom, illetve ennek határnapja befolyással van arra is, hogy mikor indulhatok a bikkszádi fürdőbe. Ma a délutáni öt órai vonattal indulok Miskolcra.

1909. július 15.

Jolánka több év óta ápolt szerelmének diadalát tegnap végre csakugyan elérte. Hosszú ideig tartó epekedés, remény és kétség között hanyódás és különböző zaklató körülmények után tegnap egybekelt itt szíve választottjával, Kiss Ferenc gortvakisfaludi fiatal lelkésszel, akit néhány évvel ezelőtt itteni káplán korában ismert meg Jolánka. Nem csekély fáradságunkba került, míg célhoz juttattuk a nehezen készülő fiatalembert. Aztán egészségi állapota is aggodalomra adott okot. Az talán még most sem szűnt meg egészen az illetőknél.

A polgári egybekötést a családi háznál végezte a jegyző a csúnya esős, sáros idő miatt, de főleg Jolánka lábfájása miatt is, mely a város emeleti hivatal helyiségebe való feljutást igen nehezé tette volna. A templomban Vadász Pali eskette őket szívreható alkalmi beszéddel, melyet egyéni vonatkozásai is nagyon emeltek. Maga az ünnepély lehető legegyszerűbb volt. A menyasszony nem viselt sem menyasszonyi selyemruhát, sem koszorút. Nem voltak vőfélyek, sem koszorús lányok. Tanúként én állottam ott és Török Pista. A lakodalmi ebéd is a lehető legszűkebbre szorítva összesen tizennégy személyből állott. Mariska, az édesanya saját körülményeinek és kedélyhangulatának tekintetbe vételével akarta így. A kis társaság vidám kedvvel ünnepelt. Még Jolánka is mintha elfelejtette volna a lábfájást és egyéb fájdalmát. A fiatal pár mindjárt délután négy órákkor elutazott tőlünk a reájok várakozó új fészekbe. A búcsúzás nem volt oly szomorú, mint ily alkalomnál néha lenni szokott. Bizonyos nyomasztó érzéstől való megszabadulás volt ez a fejlemény mind az anyára, mind a leányra nézve. Küzdés után kilátás a nyugalomra. Vajha tartós lenne a nyugalom! Vajha vele járna az állandó megelegedés!

A bikkszádi fürdőbe tervezett látogatásom elmaradt. Az onnan érkező hírek elriasztottak. Polytonos esős, zivataros, hideg idő, nagy sár, vadvizes talaj, kevés látogató, az is mind igen szedett-vedett. Mit csináltam volna én ott, aki voltaképpen azt sem tudom, vajon csakugyan hasznos és szükséges-e hát nekem a bikkszádi víz? Orvossal vizsgáltattam meg magamat. Az határozottan azt nyilvánította, hogy semmi Bikkszád, semmi bikkszádi víz! Nekem nincs semmi orvosi kéz alá illő bajom; menjek most is egyenesen a Tátrába, hol tíz év óta minden évben üdülni szoktam.

Mentem volna is. Már régi szobámat meg is rendeltem, midőn onnan is azt a hírt kapom, hogy ott folyást zord idő uralkodik, ott a vendégek fűtenek, sokan vissza is vándoroltak a Tátrából. Így tehát legjobbnak láttam itthon maradni s bevárni, míg az idő, legalább itt nálunk, határozottan jobbra fordul. Július végén vagy augusztus első napjaiban, régi tapasztalás szerint, legalkalmasabb az idő a Tátrába menetelre. Ahhoz tartom magamat. Engem úgysem sűrges semmi.

Tegnapelőtt rövid ideig tartó zápor volt Miskolcon is, itt is. Akkor jöttem ide. Tegnap is esett egy kissé délelőtt; délután kiderült, s úgy tartott egész éjjel, tartott még ma is, bár most már borongós, esőre hajlandó. Tegnap délután a még elmaradt csipkegallyakat is beoltotta rózsával az én házgondozóm, aki annyira belejött az oltásba, hogy bámulatos sikerrel cselekszi. Keze után csaknem mind

megfogan. Így – amint látszik – mind megfogantak azok a rendkívül gyöngye szemzetek is, melyeket két héttel ezelőtt hoztam Miskolcra Éder Elektől.

Amint kertemben járok-kelek, csak most látom, mikor a sűrű lombok közül a fejlődő gyümölcs jobban kivehető, hogy almám és különösen körtém csakugyan bőven mutatkozik. Többnek látszik, mint ami saját fogyasztásomra elegendő. De hol vagyunk még a teljes érettségtől?

1909. július 22.

A mai nappal kezdődik a kánikula. Változatos, esős, zivataros napok előzték meg, melyek többek közt csaknem országszerte tönkretették a szinte dúsnak ígérkező szőlőtermést. Elpusztította a peronoszpóra nemcsak a leveleket, de a fürtöket is. Ez történt az én szőlősövényemmel is. Körte- és almatermésem még állja. De itt-ott már hulladozni kezd, pedig már a gyümölcs is szépen fejlődik.

Házam külső falán a hibákat tatarozták ki tegnap a kőművesek. Apró pepeselés volt, de az ára mégis huszonöt korona. Addig nem lehetett befesteni a falat, melyen a régi festék, sőt a simítás is nagyon lekopott. Most ez a tatarozás hozott ide ki. A festés csak a jövő héten történhetik; avégett majd szintén itt akarok lenni.

Újra írtam Széplakra. E hónap utolsó napján, 31-én óhajtanék ott lenni, ha alkalmas szobát kaphatnék. Várom az értesítést. Nem tudom, nem lesz-e fennakadás. A tegnapi hírlapban olvasom, hogy Széplakon a három emeletes nagy vendégház leégett. Emiatt a lakásokban aligha szorultság nem áll elő. Ha oda nem mehetnék, talán mégis Bikkszádra határozom magamat, mert napról napra vagy inkább éjszakáról éjszakára mindinkább érzem belsőmben azt a gyötrelmes kínt, melynek némi enyhítéséhez talán mégis járulhatna valamivel a bikkszádi sós gyógyvíz. Majd meglátom.

Bizony bármily öregek, bármily okosak és tapasztaltak leszünk, nehéz az önuralom, a bölcs mérséklet, az önmehtagadás; életmódunkban, tetteinkben, egész viseletünkben, sőt vágyaink és gondolkozásunkban oly irány követése, hogy se testünk, se lelkünk meg ne bánja. Hányszor kapom rajta magamat egy-egy lépésem, mely bennem efféle gondolatokat ébreszt! Néha szinte azt hiszem, hogy bizonyos gyöngeség, öröklött baj nálam, melyben síromig vergődni kell hol a test, hol a lélek, néha talán mindkettő rovására is.

Sokszor szinte szemrehányólag sürget a vágy valamit dolgozni, írni, de még csak az arról való gondolkozásig sem juthatok. Az egész izgalom csak múltó viselkedet. Sokszor fordul vissza tekintetem hosszú életem folyamára, bírálgatva: mennyi és miféle tartalmat helyeztem hát én eme hosszú idő keretébe? Néha úgy látom, van ott valami; néha úgy, hogy alig valami, csaknem semmi. De mégsem bánt az önvád, hogy talán többet, talán sokat másként kellett volna tennem. Nem voltak magasra tűzött céljaim; nem is érhetett nagy csalódás, hogy azokat el nem értem. Könnyen kibékültem sorsommal. Testi, lelki szerencsés szervezetemnek s Isten kedvező kegyelmének köszönhetem, hogy nem úgy érzem magamat életem végén, mint küzdelmek által legyőzött és összetört harcos, hanem mint egy nyugodtan ballagó öreg vándor, akit szinte kézen fogva vezérel a hosszú pálya vége felé a gondviselés.

1909. július 27.

Végre is Miskolcra kellett iderendelni a mai napra egy szobafestőt, aki szobám külső falait szemem előtt, ízlésem szerint befesse. Most emiatt vagyok itt. Az itteni hóbertos, szocialista festőt megbízni nem láttam tanácsosnak.

E hónap utolsó napján, szombaton csakugyan a Tátrába vonulok Tátraszéplakra, régi helyemre. Értesítettek, hogy szobám készen vár, bár a nagy vendégház leégése miatt tartottam tőle, hogy szorultság lesz ott a vendégek ellátásában. Nem szándékszom három hétnél tovább maradni ott. Most már a kánikula rendkívül is forró napokat hozott. Talán megállapodott az időjárás, s eléggé kellemes és zavartalan lesz az üdülés a kárpáti fenyvesek hús árnyékában. Ez az én mindig tűrhetőlenebb bal oldali bajom is nyerhet ott valami enyhülést, ha csakugyan annak a régi bélhurutnak maradványa az, melyben tíz évvel ezelőtt oly igen beteg voltam, s melyből a Tátra oly csudálatos módon s oly gyorsan helyreállított.

Egy teljes hónapig leszek távol ettől a kis „fészektől”. Addig is az én két öregem őrzi ezt, akiknek ágyam felett függő arcképekkel együtt szellemök is bizonynyal itt lebeg. Kertemben a rózsák már csaknem mind elvirítottak. Mikorra megjövök, mutatkozó gyümölcsöm némely része, ami addig le nem hull (mert az alma már most is hullong), éredni is fog. Azt hiszem, hogy legbiztosabb jutalmam most is csak a dús lombok hús árnyéka és a jobb jövő reménye.

Tátraszéplak

1909. augusztus 1.

Halogatás, tétovázás, készülgetés után tegnap estefelé érkeztem. Kilencedik évre foglalom itt el ugyanazon szobát a „Millennium”-épületben. Eleinte Bikkszázra készültem, de a körülmények végül is idetanácsoltak. A sokévi tapasztalás szinte vonzott ide, amit támogatott az orvos tanácsa is. A „Tátra” című vendégház nemrég történt leégésének híre kissé megriasztott. De mint hallom és látom, emiatt a vendégek száma nem csökkent. Minden helyiség el van foglalva

A régebről ismert arcok majd mindenikével találkozom. Eddig még leginkább csak a reggelinél és az ebédnél láthattam őket. Nevezetes és szerencsés változtatása a múlt évi állapotoknak, hogy mióta a „Tátra” leégett, a reggelizés és az ebéd s általában az étkezés a nagy új szanatórium tavaly épült, terjedelmes helyiségeiben történik a hírneves Marejka kifogástalan, ízletes konyhája által. Társas ellátás egész napra teljesen: két koronás és öt koronás teríték. Ezen kívül van külön étlap szerint is. Engem a mai próbaebéd mind minőség, mind ár tekintetében egészen kielégített.

Időt nem valami jót hoztam magammal, úgy is mondhatom: nem jó idő várt itt engem. Tegnap délután Poprádról idekocsizva a kocsiból is majd kifordított a kegyetlen, erős, hideg szél. Még ma is tart egész zordonságában, most már sűrű, hideg esővel. Szépen kitakarított s virágbokrétával díszített szoba várt reám. De abban a hőmérő este is, reggel is 13 R. fok meleget mutatott. Mindamellet elég nyugalmas éjszakát töltöttem a kettős nehéz takaró alatt. És mondhatom, e pillanatban jobban, könnyebben érzem magamat, mint otthon éreztem. Onnan van ez, hogy minden tekintetben amattól különböző légkörbe jutottam, távol mindazoktól a kötelékektől, melyek ott lenyűgözve tartottak?

Szeretnék az itt mulatásra kitűzött három hét alatt valamit dolgozni, bármi apróságot is, ha rábírhatna az egyedüllet, a nyugalom, a természet. Sűgdos fülemben a Széchenyi halálának ötvenedik évfordulója is, melyet a jövő évben ünnepelek az „Akadémia”. Óda kellene arra, s fel is szólított rá Heinrich Gusztáv. De ki írjon oda méltó költeményt Arany után? Nem legjobb lenne-e akkor az ő versét újra elolvasni? Én ugyan semmit sem remélek önmagamtól arra az ünnepélyre. Bárcsak egyebet engedne az elbűcsűzött Múzsza, bármi apróságot is! Eddig még minden évben megemlékeztem itt rólam.

Tátraszéplak

1909. augusztus 2.

Bár az idő szép, napfényes, meleg, a mai nap mégis szinte unalmasabb nekem, mint a tegnapi zord, hideg szeles idő volt. Kegyetlen rossz éjszakát töltöttem, fájdalmasat, nyugtalanítót, mely után a bágyadság a mai egész napra kihatott. Tegnap esti öt és hat óra közt egy kis sódar és két deci rossz borocska volt a vacsorám. Ennek tulajdoníthatom az egész éjszakai kínlódásomat. Már ma, és talán ezután folytonosan, semmit sem merek enni estére. Pedig amily gyöngye ebédemben részesülök, szinte kerülhetlen, hogy ne háborgasson az éhség.

Estefelé nem tudok mit csinálni az idővel a lefekvésig, ami kilenc óra előtt nemigen szokott történni. Nappal csak örömet élvezem a szabad, illatos, hűs levegőt. De este kívül és egyedül bolyongani nem kellemes. Sétám is bizony kevés; többnyire itt, az alsó sétautakon történik. Messzebbre vagy magasabbra sétálgatni, mint ezelőtt még tavaly is tettem, most már nem hajlandók, nem is képesek a gyöngye lábak.

Társaságom itt, mint ezelőtt kilenc éven át, most is csak a felséges természet, a nagyszerű környezet, az ég, a levegő, melynek édes fenyőillata az erdőben meleg napokon délelőtt oly üdítő, oly életető, hogy az ember szinte önkénytelen, kettőzött erővel szívja tüdejébe. Sajnálom itt azokat, akiket talán betegségek valami orvosi kezelés alá, szinte rabokká kényszerít.

Tátraszéplak

1909. augusztus 3.

Elhoztam magammal a múlt évben július 25-től augusztus 22-éig itt időzésem jegyzeteit. Csekély különbséggel most is éppúgy kezd folyni az idő, amennyire ebből a három naptól sejtethem. De tavaly augusztus 2-án, 3-án és 4-én zord, hideg időnk volt. Este 5 fokra szállt a hőmérő, s a bérceket hó borította.

Most tegnap egész nap és ma délig szinte izzadtunk a meleg miatt. Ma délután dörögni kezdett, néhány szem eső is hullongott, s kissé lehűlt a levegő.

A társaság, amint külső megjelenése első tekintetre mutatja, a tavalyinál is közönségesebb és idegenszerűbb. A sétányokon sem igen látom őket díszelegve forogni. Valaki azt mondta, hogy ennek egyik oka az is, hogy sok most itt a beteg. Valóban számos helyen látok künn a szabadban hosszú fekvő székeken hevereszni egyeseket. Azt hallom, hogy azelőtt három-négy évvel alig öt-hat ilyen heverőhosszú szék volt található az egész telepen: most talán száz is lehet. Azt is

mondják, hogy a fürdő egyik tulajdonosának és orvos-igazgatójának, dr. Guhr Mihálynak elterjedt híre vonja ide a különböző betegeket, különösen az idegbajosokat és az asztmatikusokat. Azonban az első benyomás után feldicsért Marejka-konyha, mint tapasztalom, naponkint veszíti dicséretre méltó voltát. Ma és tegnap engemet már lehangolt.

Tátraszéplak

1909. augusztus 4.

Levelet írtam Szentpéterre és Miskolcra. Tudattam egyet-mást itteni állapotmról. Vettem levelet is L. J. barátomtól, aki kedve telve írogat és elmélkedik a mostani áldatlan politikai viszonyokról. Reménye van, hogy az ország nemsokára ki fog ábrándulni a most hatalmon levők által teremtett áltatásból, s akkor a 67-esek tömörülve ellenzékbe léphetnek. – Én azt nem hiszem. Akik erkölcselen utakon hatalomra jutottak, sokáig fognak abban megmaradni, mert minden áron akarnak. S a nemzet már lelke mélyéig el van zsibbadva; neki már mindegy.

Ez éjjel jó esőnk volt. Egész napunk borongósan kedvetlenül telt, de azért a felig felszikkadt utakon sétálni lehetett. Mától kezdve a reggeli és az uzsonna a „Tátra” nevű leégett szálloda átalakított, tágas helyiségében történik. Ez nekem közelsége miatt kényelmesebb.

Úgy látom, hogy itt a nyár eddigi része melegen folyt le. Hallom is a vendégektől, akik régebb idő óta itt tartózkodnak. De főleg az tanúskodik, hogy a bércelen sehol a legparányibb havat sem láthatni, ami eddig, előbbi években igen ritkán történt.

Többnyire olvasgatással űzöm az órák unalmát. Most éppen az *Aeneis* négy első éneke fordítását olvasom Barna Ignác fordításában. Érdeemes munka. Sokat toldoz, foldoz, de élvezettel olvasom könnyen ömlő hexameterait. Nem most forgatom először. Együvé van kötve vele Iuvenalis szatíráinak fordítása is. Ezenkívül idehoztam most is Arany *Kisebb költeményeinek* két kötetét – a nekem mindig újakat és gyönyörűket; továbbá Vörösmarty lírai és vegyes költeményeit („Olcsó Könyvtár”); egy angol verses antológiát és két angol nyelvyakorló könyvet, melyet otthon is használtam a közelebbi időben a nyelvtanulásnál. Három hétre elég társaság.

Tátraszéplak

1909. augusztus 5.

Kegyetlen éjszakám volt. Alig aludtam valamit. Gyomrom még mindig nem volt és nincs helyén. Tegnap esti hat óra tájban egy jó pohár meleg édestejet ittam cukorral. Estére oly hasmenést okozott, hogy egész éjjel nem hagyott nyugodni, s igen bágyadtan ébredtem.

Az idő nagyon kedvezett. Megtettem az első látogatást Tátrafüreden, most már kocsin, nem gyalog. Együtt volt az asztaltársaság: Kállay Albert, Szabó Gusztó, Tarkovics József, Nagy Ödön és Győry Tibor. Szokott csendes kedélyállapottal történt az ebéd. Mintha megcsappant volna a régebbi élénkség. Nagy részvétellel tudakozódtak mindnyájan Horváth Lajosról, akitől én meleg üdvözlést hoztam

nekik. Holnapra várják Csengery Lórántot s e hó 12-ére Darányit. Gaál Jenőről nem emlékeztek. Délutáni négy órákor kocsiztam vissza. Ott időközben a remek környezetet szemlélgettem: a gyönyörű villákat, a tündéri nagy szállodát, s mindenütt a kertészet művészetét a különböző virágcsoportok elhelyezésében, a pázsit üde zöldjében, melyet az öntözés mellett a gyakori esők is nagyon elősegítettek. Ígértem nekik, hogy a látogatást régi szokásom szerint, vasárnap ismételni fogom. Nem találok köztök különösebb szellemi érintkezést vagy kedélyes hangulatot. Az asztal valami kitűnőbb volta sem vonz, de mégis jólesik oda egy-egy rövid kirándulás az itteni mindennapiságból.

Tátraszéplak

1909. augusztus 6.

Úgy látom, csakugyan legjobb nekem semmit nem enni vacsorára vagy vacsora helyett. Tegnap hat óra tájban egy pohár kávét ittam két apró kiflivel, s tönkretettem vele az éjszakát. Nem hagyott pihenni az izgatottság.

Ma értesítettem Horváth Lajos barátomat az itteni körülményekről s a Füreden tegnap tapasztaltakról. Kívánt azokról valamit tudni. Maga már nem jöhetvén, érdeklik itt töltött idejének emlékei. Levelet kaptam egy szegény rokonomtól is, a földhözragadt, nyomorult özvegy Jusztitól, akit olykor némi segélyben szoktam részesíteni. Írja, hogy nemrég leégett a házuk, s nagy ínségben vannak. Holnap küldök neki innen néhány koronát.

Az egész nap kitartott a borongós, de enyhe idővel. Fürödtem is. Rendkívüli aluszékonyság kényszerít délig és délután is. Szinte levert. Gyomrom még mindig nyugtalanlik.

Tátraszéplak

1909. augusztus 7.

Bizony Shakspeare sem festhette volna élénkebb, lángolóbb, megrázóbb színekkel és vonásokkal a szerelem őrjöngését, kínját, emésztő epekedését és átkokban kitoró lánvját, mint Vergilius megírta az *Aeneis* negyedik könyvében Didó szerelmét. Most olvastam újra dr. Barna Ignác fordításában, melyhez az eredeti is mellékelve van.

Exoriere aliquis nostris ex ossibus ultor...

(Husz máglyájára illik)

Vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi...

(Énrám is illik)

...omnis et una

Dilapsus color atque in ventos vita recessit

(Dido halála)

Borongós híves napunk van, kissé szeles, de nem hideg. Ma délután valami látványos népünnep készül itt a kávéház előtt. Mutatványok, felvonulás, katona-

zene, konfetti stb. „játékony célra”. Mi az a cél? Nem tudni. Én kimaradok belőle. Én már ma úgyszólván szolgáltam a játékony célt. Húsz koronát küldtem a szegény, leégett, nyomorban levő Jusztinak.

Minden örömet szinte csak félig enged élvezni annak meggondolása, hogy elmúlik. Ifjúnál távol van még ez a meggondolás, de az öregkor örömével együtt jár.

Tátraszéplak

1909. augusztus 8.

A mai nappal az első hetet töltöttem itt, nem mondhatom, hogy örömmel, hogy testi-lelki nyugalommal. Egészségem vagy közérzésem nem teljesen kielégítő. Éjjel-nappal nyugtalanít hurutos idült bajom. Fáraszt a mozgás, zavar a semmittevő pihenés, bosszant az elnehezedett hallás, mely rám nézve a társaságot és társalgást gyötrelmessé teszi. Emiatt ez a nagyszerű természet sem hat reám a régi gyönyör ingerével. Mintha minden tárgyról le volna törölve az a zománc, mely még csak múlt évben is annyira vonzott és elevenített. Nem tudok örülni annak, hogy itt vagyok. Haza sem vágyódom a régi vággyal. Nem tudom, múltó betegség-e ez nálam, vagy maga az el nem múló öregség.

Kedvező időben kocsiztam át a tátrafüredi társasághoz. Az eddigieken kívül megismertem ott Gencsy Albertet (máskor is találkoztunk már), Meskó László államtitkárt, Ferenczy N. fiatalembert, Vladár Ervinné testvérét.

Haide Károly kézmárki mézeskalácsos sátorában elláttam magamat süteménnyel. Rendeltem általa öt-öt csomagot postán küldeni Horváth Lajosnak, Jucikának, Mariskának és Irmának, Emikének. Emléket vagy ajándékot úgyse viszek most innen senkinek. Fáraszt a választással való törődés, mely eddig is legtöbbször csak hiábavaló apróságokban végződött.

Asztaltársaim közül Alexy J. vasúti felügyelő már ma elköltözött innen. Halom, pár nap múlva Kubinyi Aladárék is követni fogják. Ismeretségem köre így mindig szűkebbre szorul. Nem tudom, marad-e még velem valaki két hétig. De hát most is csak egyedül vagyok.

Tegnap Mariskától kaptam levelet Szentpéterről. Írja, hogy kertemben a kevés gyümölcsstermés ez ideig még jó állapotban van. Megdicséri különösen könnyen olvasható, szép írásomat. Írt továbbá Ilka Miskolcra, Béla Furtárról. Egyiknek levelében sincs valami örvendetes, hacsak az nem, hogy a körülmények rosszabbak is lehetnének.

Tátraszéplak

1909. augusztus 9.

Igazán különösen kedvez az időjárás, mióta itt vagyok. Egyetlen nap sem volt zord, hideg vagy esős, hogy amiatt kénytelenek voltunk volna a szobába szorulni. Meleg, napfényes napokat élveztünk; néha borongósat is, de soha nem kellemetlen. Nem így volt ez a múlt évben. Nézegetem akkori jegyzeteimet. Augusztus 7-én „sűrű köd tengerárja borította az egész láthatárt”. Aug. 8-án is, „de már csak a hegyeken”. Aug. 9-én „a sűrű hideg eső miatt szobába kellett vonulnunk. 10-én sem akarta magát mutatni a nap; szomorú, felleges, barátságatlan”...

Íme, mily kellemes változás az időjárásban a múlt évihez képest! Most meg már némelyek a meleg ellen panaszkodnak. Csuda-e aztán, ha Horatius szerint Jupiter haragosan fújja fel „ambas buccas”? Tegnap estefelé belátogatott hozzám Hanvay Zoltán veje, Székely István gyöngyösi állami gimnáziumi tanár, egy erőteljes, megnyerő, értelmes fiatal férfi. A holnap tartandó zergevadászatra megy. Vadászkészülettel felszerelve gyalog jött ide Lucsivnárról több mint két óra alatt, s innen felgyalogolt éjszakára a Felkai-tóhoz. Erős, fáradalmas szenvedély egy fél-napi mulatságért, melynek csak a remény s a várakozás a fő ingere.

Tátraszéplak

1909. augusztus 10.

Mindenik nap csak eltelik aztán úgyahogy. Némi unalom nélkül egyik se, de a szabad természetben őgyelegve mégiscsak eltologatjuk. Legnehezebb ez a küzdelem estvéli hat órától nyolcig. Ekkor szobánkba bevonulni még korán van, kívül bolyongani már késő. Pedig e pillanatban is itt kell ülnöm. Délelőtt égetően süttöt a nap, s délben sötét, dörgő fellegek gyülekeztek kelet felől, s valami kis permetegget hullatnak. A levegő is lehűlt. A séta nemigen alkalmas.

Reggel törpefenyő-fürdőben fürödtem. Úgy tapasztaltam, hogy jobban áthatotta s elbágyasztotta testemet, mint a közönséges tiszta víz. Aludnom kellett utána egy keveset.

Esténként nyolc óránál tovább sohasem vagyok künn a szabadban. Csillagot az égen egyszer sem láttam; egyszer sem gyönyörködhettem a felhőknek abban a változatos színű, csudálatos játékában, mely máskor oly elragadó volt előttem, különösen napnyugtakor, az ég boltozatján.

A tegnap tartott vadászatról hallom, hogy a vadászurak egyetlen egy zergét láttak; arra pufogtattak is, de siker nélkül.

Darányit csütörtök este várják Füredre. Lossonczyénak Szentpéterre, Emikének Furtára képes lev.lapot küldtem.

Tátraszéplak

1909. augusztus 11.

Egy angol antológiát is olvasgatok: *Poetisches Lesebuch* von Karl Gaulis Clairmont. Wien. 1851. Két rövid mutatványt olvasok benne Byrontól. Egyik: *Hymn to the Sun*. Sok minden alakban rajzolván a napot, ezt is mondja: „...Thou material God! / Thou representative of the Unknown!” A másik: *The Coliseum by Moonlight*. A klasszikus nagyság romjait festve így végzi a verset: „The dead, but sceptred sovereigns, who still rule / our spirits from their urns!”

Időnk, legalább most délig, a legkellemesebb. Se hűs, se meleg. A lengedező szél árasztja az üdítő fenyőillatot. A tegnapi esőcske jól elverte a port. Annyi eső esett, hogy estefelé már kényelmesen sétálhattunk.

Tegnap a szomszédom, Hajduska Albert, aki Kozma Andor hivataltársa, egy képes levelezőlapot mutatott, melyet Andor Tanger afrikai városból írt neki. Mily bámulatos változás a régihez képest, hogy íróink, költőink mai nap már a világ legtávolibb részeibe is könnyűszerrel kiröpülnek élvezni vagy tapasztalni, míg a

régiek, még Vörösmarty idejében is, életök végéig csak a kuckó mellett pöngették a lantot! Vajha ez a világlátás emelné értékét, tartalmát az irodalomnak is!

Tátraszéplak

1909. augusztus 12.

Gyönyörű napon átrándultam Füredre a szokott ebédre. Az ottani urak közül eltávozott már Ferenczy, Kállay Albert pedig holnap távozik. Eltöltötte itt a kiszabott hat hetet. Darányi minisztert ma estére várják.

Ebéd után a gőzsiklón fellátogattam a Tarajkára. Itteni összes kirándulásom ennyiből állott. Gyönyörű, élvezetes volt. Remek kilátás az alatt fekvő óriás hegyvidékre, mely fölött ugyan némi vékony ködlepel terült el. Megnéztem az úgynevezett „Szilágyi-emléket.” Kövekből összerakott izléstelen négy kőfal, melynek hátulján közepén van befoglalva Szilágyi Dezső jól etalált bronz arcképe. Minden tekintetben nyomorult invenció és nyomorult kivitel. Lementem egy jó darabon, míg el nem fáradtam, a „Zerge” szálló felé vezető új úton, mely, mint hallom, Darányi miniszter rendelkezése folytán készült. Remek út, talán a legszébb az itteniek közt, a szikla oldalán pompásan kiépítve. Utolsó pihenésem a lócán éppen a lomnici csúccsal szemben volt. Elmélázva bámultam a felséges oromra, melynek tetejére én is felhágtam 1846-ban éppen augusztus hónapban. Fialat erő, merész vállalat. Visszajövőben a siklói vasút kabinjában találtam Széky Pistát, a nejét (Hanvay Zoltán leánya) és Brezovay Esztert, akit igen-igen régen láttam. Kedvesen emlékezem családokra. Atyjok, Brezovay Laci kedves barátom volt.

Tegnapelőtt óta dr. Derczeny Imre is itt van nejével, s éppen itt a „Millenniumban” van szállásuk.

Tátraszéplak

1909. augusztus 13.

Ma reggel Kubinyi Aladár és neje búcsút vettek innen. Kitöltötték a négy hetet. Lassankint elfogynak ismerőseim. Ma reggel kelt útra innen Imrik Péter váradí kir. táblabíró is, aki társalgás közben bizony nem sajnálta tőlünk a szót, az élceket, a verseket. Szinte irigylem a haza távozókat, s óhajtva várom a mához egy heti napot, melyen én is útra fogok csomagolni az eltöltött három hét után.

Levelet írtam Baksay Sándor püspök barátomnak abban az ominózus Ferenczy-féle ügyben, melynek folytán fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat tétetett folyamatba Ferenczy panaszára egyházkerületi gyűlésünk valamennyi tagja ellen, akik Ferenczynek pataki tanárságából való kiléptetésére szavaztunk. A „Konvent” bizony több rosszat okoz ezzel, mint jót a mi közügyeinkre nézve.

Ma reggeliben a Bibircsó nevű bércnek oldalán vékony hólepelt láttam távcsövemmel. Felhő is lebegett fölötte, melyből mintha akkor is esett volna a hó. Délután már teljesen elolvadt.

Tátraszéplak

1909. augusztus 14.

Híves, komor időnk van, kissé szeles is. Mintha esőre akarna változni, de még nem egészen kellemetlen. Ily számos szép nap után nyugton eltűrhethők a

kellemetlent is. Reggelizés után kibeszélgettem magamat Sári Szabó Jenő győri törv.széki elnökkel, akivel itt legszívesebben érintkezem. Mivel, rokonszenves egyéniség. Beszélgettünk különböző tárgyokról, közügyekről stb. Többnyire egy véleményen voltunk, de a hierarchiai törekvések megítélésében s a nagy katolikus papi vagyonok miképp használatára nézve különbözünk. Ő katolikus.

Látom, hogy tavalyi jegyzeteimben ez a nap mily zord vonásokkal van bejegyezve. „Komor idő; hólepel a bérceken; sűrű hideg eső; délután a szabadban 4 fok meleg.” – Most ahhoz képest boldogság. Reggel kívül 8 fok volt; szobámban most tizenkét óra tájban 16 fok, ha ugyan jól mutat hőmérőm, mely napok óta 16 fokon áll.

Levelet kaptam Furtáról Emike húgomtól. Megköszöni a kézmárki mézeskalács-küldeményt. Kaptam Lucsivnárról is Hanvay Zoltántól. Leveléhez mellékelte három számát a „Gömöri Lapoknak”, melyek a tárcában közölnek Zoltántól egy cikket Petőfiről, kettőt inkább helyi érdekű tárgyokról vagy személyekről.

De egyidejűleg küld nekem a postán egy őzcombot is. Tegnapelőtt a t.füredi gózsiklón tréfásan említettem leánya előtt, hogy mikor kapok ismét őzcombot, mit tavaly éppen leányától küldött nekem Miskolcra. Íme, a tréfának mily gyors, mily nem várt, mily komoly következménye van! Mit csináljak most már én itt ezzel az őzcombbal? Holnapután megvendégelem az asztaltársakat.

Tátraszéplak

1909. augusztus 15.

A tegnap délután érzett hideg ez éjszaka még fokozódott. Ma reggel hó borította a bérceket. A híves, derült időben remek látvány volt körülünk mindenfelé az üde zöld itt az aljában; felettünk a vékony hólepelben megjelenő tél. Mint egy üde, rózsás arc felett az ezüst színű, fehér hajfürtök.

Átkocsiztam kedvező időben a tátrafüredi ebédre. Darányi minisztert már a sétaúton találtam. Barátságosan fogadott, s az asztalnál dunaörsi igen finom rizling asztali borával megvendégtelt. Rajta kívül csak Tarkovics, Szabó Guszti, Csengery Lóránt és a miniszter fiatal titkára voltak jelen. Nagy Ödön kiránduláson járt. – Korán, már két órákor visszatértem.

Az egész nap derűten, napfényesen kitarzott, de kellemetlen hideg széllel. A múlt évben e napon: „zordon, szinte fagyfaló hideg, maró szél, borult ég; a bérceken fehéres hófellegek.”

Levelet írtam Hanvay Zoltánnak Lucsivnára megköszönve figyelmét, melyet az őzcomb küldésével tanúsított irántam.

Tátraszéplak

1909. augusztus 16.

Az őzcombot jóízűen fogyasztottuk a mai ebédnél. Köszönőkártyát küldtünk Zoltánnak mind a négyen aláírva neveinket.

Levelet írtam Pilta Erzsikének Magyarbélre augusztus 18-án következő születési évfordulója alkalmából. Életének hatvanharmadik évét tölti be akkor. Mint kis leánykát ölemben hordoztam, s azóta meg nem szűnt iránta szeretetem. Ezen a napon minden évben elmaradhatlanul üdvözlöm őt hol élőszóval, hol írásban.

Ma reggel érkezett ide Nádpataky Laci Miskolcra itt nyaraló kis leányunkája látogatása végett. Csak pár napra érkezett. A kávéházban ismert reám Sárközy Aurél, talán komáromi főispán, aki valaha réges-régen találkozott velem Borsodban. Neje, gondolom, az Orosz Miska barátunk leánya volt Mezőcsáton.

Az idő nem akar visszafordulni az előbbi jóra. Még ma is komor, hideg, szeles, zavaros, de nem éppen tűrhetetlen. Ma reggel nyolc óra tájban ott künn 8 R. fok volt a meleg. Mondják, tegnap este négy fokra leszállott. – De ma, dacára a hűvös időnek, megfürödtem törpefenyő-fürdőben.

Tátraszéplak

1909. augusztus 17.

Erről a napról nincs különös feljegyezni valóm, ha csak az nem, hogy az idő visszanyerte előbbi kedves, derült, napsugaras voltát, bár kissé még mindig szeles. Úgy érzem, mintha valamivel erősbödnének a lábaim. Legalább a balnak térden alóli fájdalma, mely otthon egy idő óta gyötört, itt megszűnt. Mi egyébnek tulajdonítsam, mint az itteni hatalmas, friss, tiszta levegőnek és annak, hogy otthonról eljöttem. Mintha közérzésem is javulna!

Ma délelőtt a fenyves erdőben sétálgatva és üldögélve egy rövid lyrai verseskét is (három strófát) kikényszeríttem a Múzsától. Bár több is követné!

Tátraszéplak

1909. augusztus 18.

Ma a király születésnapja van. Ő is nyolcvanadik évébe lépett a mai nappal. Ünneplését itt az jelzi, hogy egypár épületre nagy nemzeti színű zászlókat tűztek ki. De itt semmi közajátatossági hely nem levén, az ünneplés minden egyéb módja elmaradt.

Délig oly rendkívüli meleg volt, melytől az erdő árnyékába menekülés sem sokat használt. De délután négy óra tájban rövid ideig tartó jótékony eső megátta a poros földet, s lehűtötte a levegőt.

Hanvay Zoltán Lucsivnáról átjött meglátogatni bennünket, különösen enge-met. Éppen ebédre érkezett. Együtt ebédeltünk. Vele töltöttem a délutánt szinte hat óráig. Kibeszéltük magunkat mindenféle tárgyról tartózkodás nélkül, ami itteni környezetemben nem történhetik. Ővele társalogni mindig nagyon érdekes. – Sikerült ma is nyélbe ütnöm egy kis lyrai költeményt *A fecskékről*, melyek e napokban gyülekeznek itt szállásom körül a vándorútra. Úgy érzem, sikerült is.

Tátraszéplak

1909. augusztus 19.

Készülök mindjárt a füredi látogatásra. Nem tudom, mehetek-e. Most reggelen az idő nagyon esőre hajlandó. Hogy lesz tíz óra felé? A látogatás ott már búcsúzásom lenne. De holmi apróságot egynek-másnak beszerezni is szeretnék ott.

A fecskéket elküldtem a „Vasárnapi Újságnak”. Annak nagyobb az olvasóközönsége, mint a „Budapesti Szemlének”. Különben is küldöttem annak egy verset otthonról... Igen jólesik éreznem, hogy most sem hagyott itt el egészen a Múza, mikor már szinte azt hittem, hogy végképp elhagyott.

A búcsúlatogatás igen jól sikerült. Az idő sem fordult esőre. Az ebédnél már csak Darányit, Nagy Ödönt, Kürthy főispánt, akit most láttam először, és a miniszter fiatal titkárját találtam. A többiek a Csorbai tóhoz rándultak.

Darányi előzékeny szívességgel fogadott. Borával szokás szerint vendégtelt. Sőt, azt hallva, hogy én már holnapután elutazom, felköszöntött, és útravalóul két üveg borával is megajándékozott. Kölcsönös jó kívánatokkal és a jövő évi viszontlátás reményében búcsúztunk egymástól.

A *fecskeké* utolsó három strófáját kávézás közben odasuttogtam a Darányi fülebe. Úgy tett, mintha tetszenék. Most leírom, s elküldöm neki az egészet emlékeül azon ismételt szívességeknek, melyben itt időzésem alatt részesített.

Tátraszéplak

1909. augusztus 20.

Tegnap, amint postára vettem a levelet Darányi miniszternek, távollétem alatt ő maga belátogatott hozzám, s névjegyét hagyta asztalomon. Utána siettem, s megtaláltam uzsonna mellett a kávéházban. Elmondtam neki levelem tartalmát. Nagyon köszönte; azt mondta, fel fogja olvasni a verset a társaságnak, s megőrzi emlékeül. Meleg kézzorítással búcsúztunk.

A mai nap utolsó itt nekem. Holnap reggel tíz órakor elhagyom Széplakot. Az itt töltött három hét alatt kevesebb örömem volt, mint máskor. Fülem, lábam, közérzésem nagyon megcsappant. Rövid sétáim most már mindig csak az alsó vonalakon történtek. A Múzsza is szűkmarkúbb volt irántam. Csak a jó idő volt folyvást kitartó. A mai nap mintha esőt akarna hozni. Délután rendbe szedem, összecsomagolom holmimat, hogy holnapra semmi teendőm ne maradjon.

Miskolc

1909. augusztus 21.

Ezt már itt Miskolcon írom. Tegnap reggel tíz óra után indultam Széplakról. Asztaltársaim és ismerőseim melegen búcsúztak tőlem. A *fecskekét* még tegnap leírtam és átadtam Szabó Jenőnek, aki, amint láttam, érdeklődött a vers iránt. Sárközy Aurél, ez a rokonszenves ember, bemutatott tegnap a feleségének [...]

Szinte félig-meddig betegen hagytam el Széplakot. Gyomorromlás, meghűlés. Ezért otlétem nem felelt meg a várakozásnak. Pedig az idő folyvást olyan volt, hogy szebbet kívánni sem lehetett.

Nádpataky Laci együtt utazott velem. Valódi jótétemény volt rám nézve. Társalgása szinte megrövidítette utamat, s gyöngékedésemben sokszor segítségemre volt. Dacára a mostani elkedvetlenedésnek, a jövő – tizedik – évre is szívesen látogatnám én a Tátrát, ha életem és körülményeim engednék. Isten kezében van.

1909. augusztus 27.

Éppen ma egy hónapja írtam a fentebbi sorokat. E hónapból három hetet augusztus 1-től 21-ig csak ugyan Tátraszéplakon töltöttem. Az ott időzés nem volt valami kellemes; nem a társaság vagy egyéb külső körülmények miatt, de kedélyem, közérzésem, testi és lelki állapotom nem volt alkalmas. A múlt évhez képest

minden tekintetben nagy csökkenést vettem észre magamban. Sétáim is ritkábbak és csak az alanti sétautakon lehettek. – A társaság, melyben megfordultam, mindenütt nagyon szíves, szinte kitüntető fogadásban részesített. Darányi Ignác miniszter most is, mint a múlt évben, különös, rokokószenves figyelemmel volt irántam.

A Múza is szűkmarkúbb volt most hozzám, mint a múltban. Nem adott többet két kis költeménynél. Egyiket a költözni készülő fecskékről írtam. Akik előtt elolvastam, nagy tetszéssel fogadták. Darányinak egypár nyájas sor kíséretében átküldtem Ó-Tátrafüredre éppen abban a pillanatban, mikor ő engem Széplakon meglátogatott. Köszönőlevelét tegnap kaptam Miskolcon.

Csaknem betegen érkeztem haza aug. 21-én szombaton. Meghűlés, gyomorlás elgyötört. Fejem és különösen torkom volt megtámadva. Mostanában kezdek magamhoz térni. Tegnap jöttem ide. Szinte jobban érzem most itt magamat, mint Miskolcon. Nem tudom, hány napig fog tartani a jó érzés. Éjszakám is olyan jó volt most itt, hogy nyugodtabban tölthettem. Itt mulatásom fő tárgya most is a kertem. A folyvást tartó nagy szárazság miatt olyan elcsüggedtnek látszik. De a lombok még elég dúsak és zöldek. Az alma nagy része már kifejlett állapotban lehullott, s most is hull. Úgy látom, alig marad nekem valami. Néhány darab szépen kifejlett, nagy és egészségesnek is látszik. A körték még ez ideig megmaradtak úgy, amint régebben voltak. Egyes fák igazán szép termést mutatnak, s télire csakugyan elég lenne nekem. Nagy bajnak látom azonban, hogy számos nagy gyümölcsfám veszni indult. A koronaágak és alsóbb gallyak is lombtalanok, szárazak, ami már a halál jele. Egypár szilva- és egyéb fám is már tökéletesen kiszáradt, szőlőm pedig, bár levelei elég zöldek és dúsak, alig mutat néhány fürtöt. Kétséges, hogy az is megmarad-e. Tönkretette a peronoszpóra és más szőlőfürt-betegség. A hegyeken is, Miskolcon is hasonló nyomorban szenvednek a szőlők. Néhol teljesen tönkrementek. És csudálatos! Némely szőlődarab ugyanazon hegyen épségben megmaradt elég terméssel. – A gyümölcszel is így vagyunk. Imitt-amott semmi, másutt elég gazdag termés. Nálam szinte egy szem szilva se termett; a szomszédom, azt hallom, hordóra szedi a magáét

A „Clapp kedvence” körtét tegnap leszedtem: a nagy törpefáról kilenc kifejlett darabot, a kicsiről az első termést (tavaszkor ültettem), hat kevésbé fejlett darabot. Köztök egypár már szép, sárga, érezt, a többi még zöldes; majd itt fektiben érik meg. Kevés benne a nedv, még kevesebb a cukor, olyan kásás forma, kivált a kis fa első termése.

1909. augusztus 29.

A „Franklin Társulat” igazgatósága ismételten kért engem, hogy valami kis alkalmi bevezető költeményt írnék az általuk kiadandó új gyermeklaphoz, mely most október elején „Jó Pajtás” címmel akar megindulni. Nehezen, de mégis engedni kívántam neki némi viszonzásul annak az előzőkenységnek melyet költeményeim eladásakor irántam tanúsított. Tegnap kikényszerítettem a Múzsától egy négy strófás versecskét *Gyermekek* címmel. Bizony csak kényszerítettem nem önként adta. Rögtön elküldtem az igazgatónak.

Holnap délelőtt le fogom szedni a piros almát, a két fáról az „Aranyparment” s talán a „csíkos Vilmos” körtét. Ezek felig-meddig már érettek, de úgy hullanak, hogy idestova egy se marad, kivált az almákon. Többnyire romlottak, férgesek. Levettem tegnap három nagy, gyönyörű, kifejlett nagy almát mindjárt a bal oldalon levő első törpefáról, mely nálam „Bádeni főhercegnő” „Kalvil” néven van bejegyezve. Úgy látom, nyári. – Többi körtéim még állják, bár látom, némelyik szintén hullajtózni kezd már. – Különös a bal oldalon levő törpe „Josefine” téli-körte. Elég sok rajta a gyümölcs, de fejletlen, apró, durva, barna bőrszerű héjú, összevissza repedezett, mintha jégverés tette volna tönkre. Inkább megbámulni, mint használni való. Mert fejlődése, érése szinte lehetetlen. Úgy emlékszem, már tavaly is ilyen néhány gubics volt rajta. Okát nem tudhatom. Szeretnék egy-pár darabot felküldeni a „Gyümölcskertész” szerkesztőségének meghatározás vagy vélemény végett.

A folytonos hőség és szárazság már túlságba megy. Napközben árnyékban is 24-25 fok a meleg Réaum. A föld repedezik. Csuda, hogy a lombok még mindig dúsak és üde zöldek. Az utcán nem is rendes porban, hanem bokáig érő porlisztben járunk.

1909. augusztus 30.

Az idő nem akar változni. Szárazság és égető forróság gyötri a földet. Ma délig csakugyan leszedtem a piros almát három fáról. Reményem felett bőven telt. Szinte öt szeméthordó kosárral lett. A „Parmen” almát is két fáról. Ez kevesebb, de a fák magok is sorvadásnak indultak az ághegyeken. Mind a két faj alma egyformán férges. Szépen kifejlett darabok, de csak itt-ott van köztök hibátlan ép. Erősen kezdettek hulladozni.

Éppen főleg a hulladozás miatt szedetem le délután egy nagybeteg almafáról, bal oldalt a legelső nagy fa; úgyszintén a bőr vagy kormos almát is. Ezeken már alig maradt fenn néhány alma. A téli gyümölcs szedésének még nincs itt az ideje. Közhit szerint szept. 8-án, Kisasszony napján kezdődik, de voltaképp a gyümölcs minősége határoz. E hét végén újra ittleszek, s akkor már többet fogok látni. Most d.u. öt órákor távozom.

1909. szeptember 10.

Szeptember 7-én érkeztem ide a déli vonattal. Másnap korán reggel fölrandultam Ózdra meglátogatni Boriska húgomat, Török Pistánét. Náluk eddig még sosem voltam. Nagyon jó körülmények közt, szép családi életet élnek a kényelmes községjegyzői lakban. A családi kör reményei: egy két éves leányka, egy tíz éves fiú és egy szépen serdülő tizenégy-tizenöt éves leányka, akinek alakján gyönyörűen tükrözi magát az élet tavasza, a kedves Irénke. Tőlök csak tegnap délután vettem búcsút. Megbámultam ott az ózdi vasgyártelep nagyszerűségét. Nem is gyártelep az már, hanem egy egységes terv szerint, ízlésesen épített nagyváros, mely a civilizált élet minden kellékével el van látva. Zöld lombok közé helyezett nagyszerű alkotmányain és szebbnél szebb lakházain, melyek között némelyik csaknem palotaszerű, gyönyörködve pihen meg a szem.

Az „Angulemi hercegnő” körtét, mely most tíz-tizenöt darab volt, harmadnappal ezelőtt leszedtem. Tavaly ez is szinte nyolc-tíz nappal korábban történt. Leszedés után most sárgulnak és érnek nálam. Még előbb a múltkori ittlétemben szedtettem le a „csíkos Vilmos” körtét. Egy kosárral telt. Zöldesek voltak, de már nagyon hulladoztak. Azóta sem akarnak itt éredni. Most is zöldek, ízetlenek és parászak. Most már az almákra kerül a sor. Talán azok is maradhatnának még néhány napig, de úgy látom, szépen kifejlettek, és azok is peregnék, többnyire férgesek. Minden gyümölcs tökéletlen. Körtékben különösen hiányzik a cukrosság. Elmúlt Kisasszony napja is. De néhány körtefámon a téli gyümölcs még mindig nagyon éretlen, s talán csak a jövő hét végén lesz leszedésre alkalmas.

Ma van Erzsébet királynénk meggyilkolásának, úgy gondolom, tizenegyedik évfordulója. A hírlapok pár nappal ezelőtt érdekes részleteket közöltek a borzasztó eset történetéről. A királyné kedves udvarhölgye, Sztáray grófnő közelebb könyvet vagy röpiratot fog arról közrebocsátani. Azonban annál is jobban érdekli most az olvasókat az északi sark elérése, melynek dicsősége fölött Peary és Cook amerika utazók veszekednek egymással.

1909. szeptember 11.

Tegnap minden almát leszedtettem. Egyedül a nagy „Kalvil” maradt a jövő hét végére. Várakozásomon felül telt mind mennyiségre, mind külső minőségre nézve. Egyszer sem emlékszem, hogy az almák ily meglepő nagyságra fejlődtek volna nálam. Valóban meglepőek. Talán az is okozta, hogy kevés volt egy-egy fán, de még ezt tekintve is szinte túlságosak. A további ok az időjárásban keresendő. Hanem hiányzik rólok az a tükrös, pirosas egészséges szín, mely máskor oly kellemes látvány volt. Most olyan halvány, csaknem beteges színűek. Aztán sok, igen sok köztök a hibás, a férges. Nem tudom, miképpen fognak kitartani a téli évszakra. Most itt a házam padján helyeztem el. Minden gyümölcsöt itt kell elhelyeznem, míg majd november elején új szállásomra bevitettem. Húgaimnak is egy-egy kosárral juttattam belőle. Körtéimet is a jövő hét végén gondolom begyűjthetni.

Szándékozom a jövő hét után Furtára Emike húgomékat meglátogatni, ha ez a gyönyörű, meleg, napfényes őszi idő még akkor is kitartana. Ismételve ígértem nekik, s az ígéretek beváltását hosszasan halogatni az én koromban már nemigen tanácsos.

Délután az öt órai vonattal visszatérek Miskolcra.

1909. szeptember 24.

A furtai látogatást elvégeztem. Szeptember 15-én indultam hozzájuk s 18-án este jöttem vissza. Odautazásom egy kissé gyötrelmes volt a rendkívül nagy meleg miatt. Kánikulához illő forróság volt, s én a túlságos óvakodásból jó erős őszi ruhába öltöztem. Minden tekintetben tűrhető, sőt jó állapotban találtam Emike húgom kis családját. A református lelkésznek az a sorsa, hogy kevéssel is meg kell elégednie. Az én húgomék jelen helyzetében pedig sok körülmény van, ami méltó okot adhat a megnyugovásra. Néhány kellemes napot töltöttem náluk. De bizony

mind ott, mind visszatértem után itthon nem kevésbé éreztem a fáradtságot. Alig ha fogom még egyszer az életben ismétetni ezt a látogatást. Ismerőseim egymás után dorgálgattak azért, hogy erre az utazásra merem vetni a fejemet minden kísérelő nélkül. De én nem oly szemmel nézem és bírálom magamat, mint ők. Ők az éveim száma után mérlegelnek, én pedig a magam közérzése után. Nem akarom érezni, hogy már oly igen a mások gyámolítására szorultam volna. Testben, lélekben, ha nem is úgy, mint ezelőtt, még mindig talpon állok.

Negyedik napja mióta itt vagyok. Leginkább azért jöttem, hogy gyümölcsömet leszedessem. Ami most már meg is történt. Az almákból már csak a nagy „Kalvil” volt hátra. Elég szép, nagy gyümölcsöt adott most is, bár nem sokat. Mint a többi almákon, úgy ezen is hiányzott az a szép tükrös, pirosas, egészséges szín, ami rendes, jó esztendőben mindig látható és kedves. Ez az év, úgy látszik, nem volt a gyümölcsre nézve tökéletes. Nemcsak a szép szín, de a jó íz is hiányzik.

A körtét is, valamennyi fáról, mind leszedtettem. Minden fa alá együvé rakattam a maga termését. Valami gyönyörű látvány volt hat-hét fa alatt a szépen kifejtett s itt-ott meglepő nagyságú körték halmaza. Alig emlékszem, hogy valaha ily bő termésem lett volna körtékben. Alig bírom elosztogatni. Két hűgomat itt már eddig is részesítettem. Tele van itt gyümölccsel a konyhám, a pincém s legszebb almáimmal a pad egy része. Nem tudom, mit és hogyan juttatok belőle Miskolcra november elején új szállásomra.

Marad még itt kertem elején egy törpefán négy darab óriás nagyságú „Württemberg” körte. Igazán megbámulni való. Ezt még fáján akarom hagyni mához egy hétig. Tavaly korán vettem le, s ízetlen répaszerű volt. Pedig, azt mondják, kellően megérlelve igen kitűnő

A „Jó Pajtás” című gyermeklap első száma megjelent a „Franklin Társulat” kiadásában. Címlapján az én *Gyermekek* című kis versemet hozza, s a lap szövegében még képpel is illusztrálta azt. Azonkívül nekem harminc koronával díjazta. Az első szám tartalma bizony nem sok jót ígér. Nemigen talál abban gyönyörűséget se a nagy ember, se a kis ember Ily úton haladva nem valami hosszú jövőt ígerek neki. Úgy látszik, a „Franklin” áldozatkészsége ígér.

1909. szeptember 25.

Elnézem ablakomból az utcát. Egyik legelsőbb és legjártabb utcája a városnak. Alig látok rajta embert. Csendes, szinte kihalt ez most. Pedig a leggyönyörűbb, meleg, napfényes őszi nap van, mely csalogat bennünket ki a szabadba. E nagy elhagyottság magyarázata az, hogy ma szombat van, sőt az úgynevezett Jomkipur-ünnep, a hosszú nap, melyen a zsidóság elzárkózik a világtól, s leginkább a templomban tartózkodik. Íme, ez tehát a képe Szentpéter városának is! Nincs utcai élete, ha zsidó nincs.

Ennek az Isten választott és üldözött népének fenntartó és összetartó ereje, fajbéli sajátosságain kívül, mégiscsak vallásában van. Annak gyakorlásához és szertartásaihoz példátlanul ragaszkodik. A keresztyén felekezetek egyike sem érzi magát oly közvetlen közelségben az Istenhez, mint a zsidó. Egy fiatal zsidó nő, aki a hűgom udvarában lakik, tegnap este sírva jött ki szobájából, hogy templomba in-

duljon. Azt mondta, sírni kell ma minden jó zsidónak, mert ez a Siralom napja. Mintha énekelni akarta volna a zsoltárirónak: „Hogy a babiloni vizeknél ültünk, / Ott mi nagy siralomban kesergettünk.” – Aztán azt mondta: az Isten a legközelebbi ünnepen határozott az ő sorsuk felett egy esztendőre (új év), most a mai ünnepen ez a határozat megpecsétlődik.

Ma ötödik napja vagyok itt. Ritkán vagy talán egyszer sem időztem itt ilyen hosszú ideig. Kedvezett az időjárás is szép, őszi napjaival s a kedves foglalkozás kertemben, ahol a gyümölcszedésen kívül is mindig találtam apró pepecselni valót. Most már mindent elvégeztem, amit el akartam, s nyugodtan távozhatom délután. Egy hét múlva ismét itt leszek.

1909. október 10.

Úgy látszik, vége a gyönyörű, meleg, napfényes őszi napoknak. Az idő pár nap óta szinte komor, csepergős, borongós. A fák még mindig üde, dús, zöld lombozatúak. Szőlőm leszedve csaknem semmi: egy kosár tönkrement fürt, egy kis kosár épen maradt fürtök... Elrakott gyümölcseim folyvást rothadnak, de most már kevésbé.

Harmadik napja vagyok itt. Este visszautazom. Gyönyörködöm serdülő egy pár unokahúgom társaságában. Érzem mellettök a tőlem messze eltűnt tavasz lehelétét. Vendégelem őket ízletes, finom körtéimmal.

Úgy látom, itt is, Miskolcon is készülnek a szürethez részint e hét végén, részint a jövő elején. Annak örömeiben is részesülni akarok, ha idő és körülmény engedni fogja.

Az elbúcsúzott Múzsza csakugyan odavan. Hiába várom. Ahelyett hetenkint háromszor foglalom el magamat az angol nyelv tanulásával nyelvmestertől.

1909. október 19.

Tegnap Miskolcon a fiúk szüretjén vettem részt a Ruzsin-hegyen. A leggyönyörűbb meleg őszi nap. Kis társaság a terített asztal mellet künt a szabadban. A termés is nem éppen elsomorító, sőt a legtöbb helyen tönkrement szőlők közt még vigasztaló is. Rendkívül meglepő példák vannak: L. barátom a múlt évben nyolcvanöt hordó mustot szűrt, most csak négyet; M.-né háziasszonyom egyik nagy szőlőjéből egy pár puttonyban vitte át a termést másik nagy szőlőjébe. Pedig a tavasz mindenfelé ismét dús terméssel biztatott. Szerencsés most, akinek felényi van a múlt évihez képest.

Tegnap este jöttem ide. Ma és holnap Vadászy Paliék szüretjét élvezem. Nekik ilyenkor a nagy számú atyafiságból és egyéb közeliemből egész gyülekezet vendégsereg szokott járni, néha huszonöt-harminc is. Ezek aztán igazán szüretelik a gazdát. Bármily szűk a szüret, bő a vendégség.

Pár héttel ezelőtt Miskolcon felkért egyik lelkészünk, hogy a november végén (reformáció emléke) általa rendezendő felolvasó estélyhez én is járuljak valamivel. Rákényszerítettem magamat. Írtam egy verseckét *Mit várunk?* címmel. Beillik panasznak is, kérésnek is. De jólesik nekem, hogy legalább annyit is írhattam. De bezzeg nem akar életre kelni a Széchenyi halálának ötvenedik évfordulójáról a

megemlékezés! Pedig gyakran töröm rajta a fejemet; pedig a hazai közviszonyoknak jelen felfordult állapota, a nagy nemzeti vezetőknek a konc felett a nemzetet emésztő marakodása igenis ösztönözhetne arra, hogy szinte áhitattal forduljak Széchenyi emléke felé.

Nagy rimelasi laktém ír!

Itt az október végén tanársági felolvasáskor én is járultam valamivel, figyelmesebben folyóan iram alá, ide kávéra kélvőre egy költemény.

Ita nem amastorik is a Genporgi ünnepélyes alkalomra, legalább egy szel napot írja a felolvasandó darabok számára.

Még csak az a nyivességes kérem, hogy a városi Nagy rimelasi ír maga tegyeszkvjék felolvasni.

Özrinse híves üdvözléssel

Miskolc, 1909. október 13

tiszteelő híve

Lévay István

50. kép. Lévay levele Tüdös István ref. lelkészhez

E napokban Kozma Andor megküldötte nekem *Magyar symphoniák* című újabb versei kötetét. Első lapjára írta, hogy nekem, „a nagy magyar költőnek”. Kedvesen kellett volna vennem, hogy így ír rólam éppen ő, akit én egyénileg is igazán szeretek, s akit a most zengedező versköltőink közt a legtehetségesebbnek, legértékesebbnek tartok. Azonban megköszönve neki a figyelmet kijelentettem, hogy a *nagy* szó leírásában tollhiba történt, mert hogy az igazságnak és a magam ítéletének is megfelelően, azt a szót nem *nagynak*, hanem *aggnak* kellett volna írni.

1909. október 21.

Ellaktam tegnap és tegnapelőtt a két napos szüretet Palinál. Jól meg is viselt a gyomor ellen elkövetett vétkezés, kivált éjjelenkint. Mindig nagy gyönyörűséget ad nekem arról a magas hegytetőről az alatt elterülő szép Sajó-völgy szemlélete, melynek most már némi búskomoly színt kölcsönzött az ősz hideg lehelete. Nem éreztem jól magamat az igen népes szüreti vendégek társaságában. A hely szűk volta miatt a pince előtt szinte zsúfolva voltunk együtt folytonosan. Harminceten járultunk a szüreti ebédhez. Nem szerettem, hogy ily nagy sokadalmat gyűjtöttek össze. Csak maga a rokonság is húsz személyből állott. Ez maga is elég lett

volna. Ha azt nem veszem is, hogy ez a nagy vendégsereg elfogja a gazdát a szükséges szüreti felügyelettől, az a pazarlás, melybe az ellátás kerül, bizony ellenére van az okos, takarékos gazdálkodásnak. De azt mondják: ezt már így szokták, ezen már nehéz változtatni. – Én igazán megelégettem, hogy ne mondjam, meg is untam az egészet.

Ma még kertemben az őszi apró teendőkkel babráljatok. Estefelé vissza Miskolcra. Ott tíz-tizenkét nap múlva régi szállásomból az átköltözés ijesztő munkája vár reám Egyébiránt mostanában a legszebb derült, meleg őszi napok járnak. Valódi jótétemény különösen a szüretelőkre és a szántóvetőkre nézve. Bár nekem is ilyen lenne a költözés idején!

1909. október 31.

Pár nap múlva itt van a halottak emléknapja, a sírhalmok ünnepe, élők lélekbeli érintkezése nem élőkkel. Miskolcon az Erzsébet tér már néhány nap óta egészen koszorútengerré változott. Hullámszik körülte a vásárló nagy közönség. Akad vevője a legegyszerűbb, sokszor csak ákom-bákom zöld gallyfüzérnek is. A sírhalmokra helyezett koszorú magának az emlékező kegyeletes szívnek nyújt bizonyos jóleső érzést, s a képzelet és szeretet könnyen ámit azzal, hogy ezen érzésből talán a túlvilágon élő szellemekhez is átröppen egy szikra. – Méltánylom én ezt a koszorúzó kegyeletet, de magam nem gyakorlom. Ami magát a megemlékezést illeti, nekem számtalan ily emléknapom van az év folyamán.

Többször elhatároztam, hogy eltávolítom kertemből azokat a törpe almafákat, melyek, mióta itt vannak, vagy éppen nem termettek, vagy csak egy-kettő hozott egypár gyümölcsöt. Egy ostoba kertész hóhérkodó keze is megrombolta őket néhány évvel ezelőtt. Azonban oly szép alakú, dús növésű, erőteljes fák, hogy sajnálom kiirtani, s tovább is élni hagyom valamennyit. A magas fák közül távolítottam el néhány szárazat és egy nagy egészséges almafát, melyet a közelében levő szomszéd fák kedvéért már különben is többször megcsonkítottam. Az okatlan sűrű ültetés így kívánja a késői áldozatokat.

Pár nappal ezelőtt vettem az értesítést az „Akadémia” főtitkáráról, hogy az első osztály engem bízott meg a Szász Károly felett tartandó emlékbeszéd írásával. Örömet és igazán szívem szerint óhajtottam volna megfelelni a megbízásnak. Igen buzdít iránta fiatal korom óta érzett barátságom és írói nagy érdemeinek s egész élete működésének méltánylása. De nem érzek már elég erőt magamban arra, hogy róla egy hozzá méltó képet rajzolhassak az emlékbeszédben. Megírtam ezt a főtitkárnak is. – Tán legalkalmasb lenne az emlékbeszéd tartására Vargha Gyula, a Sz. K. veje. Ő ismerte legközelebbről. S az, hogy éppen a vő emlékeznék az ipárról, nem akadály. Ott van példányul Tacitus *Agricolája*.

Én a Széchenyi-emlékódájával se bírok boldogulni, pedig ugyancsak eszemben forgatom.

1909. november 9.

Alig pihentem meg ma délben ideérkezésem után, esti hat óra tájban telefonozák nekem Miskolcra, hogy Gyulai Pali meghalt. Bár nem volt rám nézve

egészen váratlan az ő elmúlása, mégis elborult a lelkem. Régóta látom, hogy a közelgő biztos enyészet karja közt sínylik, testi-lelki rom, terhe önmagának és környezetének. De a szomorú kénytelenség, hogy el kellett őt veszítenem, nemigen nyugtatja utána sajtó szívemet, nem nyugtatja az a kilátás sem, hogy talán én is nemsokára követni fogom.

Körülrepkednek a hosszú-hosszú éveken át hozzá fűzött barátság emlékei ifjú korom óta a mai napig. Azok mindvégig megmaradnak nálam tőle nyert, kedves örökség gyanánt.

Holnap reggel visszatérek Miskolcra, s az este nyerendő értesüléshez képest majd igyekezni fogok Budapestre, hogy koporsója mellett tegyem utolsó látogatásomat, melyet ez év folyamán életében mindig csak halogattam.

51. kép. A miskolci Lévy-ház

A közelebbi napokban rendkívüli zaklatást álltam ki. Elköltöztem tizennégy év óta használt régi szállásomról egy ezzel átellenben levő, sokkal kényelmesebb s kedvesebb, déli napfényes lakásba. Rendkívüli törődéssel és izgalommal járt ez a költözködés. Alig éri végét a helyéről felzaklatott temérdek apróság zúrzavara. A régi hely kiürítése, az új hely elrendezése szinte beteggé tesz. Leginkább nyomja lelkemet könyveim roppant halmaza. Ezeknek kellő rendbe hozása még ezután is sokáig gondot ad. Ilyenkor látni, mennyi fölösleges, mennyi haszontalan, amit egy ily hosszú életen át szinte észrevétlen összegyűjtünk!

De nem kevéssé biztat és enyhít, hogy új lakásom ízlésemnek s kényelmemnek minden tekintetben megfelel, úgyhogy innen már csak az utolsó nyughelyre óhajtok átköltözni.

1909. november 17.

Részt vettem Gyulai Pali temetésén Bp.-en november 11-én csütörtökön. Az előző napon este hat és fél órakor indulva Miskolcra vasúti fennakadás miatt csak másnap hajnali két órakor érkeztem a fővárosba. Temetése délután két órakor az „Akadémia” palotájának csarnokából oly nagy pompával történt, hogy az ő egyszerű egyénisége bizony tiltakozott volna ellene. Örültem, hogy ily fényesen megbecsülték benne a nagyérdemű író és igaz embert. Elkísértem koporsóját a Kerepesi úti temetőbe, melynek legvégén éppen a falkerítés tövében levő „Szendrey család” sírboltjába helyezték el ott nyugvó felesége és az öreg Szendrey Ignác mellé. Családi élete, kivált a vége felé, bizony nem volt valami kellemes. Nemigen érezhette a gyermeki szeretet őszinte melegét és ápolását, mikor legnagyobb szüksége lett volna. Idegen ápoló, bár igen gondos és hű kéz, dajkálta magával jóltehetetlen gyöngeségében utolsó percéig. 1906-ban kelt s tollba mondott végrendeletének másolatát tegnap küldte meg nekem Görgey Pista kir. közjegyző barátom. Nagyon rövid, néhány sorból áll az: kétezer korona az „Akadémiának”, ugyanannyi saját nőtestvérének, Antóniának, és egy vagy két apróság. Sajnálatos, hogy igen érdemes és hű ápolójáról, aki évek óta fenntartója volt, Takács Juliskáról sem végrendeletében, sem azon kívül nem gondoskodott. Örökösében nemigen lesz szív arra, hogy ezt a hiányt illően és méltányosan pótolja.

Csudálatos, szinte félelmes időjárás! Folyvást oly enyhe, napfényes, tavaszi napjaink járnak, hogy ezeket éppen nem mondhatni a közelgő tél hírnökeinek. A mező még üde zöld. A tehéncsorda ott künt legel, s esténként jóllakva vonul haza. A falevelek nagy része azonban már lehullott

Kertemben el vannak már földelve szőlőtőkém és rózsáim. Most főképpen ezért jöttem, de mégis leginkább azért, hogy holnap reggel beszállítsam körte- és almatermésemet, ami még a fáról lepergés, aztán később a rothadás és a rokonok közötti elosztogatás után megmaradt. Így is meglepően nagy mennyiség. Egyszer-egyszer alig volt ennyi. Szinte egy szekérderekra való.

Holnap november 18-án töltöm be életem nyolcvannegyedik évét. Alig hihehető nekem az évek eme nagy száma. Testem, lelkem szinte tiltakozni szeretne ellene. Szemhúnyva ülök a csónakon, melyet az Úr keze kormányoz az örökkévalóság partja felé.

1909. december 19.

Több egy hónapjánál, mióta utoljára itt voltam. Pedig azok a csudálatosan enyhe, napsugáros, tavaszias napok eléggé csábíthattak volna. Nem volt miért jönnöm. Most is igazán csak azért jöttem, hogy éppen itt legyenek, s egy napig szíjaim a levegőt ebben a kis „fészekben”. A Karácsony-ünnepre néhány nap múlva ismét itt leszek. Az idő néhány nap óta kezdett téliesre fordulni. Hideg, zúzos, szinte morder. Ma reggelre valami csekély daraforma hó is esett. A földet vékony fejez le-

pel borítja. De a hőmérő csak éppen fagypontot mutat. Hóesésre van kilátás. Oly ködös, homályos a levegő, hogy most itt déli tizenkét óra tájban alig látom írni soraimat.

Pihen a Múzsa, de ha zaklatnak, mégis lendítek valamit De mégsem olyan az, mintha jószántából, önként jönne. A múlt napokban ilyenformán három versecskét írtam.

Figyelmeztetés folytán visszakerem az örököstől a Gyulaihoz hosszú időn át írott leveleimet, nehogy valamikor indiszkrét kezekbe kerüljenek. Aranka férje, Gyulai Fodor Dániel azonban, szinte apprehendálva kért, hogy ne kérjem vissza, hagyjam nálok a többi iratok közt Otthagytam. Említi a hagyományok sorsát; egyebek közt azt is, hogy báró Bánffy Györgyné, a Gyulai kegyelt asszonya se a temetésen meg nem jelent, se részvétét nem nyilvánította, sőt a Gyulaitól átvett emlékművel, az „Éjjeli látogatást” ábrázoló ércplakett megtartásával is figyelmetlenséget tanúsított.

Írja Gyulai Fodor Dániel azt is, hogy Leányfalun egy külön Gyulai-szobát fognak berendezni a megboldogult emlékére. Helyesnek, szépnek tartom ezt a kegyeletet. Halála után némi pótlása annak, ami életében elmaradt.

Azt is említi végrendeletében, hogy holmi apró tárgyak adandók jó barátainak, amiket majd külön fel fog sorolni; ha fel nem sorolná, leányaira bízva a válogatást. Nem sorolta fel. Azt pedig, hogy az örökös tegye, úgy hiszem, hiába várjuk.

1909. december 25.

Most jövök a templomból az úrasztalától, melynél én is részesültem. Az eső szinte szakadva esik, s locspoccsá hígítja az ezelőtt is folyvást sáros földet Mindig sűrű köd lepi a vidéket. Még csak jele sincs a télnek. Ez már nemcsak fekete, hanem lucskos, szomorú Karácsony, mely inkább illenék a Jézus halálához, mint születéséhez. De dacára az elijesztő időnek, templomunk zsúfolásig telve volt ajtatos közönséggel, mely csaknem mind járult a szent vacsorához.

A nagy ünnepek alkalmával mindig elő szoktam venni a régi Szikszai György-féle *Keresztyéni tanítás* ódon, elkoptatott könyvét, s arra emlékezve, hogy öreg szüléim ebből imádkoztak, elolvasom belőle az együgyű, igen gyarló alkalmi beszédet és könyörgést. Az együgyűséget szinte feledtettem velem a visszaemlékezés. A könyvben még mindig úgy és ott vannak a különböző jelek, amint és ahová azokat anyám utolsó betegségében fájdalomtól gyötört szegény apám az egyes imádságok mellé odarakosgatta.

A *Bibliámban* pedig az ő halálom után itt tartogatok egy kis papírlapot, melyre akkoriban sírversféle sorokat írt nekem egy Ando Borbála nevű – azóta már régen elhalt – özvegy, aki olyan tudóskodó, egyszerű szegény asszony volt, s szüléim jószágában gyakran részesült. Ideírom a verset, s ideteszem magát a papírdarabot is nem annyira az írójáért, inkább azok emlékéért, akikre az vonatkozik.

*Itt nyugszik két áldott porréz
De a lelkek Istennél léz
Aki adta volt azt egykor*

*Ismét egy lesz ítéletkor
Addig pedig csendességbe
Aludjatok sír ölébe.
Kedves elmaradottai,
Legyetek ég áldottai.
A. B.*

Most is homályos a levegő, éppen délben, hogy igazán csak úgy taláломra rakom ezeket a betűket íróasztalomra. A házból is csak kényszerűségből lép ki az ember. Semmi biztató arra, hogy több napon át itt mulassak.

1909. december 26.

Soha ilyen utálatos időt december vége felé, Karácsony második napján. Most is esik az eső; tegnap is egész nap esett, még este is, úgyhogy a húgomhoz sem mentem el, szokásom szerint, uzsonnára s estveli beszélgetésre. Az egész estét szobámban töltöttem nagy unalommal. Olvasással s valami jegyzeteléssel öltem az időt. Próbáltam gondolkozni a „Kálvin Szövetség” számára illő költeményről, melynek megírására igen-igen kérve felszólítottak. Forgolódunk, mozgolódunk vallásos intézményeink s létezéseink védelme és biztosítása körül inkább, mint az előbbi időkben. De mégsem elég buzgósággal, nem is kellően egyetértő egyesült erővel. A parlamentben alig adnak ily irányban hangot református képviselők, a részünkre nyújtott apró előnyök és jogos követelések szinte alamiznaszámba mennek. Most is ott vagyunk, hogy a hatalmasok hátra szorítják vagy elnyomják a gyöngéket. A törvény e tekintetben is, éppen úgy, mint alkotmányos jogainkra nézve, nagy részint csak holt betű.

Holnap reggel visszautazom. Szinte hajt innen ez a fertelmes idő. Talán Miskolcon is ilyen vár reám, de ott mégis tűrhetőbb a szobafogság; olykor szabadulhatni is tőle. Ez évben már nemigen látogatok többé ide. Bezárom tehát jelen soraimmel az ősztendőt, mely reám vonatkozó különösebb események nélkül suhant el fölöttem. Szomorú emlékül csak azt hagyta maga után, hogy egyik legjobb, legrégibb barátomat, Gyulai Palit elvesztettem. Nem szólok a haza ügyéről, melyet nyomorult zátonyra juttatott, szinte kétségbe ejtővé zilált a falnak menő, lobbanékony, csalékony hazafiság.

Ugyanazzal az önmegadással és nyugalommal lépem át az új év küszöbét, mely a múltban mindig kísérőm volt: vak bizalommal a gondviselésbe, mely engem hosszú földi vándorlásomban sohasem hagyott el.

1910. január 5.

Első ittlétem az új évben. Egyedül az hozott ki, hogy Irmáék sertésölés alkalmából igen meghívtak tegnapi, hogy a hagyományos torozási vendégségben velük együtt legyek. Egy rendkívül fájdalmas, nyugtalan éjszakával fizettem meg a lakmározást. – Pár nap óta végre elkövetkezett a rendes téli fagy. Reggelenként 4-5 fokos a hideg, de többnyire komor, ködös. Eleget szenvedtük a lucskos napokat.

1910. február 23.

A politikai láthatár derülni kezd. A nemzet megmentésére szövetkezett, de megrontására dolgozott koalíció összeomlott a maga erkölcstelenségének súlya alatt. A békés rend és munkásság helyreállítása végett kinevezett Héderváry gróf kedvező sikerrel biztató jelek közt indul. A „nemzeti munkapárt” címmel alakult új párt mellé szinte tódulva sorakoznak a józan gondolkozású hazafiak, a megcsalatkozott és kiábrándult emberek. Az ország nagy része úgyszólván felszabad[ul]tnak érzi magát a lidércnyomás alól. A közlegő új képviselőválasztás előkészületei forrongnak körülünk. Nagy kérdés: többségre fog-e vergődni az új párt? Félő, hogy a tömegek mindig a régi bolondító beszédek hatása alatt állanak, s a megújítandó régi gyűjtőgató jelszavak után fognak indulni. Mert a tömegek kijózanodása mindenütt nagy ritkaság. – Különösen biztató szerencse, hogy Tisza István is eljöttnek látta most már az időt szívvel-lélekkel csatlakozni a kibontakozási törekvésekhez. Nagy eszének, jellemének, hazafiságának lebilincselő erejét csak növelték előttünk a közelebbi fertelmes, nyomorúságos esztendőök.

Én részemről örülök, hogy életem vége felé még ezt a fordulatot megérhettem. Alig volt hozzá reményem. Nem hittem, hogy akiknek kezébe került a hatalom, ily hamar el fogják azt játszani. Isten keze volt.

Január végén Budapesten jártam. Részt vettem ott a „Kisfaludy Társaság” tagválasztó gyűlésén. Angyal Dávidra és Szávay Gyulára esett a választás. Mindkettő érdemes volt reá. Engem levélben is szólítottak megjelenésre. Dacára a télvíz időnek, szinte kötelességszerűleg mentem. Dolgozatokkal már alig járulhatok a társaság működéséhez. Legalább személyes jelenlétemmel mutassam, hogy élek.

Gyulaiék Sándor utcai palotája felé már nem is néztem. Üres lett az és végleg bezáródott előttem az ő elköltözésével. Egpár látogatást tettem ismerőseimnél. Különösen örvendtettem, hogy Görgei Arturt jó egészségben láthattam. Kárpótlásul nyerte-e az Istentől a rendkívül hosszú életet s az iránta mindinkább nyilvánuló tiszteletet és elismerést, jeléül mintegy a nemzet ébredező lelkiismeretének? – Voinovich Gézáéknál részt vettem egy kedélyes, barátságos ebédben, melynek érdekességét, a háziak szíves vendégszereteten kívül, emelte báró Dóczy Lajos, a költő és Beregi Oszkár színész jelenléte s szellemes társalgása. Valahányszor Dóczy Lajos egyszerű, szellemes egyéniségével találkozom, mindig kérdezem magamban: miért kellett neki ez a bárói cím?

A hírlapokban olvastam akkoriban, hogy Kazinczy Artur elhunyt hatvanhét éves korában Zemplén megyei birtokán, s eltemették Berettőn 1910. január 2-án. Sok régi emlék megújult előttem. Fia volt Kazinczy Gábornak, s nekem a miskolci gimnáziumban tanítványom. Gyakran volt alkalmam figyelemmel kísérni a gyermeket ragyogó elméjű és aranyajkú édesatyjának elbűvölő társaságában. Az apa szelleméből Arturnak semmi sem jutott. Ahelyett – mint mondják – szép családi vagyonnak lett örököse, s családot alapított. Engem a bánfalvai régi szép napokra emlékeztet.

Ily teletlen telet, mint ez a mostani, én sohasem láttam. Legalább nem emlékezem ilyenre. Eddigél alig volt egypár nap olyan, mely valóban telet jelentett, s fagyott és jegetek adott volna. Folytonosan tavaszias, enyhe, legtöbbszörre esős

napok, sokszor ködösek, néha oly verőfényes melegek, mint március végén vagy április elején szokott lenni. A barmok kijárhattak a mezőre. A gazdák sokáig legettették a dúsan hajtó vetéseket. Mindenfelé kevés tüzelőanyagra volt szükség: valóságos áldás a szegényekre.

Apám jegyzetei közt olvasom, hogy 1873-ban volt éppen ilyen időjárás. Tavasszal a gyümölcsfák dúsan virítottak, de gyümölcs semmi sem lett. A vetések gazdagon fejlődtek, de később teljesen tönkretette a rozsda. „Nemhiába mondják – így írja –, hogy jó tél csinál jó nyarat.” – De hát Isten kezében van az idő kereke, s ő mindent jóra fordíthat.

Ez a rendkívül lucskos időjárás engem sem igen csábított arra, hogy idelátogassak. Január 5. óta most vagyok itt először. Tegnap délben jöttem, s ma este visszamegyek. Időt kell várnom, hogy gyümölcsfáim tisztogatásához lássak. Szomorú látnom a régi ostoba csonkítással tönkretett törpefáimat. Némelyik sohasem heveri ki.

1910. március 15.

A mai nemzeti ünnepnap itt köszöntött rám. Tegnapelőtt jöttem, ma este visszatérek. Egyébiránt én az ünnep sztereotíp zajában és füstjében Miskolcon sem vettem volna részt; itt sem veszek. Mert itt is a megszokott formák közt ünnepel ma a hazafiasság, amelynek régebbi izgató és gyújtó hatását és élességét meglehetősen alábbszállította a „nagy nemzetinek” híresztelt koalíciós kormány áldatlan szereplése és csúfos bukása. A csillogó, hazug ígéreteknek nemigen hisz többé a józanodni kezdő tömegek nagy része. Látni kezdi, hogy becsapták vezérei a hatalomra juthatásért, s hogy a nép és ország helyzetét nemcsak nem javították, de rosszabbá tették. Az a széleskörű rokonszenv és csatlakozás, mely a Héderváry-Tisza kezdeményezését kíséri, kedvező eredménnyel biztat. Ezt azonban a közel kilátásba helyezett képviselőválasztás fogja eldönteni.

Báró Vay Elemért március 9-én lelkes ovációval, egy disszonáns hang nélkül igtatták Borsod vármegye és Miskolc város főispáni hivatalába. Így történik az az ország legtöbb törvényhatóságában. Mintha csakugyan kijózanodott volna ennek a megrészegített s elbolondított nemzetnek nagy része. Mert hogy sokan még most is csökönyösen tartják gyomrukban a régi maszlagot vagy szedegetik be az újat, az kétségtelen.

Legközelebb arról beszélgettünk Horváth Lajossal, hogy most volna alkalmas idő arra, hogy Borsod vármegye és Miskolc város a régi erkölcsi tartozásának lerovásához kezdjen, s felvegye a Deák-szobor felállításának elejtett fonalát. Szégyenbélyeg marad az a nemzet homlokán, hogy míg Kossuth alakját a széles hazában mindenfelé, még falukon is szobrok hirdetik, jeltelenül akarják mintegy feledésbe meríteni azt a megváltó hazafit, akinek éppen köszönhető az, hogy Kossuthnak szobrokat emelhetek, s hogy talpunk alatt alkotmányos haladás biztos talajává lett a magyar föld... Érintkezésbe fogok lépni az alispánnal és polgármesterrel. A kezdeményezés már régóta megvan mind a megyénél, mind a városnál, de a folytatást meggátolta, szinte megfélemlítette a „függetlenségiek” által gyakorolt nagy terror, a vakbuzgó Kossuth-imádás, a nemzet elfojtott lelkiismerete.

Ezek az örökös meleg, száraz, tavaszi napok egyáltalában nem viszik nagyon előre a természetet. Elvárja a fejlődés a maga rendes idejét. Felette nagy szükség volna egy jó tavaszi esőre. Az aztán ezzel a meleggel egyszerre kiontaná a természetnek még szendergő életét mindenfelé. Most is már fölséges körtefáim, úgy a törpék, mint a magas törzsűek, eléggé dús rügyezéssel biztatnak. Az almák még inkább nyugszanak. Kertem már szép, tiszta rendben van, a fák feltisztítva, nyesegetve. Szőlőtőkék és rózsafák még a föld alatt várják a szabadulást.

Most már majd csak a Húsvét-ünnepekre fogok idelátogatni.

1910. március 26.

A Deák-szobor ügyét talán nemsokára csakugyan dűlőre visszük. Megbeszéltem az alispánnal és a polgármesterrel. Régebben elhatározta mind a megye, mind a város a szobor felállítását, s határozott a költség előállítása iránt is. Úgy értesültem, hogy e célra a megyénél most mintegy 30 ezer korona, a városnál mintegy 7 ezer korona áll rendelkezésre. Körülbelül 40 ez[er] koronáért elkészíthető egy egyszerű állószobor. A város, melynek közvetlen díszére fog szolgálni a mű, hihetőleg pótolni fogja a még hiányzó összeget. Így hát majd csak könnyítünk valamit mind a magunk, mind a nemzet lelkén.

Nevem napján egyszer-egyszer nem ért engem annyi megtisztelés és megemlékezés, mint most. Nagyon sokan kerestek fel részint élőszóval, részint írás külféle gyöngéd jeleivel a rokonszenvnek. Legmeghatóbb volt az államvasúti népiskola összes növendékserege, mely zászlójával s egy rendkívül nagy és szép fejér szegfűcsokrot hozva, tanítóinak vezetése alatt érkezett hozzám, s szép beszéddel üdvözölt mind az igazgató, mind egy igen értelmes, kedves kisleány. Az elismerésnek efféle nyilvánulása nem mondom, hogy jól nem esik, de nagy életkoromat és saját értékemnek az önmagam szemében csekély voltát juttatja eszembe

Ennek a hónapnak 21-én, hétfői napon történt a magyar parlamentnek s a magyar névnek saját fiai által meggyalázása. Az országgyűlés feloszlataásáról volt szó. Megjelentek a házban az átmeneti kormány miniszterei: Gróf Khuen-Héderváry elnök és a többiek. A miniszterelnök beszélni kezdett. A Justh-féle „függetlenségi” táborból egyszerre kitört a hír szerint előre készített riadalom. A honmentő vitéz hazafiak felugráltak helyeikről. Ordítózás, zavar, verekedő, korcsmai betyárság. Szintén gyilkolni kész roham a miniszterelnök ellen. Könyvek, tinta-tartók repültek hozzá a „honmentők” soraiból. Mind Héderváry miniszterelnököt, mind gróf Serényi földművelési minisztert vérző fejvel vitték ki a képviselőházból. Lesz-e hát még valami az oly nemzetből, melynek fiai így szolgálják a haza ügyét? Nem az abszolutizmus útját egyenetlik-e ezek az elvakultak? Nem új bizonyítékot szolgáltatnak-e az ismert mondatra, hogy a magyar csakugyan „iugi impatiens, libertatis incapiens”?

Március 22-én új, meglepő megtiszteltetés ért engem. Miskolc város képviselőtestülete Horváth Lajost és engemet egyhangúlag megválasztott a város díszpolgárává. Habár életem vége felé kissé már későn érkezik is a kitüntetés, polgártársaimnak ezt a ritka bizalomnyilvánítását méltó elismeréssel és hálával fogadom. Csak azt sajnálom, hogy én már szeretett városomnak, múltamnál fogva, igazán

MI.

iskolcz törvényhatósági
joggal felruházott város
közönsége adjuk tudtára minde-
neknek, akiket illet, hogy a törvény-
hatósági bizottságnak alulírt na-
pon tartott rendes közgyűlésében

Nagyságos

Lévay József urat

Borsodvármegye nyugalmazott alispánját

azon érdemeiért, melyeket a magyar nemzeti művelődés terén örökbecsű költői alkotásaival szerzett, s azon erényeinek ünnepesty es ismeréseül, melyekkel hosszuk közéleti működésének ideje alatt, mint városunk egyik legnagyobb polgára a közjó és polgártársai javára ékeskedett

**Miskolcz t. h. j. f. város
díszpolgárává**

megválasztottuk, s őt mindazon jogokkal felruháztuk, melyek városunk polgárait megilletik.

Minek hitelezül jelen díszpolgári oklevelet a város pecsétjével ellátva kiadtuk.

Mélt. Miskolcz t. h. j. f. város törvényhatósági bizottságának 1910. évi márczius hó 22-én tartott rendes közgyűlésében.

Lévay János

főjegyző.

Dr. Szentpáli János

polgármester.

csak díszére, de nem tevékeny hasznára is szolgálhatok. Díszére is bizony kis mértékben.

1910. március 28.

Ötödik napja vagyok itt. Most a Nagypénteket is itt ünnepeltem, s tegnap és ma a Húsvét-ünnepet. Tegnap a templomban a roppant nagyszámú, áhítatos gyülekezettel együtt járultam az úrasztalához. A káplán ünnepi szónoklatából, sajnos, semmi sem juthatott az én füleimhez.

Szobámban a *Bibliából*, az átdolgozott fordítás szerint, az evangyelisták elbeszélését olvastam a Krisztus végnapjairól; legtöbb érdeklődéssel Jánosét, mely legbővebb, legrészletesebb, legszínebb, s talán legközelebb jár a történeti valószínűséghez. A nyelvezet megkorrigálása tagadhatlan előnyére vált az új kiadásnak. Nincs letörölve a régiről az ódon színezet. Ki van kerülve a pongyolaság és értelmetlenség. Ha nem mint vallásalkotó alapot, de csak mint egyszerű történetet nézzük is a Jézus életét, szívig ható, csudálatos történet az. Ha lefosztjuk is róla az idők és körülmények folytán reá tapadt külsőségeket, az, ami ott tisztán megmarad, egész lelkünket betölti.

Most már örömet sétálgatok kertemben. Rend és tisztaság mindenütt. Gyümölcsfáim legtöbbször, különösen körtefáimon a dúsan fakadó élet. Kecsegtető remény, de messze és bizonytalan a valóság. Rózsafáim, szőlőtőkém feltakarva a föld alól. Magamnak alig van már itt valami végezni valóm. Várom a fejlődést, a lombokat, a virágzást, mely, bárha megcsalja is gyümölcsváró reményemet, nekem mindig nagy gyönyörűségemre szolgált, s nyugodt szívvel elfogadom kárpótlásnak.

1910. április 20.

Végre mégis beköszöntött hozzánk a tavasz. De nem előbb, mint rendszeren szokott, s mint a rendkívül enyhe tél után várni lehetett. A dús virágzat terhe alatt szinte hajladoznak a gyümölcsfák. Valami gyönyörű, lélekemelő látvány most a kertekben széttekinteni. A magasban mintegy fehérítő tengert mutatnak a fehér virággal borított, egymásra boruló fagallyak és ágak. Mintha bájos menyasszonyát feje fátýolba vonva most készítené oltár elé az anyatermészet. Most még csak a szilva- és a körtefák pompáznak. Az almafák piros rózsaszínű pompája még bimbókban nyugszik, de már nyitogatja a szeméit. Abban a kifejlődő gyönyörű látványban nekem már nemigen lesz részem. A jövő héten kedden, április 26-án Budapestre utazom az „Akadémia” nagyhetére, hogy ott a választásokban részt vegyek. Annyival inkább ott akarok lenni, mert új levelező tagnak magam is ajánlottam egy derék, fiatal író, Voinovich Gézát. Nem szándékozom a május 1-én tartandó díszközgyűlésre is ott maradni, mely Széchenyi István emlékének lesz szentelve halála ötvenedik évfordulója alkalmából. Az előadásokból úgysem hallanék semmit, egyébként is feszélyeznének az ünnepélyvel kapcsolatos érintkezések.

A Széchenyi halálára emlékezés alkalmából én is írtam a múlt napokban egy rövid költeményt. Nem való volna az az „Akadémia” ünnepélyére, amelyre, mint hírlapokban olvasom, Vargha Gyula írta az ódát. Az én versem csak egyéni hódolat akar lenni a legnagyobb hazafi emléke iránt.

Miskolcon és megyeszerte is erősen zajlanak az előkészületek a június első napjaiban megejtendő képviselőválasztásra. Virágzik az erkölcsstelen lélekvásár. Vajon szűkebb térre fog-e az szorulni akkor, ha majd életbe lép a most annyira sürgetett általános szavazati jog? Elő fogja mozdítani a haza javát az értelmetlen, éretlen tömegnek azon öntudata és érzéke, hogy ő is befolyhat szavazatával a nemzeti akarat kifejezésére? – Miskolc város déli választókerületében egész legendák szárnyalnak az ottani dúsgazdag pesti zsidó, dr. Ditner Adolf képviselőjelölt pazarlásáról. A múlt választáskor nyolcvanezer koronát költött, most, úgy mond, ismét képviselő lesz, ha százezer forintjába kerül is. – Nekem már semmi közvetlen részvétem és befolyásom nincs a körültem zajló kortes-mozgalmakban. Örömmel látom országszerte a kijózanodás mind számosabb jeleit. De a végeredményt belátni s biztosra venni, azt hiszem, még azok sem képesek, akik a központi vezetést tartják kezökben. – Lélekemelő, szinte bámulatos látvány Tisza István kitartó küzdelme, bölcsességének, ragyogó szellemének hódító varázsa. Csaknem az ő vállain nyugszik a nemzeti új átalakulás diadala.

Ha az én gyümölcsfáim dús virágainak csak huszad részéből fejlődnek is maradandó gyümölcs: „sublimi feriam sidera vertice”!

1910. április 21.

A hírlapok közlései szerint most a népek képzelődését közelben és távolban nagyon foglalkoztatja a Halley-üstökös, mely hetvenöt évvel ezelőtt történt látogatása után most újra feltűnt a mi égboltozatunkon. A csillagászok számítása szerint május 18-án vonul a földhöz legközelebb. A nép mindenféle veszedelmet jósol a közelségből, még azt is, hogy az üstökös farka elseper a földön minden élőlényt. Egymást éri az irodalomban a sok felvilágosítás. De, amint gondolom, a babonás félelem csak ragaszkodik maga magához. – Én mint kilenc-tíz éves gyermek láttam már ezt az üstökösöt (1835). Úgy emlékszem, jó nagy teste és hosszú csóvája volt, s több éjjelen mutatkozott a nyugati égbolt északi oldalán. – Különben, hogy vajon van-e, s mily hatással van ennek megjelenése és átvonulása a bennünket környező és fenntartó légkörre s az időjárás alakulására, ki tudná azt biztosan eldönteni? Nem volt-e azzal valami összefüggésben az idei meglepően enyhe, szinte tavaszias tél?

Egyik unokahúgom, Juliska özvegy papné tegnap költözött ide két leánykájával Velezd községből, hol férje lelkészkedett, s pár évvel ezelőtt elhalt. Ide kíséerte az özvegy papnék sorsa: a szegénység. Az apró hajlékban foglalt itt szállást, mely többi testvéreivel közös tulajdonuk. A régi időkhöz képest mégis javult az állapota. Úgy hallom, hogy három különböző forrásból mintegy kilencszáz koronára rúgó évi nyugdíjat élvez. Biztattam őt a vers szerint, hogy „gyermekreit el nem hagyja, / Ki mindnyájunk édesatyja”.

Tegnap csendes jó esőcske vigasztalta a szomszéd földet. Ma már derült, bár nem nagyon derült napra virradtunk. Őt foknyi a meleg. Az almafák is, különösen a korábban érő gyümölcsűek, szemmel láthatólag bontogatják már piros virágaikat. Sajnálom, hogy teljes pompájokban már nem fogom őket láthatni.

1910. május 8.

A folytonos esős, híves, komor időjárás nemigen volt alkalmas arra, hogy ide látogassak. Egyéb körülmény is közbejött. Tegnap végre kiderült. Az aneroid is kedvező változást jelez. Így jutottam ide tegnap délre. Kertecskémet igen tisztán rendben találtam. Almafáim most virítanak teljes, dús pompájokban. Valódi gyönyörű, szívemelő látvány. Egypár nagy, terjedelmes almafa ágai szinte hajladoznak a halványpiros virágok csudálatos bőségű terhe alatt. Itt-ott még csak most fejlődő bimbókat is látok. Főleg e rendkívül szép látvány szemlélése miatt siettem most ide. Azt hittem, már el is késtem. Egypárt kivéve minden törpe almafám virít, még az olyan is igen gazdagon, melyen eddig virágot és gyümölcsöt nemigen láttam. Lesz-e most e sok virágból valami kevés? – a jövő titka. Az almavirágból még most nem sejtetni. De már a szilvát, körtét erősen megviselte a fagy. A szilva virágai szinte teljesen lehulltak. A körtefákon is csak itt-ott látszik az elsárgult, elfeketült virágok közt egy-egy kis körteembrió.

Április 26-27-28. napjait Budapesten töltöttem. Az „Akadémia” nagyhete volt. Mind a három napon részt vettem a szavazásokban a tagválasztásoknál. Különösebb érdekem is volt abban. Voinovich Géza az én ajánlatommal is volt előterjesztve levelező tagnak. Illőnek tartottam őt szavazatommal is támogatni. Meg is volt a sikere. De különben is kötelességemnek ismertem, hogy az „Akadémia” iránt érzett tiszteletemet és részvéteimet, nagy életkorom dacára is, legalább megjelenéssel tanúsítsam.

Igen kedves három nap volt az. Örömem volt találkozni az „Akadémia” tagjaival, akik engemet (legnagyobb részök) igen szívesen fogadtak, akik között nem egyet őszintén tisztellek és szeretek. De már a május első napján tartott ünnepélyes közülésre, mely egészen gróf Széchenyi emlékezetének volt szentelve, nem maradtam köztök. Haza ösztönöztek füleim és lábaim. Május [sic!] 29-én, pénteken délután visszautaztam. Igen kellemes néhány órát töltöttem Voinovich Gézaék családi körében: a háziak s gróf Vay Gáborné és báró Dóczy Lajos kedves társaságában. Meglátogattam Görgei Arturt, akit sajnálatosan lenyomott már a kilencvenkét év; Görgey Pistát és családját, dr. Farkas Lászlót és a „Franklin Társulat” igazgatóját.

Vasárnap, midőn az ünnepélyes közülés után szokott bankettjokat tartották az akadémikusok, a fehér asztal mellől igen kedves távirattal örvendeztettek meg engem, melyben tudatták, hogy egészségemre poharat ürítettek, s minden jót kívántak. Alá volt írva: „hivatalból Heinrich főtitkár”. Váratlan volt s jólesett, hogy távollétemben is megemlékeztek rólam, aki talán legkevesebb érdemet szereztem az „Akadémia” előtt.

Tegnap ültettem ki kertemben a cserepekből azt a tizenhat darab kis bokor-rózsát, melyet Éder Elek ajándékozott. Nem tudom neki mivel megköszönni. Majd néhány üveg hegyaljai bort küldök neki a pünkösdi ünnepre, s ezt írom mellé a névjegyemre:

*Boldog Pünkösöd ünnepet kíván és
Háládatos szívvel fizet
A rózsákért rózsavizet
Lévay József*

1910. május 9.

Ma reggel az a megdöbbentő hír terjedt el itt, hogy tegnap este a városi rendőrbiztost az utcán rakoncátlankodó, ordító cigányok egyike úgy szíven szúrta, hogy rögtön meghalt. A rendőrbiztos, mint mondják, igen erélyes, derék fiatalember volt, de kissé elbizakodott és túlságosan is erőszakos; így bánt ezekkel a cigányokkal is. Ezek itt a városban a téglavető telepen foglalkoznak. A gyilkos, mint hírlik, megszökött. Nem emlékszem, hogy az élet csekélybe vétele ily „divatos” lett volna, mint napjainkban; azoknál is, akik az önmagokét, azoknál is, akik a másokét oltják ki. Mi bátorít erre inkább: a törvények enyhe, humánus alkalmazása-e? Vagy a társadalomban az erkölcsök meglazulása, mely, úgy látszik, az úgynevezett civilizáció haladásával együtt jár?

Tegnap, vasárnap, meglátogattam itt egyik unokahúgomat, Bodnár Istvánné özvegy papnét, aki az özvegyi kegyeleti év eltöltése után Velezdből a múlt hónapban két leányával ideköltözött, s itt a többi testvérekkel együttesen örökölt apai házban igen szépen és kényelmesen berendezkedett. Szűkösen, takarékosan, tisztességesen megélhet. Legfőbb gondja a két eladó, akikre még mindig nem jelentkeztek a vevők.

Délután visszautazom. A közelgő Pünkösd-ünnepet itt fogom tölteni. Nem is emlékezem, hogy 1852 óta másutt töltöttem volna. Abban az évben kerültem haza Pestről a miskolci gimnázium tanárának.

1910. május 17.

Eltöltöttük Pünkösd ünnepét tegnap és tegnapelőtt. A templomban az első napon a nagy ájtatos gyülekezettel együtt most is járultam az úrasztalához. Nemigen hatott füleimen által, ami ott hallani való volt. Inkább csak érzéseimmel és gondolataimmal foglalkoztam. A keresztyén vallásban, ha leszámítjuk belőle a mindjárt kezdetben hozzáfűzött emberi találmányokat, életünk örök szabályozója marad Krisztus tanítása, követendő példánk, sőt példányunk az ő élete. A többi a hit dolga, melynek ajtaján hiába kopogtat a vizsgáló értelem. Ha elhiszed, hogy a Krisztus feltámadott test szerint a halálból, ha elhiszed, hogy azután felment a mennybe (mi az a menny? hol van? vagy csak egy fogalom?), akkor hidd el azt is, hogy a Szentlelket leküldötte az apostolokra, és hidd el mindazt a csuda dolgot, melyekről oly meghatólag regél az evangéliom.

Az ünnepnek gyönyörű időjárás kedvez: meleg, napfényes csendes. Már azt hittük, hogy az idén a haragosszentek május 12-13-14. napjain: Pongrác, Szervác, Bonifác, nyájas arccal üdvözölnek bennünket, s kiadták mérgöket az előbbi változatos, gyakran zord napokban. Úgy is volt. De e hónap 14-én délután négy-öt óra tájban egyszerre ránk rontott Bonifác vagy inkább Malifác, s oly jégesőt zúdított ránk, hogy szinte megrémültünk. Dió nagyságú darabokban zúgott le a sűrű jég s után[a] gyorsan elfutó záporosó. Rövid ideig tartott az istenítélet. És csuda, hogy nem tett valami nagy kárt hegyeinken, kertjeinkben, búzavetéseinkben.

Most már az én kedves kis kertem is feltűnőbben mutatja vagy legalább sejteti a gyümölcsstermést. A körte és alma kis csecsemői világosan fölismerhetők a lehervadt dús virágzás nyomain. Néhol egyes fákön sok, néhol kevés. Sok az üresen

maradott is. Csekély biztatást látok szőlőtőkéimen is. De egészben tekintve a fának ez a rendkívül dús, zöld lombozatja, a fák között a sűrű, magas fű gyönyörűséggel tölt el engem. Ott sétálgatok. Azzal telik napom nagy része. Minden egyes fát újra meg újra megnézegetek. Mintha mindegyik hálát susogna azért, hogy én itt nekik életet adtam.

Az ünnep szombatján kedves ajándékkal lepett meg Lossonczy Jenőné. Tíz darab szép magas törzsű rózsát küldött nekem, s kertésze rögtön el is ültette. Így most az én kertcském hosszú sétaösvényét sűrűn szegélyezik a törpe gyümölcsfák és rózsák. Gondolom, a tisztelt úrnőnek az adta az ajándékozásra az ébresztést, hogy elmondottam előtte az Éder Elektől kapott tizenhat darab bokorrózsza történetét. Mivel viszonzom? – nem tudom. Talán elküldöm *A Múza búcsúja* díszkötetét. Magam vagyok szorgalmas vevője a magam verseinek.

Tegnap délelőtt meglepett bennünket Kiss Ferenc sürgőnye, melyben tudatja anyósával, Mariska húgommal, hogy Jolánkának fia született. Sietve küldte ezt a kis ajándékot a Szentlélek. Mariska csak az ünnep után készült hozzájuk a későbbre várt fontos alkalomból. Gyors kézzel dolgozott náluk az anyatermészet. Egybekelésök csak a múlt évi július hó közepén történt. Szigorúan meg volt tehát tartva a törvényes határidő.

Az ünnep nemcsak ájtatosság, nemcsak vendégeskedés, de a körülmények szerint jótékony napja is, legalább rám nézve. Apró örömet vagy segítséget nyújtani az arra érdemeseknek vagy arra szorulóknak. Nekem pedig számosan vannak ilyeneim. Csaknem nyolcvan koronára megy az, amibe nekem most a Szentlélek elküldetése került. Örülök, ha itt-ott valami kis jót tehettem általa.

Az ünnep szombatján érkeztem ide, délután visszamegyek; de tíz-tizenkét nap múlva ismét kilátogatok. Hívogatnak kertem fái és virágai.

1910. június 8.

Rég nem látogatt[am] ide, egészen három hét óta nem. Nem is volt különös okom a kijövetelre. Aztán a képviselő választási kortes-mozgalmak lekötötték figyelmemet. Én is szinte a lét és nem lét kérdésének tartottam a mostani próbát. Vagy legalább olyanok, ami az ellenzék győzelmének esetén a „magyarok Istenére”, a vak végzetre bízta vagy háritotta volna a nemzet sorsának intézését. Reményünk felett sikerült a vállalkozás. Sok szenvedés, butítás, csatlakozás után észere tért a választók többsége. A kormány nagy többséggel került ki a küzdelemből. A négyszázegynéhány képviselői mandátumból jelenleg kétszáznegyvenöt az övé. Az ellenzék különböző pártjai mindenütt vereséget szenvedtek. Vármegyénkben a nyolc képviselő közül egy a „Kossuth-párti” (Bottlik István Keresztesen), a többi mind „munkapárti”. Elbukott Miskolcon az ellenzéki Bizony Ákos is, amit alig hittünk volt, mert az ő egyéniségéhez erősen ragaszkodik részint barátság, részint elvhűség révén a város értelmiségének nagy része és polgárság függetlenjei. Lipcsey Ádám huszonhárom szótöbbséggel győzte le.

Hiába! E változásra meg volt érve az ország. Tisza Istvánnak csudálatos fáradozása csak annak magyarázatául szolgált, hogy a gyümölcs valóban megérett, s csak kezünket kell kinyújtani, hogy leszakasszuk. A vesztesek, szokás szerint, ke-

seregnek, fenyegetőznek, átkozódnak. Vesztegetés, izgatás, erőszakolás stb. Hát volt-e valaha választás efféle eszközök nélkül? Csak hadd érezzék ők is, amit mivünk hatalomra jutásuk után oly barbár módon éreztettek: *Vae victis!*

Kertemben szétnéztem. Most már tisztán látható gyümölcsfáimon a van és a nincs. Bizony sokkal bővebb az utolsó. A gyönyörű, dús virágzás s annak elhullta után a fennmaradt gyümölcs-embriók tömege dús terméssel biztatott. Hiú remény volt. Itt-ott mutatkozik valami. Egy pár körte- és almafa még is mutogat némi gyümölcsöt. Lehet, majd később talán több is fog előtűnni a dús lombozat közül.

Rózsáim virításában gyönyörködöm, bár most azok sem oly élénkek és vidámak, mint más éveken. Most kötöttem csinos, festett karókhhoz. Ékesebbé teszi kilátásukat.

Soha sem vergődünk ki a kellemetlenségekből. A széles rokonságban mindig rásújt egyikre vagy másikra a szenvedés. Most éppen szegény Zsuzsika unokahúgom van a soron. Igazán szegény és szerencsétlen. Egy néptanító felesége. De a férjhezmenetel nem hozott neki egyebet nyomorúságnál. Durva, könnyelmű, iszákos férj. Három derék, már felnőtt leány, de a három közt a legfiatal[ab]b, a legderekkab csudálatos szédülési rohamban szenved időnként. És most jött a legrosszabb, ami jöhetett: az egy idő óta gyengélkedő édesanyjokon rákbetegséget állapított meg az orvosi vizsgálat. – Mi lesz a szerencsétlen családból, ha csakugyan jelen van az az irotózat, gyógyíthatlan betegség? Mit szándékozik velők az isteni gondviselés?

Méltó idejegyezmem a közelebb múlt napok történetéből azt is, hogy június 5-én, vasárnap a miskolci ref. gimnázium „Kazinczy Köre” félszázados fennállásának emlékére jubiláris ünnepet tartott az avasi templomban. Ötven évvel ezelőtt, mint tanár, én alakítottam ezt az önképzőkört. A tanár urak kérése folytán én tartottam az ünnepélyen a megnyitó beszédet. Meghatónak látszott, hogy ötven év után most is az alapító és első elnök jelenik meg az ifjúság élén. A „Kazinczy Kör” most is fiatal, s évről évre mindig megifjodik, de biz’ az első elnök megaggva siet a hosszú pálya vége felé. Nekem is jólesett, hogy ez alkalommal felidézhettem a múlt idők emlékeit

1910. június 22.

A képviselőválasztás utolsó jelenete is lezajlott a vármegyében. Június 15-én volt a pótválasztás Melczer László „munkapárti” és Kubik Gyula „Justh-párti” között. Az előbbi győzött több mint százötven szótöbbséggel. Így hát a vármegye és Miskolc város területéről küldött nyolc képviselő közt hét van „munkapárti”, egy „Kossuth-párti”: a mezőkeresztesi kerületből Bottlik István

Az elhagyott jobb útra visszatért a kijózanodott nemzet. Lesújtó ítéletet mondott azok felett, akik öt évvel ezelőtt kábító ígéretekkkel, öntudatosan csalva belevitték őt a gyalázatos hínárba. Most már ne csüggedezzen a nemzet bizalma, reménye és türelme. Tartsa szeme előtt a közelmúlt tanúságait. Azok pedig, akiknek kezére jutott a kormányzó hatalom, legjobb tudomások és erejük szerint, Isten segítségével vezéreljenek bennünket biztos, szebb jövő felé. Hiszen most a nemzet színe-java került be a törvényhozás teremébe. Hova forduljunk, kiktől várunk, ha ők sem lennének képesek előre vinni bennünket a haladás útján?

Tegnapelőtt érkeztem. Kigyönyörködtem magamat kertem dús lombozatú gyümölcsfáiban és rózsáiban. Most már a lombok sűrűjéből mégis világosabban kivehető a termés. Egy-egy fácskán kielégítő, némelyiken kevés, némelyiken semmi. Mégis, ha így megmaradna, eléggé el lennék látva télre, sőt másoknak is jutna belőle. Pár óra múlva a déli vonattal Rimaszombatba utazom Bornemisza László főispán barátom látogatása végett. Megígértem ezt neki e tavaszon, s a látogatás Tompa szobrának is szól, melynek ligetje, mint hallom, most rendkívül üde és szép.

Irodalmi foglalkozásom Miskolcon régóta éppen semmi. Inkább csak szórakozás, időtöltés végett olvasgatók összevissza mindenfélét. E napokban, a „Shakespeare Társaságtól” vett emlékeztetés folytán, a *Vízkereszt*-fordításom szövegét vizsgáltam át, s javítottam itt-ott. Ezután csak *Titus Andronicus* van hátra, melyet szintén gondosan át kell nézmem, mert arra valóban szükség van. A „Kisfaludy Társaság” új, javított Shakespeare-fordítások kiadását tervezi. Én az említett két darabon kívül az általam fordított négy történeti dráma szövegét már előbb átnéztem, s javítottam. Az átnézést, ha magok a fordítók nem teljesítik, a társaság mások által teljesítteti.

Időjárásunk alig hagy kívánnivalót. A múlt napokban egyes vidékeken gyakori volt az eső, most már rendben van.

1910. július 2.

A múlt hónap 22-23-24. napjain teljesítettem a rimaszombati látogatást Bornemisza László barátomnál. Gyönyörűen berendezett főispáni lakása van a vármegye pompás új palotájában. Elhalmozott szíves vendégszeretetével és figyelmével. Még most is érzékenyen siratja a múlt évben elhunyt feleségét, akinek igen szép sírhalmához is kísértáltunk. Többször álldogáltam és meláztam Tompa szép szobra mellett. Teljes tavaszi virulatban áll körülte a bokros liget. A szobor talapzata körül gondosan ápolt virágok díszlenek. Visszagondoltam az ő életére. Mint ha annak gyötrelmei, tövisei most már a virágszőnyeg alá rejtve pihennének. Látom, hogy a szobor is egy szál virágot tart a kezében: de az a virág ott már ércalakot öltött. Mintha a költő életét akarná jelképezni.

Megnéztem a református templom utcára néző külső falába helyezett igen szép márvány mellszobrát a mi szerencsétlen Ferenczy István szobrászunknak, valamint a fal alá helyezett sírboltban az önmaga által faragott szarkofágot, melynek tetején az általa összetört, de most összerakott *Eurydice*-szobor fekvő pihen, belől pedig az ő hamvai nyugszanak. Hozzánk, élőkhöz beszél ez a későn dicsőítő emlékezet, nem őhozzá, aki most már maga is csak egy pusztá emlék.

Még a közelben levő állami gazdasági tanintézet telepét látogattuk meg, melyet most másodízben láttam. Nagyobb terjedelmű, mint előbb. Mindenütt nagy rend, szabályos, változatos beosztás stb. hirdeti az igazgató arravalóságát. Ez Fekete Pál, egy megnyerő viseletű ifjú férfi, Fekete Dezsőnek, az én hajdani megyei aljegyzőmnek fia, Borsod megyei származás. Örültem, hogy megismertem. Az intézetben most harminckét fiú tanulja a parasztgazdaságot. Dolgoznak naponkint rendszeres beosztással. Az elméletet rögtön követi a gyakorlat.

Borongó vagy szorongó érzéssel jöttem ide tegnap. A régóta folytonosan gyöngélkedő, betegeskedő kedves barátném és rokonom, Jucika végre is ágyba dőlt. Teljesen kimerült szervezete mintha a végelgyengülést mutatná. Gyöngé szervezete évek óta küzd a bajjal. Úgyszólván örökké orvosi ápolás, örökös gyógyszerelés volt az élete. Egy kis szellő is mindjárt megártott neki. Érelmeszesedés, fullasztó köhögés, szívbaj emésztette. Úgy látom, csakugyan hozzá kell szoknom a gondolathoz, hogy őt rövid időn el fogom veszíteni. Egyik igen erős kötelék szakad meg velem, mely engem az élethez fűz. A bikkszádi fürdőbe akart utazni épp azon a napon, melyen leesett a lábáról. Szó sem lehet róla, hogy most már ama messze levő fürdőbe utazzék, ahová csak tizenkét órai kimerítő vasúti törődéssel lehet eljutni. Egészséges férfit is megviselne ez, nem egy beteges, gyöngé nőt... Mit tegyünk? Fejünket lehajtva kell túrnunk az isteni végzést, a változhatatlant.

Itt sem várt valami örvendetes találkozás. Irma húgom annyira átengedte magát a vigasztalan kesergésnek, szinte a kétségbeeséssel határos izgatottságnak az ő Zsuzsika testvére gyógyíthatatlan s közeli halálos betegsége miatt, hogy már őt magát lehet féltetni valami nagy bajtól. Hiába tanácsoljuk, hiába okoskodunk, őréa semmi sem hat. Gyötri magát, gyötri környezetét. Szinte keresve keresi az okokat és körülményeket, melyekkel izgatottságát és kesergését táplálja. Mondom neki: mért nem akarod megelőzni az időt, mely emésztő kesergésedet előbb-utóbb úgyis megszünteti? Látod, rég elhunyt kedves szép kis fiad halálát most már ugyan nem siratod? Mit használtál vele magadnak, hogy egykor oly igen sirattad?

Én is készülök felvonulni Tátraszéplakra e hó 18-án, ha a körülmények engedik. Most már éppen a tizedik esztendőm jubilálnám ott. Az a négy heti üdülés nekem mindig jót tett. Még szellemileg is használt az elvonulás. Legalább holmi apróságot írogattam, pepecseltem ott.

Országszerte félelmes, viharos az időjárás. Régebben az alvidéket [...], mostanában a Hegyalját pusztított el az isteni ítélet: jégzápor, árvíz stb. Eddig mi mentve voltunk. Félünk. Kertemben most is az előbbi állapotot találtam azzal a különbséggel mégis, hogy különösen az alma jó része lehullott, úgy a körtéből is valami részint a szelek miatt, részint csak magától. A cukkorrózsa-virág, a centifolia dús virágzása már megszűnt, mind elhervadt; egynéhány magas rózsa, különösen a fiatalabb oltás, gyönyörűn virít, úgyszintén a törpékből is egynéhány.

Idejegyzem, hogy Szepessy Gyulát éppen azon a napon hozták ki Miskolcra a berentei sírboltba, amely napon én Rimaszombatból visszautaztam. Halála hírére odautazásom reggelén, a vasúton hallottam. Ő a harmadik jó barátom, akinek sem halálakor, sem temetésén jelen nem lehettem Miskolcon, mindig távol voltam: Szűcs Lajos, Orczy Gyula, Szepessy Gyula.

1910. július 11.

Vadászy Gyuri unokaöcsém, az arpádalmi ménesmester itt van látogatásban feleségével és két gyermekével. A kis Béla a negyedik elemiét végezte, minden tantárgyból kitűnő – jövőre Kecskemétre megy a gimnáziumba. A kis Biri, nyolc éves, már nem oly szerencsés. Eddig orvosolhatlan szembaj gyötri, aminek alapja vérbaj: görvélykór. Néhány hétig Csízben kell tartózkodnia, azután itt Szentpéteren. Főleg őmiattok vagyok most itt.

A Tátrába vonulást elhalasztottam. Az időjárás nem alkalmas mostanában. Állhatatlan, szeles, esős, hives. Eltartóztatott szegény Juci válságos betegsége is, mely bár kissé jobbra fordulónak látszik, még mindig kérdéses. Én már egy ízben régebbi súlyos betegsége alatt szinte eltemettem őt háborgó, de legyőzött érzelmeimben. Nem hittem, hogy az elválás gondolata ismét oly gyöttrő izgatottságba hozza szívemet. Pedig abba hozta. Tegnapelőtt már képzeltem halála felett versekbe öntöttem keservemet. Elgondoltam, hogy könnyű a szenvedőnek jó tanácsot adni, mikor magunk nem szenvedünk. Nem tudom, nyer-e még új táplálékot és új alapot a keserv, midőn őt majd valóban elvesztem ... Bizonyosan.

Egypár nyári fajta almám már szépen kifejlődve, bőven hulladoz: a „Virginiái” rózsza és a téli „Parmen” alma a törpékről, valamint a bőralma a nagyokról. Elősegíti a már nagy eső is, mely különösen a folyamatban levő aratásra nem volt kívánatos. Pedig az aratás szinte dúsnak látszik. Egyszer-egyszer nem volt még ily rendkívül sűrű a keresztek sora. Ráférne már, bizony ráférne egy áldott esztendő mind az egyesekre, mind az országra. Hiszen maga az ország is csak akkor boldog, ha egyes fiaik is boldogok.

A miskolci „Takarékpénztár” július 6-án ünnepelte Bartányi Gyula intézeti jogtanácsos hivatalba léptének huszonötödik évfordulóját. Az üdvözlőbeszédet én mondtam a választmány népes ülésében, mint a választmány elnöke. Nemcsak hivatalos, de érzelmi színe és tartalma is volt rövid mondókámnak. Pedig visszahökkenek már nemcsak minden nyilvános bármely csekély tettleges szerepléstől, de népesebb gyülekezetekben való megjelenéstől is. Röstté, nehézkessé vált a lélek, kellemetlenné a magántársalgás is rossz hallásom miatt. Kicsinyesnek, érdektelennek, hiábavalónak, unottnak látszik csaknem minden, ami velem és körültem történik. Ez a nyilatkozat egyáltalában nem akar panasz lenni agg korom ellen. Nekem e részben, ha jól meggondolom, csak dicsekvésre, örömmre, megnyugovásra lehet okom.

Hova fejlett, hova fejlődik a világ? Csak az én gyermekkorom óta is szinte a felismerhetetlenségig megváltozott minden ebben a kis városban is. Más alakot nyert csaknem az egész határ. Mások a kertek, az utcák, a házak, az emberek. Íme, látom, éppen most rakják le az egész városban a magas oszlopokat, melyek a vilányvilágítást fogják közvetíteni Szentpéter városában nyíltan és magánlakásokban. Az én gyerekkoromban a módosak faggyúgyertyával és kendermag- vagy napraforgóolajjal, a szegények pedig pozdorjaszerűleg áttört vesszővel, fáklyával világítottak, amit ők kányának neveztek. Még a temető sem a régi. Egyszerű fejfák helyett gránit és márvány emlékek laknak benne. Az emberek pedig törve török magokat valami képzelte boldogság után, melyet főleg az anyagiakba helyeznek. *Bellum omnium contra omnes.*

Ez a világ folyása. A természet a haladás útján érlel egyeseket, úgy mint nemzeteket, az anyészetre, ám azokat évtizedek, emezeket évszázadok, évezredek alatt.

1910. július 20.

Talán a jövő kedden, július 26-án mégis felvonulhatok a Tátrába. Az időjárás mintha állandóbb melegegé változott volna. Juci betegsége is, úgy látszik, határo-

zott javulást vett. Tegnap már elhagyhatta az ágyat néhány órára. Készül, hogy e héten szombaton ő már csakugyan elutazik a bikkszádi fürdőbe (július 23-án). Nem hiszem, hogy a néhány nap alatt kellőleg megerősödjék az ő kimerült, gyöngeszervezete a hosszú, fáradsalmas utazásra.

Az az ó-tátrafüredi „illusztris társaság”, melyet én Széplakról hetenkint kétszer: vasárnap és csütörtökön meg szoktam látogatni ebédre, levelezőlapon emlékezett meg rólam, hogy menjek már oda, szívesen várnak reám: Tarkovics József, Nagy Ödön, Szabó Guszti, Csengery Lóránt, Božich J., Kassay. Köszönettel válaszoltam fölemlítve az akadályt: a családi bajt és rossz időjárást.

A múlt héten csütörtökön, július 14-én dr. Derczeny Imre diósgyőri orvosrokonunk megvizsgálta nálam a szegény, menthetetlen beteg Zsuzsikát. Ő is – már harmadik orvos – azt találta, hogy itt már nincs mentség. A rákbaj teljesen áthatotta a belső részeket. Nem lehet szó orvoslásról, csak éppen a kínok enyhítéséről: morfinnal. A szerencsétlen beteg nem ismeri a baját; nem tudja, mily kevés van már hátra életéből. Jó, hogy nem tudja, s hogy még mindig remél, míg egyszer majd, a vége felé, a remény is eltűnik előle. Folyvást nagy baj, hogy testvére, Irma nem bír megnyugodni a változhatatlanban. Gyötrődik, szüntelen siránkozik, emészti magát. Keresve keresi az okokat, melyek egész idegrendszerét félelmes izgalomban tartják. Kimerítettünk előtte minden tanácsot – hiába. Azt hittük, az a mértéktelen háborgás és keserv nem tarthat ily sokáig. Az ily heves fájdalom nagy részét a féltett beteg viszi magával a sírba.

A gyönyörűen kifejlett „Virginiai” rózsaelma egymás után pereg. Egy-egy legszebb példányt felvágok: teljesen egészséges, de a mag egészen fejér. A gyümölcs tehát még nem érett. Várom kell hát a még fennlévők leszedésével; de én akkor már a Tátrában leszek: végezni fogja a húgom. Nekem elég gyönyör a szemlélet.

Irodalmi pepecselésemben Miskolcon *Titus Andronicus*-fordításom javítgatásával a vége felé járok. Bizony sok abban a javítani való. És sok marad benne ezen túl is. Tüzetes gond nélkül végzett munka volt az akkor. Szinte lehetetlennek tartom minden részletében az eredetihez híven adni Shakespeare-t magyarul. Maga Vörösmarty és Arany is, bármennyire remekeljék is fordításait, sokszor túlmennek vagy innen maradnak az eredetin. Nem tudunk megbirkózni az angol nyelv rövid tömörségével. Schlegel és Tieck német nyelve sokkal alkalmasabb erre, de ha jól utána nézünk, ők is gyakran hígítanak. A mi első magyar teljes Shakespeare-fordításunk igazán csak úttörő arra, hogy annak nyomán tökéletesebb magyar Shakespeare-t nyerjen irodalmunk.

A kedden csakugyan felvonulok a Tátrába, ide addig már nem látogatok ismét. Így hát búcsút veszek most kedves rózsáimtól és gyümölcsfáimtól – az én gyermekeimtől.

Tátraszéplak

1910. július 29.

Most jó későn, de mégsem elkésve érkeztem ide. Visszatartott a kellemetlen időjárás s még inkább a családom körében előfordult több betegségi eset, melyek között egy – engem különösen megható – szinte már halállal fenyegetett. Valami-

képp most már jobbra fordultak a körülmények, bár jóra és biztosra még most sem egészen.

Tegnap este érkeztem. Utazásom igen kényelmes volt; az idő is kedvezett, homályos, fölleges, kellemes hűs volt. Ma pedig, bár éjjel jó hideget éreztem, a legszébb kárpáti nyári napunk van, kedves leheletével a fenyveseknek.

Nem találtam valami különösebb újítást a telepen. A szanatórium végében fölépült és használatba is vétetett egy nagy étterem. Köteles bérlet szerint étkezik a közönség: napi öt és két koronáért kap reggelit, ebédet, vacsorát. Az adagok sem mennyiség, sem minőség tekintetében nem kielégítőek, de másként étkezni nem lehet. A kiszolgálás is tűrhetetlen.

Tátrafüredtől Széplakig az erdőben már ki van vágva a vonal a készülő villa-moskőzlekedés számára. Többnyire a széplak-füredi sétaút mellett húzódik. Nem köszöni meg a sétálóközönség. Hallom, hogy az állam néhány millióval segíti a vállalatot. A vonal a Csorbai-tóig van tervezve. Nem látom feltétlen szükségét. A közlekedés a tátrai üdülőhelyek közt most is eléggé könnyű és gyakori. Közönség sem hiányzik. Mindenütt zsúfolva van minden. Emiatt én sem kaphattam meg a „Millennium”-épületben azt a szobát, melyben már kilenc éven át hűsöltem néhány hetet. Most már itt a „Tivoli” új épület 9. számú földszinti, kedves s szép világos szobájában töltöm a tizedik nyaralást.

Sok, sok a vendég. Minden helyiség elfoglalva. De ismerősem majd senki. Egyedül Semsey Andort, Sárjai Szabó Jenőt és Imrik Pétert látom. Ők az asztaltársaim. A közönség arca a régi ótestamentomi. Úgy gondoltam, hogyha minden körülmény megfelelő lesz, négy hétig maradok. Amint látom, három hét is elég lesz. Most még inkább kívánatos, mint a múltban volt, hogy vasárnap és csütörtökön át-átránduljak a tátrafüredi ebédekre az ott időző ismert társasághoz.

Különben is nyomott és borús kedéllyel jöttem el otthonról. Kifárasztott a féltő aggodalom, a család köréből oly sok oldalról tapasztalt kellemetlenségek. Szinte menekülni akartam már abból a nyomasztó légkörből. És mégsem jöttem azzal a vágyakozással, mint régebben. Az itt talált körülmények sem hatottak rám élénkítőleg. Se emberek, se természet. Talán később mégis másképpen lesz.

Tátraszéplak

1910. július 30.

Elnézem ezt a nagy tömeg vendégsereget, kivált ebéd alatt, a tágas étteremben. Nemcsak közel ismerőst nem látok köztök, de oly arcot is nagyritkán, melyet már tavaly is itt láttam. Évről évre emelkedik s mindig szélesebb körökből ennek a kellemes kis tátrai telepnek látogatottsága. Pedig a fényűzésre és csillogásra szűk itt a tér mind a nőknek, mind a férfiaknak.

Még nem éltem jól bele magamat az itteni időöltésbe. Az erdővel, a természettel sem tudok úgy barátkozni, mint kellene, s mint az előbbi években mindig. Bizonyos egykedvűség, kedélybeli aluszékonyság nehezedik rám. Semminek sem érzem vonzó voltát vagy ingerét. Így ebben az írogatásban vagy olvasgatásban sem találok örömet. Az otthon átélt izgatottság még most is úgy borong a lelkemen, mintha a sejtés félelmesen fenyegetne valami történeendő eseménnyel. Nem tu-

dom, visszatér-e a belső egyensúly? Betekint-e hozzám a búcsút vett Múza egy-két pillanatra, mint az elmúlt években itt mindig tette?

Olvasmányul hoztam magammal 1. Arany *Kisebb költeményeit*. 2. Gárdonyi *Az én falum* két kötetét. 3. Heine költeményei két kötetét. 4. Két angol könyvet: regényt és essays-t. 5. *Talks about English Life*, nyelvyakorlás végett. Elég mulattató két-három hétre.

A Kárpátok tetői most mindig felhőbe burkolóztak. Alig-alig látni tisztán az ormokat, csak néha, csak igen rövid időre. Most a bércek oldalain lefutó rovátékok sem mutatnak legkisebb hómaradványt sem. Egyedül a Gerlachfalvi-bérc hörbikjében látszik valami csekély, megőszült téli emlék. A hegyekből máskor dús vízzel lecsörgedező patakok is megcsökkentek. Csenedesebbek, vékonyabban ömlenek. Az elmúlt száraz, meleg tél, úgy látszik, kevés táplálékot hagyott náluk.

Két miskolci lapot hordatok ide és „Az Újságot”. Elég a helyi viszonyok és a közállapotok figyelemmel kísérésére. Különben is számos hírlappal szolgál itt a kávéház.

Két levelet kaptam. Görgey Pista írja, hogy nem jön a Tátrába, az isztriai sós tengervízzel mosogatja köszvényét. A Gyulai sírkövére írott kis versem mind neki, mind Arturnak, mind a nőknek megnyerte tetszését. – Cs. Béla írja, hogy Miskolcra szerencsésen hazaérkezett Furtára.

Holnap, ha az idő kedvez, Ó-Tátrafüreden szándékozom ebédelni az „illusztris társasággal”.

Tátraszéplak

1910. július 31.

Tegnap estefelé itt meglehetősen eső esett. Azt hiszem, el fog maradni ma a tátrai látogatás. – Nem maradt el; a legszebb derült idő kedvezett. Együtt találtam az ismert társaságot: Kállay Albert, Nagy Ödön, Szabó Guszti, Csengery Lóránt, Božich J., Gencsy Albert (új), Latinovics (új). Szívesen fogadtak. De hiányzott a társaságban a régi élenkség. Komolyabbak, hallgatagabbak. Az idő futását a Kárpát bércei sem állíthatják meg fölöttünk. Lassankint kidőlünk; ha ki nem dőlünk is, elcsöndesedünk. Szokott módon néhány órát töltöttem velük. Látogatásom fő célja és eredménye ennyiből áll. Az ebéd s még inkább a rossz kiszolgálát bizony nem érdemli, hogy Széplakról egy lépést tegyünk érte.

A pompás villaépületek között és előtt a zöld pázsitos terek díszítése most is kitűnő. A szép természetet még szebbé és bájolóbbá varázsolja a művészet. Most is fénypontja az egész telepnek a nagy szálloda maga és környezete.

Délután három órakor utaztam vissza Széplakra omnibuszon. Tarkovics is együtt jött velem itt a „Tivoliban” mulató testvérét meglátogatni. – Ő holnap már végképp búcsúzik innen. Bécsbe kell utaznia. Búcsút vett tőlem is a jövő évi viszonttalálkozás reményében. Azt mondtam: úgy lesz, ha lehet, de én már vékony jégen járok, könnyen beszakad alattam.

Soha annyi „fekvőszéket”, mint most itt Széplakon a szabadban, a fenyvesek alatt láthatni. Betegek és üdülők hevernek rajta. Száznál is több van ilyen. Azt hiszem, talán egészségeseket is rávisz a kényelem vagy az affektáció.

Tegnap itt a kávéház előtti szabad téren előmutatványokat produkált egy bozontos fejű, fekete ember... Nagy közönség bámulta, de nem mind fizette. Legközelebb pedig hangversenyt hirdet a dalművészet valamely megszorult női apostola. Óh, művészet!

Tátraszéplak

1910. augusztus 1.

Jeltelenül elfutó nap. Délig szinte túlságosan ragyogó meleg. Délután felhős égbolt, esőre hajló. A bérceken sűrű, kék lepel terjeng, s láthatlanná teszi a tetőket.

Olvasgatom a *The Settlers in Canada* angol regényt. Sok szót nem értek, de a történet folyamát mégis megérthetem. Gyakorlatnak még így is igen jó.

Lillike egyszer megemlítette nekem, hogy ő csupa időtöltésből német verseket ír. Kíváncsi voltam rá, miután eddigelé különös hajlamot a költészetre nem vettem észre nála. És még német verseket! Vagy tán nem bízik annyira magyar, mint német stílygyakorlatához? Elkértem tőle néhányat, miután előbb egypárt felolvasott előttem. Kért, hogy egyet vagy kettőt fordítsak le magyarra. – Most olvasgatom a gyakorlatokat. Van azok közt néhány megszívlelhető; le is fordítottam egypárt. Üresnek egy sem mondható. De az alkotó, alakító kéz még gyöngé. Buzdítani fogom, hogy ha már, bárcsak időtöltésből is, ismerkedni akar a Múzsával, magyarul ismerkedjék.

Mariskának levelet írtam Szentpéterre. Tudattam vele szerencsés megérkezésemet és az itteni körülményeket, s értesítést kértem az otthoniakról. Elég szomorú apróság van ott, miről tudni akarok.

Tátraszéplak

1910. augusztus 2.

Bosszankodom. Pár nappal ezelőtt három versecskét fordítottam magyarra a Lillike németjéből, hogy majd elküldöm neki. A papírdarab, melyre leírtam, még ma reggel is asztalomon hevert. Most sehol nem találom. Hogy valaki elvitte volna, nem hihetem. Ma reggel Horváth Lajosnak levelet írtam: nem tettem-e abba tévedésből? Most évégett külön levélben kérdezem őt.

Ma reggel kísértálmam a Felka-patak partjára az úgynevezett szép kilátáshoz. Húsz-harminc rusznyák foglalkozik ott az erdőirtással a villamos részére. Ásóikba, csákányaikba faragtak nyeleket. El sem tudom képzelni, hogy a Felka-patak roppant terjedelmű, mély völgyét miképp fogják áthidalni. Erre már igazán elmondható, hogy „perrupit Acheronta Herculeus labor”.

Az idő nehezen múlik. Az itt töltött néhány nap még nem hozta hozzám oly közel ezt a szép természetet, mint óhajtanám, s mint más években történt. Minden lassan halad, az olvasgatás is, a sétálgatás is. Ez utóbbi különösen nehezebben megy már. Egyéb társaságom sincs, mint az idehozott egypár könyv és ez a fenyves erdő. Az is nyugtalanít, hogy Bikkszádról még eddig hírt nem vettem. Azt láltam otthon mondani nekik, hogy nekem ide rossz hírt ne írjanak. Talán igenis megfogadták.

A mai nap is elég kedvezően folyt, bár kissé borúsán, szinte esővel fenyegetőleg.

Tátraszéplak

1910. augusztus 3.

Milyen bolond játékot űz a sors az emberrel, néha nagyban, néha kicsiben! A múlt hetekben otthon Wertheim-szekrényem kulcsát nem tudtam kihúzni. Műgépészt hívtam hozzá. Semmi baj nem volt, csak éppen a fogantyúján kellett egyet fordítani úgy, mint mindig szoktam. Hol járt akkor az én eszem?

Tegnap mindent összevissza vizsgáltam az asztalomról eltűnt verses papírárt. Már Horváth Lajosnak is megírtam, s fel is bélyegeztem a kérdező levelet. Szerencse, hogy még postára nem tettem. Nézek a ruhaszekrény alá: hát ott hever a keresztet papírlap. Nyitva levén az ablak, odafújta a szél... Ki intézi az ilyen játékot?

Ma levelek írásával töltöttem legtöbb időt. Fürödtem is. Levelezőlapot írtam Bélának és Ilonkának, levelet Lillikének és Jucikának Bikkszádra. Amannak főleg versei tárgyában, emennek igen-igen fenyegető egészségi állapota miatt, mely még otthon sokáig gyöttrő aggodalomban tartott, s most is nyugtalanít, minthogy ez ideig semmi hírt nem vettem felőle.

A legszebb meleg nyári napunk van. Ma éreztem először reggel azt az átható illatos fenyves levegőt, melyet a naptól fölmelegített erdő magából kiáraszt. Séta közben ez a néhány sor ötlött az eszembe:

*Süss csak forró nyári nap, süss reám!
De ne fölötte bőkezűleg ám;
Ne pazarold a meleget,
Télre is hagyj még eleget,
Úgy legyen nyár s tél közt megosztva,
Hogy egyik se keljen panasza...*

Most délután megyek először olvasmányommal, az angol regénnyel erdei sétára, melyet más években nagy kedvvel, szorgalmasan gyakoroltam.

Tátraszéplak

1910. augusztus 4.

Dél óta esik a sűrű eső. A Kárpátok ott fenn és alattunk a poprádi völgy sűrű ködben vagy felhőben úszik. Ilyenkor szobába szorul itt a vendég. Olvasgatunk vagy írogatunk, gondolataink, reményeink, aggodalmaink fölött kotlunk – már kinek milyen a természete, hangulata, kedvtelése. De ha kiderül, itt egypár óra múlva kényelmesen járhatók a felszikkadt sétautak.

Igen nyugtalanít engem, hogy Bikkszádról még most sem kaptam hírt. Azzal is biztatom magamat, hogy talán elveszett a postán a hozzám küldött levél. De néha meg a legsötétebb gondolatokra tévedek. Nehezen bírom már előre békén fogadni azt, aminek bizonyítással nem sok idő múlva meg kell történnie. Vesztesünk fájdalomában az ész is orvos, de nem mindig gyógyít. Hatalmas csak az idő.

Ma a régi gyakorlatot követve át kellett volna rándulnom T.füredre. Nemcsak az eső gátolt, de nem is akartam, Vasárnap is inkább csak azért fogok odalátogatni, hogy a mézeskalácssal végeztessék az otthoniak számára a „pumpnikli” mézeskalács-expedíciót.

Két apró verset szövögettem séta közben. Egyikben Jókaira, másikban magamra gondoltam. Jelentéktelen apróságok. Amannak *Képzelet* a címe, emennek *Aratás*.

Tátraszéplak

1910. augusztus 5.

A tegnapi eső után reggel meghűlt a levegő. Szobámban reggeli hét órakor 15 R. fok volt a meleg. Kívül a szabadban 11 fok. De már dél felé jól fölmelegedett. Az ég mindig fölleges, esőre hajló. Sokat sétálgatok egyedül, sokszor valami olvasmánnyal, sokszor anélkül. Mindig a szabadban akarok. Kivált a reggeli séták alkalmával apró ötleteket foglalok versbe. Már néhány van ilyen. Nem valami értékes dolgok, de legalább mozog általok a gondolkozás és a technikai összefűzés.

Folyvást bosszant és aggaszt, hogy levelem nem érkezik Bikkszádról. Nem törődném miatta nagyon, ha fenyegető betegségről nem volna szó. Legjobb volna, ha az embert senki és semmi nem érdekelné. Különösen, ha senkitől nem kellene várni, senkihez nem kellene írni levelet, mikor így csendes elvonulásban és nyugalomban akar tölteni egy pár hetet a fenyesek közt.

Horváth Lajos tegnap írt nekem.

Tátraszéplak

1910. augusztus 6.

Szomorú nap ez, minden tekintetben szomorú. Tegnap este óta folyvást esik az eső. Az egész égboltozat el van borulva, nem akarnak szak[ad]ozni a fellegek. Ilyenné vált most az én kedélyem is. M. húgomtól kaptam ma levelet Szentpéterről. Búsító híreket ír, a legbúsítóbbat: hogy Jucika, mióta Bikkszádon van, mindig ágyban fekvő beteg, a kúrát se használhatja. S Ilonka otthon, Miskolcon attól retteg, hogy egyszer csak halálhírért hozzák.

Rendkívül leverő rám ez a tudósítás. Úgyis mindig remegve gondoltam és gondolok. Már elmenetelek szinte kétségbeejtő volt látnom, hogy azt a kimerült, nagybeteg, gyöngé nőt arra a terhes, hosszú útra bocsátották. Az a lesújtó sejtetem nehezedett rám, midőn búcsút vettem tőle, hogy ez a végbúcsú volt. Bár könnyörülne rajta s megmentené még őt nekünk az Ő kegyelme és csudatévő hatalma!

Most már látom, hogy kíméletből nem akarnak engem tudósítani a bikkszádi elszomorító állapotról. Talán magam mondtam nekik ilyesformát, mikor útra keltek.

Ma azonnal sürgető levelet írtam neki. Jöjjön, aminek jönni kell. Jobb a bizonyosság, bármi legyen is, mint ez a bizonytalan, féltő aggodalom és örökös izgottság, melynek tüzeit a képzelet táplálja.

Pedig mára virradóra már meglehetősen nyugodt éjszakám volt. Az én baloldali csudálatos, ismeretlen bajom rendszeren tönkreteszi éjjeleimet. Mi lesz most, ha a szokott háborgató fájdalomhoz a leverő hír tövise is hozzájárul?

Tegnap alkonyatkor szinte nyolc óráig részint a kávéházban, részint a sétányon töltöttem az időt. Lehetetlen volt maradni a szűnyogoktól. Apró, fekete, gömbölyű légyfajták, nem oly karcsúk, hosszasak, mint az alföldi szűnyogok. Igen mérgesen csípnek.

Tátraszéplak

1910. augusztus 7.

A tegnapi tartós esőzés után lehűlt a levegő. Ma reggel komor, hideg, napfénytelen időnk volt, szinte esővel fenyegető. A fellegek igen nehezen akarnak oszladozni. A bérceket hó borította. Én tíz órakor mégis átrándultam Tátrafüredre, s az ismert társaságban elköltöttem az ebédet. Ebéd előtt elvégeztem a mézeskalácsossal a vidékre szóló különböző megrendeléseket. Beszereztem holmi apróságot az otthoniak részére. Meglátogattam Dókus Gyulát. Sokáig sétálgattam velem Csengery Lóránt, aki különös jóindulatot és rokonszenvet tanúsít irántam régóta.

Gyönyörű látvány volt onnan a lomnici csúcs, melynek vastag hóleplet megvilágította a délutáni napfény.

Derczeny Imre tegnap este levelet kapott Rózától Bikkszádról, s megmutatta nekem. Nem ír örvendetést a nénye betegségéről, de nem is éppen kétségbeejtő. Ez is többet ér a hallgatag semminél. Isten kezében vagyunk.

Lossonczy Jenőné is üdvözöltem ma képes levelezőlapon. – Az idő most estefelé vidámabb lett, de szeles, hideg. Szobámban 14 fok R. a meleg, kívül négygel kevesebb.

Ma van Miskolc város déli kerületében a képviselőválasztás Kubik Béla és Görgey László közt. Amaz régi „függetlenségi”, emez „67-es munkapárti”. Oly hírt kaptunk ide, hogy amannak győzelme biztosabb. Nem numerál, még kevésbé ponderál.

Tátraszéplak

1910. augusztus 8.

Végre tegnap levelet kaptam Bikkszádról. Kevésbé megnyugtató, de mégis valami. Csupa tévedés a levelezésben. Ők tőlem vártak először; mondják, úgy ígértem; én meg őtőlök vártam, azt hívén, hogy úgy beszéltük meg otthon.

A tegnapi hideg fokozottan áthatott ma éjjelre is, sőt ma reggelre is. Zárt szobában reggel nyolc órakor az ablaktáblák sűrűen beizzadtak. A meleg itt 12 R. fok; künt a szabadban 8 fok. A hó maradványai még mindig látszanak itt-ott a bérceken. Hideg, komor, szeles az egész nap.

Kedvezésnek gondolom, hogy jelenlegi sokkal szebb szobámért is csak a régi napi árat, három koronát számítottak. Levelet kaptam tegnap Furtáról is, ma pedig Herkulesfürdőből V. Pali + fiamtól.

Unalmas ez a szobába zárt időtöltés. Megkönyékezi az embert az álom.

Tátraszéplak

1910. augusztus 9.

Egész nap szinte zordon hideg. A gerlachfalvi (Ferenc József)-csúcs ugyancsak bőven van borítva hóval. A hideg szél folyvást háborog. A vendégek, mint hallom s látom is, már szállingóznak innen, de újak jönnek helyettük. – Szabó Jenő törv.széki elnök asztaltársam is búcsút vett tőlünk este három heti hűsölés után.

Több levelet kaptam. Miskolcra azt az örvendetést, hogy a múlt vasárnapi képviselőválasztáson Görgey László üzletvezető barátunk, „munkapárti”, győzött

1083 szavazattal Kubik Béla, „Kossuth-párti”, 543 szavazata ellen. Ez is egyik nagy jele a változott időknék.

Mariska Szentpéterről néhány igen nagy szem ringlot szilvát küldött, félig érettet. Legalább ennyit láttam az idei termésből. Írja, hogy az alma csaknem mind lepereg. – De ami fő és elszomorító: Bikkszádról semmi jó hír. Cs. Pista írja Miskolcra, hogy Róza levele szerint Juci néniük „állandóan gyenge és lehangolt”... Mi lesz, mi lesz már velem!?

Látogatás

Béricsék, erdőit, éjmet eljövem ünnepeid,
Régi hívőreken ha megismernél;
Nem a város uszgerit, mely kétszáz évűl em,
Annak hullámba én sohse' merültem.

Jótem szép emléket budaivó szavára
Egy sugárkés keskeny eltem alkonyára,
Szívem levegőtől hűs, illatos árpán,
Illék, ide a tavara mezejéből jár át.

De kité a magasban hallgatok felém,
Béricsék! tőleket én tanulni is jövem;
Kegyelmek velem csodálatos néha velem,
Mén a fenségekkel szótalan benned.

Ha az ég hangonok és kiindulásod kell
Ellenem zúduló harcok pillégytel,
Melydörög, vállamkét; vendületekben alkony
Az én a diadémra fenyve ragyog máskor.

Füjcsékten magát a tél musogója
S le-levőgőre koránál gazdát furadalója,
De hogy labasodnak én az aljban mégis
Vívóg anyit, ak nekem vőg any is, remény is.

Tátra Széplak
1910. aug. 9.

Lévay Sándor

53. kép Lévay költeménye: Látogatás

Tátraszéplak

1910. augusztus 10.

Egyformán hideg, unalmas nap. Estefelé kissé permetezett is. Levelet kaptam Bikkszádról is, Lillikétől is. Amaz nem nagyon megnyugtató, de nem is éppen ijesztő. – Lillike a poétaságot illetőleg azt írja az magyar buzdításomra, hogy „bajos ez ellen a hajlam ellen tenni, melyből kifolyólag ilyen elkésett német poeta lett”.

Hát bizony, nem szerencsés az a hajlam. Sajnálom is. De ha ez a német foglalkozás neki gyönyörűség, s irodalmunk nem vallja kárát: ám folytassa. A mai napon utaznak vissza Magyarbélre a váratlanul igen hosszúra terjedt miskolci tartózkodás után. Lillike, amint írja, a két legkisebb gyerekekkel Simmeringre megy hűsölni.

Tátraszéplak

1910. augusztus 11.

A szobámban reggel még mindig 12 R. fok a meleg. Nehezen akar javulni. Az egész égboltozat el van borulva. A bérceket sűrű felleg takarja. Sőt az eső csendesen szitálódik is.

Ma írok Bikkszádra. Úgy értesülök, hogy énmiattam meg ott nyugtalankodnak, amire valóban nincsen ok. Az igaz, hogy mindig nyom itt engem bizonyos aggodalom. Arra már sokféle ok van. Mariska bizony azt a néhány szem szilvát és két darab körtét, melyet ideküldött, egészen éretlen állapotban szedte le. Teljesen ehetetlenek. Hogy lehetett ő ily meggondolatlan?

Tátraszéplak

1910. augusztus 12.

Ma megküldötte nekem Bayer József, a „Kisfaludy Társaság” Shakespeare-bizottságának előadója V. *Henrik*-fordításomra vonatkozó jegyzeteit, javítgatásait. Most csak az első felvonásra vonatkozókat. Még nem olvashattam. Úgy láttam, nagyon is részletező. Majd otthon vizsgálom az eredetivel.

Tegnap délután átkocsiztam Új-Tátrafüredre apró emléktárgyak bevásárlása végett. Megpróbáltam a gyalog visszajövetelt, igazán csak erőpróbául. Jól ütött ki, nagyon könnyen ment. Egypárszor pihelve, szinte fáradság nélkül jutottam haza.

Már ma elküldtem postán az emléktárgyak egy részét. Oly sokan vannak a hivatottak, hogy nem jut mindenkinek. Délelőtt szinte egészen elfoglalt az expedíció, csak éppen reggeli sétámat végezhettem.

Ismét oly hideg volt, vagy még hidegebb, mint tegnap reggel. Szobámban 12 R., ott künn 8 R. fok. Nehezen telik az idő. Várom a hazamenetelt. Még egy teljes hét van hátra. Úgy érzem, a jövő évben nemigen fogok idekíváncozni. De az még messze van.

Tátraszéplak

1910. augusztus 13.

Semmi jót nem jegyezhetek az időről. Délelőtt mintha egy kissé nyájas, napfényes akart volna lenni. Most délután a legbarátságatlanabb mord és hideg.

Ma írtam Bayer Józsefnek a Shakespeare-fordítás ügyében. Voinovich Gézának a „Budapesti Szemle” számára elküldtem egy itt írott versecskémet, a *Bércek, erdők* címűt és a *Gyulai Pál sírkövére* régebben írott epitáfiumot.

Ezzel, úgy látom, véget ért itteni levelezésem. Nemigen kell már írnom senkinek; nem is várok senkitől, egyedül Bikkszádról, s egyedül oda kell még a jövő héten. Bár kedvező hírt kaphatnék!

Gárdonyi Gézának *Az én falum* című falusi történeteit olvasgatom, melyet figyelemgerjesztésül Voinovichnétől kaptam. Ez a fiú igazi költő. Csudálatos megfigyelő, aztán mesteri előadója annak, amit megfigyelt. Csak úgy duzzad a természetessége. Amit mutatni akar, nem beszéli, hanem előnkbe állítja. Felváltva veszem elő az angol essay-ket, Heinét, Aranyt és gyakorlatul a *Talks about English Life*-ot.

Tátraszéplak

1910. augusztus 14.

Annyi megjegyezni valóm van, hogy bár az idő komor, hideg, esős volt, mégis átkocsiztam Tátrafüredre. Elköltöttem a társaságban a vasárnapi nem legjobb ebédet. A társaság tagjai már hazautaztak, egyedül Nagy Ödönt és Szabó Gusztit találtam ott. – Kávézásnál a költészetre fordult a beszéd. Elmondtam nekik, le is írtam a Gyulai sírkövére készült kis versemet. Meglepett Nagy Ödönnek nagy jártassága Arany költészetében. Sok versét idézgette. Őt is úgy elragadja Arany, mint minden művelt magyart, akinek ép érzéke és ízlése van, s akit el nem felejtett a nemzet géniusza.

Elintéztem dolgomat a kézsmárki mézeskalácssal is. Búcsút vettem a társaságtól. – Levelet vettem T. Ilonkától, melyben nagy örömmel megköszöni a kis emlékjándékot.

Tátraszéplak

1910. augusztus 15.

Ismét jó nagy friss hóval kedveskedett nekünk reggelre a Ferenc József (gerlachfalvi)-csúcs. Katlanja bőven mutogatta, sőt oldalai is. A lég itt alant sokáig hideg volt, de aztán a nap kisütött, s egész estig kellemes hűs volt.

Két kis verset küldtem a „Vasárnapi Újságnak”, s levelet írtam Palinak Herkulesfürdőbe. Kaptam Bikkszádról is elszomorítót. E hét folyamán ők is hazamennek azzal az érzéssel, hogy idő, pénz és egészség odavan. Valami remény az otthonhoz vagy csak az Istenhez.

Nádpatakyci Laci tegnap este ideérkezett az unokáját meglátogatni. Útitársam lesz hazafelé úgy, mint tavaly.

Ma az utolsó levelet – az ötödiket – írtam Bikkszádra. Nyugalanságom jelez a sűrű levelezés.

Tátraszéplak

1910. augusztus 16.

Elgondolom, hogy a távollét azoktól, akiket szeretünk, vagy ha nem is szeretünk, valóban a halál rövid ábrázolata. Csak annak tudata vagy hite teszi könnyen tűrhetővé, hogy a távollevők életben vannak. A halál ezt a hitet nem engedi.

P. Erzsike aug. 18-án tölti be élete hatvannegyedik évét. Mint minden évben, úgy most is ma elküldtem neki megemlékező szerencsekívánatomat. Ő az én szívemhez nagyon közel álló kevesek közé tartozik gyermekkorától.

Ma tűrhetőleg viselte magát az idő. Napfény mellett ez a tiszta hűs, tavaszi levegő kellemes is.

Tátraszéplak

1910. augusztus 17.

Megemberelte magát az idő, mégpedig nagymértékben. Egyszerre szinte túl-ságos megre változott. Most délután a szobámban 19 R. fok. Ott künn szeles, de nagyon meleg, mintha esőre készülne. A hegyeken köd és felhő borong.

Emike Furtáról megköszöni a mézes süteményt, mely, amint írja, törődve érkezett oda. T. Ilus megköszöni a melltű- emléket, s szomorún ír édesanyja gyógyíthatlan betegségéről. Nekem is nyugtalanító és terhes már ez a hátralevő három nap. Pedig, amint a körülmények mutatják, ott sem vár engem megnyugvás, csak izgatottság és aggodalom, mely ide is elkísért.

Tátraszéplak

1910. augusztus 18.

A „Miskolci Napló” ma érkezett száma hozza a gyász hírt, hogy báró Vay Béla tegnap, f. hó 17-én reggeli kilenc órakor Alsózsoltán nyolcvan éves korában elhunyt. Nem volt váratlan, de mégis meglepett. Évek óta csak félig-meddig számíhattuk már őt az élők közé. Nyilvános pályámnak hosszú, emlékezetes szakasza száll vele a sírba. Nemcsak a hivatalos összeköttetés, de később, amint egymást közelebről megismertük, a kölcsönös rokonszenv és barátság is fűzött együvé bennünket. Hogy neki is akkor kellett itt hagyni a földet, mikor én távol voltam, s holnap délután végtisztességénél sem jelenhetek meg! Éppen így haltak el Szűcs Lajos és Orczy Gyula barátaim is... Bizony közelemben látogat már a halál. Félek, nemsokára egypár hozzám közel álló szív is megszűn dobogni. Hát én mikor következem?

Ma írok egypár részvevő sort Vay Elemérnek.

Ma van a király születésének nyolcvanadik évfordulója. A népek mai zajos, általános nagy ünneplésének itteni jele, úgy látom, csak a két középületre (szanatórium és kávéház) kitűzött két nemzeti színű zászló. – Ha országszerte oly kedvező, szép, meleg, napfényes az idő, mint itt ma minálunk, az ünnep rendezői nem panaszkodhatnak.

Tátraszéplak

1910. augusztus 19.

Holnap búcsút veszek innen. Nem tudom, nem örökre-e. A nyolcvanötödik év betöltése után (november 18.) nemigen lehet az ember[nek] hosszabb időre biztos reménye. Tizedik évi nyaralásom volt itt ezúttal. Visszaemlékezem, midőn nagy betegségem után legelőször kerestem itt gyógyulást, üdülést. És csudálatosan megtaláltam. Azóta a hála erősen köt engem a Tátrához. Mintha csakugyan kiváloán szeretnének engem ezek a havas bércek, ezek a fenyves erdők, s évről évre ők lehellenék belém az egészség állandó erejét. Tíz év óta egy napig se vert le engem a betegség. Kedélyemet is csak néha tették muló próbára az időnkint előfordult elszomorító vagy nyugtalanító körülmények. Szellemem élénksége is folyvást megmaradt annyi, hogy érdeklődni tudtam minden iránt, ami arra érdemes volt. Különösen itt, e felséges természet ölén, ha csak pillanatokra is, a Múzsza megmeglátogatott.

Valóban méltó, hogy ily tíz év után a legjobb emlékekkel és hálával búcsúzzam most innen. Hogy a viszontlátás reményével is: nem merem állítani.

Az idő pedig a mai napon már szinte félelmesen melege változott, bár az ég-bolton most is fellegek úszkálnak, és a szél is háborog. Le kellett vetnem délelőtt a

meleg őszi kabátot, melyet ittlétem alatt csaknem minden nap viseltem. Ilyenkor látszik, hogy mely szükségtelen ide annyi mindenféle ruhaneművel megterhelve jönni. Mindenből elég lett volna a felényi nekem, aki gavallér lenni nem akarok.

Búcsú

*Tíz év óta a Táttra nékem
Hű barátom, hű menedékem,
Szívtam üdítő balzsamát.
Most, hogy tőle el kell szakadnom
Szellő ajkán zizegni hallom
A fenyvesek búcsúszavát:*

*„Kitártuk keblünket előtted
Múzsád is érte gyógy-erőnket,
Ránk mindig hálásan tekint;
De tört szívet éppé emelni
Halottba életet lehelni
Bűvös hatalmunk arra nincs.”
1910. aug. 19.*

Tátraszéplak

1910. augusztus 20.

Amint mondani szokták: „be van fogva, mehetünk”. Tehát rögtön megyünk. Bezártuk itt a tizedik év kapuját nem nagy örömmel, nem nagy szomorúsággal. Ami felhőcskét lelkeimen, kedélyemen idehoztam, most is magammal viszem.

Azt jótékonyan éreztem, hogy itt töltött napjaimban egészen a magamé voltam. Igazi érintkezésem csak a természettel volt. Egyedül, mindig egyedül. Gondolkozásomban, melázgatásomban senki és semmi nem háborított, s így áldozhattam valamit a Múzsának is. És nem hagyott el a legnagyobb áldás: a jó egészség.

Jövő évben kezdhetek-e még itt egy új ciklust, vagy már csak a múltnak emléke marad nálam? – az az Isten kezében van.

1910. augusztus 24.

„Magdala principium, Bartala finis erit.” Ma Bertalan napja. Vége a kánikulának. Ez a kánikula bizony kegyetlenül szeszélyes volt: néha zord hideg, néha és legtöbbször égető meleg és száraz. Szinte négy hétig egy szem esőt sem kapott a szomjú föld. Csüggedni, veszni indult minden. Ehhez járultak a gyakori szelek. Augusztus 20-án, szombaton egész nap oly viharos szélvész volt, s tartott más nap is, mely tönkretette gyümölcstermésünket. Egész alma- és körtetermésem a földön hevert, s a hullás még ma is tart, úgyhogy alig maradt a fákon egy-egy pár szem. Csaknem az éredésig megmutatta Isten a dús körte- és almatermést, aztán elvette.

Augusztus 20-án jöttem haza a Tátrából. Negyedfél hetet töltöttem ott tűrhető állapotban. Egészen a magamé voltam. A felséges természet, az egyedüliség han-

gulatot is ébresztett néha, hogy néhány apró költemény írásában is kereshettem üdülést. Pedig lelkiállapotom, kedélyem folyvást bizonyos nyomás alatt szenvedett. Aggódtam egypár rokonom szinte reménytelennek mutatkozó betegsége miatt. Tizedik évi nyaralásomat töltöttem most Tátraszéplakon. Az isteni gondviselés különös kegye megengedte, hogy e tíz év alatt egyetlen napra se rendült meg az én jó egészségem.

Távollétemben történt, hogy Miskolcon a déli kerületben Görgey László m. üzletvezetőt „munkapárti” programmal képviselővé választották 543 szótöbbséggel Kubik Béla „függetlenség” párti ellen. A győzelemnek így igen nagy mérve szinte váratlan volt. A választás szokott eszközein kívül talán egy kis részt annak is tulajdoníthatni, hogy az emberek józanodni kezdenek.

Ottlétemben vettem hírt arról is, hogy báró Vay Béla augusztus 17-én reggeli kilenc órakor Alsózsoltán nyolcvanadik évében elhunyt. Nem lepott meg a hír, de mégis meghatott. Régóta tudtam, hogy ő testi-lelki törődöttsége miatt már az elmúlás szélén gyötörődik. Terhe önmagának, terhe környezetének. Hivatali pályám huszonkét évig tartott vele mint főispánnal közvetlen érintkezésben. Megnyertem rokonszenvét, barátságát, s érdemes volt reá, hogy azt én is viszonzozzam. Betegsége alatt, mely különben ágyba sosem döntötte őt, nem látogathattam, mert nem kellett neki az ember senki, még a fia sem. Temetésén sem jelenhettem meg, mely augusztus 19-én Zsolcán történt. Éppen így költözött el távollétemben néhány barátom régebben: Szabó Gyula, Orczy Gyula, Szűcs Lajos, Szepessy Gyula. Különös, szomorú játéka a véletlennek.

E pillanatban jöttem a temetőről. Szüleim rég nem látott sírját látogattam. A sírhalom szomorú hervadás képe. Rajta az utolsó fűszál is elhervadt, kiégett. Mindig elgondolkozom ott. Nemcsak rájuk gondolok, de a lét és nemlét kérdéseire is. Kérdések, amelyekre az ő sírjok mellett sem kaphatok feleletet. Most azért is látogattam oda, hogy megnézzem Biri húgom nevének a távollétemben a sírkőre történt felmetszését, melyet én rendeltem meg.

A kánikula elmúltával, úgy látszik, változik az időjárás. Mára virradóra valami kis eső hullott. Egy korty a szomszéd földnek, valami kis üdítő öröm a növények leveleinek. Borús és egy kissé hűvös napunk van. Talán könnyörülni fog az ég.

1910. augusztus 25.

Midőn a múlt szombaton, augusztus 20-án hazaérkeztem a Tátrából, asztalomon találtam Bayer József akadémiai nagyra becsült kedves társam lendületes versekben írott levelét Shakespeare *V. Henrikje* fordítására vonatkozó jegyzeteivel együtt. Meleg rokonszenve nyilvánul irántam a versekben; előszeretettel való foglalkozás az én Shakespeare-fordításaimmal. Lekötelez engem ez az ő szakértői buzgósága. Nagy érdeme lesz egy javított magyar Shakespeare-kiadásban.

Most nekem már a második felvonásra tartozó jegyzetét küldötte el. Idehoztam magammal. Nagyjában átfutottam. A különböző Shakespeare-kiadások és -kommentátorok széles ismeretével bír, s vizsgálatában felhasználja azokat. Főként a helyes értelmezésre helyezi a súlyt. Megjegyzései legnagyobb részét, úgy látom, elfogadhatom. Otthon rendszeren át fogom nézni. – Ma innen levelet írtam neki.

Tegnap leszedtem csaknem teljesen a „csíkos Vilmos” körtét bizony nem egészen éretten. De folyvást hullott; féltem, hogy egy se marad meg a fáján. Inkább megelőztem. Talán néhány nap múlva így is élvezhető lesz. – Így tettem itt a kert elején levő törpefán a téli angol „Parmen” almával is. – A nagy-nagy gyümölcsösben az almafákon alig látni már néhány darabot. Úgy látom, egytől egyig le fog hullani.

Meglepett két nagy ringlot fám maradék gyümölcse, amit ma lemezgereltünk: egyik fejér, a másik piros. Soha pompásabb gyümölcsöt! Nagyok, mint egy-egy tyúktojás. Gyönyörű hamvas színesek. Édes, ízes, zamatos. Ránézni is, enni is élvezet... Amint nézem, körtém egypár fán rendkívül sok megmaradt. Szinte az ágát töri. Törpefáim némelyike is örvendeztet.

Holnap reggel búcsút veszek innen.

1910. szeptember 2.

Szegény Benedikty Zsuzsika unokahúgomat, Takaró Lászlóné hejőpapi tanítónőt csakugyan a halál váltotta meg hosszas, végzetes, gyógyíthatatlan betegségétől f. évi augusztus 29-én. Nem mondhatni, hogy valami kellemesen folyt élettől vált meg negyvenkilenc éves korában. A családi élet kevés örömet nyújtott az ő számára. Temetése aug. 31-én történt. Segítségemmel, amint lehetett, haláláig, sőt halála után is járultam.

Még egy gyászbeszédet jegyzek itt. Tátrai időzésem alatt több év óta rokonszenves baráti érintkezésem volt Szabó Guszti nyug. kúriai tanácselnökkel. Augusztus 14-én búcsúztam tőle Ó-Tátrafüreden. Arra kért akkor, hogy írjam le neki emlékül *A fecskék* című versemet, s aug. 22. után bármely napon küldjem el neki Ragályra. Augusztus 20-án le is írtam, hogy másnap levéllel el fogom küldeni. Akkor este olvasom a miskolci hírlapban, hogy Szabó Ágoston Ragályon aug. 25-én hetvenkilenc éves korában meghalt. – Nagyon meglepett és meghatott a gyászbeszéd. Mindig mondom, hogy az öreg ember, bármily egészségesnek és életvidámnak látszik, vékony jégen jár, mely igen könnyen betörik alatta.

Ma innen Jeszenszky Ferencnek írtam Kostyán Liptó megyei községbe. Rokonszenves levéllel keresett föl már két ízben. Annak emléke köt bennünket össze, hogy [együtt] voltunk jogászok Kézsmárkon 1846/47-ben Hunfalvy Pál nagy érdemű, fényes emlékü tanárunk vezetése alatt.

Esőzések, szélvészek, eredeti romlottság tönkretették idei gyümölcsstermésemet, főleg az almát. Csaknem teljesen lehullott; a bőralma egészen. A körte is ugyancsak. A húgom zsákszámra hordta. Nagymennyiségű rothadt a patakba került. Ma, ami még a fán megmaradt, leszedtem. Egypár fán még a jövőre, jövő hétre hagytam. Télre elállani, tudom, az sem fog, amit a padra felrakattam. Néhány törpe körtefám első termésében van még egy kis örömem. Egészben véve az idei gyümölcsstermés bizony megersalt. – Részesítem a rokonokat.

1910. szeptember 11.

Tegnap délre csupán a kertem miatt jöttem ide. Most már a még a múltkor fennhagyott almát a nagy fákról mind leszedtem, egyedül a nagy, terebélyes

„Kalvil” almafán hagytam még továbbra. Leszedtem a törpefák közül a negyven darab „Jonatán” és a harminc darab „Bismark” almát is. A körtefák közül a nagy kertben levő gömbölyű, vastagbőrű körtéket is. Ez kevés volt, de oly kifejlődött gyönyörű nagyok, hogy szinte megleptek. – Törpefáimon az alma és körte, ami kevés van, még mind rajta van. Későbbben érő téliek is vannak. Baj, hogy a nagy fákon a körte is hulladozik. Szilvám, három „bercencei” és egy sárga, nagyon bőven van. A körte- és almafélék többnyire férgesek. Nemcsak a szeles, esős időjárás, de az is okozta lehullásokat. Amiket a fákról szedtünk, többnyire azok is ilyenek. Sok fáról, ha kevés volt is egyeseken, együtt mégis elég sok került.

Tegnap és ma az időjárás kellemes, őszi, híves napfényesre változott, amely ezelőtt folyvást igen változó, esős volt. Országszerte, sőt külföldön is rendkívüli pusztító árvizekről tudósítanak. Szerencse, hogy vármegyénk eddig még kímélve maradt. Hála az égnek, az én egészségem is változatlan! Nappalaimra semmi panaszom, de éjjeleim bizony fájdalmasan nyugtalanok.

1910. szeptember 18.

Itt van az ősz a maga búskomoly, most éppen derült, szép napjaival. A nap még hintegeti reánk meleg sugárait, de nem gyarapítja már az éltető erőt, sőt lassankint csökkenti. A fák lombjai, a mezők pázsítja, az előttem emelkedő vidám hegyek eleven zöldje halványulni kezd. A munkás természet készülni látszik a közelgő nagy pihenésre.

Kertemben ami gyümölcsöt a múlt héten még szedetlenül a fákon hagytunk, tegnap mind leszedtük, még a télieket is. Nagy mennyiség került össze különösen körtéből, de almából is elég van. Jut belőle az atyafiaknak. Különösen örülök néhány törpefám első gyümölcsének. Van egypár körtefám ilyen: a „Totlében” és a „Kolmár pasa”, mely több év óta itt növekszik, s most hozta az első gyümölcsöt, öt-hat darab rendkívüli körtét mindegyik. Holnap beszállítom Miskolcra az egész termést, ellátván belőle előbb az itteni hűgaimat.

A kolerától való félelem tartja remegésben a népet. Oroszországból terjedt át a szomszéd országokra. Szórványosan jelentkezik már Ausztriában is, nálunk is. Nálunk különösen a Duna mentén fekvő községekben. Mondják, sőt orvosok állítják, hogy a Duna vize fertőzve van. Rendkívüli óvintézkedések történnek országszerte mindenfelé. Mondják, hogy mindamellet sem fogjuk elkerülhetni a pusztító veszedelmet, habár talán mérsékelni sikerül is.

Miskolc

1910. szeptember 29.

Tegnap este hat órakor érkeztem haza ide Miskolcra Gortvakisfaludról, egy Gömör megyei kis községből, ahol egyik unokahúgomat, Szűts Jolánkát látogattam meg. Ő az ottani református papnak, Kiss Ferencnek felesége s már úgy negyedfél hónapos egészséges fiúcskának édesanyja. A körülményekhez képest minden tekintetben kielégítőnek találtam elhelyezkedésöket. Tágas, szép udvarok, eléggé kényelmes lakhelyök van. A papi jövedelem is, bár nagymértékben állami segélyre szorul, ha nem bőven is, de mégis biztosítja a kis család megélhetését. A

kis falu lakossága alig kétszáz lélek. Nem éppen szegények, de nem is nagyon vagyonosak. Csaknem mind nemes család. Iskolájok a tanító lakásával együtt derék, új épület. Nyolc gyermeket, fiút és leányt, találtam benne, kiket az olvasással kínozott a kedvetlen tanító. Csak kevesek kezében volt olvasókönyv. A templom egy kis magtárszerű, rozoga épület. Szinte bújva lehet oda belépni. Új templom építéséről gondolkoznak, de ez, úgy látszik, beláthatlan időig csak gondolat marad.

Megismerkedtem itt egy Bajorországból ideszakadt, de ma már magyarul beszélő német fiatal férfival. Ideházasodott. Elbeszélte viszontagságos életfolyását. Azt mondta, mindig „pechvogel” volt. Itt most sajtgyártással foglalkozik a falu felső szélén egy úri kastélyban, ahol már előbb is sajtgyár volt. A kastély előtt gyö-

54. kép. Szűts Jolán és Kiss Ferenc Lévaynak dedikált fotója

nyörű, tágas rétség és gyümölcsös terül el. Ő bérlí az egészet évi háromszáz koronaért. A tulajdonos Budapesten lakik. A birtok régen az Adorján családé volt. A nagyon szegény külsejű bérlő bemutatgatta a birtokot. A kertben egy régi, vén körtefára mutatva így szólott: ez alatt heverészett egykor Petőfi! Eszerint tehát Adorján Boldizsárék[é] volt a birtok, akivel Petőfi csakugyan érintkezett, s emlékeztem, hogy őt gömöri utazása közben meg is látogatta, sőt Várgedén egypár sor verset is írt emlékkönyvébe (*A. B. emlékkönyvébe*). Amint most olvasom, a végso-ra ez: „Légy büszke rá, hogy költőnek születted.” Látásból ismertem Adorján Boldizsárt, sőt még atyját is. Nőül vette Lemouton Emíliát, nyelvtanítónőt, a nem éppen fiatal s nem is éppen szépet, Shakespeare néhány darabjának nem szerencsés fordítóját.

Felsétáltunk a kerttel szomszédos temetőbe. Ott nyugszanak egymás mellett külön-külön sírban s külön márvány sírkövekkel jelölve az Adorjánok: Dávid, Lőrinc, Boldizsár. Boldizsár 1867-ben halt meg. Az úri kastély és annak egész környéke az elhagyottság és pusztulás képét mutatja. Benne és rajta az a szegény, de értelmes, szorgalmas német-magyar sajtókészítő nyomorog nyolc gyermekével. Sic transit gloria mundi.

Még az útban voltam hazafelé szeptember 28-án délutáni fél egy órakor, illetve még Gortvakisfaludon ebédeltem, amely időpontban – mint este hazaérkeztemkor hallottam – a mi öreg püspökünk, Kun Bertalan meghalt életének kilencvennegyedik évében. 1817. január 21-én született. Régóta megfogyatkozott már testi-lelki ereje. Végőst lobbant életének kifogyott mécsvilága. Mint mondják, halálküzdelem nélkül, csendesesen elaludt. Azt hiszem, megnyugtatólag lebegtek ágya körül hosszú, szép életének emlékei.

Sokszor gondolok a magam életére, sokszor kivált a költőkére. Mennyivel boldogabb volt az én életem folyása, mint számos másoké! Vörösmarty a haza romjain romba dőlt maga is. Tompa, kivált élete vége felé, szinte megátkozta sorsát. Arany kesergett a független nyugalomért, melyet kellő időben el nem érhetett. Én küzdve, remélve átéltem a leigázott nemzet gyászzeit. Én nem kértem a sors-tól elérhetetlen vagy el nem ért adományokat, s nyugodtan fogadtam és élveztem azt, amit tőle nyertem. Én nem fordulok váddal vagy kesergéssel hosszú, nagyon hosszú múlt időm felé. Nincs, amit megbánjak. Nem izgatnak magasból aláhullott, tört remények. Azzal az érzéssel búcsúzom majd a világtól, hogy ez a világ nekem szép volt, jó volt, semmivel sem maradt adósom.

1910. október 1.

Ezen a napon kísértük Kun Bertalant örök nyughelyére, az úgynevezett „deszkatemetőbe”, vagyis a tetemvári sírkertbe. Szombati nap volt. Végtisztessége oly népes, oly nagy részvétől kísért, minőre Miskolcon nemigen emlékezünk. Papok és világi férfiak közeli és távoli vidékekről tömegesen sereglettek ide. A dúsgazdag koszorúk – a kegyeletnek ez a divatos játéka – két kocsit töltött meg. Itt voltak többek közt: Kenessey Béla erdélyi püspök, Eröss Lajos tiszántúli püspök s egyházkerületi főgondnoka, gróf Dégenfeld József, Antal Gábor dunántúli püspök. Az ezernyi meg ezernyi gyülekezetnek csak egy része is szorongásig be-

töltötte az új templomot. Imádkozott Antal G. püspök; beszédet tartott Kenessey B. püspök; a sírnál Tüdős István miskolci esperes. Rest füleim miatt csupán Tüdős beszédét értettem közelében állván. Kenesseyét töredékesen közölte a hírlap. Az nem felelt meg várakozásomnak. – Délután a két püspök, továbbá dr. Baksa Lajos konventi előadó és Dókus Gyula alispán meglátogattak lakásomon, de nem voltam otthon. Sajnáltam.

Kun Bertalannal én is egyik jó barátomat veszítettem el. Magas helyzetében is nyájas, egyszerű lénye is rokonszenvet ébresztett. Értéke szerint méltányoltam tehetségét, jellemét és működését. Mindig sajnálattal néztem, hogy késő vénségében is, testi-lelki ereje fogytán is küzdenie kellett – mint maga mondotta – a megélhetésért, hivatala terheivel. Mindhaláláig küzdött. Jutalma lón életében a hangos, de üres köztisztelet, halála után pedig a nagy, igen nagy, népes temetés.

1910. október 7.

Két nap folyvást esett a sűrű eső erősen csökkentve a közeli szürethez kötött reményeket. A szőlőt különben is sok helyen megviselte a peronoszpóra és a nem kedvező időjárás; most a rohamos rothadás fenyegeti. Tegnap kiderült, s gyönyörű, napfényes őszi napunk van ma is, bár reggeliben ködös és híves volt: 3-4 fok meleg és dér.

Most magam is azért vagyok itt, hogy kertemben a kerítés mellett nyomorgó venyigéimről leszedjem a kevés, félig-meddig meg is romlott fürtöket. Ezzel aztán teljesen be lesz takarítva mindaz, amivel ebben az évben a kertem megajándékozott. Nincs örömem az idén a különben eléggé bő alma- és körtetermésel. Szinte egy egész szekérrel vitettem a múlt hónap végén Miskolcra amellet, hogy itthon is elláttam vele az unokahúgaimat. A szekér is összerázta az útban, s szállásomon a pincében, hová elhelyeztem, megártott neki a nedves levegő. Alma és körte nyakra-főre rothad, és mi marad, rohamosan érik s fogyasztani kell, mert jobbára mind őszi gyümölcs, még az is, ami a faiskola névjegyzékében télinek van feltüntetve. Az élvezetet nagyon korlátozza nálam az is, hogy az alma evését nemigen tűri a gyomrom, pedig almám van a legtöbb... Bizony most is korábban szedtem egyet-kettőt, mint kellett volna: a nagy almafáról a pirosas téli „Kalvilt”, mely nagyobb részint egészen zöld.

1910. október 8.

Tegnap leszüreteltünk. Egypár kosárka szőlőt viszek most mindjárt magammal Miskolcra. Ennyi az egész. Ugyanennyi romlottabb fürtöt adtam húgomnak, hogy majd a maga szinte silány kerti termésével kifacsarja. Ki is facsarta, s mint hallom, az egészből tizenöt-tizenhat liter rabvallató folyadék került ki. Most a teljes[en] kifosztott fák háborítlanul készülhetnek a téli nyugovásra. Vagy mégsem egészen. Novemberben tisztogatni fogom.

A jövő hét folyamán mind itt, mind Miskolcon egy-egy szüret élvezése vár rám. Itt a Vadászy Palié, amott a Csernák Pistáéké. Aztán ugyanott az egyházkerületi közgyűlés, melynek legfőbb tárgya a megválasztott új főgondnok, Dókus Ernő ünnepélyes beigtatása, és a megüresedett püspöki hivatal betöltése iránti intézkedés. Az első nap, október 11. csupán az ünnepélynek lesz szentelve.

A szép, napfényes, őszi időjárás még mindig tart. Ma reggel már nem volt oly ködös, mint tegnap. A meleg 5 R fok. A fák még mindig tartják dús, zöld lombjait. A fák alatt a kövér fű olyan eleven zöld, akár nyár derekán. Egy-két korán érő gyümölcsfájáról hulldogál a sárguló levél.

1910. október 13.

Úgy történt, amint előre ki volt jelölve, s amint vártam is. Tegnapelőtt október 11-én ment végbe Miskolcon Dókus Ernő egyházkerületi főgondnok hivatalba való ünnepélyes beiktatása. Nagy részvét, őszinte lelkesedés. A vármegyéből érkezett világi urak nagy része fényes díszmagyar öltözetben jelent meg; a papok egy része a hivatalos szép egyenruhában, a nagy rész mindennapi feketében. Figyelmetlenség és figyelmetlenség jele, hogy ily ünnepélyen sem tartják kötelességül az ünnepélyes, hivatalos, egyöntetű külső megjelenést. Az új templom egészen megtelt az ünneplő közönséggel. Az elhangzott számos beszédről nem szólhatok, mert fülemig nem érhetek. Egyedül a Vadászy Pali igen szép imáját említem, melyet nekem már előzőleg felolvasott. Ő helyettesíti most a püspököt mint legidősebb esperes.

Az ünnepélyt fényes közebed zárta be a „Korona” dísztermében. Mindnyájan az új főgondnok vendégei voltunk. Dicsértük különösen finom hegyaljai borait. Alkalmam volt itt közelebről ismerkedni Antal Gábor és Eröss Lajos püspökökkel, gróf Dégenfeld József e.k. főgondnokkal, Kovácsy N., a pesti egyház főgondnokával. A mellettem ülő világi főjegyzőnk, Szalay Lászlót pedig nagyon szép, tartalmas, korszerű felköszöntő beszédének hatása alatt barátságommal kínáltam meg.

Másnap volt az egyházkerületi közgyűlés, melyre most rendkívül sok tárgy elvégzése várákozott. Az új főgondnok ezen első elnöklése is mutatta, hogy valóban rátermett a hivatalára. Én a gyűlésen úgyszólván csak megmutattam magamat. Pár óra múlva eltávoztam azzal a bosszús érzéssel, hogy a tanácskozásból semmit sem hallok.

A fiúk Ruzsin-hegyi szüretjén két gyönyörű, meleg, őszi napon, október 9-én és 10-én részt vettem. Örömet szerzett a szép nap, a gyönyörű vidék, a kedves kis társaság. De azután bizony éreztette magát a kimerültség, a fáradalom. Ami elő[tt] régebben könnyű volt, most mind nehezzé válik.

Pár óra múlva itt megint felgyalogok a magas hegyre Vadászy Paliék szüreti ebédjére. Új gyönyörűség, új fáradalom. Könnyítse az, hogy utam arrafelé szüleim sírja mellett vezet.

1910. október 14.

Homályos, de enyhe, csendes idő kedvezett a tegnapi szüretnek. A láthatár területét sűrű ködös levegő borította, s korlátozta a gyönyörű eget, melyet az alattunk elterülő, rendkívül bájos vidék szemlélete különben nyújtott volna. Tizenhat vagy tizennyolc különböző korú vendég foglalt helyet a szüreti asztalnál, többnyire mindnyájan a rokonsághoz tartozók. Ott töltöttem a nap nagy részét esti öt óráig.

Elnéztem s elgondolkoztam, hogy csak ezen a szőlőhegyen is, s az ezen elterülő pincesorokon is hány részlet cserélt már s hány birtokost csak az én gyer-

mekkorom óta is. Mily változó a föld minden bírhatása! Mint a színpadon a szereplők, egymást váltják a birtokosok.

Succedunt novi, veteres migrate coloni! Régi lakó takarodj! Új fog bevonulni utánad.

*Büszke ne légy büszke palotádra,
El kell hagynod talán nemsokára
Úgy nézd, mintha vendéglőház lenne
S te magad csak átutazó benne.*

*Új vendége lesz tán, kit szerettél
Talán az, kit sobasem ismertél,
Vagy gúnyjára a mulandóságnak
Ellenséged veszi át magának.*

Mai nap már elkomorult az idő. Borongó, szeles, híves. Esővel fenyeget. Mindamellet újra nekiindulok a hegynek, kigyalogolok hozzájuk, s ezzel aztán a jövő hétig búcsút veszek a szüreti örömöktől. Azok sem a régiek többé.

1910. október 15.

A zord idő tegnap egész estig kitartott. Hideg, rendkívül szeles, szinte fagyaláló. A szedők alig állhatták. A vendégek pedig többnyire bent a fűtött szobában szorongottunk. A láthatár ugyan tiszta volt most. Néha a nap is kipillantott a fellegek közül, de hideg fénnel. Fiatal, erősebb szemek hóval borítottnak látták a láthatár messzeségében emelkedő hegytetőket. Erről a szüretelőhelyről tiszta időben világosan kivehetők a Kárpátok.

A szőlőtermést nagyon megrontották a múlt hetekben történt esőzések. Rotadás állott be. Csökkent mind a mennyiség, mind a minőség. A must ára azonban az idén szokatlanul felszökkent. Régebben átlag 16-18 krajcár közt váltakozott literenként. Most 20 Kr-on is felül kél. Nem mintha különös jó minőségű volna az idei termés, hanem azért, mert, amint hírlik, országszerte kevés a termés, különösen a homokos területek[en], honnan azelőtt nagy része került a borfogyasztásnak. A mostani magas ár tehát közepes vagy kevés termés mellett is nyújt némi hasznot a termelőknek.

Most is korán estefelé búcsúztam el a szüreti társaságtól. Az eléggé hosszú és magas hegyi utat mind oda-, mind visszafelé nagyobb fáradtság nélkül tettem meg. Még ma itt időzöm. Itt most már nincs végezni valóm. Holnap reggel visszautazom. Pár hét múlva, mikor a fákban a nedvforgás megszűnik, ismét itt leszek, s akkor kertemben a gyümölcsfák tisztogatása, téli pihenésre való készítgetése elég munkát fog adni.

1910. november 11.

Post Martinum novum vinum! Itt van Márton napja. Szedhetjük a már itt-ott tükrösre tisztult, részint vékony szőkévé tökéletesbült újbort. Eléggé gyarlónak és

savanyúnak hallom mindenfelé. A magam tapasztalása is bizonyítja.. A folytonos esős idő mindig meggátolt az idelátogatásban. Hiába vártam derültebb napokra. Hiába tűzöttem határidőt a jövetelre. Tegnapelőtt és tegnap mégis jobbra fordulni látszott. Legalább nem esett. Így jöttem ide tegnap délre, s kertemben elvégeztem a legszükségesebbet, amit el akartam végezni. De már este ismét megeredtek az ég csatornái, s egész éjjel bőven nyitva voltak. Reggel pedig arra ébredtünk, hogy a háztetőket és a hegyeket sűrű hó borítja, az első hó, és az eső is hulldogál. A meleg 4 fok volt, s a hó egypár óra múlva teljesen eltűnt. Az utca pocsolyában úszik, az égbolt esős fellegekkel van bevonva. Most már szobámba vagyok szorítva. Itt pepecselek s üzöm az unalmat, amint lehet.

Tegnap este a küszöbön levő püspökválasztásról beszélgettünk Vadászy Pali esperes öcsémmel. Erős harc látszik folyni a két jelölt: Fejes István és Tüdös István között. Amaz, mint minden tekintetben arra való, régi, kipróbált, érdemes lelkes, a higgadt gondolkodású értelmiség jelöltje; emez az „Országos [Református] Lelkész Egyesület” („ORLE”) turbulens tagjaié. Tüdös eléggé tanult, eszes pap. De a nyilvános téren szereplése nem paphoz illő, nyers, túlzó, türelmetlen, kortescélokot szolgáló annyira, hogy az utóbbi képviselőválasztás alkalmával Miskolcon, népgyűlésen az új „munkapárt” embereit hazaárulóknak, Bécs lakályainak bélyegezte. Ily ember kezében nagyon letörpülne az egyházkerület püspöki hivatala.

1910. november 12.

A tegnapi zúrzavaros idő eredménye, a nagy sár még ma is alig lábolható. A kerti munka folytatása szünetel. A fák gyökereinek körültányozása, a rózsafák elföldelése nem történhetik, bár a mai nap meglehetősen lehűlt a levegő, s a különben még mindig felhős ég esővel nemigen fenyeget. Most dél felé 5 fok meleget mutat a hőmérő.

Itt időzésem alatt a lapokon kívül semmi egyebet nem olvastam. Eléggé kopár időtöltés. Ma délig levelet írtam Hanvay Zoltánnak a püspökválasztási korteskedés és egyéb tárgyban. Úgy hallom, hogy az ő presbitériuma is, az ő véleménye ellenére, Tüdösre adta szavazatát. Bizonytal nem gondoskodott idejekorán a presbiterek felvilágosításáról. Ily esetekben, de egyéb közügyekben is, mások tanácsa és véleménye irányozza a népet, még oly dolgokban is, melyek őt magát legközelebről s legközvetlenebbül érdeklik.

Vadászy Paliéknál ebédeltem. Ebéd után keresztleányuk, akit ők neveltek és nevelnek, a most már árva Takaró Irmus kirakta előttem s bemutatta azt a nagymennyiségű különféle női munkát, fehérneműt, hímzéseket és egyebet, amelyeket ő a maga számára a jövő reményében készítgetett. Megdicsértem szorgalmát és ügyességét. A természet e két jó tulajdonnal pótolta nála azt, amit egyebekben tőle megtagadott. Szívesen adtam neki ösztönzésül néhány koronát. Szegény három árva leányka, bizony igen rászorul a rokonok és a jó emberek segítségére.

Miskolc

1910. november 25.

Itt Miskolcon írom e sorokat. Nem akarok most kiszállani szentpéteri „üres fészkeembe”. Itt tartanak a körülmények és érzéseim. November 18-án töltöttem

be életem nyolcvanötödik évét. Azt hittem, hogy most is szinte észrevétlenül halad el fölöttem ez a nap, mint a múlt években. De akaratom ellenére szinte ünneptetessé vált. Az itteni vasúti állami elemi iskola összes tanítói és növendékei igazgatójuk vezetése alatt kerestek föl. Üdvözlő beszédeket tartottak, s nagy virágbokrétát nyújtottak át. Az ünneptetést közhírré tették a miskolci hírlapok, s azokból átvették a fővárosiak. Így közfigyelem tárgya lettem, s közeli és távoli ismerőseimtől egymás után érkeztek a különböző megemlékezések és üdvözletek, melyeket én egytől-egyig külön levélben köszöntem meg.

Mit mondjak az élet véghatára felé az ily megtiszteltetésről? Örömré hangoló-e? Vagy komoly, bús gondolatokat, sőt éppen szomorúságot keltő? Végső útravalónak tekintsem-e az emberek ilyenét figyelmét és részvétét? Vagy jutalomnak a múltért s bátorítónak az előtttem álló rövid jövőre? Ha magamat jól megvizsgálom, bizony kevés érdemet találok hosszú életemben arra, hogy az emberek ily rokonszenvvel és elismeréssel fordulnak felém. Szerettem az embereket; költészetemet is csak a szeretet nyájas melege hatja át. Talán ennek a szeretetnek mintegy visszasugárzása vetődik rám közel és távol ismerőseim szívéből. Vagy tán már maga ez a magas életkor önmagában is méltó, felöltő tárgya a közfigyelemnek és érdeklődésnek? Legyen bármint, én csendes hálával fogadom annak jeleit, s elteszem emlékül, ha lenne valaki, aki földi pályám bevezése után azokon még elmélázik.

De az évforduló ünneplése igen szomorú érzések közt talált engem. Halálos betegség kínjait szenvedni éppen ezekben a napokban az az én kedves nőrokonom, akinek életben maradásáért már egyszer a nyár folyamán is annyit aggódtam. Akkor a bikkszádi [fürdőből] hazatérve lassan-lassan erősbödni látszott megrongált egészsége. A magas szőlőhegyet gyakran meglátogatta. Ott a tiszta, friss levegő mindig jótékony hatással volt hanyatlásnak indult szerveire, fájdalmas beteg szívére, nehéz lélegzésére. De a hívesebb napok beálltával rohamosan csökkent az ereje, veszni kezdett az étvágya, gyakran elővették a fuldoklási rohamok s az érzelmeszedés kínos fájdalmai. E hó 15-én, kedden egy ily roham ágyba döntötte, s azóta élet és halál között lebeg gyötrelmes kínokat szenvedve éjjel-nappal, különösen éjjelenként. Egész gyöngye szervezete tönkrement, se a körülte levők leggondosabb ápolása, se orvosainak tudománya nem biztat sikerrel. A pillanatnyi javulás vagy könnyebbülés is csak éppen csalóka játéka a kikerülhetetlen végnek.

Napról napra szorongató, fájdalmas izgatottsággal várom róla a híreket, vagy olykor magam kérdezősködöm a mellette levőktől. Nem tudok beletörődni a változhatlanba. Pedig bele kell. Mindenképpen igyekezném szenvedő állapotának enyhítéséhez járulni. Nemigen lelhetem módját. A régi előzmények, a szenvedésbe fészelt bajok évek óta folyvást őrlték egészségét. Láttuk lassú közelgését az elmúlás felé. De mégis mintegy szándékosan eltakargattuk magunk előtt a sötét jövő képét, míg őt köröttünk forogni, tevékenykedni, apró házi gondjaival örömet foglalkozni szemléltük... És ki tudja, az Isten csudatevő kegyelme nem fogja-e őt még most is visszaadni az életnek, ha csak rövid időre is? Mert hogy hosszabb időre adja, ahhoz már reményünk nem lehet. Elején áll az ő alakja azon keveseknek, akik szívemhez a közönségesnél erősebb kötélléssel fűződtek.

Miskolc

1910. november 26.

Tegnap először láttam őt, mióta súlyos betegsége ágyhoz szögezte. Bizony rendkívül megviselte a szenvedés. Lesoványodott, s oly gyenge, hogy alig eszmél. Mint mondják, nyugodtabban, jobban van kissé, mint eddig volt. De úgy látom én az ő állapotát, hogy az a jobb kép csak éppen egy csalékony sugárka. Készítem magamat a végbúcsúra. Izgatva és fájdalmasan nehezedik rám a közelében töltött éveim emléke; az a meleg rokonszenv és tiszta szeretet, mellyel folyvást rajtam csüggött, az a becslés, az a szeretettejjes ragaszkodás, mellyel szinte testvérileg éreztem őt magamba csatolva. Sorsát, szomorú helyzetét mindig érdeklődő figyelemmel kísértem, s igyekeztem őt megnyugtatni, s amint tőlem telt, örömet is szerezni neki.

Most ez az egész kedélyvilág eltűnőben látszik előttem. Próbálok kibékülni a helyzettel. Egy-egy percre lefolytom a felzaklatott érzéseket, az ész parancsa alá hajtom a szívet, de vissza-visszapattan, mint a földre hajlított fiatal sudar. Sokszor eszembe jut, hogy könnyebb okos tanácsokkal ellátnunk a szenvedőt, mint hasznát venni azoknak, mikor magunk szenvedünk. Óh, én mindig igen tudtam érzékeny szívem és józan eszem sugallata szerint osztogatni az ily tanácsokat!

Már a múlt nyáron elszenedett nagy betegsége is elvette tőlem a reményt életben maradása felett. Két sóhajtást foglaltam költeménybe az ő elmúlásáról. Akkor csudálatosan megtartotta az irgalmas Isten... Most a múlt napokban a gyászjelentést írtam meg elhunytáról, s itt tartom készen az íróasztalomon. Félek, de szinte bizonyosnak látom, hogy nemsokára szükség lesz rá. Fejünk felett közel álapodott meg a sűrű sötét felleg: minden pillanatban lezúghat belőle a vihar.

Miskolc

1910. november 28.

Oly sokan emlékeztek meg rólam közelből és távolból a 85. évforduló alkalmából élő szóval vagy írásban nyilvánított üdvözetekkel, hogy alig bírtam megköszönni. Akik levélben kerestek föl, azoknak egytől-egyig levélben válaszoltam. Lipcsey Ádám üdvözlő soraihoz még verset is csatolt. Kozma Andor pedig a „Borszem Jankóban” közölt egy meleg hangú, szép köszöntő költeményt, melynek egy kefelenyomatú példánya az ő neve aláírásával még a közlés előtt megküldetett nekem. Tanintézetektől is vettem üdvözetet Debrecenből is, Budapestről is. Igazán bőkezű és változatos méltatása azon szűkkörű költői működésnek, melyet én hosszú pályámon kifejtettem. Részes ebben talán egyéniségem s emberekkel való érintkezésem is. Tagadhatatlanul kedves, megnyugtató tapasztalás, de további buzgó működésre már alig serkentheti a meglazult erőt.

Az üresedésben levő püspöki hivatal betöltése végett a presbitériumok által beküldött szavazatokat Sárospatakon november 21-én bontotta fel az arra rendelt bizottság. A beadott 373 szavazatból Fejes István 227-et, Tüdős István 138-at kapott. Így Fejes István 89 szavazattöbbséggel lett az egyházkerület püspöke. Győzött tehát a józan megfontolás s a valódi érdemek és az arravalóság méltó elismerése. De azért a 138 szavazat mégis elszomorító nem csekély jele a most felszínen

zavargó, „status in statu” „ORLE” hatásának. Ők már politikát látnak a választás lefolyásában. Azt mondják: a kormányon levő „munkapárt” győzte itt le a „48-at”. Tehát ők a javítók, a békésen egyesülők politikai zászló alatt küzdenek egyházi törekvésökben.

Szeretnék már kilátogatni Szentpéterre. Rég nem voltam ott. Semmi teendő nem hív oda. Mennék csak éppen, hogy ott legyenek. Eddig a nemigen kedvező időjárás is, de főleg az tartott vissza, hogy a szegény betegnek válságos állapota katasztrófával fenyegetett. Most, úgy hallom, valamennyire javulni kezd. Talán e hétvége felé kiszállhatok az „üres fészekbe”.

1910. december 3.

Úgy látszik, hogy az ég különös kegyelme, szinte csodatevő ereje most is életben hagyja még a mi kedves miskolci nagybetegünket, aki valósággal a halál karjai közt gyötrődött a múlt napokban. Környezete reménytelenül lemondott róla. Beteg szíve egy-egy fuldoklási rohammal minden pillanatban egy pillanatban kiolthatta életének gyöngén pislogó fáklyáját. Váratlanul meglepőleg jóra fordult a kétségbeesítő helyzet. Kezd visszatérni elcsüggedt ereje s folyvást szünetelő étvágya. Talán köztünk marad még, de minden bizonnyal csak rövid időre.

Hosszú halogatás és távollét után tegnapelőtt én is kijuthattam ide csúnya, sáros, esős napon meglátni a rokonokat, „üres fészket”, téli álomra minden részletében elkészített kertemet. Különös okom az idejövételre nem volt.

Nagy meglepetés várt Szentpéteren. A villanyvilágítás, melyet a város közönsége kölcsönvett pénzen létesített, az idejövetelem előtti napon életbe lépett. Az utcák vonalán jó sűrűn elhelyezett oszlopokon este mindenütt kigyúlt a villanyfény oly intenzitással, hogy kényelmesen, tisztán látva lehetett járnikelni a most nagy sárban úszó utcáinkon. Nagy haladás ez, megható jele a művelődés feltartóztatlan fejlődésének. Így következnek majd egymás után a tökélyesbülés többi kisebb-nagyobb vívmánya is. Vajha ez a külső szép világítás behatolna serkentőleg a szentpéteri nép belső lelki és erkölcsi világába is! [...] tapasztalni, hogy a régi időkhöz képest ez a világ is sokat tisztult és nemesült itt.

Időjárásunk nem akar téliesre fordulni. A múlt hónap vége felé volt egypár száraz, hideg napunk, azután havas és esős. Azóta ez a nedves, sáros állapot folyvást tart. Itt a sártengerben a járás-kelés a legkellemetlenebb. Ezen a villanyvilágítás sem segít. Nem is mulatok itt holnap reggelnél tovább. A rendkívül homályos idő az olvasásra sem alkalmas. Délutáni három órakor még az ablak mellett is öszszefutnak szemem előtt a betűk. A hőmérő folyvást 4-5 fok R. meleget mutat. Rózsáim a föld alatt, gyümölcsfáim a föld felett kényelmesen pihennek.

1910. december 6.

Gyász eset hozott vissza ily hamar. Vadászy Pali öcsém testvérnéje tegnapelőtt éjjel alig négy napos szenvedés után meghalt. Halála váratlan volt. Hóna alatt folyosó-féle daganat támadt, s néhány nap alatt, minden orvosi segítség dacára, megölte. Özvegy papné volt. Több év óta itt élt Szentpéteren saját házában, egyedül. Fiai már rég távol élnek pályájokon. A három közül egy, elvetemedett csavargó,

örökös fájdalmat okozott neki. Egyszerű, munkás élete, gondos takarékosága, anyai áldozatkészsége ennél az egyénél nem jutalmazta meg magát. Férje régebben elhalt. Tóth Miklós egykor bánfalusi lelkész volt; ott pihen. Ő, Vadászy Amália attól távol itt fog nyugodni a szentpéteri temetőben. Temetése ma délelőtt tíz órakor történik. Hatvanhét évet élt.

Miskolcra is csak szomorúságot hoztam ide magammal. A mi kedves nagybetegünket, úgy látszik, nem akarja a bölcs Isten a biztos javulás útjára segíteni. Egy-egy pillanatnyi látszólagos felüdülés után mindjárt következik a visszaesés. Elgyötrött, gyöngye szervezete végleg ki van merülve. Életerejére már csak a végsőt lo-bogó mécs. Közelget a ki nem kerülhető csapás, melynek súlyát nálamnál talán senki sem fogja leverőbben érezni.

És hogy dúlong körülünk, közelünkben a halál! Ugyancsak tegnapelőtt halt meg szinte váratlanul Miskolcon Zelenka Pál evangélikus püspök. Testileg-lelkileg összetörte az a kétes hírű hajsza és nyilvános per, mely ez évben ellene megindult. A büszke, önérzetes férfiú főhivatala magaslatán, erkölcsi alapjában érezte a megrendülést. Egy régi ballépése nemcsak jó hírnevét, de életét is áldozatul kívánta. Kegyetlen végzet! Jobb sorsot érdemelt. Dicsőítés helyett közsajnálattal kíséri sírjába. Holnap lesz végtisztessége, melyen magam is részt veszek.

Ugyancsak most ragadta el a halál Miskolcon Hosszú Gyula pénzügyi igazgató egyik felnőtt, szép leányát rövid betegség után. Mint mondják, skárlatban halt meg. Óh, ez az örök kaszás nem válogat, úgyszólván szemhunyva működik!

A temetési szertartás véget ért. Én nem kísértem fel a koporsót a hegyre, a temetőbe. A sikamlós, sáros út nem volt arra alkalmas, erőm sem igen lett volna elegendő. A szertartás megszokott, egyszerű volt: harmóniás ének, halotti beszéd és ima. Az én rest fülemből egyikből sem jutott érthető hang vagy szózat. Az éneke-re nézve az jutott eszembe, hogy mennyivel szebb, lélekemelőbb volna, ha ilyenkor az egész gyülekezet énekelne valamely arra való zsoltárt vagy közéneket, például 92. zsoltárt: „Tebenned bízunk eleitől fogva...” Ezáltal a gyülekezet részvéte nyilvános kifejezést nyerne.

A mulandóság csakugyan sűrűn jelentkezik most az én ismeretségi körében. Most hallom a hírt, hogy Lossonczy Károlyné – Vay Leonie Bábólnán, Komárom megyében szintén meghalt tegnap vagy tegnapelőtt. Tündöklő szépsége volt egykor Borsod megyének. Később reájok nehezült a sors keze: nyomorba jutottak. Vagyontalanná lett férje a méntelepnél nyert alkalmazást, megélhetést. Gyermekükben sem voltak szerencsések. Elvette a szerencsét azoknak megbomlott viselete és halálok. Így hervadt el szomorú, alanti helyzetben az egykor magaslaton díszlő virág.

Ebéd után vagyok. Úgy látszik, hogy a halálhír csak nem akar véget érni. Most érkezik Borsodfalujából a távsürgöny, hogy a szegény Juszti, édesanyám testvérének egyik földhöz ragadt leánya, a kétszer is özvegy asszony [meghalt]. Sokat nyomorgott. Már apám, anyám idejében folytonos segítségünkben részesült. Az utóbbi néhány év alatt én küldözgettem neki segítséget. Mostoha sorsot mért rá a gondviselés. Apja iskolai néptanító volt hajdan itt, Kápolnán. A szülék halála után a gyermekek világgá széledtek. Első pihenést a rokonoknál találtak. De azután

szétszórta őket a sors kereke. Talán szegény Juszi volt köztük a legszerencsétlenebb. Sokáig nyomorgott. Sokáig tartó szenvedés után nyitotta fel neki az örök nyugalom ajtaját a könyörülő halál. Néhány forintot küldtem a temetésére.

1910. december 26.

Karácsony második napját ünnepeljük. Tegnap a templomi áhítatosságban én is részt vettem, s a hívek seregével együtt járultam az úrasztalához.

Az időjárás, úgy látszik, csakugyan kikökönt a rendes kerékvágásból. Az egész ősz és a tél is mindedig folytonosan esős, ködös, nedves napokat hozott. Nem bírunk kivergődni a sárból. Ez már nem is fekete, hanem sáros Karácsony volt, közben-közben egy-két hideg nap. Hó is mutatkozott, de csak futólag. Sokszor pedig valóságos fényes, tavaszi, meleg idő. Szinte félelmes előjele a jövőnek. Mindamellettséltálgatok kertem kavicsos ösvényén. Nézegetem a még aludó, de itt-ott gömbölyödő rügyeket, az árva, fekete színben hallgató fákat, melyekről éppen most akarom dalba önteni, hogy ők az én gyermekeim: a jók, a hívek, a hálásak, a természetet különös kedveltjei. Egyszer ugyan emlékeztem már rólok. Verseim közt ott vannak a *Beszélő fák*. Nem tudom, megszabadulhatok-e teljesen az ismertektől, ha újra emlékezem. Új bizonyíték a képzeletem szűk körének, melyet mindig éreztem.

Bizony eléggé üresen telnek-múlnak tőlem a nyolcvanhatodik év napjai. Hiszen foglalkozás nélkül sohasem vagyok, olvasgatok össze-vissza minden terv, cél és eredmény nélkül. Írással is babrálgatok, de az már említésre sem méltó. E részben még sikeresebb volt az a pár heti teljes elvonulás melyet a múlt nyáron is a Tátrában töltöttem. – Ott egy kis nyugtalanságot leszámítva egészen a magamé voltam. A magány meghozta néha az ihletés perceit.

Most életem folyását kezdem írni az „Akadémia” számára, hogy e részben a szabálynak eleget tegyek. Oly egyszerű, oly változatosság nélküli, egyhangú az én életem, hogy arról alig lehet valamit írni. Nyugodt, zajtalan, harmonikus volt. Egyszer már a magam számára feljegyeztem róla, ami eszembe jutott. Megvan fiókomban *Visszatekintés* cím alatt. De nyilvánosan is elmondták már életem főbb mozzanatait könyvekben és hírlapokban.

Shakespeare fordításomnak, a *Vízkeresztnek* átvizsgálását és javítgatását csudálatos türelemmel és szeretettel végezte most Bayer József akadémiai tagtársam. Száz lapot meghaladnak jegyzetei. Főleg az értelem helyesbítésére vonatkoznak. Nagy szakismerettel és nyelvtudással végezte. Magam is tüzetesen átvizsgáltam jegyzeteit, s csekély kivételekkel helybenhagytam. Nagy hasznát fogja venni egy új Shakesp.-kiadás.

Ezek a sorok utolsók már itt ebben az évben. Különösebb új örömöket nem hozott ez számomra, de különösebb szenvedéseket és nagy bánatot sem. Isten különös ajándéka volt önmaga az esztendő, mely engem életben és egészségben megtartott.

Tegnapelőtt érkeztem, holnap reggel búcsút veszek.

1911. február 1.

Az új évben ma vagyok itt először. Nem volt különös okom előbb jönni. Ez a rendes sarkából kikökönt téli időjárás sem igen csalogatott. Mert alig értünk

ilyen abnormális telet. Az időjárás egészen a legutóbbi napokig enyhe tavaszi vagy őszi volt, hol gyönyörű napfényes, hol borongó esős, ködös, egészben szinte félelmes. Néhány nap óta fordult igazi téli hidegre. Egymást érik a gyönyörű fehér jeget szállító szekerek úgy itt, mint Miskolcon. Attól tarthatni, hogy a tél későn fogja utánapótolni, amit elmulasztott.

Az új év megtartott engem eddig abban kivételes lelki-testi jó állapotban, melyben az óév átadott neki. Följegyzésre méltó különös örömekeket nem hozott, de történt körültem néhány veszteség, mely többé-kevésbé engem is érintett. Közelemben aratott a halál. A múlt hónap közepén váratlanul röppent ki az élők sorából Miskolcon özvegy Melczer Gyuláné Vay Róza bárónő. Minden előző jel nélkül szívszélhűdés vetett neki véget egy pillanat alatt. Sok kedves emlékem fűződik hozzá megyei főjegyzőségem éveiből, midőn férje alispán volt. Költői hajlamú, szellemes, nemes lelkű nő volt. Irántam mindig a legmelegebb rokonszenvet érzette és tanúsította egész haláláig. Hatvankilenc éves volt.

Szintén a múlt hónap 22-én sújtott le a csapás Vadászy Dezső öcsém családjára is Edelenyben. Gyönyörűen fejlődő, rendkívül eleven, eszes fiacskájok, a három és fél éves Dezsőket hét napi lázas betegség után visszaszólította magához az ég. Leírhatatlan fájdalmat hagyott maga után különösen a szülők, de a nagyszülők szívében is. Egyszerre keserűvé lettek a kedves gyermektől nyert örömeke, semmi vé a hozzákötött remények.

A közelemben látogató mulandóság rovatába tartozik az is, hogy miskolci lakásom tulajdonosnője, özvegy Mikuleczky Istvánné – Kun Ilona szélhűdés folytán néhány napi eszméletlen állapotában meghalt. Temetése tegnap délután volt. Ideutazásom miatt meg nem jelenhettem ott. Öt felnőtt gyermek anyja, jelentékeny vagyonú – mégis, amint mondják, sok bajjal küzdött a gyermekei miatt. Férje valaha tanítványom volt a miskolci gimnáziumban.

Bizony mindig ritkábban látogat már az elbúcsúzott Múza. Alig írtam valami újabbat. Egy hat strófás versecske lett a kedvencem, melyet *Gyermekeim* címmel a kertem fáiról írtam közelebb. Nem új az eszme. Egyszer már hangot adtam annak a *Beszélő fák* című versemben. Talán valami ismétlést sem kerülhettem ki, mely az én képzeletem szűk körének új bizonyítéka. De a darabka mégis kedves nekem hangja és formája miatt.

Most főleg az az alkalom hozott ide, hogy egyik elhalt húgom unokája, Bodnár Irma ma este tartja eljegyzését Ferenczy Dániel fiatal káplánnal, akit a múlt napok[ban] a tiszatarjáni egyházközség választott meg lelkészének. Mondják, jó szónok, derék fiatal férfi s a közönség tetszését megnyerni tudó egyéniség. Ki tudja, mily sors várja őket az életpályán, melynek küszöbére ma lépnek, ha majd a küszöböt átlépték, s karöltve kell haladniuk a bizonytalan úton?

Görgey Arturról is aggasztó hírt hoznak a legközelebbi hírlapok. Eddig szelíd lefolyásúnak állították influenzális betegségét. Most rossz fordulatot jeleznek. A múlt hó 30-án töltötte be a kilencvenharmadik életét. Ily korban a legcsekélyebb betegség is közel sodorja az embert az elmúláshoz. Korunknak egyik tragikus, nagy példája s öntudatával szilárdított bámulatos jellem tűnik el vele, melynek elégtétellel tartozik a jövőre... Tegnapelőtt írtam öccsének, Görgey Pistának biztos híradását.

Gyermekeim, gyümölcsfáim mélyen alusszák a téli álmot, de azért mégis, dacára a fagyos időnek, meglátogatom őket napjában, s dermedett gallyaikat szemlélve is fölbredésük idejére, a tavaszra gondolok, s gondolatban szinte biztatom őket, mintha álmukban is csakugyan érzének.

Miskolc

1911. március 20.

Úgy látszik, csakugyan érkezni akar a tavasz, nemcsak a naptár szerint, de valósággal is. Enyhe, napfényes napjaink járnak, bár közben-közben a szeszélyes március természete szerint gyors és gyorsan eltűnő változással.

A közelmúlt napok engemet eléggé érzékenyen érintő körülményeket hoztak. Följegyzéseket nem akarom akkorra halasztani, midőn majd Szentpéterre kilátogatok az „üres fészekbe”. A sorrend így következik.

A múlt nyáron tátrai hűsölésem alatt írtam egy *Aratás* című versecskét. Annak az egyszerű életnek képe forgott előttem, melyet az én öreg szüléim folytattak. Vágyakoztam utána. Közvetlen természetességgel vettem papírra annak vonásait, végezve azzal, hogy az egyszerű boldog élet után való ábrándom és vágyakozásom elkésett. A „Budapesti Szemlének” küldtem a verset. Ámulatba ejtett a hatás, melyet a kis költemény ott az írók között ébresztett. Rendkívül magasztaló nyilatkozatok történtek: Kozma Andor elragadtatással írt nekem róla oly kifejezésekkel, hogy szinte magam előtt pirultam. Ő olvasta fel a „Kisfaludy Társaság” március havi ülésén. Ott is úgy fogadták, amint ilyes lírai költeményt talán sohasem. Beöthy Zsolt tolmácsolta a hatást. Elhatározták, hogy nekem üdvözlőlevelet küld a társaság, hogy taggá választásom ötvenedik évfordulóját, mely a jövő évben lesz, itt Miskolcon tartandó gyűlésében fogja ünnepelni a társaság.

Így juttat nekem dús virágot életem késő téli évszakában a „Múza kegyelme”, így hanyatlik alá rózsafelhők közt a lemenő nap! Következnek a szomorúbb tartalmú események.

Jeszenszky Ferenc Túróc megyei, kostyáni birtokos valaha, 1846–47-ben jogásztársam volt Kézsmárkon. Azóta semmit sem tudtunk egymásról. Ezelőtt egy pár évvel levéllel fordult hozzám, kérdezve, hogy én vagyok-e az a Lévy, akivel együtt tanult Kézsmárkon. Azután néhányszor levelet váltottunk életünk történetéről, körülményeinkről. Kissé tótos előadásában gyakran emlegette közeli elmúlásunkat. Mi ketten vagyunk – úgy mond – az akkori kézsmárki juristák utolsó mohikánjai; őt az asztma gyötri stb. Február vége felé kapom a gyászjelentést, hogy „nagyjesezni Jeszenszky Ferenc földbirtokos, volt ügyvéd és uradalmi ügyész Turóc m. törv. bizottságának tagja életének 84-dik évében febr. hó 22-dikén délelőtt 11 és fél órakor rövid szenvedés után elhunyt”. A gyászlap alá van írva két lány és három unokája.

Az egyik mohikán tehát elköltözött: magam maradtam. Feljegyzem ide emléket azon rövid érintkezés után, melyet régi-régi tanulóidőnkre való hivatkozással ő indított meg közöttünk.

Ebben a hónapban erős influenza lepett meg engem. Néhány napig kint járva hordoztam. De azután orvos kézre kerültem, s két teljes hétig ki sem léphettem a

szobából. Nem voltam fekvőbeteg, de testben, lélekben és kedélyben úgy összehúzódva, hogy szinte szerettem volna önmagamtól megszabadulni. Nem olyan ágyhoz szegező betegség ez, de valami lappangó, az egész szervezetet átható, szinte megbénító csapás. Erős köhögés, förtelmes köpködés, taknyosság és teljes étvágytalanság. Éppen tíz esztendeje, hogy gyomorhurutban nagybeteg voltam, melyből aztán a Táttra gyógyított ki. Azóta soha egy órára se volt betegségnek mondható bajom. Annál nehezebbemre esett most ez a - meglepetés. Most már, a harmadik héten, kezdek magamhoz térni. Néha ki is mehetek a szabad levegőre, de még mindig érzem a baj maradványát.

Redőcs jó Jucika!

Hogyan is történjen meg az a kivételével je -
 sajtó, a mely szerint engem napot van gőzösi
 ga betegnek való' jünem ebédre? Hát az a
 gőz örne, nagyon törtésem, de azon csak annyira
 értem az érzésem, hogy az ebédnél nem kell nekem
 több, min egy magán a szeretőm. Az pedig, hogy
 még egy mag, megvalom, de jálom. Egy tárgy a
 van, melyből eszem is szeretem, és hozzá még
 valami nem kétes em' való' - azaz elég, az
 egy utas a mi vég az a jó szeretőm fent és
 néha is a leve.

Ma az orvos azt mondta, hogy elég nyugodt
 szabad lévelem a kórházban. Tehát a Jucika
 mindegyikre és jóvali jüagát mából ki-
 mönt. Az enna bizony main nevé is a gőz
 dek határával is törtéssel és kórházban, ha
 a mi a egész égi állapota jó hír hallarál'.

Nem is lehet ez a kórház - Jucikát a
 ennyit sem próbálom. Múltkor az a jüagát
 utas emberrel és a gőzösi abtalfüggetl
 Csenak a jó egészséget?

hüvelyesek után barófia

Fényes

Működés 1911. márcs. 10.

55. kóp. Lévaý levele özv. Tóth Lászlóné Csenák Judit-hoz

Megtörtént, amit régen várnom lehetett. Az én szeretett barátom, Horváth Lajos március 12. napján esti kilenc órakor jobb létre szenderült. Szinte két év óta kötötte őt szobához s tartotta távol a társaságtól az emésztő betegség: asztma és érlemeszésedés, gyötörte az elfulladás. 1906 óta nem láthatta már a Táttra, melyet harminc évig látogatott. Rohama napjában kétszer-háromszor is meglepte. Sokat szenvedett. Szenvetését, melyről tudta, hogy a vége biztos halál, kivált az utolsó időkben türelmetlenül, szinte lázongva viselte. Nem bírta megérteni se az Istent, se a természetet, mely őt ily sokáig sújtolja. Sokszor kérdezte: mit követhetem el életemben, hogy ezt a hosszú kínt megérdemeljem? Nem volt már vigasztalásá-ra sem gyönyörű kertje, sem kedves, szép lakása, sem nagy vagyona. Úgy nézte és

emlegette, hogy mindaz már nem az övé. Ereje elfogyott. Szervezete, alakja összetört. Az egykor példányszerű, daliás, szép férfi egy összetöporodott, meggörbült, parányi csontvázzá változott. Rá nézve igazán megváltás volt a halál, melyért gyakran oly szívszakadva könyörgött.

Temetése március 15-én komor, esős napon történt. Fáj, hogy én ott meg nem jelenhettem. Két egész hétig szobához kötött az erős influenza. Ez idő alatt nem is látogathattam őt, amit azelőtt hetenkint legalább egyszer mindig megtettem. Még életében közöltem vele, hogy én az ő sírját az Avason, a mi nagy ódon templomunk árnyékában, Szemere Bertalan sírja mellett óhajtanám. Helyben hagyta. Én akkor mindjárt intézkedtem is annak biztosítása végett az egyházi eljárásnál. Oda temették. Sírját, mint hallom, kellő dísszel, ő hozzá illő módon rendbe fogják majd hozni. Emlékoszlopára a nevének kívül vagy semmit sem kellene írni, vagy ha mégis valamit, csak ennyit: „Hazájának hű fia. Városának, Egyházának nagy jóltevője.”

Mert nagy vagyont hagyott hátra, s abból 262 ezer koronát jótékony célra: százezer koronát a városnak, 60 ezret a ref. gimnáziumnak, 50 ezret a ref. egyháznak az avasi templom restaurálására, és igen sokféle többet-kevesebbet. És azt is akarta, hogy baráti jószágában még halála után is én is részesüljek. Rendelte, hogy a város évenként 800 koronát fizessen nekem a 100 ezer korona kamatjából. Szép, bár fölösleges gondoskodás avégett, hogy az ő emléke a szívemben éljen. Azt már ki nem törölheti onnan az előttem álló rövid idő, nem bármily hosszú idő sem. Ifjúkorom óta soha meg nem szakadt, soha meg nem zavart barátság fűzött hozzá. Egyesített bennünket a kölcsönös szeretet és becsülés. Éreztük, hogy méltók vagyunk egymásra. A múlt század ötvenes éveiben ismerkedtem meg vele elnyomtasunk szomorú korszakában. Én tanár, ő ügyvéd. Véleményünk, meggyőződésünk a közhelyzet megítélésében összhangban állott. A fő kérdésekben egyetérttünk. „Idem velle, idem nolle: ea demum firma amicitia” – mondja Cicero. Szívünk mindig megérezte, megértette egymást.

A korombeli vagy koromhoz közel álló barátim közt ő volt a legutolsó, a legkedvesebb. Leszakítja vagy elveszi előttünk az élet becsét a halál, midőn lassankint elszedi oldalunk mellől szeretteinket. Magunkra maradunk, mint kiirtott erdőben egy otthagyt, száraz fa. Életének nyolcvanhetedik évét töltötte volna be most, április 14-én. Országos nagy érdemei virrasztanak sírja felett, de a folyvást mozgó élet és a mulandóság úgy halad át rajta, mintha semmisen történt volna. Az én szívemben lobog látatlanul a szeretet és emlékezet egy kis mécsvilága, s nemsokára az is kilobban...

Említésre méltó, hogy az elhunytáról szóló gyászjelentés szövegét maga készítette el jó előre. Az ő nagy betűivel írónnal megírva találták asztalán, mindjárt halála után. Pedig halála estéjén én is mindjárt készítettem egy gyászlapot, hogy másnap reggel, ha szükség lesz rá, készen legyen. Azt is előre feljegyezte, hogy táviratilag kiket értesítsenek rögtön az ő haláláról. Mindenre gondja volt, mindent a legnagyobb rendben hagyott, amint életében megszokta szigorú rendben tartani minden dolgát. Családot nem alkotott. Rég elhalt nőtestvérének gyermekei (öten) lettek az általános örökösök. A végrendelet intézkedései szerint könnyen eliga-

zodhattak a tetemes örökségen, mely őket, a szegény sorsúakat, egyszerre jólétre emelte.

Bizony csak ideiglenes szállóvendégei vagyunk az élet nagy palotájának. Csakhamar ki kell onnan költöznünk. Más vendég következik utánunk. „Succedunt novi, veteres migrate coloni.”

1911. március 29.

Az előző két levelet Miskolcon írtam március 20-án. A körülmények hozták úgy magukkal, hogy ott jegyeztem föl. Betegségem és az azutáni gyöngélkedésem miatt csak tegnap látogathattam ide gyönyörű, meleg tavaszi napon, mely még ma is tart. Igen vágytam látni kertem ébredését, gyümölcsfáim rügyezését és végezni a körültekintő szükséges munkát. Rózsafáimat tehát fölszedtem a föld alól, s karóikhoz erősítettem. Satnyák, rosszul vannak elhelyezve, de így is rózsák, az enyémekek, s nekem igen kedvesek. Gyümölcsfáimat pedig permeteztettem rovarölő folyadékkal, dendrinnel. Sok fa tövének környezetét jó széles körben felásattam, s árkába jó portrágyát tömettem, s földdel betakartattam. Reám tehát nemigen panaszkozhatnak gyermekeim.

Megkaptam az *Aratás* alkalmából a „Kisfaludy Társaság” üdvözlétét hivatalos alakban, Beöthy Zsolt elnök és Vargha Gyula titkár aláírásával... Gyönyörű, meleg, szívből fakadt levél, mely több mint elismerés, magasztalásnál is több, szinte csudálkozás afölött, hogy választottja vagyok az isteni gondviselésnek, hogy nekem életem 86. évében is ily dalokat súg a Múza. Büszkélkedném vele, ha természetem engedné. Így csak szívembe rejtem, s némán szemlélgetem. – Megköszöntem mind a „Kisf. Társaságnak”, mind külön Vargha Gyulának, aki a szép üdvözlétet fogalmazta és saját kezével leírta.

1911. március 30.

A halál mindig szedi tőlünk a vámot; néha ritkábban, néha sűrűbben. Hiszen minden élő az övé. Az én közé[le]bbi vagy távolabbi körömben mostanában mégis feltűnően gyakran jelentkezik. Talán engemet környékez. Meglepett különösen Eröss Lajos tiszántúli ref. püspök elhunytja. Egyszer találkoztam vele. Alakjáról csak futólagos emlékezetem van. Két püspöki jelentését olvastam. Abból láttam, mennyire felül állott a közönséges mértéken, mily igen értette, érezte és teljesítette nagy fontosságú állásainak kötelességeit. A végzet sújtolása, hogy alig pár évi működése után elszólította őt az egyház vezérletétől.

Túlságos puritánságát mutatja végrendelkezése, mellyel temetése részletei iránt intézkedett. Az efféle előre való gondoskodást én különben helyeslem. Magam is teszem. Ma adtam át Vadászy Pali öcsémnek írásban a halálom utáni vég-tisztességre vonatkozó részleteket, amint én azokat teljesíteni kívánom. Megírtam a halotti gyászjelentésemet is. Mindezzel meg akartam könnyíteni azoknak gondoskodását, akik majd az én eltakarításom körül fáradozni fognak.

Szinte ijesztőleg fényes, meleg napjaink járnak. Bár esőnk már régóta nem volt, a föld mégis eléggé nedves. A növények szinte szemmel láthatólag fejlődnek. Elnézem különösen dúsan rügyező körtefáimat. Ez alatt a pár nap alatt is, mióta

itt vagyok, csaknem levélbe borultak a rügyek. Szép, tiszta kertemben már most is örömmel sétálgatok.

Miskolc

1911. április 5.

Mily bizonytalan ez a megújuló tavasz! Alig lépett be hozzánk már előzőleg is kecsegtető napokkal, verőfényes, meleg, szinte derék-nyári időjárást hozott, melynek hősege szinte rohamosan csalta ki a fák rügyeit, hogy már leveleik kezdetek kifejlenni, különösen a korábban érő gyümölcsfajok. S íme, tegnap egyszerre kimutatta a foga fehéret. Téli hideggé csökkent a levegő. Először hideg eső, majd hóval vegyesen esett. Még éjjel is havazott. Fagy ugyan, mint hallom, nem volt, de a bőven esett reggeli hó még most tíz órakor is ott fehérlik a házak tetején, bár most már derült, napfényes az idő. Félve gondolok az én szentpéteri fáim biztató, dús rügyezésére, melyeknek látásán máris úgy gyönyörködöm.

Az *Aratást* közli a „Budapesti Szemle” áprilisi száma. A szerkesztő kétszeres vagy annál is több honoráriumot, ötven koronát küldött érte. S ami több, a költeménnyel kapcsolatban egy terjedelmes ismertetést írt az én költészetemről, oly melegget, oly részleteset, minővel én rólam még senki sem emlékezett meg. Jó szív és szeretet sugallata vonul végig rajta. Nem bírál. Hibákat, fogyatkozásokat nemigen említ. Inkább csak a jó tulajdonokat, az előnyös vonásokat szedi össze és emeli ki egy rokonszenves rajzolatban. S hogy annál nagyobb súlya és hitele legyen előadásának, saját nevét is aláírja: Voinovich Géza.

Megköszöntem jószágos figyelmét. Szinte úgy éreztem, hogy részletes rajzolása közelebbről megismertette magamat magammal. Azok a különböző élmények és benyomások, melyek költeményeimben hangot találtak, többnyire feledésbe mentek már nálam. Ő felújította előttem azokat.

Holnapután délutánra idézett engem Szafka Pál kir. közjegyző a Horváth Lajos hagyatékának tárgyalásához. Gondolom, talán nyilatkoznom kell ott: elfogadom-e azt a nyolcszáz korona évi járadékot, melyet a végrendelet szerint a város tartozik nekem fizetni a városnak hagyott százezer korona kamatjából?

Úgy mondják, ezen évi járadék után igen tetemes százalékot kell fizetni most mindjárt. Ha így lesz, akkor én arról az évi járadékról lemondok, a hagyományt nem fogadom el. Nem akarok saját pénzből nagyobb előleget adni avégett, hogy az nekem majd egy év múlva vissza lesz fizetve a városi kamatból, és majd a másik év múlva fogom élvezni az egész évi járadékot. Első ok, hogy nincs rá szükségem; második, hogy az én életkoromban már két évet biztosan várni alig lehet.

Boldogult kedves barátom nemigen gondolta ezt így meg. Ha élne, talán maga is helyeselné lépésemet, s nem venné a baráti kegyelet megsértésének, hogy hagyományát az ő célja és óhajtása szerint nem élvezhetem.

Miskolc

1911. április 6.

Az ország számos vidékéről ugyanolyan zord, sőt még zordabb időjárásról értesítenek a hírlapok, mint minő az nálunk tegnapelőtt és tegnap beköszöntött. S

azóta nemhogy enyhült volna, sőt még zordabbá, keményebbé vált. Már tegnap este erős téli hideg volt. Éjjel aztán kissé havazott, a havazás még most reggel is tart. Mindent fehér lepel borít. Éjszaka erős fagy volt. Igazán félelmes elszomorító gondviselés, ha csak az Ő beláthatlan bölcsessége utóbb mégis mindent jóra nem visz!

Nehezen bírok megszabadulni a kiállott influenza nyomaitól. Hol itt, hol ott mutatkozik nálam fájdalmas maradványa. Különösen a fejem olykor fájó nehézsége és a lábam gyöngesége emlékeztet rá. Lépteimben úgy zsúrolom a földet, mint ahogy szegény Gyulai Pali járkált az utolsó években. Régi étvágyam sem igen akar megjönni. Legtöbbet szenvedek éjjelenként a mindig növekedő urina-baj és régi bal oldali bajom miatt. Így fog már ez menni ezután. Az ócska gépezet hol itt, hol ott bomladozik, míg aztán egyszer összeomlik.

Miskolc

1911. április 7.

A Horváth Lajos hagyatéki ügyének ma délutánra tűzött tárgyalásán nem jelentem meg. Mint hagyományosnak nem is volt kötelességem és okom megjelenni. De szükség sem volt reá. Ma a város polgármesteréhez írott jelentésemben lemondottam a nekem szánt nyolcszáz koronáról, odaajánlottam azt a városnak, hogy a százezer koronával együtt fordítsa azt is arra a jótékony célra, melyet a nagylelkű alapító végrendelete kijelölt. Ezen intézkedésekről a végrendelet végrehajtóját, Bartányi Gyula ügyvédet is értesítettem.

Az én boldogult kedves barátom nem gondolta, hogy nem fogom hasznát vehetni baráti jószívűségének és megemlékezésének. Mintha elfelejtette volna, hogy nagy életkorom nemigen enged biztos kilátást hosszú évekre. De különben is avégett, hogy én őrá, míg élek, mindig megemlékezzem, nem is volt szükség semmiféle hagyományra. Így most már őáltala, reménytelenül, én is jótévője lettem a városnak, mely a nekem szánt évi járadékot azonnal használatba veheti, s a nagy alapítványhoz csatolva a végrendelkező által kijelölt célokra fordíthatja. Gondolom, ez intézkedésem által nincs megsértve az a kegyelet és elismerés, mellyel elhunyt barátom emléke iránt szívem szerint tartozom.

Miskolc

1911. április 13.

Voinovich Géza írja nekem, hogy az ő körében még mindig beszéd tárgya az *Aratás*, hogy Berzeviczy, Kónyi, Dóczy úgy lelkesülnek érte, mint tőlök még sohasem látta, hogy Kubabiknét, Széll Farkas leányát megírhatta vele. No én ugyan legtávolabbról sem gondoltam, hogy annak az igénytelen versecskének ily hatása legyen. Azt is írja, hogy ha az idő kedvezne, most készülnének a tavaly tervezett látogatásra. Úgy emlékszem, a múlt tavaszon Budapesten Voinovichéknél egy ebéd alkalmával talán a háziasszony hozta szóba, hogy ők engem legközelebb meglátogatnak Miskolcon, t. i. a háziasszony és férje, [és] gróf Vay Gáborné és Dóczy Lajos... Kedves meglepetés volna, kivált, ha akkor történnék, mikor itt körülünk a természet már teljes pompájában lesz.

Tegnap pedig azt hallom az alispántól, hogy ő most Budapesten járván beszélt Berzeviczyvel, aki felemlítette előtte az *Aratást* azzal a kijelentéssel, hogy a „Kisfaludy Társaság” az ő vezérlete alatt ez őszön mindenesetre megtartja itt Miskolcon azt a díszközgyűlést, melyet az én tagságom ötvenedik évfordulója alkalmából tartani a társaság március havi ülésében elhatározott.

Nem mondom, hogy nem szép és rendkívüli kitüntetés rám nézve ez a kivételes, szinte példátlan megtiszteltetés, de az is igaz, hogy bizonyos tekintetben nyomasztólag hat rám annak elviselése. Élénken szorongat annak érzése, hogy én erre a kitüntetésre irodalmi, költői értékkel és érdemekkel valóban nem szolgáltam reá, hacsak valamilyen súllyal nem esik a mérlegbe túl sokra szaporodott éveim száma is. Nyugtalanít az az izgatottság is, mellyel az ily ünnepeltetés a nyugalomra vágyó, fáradt, öreg idegzetet megzavarja. De mégis, ha annak veszem, aminek vennem kell: egy hosszú, nyugodt, harmonikus, egyszerű élet naplementi esthajnalának – mégiscsak főlemelő, szép jelenség ez!

1911. április 16.

Az előbbi egypár lapot Miskolcon jegyeztem. Úgy hozták a körülmények, hogy a följegyzést nem akartam Szentpéterre halasztani. Most jövök a templomból a húsvéti úrasztaltól. Velem együtt igen-igen nagy közönség járult ahhoz. Már szűknek mutatkozik a templom az itteni hívek befogadására, bővíteni pedig szinte lehetetlen. Mielőtt templomba mentem volna, kegyelet által indíttatva elővettem Szikszai György régi *Keresztyéni tanításait*, ezt az ócska, megviselt könyvet, mely boldogult szüleim kezén forgott sok éven keresztül. Őrejük emlékezve elolvastam belőle a húsvéti imádságot és tanítást. Igyekeztem túltenni magamat rendkívüli együgyűségén és vastag ortodoxiája idétlenségéin: az ördög és a sátán emlegetésén, a bűnöket megbosszuló Isten kiengesztelésén, stb. Hanem feltűnt az úrvacsora vétele előtti imákban: a szent jegyeket „oly módon kívánja fogadtatni, amint az legelső szereztetésekor adatott”. Tehát nem magyarázza azoknak református hitünk szerinti jelentését.

Szomorú látványra várt az én dédelgetett kertecském. Gyümölcsfáim, különösen körtefáim dúsan fejlődő s már csaknem kibontakozó termőrégeit tönkretette az utóbbi napok fagyalaló hidege. Sárgák, feketedni kezdők, szomorúak. A virág embriója már készen van bennök. Egypár ily gombostűfejnyi embriót kettémetszettem: fekete volt. De találtam zöldet is, már piros virágszínűt is. Talán mégis maradni fog valami. A még kevésbé fejlődő alma- és szilvarügyeknek, úgy látom, nemigen ártott. A törpefák sokkal többet szenvednek, mint a régi magas törzsűek. Tegnap és ma is az idő eléggé enyhe, napfényes. De a szél, mely régóta gyötört minket, most dél felé ismét szórja a port.

1911. április 18.

Ami apró-cseprő végezni, mulatni, ünnepekre való dolgom volt itt, mindent elvégeztem. Most már átadhatnám magamat a csendes, nyugodt szemlélődésnek. De az most inkább csak a magammal való tusakodásból áll. Mintha két különböző, de mégis egybeforrott lény egyesült volna bennem. Az egyik vizsgálódik, bírál

és ítél. A másik, amely ellen a vizsgálat irányul. De ez a bíráltság végre is csak tétlenségbe süllyed.

Nem ízlik a dolog se itt, se Miskolcon. Legföljebb olvasgatok. De az is csak kapkodás cél és rendszer nélkül. Összes írói foglalkozásom levelek írásából s néha ezeknek a semmitmondó jegyzeteknek folytatásából áll. Igen régóta hallgat a Múzsza. Alig tudom megmondani, mikor írtam utoljára költeményt. Talán valamik[or] ez év elején vagy a múlt év vége felé volt. *Gyermekeim* cím alatt gyümölcsfáimat éneklek. Nekem tetszik ez a vers egyszerűsége, az érzés őszintesége és az egésznek természetes hűsége miatt. A képzelet szűk terjedelmét mutatja, hogy több ízben vettem már elő ezt a tárgyat. Közel hasonló ehhez a *Beszélő fák* című versem. De abban együtt beszélgetek a fákkal, ebben pedig magam beszélek a fákról, mint gyermekeimről. Szegényes gazdagság ez. Mint akinek csak egyetlen kabátja van, s azt a szükséghez képest kifordítja, befordítja, foltozgatja.

Emlékszem, Kozma Andor azt mondta nekem nemrég Budapesten: Józsi bátyám, ezután csak akkor írjon verset, mikor a Múzsza nagyon háborgatja. Hát bizony régóta várom a háborgatást.

Holnap búcsúzom innen. Csak akkor jövök ismét, mikor gyümölcsfáim virágtengere teljesen kiárad.

1911. április 28.

Itt van a gyümölcsfák virágtengere. Valami megható, gyönyörű látvány. Alig bírok betelni vele. A körte- és szilvafák mintha dús menyasszonyi fehér fátyolt öltöttek volna magokra. Az almafák halvány piros virágdíszben pompáznak a menyegzőn. Egyes fák szinte rogyadozni látszanak a virágtenger nagy terhe alatt. Meglepő, kedves látvány a törpék virágzása. Virágzik most egypár oly elcsonkított, régi törpe almafám is, mely eddig vagy éppen nem, vagy csak alig virított. Úgy látom, az áprilisi fagyok semmit sem ártottak. A virágok szépen kezdenek kötni gyümölcsre. Valaki mondja, hogy mikor ily rendkívül gazdag a virágzás, vagy igen kevés, vagy éppen semmi gyümölcs nem szokott lenni. De azért a természet nem szabja magát ily jövendölésekhez. Félelmesebb az, hogy a cserebogarak roppant mennyiségben jelentkeznek. Ha megrázunk egy-egy fát, csak úgy ömlik róla. Kedvező rá nézve az időjárás is. Az egész hónapban alig esett számba vehető eső.

Most azonban nemcsak a kertemben pompázó nagy virágdísz szemlézése hozott ide. Tegnap ültük meg nemigen népes családi körben egyik itt élő unokahúgom lánykájának, Bodnár Ir[má]nak egybekelési ünnepélyét. Férje egy jóra való, derék, fiatal pap, akit nemrég választottak meg tiszatartományi református lelkésznek. Neve Ferenczy Dániel. A dunántúli vidékről való Egeralja nevű községből. Egyházát csak egy év múlva foglalhatja el, addig itt egy szomszéd községben helyettes lelkészként fog működni. Unokahúgaimnak, az élőknek és meghaltaknak, még hat ily repülni kész madara várakozik a fészekben. Én már nemigen fogom azt megérni, hogy mind a hatott kirepítsék a fészekből. Sok az eladó, kevés a vevő.

Miskolcon a „Nemzeti Kaszinó” április 23-án tartott ünnepélyes közgyűlésben leplezte le egykori nagyjérdemű elnöke, báró Vay Béla arcképét. Számos évtizeden át volt ő a kaszinó elnöke. Az volt haláláig. Nagy közönség gyűlt egybe az

ünnepélyre. Én tartottam a leleplezési beszédet, mely egy kis emlékbeszéddé ke-
rekedett ki. Sok-sok éven át működtem együtt vele a vármegye közigazgatásában:
ő főispán, én főjegyző. Utóbb rokonszenves barátság hozott minket közelebb
egymáshoz. Az egyéniségére való visszaemlékezés hatotta át rövid beszédemet. A
hallgatóság élénk részvétellel és, úgy láttam, tetszéssel is kíséerte. Én magam pedig
örültem, hogy ezzel a néhány meleg szóval áldozhattam Vay Béla emlékének,
amit maga a család is, gondolom, szívesen fogadott.

1911. április 29.

Valóságos virágerdőben sétálgatok. Ott töltöm a nap nagy részét. Elnézem a
gyors fejlődést, az almafák fehéressé kinyílt virágait, melyek tegnap még rózsapi-
ros bimbók voltak. A szilva- és körtefák már nagyban hullatják. Rövid volt díszel-
gésük ideje. Sietnek kiméret céljuk felé: elhervadni, gyümölcsözni, aztán készülni a
téli pihentető álmra. Úgy veszem észre, hogy az elhullott virágszirmok után
mintha bőven mutatkoznának gyümölcs-bogyócskák. Mi válik majd azokból való-
sággá? Nem tudhatni. Távol van az ideje, s nagy a bizonytalanság. Lassan, így vagy
úgy, meg kell rajta nyugodnom.

Én ennek az itt töltött három napnak gyönyörűségét számítom a valóságos be-
vételek közé. Elfogadom kárpótlásul is. Ha az élet minden változatos körülményei
közt így próbálkozna, így érezne az ember: mennyivel kevesebb volna köztünk a
nyugtalanság, az elégedetlenség, az elcsüggedés, a kétségbeesés. De ehhez szükséges
az önfegyelmzés, a vallásosság – no meg a temperamentum és a józan ész bizonyos
mértéke. Most a mi korunknak lelki- és kedélyvilágában felbillent az egyensúly.
Most még a tanuló is, ha a vizsgán elbukik, javítóvizsga helyett főbe lövi magát.

A három napi élvezet után holnap reggel búcsút veszek ettől a kis „üres fé-
szektől”. Mikor ismét idejövök, akkor már nem fogok virágot látni a fákon, csak a
virágok után maradt apró gyümölcsbriókat nézegetem, és néhány rózsafám fej-
lődését, bimbózását fogom kémlelni.

1911. május 19.

Ugyancsak különös üdvözlettel fogadott itt engem a természet, midőn tegnap
délben megérkeztem. Főleg azért jöttem, hogy megtekintsem, mi maradt gyü-
mölcsnek a fák dús virágzásából. Alig tettem be a lábamat tizenkét óra tájban a
küszöbön, egyszerre megeredtek az ég csatornái, s jégzápor ömlött belőlök, mo-
gyorónyi nagyságú jégdarabok. Kis szünet után újra ismétlődött a roham. Az ud-
var és az utca jó ideig fehérlett a sűrű jégtől. Még szerencse volt, hogy esővel jött.
No, gondoltam, vége a remélt bő termésnek! Azonban délután, mihelyt lehetett,
szétnézve kertemben nem tapasztaltam nagy kárt. De bizony gyümölcsöt sem va-
lami sokat. Amennyire a sűrű lombok közt az apró gyümölcsöket kivehettem:
körte általában nagyon kevés, egyes fákon alma sok, másokon szintén kevés mu-
tatkozik, úgyszintén szilva is. Ha így megmaradna, mikor majd nagyobbra fejlő-
dik, bizonyára több lesz, mint mennyit most látok.

Szinte egy hét óta nyavalygós állapotban vagyok. Ezelőtt néhány nappal este,
lefekvés előtt egy narancsot ettem meg, s rá egy pohár hideg vizet ittam. Az tönk-

re tette gyomromat, mely különben is még mindig érzi a régi, tíz év előtti gyomorhurut nyomait. Ma kezdek itt valamennyire javulni, ha elég szigorú vigyázattal tudnám előmozdítani a javulást. De e pillanatban úgy érzem, hogy egypár korty különös itallal (káposztalé) máris vétettem ellene.

Az idő folyvást kedvetlen, esős. A kertben sem sétálhatok. Szobámból nézem a borongó, szomorú vidéket. Hallom, hogy a tegnapi jégzápor megkímélte a szőlőhegyeket, melyek most – hír szerint – rendkívüli bő terméssel biztatnak. A jég csak keskeny vonalon tombolt át délnyugat felől északnak. Még ide a város alsó részére sem terjedt ki.

E hónap 16-án és 19-én egyházkerületi közgyűlés volt Miskolcon. Megjelentem ott, csak éppen, hogy megmutassam magamat. Rosszullétem miatt éppen akkor úgy el volt veszve a hangom, hogy egy szót sem szólhattam. Ehhez véve, hogy fülem mind nagyobb mérvű elromlása miatt egy szót sem hallhattam az ot-tani beszédekből, ott mulatásom csak kín volt rám nézve. El is távoztam minél előbb. Vége a nyilvános részvétnek és szereplésnek a közügyekben. A magántársalgás is nehezemre esik. Túrni kell, s vigaszt és kárpótlást keresni a múlt időkben.

Ez éjjel is nagy eső esett. Este kilenc óra tájban a borús ég egész környéke folyvást villogó villámlásban égett, melyet még dörgés nem kísért. De éjjel, mint mondják, roppant dörgés és villámlással zuhogott az eső. A folytonos villámlás a városi villanylámpákat is két ízben eloltotta. Reggel a talajon kevés nyoma látszott az éjjeli átszaladó esőnek.

De ma délelőtt megint egyszerre roppant dörgések rázták meg a levegőt. Azután rövid ideig lassú, nem nagy eső következett. Most pedig délután, mikor ezeket a sorokat írom, derült napfény vigasztal és biztat bennünket, bár, úgy látszik, nem állandóan. A hírlapok jóslása is folyvást csak zivataros napokat jövendöl. Ilyen túlzásba szokdel az időjárás országszerte.

1911. május 20.

A mai nap borongósan, de, úgy látszik, eső nélkül múlik el. Korán reggel sűrű köd terjengett, de csakhamar felszállt, s hébe-korba a nap is kipillantott a felhők közül. Nehezen szárad a rendkívül megázott talaj. Kertemben már mégis könnyedén és elég kényelmesen sétálhatok. Séta közben mindig a gyümölcsfák kevés lombjaira vetem szememet. Bizony általában kevés termés mutatkozik. Pontosabb megítélés azonban majd csak később következhetik.

Most is elég volt nekem itt három nap. Derült, szép időben is hamar megelé-gelem az itt mulatás gyönyörét, melyre pedig a távolból úgy kíváncszom, hát még ily elbúsult, kellemetlen napokban! Pedig ki tudja, mily rövid időt enged már nekem a végzet az itt mulatásra? Az én boldogult kedves barátom, Horváth Lajos gyakran ismételte előttem betegsége vége: barátom, én már mindezt a szép holmit, ami körültem van, nem tekintem a magaménak!

Olvasgatnék. Van itt néhány különféle könyvem. De az is csak ideig-óráig köt le. Egy kezdőknek való angol kresztomátiában lapozgatom régi angol költők verseit. De hogy magam valamit írjak, arra se a lélek, se a test nem kész.

Holnap reggel vissza Miskolcra.

1911. június 5.

Itt töltöm a Pünkösd-ünnepet: ma a második napját, tegnap igen is meleg, napfényes időben, ma felhős ég alatt. Részt vettem tegnap a templomi ájtatosságban, s a hívek nagyszámú seregével együtt járultam az úrasztalához. Folyvást él bennem az a régi kegyelet, mely három nagy ünnepünk alkalmával kivétel nélkül minden évben a szülői hajlékba szólított, honnan, míg éltek, velük együtt ballagtam reggel Isten házába. Most az üres hajlékból már csak emlékekkel ballagok, talán legidősebb pátriárka a hívek egész seregében, az egész városban.

Figyelmem és gyönyörködésem fő vágya most is csak a kertem. A terméshez kötött előbbi reményemet az utóbbi napok ugyancsak leszűrték. Az akkor szépen mutatkozott gyümölcsök legnagyobb [része] lehullott; de ami még maradt, ha nem valami sok is, de elég lesz nekem, ha majd éretten letakaríthatom. Rózsáim azonban csaknem kivétel nélkül gyönyörűen virítanak. Azonban a rendkívül sűrűn történt faültetés a nagy fáknál is, de különösen a törpéknél most már szinte tűrhetetlen állapotot idézett elő. A szomszédos fák rohamosan növekvő gallyai egymásra borultak, összeszővődtek. Segíteni csak vagy igen nagy csonkítási vandallizmussal vagy egyes fák eltávolításával lehetne.

Holnapután a délutáni négy órasi vonattal Rimaszombatba szándékszem innen kirándulni Bornemisza László ottani főispán, kedves barátom látogatására. Az ő barátsága is, de a Tompa szobra is vonz oda, akit az én érzésem és emlékezetem még most is szinte élő barátaim közé számít. Kóvályog is a fejemben arról valami költeményféle, de eddig még nem ömlött ki belőle több ennél a négy sornál:

*Áll a szobor magas talapzaton,
Hozzám beszél, figyelve hallgatom:
Isten hozott te régi hű barát!
Itt is gondoltam én gyakorta rád.*

Pár napot akarok ott tölteni. E hó 10-én szombaton délre ide visszajövök, s innen megyek vissza Miskolcra másnap, vasárnap reggel.

1911. június 20.

A rimaszombati látogatást szerencsésen elvégeztem. Bornemisza László barátomnak szívességgel elhalmozott vendége voltam szerdán estétől szombaton délelőttig, midőn visszautaztam Szentpéterre. – Kedves volt nekem Rimaszombatban a Kurinc nevű pusztába való ismételt kirándulás. A várostól sok évre bérelt kétezer hold földön állami gazdasági telep és tanintézet van ott berendezve, szinte mintaszerűleg. Vezető igazgatója, Fekete Pál, kit már a múlt évben is megismertem; fia az én főjegyzőségem alatt velem szolgált megyei aljegyzőnek, Fekete Dezsőnek. Rokonszenves megjelenésű, reális ember, a reá bízott intézetnek felvirágoztatója. Sok volt ott a gyönyörű látnivaló; olyan volt maga az ő szép családja is: az egészségtől duzzadó háziasszony s a három élénk, egészséges gyermek. Ízletes, változatos vacsorával kedveskedtek nekünk. A tanintézet a parasztgazdaság okszerű kezelésére tanítja növendékeit. Azok száma jelenleg harmincnégy. Az elmélet

mellett fő súly a gyakorlaton van. A fiúk kapálnak, kaszálnak s minden egyéb házimunkát végeznek. Szinte katonai fegyelem alatt tartják őket.

Rimaszombati látogatásom nemcsak Bornemisza barátomnak, de a Tompa szobrának is szólt. Többször megálltam előtte gyönyörű virágos, zöld bokros környezetében. Emlékembe idéztem életét, egyéniségét, vele haláláig zavartalanul folytatott barátságomat. Azt a költeményt, melyet Őreá gondolva már előbb itt-hon az ünnep után nyélbe ütöttem, elvittem magammal, s vacsora alkalmával a főispánnál felolvastam a jelenlevők előtt, s később leírva Bornemisza barátomnak átadtam emlékül. *A szobor* utolsó versszakát idejegyzem:

*Éjjéli csendben jó egy pillanat:
Zendülni érzem néma lantomat
Balzsam volt hajdan bűbájos szava,
Midőn sebektől vérezett a haza;
Most a múltat felejtí a jelen,
Új hangok mellett régi küzdelem,
Lázás erőke egymásra törve forrnak:
Óh! mondd, nem jobb-e itt állnom szobornak?*

Mikor szombaton délben ide Szentpéterre visszaérkeztem, gyászlapot találtam asztalomon. Kubacska István miskolci polgár váratlan haláláról szólt. Meglepett az erőteljes, egészséges férfiú gyors elmúlása. Mint később értesültem, milliót is meghaladó vagyont hagyott hátra. Gyermeké nem maradt; végrendelete sem. Az egész nagy hagyaték haszonélvezete az özvegyé. Testvérek két leánya a rövidet húzza. Életében semmi jót nem tett. Csak magának élt, s így sem folt nélkül. A társadalomnak csupán azon törekvésében vett részt, mely neki hasznot hajtott. A közügy sem búsong az ő sírja felett.

Hogy én még most is, csaknem nyolcvanhat éves koromban olykor-olykor jó verseket írogatok, azon némelyek igen csudálkoznak. Így közelebb is Voinovich Gézanénál Felsőalagon egy társaság együtt mulatván névalírásokkal szinte bámuló üdvözlötet küldött nekem egy képes levelezőlapon *Gyermekeim* című költeményemért, melyet a „Budapesti Szemlének” küldöttem. A társaság tagjai: Voinovichné, Heinrich Gusztávné, Heinrich Gusztáv, Angyal Dávid, Voinovich Géza. – Angyal Dávid pláne azt mondotta, hogy az: világ csudája! Nem éppen csuda. De elég arra, hogy Arannyal énekeljem: „Nem köszönöm ezt a magam erejének, / Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.”

1911. június 21.

Most igazán nem egyébért látogattam ide, mint gyönyörködni rózsáimban mielőtt elvirulnának, s szétnézni kertem gyümölcsfái, ezen én gyermekeim közt. Most már egész mivoltában látható a termés: egészben kielégítő, némely fán pedig éppen gazdagnak is mondható. Rendkívül kedves a vén hársfa alatt pihenőhelyemet környező, sűrű rózsanövényzet (centifolia) száz meg száz nyílt virágával. Rózsaillesztos levegőben üldögélek ott. Elűzöm magamtól a gondolatot, meddig ülhe-

tek még ott, hogy talán rövid idő múlva más foglalja el helyemet. De tudom, s meg is nyugszom benne, hogy csak átutazó vendégek vagyunk itt.

Még egypárszor kilátogatok ide, mielőtt a jövő hónap közepe táján Tátraszéplakra vonulnék, tíz év óta megszokott üdülőhelyemre. Lábam rendkívüli gyöngesége miatt ugyan erős próbára tesz az odautazás, de vasúton, kivált ha az időjárás is kedvezni fog, nem tesz talán nagyon fáradttá az utazás. Most délután visszatérek Miskolcra. Ott most egy rendkívül érdekes olvasmánnyal foglalkozom. Görgei Artur nagy fontosságú német munkáját, *Mein Leben und Wirken in Ungarn*, magyar fordításban adja ki a szerző öccse, Görgey István. Ő a fordítás íveit – az egész művet – baráti előzékenységgel megküldötte nekem, hogy arról, főképp a fordítás magyar nyelvéről, véleményt mondjak. A legjobb véleményt mondtam már, mielőtt az egészet elolvastam volna. Igen régen átolvastam én Görgei Artur német munkáját, de most, hogy magyarul foglalkozom vele, egészen új színben jelenik meg előttem. Nem győzőm csudálni G. A. hadvezéri, hazafiúi, sőt politikai zsenialitását. Mily öntudatosan, mily törhetlen kitartással küzdött célja felé! Mily tisztán látta a helyzetet! Mennyire igazolta kombinációit az eredmény! Egész lénye ellentétben állott Kossuthnak kockázatos idealizmusával. Önvédelmi harcunk történetének, főleg hadvezetési részének leírásában, mint írta is, kitűnőnek bizonyul. A magyar fordítás nagy nyeresége irodalmunknak, forrása az események helyes megismerésének, az igazságnak. De aki az előzetesen belerögzött meggyőződéssel olvassa, hogy Világosnál csakugyan el volt árulva a haza ügye, annak ez a könyv sem fog használni.

1911. június 30.

A Tátrába Tátraszéplakra, úgy tervezem, július 10-én vagy 11-én vonulok fel most már, ha Isten is úgy akarja, a tizenegyedik nyári hűsülésre. Azért indulok így korán, hogy augusztus elején már itthon lehessenek, s szemlélhessem akkor már érni kezdő gyümölcsöimet. Azt tartják ugyan, s magam is tapasztaltam, hogy a tátrai mulatást megkezdeni csak július második felében tanácsos. Rendesen akkor áll ott be a jobb időjárás, s augusztus hó a tátrai nyaralás legbiztosabb ideje. Bár én azt is tapasztaltam, hogy ott is csak oly változásoknak van alávetve az időjárás, mint nálunk itt, Miskolc vidékén. Most sokkal fáradtabban s kevesebb önbizalommal indulok oda, mint az előbbi években. Gyöngének érzem magamat, különösen tapasztalom lábam fokozódó gyöngülését és hallásom nehezülését. És bosszant, hogy azt részben talán akaratom gyöngeségének, az önfegyelmzés hiányának s jőzán ész elleni viselkedésemnek is tulajdoníthatom. Deteriora sequor.

Nyugalansággal nézek eléje annak az ünnepélyes megemlékezésnek is, melylyel a „Kisfaludy Társaság” igazán érdemem fölött akar engem megtisztelni oly módon, hogy születésem nyolcvanhatodik, Kisfaludy-társasági tagságom ötvenedik évfordulója alkalmából Miskolcon tart az őszi ünnepélyes ülést. Rendkívüli megtiszteltetés ez, de nekem már terhelő az azzal járó izgalom. Vagy talán mégis ösztönző példa lehet a fiatal nemzedékre.

Gyümölcsöim szépen gyarapodnak, növekednek. Az alma néhány fáról igen erősen hulldogál, néhány egyéb fám üresen is maradt, de még így is meg vagyok

elégedve, ha a most látható mennyiséget érett állapotban betakaríthatom. Azonban ez a mostani változó, zivatáros időjárás félelmes jövőt jósol.

Ez a kis „üres fészek” tehát, ha csakugyan kivonulok, több mint egy hónapig csakugyan üres marad, azaz nem várhatja társaságomat. Itt marad őrzőnek az én két öregemnek, szüleimnek ágyam felett függő arcképe.

1911. július 11.

Nem mehettem föl a mai napon a Tátrába, mint eleinte szándékom volt. Azt az értesítést kaptam onnan, hogy a szobám csak július 15-én áll rendelkezésemre, amint ez iránt régebben valósággal magam így intézkedtem. Így tehát csak szombaton indulhatok. Itthon maradván tegnap délután kirándultam ide, hogy lássam rokonaimat és kertemet. Most már igaz reményem feletti áldás mutatkozik gyümölcsfáimon. Most már kitűnik a nagyra fejlődött gyümölcsök gazdagsága. Öszszeborultak a gyümölcscsel megrakott fák gallyai. Örökös a panaszom az elhibázottan sűrűn ültetett fák miatt. S íme, a sűrűség nem föltétlen akadálya a dús termésnek. Mégis be kellett látnom, hogy nem jól van így, de segíteni rajta most már nem lehet, legalább nagy vandalizmus nélkül nem. – Rózsáim is még mindig teljes pompában virítanak. Nagy gyönyörűséggel sétálgatok köztök. Ott fogom tölteni a mai napot; csak holnap reggel térek vissza Miskolcra.

Kedves emlékü látogatást tettem folyó hó 4-én és 5-én Kassán Puky József barátomnál. Még miskolci tanuló kora óta áll fenn köztünk a rokonszenves ismeretség. Sokra vitte nála a csüggedetlen önképzés, a céltudatos fáradozás. Szép érmei és egyébfajta becses gyűjteménye egész termet tölt be a kassai múzeumban. Becses könyvtárát is annak ajándékozta. Ritka magyar ember hagy ennyi emléket maga után.

Az ő kalauzólása mellett sétáltam a rendkívül szép és érdekes városban. Évszázadok munkáltak arra, hogy ez a város ily szép történelmi nevezetességeivel ily érdekes legyen. Márványtáblával van jelölve a ház, melyben gróf Andrássy Gyula született; az, melyben Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid 1785-ben [sic!] a kassai „Magyar Múzeumot” szerkesztette; az, melyben Petőfi szállva volt, midőn Eperjesre utazott; az, melyben Tompa lakott, midőn a *Gólyáért* Kassán le volt tartóztatva; az a ház, melynek helyén Tinódi Sebestyén háza állott a 16. század közepén. És végre az a páratlan felséges alkotás, a nagy székesegyház, a mellette levő templomocskával – hazánknak történelmi nagy kincsei.

Meglátogattam Révész Kálmánt, a kassai ref. lelkész-esperest, az én hajdani kedves barátom, a nagy érdemű Révész Imre derék fiát. Ódon építésű emeletes lakása nem tesz derűs benyomást. Inkább nyomasztó. De ám az egy kulccsal tizenegy zárral záródó régi vasládában páratlanul álló kincsei őriztetnek ottani református egyházunknak: tizenkét nagydarab, becsesnél becsesebb, ritkánál ritkább aranykelyhek, kannák, áldozati eszközök, melyeknek történelmi és művészi értékök alig meghatározható. Ott van tovább egy úrasztali skofium varrottas kendő Lorántfy Zsuzsánna kezéből és ajándékából, ugyanolyan rendkívül nagy úrasztali abrosz Barcsay Ágnestől. – Ezekhez járul Révész Kálmán 5-6 ezer daraból álló könyvtára, melynek legbecsesebb alkotórésze az atyjától örökölt, különösen hungarikákban becses és ritka könyvek.

Ez a kétnapi látogatás nekem igen tanulságos volt és emlékezetes marad.

Megemlékezem itt arról a borzasztó földrengésről is, mely folyó évi július 8-ára szombatra virradó hajnali két óra után néhány perccel meglepte, megrémítette a Duna és a Tisza közötti alföld lakosságát. A rengés központja és legszörnyűbb pusztító ereje Kecskeméten jelentkezett. Ezt a várost már azelőtt is gyakran megrázta a földrengés: de ily erővel még sohasem. Most magán- és középületek romba dőltek. Alig maradt lakóház sértetlenül. Még szerencse, hogy emberáldozatot nem kívánt a szörnyű katasztrófa. A városnak félig-meddig szinte újjá kell épülnie. A szomszéd községek, sőt minden irányban a legtávolabbiak is, többé-kevésbé megéreztek a csapást. Szaktudósok mondják, hogy a rengés nem volt vulkanikus eredetű, hanem csak tektonikus, azaz a föld belsejében végbemenő hegyomlások elhelyezkedése.

A természet hasonló lázadozása ellen tehetetlenül áll az ember, kényszerű önmegadással kell oda menekülni, hogy – Isten kezében vagyunk.

Tátraszéplak

1911. július 16.

Megengedte Isten, hogy a tizenegyedik évi látogatást is megtehessem Tátraszéplakon, mégpedig habár részben fogyatékos, de még mindig túrhető jó erőben és egészségben. Ugyanazon kedves szobát foglaltam el, melyben a múlt nyáron időztem: délkeletre néző, kedves fekvésű, ellátva a legszükségesebb berendezéssel. Ablakom alatt fut a villamos vasútvonala, mely már annyira kész, amint látom, hogy rajta, a továbbépítés eszközlése végett, a vonat vígan száguldoz. Roppant akadályokat kellett legyőzni az építésben. „Labor improbus” kellett hozzá. Még ma meg sem tekinthetem közelebbről.

Gyönyörű, napfényes, meleg időt hoztam ide tegnap délután, de alkonyatkor már esni kezdett, s egészen balra fordult az idő szeszélye. Még ma is hol dereng, hol borong. Hallom, hogy itt minden zug rakva van vendéggel. Úgy látszik, évről évre keresettebbé válik ez a kedves tátrai kis telep. Meg is érdemli. – Itt találtam még Csernák Pista öcsémet, aki néhány hét óta itt üdül. Feltűnő nemcsak arcán, de kedélyén is a tátrai levegő hatása. Jólesett a segítsége, hogy nagy utazóládaimból kirakosgatta és szépen elhelyezte holmimat.

Régi ismerőseim közül itt van Semsey Andor igen jó, egészséges színben. Már ma én is asztaltárs voltam az ebédnél, hol őrajta kívül egy kúriai nyug. bíró (bazedov-beteg), egy kassai tanár és Csernák Pista ültek. Az étkezés múlt évi mód szerint, ugyanoly árban és minőség szerint történik, hetenkinti előfizetéssel (penzió). Én, vacsorát mellőzve, reggeliért és ebédért negyvennyolc koronát fizettem nyolc napra.

Mikor tegnap délután idekocsiztam, Nagyszalókon (Gross Schlagendorfon) átutazván, gondolatokba merülve szemléltem a nyomorult kis községet, melynek hepehupás, dombos és völgyes talaján rendetlenül elszórt, szegény viskói közt látta meg a napot Hunfalvy Pál és Hunfalvy János, mindketten tanáraink egykor Kézsmárkon (1846/47). Ex tenebris lux!

Tátraszéplak

1911. július 17.

A nap különös említésre méltó körülmény nélkül múlt el. Az időjárás sem volt teljesen kedvező, de mégis tűrhető. Délután sétálgattam az erdőben Csernák Pistával, aki folyvást szíves figyelemmel van irántam. Nagyon csökkent a lábam ereje, sőt egész erőm a múlt év óta. Akkor még szinte fáradság nélkül tehettem azon sétát, melyen ismételve pihengetnem kell. – Látom, készen van már a Csorbáig vezető villamosvasút egy része; készen a Felkai-patakig. Tavaly ilyenkor még az erdőt rombolták érte. Most már éppen ablakom alatt fütyül rajta nem a villamos, de a segítő gőzös vonat, mely a szükséges anyagokat szállítgatja ide-oda. Bámulatos, mily akadályokat győztek le a pályavonal elhelyezése végett.

Már tegnapelőtt, ideutazásom közben feltűnt előttem, hogy most a bércek völgyeletein sokkal bővebben láthatók a hóvonalak és -foltok, mint az előbbi esztendőkből. Jele az állandóan hideg légkörnek, melyet időnként megérez talán fog is érezni a bércek alatt elterülő vidék is. – Újítás a fürdőtelepen alig található. Egyedül a szanatóriumi ebédlőterem bővült egy egész tágas, nagy teremmel, mely ebédkor mindig zsúfolva van. Aztán egy-két rövid, új sétaút.

Egypár levelet írtam. Megköszöntem Hanvay Zoltánnak *Elhullott kalászosok* című könyvét, melyet nekem küldött. Nagyon érdekes könyv. Tanulmányok, levezetések, köz- és magánügyek feletti szellemes szemlélődések, néhány cipruság szubjektív verszet. Egészben véve tükre egy tevékeny életnek, egy tiszta, szép jellemnek, sok tudásnak és írói képességnek. Idehoztam magammal a könyvet. Nagy érdekléssel olvasgatom. Fokozza azt barátságom is.

Tátraszéplak

1911. július 18.

Komor, hideg napra virradtunk. Korán reggel sűrű köd feküdte meg az egész Poprad-völgyet; lassankint ritkult. Hozzá aztán feltámadt a hideg szél is, mely tegnap is sokáig zavargott. Téli ruhát kellett felöltönnem. Egész délelőtt a szobában tartózkodom, innen nézem, mint hajtogatja és cibálja a szél a fenyőfák sűrű lombzatját és koronáját.

Hanvay Zoltán érdekes könyvét olvasgatom. Sok érdekességet találok benne, de van oly részlete is egy-kettő, melyre kár volt fáradságot és nyomdafestéket és költséget fordítani.

Napközben az időjárás meg-megemberelte magát. Lekíváncozott rólunk a téli ruha. – Meglátogatott délután Nádpataky Laci, aki nagy betegsége után Új-Tátrafüreden csuda hatással üdül néhány hét óta. Már ideérkezésemkor is Ó-Tátrafüreden várt reám. Régi szép emlékeim újulnak föl a vele való rokonszenves társalgásban.

Bosszankodom amiatt, hogy „Az Újságot”, melyet Miskolcra ma egy hete rendeltem ide a kiadóhivatalnál, még most sem kaptam. Hol van a hiba? Nem tudom. Ma megsürgettem.

Még nem érzem úgy lelki vagy kedélyállapotomat, hogy valamit írhatnék. Pedig itt ezelőtt minden évben az is, ha nem csordult, csöppent.

Tátraszéplak 1911. július 19.

Csernák Pista öcsém harminc napi itt tartózkodás után ma reggel hazautazott. Úgy láttam, jót tett neki a tátrai levegő. Legalább a kinézése, magatartása, viselkedése ezt mutatta. – Sajnálom eltávozását. Sok szívességgel és előzékenységgel volt irántam. Most senkim sincs itt. – Hazafelé útjában betér Turzófűredre meglátogatni ott időző beteg nagynénjét, akinek féltett egészségi állapotáról legközelebb megnyugtató hírt vettünk. Adná az ég, hogy még a hírnél is jobb lenne a valóság!

Ma bár kissé szeles az idő, de rendkívül forró napunk van. Délre fekvő ablakom mellett árnyékban most délutáni két órakor 24 Réaum. fokot mutat a hőmérő. Ehhez mérve az alföldön most szinte tűrhetetlen a hőség. Egyébiránt itt a Kárpátok alatt szinte óránként szokott változni az idő.

Az új villamosvasút nemcsak a szép fenyveserdőben tett nagy rombolást, de tönkretette a mi sétatutaink jó részét is; így azt a nekem egyik legkedvesebbet, mely az országút mellett Széplakról Tátrafűredre vezet, melyet én egykor Horváth Lajossal együtt oly sokszor, oly örömetest megjártam. Több helyen átszeli a vasút. Próbáltam megnézni, de nem tudtam hozzájutni. Így semmisíti meg a kisebb kényelmet a nagyobb kényelem és haszon keresése.

Tátraszéplak 1911. július 20.

Napfényes, szép, meleg időben átrándultam délelőtt Ó-Tátrafűredre. Most vettem útközben jobban szemügyre, mennyire tönkretette a mi szép, hosszú sétatutunkat a villamosvasút vonala. Nekem már azon járni lehetetlen. Új-Tátrafűreden leszálltam a kocsiról. Meglátogattam Nádpataky Lacit, aki költséget nem kímélve üdül ott közelebb kiállott nagy betegségéből.

Ó-Tátrafűreden a szokott asztalnál találtam Kállay Albert, Tarkovics József, Nagy Ödön, Csengery Lóránt, Ferenczy B. régi törzsvendégeket. Velök ebédeltem. Ebéd után elkísért az igen szíves Cs. Lóránt a Tarajka-villamosig. Felvillamo[s]oztam a Tarajkára. Szétnéztem az új alkotások közt. Megbámultam a mélyen alatt elterülő fenyvesek zöld tengerét, az afelett őrködő öreg Lomnici-csúcs felhőbe mártott ormát, melyre az 1846. év augusztusában hatod fiatal magammal feltörekedtem, s nevemet beírtam vágó véstem az ott emelkedő fapiramis oldalába.

Mikor d.u. négy óra előtt a Tarajkáról visszatértem, a Szalóki-csúcs háta mögött fellegek tolakodtak előre. Csakhamar villámlani, dörögni kezdett, s megeredt a lassú eső.

Hazaérve itt várt reám a Szentpéterről küldött kis fadoboz teli kajszin barackkal, melyet a kertemből Irma húgom küldött. – Pali írja azt a kedvező hírt, hogy a jövő héten e hónap 25-én ő is megy Feketehegyre Irmával, akinek asztmatikus és egyéb baja már valóban sürgőssé teszi a gyógyítást.

Csernák Pista is igen kedvező tudósítást írt nekem a Turzófűreden üdülő nagynénjéről, a régóta gyöngélkedő Jucikáról. A múlt kedden innen hazamenőben betért hozzájuk. Azt írja, hogy nénjét rövid otléte után is kitűnő színben, jó hangulatban és fúlás nélküli állapotban találta. – Ez rám nézve is örvendetes megnyugtató.

Tátraszéplak

1911. július 21.

Ma reggel megfürödtem egyszerű, langyos kádfürdőben csupán tisztálkodás végett. Ezt szoktam tenni, teszem most is, míg itt mulatok, néhányszor. – Időjárásunk folyvást tűrhetőleg tartja magát. Délig eléggé meleg, napfényes volt; délután, estefelé kissé elkomolyodott, felhős, hűvös lett, majdnem esővel fenyegetett.

Levelet írtam Vadászy Palinak. Kértem majd értesítését Feketehegyen leendő elhelyezkedésükről s később az ott időzésnek Irmára hatásáról. Mert nagy hatása van a tiszta hegyi kárpáti levegőnek az asztmában szenvedőkre. – Görgey Márton miskolci derék asztalos-iparos szenvedett ilyenben már élemedett korában. Azt mondta egyszer itt a Tátrában, hogy tizenhat év óta hat hetet tölt itt évenként; ennek tulajdonítja, hogy még él. Ezelőtt néhány évvel csakugyan itt lett vége. Egy reggel halva találták szobájában.

Most tértem vissza délutáni sétámból, melyet olvasgatással szoktam fűszerezni. Asztalomon találtam Dókus Gyula névjegyét. Tegnap hallottam, hogy Ó-Tátrafüreden időzik.

Tátraszéplak

1911. július 22.

Rideg, hűvös, homályos nap. Lenyomja kedélyünket, elálmosít. A séta és az olvasgatás sem esik jól. Várjuk a fellegekkel küzdő nap győzelmét. Az itteni időjárás szokott szeszélye reményt is nyújt ahhoz.

Ismételt sürgetésemre, tegnap már megkaptam az ide utasított „Az Újságot”. Izgalomban tart most bennünket a parlament működése, melyben kétségbeejtőleg dúl a kisebb ellenzék obstrukciója. Szerencsétlen nemzet vagyunk. „Impatiens, incapax!”

Délután elég kényelmes volt a levegő: se nem hideg, se nem meleg. Séta és olvasgatás az erdőben zavartalan lehetett. Heine *Neue Gedichte*-jét vittem magammal. Gyönyörködöm ennek a keser-édes, nyájas-gúnyos költőnek változatos verseiben. Elhoztam ide a *Letzte Gedichte und Gedanken* kötetét is.

Csernák Pista eltávoztával az itt maradt asztaltársak közül (négyen voltunk) Devich kir. táblai tanácselnök ma váratlanul búcsút vett tőlünk. Családi körülmények szólították.

Tátraszéplak

1911. július 23.

Reggel átrándultam a szokásos ó-tátrafüredi ebédre. A leggyönyörűbb meleg, nyári nap kedvezett, s még most is így tart esti hat óra felé, midőn e sorokat írom. Az asztalnál találtam a már előbb említett vendégeken kívül Darányi Ignácot és Balázs roznányi katolikus püspököt. Mióta hozzájok látogatok – pedig már sok éve –, sohasem hallok társaságukban politikai vagy csak egyéb más érdekes tárgyú társalgást sem. Most, azt mondják, főleg Darányi miatt kerülnek a politikát, aki a most nekivadult Andrássy Gyula dühös híve, holott a többi társak más véleményen vannak.

Feketekávé után, a visszatérő kocsira várakozva a hozzám oly szívesen ragaszkodó Csengery Lóránt társaságában töltöttem vagy pihentem egy kedves órát. Megrendeltem a kézmárki mézeskalácsot – pumperniklit – húgaimnak. Magamat is elláttam, és négy és fél óraker már itthon voltam.

Tegnap levelet vettem Csernák Bélától Furtáról, ma pedig Vadászy Palitól Szentpéterről. Holnap írok nekik.

Tátraszéplak

1911. július 24.

Mióta itt vagyok, ez volt a legforróbb nap. Szinte tűrhetetlen. Már reggeli nyolc óraker perzselő volt a hőség, s így tartott egész nap. Szobámban délelőtt árnyékban 26 Ré. fokot mutatott a hőmérő. Az ég csak estefelé kezdett kissé föllegzeni. Jótékony volt a szabadban olykor egy-egy kis szellőlebbenés. De a társaság nem is igen tartózkodott most a szabadba[n]. Szobába vonultak.

Csernák Pistától veszem ma a tudósítást Miskolcraól, hogy ők ott valósággal szinte égető párafürdőben kínlódnak. A roppant hőség, a folytonos szárazság tönkretett minden veteményt és gyümölcsöt, úgyhogy e részben az ő szép Ruzsinjok siralmas, kiégett pusztaságot mutat. Egyedül a szőlő állja még úgyahogy. Szerencse, hogy az életszemű betakarítása talán már legtöbb helyen megtörtént előbb. Így is főleg a kukorica és burgonya hiányát igen meg fogja érezni a nép.

Cs. Bélának és V. Palinak levelet írtam ma. Pali is megy a hét vége felé Irmával Feketehegyre, mint írja, egypár hétre, ha Irma fullasztó bajának is használna a tiszta hegyi levegő.

Tátraszéplak

1911. július 25.

A tegnaphoz hasonló rekkenő hőség. Annyival mégis tűrhetőbb és biztatóbb, hogy délután felhők támadtak az égen, s elfödtek egy kissé a tüzelő napot. Úgy sűrűsödnek, mintha esővel akarnának biztatni. Olykor érzik a természet lélegzése is – egy-egy kis gyöngye szellőcske, de azért most is, délutáni öt óra tájban a szobámban árnyékban 26 Réa. fokot mutat a hőmérő.

Nagy készülődés, mozgolódás van itt. Holnap Anna napja, s ezt a fürdőtkben ősi szokás szerint meg kell ünnepelni. Mindenfelé nagy nemzeti zászlók lengenek. Egymást érik sorba a kifüggesztett színes lampionok, s várják az estveli kivilágítást és tűzjátékot. A kávéházban s az előtte levő úttéren már most, öt óra tájban sűrű sorokban ül terített asztalok mellett a közönség. Várja a kávé, a versenyfutást, a tombolát s több effélet katonazene mellett.

Tegnap délután dr. Derczeny Imre is ideérkezett, úgyszintén Alexy államvasúti felügyelő Budapestről. Régebben asztaltársam volt itt. Most, dacára törzsvendég voltának, nem kapott itt szállást, s Alsó-T.füredre vonult.

Mariska és Emike levelét vettem Furtáról. De Turzófüredről csak nem érkezik.

Kegyetlen rossz éjszakám volt, amit részben annak tulajdonítok, hogy estvéli kávézás előtt megettem két darab mézeskalácsot, részint annak, hogy tegnap délután kelleténél többet aludtam. Kínoz az idősülő prosztataság.

Tátraszéplak

1911. július 26.

A ma semmiben sem különbözik a tegnaptól. Ugyanaz a forróság egész nap. Szobába búvik előle a vendég. Még a reggeli órákban is alig látni sétálókat. Megfűrödtem langyos vízben, csak éppen tisztálkodás végett.

A nap egy részét Tisza István beszédjének olvasásával töltöttem, melyet tegnapelőtt a katonai létszámemelésről tartott a parlamentben. Kézzelfogható igazságok, de azok reakciós hazafiak előtt falra hányt borsó.

Szállonganak olykor, kivált magános sétáim alatt, holmi ötlet- vagy gondolatfélék a fejemben, melyet formába önteni is próbálgatok. Így férceltem össze legközelebb egy rövid verset *Hazafelé* cím alatt, melyben a Tátrától akarok búcsúzni.

Úgy el-elnézem egyedül mélázva ezt a fenyveserdőt. Az ég felé szökellő fenyőfák úgy kúsznak föl, mint egy ünnepélyes csendben hallgató nagy közönség, mely az ég beszédét várja. Felettök a karzaton ülnek az öreg pátriárkák, a bércek a közönséggel együtt várakoznak a természet nagy templomában.

Horatiust is olvastam. Sok ódáját tudom még tanár koromból. Felfeltűnnek egyes ismert helyei. Az *Apollóhoz* írott ódát olvasva eszembe jut Arany, aki a vers utolsó strófáját kívánta magának, mint Horatius, de meg nem nyerte:

*Frui paratis et valido mihi
Latoe, dones, et precor integra
cum mente nec turpem senectam
degere, nec cithara carentem.*

Engem megáldott az Isten; én megnyertem azt.

Tátraszéplak

1911. július 27.

A néhány nap óta bennünket kínzó, kegyetlen forróság ma mintha csökkent volna egy kissé. Az égbolt itt-ott felleget. A nap is elbúvik néha. Egy-egy félénk, gyöngye szellőcske meg-meglebben. De azért a szobámban most délutáni négy óra tájban 23 Réa. fok a meleg.

A hőség tartott vissza attól, hogy ma – a megszokott napon – Tátrafüredre látogassak ebédre a társasághoz. Pedig, amint gondolom, ott már ma megkínált volna engem Darányi Ignác az ő dunaörsi jó borával.

Tegnap a reggelizésnél egy éltesebb úr, nejével együtt, megszólított, hogy én vagyok-e Lévay József. Bemutatkozott, ő Heil Fausztin, jelenleg közigazgatási bíró, gyermekkorában nekem tanítványom a miskolci gimnáziumban. Megörültem neki. Jól emlékeztem reá. Aztán később figyelemmel kísértem a törvénykezés terén jelentékeny pályafutását a hírlapok értesítése szerint. Később elmondotta, hogy családos: harmadik felesége van, három fia, egy férjhez ment leánya. Úgy gondolom, ide a Szepességre való. S ha jól emlékezem, Klúg Nándorral egyszerre jött a miskolci gimnáziumba.

Ma vettem levelet Szentpéterről Vadászy Palitól. Írja, hogy ma indul Feketehegyre Irmával. A forróság otthon önálok is úgy dühöng. A gyümölcs nem fej-

lődhetik, megsül, lehull. Kukorica nem lesz. A mező kopár, a csorda bőgve, éhezve jár rajta. – Így az én szép kertem is szomorúan fog reám várni.

Tátraszéplak

1911. július 28.

A dühöngő nap heve nem egész akar engedni. Ma is folytatása a tegnapnak. Csak reggel nyolc óra táján tehetek egy kis sétát. A nap legnagyobb részét szobában kell töltenem olvasgatással, babrálgatással és délután nem csekély álmos unalommal.

Mostanában egy hosszabbacska, tizenegy strófás verseckét is sikerült nyelbeütnöm *Ők hárman* címmel. Arany, Tompa és Petőfi emléke újul fel előttem, a velők érintkezés, az ő méltatásuk s a magam szerény Múzsája.

Takaró Irmuskától ma kaptam levelet. Örültem, hogy oly csinosan és helyesen megírta.

Tátraszéplak

1911. július 29.

Változás történt az időjárásban. A mai nap reggel még nagy meleggel kezdődött, de lassankint fellegzeni kezdett, és délben egy kis futó eső vigasztalt meg bennünket, mely után megint napfény következett. Estefelé pedig egyszerre úgy lehűlt a levegő, hogy szinte fázni kezdtünk. Estére is borús, hűvös maradt. Nem tudni, minő lesz a folytatás. A hírlapok szerint meteorológok megjósolták erre a napra a fordulatot.

Unatkoztam szinte az egész nap. Aludnom is kellett. A tegnapi versköltés izgatottsága még ma is tartott. De azért a rendes sétámat délelőtt is, délután is megtettem.

Takaró Ilonkától egy gyönyörűen megírott levélkét kaptam. Szegény gyerek! Csak boldogulhatna, csak megszabadulhatna irtózatos betegségétől, az epilepsziától! Annyi jóra való képesség volna pedig benne. Holnap neki is fogok válaszolni.

Ma két hete érkeztem. Fele elmúlt ide határozott időtöltésemnek. Még nemigen untam meg. A nagy meleg hasznosabb és tűrhetőbb volt, mint az ellenkező túlság.

Tátraszéplak

1911. július 30.

Átrándultam a tátrafüredi ebédre. Hiányzott a társaságból Darányi, akit gyöngélgéde tartott vissza, és Tarkovics, aki Széplakon mulató rokonait látogatta. – Menetközben Új-Tátrafüreden templomba mentem. Jelenleg Nagy Béla sárospataki fiatal teológiatanár ott a soros pap. Tele volt a kis templom. De bizony a szertartás nem volt rám nézve lélekemelő. Egy szó sem jutott fülembe az eléggé élénken s hozzám szónokló lelkész beszédéből. Se imádkozni, se énekelni nem tudtam. Ez a félsüket állapot nehezedik rám az ebédlő társaságban is. Szinte visszatart.

A tegnap hirtelen lehűlt idő nemigen folytatta a mai nap. Meglehetősen napfényes melegünk van, de mérséklé a szél. A hó csökkenése érezhető.

Vadászy Pali ír Feketehegyről szerencsés megérkezésökről, Cs. Pista Miskolcra a tikkasztó forróság által ott okozott nagy nyomorúságról.

Képes levelezőlapot küldtem X.-né Pilta Erzsikének Magyarbélre, T. Ilonkának Miskolcra.

A levegő estefelé egyszerre annyira meghűlt, hogy szobámban a hőmérő 20 fokról 15 Réa. fokra leszállott. Komor, hideg, szeles. Séta nélkül vonultam be.

Tátraszéplak

1911. július 31.

Figyelésem mindennapi első tárgya csak az időjárás. Hiszen az itt a Tatra alatt üdülni vagy gyógyulni óhajtókra csakugyan első fontosságú!

Folyvást hűvös, borongós napunk volt; estefelé éppen kemény hideg, úgy-hogy a magas bérceket vékony, friss hólepel borította. Én későn lettem rá figyelmes, már csak igen csekély maradványát vehettem ki az esti szürkületben.

Számos levelet firkáltam. Kaptam néhány sort Hanvay Zoltántól is Lucsivnárról, amit már rég vártam. Említi, hogy derék könyvéből küldött egy példányt Semsey Andornak is, aki azonban „nem fogadom el” ráírással visszaküldötte, holott a könyv külső borítékára nagy betűkkel oda van nyomtatva: „tiszteletpéldány”. Jellemzi a nem normális szervezetű és viselkedésű, cinikus embert.

Írja Zoltán, hogy egyik unokája, Ferkó most lőtte az első őzbakot, s abból egy combot nekem akar küldeni. Gratuláltam, s kértem, ne küldje. Nem méltó, s nem is tudják azt itt jól elkészíttetni. Aztán miért közöljem arra nem érdemesekkel?

Tátraszéplak

1911. augusztus 1.

Megérkezett augusztus is. Közeledünk a búcsúvételhez, melyet, mint fentebb említtem, már előre versbe foglaltam. Fölleges égbolt alatt hidegen köszöntött be az első nap. Gyanús ez a végletek közt ugrádozó, szeszélyes időjárás.

Amint a szobám heti árát fizetgetem szinte meglepetve veszem észre a kedvezést, hogy nekem, mint szinte tizenkét év óta állandó törzsvendégnek, nem a rendes négy, hanem csak három koronával számítják a szoba napi árát.

Lucsivnárról csakugyan megérkezett az őzcomb ma délben. Így az én tegnapi levelem kérése füstbe ment. Újra megköszöntem a fiatal vadász szíves megemlékezését. Oly ízéssé tesz-e itt holnap ebédre a küldeményt, hogy a küldő szívességéhez illő ízletessé váljék? Nem tudom. Kötve hiszem. Szokott reggeli és esti támat elvégeztem.

Fölemlítettem Semsey előtt a H. Zoltán könyvének visszaküldését, megmagyarázva a dolog mivoltát és körülményeit. Röstellte. Tévedésnek mondotta cselekedetét. Nem nézte jól meg a küldeményt. Így írtam meg Zoltánnak.

Tátraszéplak

1911. augusztus 2.

Tegnap estefelé búcsúzni jött hozzám Csengery Lóránt és Tarkovics József a tátrafüredi asztaltársaságból. Ők holnap már hazautaznak. Mind a kettőjüket hi-

vatalos teendő szólítja haza. Különben is Tarkovics már harminc napot töltött itt, Cs. Lórántnak pedig nem használt most az itt időzés.

Ma reggel fürödni volt szándékom, de a komor, hideg idő visszatartott. Ma is úgy, mint tegnap télies, meleg ruhát kellett öltenünk. Szobámban a hőmérő ma is 15 Ré. fokot mutat. Levelet kaptam Magyarbélről X.-né P. Erzsikétől. Még június 28-án írta, de csak július 28-án küldhette el némi tévedés vagy feledékenység folytán. Örültem mindig szívesen látott sorainak, melyekben családi körülményeiről bizalmasan értesít. Sajnálom a nemes, jó lélek túrni kényszerült kellemetlen dolgait.

Tátraszéplak

1911. augusztus 3.

Átkocsiztam eléggé tűrhető, langyos időben Ó-Tátrafüredre a szokott ebédre. Még Csengery Lórántot ott találtam a társaságban. Ebéd után rögtön útra kelt az asztaltársaság igen meleg búcsúja mellett. Engem most is mindnyájan kitüntető szívességgel és előzékenységgel fogadtak, különösen Darányi, akinek megígértem, hogy elküldöm emlékül *Hazafelé* című búcsúkölteményemet. Ő pedig viszonzásul azt mondta, hogy elmenetelemkor, most is, mint a múlt évben, meg fog ajándékozni útravalóul két üveg dunaörsi borral.

Bevásároltam kínos válogatás után holmi apróságot azok számára, akiknek innen valamit vinni legszükségesebbnek gondoltam.

Leveleket is kaptam többektől. Némelyikre válaszolnom kell. Estefelé egy kis szitáló esőcskénk volt. A port is alig verte el. A bércek folyvást sűrű felhőkben úsznak, de csatornájakat megereszteni nem akarják.

Tátraszéplak

1911. augusztus 4.

Ma is több levelet kaptam és írtam. Kaptam Palináné Emuskától Miskolcra. Nyolc darab nagy szilvát küldött szentpéteri kertemből, egy több év óta ott henylő fának első terméséből. Levelet kaptam T. Ilkától Miskolcra.

Elküldtem Darányinak néhány sor kíséretében *Hazafelé* című kis versemet. Írtam X.-né P. Erzsinek Magyarbélre és P.-né Emuskának Miskolcra... Talán már nem lesz sok írni való levelem. Alig értem rá valamit olvasni. A délelőttöt és a délutánt is elvette az irka-firka és egy kis séta.

Az időjárás eléggé kedvező, se nem hideg, se nem meleg. Folyvást borong. Olykor nekiindul egy-egy parányi permeteg. Nem akar kivetkezni száraz jellegéből. Emuska levele még biztat, hogy kertemben elég gyümölcs maradt.

Tátraszéplak

1911. augusztus 5.

Ma reggel fürödni volt szándékom, de az idő nem arra való. Éjjel nagy eső esett. A sétautak sárosak. A levegő lehült. Az egész égbolt, a bérc sűrű felhőkben úsznak. Az eső folyvást szitál. Ennyi nedvességet régóta nem láttunk itt. A szobába kell vonulnunk mindaddig, míg ez a kedvetlen, sötét idő tart.

Mához egy hétre indulok innen. Valóban elégnek tartom a négy hetet. Nem a betegség hozott ide, csak a megszokás és az üdülés. – Devich táblai tanácselnök,

kiről feljegyeztem, hogy családi ügy miatt hirtelen eltávozott, tegnap ismét visszatért ide. Azt mondja, a nagy hőségben kegyetlenül rosszul lett és elgyengült otthon. Most itt marad szigorú orvosi kezelés alatt három hónapig. Gyötri a szívbetegség és a bazedov-betegség.

Most estefelé meglátogatott Darányi Ignác. Igen melegen köszönte a neki küldött kis költeményt. Mondja, felolvasta az ebédlő társaság előtt. Nagyon megdöbbentve fogadták mindnyájan; a már elköltözött társak részére lemásolták és elküldötték. Darányi a köszönet mellett még két jó nagy üveg dunaörsi bort is hozott nekem útravalóul saját kezében.

Tátraszéplak

1911. augusztus 6.

Kellemes napra virradtunk. A tegnapi eső után napfényes, bár borongós időnk van, a levegő szinte puha, enyhe, s csak úgy szívatja magát a tüdővel. Ilyenkor legillatosabbak a szikkadni és melegülni kezdő fenyvesek. A sétatutak gránitpor sárgás talaja szinte ruganyossá vált, s jólesik rajta a járás-kelés.

Reggel megfürödtem langyos vízben; most harmadszor, mióta itt vagyok. Még egyszer fogok. Fürdés után rövid sétát tettem a szokott vonalon a reggeli órákban, mikor még kevesen jártak ott. Az a sétám a legkedvesebb, melyen egyedül vagyok.

A tátrafüredi ebédre most nem megyek által. Ott most nagy sürgést-forgást idéz elő a „Kárpát Egyesület” ma tartandó közgyűlése. Aztán itt nálunk óhajtom tölteni az utolsó vasárnapot.

Itt-amott látom, az Érika most kezdene virítani. Csak kínlódik egy-két szál. Elcsigázta, elperzselt a kegyetlen időjárás. Odavan az erdő díszé.

Tegnap este naplemente után hét-nyolc órakor csudaszép jelenetet láttam az égen. Félkörben a vastag felhők szélét megaranyozta a nap; azon túl csaknem az egész rózsaszínben tündökölt. Középen pedig a nagy tér teljesen tiszta, oly csudálatos, elragadó kék volt, mintha a menny kárpítja lett volna. Nem győztem bámulni. A felhők csak itt, a Kárpátok felett úzik ezt a tündérajátékot. Régebb években sokat ábrándoztam azzal esténként. Írogattam, verselgettem is róla.

Tátra Széplak

1911. augusztus 7.

Most már nemigen van honnan várnom és hova küldenem levelet. Eleget kaptam és firkáltam, mióta itt vagyok. Ez is egyike volt időtöltésemnek s foglalkozásomnak. Napi tollforgatásom azonban csak ezekre a haszontalan jegyzetekre szorítkozott.

Irma húgomék is elhagyják maholnap Feketehegyet, hol pár hetet töltöttek. Nem felelt meg várakozásoknak az ott időzés. A túl kövér test alig vesztett valami keveset súlyából. Bajt okozott a meghűlés. Alkalmatlan volt a rossz időjárás. Ennyit, úgy mond, nem drága pénzért, de ingyen is elérhetek volna otthon.

Turzófüredről is indulnak Juciék pár nap múlva aug.10-ei csütörtökön, éppen öt heti ott tartózkodás után. E huzamos időből ítélve az sejtethető, hogy az ottlétel

mégis jó hatással volt az ő szívbjajos és fulladós állapotára. De [...] egészségnek alapos, gyökeres, tartós visszaállítását remélni nem lehet. Ideig való könnyebbülés is nyereség.

Ma már egész nap tökéletes tátrai időnk volt. Hűvös, mérsékelt meleg. Kissé felleges, de nem borult. Teljes szélcsend.

Valami költeménynek való foszlányok kóvályognak a fejemben, de nem akarnak tömörülni. Kezdetnek ez a néhány sor állt össze belőlük:

*Hogy' űzik egymást, hogy szaladnak,
Apró hullámi a pataknak!
Miért sietnek és hova?
Oldaluknál fűrdő virágok
Marasztalva borulnak rájuk,
De nem hallgatják meg soha,
Vidáman siklanak tova.*

Nem vagyok egészen tisztába az eszmével. Nem is hiszem, hogy többre viszem e néhány sornál.

Tátraszéplak

1911. augusztus 8.

Ma reggel találkoztam itt Szabó Jenővel, a győri törv.szék volt elnökével. Több év óta ő is állandó vendég itt. Ma érkezett, de nem igen kapott alkalmas szállást. Még most is minden zug el van foglalva. Most jött ide Hazai Samu honvédelmi miniszter is. A múlt évben is itt tartózkodott rövid ideig.

Időnk kissé, úgy látszik, megerősödött. Tegnap este is esett egy kevés, ma reggel is. Mintha ki akarná pótolni a mulasztását, de amit már előbb alaposan elrontott, nemigen fogja helyre hozni. Szentpéterről is azt írják, hogy gyönyörű körtéim, almáim lehullnak. Megölte a nagy hőség és szárazság. Aki megmutatta, el is vette.

Horatiust olvasgatva különösen magokra vonják figyelmemet az ódáiban egyes ismert közhelyek, melyeket sokszor idézni is szoktak a közhasználatban, s melyek némelyikét magam is jól ismerem. Pusztá időtöltésből néhányat föl is jegyezgetek.

Elküldtem az értesítéseket, hogy lapjaim szombattól kezdve már ne ide, hanem Miskolcra küldessenek.

Tátraszéplak

1911. augusztus 9.

Tegnap délután gyümölcsöt kaptam Szentpéterről s levelet Feketehegyről Vadászy Palitól. Válaszolnom kellett nekik, s azzal teljesen kifogytam levélpapíromból. Pali és Irma szét akar nézni a Tátrában, mielőtt hazamennének, de itt sehol nem kapnak szobát. Kérésemre az igazgatóságnak nem volt kifogása az ellen, hogy itt az én szobámat három-négy napra elfoglalhassák. Én szombaton aug. 12-én délelőtt elutazom, ők pedig este ideérkeznek.

Ma reggel megfürödtem; negyedszer és utolszor, mióta itt vagyok. Tegnap estefelé a gyönyörű nap után egy kis esőnk volt. Ma felleget időnk van. A fenyvesek csak úgy árasztják az illatot.

Tátraszéplak

1911. augusztus 10.

Átrándultam Tátrafüredre a búcsúebédre. Legszebb nyári nap kedvezett. Már csak Darányit, Kállay Albertet, Nagy Ödönt és Sárközy Aurélt találtam ott. Balázs rozsnyói püspök már elutazott. Ebéd előtt visszaadtam a látogatást Darányinak és Sárközynek, de csak névjeggyemmel tehettem. Szívélyes búcsúkoccintások közt folyt az ebéd a már ismert dunaörsi bor mellett.

Darányi azt a tanácsot kötötte a lelkemre, hogy mindenestre tartózkodjam vissza attól a jubiláns ünnepeltetéstől, melyet az én kedvemért Miskolcon szándékozik megülni a „Kisfaludy Társaság”. Valóságos kockázattal jár, úgy mond, ily nagy életkorban az az izgalom, melyet ily ünneplésben a személyes részvét okozni szokott. Példákra emlékezik.

Megfogadom a jó tanácsot.

Tátraszéplak

1911. augusztus 11.

Komor, híves, csepergős időnk van. A bérceken sűrű fellegek borongnak. Nemigen csalogató a tovább itt maradásra. Ma már a holmim becsomagolásával leszek elfoglalva. Még bajt ad. Annyi sok aprólékosságot vásároltam össze, hogy most nem tudom, mint helyezem el. Sokan vannak, akikre gondolnom kellett. Még így is sokhoz fogok visszatérni üres kézzel. Mindig nehéz nekem ilyenkor nem annyira a fizetés, mint a tárgyak válogatásának gondja.

Viszek egypár bokrétát az itt díszlő Érika virágaiból is. Azok igen sokáig megtartják szép lila színüket a virágtartóban, Most nem oly dúsak, nem oly élénkek, mint jobb éveekben. A nagy hőség és szárazság őket is megviselte.

Mégiscsak jó volt ideküldeni azt a szentpéteri gyümölcsösi szilvát és körtét. Jóízűen elfogyasztottam az egészet. Ma estére maradt az utolsó körte. Lehet, hogy otthon nem is kapok többé ebből a fajból.

Levelezőlapot kaptam Emikétől Furtáról. Talán ez lesz már itt csakugyan az utolsó levélváltás. Rögtön válaszoltam neki. Semmi különöset nem ír; én se írhattam olyat.

Tátraszéplak

1911. augusztus 12.

Készen vagyok az útra. Pár óra múlva indulok. Bevégeztem itt a szokott négy heti üdülést, most már, gondolom, a tizenkettedik évit. Legelsőben gyógyulni jöttem ide, azután szinte hálából mindig csak üdülni.

Most ez a négy heti időzés kevesebb örömet nyújtott, mint más éveiben, mint csak a múlt évben is. Se a természet, se a környezet nem bírt kellőleg érdekelni. Kedélyem is mindig nyomott volt. Okozta ezt bizony nemcsak a megszo-

kás, de az öregedés, mely évről-évre mindinkább érezteti magát. Otthon nem kínzott annyira éjjelenként a bal oldali fájdalom és az urina-gyötrődés, nappal lábam nagy gyöngesége.

Annyi vigasztalásom van, hogy egypár költeményt írtam. Nem tudom, nem lesz-e rám nézve csakugyan végbúcsú, amint azt az egyik kis versben hangoztatom. Így búcsúznak tőlem: Viszontlátásra a jövő évben!

Viszontlátásra! – ha a lélek és a test, mindenekfelett, ha az Isten engedi.

1911. augusztus 17.

Négy hetet töltöttem Tátraszéplakon július 15-étől augusztus 12-éig, ezúttal tizenegyedik évi nyári üdülésemet. Ott mulatásom a természetet és a társaságot tekintve az előbbi évekhez hasonlított. De magam a múlt évekhez képest bizony éreztem testi és szellemi erőm hanyatlását, bár nem annyira, hogy a megmaradt erőt tekintve alapos panaszom lehetne. Asztaltársaim egyike most is Semsey Andor volt, néha sétáimban is ő. Szokásom szerint átjárom néha Tátrafüredre az ott ebédlő ismert társasághoz. Ott találtam Darányi Ignácot, Kállay Albertet, Tarkovics Józsefet, Nagy Ödönt, Csengery Lórántot, Ferenczy B.-t a régiek [közül]; és későbben Sárközy Aurél. Új volt Balázs rozsnyói kat. püspök, egy rokonszenves javakorabeli férfiú. Jól éreztem köztök magamat, bár a társaságból egymásnak kölcsönösen igen keveset nyújtottunk. Úgy vettem észre, hogy talán egymás iránti kíméletből szándékosan kerülték a politikai eszmecserét. Mindig nagyon szívesen, szinte kitérítve fogadtak. Egypár költeményt írtam. Egyiket, egy rövid verseskét, melyben a Tátrától búcsúzom, átadtam Darányinak. Ő a társasággal közölte. Több példányban leírták s terjesztették. Tetszett nekik az elégia-hangú búcsúzás. Darányi később meglátogatott Széplakon, s hozott nekem útravalóul két üveg dunaörsi bort, saját termését.

Augusztus 12-én, szombaton este hazaérkezvén a vasárnapot és hétfőt Miskolcon töltöttem. Alig vártam, hogy ide kirepülhessek. A már előbb vett hírek után nemigen várhattam, hogy kertem, az én egyedüli birodalmam valami nagy örömet nyújtva fog engem üdvözölni. De amit találtam, az szinte megdöbbentő látvány volt. Kedden, augusztus 15-én érkeztem ide. Legelőször is kertembe tekintettem. A fák alatt a gyep sűrűn, de sűrűn terítve különböző fajta és nagyságú almával, melyek félig éretten, férgesen omlottak le a fákról. Közben-közben hullott körték is. Én ily pusztulást még sohasem láttam. Van körülbelül huszonnyolc magas törzsű és törpe almafám, de azok közt alig van egy-két törpe, amely még tán némi maradandó kevés maradvánnyal bírhat. A többiekről az utolsóig lehull. Már van olyan fa, melyen egy alma sem látható. Mint láttam, már hazaérkezésem előtt is temérdek elbalyuztak. Most hűgaim szinte egy szekérre valót vittek el. Nagy részben a sertéseknek adták megfőve. – Bőven termett körtéim is hulladoznak lassankint. Egy fa már teljesen üres. Téli és őszi egyaránt pereg, még oly darabok is, melyek nem férgesek. – Megölt mindent az egész országot gyötrő, száraz, égető, folytonos hőség, mely még most is mindig tart, s országos ínséggel fenyeget.

Tátrai tartózkodásomból fel kell még jegyeznem egy dolgot. Darányi Ignác azt a tanácsot adta, szinte lelkekre kötötte, hogy semmi esetre se fogadjam el azt a

megtisztelő kitüntetést, mely szerint a „Kisfaludy Társaság” f. é. novemberben Miskolcon tartandó jubileumi ülésben akar megemlékezni ötven éves tagságomról és életem nyolcvanhatodik évének betöltéséről. Ott az én személyes részvétem s azzal járó izgatottságom, ily nagy életkorban, könnyen végzetes lehetne rám nézve. Ő erre példákat is mondhatna stb... Meggondoltam. – Okos tanács ez, megfogadom. Kitérek a társaság ünnepe elől, melyben már maga az elhatározás elég jutalom és kitüntetés énám nézve.

A kávéházban reggelizésnél egy magas, már értes férfi állt meg előttem. Kérdezte tőlem: én vagyok-e Lévy József? Én vagyok! Akkor – úgy mond – itt áll ön előtt hajdani miskolci tanítványa, Heil Fausztin. Élénken emlékeztem reá, gondolom, a múlt század ötvenes éveiből. Magam elé tudtam idézni egész gyermekalakját s viseletét. Szepességi gyerek volt. Később hírlapokban olvastam nevét, amint bírói pályáján előhaladt feltűnő képességével. Most közigazgatási bíró; kiváló állása, nagy tekintélye és népes családja van. Örültem a ritka találkozásnak. Rég volt időmre emlékeztetett.

1911. augusztus 25.

Tegnap ismét kijöttem ide a szomorú temetés folytatása végett. Mert valóban annak nevezhető gyümölcseim teljes pusztulása. Most már az almafák csaknem egészen üresek. Alattok terítve a sok lehullott gyümölcs. A körtefákról is, még a téliekről is, egyre omladozik. Aligha marad valami. Egyszóval ez az esztendő ki van törülve az áldottak sorából. A haragos nap száraz hősége pedig még mindig perzsel bennünk.

Tegnap leszedtem a „csíkos Vilmos” körtéről, ami még rajta maradt, a múltkori ittlétem alkalmával pedig az „Angulemi hercegné” körtét. Ma némely almából, különösen a pirosból, szintén betakarítom, amit lehet. Úgyis egytől-egyig le fog peregni. Már húgaim is alig bírják beseperni és felhasználni a lehullott almák és körték tömegét. Hallom, a sertéseknek főzögetik.

Meglepve olvasom a tegnapi hírlapban, hogy a Tátrában Tátraszéplakon Devich László kir. táblai tanácselnök hirtelen meghalt. Asztaltársam volt a szív-bajban és bazedov-betegségben szenvedő ember. Jó szívvel ragaszkodott hozzám. Remélte a gyógyulást; azt mondta, hogy három hónapig is itt fog maradni a Tátrában. Augusztus 23-án halt meg ötvennyolc éves korában. Ma temetik a korábbi tudósítás szerint a gerlachfalvi temetőben.

Mily különös, szinte émelyítő tévelygése a mai kor ízlésének, legalább azokénak, akik az Ady Endre-féle ízetlen, érthetlen, szinte örületes költészetben gyönyörködni tudnak! Sőt, többre vittük. A „B.pesti Hírlap” aug. 24-ei számában olvasom, hogy van már „Komjáthy-múzeum” is, melyben a korán elhunyt Komjáthy Jenő verseit magyarázzák, népszerűsítik. Én elolvastam verseit, de azokban egy kiforratlan tehetségnek látszik, tökéletlen, gyöngé szárnypróbálgatásánál többet nem találtam. És különös! Odahajszolták a dolgot a reklámhajhászok, hogy ezt a kötetet maga a belügyminiszter 1910. évi nov. 27-én kiadott rendeletben a törvényhatóságok első tisztviselőinek figyelmébe legmelegebben ajánlotta! Nemde zsidó-vállalkozás-e ez a Komjáthy-féle fészkelődés?!

1911. szeptember 8.

Bevett gyakorlat szerint ezzel a nappal kezdődik az őszi és részben a téli gyümölcs leszedése. Bár ebben is, mint sok egyébben, az idő a gazda. Az idei folytonosan tartó nagy szárazság és hőség szinte erőszakosan érlelte vagy inkább rontotta a gyümölcsöket. A kifejlődés megakadt. A termés – alma, körte – többnyire férgesen mind lehulladozott. Tegnap és ma leszedtem, ami a fákon maradt. Az sem lesz állandó. Szinte kár vele bajlakodni. Holnap mégis beszállítatom Miskolcra. – Itt és ott majd csak elosztogatom. Pocsék dolog.

Mostoha esztendő. Szomorú kerti látogatás.

Néhány nappal ezelőtt írtam Beöthy Zsoltnak, hogyha a „Kisfaludy Társaság” elhatározta volna vagy elhatározná Miskolcon ünnepelni az én tagsági vagy életkori évfordulómat, mondjanak le erről az engemet szokatlanul, rendkívül megtisztelő és mély hálára kötelező szándékukról. Nem tehetem ki magamat az azzal járó izgalomnak, nyugtalanságnak. Zaklat már engem, szinte lesújt a legkisebb nyilvános szereplés is. Nem a túlzott szerénység mondatja ezt velem, hanem a csend és nyugalom után vágyakozás.

Pedig mégsem kerülöm ki végképp és egészen. Pár nap múlva lesz a vármegye közgyűlése, mely határozni fog afölött: helyeseljük vagy elítéljük, rosszaljuk a parlamentben régóta dúló obstrukciót? Főispán, alispán rám nehezedtek, hogy én is mondjam el akkor a véleményemet. Ők arra a siker minél nagyobb mértékét illetőleg nagy súlyt helyeznek. Fölháborít, szinte szenvedélyes kitörésre ragad az az öngyilkos játék, mely most a mi parlamentünkben folyik. Reá vettem magamat, habár nehezen, hogy ennek a vármegyei gyűlésén is hangot fogok adni. A kormány várja a megyék véleményét, melyet a lelketlen obstruktorok, akiket én fojtogatóknak nevezek, maguk mellett kezdtek provokálni, minthogy a nemzeti akarat kifejezésének elismerni nem akarják a jelenlegi többséget, mely szerintök nem tiszta választásból eredt.

1911. szeptember 16.

Végleg betakarítani jöttem a gyümölcsöt, ami még a fákon maradt. Tegnap jó sok körte lekerült egypár fáról. Még több vár leszedésre. Alma is jó bőven két fán. Szóval dacára a rendkívül mostoha időnek és már temérdek elpusztult termésnek, annyi almám, körtém maradt, hogy alig tudom hová tenni. Sok fáról mégis sok összekerül. Igaz, hogy nincs benne nagy köszönet. Minden tökéletlen, tartóhatatlan.

De szólóm, csudálkozásomra, annyi és oly kifejlett gyönyörűt termett, mint talán előbb még soha. Tegnap leszüreteltem. A törpefák között sok üresen maradt, sok pedig nyomorult, megromlott, hasznavehetetlen termést hozott. Leginkább bevált, de nem egészen kifejlett gyümölcsével, az „Angulemi hercegnő”, „Napoleon”, „Totlében” és „Kolmár pasa” körte és még legelőször a „Clapp kedvence”. Az almafa csaknem mind dús volt, de mind lehullatta a termést.

Mindent összevéve a kerti év elég okot adott a panaszra, de mégsem maradt egészen adósunk.

1911. szeptember 17.

Folytonosan száraz, égető napjaink jártak. A legforróbb kánikula sem lehetett forróbb. Kivált a szőlőhegyek epedtek egy kis eső után, melyről szinte már azt hitték, hogy talán az égből is kifogyott. Végre tegnap délelőtt hosszas borongás után csakugyan nyertünk egy keveset, de már délután derült, száraz időnk lett. Ez éjjel pedig jó bőven esett, s még most reggel is borult, hűves, csepergős. A gondviselő tudja a legjobban, mit, mikor és hogyan kell.

Jól jártam, hogy tegnap és tegnapelőtt csaknem minden gyümölcsöt jó időben betakarítottam. Alig egypár fán maradt még valami szednivaló. Valóban nem tudok mit csinálni a nagy tömeg terméssel. Osztogatom jobbra-balra. Könnyű a sokból adakozni, de áldozatul vinni az utolsó fillért is – ez a próba. Mikor ezeket a fákat ültettem, nem a haszonra, csak a gyönyörűségre gondoltam. S azt meg is nyertem, meg is énekeltem.

A szeptember 12-én tartott vármegyei közgyűlés zajosan folyt le. Az ellenzék, mely a koalíció romjai közül emelgeti szárnyait az eljátszott és elvesztett hatalomért, csúnya, illetlen küzdelmet folytatott az obstrukció védelmére. A paraszt illetlenkedésben, természete szerint, elől járt Kubik Béla, a nagyhangú, de kevés dohányú volt főispán. – Elmondottam rövid beszédemet úgy, amint óhajtottam. A főispán kérésére kihagytam belőle némely élesebb részeket – kíméletből. Pedig kár volt. Az ellenzék oly gorombán méltatlankodott, mintha legélesebb lettem volna. Mégis ötvenkét szavazattal győztünk. Növeltük az obstrukció ellen nyilatkozó csaknem ötven törvényhatóság számát. De, azt hiszem, még ezen az úton sem lesz kiirtva a parlamentarizmus rákfenéje.

„Ense recidendum.”

1911. október 2.

Mily apróságokban találok én örömet s találtam hosszú életem folyamán mindig! Legközelebb itteni szobácskám falát újra festettem, padlójára új szőnyeget terítettem, íróasztalomat, több világosság végett, másképpen helyeztem el. Mintha egész lakásom mindenestől megújult volna! Mintha érzésem is új lendületet nyert volna! Eszembe sem jutnak Horváth Lajos barátomnak utolsó napjaiban ejtett szavai: „úgy nézek már én körültem mindent, mintha már minden nem is enyém, hanem másoké volna”.

Most igazán főképpen csak rendbe szedett szobám meglátása és használatba vétele végett vagyok itt tegnap óta. Esős, sáros időt hoztam, mely a közelgő szüretet szinte fenyegeti.

Beöthy Zsolt tegnapelőtt egész váratlanul bekopogtatott hozzám Miskolcon. Levél helyett maga jött. A „Kisfaludy Társaság” által Miskolcon az én megtiszteltetésemre november 19-én tartandó ülés tárgyában jött. Úgy beszélt, hogy engednem kellett. Belenyugodtam.

1911. október 11.

Nem is tudom voltaképpen, mi a tárgya és oka a „Kisfaludy Társaság” Miskolcon tartandó ünnepének. Az-e, hogy november 18-án leszek nyolcvanhat éves?

Az ünnep nov. 19-én tartatnék. – Az-e, hogy a jövő évben leszek ötven éves tagja a „Kisfaludy Társaságnak”? Az-e, hogy hosszú életemben mindig a Múzsza szolgálatában állottam? Beöthy úgy mondotta, éppen csak azért tartják november havi ülésüket Miskolcon, hogy itt velem mindnyájan kezét szoríthassanak, mert ők engem nagyon szeretnek. Vele volt nálam Balogh Bertalan, a miskolci „Közmívelődési Egylet” agilis elnöke. Az már az ünnepély egész programját részletesen elmondta.

Le kellett győzni természetes idegenkedésemet. Talán el fogja még bírni hanyatló erőm a nagy megtiszteltetéssel járó izgalmakat

Ide jegyzem azt is, hogy egy írónő, S.-né Löw Róza, aki a múlt évben ismertette meg magát velem, egy vidéki lap tárcájában, rajongással, szinte szerelmi hő áradozással írott tárcacikket intézett hozzám, egy valóságos szerelmi költeményt. Válaszul verset kért tőlem. Megírtam *Válasz* címmel és elküldtem neki, ő pedig hírem-tudtom nélkül ugyanazon vidéki lapban közzétette, s abból aztán a fővárosi lapok is átvették. Így amit én csak magánkedvtelésnek akartam tekinteni és tartani, világ elé került. Részemről különben nincs benne semmi restelni való. Kis válszkölteményem is természetes tüköre és visszhangja a helyzetnek.

Azt a rövid *Szemlét*, melyet én a Görgei Artur könyvének magyar fordításáról a magam számára jegyezgettem, a fordító Görgey Pista intézkedése folytán a múlt vasárnapi számban közli néhány hírlap. Beajánlás vagy figyelemébresztés végett történt. A rendkívül fontos és érdekes mű megjelenése akkor adatott tudtára a közönségnek. Lehetetlen, hogy mély hatással ne legyen az a Görgei Artur tiszta, nagy jellemének s hallhatatlan érdemeinek feltűntetésére és méltatására. Jólesnék tudnom, hogy ehhez, habár csak egy töredék sugárkával, én is járulhattam

Görgey Pista, aki tüneményeszerű testvérbátyja, Artur alakjának igazságos előállítása körül szinte legendaszerű odaadással fáradozik, legközelebb egy új munkája nagytömegű kéziratát küldötte hozzám elolvasás és esetleges észrevételek végett: *Görgey Arthur a száműzetésben*. Jó részét már elolvastam. Fölötte érdekes, bár itt-ott terjengős munka. Benne legfontosabb G. A. levelezése. Abból az ő egész erős, tiszta jelleme és a reá szakadt mostoha viszonyokkal erős lelki vívódása előttünk áll. A mű, mint Pista mondja, csak Artur halála után fog megjelenhetni. Éppen úgy, mint egy másik kész munkája is Pistának, mely Artur „ifjúságát és fejlődését” tárgyalja. – Igazán egymásra méltó két testvér.

Vadászy Pali öcsém ma és holnap tartja itt a szüretet. Azon részt venni jöttem. Kedvez a tiszta, napfényes de hirtelen hidegre vált idő. Eddig egypár nap szinte ijesztő esős volt. Ma reggel száraz, fagyaláló. A hőmérő egy fok a fagypont alatt. Az edényben kint álló víz befagyott. Tegnap este is, ma reggel is fűteni kellett szobámat. Úgy látszik, az év folyamában a szélsőségekre csapongó időjárás folytatódni akar.

1911. október 12.

A rokonok és az egyházhoz tatózók népes társaságában elvendégeskedtük tegnap az első szüreti napot szép, csendes, napfényes, de bizony hideg idő mellett. A természet okosabb, mint az emberek. A tikkasztó, forró, száraz nyár kétségbe ejtette őket. Ínségtől féltek: oda van a termés, oda minden növény, elveszett, ki-

égett stb.! És íme, mikor a takarás ideje elérkezett, általában áldásosnak mondhatni az évet. Látom, a szőlő is oly szép, érett és egészséges, és mennyisége is annyi, mint a legjobb éveken... Nem kell hát jajgatni, ha fenyegetőknek látszanak a körülmények. Akkor is fölösleges és hasztalan, ha már valóban megvan rá az ok.

A légmérséklet ma is olyan, mint tegnap volt. Reggel fagyponton a hőmérő, de szép, tiszta, derült az égbolt. Még ma is élvezni fogom a szüreti gyomorrontó vendégséget. Pár óra múlva ismét fölmegek hozzájuk a magas hegyre, de nem jól mondom, hogy megyek. Azt már oda nem bírom. Vitetem magamat. A jövő hét elején még Miskolcon lesz részem ily multságban. Ezzel bezáródik előttem a hajdan oly nevezetes és változatos szüreti vigadozás. Nem is kívánkozom már utána. Vele együtt vége van az örömeik iránti fogékonyságnak is. Holnap búcsút veszek innen, s majd csak akkor látogatok ismét ide, mikor erre a kedves kis „fészekre” való emlékezés érzékenyen sürget.

1911. november 5.

A szüretnek alkalmával voltam itt utoljára. Annak több mint három hete. Azóta szokott rendes kerékvágásban folytak napjaim Miskolcon. Annyi különösebb felemlíteni valóm van, hogy a múlt hónap 25-én eltemettük Görgey Lászlót, nyugalmazott vasúti üzletvezetőt, Miskolc városa egyik kerületének országgyűlési képviselőjét, nekem rokonszenves jó barátomat. Családjának nemcsak jó hírnevét, de tetemes adósságokat is hagyott hátra.

A nagy dísszel és impozáns részvét mellett végbement temetésen megjelent Görgey Pista is Budapestről. Neki unokaöccse volt a megboldogult, aki nemegyszer részesült a Pista csudálatos rokoni áldozatkészségében. Most is oly fölszereléssel jött ő ide, hogyha a temetési kiadások gyors fedezetet kívánnak, ő készen álljon a netalán megszorult család segítésére.

Elhozta nekem második munkájának kéziratcsomagját, melynek címe: *Görgey Arthur gyermek- és ifjúkori fejlődése a forradalomig*. Azóta elolvastam a rendkívül érdekes művet. Véleményemet egypár megjegyzés kíséretében megírtam róla Pistának. Ez a mű méltó, kitűnő párja és kiegészítője a másiknak: *Görgey Arthur a száműzetésben*. Ha azokhoz vesszük Görgei Artur nagy munkáját: *Életem és működésem...* stb., így Pista három kötetes, nagy érdekű könyvét: ezek együtt a maga teljességében tükrözik Görgei életét, nagy tehetségét, erős, tiszta jellemét, történelmi fontossággal bíró, nemes alakját. Ezek a könyvek felnyithatják szemét az elfogult félvakoknak is, s ezek alapján felállíthatja az igazságos történet Görgei alakját azon magas piedesztálra, amelyre ő kétségtelenül érdemes és jogosult.

Görgei Artur akarata, hogy a két kézirati mű csakis az ő halála után fog megjelenni. Pista is lerakta ezzel magának a testvéries igazság maradandó monumentumát.

A november 19-én Miskolcon végzendő Kisfaludy-társasági jubiláns ülés miatt folyamatos izgatottságban vagyok. Hiába beszélte nekem Beöthy, hogy olyan, meg olyan egyszerű lesz az, hogy az az én idegeimet igénybe sem veszi, hogy csak egy baráti kézszerítésre jönnek stb. Nem lehet az, hogy én ott csak hallgatag néző maradok. Pedig nekem már nagyobb gyülekezetekben csak forognom is nehezemre esik, hát még ott tényleg szerepelnem.

A magyar királyi vallás- és köznevelési minisztériumtól.

2400. szám

eln.

Császári és Apostoli Királyi

MEGJEGYZÉS

folyó évi november hó 10-én Pécsben. kelt

legfelsőbb elhatározásával

*Nagyságodnak irói működése elismerésül, a Szent István-rand kis-
keresztjét díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztatván,
erről Nagyságodat öröndetes tudomásulvétel végett, legőszintebb
szerencsekívánataim kíséretében értesitem.*

Budapest. 1911 évi november hó 14.

Fischer

Nagyságos

L é v a y J ó z s e f író urnak,

a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletli tagja, nyug. alispán,

a Kisfaludy Társaság rendes tagja stb.,

Miskolc.

Ö Császári és Apostoli Királyi Felügye-
 letyő évi november hó 10-án kielt legfelsőbb elhatá-
 rásával Vágyásigjermek évi működése
 elismerésül, a Szent István-rend kiskeresztjét díjmen-
 tesen legbünytelmebben adományozni, mellőztetett.

Ezen legfelsőbb kiáltásról Vágyásigjermek
 hivatalosan értesíteli a Szent István-rend iradjája tartási
 kötelezettségét ismerve, van szerencsém együtt a rend
 jelvényét az illető alapvetésével együtt oly körülmény-
 közt, miszerint az ideánt jelvényül rajtkészítésként,
 val ellátva a rend iradjájához, az iradjájához szerkesztjék.

Bécs, 1911. évi november hó 11-én

A magyar királyi Szent István-rend iradjáját.

A rend titkára:

Károlyi

Vágyásigjermek

Lény György innak.

a Magyar Tudományos Akadémia tisztelt tagjaként.

A lapokból olvasom, mert a társaságtól még semmi értesítést nem vettem, hogy a tárgy az én ötven éves Kisfaludy-társasági tagságom megünneplése lesz. Pedig az ötven év csak a jövő évben telik le. Úgy akarták talán, hogy november 19-én nemcsak ezt, de életem nyolcvanhatodik évének betöltését is figyelemre méltassák. Pedig erről én régen megírtam:

*Se nem hiba, se nem érdem,
Hogy ily számos évet éltem:
Az ég ingyen adta azt.*

Ha annyira-mennyire be nem töltém azt a nagy időt vagy legalább annak nagy részét hasznos munkával, akkor abban nem engemet, hanem csak az Isten különös ajándékát kell ünnepelni.

Álomra hajló gyümölcsfáim körül most csak annyit végeztem, hogy a törzseket drótkéfével letisztogattam, s a töveket körül ásóztattam. Nagy szükség van csonkításokra, ritkításokra: de azt már csak márciusra hagyom.

1911. november 18.

Tegnap este jöttem, úgyszólván szöktem ide. Szöktem a tisztelgők serege elől, melyek engem a mai napon, születésem nyolcvanhetedik évfordulóján még számosabban fognak felkeresni, mint más években, s fölizgatnak, kifárasztanak, kiérdemlenek úgy, hogy a holnapi vasárnapi nagy ünnepélyen csak zsibbadt erővel jelenhetek meg.

Szinte országos érdeklődés keretében fogja ünnepelni holnap Miskolcon a „Kisfaludy Társaság” az én ötven éves tagságomat. Nem hittem, hogy minden oldalról ily érdemem fölötti, nagy méltánylással, ily nagy méreteket öltson az ünnepeltetés. Még kevésbé bíztam, eszemben sem fordult meg, hogy ez alkalomból felém forduljon a király figyelve, és ő engem a „Szent István-rend kiskeresztjének” adományozásával tüntessen ki. Az irodalom jelesei közül eddig csak Jókai, Arany, Gyulai és Mikszáth viselték. Jó volna, ha az az öntudat emelne, hogy valóban megérdemeltem. Úgy gondolom, hogy egypár engem szerető és általam szeretett jeles férfiú hatásának – Berzeviczy Albertnek és Beöthy Zsoltnek – köszönhetem.

Bár szerencsésen esném túl a holnapi nagy megpróbáltatáson!

1911. december 16.

A november 19-ei páratlan ünnepély után most vagyok itt először. Szeretném idejegyezni annak lefolyását, abban részvétemet, reám hatását. De meggátol az írásban ez a sötét, esős idő, mely annyira homályos még most déltájban is, hogy, íme, ezt a néhány sort is alig bírom bizonytalanul tapogatva leírni. Olvasni is, bár közel az ablakhoz, szinte lehetetlen. Máskorra kell halasztanom a feljegyzést.

Szomorú kilátások a közeledő Karácsonyra. És ez már hetek óta így tart. Ki-zökkent a rendes kerékvágásból az időjárás. Még eddig hírét se láttuk a télnek. Nem láttunk egy szem havat, egy jó fagyot. Csak éppen azért vagyok itt egy hó-napi távollét után, hogy rokonaimat meglássam, s nyugodalmas kis „fészkem” le-

2. 3. 4. 5. 7.
Hármán Ötöd. Műzeum
Német. Adomány

Lévy József

52-ik előadás

Miskolczi Nemzeti Színház

Q bérlet
52-ik os.

Színigazgató: PALAGYI LAJOS.

Szombaton, 1911. november 18-án

Diszelőadás **Lévy József úr** Kisfaludy társasági tagságának 50-ik és születése napjának 86-ik évfordulójára.

*A. H. ...
J. ...*

1. Hymnus 2. A nászajándék

Színjáték I felvonásban. Írta dr. Serédi Jenő. Rendező Palágyi Lajos.

Személyek:

A nagypapa	---	Béni Béla	---	A vőlegény	---	Bárony Aladár
A nagymama	---	Nieskyné Ilona	---	A nagybócsi	---	Bombai Gusztáv
As apa	---	Báthay Sándor	---	A nagynői	---	Téli Macon
As anya	---	Delli Julianna	---	As unoka	---	Sinkó Gizi
A menyasszony	---	Kiss Marianna	---	A dédunoka	---	Sabó Manci

3. Hódolat Lévy Józsefnek 4. A makranczos hölgy

Vígjáték 5 felvonásban. Írta Shakespeare. Fordította Lévy József. Rendező Palágyi Lajos.

Személyek:

Baptista, pártiz gendy oltos	---	Báthai Sándor	---	Vándor	---	Szappanos Dezsd
Vincenótó, pisai egy uasos	---	Bombai Gusztáv	---	Katalin	---	Kiss Marianna
Petrucchio, viennai ifjú	---	Palágyi Lajos	---	Fiancée	Baptista leányai	Sinkó Gizi
Launcio, viennai fia	---	Oláh Ferenc	---	Béla	---	Kiss Sándor
Grucio	Bianca leány	Apor Sándor	---	Stab	---	Polgár Gyula
Hortensio	---	Bárony Aladár	---	Dívtársas	---	Székely Gyula
Tranio	Launcio szolgái	Béni Béla	---	Nathaniel	---	Gáspár Kálmán
Biondella	---	Béni Béla	---	Péter	---	Hatvani Jenő
Grucio	Petrucchio szolgái	Hogos Imre	---	Ösvagy	---	B. Szabó Róza
Kurtz	---	Köncz Miklós	---			

Rendes helyárák:

Ala. - az előszékhely 10 kor. 20 sz. - Kiszékhely 7 kor. 20 sz. - Székhely 6 kor. 20 sz.
Társasági I. sor 3 kor. 00 sz. - Társasági II-IV. sor 2 kor. 40 sz. - V-VI. sor 2 kor. 00 sz.
XI-XIV. sor 1 kor. 00 sz. - Székhely I. sor 1 kor. 00 sz. - II-IV. sor 1 kor. 00 sz.
Előszékhely az előszékhely 20 sz. - Közé- és hátszékhely 10 sz. - Társasági előszékhely 20 sz. - Székhely előszékhely 20 sz. - Látszólagos a jegyáraknak 50 székely székelyek.

A régi helyárák átkalkulásoknak és az Orm. Színház-Égyesületi nyugdíjnak figyelembe vételével.

Pénztárnyitás fél 7 órakor.

Közdete este fél 8 órakor.

Jegyek előtérítők délután 9-10 és délután 3-5-ig a színházi pénztárnál.

Vasárnap, 1911. évi november hó 19-én két előadás:

Délután fél 4 órakor félhelyárrakkal:

Este fél 8 órakor rendes helyárrakkal:

23. előadás.

Délutáni bérletosztás.

24. előadás.

Vasárnapi bérletosztás 7. után.

Bizáncz.

A kis gróf.

Színjáték 3 felvonásban. Írta Horvay Ferenc.

Ujgárta 4 felvonásban. Szíjít szerzője Marton Ferenc.

57. kép. A Lévy-jubileum: a díszelőadás színlapja

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

FOLYÓ 1911. ÉVI NOVEMBER HÓ 19-ÉN, VASÁRNAP DÉLELŐTT 11 1/2 ÓRAKOR

LÉVAY JÓZSEF

ÖTVENÉVES TAGSÁGÁNAK ÜNNEPLÉSÉRE

MISKOLCZON

TARTJA MEG

RENDES HAVI ÜLÉSÉT

MELYRE A TÁRSASÁG ALAPÍTÓIT, PÁRTOLÓIT ÉS A MAGYAR SZÉPIRODALOM

MINDEN BARÁTJÁT SZIVESEN LÁTJA.

58. kép. A Lévay-jubileum: a díszülés meghívója

Lévay József Beöthy Zsolt karján a tiszteletbeli díjazás után a templom előtti utcán a díjazókkal együtt.

59. kép. A Lévay-jubileum: Lévay és Beöthy Zsolt

vegőjét néhány óráig szívhattam. E cudar lucskos időben még kertembe sem léphetek, hogy aluvó gyümölcsfáimat megtekintsem, s tavaszi ébredéssel biztassam őket. Holnap reggel visszatérek, s csak Karácsonykor jövök újra.

1911. december 25.

A templomból jövök. Karácsony első napját ünnepeljük. Nem emlékszem rá, hogy 1853 óta másutt ünnepeltem volna, mint itt. Apám, anyám életében mind a három nagy ünnepet mindig velök együtt; haláloq után mindig itt emlékükkal.

Zsúfolva volt a templom áhítatos hívekkel. Velök együtt járultam az úrasztalához. Kedvezett végre az időjárás is. A hetek óta folyvást tartó esős, ködös, egészségtelen idő ez éjjel megemberelte magát. A már szinte tűrhetlenné vált sár és locspocs jó keményen megfagyott. Így bár feketének maradt a Karácsony, de mégsem lucskos fürtelemnek.

A november 19-ei jubiláris ünnep váratlanul nagy mérvűvé fejlődött, szinte országos vonásokat nyert. Amint az Miskolcon lefolyt, azt aligha lehetne híven lerajzolni. Oly lélekemelő, egy közös szeretetben és örömben oly egybeolvadó, hogy magok a „Kisfaludy Társaság” tagjai is el voltak ragadtatva. Ilyen nyilvánulását egy öreg versíró iránti ragaszkodásnak, ily versenyzve tüntető jeleit a szeretetnek, ily családiának nevezhető irodalmi örömnünnepélyt se ők, se mások még nem láttak, hasonlót látni nem is igen fognak.

Féltettem magamat, hogy az ünnepély példátlan örömjajában és izgalmában vagy elgyengülök, vagy elérzékenyülök. Baj nélkül átsegített az Isten. A reám váró

48. SZ. 1911. (58. ÉVFOLYAM.)

székesbíró
HOITSY PÁL.

BUDAPEST, NOVEMBER 26.

Szerkesztési iroda: IV. Reáltanoda-utca 6.
Kiadóhivatal: IV. Egyetem-utca 4.

Egyre szám
ár 40 fillér.

Előfizetési
feltételek:

Egész évre — 20 korona.
Félévre — 10 korona.
Negyedévre — 5 korona.

A «Tilghörökölés»-vel
negyedévenként 1 koronával
több.

Külföldi előfizetőknek a postafiók meg-
hártságot fizetniük is kellő.

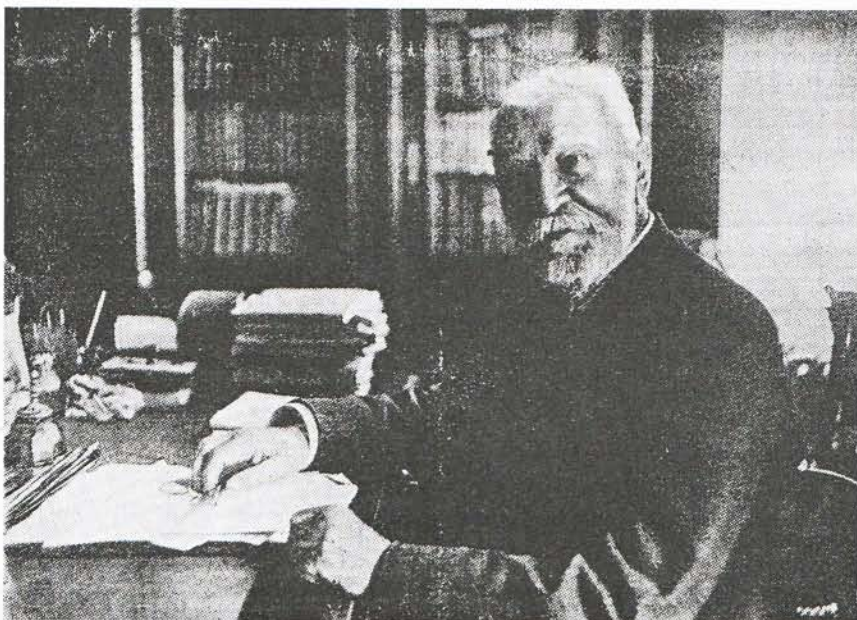
LÉVAY JÓZSEF ÜNNEPE.

BOLDOG ÖRÖKÖK: úgysezdélván egymagában maradni fenn egy nagy historiai kor-szak szereplői közül, nyolcvanhat évvel, teljes testi-lelki egészségben, frissen buzogó munkakedvvel, a fiatalabb nemzedék tisztelőitől környezve. Az öregség minden szépsége, az öregség terhes bajai nélkül: ennél többet nem kívánhat magának egy munkás férfikor jutalmául senkiesen s csak a sors különös kegyeltjeinek jut ki ennyi is az áldásból. Lévay József-

nek teljes mértékben kijutott minden s tetejébe még egy nyájas szeszű, kedves társalkodót is adott mellette jó sorsa: a Műszát, a ki a mily szives kísérője volt ifjú- és gyermekkorán minden viszontagságának, ép oly híven marad oldalán öregségében is, hogy lesimíttan homlokáról a nyolcvanhat év redőit. Így találta miskolczi egyszerű magányában a magyar költészet őz patriárkáját, Lévay Józsefet az a kedves, meleg ünnep, melyet a Kisfaludy-Társaság rendezett tisztelőjére. — A ki majd egy emberéleten át mindig pontosan lejött Budapestre,

a Társaság ünnepeire, annak most a Társaság adta vissza a látogatást, a mikor betöltötte tag-ségának ötvenedik élet.

Lévay József mindig is kegyeltje volt a sorsnak. Nem mintha nem érte volna őt semmi abból a szenvedésből, a mi az emberre ezen földi pályán ki van róva, hanem mert megadott neki a harmonikus, csapásokba bele-nyugodni s örömetet élvezni tudó lélek zavartalan nyugalmát. Fiatal-korában ő is keresetl ment mindazonon a viszontagságo-
kon, melyeknek a maga nemzedékének min-

61. kép. A Lévay-jubileum: a Vasárnapi Újság címlapja

a jubileum képe. Hiánya lett volna, ha a megemlékezők sorából éppen az a hely marad el, melyen bölcsőm ringott, melyhez folyvást gyermeki szeretet és kegyelet melegével ragaszkodom, s melynek kebelében jó szüléim rég nyugvó poraival kívánom egyesíteni a magaméit.

A fényes ünnepeltetés elmúlt, utána még mindig bizonyos nyomasztó érzélem hatása alatt állok. Tevékenységem szinte megakadt. A kitüntetés nem oly föl-emelő és biztató rám nézve, mint megérdemelné. Pedig ennél szebb jutalmat alig gondolhatni egy nagyon egyszerű és hosszú, de efféle fölmagasztalást soha nem kereső életnek. Az-e az ok, hogy talán későcske jött? Vagy természetemben fekszik a minden körülmények közt nyugalmas egyensúly?

Eszembe jut, hogy, gondolom, Cicero az öreg, fősvény embert olyan utazóhoz hasonlítja, „qui quanto minus vice restat, eo plus viatici adfert viaticum”. Csakhogy én nem magam kerestem a dús „viaticumot”, rám rakták.

1911. december 26.

Ez idén mára virradóra esett először egy kis hó. Csak gyöngye permeteg volt. Épp' hogy vékony lepellel borította itt-ott a föld színét és a házak fedelét. A fagy valamit engedett a tegnapi erejéből. A hőmérő épp a fagypontra áll most reggel. Legalább biztatást kaptunk arra, hogy a farkas talán most sem ette meg a telet egészen. Az tudja legjobban, mint kell, aki igazgatja. A legvisszább időjárás is gyakran jóra fordult már, mikor a takarózás ideje eljött.

Nem érzem jól magamat a karácsonyi vendégeskedésben. Már előbb meghűlve s romlott gyomorral érkeztem ide. Itt a terített asztalok nemigen javítottak rajtam. Sőt ellenkezőleg, bár étkezésemben eléggé tartózkodtam. Nem is igen volt vágyam. Éjjeleim itt is csak olyan kegyetlenek, sőt talán még kínosabbak, mint Miskolcon. Régi, állandósult, folyton erősülő bal oldali fájdalom éjjelenként szinte tűrhetetlenül gyötör. Növeli azt a megrekedt vizelettel való küszködésem, melynek égető kényszerűsége legalább tízszer fölzaklat álmomból egy éjszaka. Egész szervezetemben ezt az egy ijesztő bajt érzem. Dacára arcom jó színének, testi és szellemi csudás állapotomnak, úgy sejttem, hogy az a nagy hívogató ezzel kopogtat az ajtómon.

Már ma nem megyek a templomba. Tegnap bizony megbotránkoztam, midőn Karácsony első napján az úri rendből senkit sem láttam az Isten házában. Hát a kényelem vagy a közöny nem engedi az uraknak, hogy vallásukról nyilvános részvétőkkel is bizonyosságot tegyenek? Az úrasztalát, a szerzettetés igéinek elmondása alatt, az ünnepi mendikás fiúk egypár más gyermek társaságában állották körül, az apostolokat ábrázolva.

Az öreg Tóbiás szokása szerint meglátogatott ma. Elbeszélgetett velem a régi időkről, a mai eseményekről, melyekről a krajcáros lapokból olvasgat és saját házi körülményeiről is. Régi nagy ragaszkodással van hozzám. Úgy volt különösen apám iránt is. Elhalmozott a méltóságos címezgetéssel.

1912. január 1.

Idevonultam tegnap délután a miskolci újévi gratulációk elől. Kifárasztottak, pedig még mindig érkeznek, a november 19-ei jubiláris nagy ünnepeltetés emlé-

keztető jelei. Mondhatom, hogy azóta szinte bénultnak vagy zibbadtnak érzem lelkem, kedélyem frissességét. Mintha az a félelem nyomna: mint írhaszak már én valami olyat, ami ahhoz a nagy ünnepeltetéshez méltó legyen? S minden újabb gratuláció és megemlékezés ezt a félelmet fokozza. Nem tudom, mikor áll be, s beáll-e még nálam a kellő nyugalom és egyensúly.

Örvendek, hogy a mai nappal kezdődő új évet ebben az én kegyeletes kis „fészkekben” üdvözölhetem. Nincs miért vádolnom a múlt évet, nincs miért nagy reménnyel vagy aggodalommal fogadnom a mai nappal kezdődő újat. Erősen hiszem és érzem, hogy az a csudálatos isteni gondviselés, mely engem egész életemen keresztül vezetett és támogatott, most is velem van, s életemben és az élet után is annak kezében maradok, aki engem egykor életre szólított.

Három tárgy kóvályog egy idő óta a fejemben. Szeretném valahogy költeménybe önteni. Az egyik Kálvin, ez a csudálatos, vasjellemű és Istentől ihletett prófétaaszellem. A másik a föld, ez a homályos csíra, ez az élő és teremtő nagy orgánium, mely örökké szül, és örökké elnyeljesi saját szülőlteit. A harmadik az, hogy földi börtönéből kiszabadult lelkem megtisztulva majd megáll az Úr színe előtt, beszámol az életről, s kéri az Urat, vegye föl őt azon éneklő angyali karba, mely Isten dicsőségét zengi örökké, s engedje, hogy az énekünket rég előre ment öreg szüleim is hallgathassák.

Templomba akartam menni az Újév reggelén. De ahelyett csak az öreg Szikszai György együgyű *Keresztyéni tanításait* lapozgatom. Ma reggel kegyetlen fagyosra vált az idő.

12 fok volt a hideg. Az idén ehhez még csak közel járót sem tapasztaltunk. Nem mertem kitenni magamat a meghűlésnek. Elmaradtam a templomból. De el-tartóztatott a fülem is, melynek nehéz hallása miatt a templomban nekem csak az éneklés, a magamban gondolkozás és gondolkozva imádkozás marad. A nép előtti példaadást nem is emlitem.

1912. január 2.

Midőn a múlt évtől búcsút veszek, méltó itt is följegyezni, hogy ez az év hozta nekem azt a példátlan jubiláris kitüntetést, melyben nemcsak a „Kisfaludy Társaság”, de a legtávolabb eső körök is a részvét, az elismerés, a szeretet megható jeleivel árasztottak el engem. Halálom után sem ünnepelhetek volna ily mértékben. Kiterjed ennek emléke halálom után is. Érdememet túlhaladó jutalma bizony nem nagy értékű, hosszú életemnek. Nem kevésbé oka és buzdítója volt ez ünnepeltetésnek néhány barátom jó szívéen kívül az én nagy életkorom is. Azt kérdezte tőlem egyik fővárosi nagy lap a karácsonyi számában leendő közlés végett: melyik volt az én életem legkimagaslóbb részlete? Azt feleltem: 1911. november 19. Ez oly kiemelkedő, hogy azon túl már csak az égbe emelkedhetni.

Még a mai napra is itt maradtam. Irmák ma sertést ölnek, s ez oly szokásos családi torral jár, mely rokonokat és barátokat összegyűjt. Nekem ugyan nemigen ajánlatos abból egyéb, mint az együttlét öröme. Ami abban élvezet volt régen, most kerülni való ártalmas lesz az elkopott szerveknek. E részben a kívánság is megcsökkent. Egy idő óta különben is makacs meghűléssel és étvágytalansággal

gyötrődöm. Éjjeleim, kivált az urina kínjai miatt, szinte tűrhetlenek. Ahhoz járulnak az egymást kergető, nyugtalanító, örületes álmoképek. Hogy találja ezeket ki az alvó testben szabadjára eresztett, nekivadult képzelet?

Kemény időjárásunk ma sem engedett tegnapi keménységéből. Még reggeli kilenc órakor is 10 Réaum. fok hideget mutatott a hőmérő. Mintha az elmúlt enyhe, luscokos, félig-meddig már téli hosszú időt így akarná utánpótolni a természet.

Holnap reggel búcsúzó, s nem egyhamar látogatok ismét ide.

Miskolc

1912. január 15.

Elköltöztek mellőlem mindazok, akik az én életemhez közelebbi korban társaim, barátaim voltak. Íme, most köztök az utolsó, Görgey Pista is itt hagyott. A november 19-ei jubiláris ünnepélyen még oldalam mellett vett részt, s azzal is megnyilvánult irántam táplált szeretete s barátsága. Nagyon törődöttek, rendkívül kimerültek, szinte megváltozottak találtam már akkor is. De hogy ily közel legyen a vég, azt nem gondoltam. Megdöbbenve olvastam a hírt a tegnapelőtt este érkezett hírlapban, hogy Görgey István egyik fővárosi szanatóriumban, azon napon, január 13-án reggeli három és fél órakor elhunyt.

Pista 1825. február 22-én született, Artur, 1818. január 30-án. Nagyon szerettem és becsültem őt. Sok évvel ezelőtt Gyulai társaságában ismerkedtem meg vele. Barátságunk tehát nem ifjú korunkban szövődött. Csupa szív, meleg kedély, élénk tevékenység és munkásság. Életének története mesészerű folyama, tükröre a páratlan testvéri szeretetnek és áldozatkészségnek. Szinte önmagában egy költemény. Nagy hadvezér bátyja, Artur oldala mellett küzdi át szabadságharcunkat. Aztán nemcsak osztályosa, valóságos védangyala Artur tragikus sorsának. Élete feladatául tűzi fénylő tiszta világosságba helyezni dicsőséges testvére nevét az iszonyú vád homályából, melyet a Kossuth által lelkiismeretlenül félrevezetett közhiedelem reá borított.

Példátlan szorgalommal gyűjtötte az adatokat. Három kötetes nagy munkájában eredményesen szolgálta kitűzött célját. Utolsó pillanatáig munkált erre. Egész lelkével azon csüggött. Azt hiszem, értékes gyűjtemény maradt utána erre vonatkozólag.

Kéziratban közölte velem a múlt év folyamán Artur életét, mindkét terjedelmes munkáját vélemény vagy észrevételek végett. Az egyik: *Görgey Arthur a száműzetésben*. A másik: *Görgey Arthur ifjúsága*. Mind a kettő rendkívül érdekes, értékes irodalmi mű. Híven és teljesen tükrözi Artur gyémánt jellemét, márvány egyéniségét, az egész embert, sőt részben az író is. Úgy mondta Pista, hogy végrendeletben mind a kettőt az „Akadémiára” bízta, s bizonyos összeget hagyományoz avégett, hogy a művek az Artur halála után kinyomassanak.

Sokszor volt vele kedves érintkezésem. Politikailag és egyébként is egyezett felfogásunk. A társalgásnak most örökre vége szakadt, s csak emlékké változott. Élete küzdelmes és változatos volt. Végre hivatala, szorgalma, takarékosága eléggé kedvező helyzetbe juttatta. Családi élete, amint maga is mesélgette nekem, nem mondható egészben és minden tekintetben boldognak. Talán legboldogítóbb volt

rá nézve annak szemlélése, hogy Artur, midőn száműzetéséből hazaérkezett, az ő családjába olvadt, s annak mai napig úgyszólván dédelgetett központja lett.

Nemes, szép és jó lélek költözött el tőlünk. Szerető szívvel kívánok áldást emlékére. Gyászlapját, mely itt van előttem, özvegye, született Dedinszky Aurélia és Görgei Artur adta ki. Aszerint temetése ma, január 15-én délutáni három óra-kor lesz „a Kerepes úti temető halottas házából”. – Én csak lélekben leszek ott; személy[ese]n ott lennem agg korom és a téli rendkívül kemény hideg nem engedi.

Miskolc

1912. január 16.

Följegyzem ezt is. A múlt szombaton, e hónap 13-án este Kiss Józsefet, az ismert költőt ünnepelték itt Miskolcon. Előzőleg nagyban verték a dobot az itteni hírlapok az ünnepély minél jelentősebbé tétele végett. Szemmel láthatólag zsidó polgártársaink cselekedték. Kiss József költészetének méltánylásában nem csekély része van annak, hogy ő zsidó.

Az itteni lapokban olvasom, hogy hangverseny volt, melynek keretében Kiss József valami visszaemlékezésféléit és költeményeket olvasott. Nagy ovációval ünnepelték. Feltűnt előttem, hogy az alispán mondta hozzá az üdvözlőbeszédet, melyben égig magasztaló kifejezésekkel rakta a nagy költő lába elé a hódolat virágait! Én élem is úgy rakta november 19-én. Az ily bőkezűségnek örülni kell legalább az irodalomért.

Kiss József pedig azzal a nyilatkozattal köszönte meg, hogy ő szegényen jött ide, szegényen távozik innen, hogy ő nem hozhatta ide se az „Akadémia”, se a „Kisfaludy Társaság” koszorúját, mert őt egyik sem választotta tagjának, ő semmi hivatalos méltánylásban nem részesült.

Bizony ez a válasz nemigen illik egy önérzetes költő szájába. Mintha éppen a sajnálat és az alkalmoszerű honorárium fokozása végett történnék. Miért is mellőzi az említett két társaság? Talán, mert költészete nem szól a magyar lélekhez, egyénisége a rokonszenvez.

Úgy ünnepelték, mint Borsod vármegye szülöttét. Mondja, hogy Mezőcsáton született, s itt folytak gyermekévei. A hangverseny után vasárnap délelőtt engem is meglátogatott. Egész alakja megfelel a nevének, s éppen nem látszik rajta, hogy „est deus in nobis”.

Egy hét óta felette erős hideg napjaink járnak. Reggelenként 12-14 fokot mutat a Réaum. hőmérő a fagyponat alatt.

Miskolc

1912. január 19.

Ezelőtt néhány nappal kaptam meg Borsod vármegye közgyűlésének múlt évi december 14-én kelt azon határozatát, mely arcképem megyei tanácssterem számára leendő lefestése iránt intézkedik. A határozat terjedelmes, igen meleg hangú s talán egy kissé túlzó is az én méltánylásomban és magasztalásomban. Nyilván a november 19-ei jubiláris ünnepeltetés ébresztette a megyénél az arcképfestés eszméjét. A vármegye szolgálatában eltöltött harminc évem fölelevenült és

újabb súlyt nyert a jubileum magasztos voltának szemlélete által. Tizenhét év előtt, míg köztök voltam s mikor tőlök búcsút vettem, senkinek sem jutottam eszébe.

Ma írtam meg az őszinte, meleg köszönőlevelet. Holnap küldöm át az alispánnak. Fölemlítem, hogy még ha sikerül is az arckép (de kérdés, létrejön-e csakugyan?), nem azt az alakot fogja már rajtam ábrázolni, melyet férfikora erőteljében vagy később hajlott életkorában mutatott Lévay, a főjegyző és alispán. Bennem már csak a nyugalom, nem az érdemes munka évei tükröződnek.

Bizony szeretném, ha teljesen vége szakadna már ennek a nagy méreteket öltő megtiszteltetésnek! Nem elég, hogy küzdenem kell a nagy életkorral járó különböző gyengeségek ellen, ez a még mindig fel-felbukkanó figyelem is háborgat és nyugtalanít. Vagy a közeli végbúcsút akarja enyhíteni, virágossá tenni ez a sok oldalról nyilvánuló szeretet?

Folyvást kegyetlen hideg gyötör bennünket: 14-15 fokos Réaum. Az ország különböző részeiből is hasonló tudósítások érkeznek. Egymást érik a megfagyott emberekről és állatokról szóló hírek.

Miskolc

1912. január 30.

A múlt napokban csak úgy ötletszerűleg egy költeményt írtam. Ennyi sem került már szinte hónapok óta. A szentpéteri papság mivolta és körülményei forogtak eszemben, s összekötöttem azt az én szép szülőföldem természeti és egyéb előnyös tulajdonaival, s kikerült belőle egy színes, eleven rajzocská. Címe: *Jó ám papnak lenni*. Elküldöttem névnapi emlékül január 25-én Vadászy Pali öcsémnek, a szentpéteri papnak. Írja, hogy mily igen megörült neki. – Elküldöttem a „Sárospataki Református Lapoknak” is, mely azt mai számában közli.

Kedves Pálím!

*Kérem napi irásos üdvözlőre és jó kívánságra ma –
dandóbb emlékül küldöm neked a fenti lapra
írt rajzocskát, melyet neked és kedvedem emlékül
küldöttem át „Emlékező Műveim”-re.*

*Írta sároson meg tessék leírni jó esélyes esztendő-
raij!*

Miskolc 1912. Január 24

Sárosi Pál

Lévay Pál

62. kép. Lévay levele Vadászy Pálhoz

Jó'ám papnak lenni,
névnapj emelémül Váciúry Pálónak.
1912 Január 25.

Jó'ám papnak lenni; de iszonyú érvényed,
Jól imádkozom az, akki ara ny, en is meg
Milyen szobrász' hűv' és a'ldom er'edékes
Napi megemlékezés on-fog emi' végén

Méki vesem s'kon az acélon bűvés,
Szimulacra is bűvés, hogy en' aján' hűvés
S' gondolat' s' szellemi, hogy en' len' gondolat',
Arany' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Ime az képeim a'ldom er'edékes,
Tünelni meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes
Tünelni meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes
Tünelni meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Megy, meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
A'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat',
Tünelni meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Végül a'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat'.

Tavasszal, mikor meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
S' imádkozom az, akki ara ny, en is meg
A'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat',
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Megy, meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
A'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat',
Képes hűv' és a'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat',
Tünelni meg' s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Érte, hogy en' len' gondolat',
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
S' a'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat'.

A'ldom er'edékes, hogy en' len' gondolat',
S' imádkozom az, akki ara ny, en is meg
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

S' imádkozom az, akki ara ny, en is meg
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes,
Még is s' s'ni. b'v' és a'ldom er'edékes

Váciúry Pál

Régóta igénybe veszi meleg részvéteimet és áldozatkészségemet egy szerencsétlen leányka rokonom, egyik rég elhalt nőtestvérem unokája, az árva, szegény Takaró Ilonka. Édesanyja a múlt évben halt el. A három leánytestvér könnyelmű atyjok, egy szegény néptanító gondja alatt maradt. Azaz csak kettő maradt, mert a harmadik, a legidősebb Szentpéteren nevedett és nevedik nagynénjének, illetve keresztanyjának szinte fogadott lányaként.

A szegény legkisebb Ilonka most már egy szépen fejlett, meggyerő külsejű, tizennyolc éves leány. Polgári iskolát végzett. Én itt Miskolcon a „Takarékpenztárnál” írtnoki állást szereztem neki ezelőtt másfél évvel. A szerencsétlen gyerek a legirtózatosabb betegségben, epilepsziában szenved néhány év óta. Orvosi kezelés alatt van, szorgalmasan szedi a bróm-lapdacsokat, de bizony siker nélkül. Rohamai, kivált a közelebbi napokban, ijesztőleg gyakoriak hol erős, hol gyengébb mértékben. Rendkívül sajnálom. Mindent szívesen teszek sorsa könnyebbítésére, baja enyhítésére. De az enyhítést minden igyekezetem mellett sem bírom nála elérni. Fő-fő előmozdítója lehetne az orvosilag ajánlott, szabályszerű táplálkozás, de ebben is akadály a szegény gyerekek nyomorú elhelyezkedése... Eszes, jó gyerek szép képességgel, szép írással. S ím, már legszebb virágkorában mily kegyetlen módon ránehezül az Isten keze!

A folyó hónapban sokáig tartó rendkívüli hideg a múlt napokban felhagyott. Ködös, enyhe, lucskos napok következtek olykor esővel is, úgyhogy az utcákon pocsolya terült el. Most néhány nap óta ismét megemberelte magát az időjárás, kiderült, s 5-6 fokos fagyunk van Réaum. szerint

Holnap Szentpéterre látogatok ki. Szinte Újév óta nem voltam ott. Semmi különös okom a látogatásra. Legalább szülőföldi levegőt szívok egy-két nap.

1912. február 1.

Egy ideig a kegyetlen hideg, azután a lucskos idő gátolt az idejövételben. Különben sem volt valami különösebb ok, amiért idelátogassak. Most is, úgyszólván, csak azért jöttem tegnap délben, hogy szülőföldi levegőt szívhassak néhány óráig ebben a csöndes kis „üres fészekben”. Holnap reggel visszatérek.

Gyakran gondolok életem végére. Az én magas életkoromban az már szinte önkénytelen foglalkoznia a léleknek. Mi történjék halálom után holmimmal, arra nézve már végrendeletemben nagyobbrészt intézkedtem. Nem intézkedtem azonban temetésemre nézve. Az majd gondot ad s talán nyugtalanságot is okoz a hozzám közelállóknak. Ez ügyben már régebben valami rövid körvonalazást adtam Vadászy Pali öcsémnek. Most részletesebben akarok, amint következik:

Ha Miskolcon halok meg, ott szállásomon ének és rövid ima (tebát nem beszéd) tartassék. Azután rögtön szállítsák testemet ide Szentpéterre, s ha az időjárás kedvező lesz, az udvaromon legyen rövid szertartás, – ha pedig zord lesz az idő, szállítsák koporsómat egyenesen a temetőbe, s ott egy ima (tebát nem beszéd) után helyezzenek el a sírboltban.

Koporsóm fényezett fenyőfa legyen, olyan, mint a szüleimé volt. Szemfődelem barna hamuszínű selyem.

Gyászjelentésem a következő:

Vadászy György és Benedikty Irma – Vadászy Pálné úgy a magok valamint többi unokatestvéréük és a rokonok nevében is mély szomorúsággal jelentik, hogy szeretett nagybátyjok, Lévy József, a Szent István-rend kiskeresztjének, és a harmadosztályú Vaskorona-rendnek tulajdonosa, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti, a Kisfaludy Társaság rendes tagja, Borsod vármegye nyugalmazott alispánja, Miskolc város díszpolgára, ref. egyházkerületi tanácsbíró stb. Istentől megáldott hosszú szép életének ... dik évében f. év ... hó ... án ... órákor elköltözött. A gyászbánál (Hunyadi utca 4. sz.) tartandó rövid ima után Sajó Szentpéterre fogjuk szállíttatni s ott a családi sírboltban szülei mellé örök nyugalomra elhelyeztetni.

Miskolc, ...

Áldott legyen emlékezete!

Némely talán különösnek, elszomorítónak gondolhatja, hogy így terjesztem ki figyelmemet a halálom utáni dolgokra. De én minden megindulás nélkül, józan hidegséggel, a körülmények higgadt mérlegelésével cselekedem ezt. Előre is megnyugtat, ha e részben úgy fog történni az eljárás, amint ezt most nyugodtan elgondolom, s ha minél kevesebb bajt okozok azoknak, akik akkor majd az én ügyemmel foglalkoznak.

1912. február 14.

Örültem a közelebbi napokban, hogy Arany János és Gyulai Pál emlékét hozzájuk illő meleg méltatással újíttotta fel az irodalom. Növelte örömemet a barátság és szeretet, mely hozzájuk fűzött, de az elfogulatlan őszinte becsülés is, mellyel irodalmi nagy értékek iránt viseltettem.

Budapesten egy magántársulatban gróf Tisza István tartott szabad előadást *Utazás Arany János körül* címmel. Arany költészetét és egyéniségét ismertette költeményei folytonos idézésével, igen melegen, szinte csudálattal méltatva a költő és ember egybeolvadott nagyságát. Súlyt ad a méltatásnak az, hogy azt éppen Tisza nyilvánítja.

A „Kisfaludy Társaság” február 11-ei ünnepélyes közülésén ugyanily modorban tartotta emlékbeszédét Gyulai Pál felett Kozma Andor. Már előbb elolvastam azt egész terjedelmében. Voinovich Géza, a „Budapesti Szemle” szerkesztője megküldötte nekem a nyomtatott „kefelevonatot”. Az emlékbeszéd remek jellemképe a költőnek és embernek – csupán költeményeinek magyarázatos idézgetéséből. Elömlik az egészen bizonyos jóleső közvetlenség és szeretet. Élénkítik a közvetlen érintkezésből merített, igen kedves egyéni vonások. Így mindenkit mélyen meghatólag teljesült Gyulainak az a kívánsága, hogy felette majd Kozma Andor tartson emlékbeszédet. A hírlapok szerint a verses emlékráj egészen elragadta az ünnepi, nagy közönséget.

Velem is még mindig bíbelődnek a körömbeli jó barátok. A november 19-ei jubiláris hullámok rezgése még mindig mutatkozik a hullámkör szélein. – Az alispán pár nappal ezelőtt, bizottsági megbízásból, azzal a kérdéssel fordult hozzám: festett arcképet vagy szobrot készítsenek-e rólam a megyei tanácsterem számára,

mert nálók a körülmények latba vetésével a szoborkészítés is felmerült. – Ha őszintén kell felelnem s igazat mondanom: nekem se festmény, se szobor nem kell. De mindent tekintetbe véve mégiscsak a megyei határozathoz kell ragaszkodnom, mely arcképet akar. Ennek rám nézve terhe az, hogy majd tavasszal három-négy nap Budapesten Stettka festőművész előtt ülnöm kell.

Másik följegyzőnivaló, hogy a miskolci városi kaszinó igazgatója is megjelent nálam kikérni beelegyezésemet abba, hogy ők az én arcképemet a kaszinó részére lefösthessék.

Megengedni kellemetlen, megtagadni lehetetlen. Kellemetlennek mondom most a rólam való ily ünnepélyes megemlékezést, valami ragályos napi divat hatásának tartom, és sehogy sem találok rá magamban elég okot.

Hátra van még, mint ismételve hallom, szülővárosom, Szentpéter díszpolgári oklevele. Ez, azt hiszem, csakugyan zárkőve lesz már az engem túlságos mértékben megtisztelő rokonszenvenek és megemlékezésnek. Csak aztán elkövetkezének a háborítlan nyugalom napjai, s azokban némi tevékenységre indulna ez a szibbadt szellem is!

1912. február 15.

„Solvitur acris hiems!” Olvad, olvad, mégpedig rohamosan. De ezt a telet ugyan nem mondhatni „acris”-nak: keménynek. Az egy január hónapot leszámítva alig volt télhez illő állandó fagyos időnk, akkor azonban kegyetlen fagyos napjaink jártak. Most már tavasziak, lucskosak, enyhék, olykor ködösek. A hirtelen hóolvadás mindenfelé kisebb-nagyobb árvizeket hozott. Ma hírek érkeznek az ország egész számos vidékéről. Hallom, hogy itt nálunk is messze kicsapott már partja közül a Sajó, s elborította a mezőket.

Tegnap innen gratuláltam Kozma Andornak a Gyulairól írott emlékbeszédéért. Azt hiszem, Gyulai szelleme is megelégedéssel és hálásan köszöni azt neki a másvilágról még akkor is, ha kritikai kedvtelését még ott megtartotta is.

Miskolcra holmi egyszer-másszor feljegyzett verstörödékek papírdarabjait hoztam ide magammal tegnap, remélve, hogy az itt elheverendő két nap alatt valamelyikre talán ráveti szemét a Múza. De bizony nem vetette. Hiába kínálgattam neki. Mondják, a tegnap főzött és kihűlt káposzta másnap fölmelegítve még ízletesebb. A kihűlt verstörödést azonban fölmelegíteni alig lehet.

Különben is bágyadt, szinte hervadt kedélyű és testű vagyok, különösen ma. Nyugtalanul, fájdalmas háborgással töltöttem az éjszakát. Rég idő óta, szinte egész télen át éreztem bizonyos kellemetlenséget. Régi jó étvágyam is nagyot csökkent. Egyetlen őrlő fogamnak megromlása is nehezíti a rágást. Törekvésem, hogy mindent és még a többi következőket is nyugodtan vegyem az én rendkívüli életkorom természetes következéseinek. Bár fegyelmezni tudnám magamat még valami egyébben is!

Majd ha ébredezni kezdenek gyümölcsfáim, kellemesebb lesz itt mulatásom. Mindig fog az adni valami tenni és gyönyörködni valót: keritésem javítása, fák nyesegetése, tisztogatása, a fakadó rügyek szemlélgetése stb.

Miskolc

1912. február 25.

Budapestről e napokban két gyászjelentést kaptam. Az első özvegy Plány Ferencné született Würsching Kamilla elhunytát jelenti. Még csak ötvenkét éves volt. Most is élő édesanyjához ifjúkori emlékek vonzottak. Az ő oldala mellett ismertem meg a megboldogultat. Szigorú körülmények között éltek. Az anyai nagypapa kedvező anyagi helyzete rég nagyon megromlott, s ők azt folyvást sínylették. Egy kedves ismerőst vesztettem a megboldogultban.

A másik gyászjelentés szerint: özvegy Görgey Árminné született jamonki Jóny Emília meghalt Budapesten febr. 22-én kilencvenkét éves korában. Anyja volt a nálunk a múlt évben elhunyt vasúti üzletvezetőnek, Görgey Lászlónak, a még életben levő Görgey József cs. és kir. tábornoknak, sógornője Görgei Arturnak és Görgey Pistának.

Ezt csak az Artur családi összeköttetése miatt jegyzem ide. Igen elborultam tegnap, s még ma is annak hatása alatt állok. Régóta szinte félve szemlélem kedves rokonom s barátném, J. beteges, gyötrelmes állapotát. Érelmeszedés, szívbaj, fuldoklás kínozza. Élete évek óta csak gyötörődés. Állandóan orvosi szerekkel foltoztatják megromlott egészségét. Úgy látszik, nincs szabadulás. Kérlelhetetlenül rombol benne az enyészet. Nagyon fáj látnom kínos szenvedését s nem segíthetni rajta. Ami körülményeiben vigasztaló volna előttem, még az is búra fordul. Nehéz megnyugodni a változhatlan végzetten.

Tegnap éppen jelen voltam, mikor a nagy fuldoklási roham megkapta. Szív-szorító látvány volt. Fölkavart érzéssel, sötét képzelettel tértem haza. Elvesztésének gondolata gyötört. Halotti gyászjelentésének megírása forgott eszemben. Egyszer már nagy betegségében csak úgy megírtam azt. Akkor megkegyelmezett neki az Isten, s annyira-mennyire visszaadta egészségét, legalább életét.

El-elgondolom, miért is nem tudunk úgy szeretni, hogy szeretteink szenvedésének és elmúlásának szemlélete ne gyötörné szívünket?

Miskolc

1912. március 1.

Úgy látszik, csakugyan vége felé siet a romboló enyészet az én kedves betegemmel. Nem tarthatja már sokáig se az ügyes folytonos gyógykezelés, se a leggondosabb ápolás, se az én imádságom, melyet ágyamban minden este elfohászko-dom érte. Bárcsak annyiban könnyülné már rajta a jó Isten, amivel imádságomat végzem: „ha pedig úgy határozta, hogy mostani gyöngékedéséből veszed őt magadhoz, óh, kérlek, kíméld meg őt a halált megelőző kínoktól és gyötrelmek-től, hiszem csendes elszenderedéssel vidd által szent országodba!”

Tegnap látogattam meg. Rendkívül elgyötörtte az éjjel és reggel rájött fuldoklási roham. Arca szinte megváltozott, beesett. E pillanatban hallom, hogy ez éjszaka megint úgy odavolt, hogy rögtöni elmúlását hitték.

Látom, meg kell válnom tőle, s odalesz kedélyvilágom egy melegítő sugára, oda egy régiek szentelte édes kötélék, mely agg koromat is még nyájasan vonzotta az élethez.

66. kép. Csernák Judit fotója a Lévy-hagyatékából

Íme, előre elkészítettem gyászjelentését:

Alulírottak úgy a magunk, valamint az összes rokonság nevében is őszinte mély fájdalommal jelentjük, hogy jószágos szívű, nemes lelkű nagynénénk, aki rég elköltözött anyánk helyett édes anyai szeretettel ölelt magához bennünket: özvegy Tóth Lászlóné született breznai Csernák Judit szelíd önmegadással viselt özvegységének 36., áldásos életének 71. évében, sokáig gyötrő szenvedés után f. évi ... hó ... án ... órákor jobblétre szenderült.

Húlt tetemét f. hó ... án d. u. ... órákor fogjuk a Toronyalja utcai gyászházból (23. szám) a ref. egyház szertartása szerint az avasi temetőben nyugvó férje mellé elhelyezni.

Találjon örök üdvösséget jó lelke a mennyben, földi része örök nyugalmat az anyaföld kebelén. – Miskolc 19. ... hó ... -án.

Áldott legyen emlékezte!

breznai Csernák Ilona, Nyusztay Róza unokahúgai

breznai Csernák István, breznai Csernák Béla, Nyusztay Vilmos unokaöccsei.

Miskolc

1912. március 11.

Betegünk csak szenved, szenved. Folyvást gyengül, nem bír erőhöz jutni, olykor egész testében, olykor egyes tagjaiban nagy fájdalmat érez – mint mondja az orvos, az érlemeszesedés következményei. Gyakran előveszi a fullasztó köhögés, főképpen éjjel és reggelenként. Álmatlanság gyötri és étvágytalanság. Vértelen, halvány arca a mulandóságot tükrözi. Mi vár reá? A lassú enyészet-e, vagy egy nemsokára hirtelen következő roham végez vele? Sokszor elkeseredve mondja szegény: minek az ilyen élet, amelynek rég idő óta egy napja sem múlhat fájdalom nélkül, amelynek már reménye sincs a felüdüléshez, amely az egész álló télen egyszer sem engedte kilépni a szobából a szabad levegőre! Bizony nem csuda az ő akaratereje. Hiába tanácsolgatjuk az Istenbe vetett bizodalmat, megnyugvást a változhatlan végzetben; hasonló szenvedések közt talán magunk sem követnők. Hosszú gyötrődései, sorvadása szoktat bennünket és előkészít bennünket a végelváláshoz.

Tegnap este itt nagy előzetes hírverés után hangversenyt rendezett a „Köz-mívelődési Egyesület” a „Petőfi Társaság” néhány tagjával. E tagok ily szerepléssel körutat tesznek mostanában, sőt most itt nálunk, mint hirdették, Herczeg Ferenc elnök közreműködésével. A probléma fő pontja Pap Zoltán *Muzsikaszó* című páratlan díszben kiállított költeményköteteinek népszerűsítése, árulgatása. A társaság tagjain kívül Jakab Ödön látogatott hozzám tegnap délelőtt. Úgy látom, régebben is tapasztaltam, meleg rokonszenvet érez irántam. Most is igen mutatta. Ígérte, hogy e nyáron meglátogat, s kijő velem Szentpéterre, hogy az én ott levő „fészket” is megnézze. – Pap Zoltán este a kaszinóban keresett fel. Csak éppen kezét szorítottunk, s egymás szemébe néztünk. Ő sietett a hangversenyre. Így arra sem volt az idő, hogy a személyes találkozás valami benyomást hagyjon maga után.

Különösnek találom, hogy a „Petőfi Társaság” mint olyan, pláne elnökének vezetése alatt, belépti díjas, mégpedig jó magas díjas hangversenyekre körutazzék. Mondják, hogy a társaság gyenge pénzügyeinek erősítése végett teszik. A rendező-

től hallom, hogy a múltkor Kiss József négyszáz koronát kapott. Ezek hét- vagy nyolcszázat kapnak. De hol marad a tekintély? Így kalóztak Aszódon, Pozsonyban, Kassán. Kassáról érkeztek ide néhányan tegnap délelőtt. Azt üzentek nekem Várady Antal a szállodából: engedjem meg, hogy ne látogathassanak hozzám, de a kassai mulatás és az út miatt rendkívül el vannak törődve. – Igen szívesen megenedtem. Én is fel voltam így mentve a viszonzástól. De hangversenyekben nem ezért nem jelentem meg, de azért, mert reám a nagy ünnepélyes gyülekezet kellemtelen, terhelő hatással van.

Ma délután Szentpéterre szándékozom. Céлом volna gyümölcsfáim rendbe szedése, tisztogatása, ritkítgatása, mívégre innen egy kertészféle munkást holnap reggelre ki is rendeltem oda. De nem tudom, az esős, alkalmatlan idő nem gátolja-e meg a munkát. E pillanatban is esik. Ezt teszi már néhány nap óta, amíg előtte szinte félelmes meleg, napfényes, tavaszi időjárásunk volt. Én magam mindenesetre ki fogok rándulni.

Most várom a „Nemzeti Kaszinó” meghívóját a folyó hó 17-én tartandó közgyűlésre. Meglepetve látom a meghívóban, hogy a közgyűlés egyik tárgya lesz az én arcképem leleplezése. Tudtam, hogy festetni akarják, de hogy már le is festették, nem tudtam. Valami fotográfiaírók vehették talán, mert énvelem festő egyáltalán nem érintkezett. Ez a figyelem is a november 19-ei ünnepély utóhatása, éppen úgy, mint a vármegye hasonló intézkedése. Nem tudom, nem annak nyomán indult-e vidékre a „Petőfi Társaság” is?

Tarnay Gyula alispánunk a tegnapi hivatalos lap jelentése szerint udvari tanácsosi méltóságot nyert, tehát „méltóságos” címet. Megérdemelte. Őszintén gratuláltam neki. Értékessé teheti ezt a címbeli legfelsőbb kitüntetést a megye nyugodt öntudata, hogy fontos hivatala kötelességeit sok év óta kifogástalanul teljesítette.

Miért is adják az efféle kitüntetéseket? Nemrég egyik barátommal erről beszélgetvén mondom, hogy az ő sógora is „Vaskorona-rendet” kapott; kérdezem, ugyan miért? „Hát, barátom, az úgy van – így felelt –, te azért kaptad a 'Szent István-rend kiskeresztjét', mert mindig igazat mondtál; az én sógorom a 'Vaskorona-rendet' azért kapta, mert teljes életében mindig hazudott.”

1912. március 12.

Az előbbi lapokon levő háromnapi bejegyzést Miskolcon írtam, az ottani körülmények hatása alatt. Többnyire szomorú tárgyak és érzelmek, melyek engem gyakrabban látogatnak ott, mint itt Szentpéteren, az én magános „fészke” csendességében.

Csakugyan nem kedvez most az idő tegnap délutáni idejövetelem céljának. Esik az eső, mindig esik. Most reggeli kilenc órakor ugyan még pihen, de, mint látszik, csak úgy, mint a makrancos síró gyermek, aki sírás közben megpihent egy kisé, hogy újra elkezdje. Kertem útvonalán is alig járhatok sár nélkül, de mégis ott járok.

Azt hittem, szinte félve, hogy azok a rendkívül meleg, napsugáros, tavaszi napok idő előtt kicsalogatják a rügyeket. De amint gyümölcsfáimat vizsgálom, látom, hogy a rügyek szinte kivétel nélkül mozdulatlanul alusznak. A jövőre nézve

tehát most még távol sejtést sem formálhatunk. A mai napot és a holnapot mindamellet is itt töltöm. Ha az idő engedné, annyit szeretnék végezni, hogy néhány gyümölcsfának száraz vagy fölösleges, alkalmatlan ágait és gallyait lemetszegetném. Az alapos tisztogatás csak azután következhetik.

Hogy' nem tudja némely ember megbecsülni, okosan használni ezt a földi életet, mely a kezünkben van, mely bizonyos, mely mulandó, s mely után, hogy mi következik, senki bizonyosan nem tudhatja, csak hiheti vagy kívánhatja! Sokszor jut az nekem eszembe, mikor ellenkező példáit látom a magam felfogásának és hosszú életemben követett magatartásomnak. Józan önfegyelem, ingathatlan nyugalom kell hozzá, de talán születni is kell rá.

Az efféle gondolat most azért vetődik fel nálam, mert tegnap itt enyémekek közt tanúja voltam egy elszomorító családi jelenetnek, mely hogy bekövetkezhetik, s éppen oly okok miatt, soha nem hittem volna. A gyanús látszat miatt felkorbácsolt szenvedély tombolt, rombolt maga körül, s szaggatta azon kötelékeket, melyek a családi boldogság összetartói és létrehozói. A fellobogó lángot eloltja a víz, de a lobogó szenvedélyt nem oltja el a jó tanács. Késő bánat nem hegeszti be végleg a sebet, melyeket az ily szenvedélyes temperamentum önmagán és környezetén ütött.

Ez a szemlélet az én itteni kedves tartózkodásaimra is egy kis állandó felhőt borított.

1912. március 13.

Az esős, borús időjárás csak nem akar vidulni. Még ma is, legalább most reggel, napfény nélküli az égboltozat, esőre hajlandó. Tegnap annyit végezhettem legalább, hogy néhány gyümölcsfámról lemetszettem a száraz vagy fölösleges és rendetlen ágakat és gallyakat, de az alapos tisztogatást meg sem kezdettem. Hiszen van még rá elég idő, az egész hónap arra való lesz. Ezt a napot még eltöltöm itt, holnap reggel visszatérek.

Aggaszt bennünket az országos közhelyzet. A Héderváry-kormány lemondott a bécsi katonai köröknek a mi jogos ügyünkbe történt erőszakos beavatkozása miatt. Mindig újabb és újabb tények bizonyítják, hogy Ausztriával összeköttetésünkben a mi önálló világunk és alkotmányunk csak látszólagos. Bennünket Bécsben még mindig csak egy meghódított tartománynak tartanak. Haladásunknak rögtön gátat vetnek, ha legkevésbé is az ő érdekekbe ütközőnek látszik. Szerépünk, közéletünk: vékony jégen óvatos járás-keelés.

Miskolcon ma reggel végzik, már ki is végezték kötél által azt a Regula nevű asztalos legényt, aki a múlt évben egy három tagból álló zsidó családot gyilkolt meg és rabolt ki. Az esküdtszék verdiktje alapján kötél általi halálra ítélte a törvényszék, s az ítéletet mind a kúria, mind a király megerősítette.

Nagy ideje volt, hogy legalább egy ily példa álljon a rablógyilkosok előtt. Az élet a börtönben is élet s nem büntetés.

Miskolc

1912. március 24.

Kedves betegünk, úgy látom, napról napra hanyatlik. Nem bír erőhöz jutni. Egész szervezete meg van támadva. Nagy szenvedései vannak. Minden ízében erős

fájdalom gyötri időnkint. Éjjelei különösen gyötrők, kínosak. Leveri, kimeríti a rettenetes szívbaj és érelmeszesedés. Étvágya is odavan. Semmit sem kíván. Tönkretetheti gyomrát a sok mindenféle gyógyszer is, mellyel örökösen tömik. Még eddig nem dőlt ágynak, csak a díványon feküdtet. Azt mondja szegény, ha majd ágyba kell feküdnie, onnan többé föl nem kel. Érzy a vég közeledését. Orvosa tegnap azt mondotta nekem, hogy a múlt évben sokkal betegebb volt. Ahhoz képest most túrhető az állapota. De mi látjuk, s a beteg maga is érzi és mondja, hogy ő így kimerülve, így elgyötörve s folyvást rosszabbodva még sohase volt.

Isten kezében van szeretetünk minden tárgya. Amit ő végez felőle, azt el kell túrnunk s benne lehetőleg megnyugodnunk. Bátorítás vagy vigasztalás lehet, hogy elköltözött kedveseinket mi is követni fogjuk. Nem tehetünk róla, mert természetes, hogy a szív mégis sokáig vérzik utánuk.

A közelebbi napokban sok szép vadászeszközeimet ajándékoztam oda B. Gyulának. Nincs reményem, hogy ezután még hasznát vehessem a vadászat gyakorlásában, amelynek én oly sokáig, oly gyakran élveztem a szabad természet által fokozott örömeit. Most már csak emlékeiben gyönyörködöm. Úgy vagyok, mint az ég felé szálló léghajós, aki földre szórja a hajóból fölösleges, nem használható tárgyait. Különben is minden, de minden, amit bírok, már csak rövid ideig mondható enyémnek.

67. kép Halász-Hradil Rezső: Lévy József

Folytatásul a november 19-ei feledhetlen ünnepélynek, a miskolci „Nemzeti Kaszinó” legközelebb azzal tisztelt meg, hogy arcképemet a kaszinó számára lefestette, s ünnepélyesen leleplezte. Az ünnepély szinte túlzásba vitt magasztalással történt, de az arckép, egy rossz fotográfia után készült olajfestmény, oly rossz, hogy én az illetőknek azt ajánlottam, hogy tegyék azt a padra, s hagyjanak engem a kaszinóban a magam természetes valóságában. Főleg a festőművész hibás, hogy a fotográfia gyarlóságait művében ki nem javította.

Hányt-vetett papírdarabjaim közt találok a következő feljegyzéseket: *Tompa meghalt 1868. július 30. délután 4 órakor. Felesége Söldos Emilia 1880. november 29. Kazinczy Gábor m.halt 1864. április 18. Bánfalván. Görgey Pista született 1825. február 22., meghalt 1912 január 13. reggeli 3 ½ órakor egyik fővárosi szanatóriumában. Görgei Artur született 1818. jan. 30. Cs. Jucika rokonom, kedves beteg barátném szül. 1841. auguszt. 19. Tiszakesziben. Franequera = Franecken kisváros Hollandiában, északkeleti részén. Régen híres egyeteme volt, melyet magyar ref. tanulók sűrűn látogattak. Gróf Bethlen Mihály fiatal utazó 1692-ben 28 magyar tanulót talált ott. Közli a „Magyar Figyelőben” 1911-ben Tisza István gróf Bethlen útinaplóját. Ultrajectum = Utrecht. Mediolanum = Milano.*

1912. március 27.

Az előbbi lapot Miskolcon jegyeztem az ottani körülmények hatása alatt. Harmadik napja vagyok itt. A sok esőzés után tegnap már a leggyönyörűbb, tavaszi, napfényes időnk volt. Kényelmesen elvégezhettem a kertben mindazt a munkát, melyet végeztetni akartam, s melyért most idejöttem. A kert tisztában van. Pázsitja szemet gyönyörködtető eleven zöld. A fejér és kék ibolya jelentgeti magát a pázsitszőnyegen. A fák kellően kitisztogatva, megnyesegelve. A jól telelt rózsafák rendbe hozva. Már most gyönyörűség nekem ott sétálgatni, s szinte beszélgetni minden egyes gyümölcsfával, mely 1893 óta mind a magam nevelése. Nem hiába nevezem őket költeményemben „gyermekeimnek”.

Úgy látom, a körtefák legtöbbje dús terméssel biztat. Legalább a termőbimbók nagy sokasága ezt sejteti. Az alma- és szilvafák rügyei még nemigen mutatkoznak. Most már holnap reggel nyugodtabban távozhatom vissza. De az igazi, régi állandó nyugalom régóta kerül engem. Mintha felbillent volna lelkem, kedélyem egyensúlya. Reám szakadt az öregkornak valami visszás, természetellenes csapása, melyet a beteges képzelet táplál, s a gyöngye akarat elhárítani képtelen. Féltő aggodalom is kísér egy-egy hozzám tartozó egyén sorsa miatt. Úgy érzem, mintha egy nehéz felleg borongana fejem fölött, melyből minden pillanatban várom a vihar kitörését. Pedig döreség volna azt várnom vagy csak kívánnom is, hogy az én rendkívül hosszúra terjedt életkoromban minden folyvást megmaradjon oldalam mellett, ami és aki nekem kedves.

Az emlékezetes november 19. óta szinte semmit sem írtam. Elkerül a költői hangulat. Szinte csudáлом, mint töltöm semmittevéssel, apró pepecseléssel egymás után a napokat. Azzal sem nyugtathatom magamat, hogy most már összetett kézzel szemlélhetem az idő folyását, mert a múltban eleget serénykedtem... Mert bizony, bizony nagyon csekély az eredmény. Kis körben mozgó, kisszerű műkedvelő voltam.

Most itt valami kis versen babráljatok, melyet még Miskolcon kezdtem. Az is az öregkornak magamra vonatkozó ötlete. Abban az egyszerű ajánlatban nyilvánul, hogy a koporsó ne ércből, hanem fából legyen. A fa élő testvérünk volt egykor, s annak testvéri keblébe zártan hamarabb olvaszt bennünket magába az anyaföld kebele. – Én magamra nézve valóban így rendelkeztem.

Mikor én itt ebben a kis menedék „fészkemben” időzöm, mindig jobban magaménak érzem magamat, mint Miskolcon. A háborítlan csend, a kegyelet, az emlékezet fölemel.

Ma délben adták át itt e hajlékban nekem Sajószentpéter szülővárosom díszpolgári oklevelét, mely az 1911. évi november 28-án tartott közgyűlésben kelt. A város bírása, Sándor Márton, egy bizottsági tag és a főjegyző hozta egy városi hajdúval, mint küldöttség. A főjegyző szónokolt. Érzékeny szavakban köszöntem meg a szép kitüntetést, kijelentvén, hogy ezzel tartom teljesen bevégzett gyönyörű egésznek azt az ünnepeltetést, melyben a közelmúltban szinte országszerte részesültem.

Az okirat remek kiállítású díszmű. Fehér maroken bőrtáblája első külső lapján aranyozott díszlapocskára ez van bevésvé az én költeményemből:

*Áldja meg az isten,
Mikor nem is várja,
Mikor nem is látja.*

Gyöngéd megemlékezés. Fokozhatná a szülővárosom iránti szeretetet, ha azt még fokozni lehetne. Mondtam nekik, híven meg fogom őrizni életem végéig a többi „diadaljelek” között.

1912. április 7.

Húsvét első napjára virradtunk. Nem a tavasz csendes, verőfényes napja köszönt bennünket, hanem mintha az a természeti nagy háborgás és rázkódás akarna ismétlődni, mely a ma feltámadott Megváltó halálát jelezte – napok óta kegyetlen szélvihar dühöng. Ma sem szűnt meg. Nincs fagyaló hideg, bár pár nappal ezelőtt olyan is volt. Orkánna sem fajult még a mi vidékünkön, mint igen számos vidéken az országnak, ahol irtóztató rombolásokat vitt véghez. Házakat, tornyokat döntött le, nagy fákat derékban tört ketté vagy többől kivetett. Egész erdőrészeket lezúzott.

Várom a reggeli harangszót, hogy, mint ezelőtt mindig, templomba siessek a hívők seregével, s részesüljek ott a szent jegyekben. Nemcsak a vallásos ihlet hoz engem el ilyenkor, de a kegyelet, az emlékezet is azon időkre, midőn ily ünnepeken szüleimmal együtt vettem részt az isteni tiszteletben. Nem hiszem, hogy a három nagy ünnepünkön csak egyszer is elmaradtam volna vagy távol lettem volna tőlök, mióta 1852-ben állandóan miskolci lakos lettem.

Az én nagy „megtiszteltetésem” utóregzései még mindig tartanak. A múlt héten, április 3-án Stettka Gyula, hírneves festőművész, akivel én mint alispán tizenhét évvel ezelőtt Kossuth arcképét készítettem a vármegye számára, egy fényké-

pésszel együtt lejött a fővárosból Miskolcra, hogy felvételeket készíttessen rólam, melyeket esetleg felhasználhasson, midőn májusban majd arcképemet festi a vármegyei tanácsterem részére. Három ülő és három álló alakban fényképeztek. Május első napjaiban majd személyesen ülök előtte Budapesten.

Kertemben többször végigsétálgattam. A dúsán rügyező gyümölcsfák még eddig nem szenvedtek. A fakadó rügyek szemlátomást fejlődnek, már-már levélbe hasadoznak, kivált a körtéfák. Gyönyörködve szemlélem őket, gyönyörködve a dúsán zöldellő szép pázsitot a fák alatt, melynek szemet vidító szőnyegébe sűrűn van beszöve az illatos, kék ibolya. E szemle nekem a kert egyik fő jövedelme.

1912. április 8.

Tegnap úgyszólván színing megtöltötte templomunkat a húsvéti áhítatos gyülekezet. Lélekemelő volt nekem ezt látni, amint harsány énekléssel buzgólkodott. Inkább csak gondolataimmal voltam elfoglalva, mint a fiatal (káplán) szónok beszédjével, melyből egy szót sem értettem részint az ő hangjának, részint főképpen a magam fülének nagy gyöngesége miatt. Enyém csak a „Miatyánk” volt s az a beszéd és imádság, melyet az úrasztala mellett Vadász Pál esperes öcsém tartott... Most is, mint ily alkalommal csaknem mindig, feltűnt előttem az „ügynevezett” úri rend távolmaradása.

A tegnap még erősen csapongott szél dühöngése, ma már, úgy látom, megszűnt. Csak úgy ne viselje magát, mint a mindig síró gyermek, aki abbahagyván a sírást azt mondotta: most csak pihenek, de mindjárt tovább sírok. Az idő csendes, derült, napfényes, de kissé hűvös. A rügyek fejlődése rohamos, csak a tegnapi állapothoz képest is szembetűnő. Némely körtéfacskán már sűrű virágbimbócsoportok látszanak. Egypár nap múlva ki fognak nyílani, ha megkíméli az idő. Néhol a duzzadó rügyek külső takaró levélkéin itt-ott mintha a múlt pár napi fagy barna nyomai mutatkoznának.

Ma van április 8. Nem tudom, van-e sok ember nagy Magyarországon, kinek lelkét elborulásra, elmélyedésre hangolja e napon az emlékezet. Ma ötvenkét éve annak – az is éppen Húsvétkor esett –, hogy a „legnagyobb magyar”, Széchenyi kioltotta a haza sorsa fölött kétségbe esett életét. Megújulnak-e előttünk bölcs tanúságai, életének példája, önfeláldozó honszeretete? Igyekszünk-e okosan felhasználni az irántunk megengesztelődött Isten kegyelmét? Azt hiszem, ekképpen emlékező és gondolkozó honfitársaim e mai napon nemigen sokan lehetnek. Rohanunk, és egymást emésztjük.

1912. április 24.

Szinte aggódva jöttem ide tegnap: vajon nem tettek-e nagy pusztítást kertemben az áprilisi fagyok? Szerencsére, úgy látom, nem tettek. Egyedül öreg nagy kajszin barackfám virágai fagytak el teljesen. A többiek többnyire dús virágai és virágbimbói sértetlenül maradtak. Számos körte és szilva már gyönyörűn virít. Némely körte és valamennyi alma, meg „bercenci” szilva még szinte szenderegni látszik, s több-kevesebb bimbói csak éppen duzzadoznak.

Zordak voltak ezek az áprilisi napok. Hidegek, néha fagyosak s csaknem mindig viharos szelesek. A természet fejlődése szembetűnőleg hátra maradt. Leg-

ijesztőbb volt április 13., midőn Miskolcon zord hidegben sűrű hó esett, ami még másnap is megmaradt a hegyeken és a házak tetején. Reggel kemény fagy volt. A hőmérő 6-8 Ré. fok hideget mutatott. Ez ölte meg a korán fejlett virágokat különösen a mandula és a kajszin barackfákon. Mondják, az őszibarack épen maradt.

Valami időpróféta a hírlapok szerint kedvezőbbnek jósolja az időjárását április 17-étől május 6-7-éig. Bizony nem volt az valami kedvező. Hideg, zordon, szeles, száraz volt. Május hónapra nagy éjjeli fagyokat, nagy havazásokat jósol. Inti az embereket: „megmenteni mindent, amit lehet”.

A természet örök, állandó törvény szerint működik, de a törvény alkalmazásának módját, idejét esetenként előre látni és kiszámítani embernek nem adatott. Törekvésünk csak bizonytalan sikerű tapogatózás.

Április 14-én halt meg déli egy órakor élete hetvennegyedik évében Vécsey Tamás egyetemi tanár. Kedves emlékek fűznek hozzá. Hajdan mint gyermek tanítványom volt a miskolci gimnáziumban. Most is előttem áll kedves, szelíd, mosolygó, szőke gyermekarca, melyen a jóság és érzelmesség tükröződött. Azután nagy sokára csak akkor hozott bennünket érintkezésbe az élet az „Akadémia” ülései alkalmával, midőn ő már nagy hírű és nagy érdemű egyetemi tanár és akadémiai tag volt. A jóságos gyermeki arcvonásainak némi maradványa még most is tükröződött rajta. Megszerettem. Folyvást kölcsönös rokonszenvvel s érdeklődéssel viseltettünk egymás iránt. Családot alkotott. Három fia és két leánya már mind szárnyon van, önálló családi fészekben. – De őt is utolérte a meg nem érdemelt mostoha végzet. Apai öröme sem volt zavartalan. Aztán egy oly okos embernél alig magyarázható spekuláció folytán élete összes keresményét csaknem egészen elvesztette. Hosszan tartó betegség, érzelmeszedés gyötörte. Sajnálom szomorú sorsát. Hogy is nem lehetett azt neki boldogabban bevégeznie!

Most már sokáig nem fogok idelátogatni. E hónap 30-án, tehát jövő kedden, ha Isten segít, felutazom a fővárosba az „Akadémia” nagyterére, részt veszek a tagválasztó nagygyűlésen és a díszgyűlésen. Óhajtok még megjelenni a társaság körében, mely engem kitüntető figyelmével ismételve is megtisztelt. Színről-színre had lássam majd azokat, akiket részint szeretek, részint tisztetek s érdemeikért nagyra becsülök. Talán utoljára.

A fővárosban töltendő egy hét alatt jut idő arra is, hogy Stettka Gyula festőművész előtt üljek, hogy lefesthesse arcképemet Borsod vármegye tanácsstereme számára. – Azután, ha az időjárás, az egészségi állapot és egyéb körülmény engedi, látogatást teszek Magyarbélien annál a kedves családnál, melyhez engem több mint fél század óta szép emlékek s meleg szeretet kötelékei fűznek. Most nem töltheték Miskolcon, mint máskor, a téli évszakot. Nagyon hiányoznak nekem. Meghatólag hívnak látogatásra úgy sem lévén lakásuk igen távol a fővárostól. Én már mindig azt gondolom, hogy sietnem kell a látogatásokkal. Így aztán körülbelül május közepe táján kerülhetek haza. Leginkább sajnálom, hogy így kertem általános virágzását, különösen az almafákét, egész pompájában nem láthatom.

1912. április 25.

Még mára is itt maradtam. Itt tartott a jobbra forduló idő és a húgaim szíves marasztalása, leginkább pedig az, hogy a virító szép kertemben egy nappal tovább

gyönyörködhetem. Csaknem mindig ott sétálgatok, ott üldögélek. Nem bírok betelni az illatos léggel, a fák kiomlott, tejszínű, dús virágával, a fák alatt a sűrű pázsit eleven zöld bársonyával. Elgondolom, hogy ez a gyönyörködés, ez a gyönyörű látvány egy egész évre szól, s a jövő évben lesz-e még módom ismét látni – ez nagyon bizonytalan.

Vigasztalás-e az a sejtés, az az állítás vagy az az álom, hogy majd ha földi részem beleolvad a nagy természet teremtő műhelyébe, én is egyik alkatrésze, létrehozója leszek ennek a gyönyörű virágzásnak? Öntudatlan rész egy felsőbb hatalom alkotó kezében. Most örüljek-e, most búsuljak-e ilyen jövődómön? Vagy a képzelet, a tudomány és hit minden rajongása nélkül, vakon bízom további sorsomat arra, aki azt mindaddig vezérelte? És az enyémet mily szépen, mily bölcsen, mily alázatosan s mily sokáig vezérelte s mai napig is vezérli!

Itteni könyveim között leggyakrabban forgatok egy angol költői olvasókönyvet, mely régi angol költők verseinek gyűjteménye német olvasók számára (*Poetisches Lesebuch* von Karl Gaulis Clairmont, Wien, 1851). Le is fordítottam belőle régebben s fölvettem verseim gyűjteményébe Swiftnek *On a Pen* című költeményét. Az angol nyelv gyakorlásáért olvasgatom.

Miskolc

1912. május 16.

Nyavalyogva írom e sorokat. De nem akarok már tovább várni a feljegyzéssel. Tizenegy napi távollétem után oly erős influenzát hoztam magammal, hogy mai napig sem bírok tőle megszabadulni. Ma a negyedik napot töltöm itt raboskodva a szobában, részint az ágyban, s alig érzek könnyebbülést.

Április 30-án elindultam vissza Budapestre az „Akadémia” nagyterére. Óhajtottam még egyszer megjelenni köztök, mert hogy még többször is megjelenhessek, ahhoz nincs reményem. Régebben az is ösztönzött a felutazásra, hogy akkoriban kilátásba volt ott a király megjelenése, s alkalmasan megköszönhetem neki a „Szent István-rend kiskeresztjét”. De ebből semmi sem lett.

Utazásom Budapestig elég kényelmes volt. Füzesabonyig egyedül ültem egy első osztályú fülkében. Ott beszállt hozzám katonai egyenruhában egy tábornok és egy alezredes. Mindjárt az első szavak után kitűnt, hogy az alezredes az a Berczovay András, aki a koalíció idején Borsod megye főispánja volt, s rólam jól emlékezett. A tábornok pedig – nyugalmazott – az ő sógora, aki leányához látogat Tápíószelére. Egész úton élénken beszélgettünk.

A „Pannóniába” szálltam. Mindjárt az ebédnél fölkeresett Voinovich Géza, s felesége nevében is ebédre hívott másnapra. Ez a kedves, szeretetre méltó kis család – ő és neje – mindig nagyon kitüntető szívességgel fogad engem. Talán a múlt idők kedves emlékeinek élő maradványát is szemlélik bennem, s egyéni tulajdonaim is rokonszenvvel szólnak hozzájuk. Most is kedvemért a május 1-jei ebédre egész kis irodalmi társaságot hoztak össze. Ott voltak: Beöthy Zsolt, báró Dóczy Lajos, Kozma Andor, Angyal Dávid, Haraszi Gyula. Azok engem mindnyájan szinte becézve fogadtak.

Kevés látogatást tűztem magam elé. Fárasztott és izgatott a mozgás, az érintkezés. Ebéd után a közelben lakó dr. Farkas Lászlót látogattam, de ő akkor Ame-

rikában időzött, azután a „Franklin Társulat” igazgatóját, Gárdos Alfrédet, kivel igen rövid ideig rokonszenvesen beszélgettünk. Tőle mentem Görgei Arturhoz. Délutáni öt óra tájban volt. Ő akkor már ágyban feküdt. Környezete mondta, hogy ma rossz napja volt, hogy testben, lélekben nagyon összeroskadt, hogy sokszor őket sem ismeri meg.

Egyszer csak kinyílik az oldalszoba ajtaja, s Artur hálóköntösben tipeg felénk. Megáll. Bambán, szótlánul néz rám. Hozzá megyek. Kérdezem: nem ismer? Néz, csak néz rám mereven, de nem szól. Ekkor a fülébe mondom hangosan: Lévy vagyok Miskolcra. Erre fölkiált: Jaj! Jaj! Jaj! Erősen magához ölel. Elkezd nagy zokogással sírni, s folyvást ezt zokogni: Isten áldjon meg! Isten áldjon meg! Csókolgatta arcomat, kezemet, ruhámat. Együtt sírtam vele s környezetével. Alig engedett ki karja közül. Így vezették vissza a betegszobájába.

Sohasem felejttem el ezt a megindító, sőt megrázó pillanatot. Mily nem szép befejezést rendelt a teremtő egy kilencvennégy éves hosszú életnek! Mivé tiporta előttünk a természet örök törvénye a hazájáért küzdött nagy hadvezért, a sokat szenvedett s mártírkoszorúzott igaz nagy embert!

A fővárosban töltött időm alatt ötször ültem Stettka Gyula festőművész előtt, aki arcképemet – életnagyságban – festi Borsod megye számára. Az arcot már tökéletesen kidolgozta. Igen-igen sikerültnek találok. Tartás, kifejezés férfiasan komoly. Se nem mosolygó, se nem borongó vagy komor. Apró észrevételeimet követte a művész.

Az „Akadémiának” csak május 2-ai nagygyűlésén, a tagválasztáson vettem részt és május 5-én a díszgyűlésen. A nagygyűlést követő napon Szily Kálmán hívtott ebédre. Kedves családja körében – leányai s egy veje – töltöttem néhány órát. Ők is mindig lekötöző barátsággal és nyájassággal fogadtak engem. Az akadémikusok között talán én is Kálmánhoz vonzódom leginkább.

Vasárnap május 5-én volt a díszgyűlés. Programját nem valami szerencsésen állították össze. Talán Tisza István előadása a porosz-francia háborúról lett volna a legérdekesebb. De csak részletet olvashattam a hosszú tanulmányból, s utolsó száma volt a programnak. A közönség részvéte is megcsökkent. Feltűnt különösen a fiatalok távolmaradása. Sajnos én az egész díszgyűlésből csak igen keveset érthettem. Leginkább értettem és élveztem Ilosvay emlékbeszédét Ihász Károly felett.

A megszokott lakomát a díszgyűlés után most is a „Kontinentál” szállodában tartották. Elégé népes, elégé beszédes. Engemet Balogh Jenő államtitkár köszöntött fel. Én pedig olyan búcsúhangulatú pohárköszöntőt mondtam az „Akadémiáért” s annak összes tagjaiért. Éreztem, amit mondtam, az csakugyan búcsúzó beszéd volt. Elhalmoztak a szeretet jeleivel. Ezt tapasztaltam a tagválasztó nagygyűlésen is, hol mindenki, aki közelről vagy távolról ismert, szívesen üdvözölt engem, így: b. Eötvös, Berzeviczy, Wlassics, Darányi, Tisza István, Plósz S., Zsilinszky stb.

Május 6-án, hétfőn Magyarbélre indultam a rég szeretett s igen kedves család látogatására, de mielőtt a nyugati pályaudvarról a délutáni két órai vonattal elutaztam volna, kijött hozzám Szily Kálmán egyik menyecske leányával, aki műkedvelő fényképész, s engem hamarjában egy pár pozitúrában lefotografált. Ez az ő

nagy figyelemük újabb jele. – Kálmán említette, hogy az akadémikusokat az én pohárköszöntőm elragadta, igen sajnálják, hogy gyorsíró nem volt jelen. Kálmán arra kért, hogy ha lehetne, írjam le azt neki. Megígértem, amennyiben eszembe fog jutni.

Este hat órákor értem Magyarbélre. Ott töltöttem a következő három egész napot az általam annyira szeretett család körében. Örültem, hogy láthatom őket, kiknek hiányát Miskolcon igen érzem: a szülőket, a négy gyönyörű gyermeket, úri, szép berendezéseket, elhelyezéseket, a zöld lombos nagy fákkal, illatos bokrokkal ékes nagy parkot, magát az impozáns kastélyt. Nagy, igaz szeretetet érztem s éreztettem közöttük. Tőlök is úgy váltam el pénteken reggel, május 10-én, hogy ez volt utolsó látogatásom. Ezután már valóság helyett csak a szép emlék marad számomra.

Május 10-én este hat órákor kifáradva, elgyötörve az influenza nyomása alatt le szállhattam miskolci fészkeembe, ahonnan „egykönnyen már kirepülni nem fogok”.

Idejegyzem az adatokat a magyarbéli kedves család tagjaira nézve, akiket személy szerint ismertem. Pilta János, Ádám, Miklós, Mihály testvérek, miskolci lakosok, óhitű ortodox görögök voltak. Öröklött és szerzett nagy vagyonnal bírtak, melyet folyvást szaporítottak. Csak a legidősebb, János nősült köztük. Neje volt Gyivke Katalin, egy igen kedves, nemes szívű, jószágos lelkű, fiatal nő, aki az ötvenes évek közepe táján özvegyé lett. 1819-ben született, s 1880-ban halt meg méhrákban. Folyvást igaz tiszteletem és szeretetem tárgya volt haláláig. Ismertem édesanyját is, egy nagyúri megjelenésű, öreg, sovány, magas nőt; valamint testvérét, Tököliné özv. főispánét és öccsét, Szilárdot.

Egyetlen gyermeke, leánya, Pilta Erzsike született 1846. augusztus 18-án. Őt mint növendék lánykát miskolci tanár koromban az 50-es években tanítottam. Erzsike férjhez ment Xivkovich Emilhez. Első gyermekük lett egy fiúcska: Miklóska, aki pár éves korában elhalt. Utána született Lillike 1870. dec. 30-án. Lillike férjhez ment Dadányi Sándorhoz. Házasságukból a következő gyermekek születtek s élnek mai nap is: Dadányi Sándor született 1900. május 9.; Miklós 1902. március 2.; Mária 1903. november 9., János 1906. június 1.

Ezek mindnyájan a szülőkkel, a nagy szülőkkel együtt egy családban élnek. Az év nagy részét gyönyörű parkkal környezett magyarbéli, Pozsony megyei nagyszerű kastélyukban töltik, hol ezer holdat meghaladó földbirtokuk van. A tellet többnyire Miskolcon, az ősi házban kegyeletesen emlékezve, mert a család voltaképpen itt törzsökös, itt Miskolcon és Borsod megyében vannak legerjedelmesebb, legértékesebb birtokai.

Miskolc

1912. május 24.

Elszomorító, lázas napokat élünk országszerte. Egymást dúljuk, emészjtjük. A hazaszeretet köpenyébe burkolt vagy makacs ambíció a tömegek felbujtására ragadta a kolompos vezéreket. A parlamentben a folyvást dúló engesztelhetlen obstrukció ellenében a nagy többség végre elszakította a türelem fonalát. Tudatára ébredt többségi erejének s ereje használatának. Erőszak volt az obstrukció, erőszakkal kellett azt legyőzni. S legyőzték. Túltették magukat a gyenge házszabályok be-

tűin. Megsértették a formát, de megmentették a parlamentet, s elhárították köteles munkásságuk zsarnoki akadályát.

De Justhék az utcai tömegben gyújtották fel az érdekekben folyó harc tüzét. A fővárosi szociáldemokraták kimondották az egész országra kiterjedő harcot, a sztrájkot. Mindenfelé, itt nálunk Miskolcon is, szünetel minden munka. A munkások nagy tömegekbe gyűlögve demonstrálnak az utcákon. Éltetik az általános választójogot, s átkozzák az urakat, a grófokat, bárókat, a birtokosokat. A fővárosban pedig tetőpontra hágott a forrongás. A szocialisták ezrei lepték el az utcákat. Szinte ostromolni akarták a parlamentet. Törtek, romboltak, zúztak mindenfelé. Támadták a kirendelt katonaságot és rendőrséget, mely végre fegyverhez nyúlt: lött, vágott. Sok a halott, sokkal több a sebesült. Egy huszár és egy rendőr is halva bukott le lováról. Hírlapokat sem kapunk tegnap óta sem itt, sem a fővárosban. – Saját kezünkkel készítjük nyakunkra a jármot, az abszolutizmust. Megérdemeljük.

Holnap délben, az ünnep szombatján végre kijuthatok Szentpéterre.

1912. május 27.

Pünkösöd ünnepe hozott ide tegnapelőtt délben. Ma az ünnep második napját üljük. Valóban üljük a szobában. Legalább nekem ülnöm kell, mégpedig gúnyolására a szépségéről híres májusnak fűtött szobában tegnap is, ma is. A fővárosból hozott influenza maradványai még mindig rajtam nehezülnek és gyötörnek. Emiatt a templomba sem mehettem tegnap. El kellett maradnom az úrasztalától, ami a három sátoros ünnepünk alkalmával még sohasem történt itt velem. Intő egyik jel arra, hogy lassankint minden elmarad tőlem, ami nekem kedves volt.

Esős, sáros, híves, komor időnk van. Látom, hogy körültem itt a természetben minden igen lassan fejlődik. Gyümölcsfáim hiába virágoztak oly meglepő gazdagon. Alig látok a lombok közt némely fán egy-két apró gyümölcsöt. Sok egészen üresen maradt. Szőlőlugas-vesszőim is puszták. Mondják, a fagyos napok teték tönkre. Rég tapasztalom, hogy nem érdemlik azok a költséget és fáradságot. Elég volt velük a mulatozás. Ősszel az egészet kiirtatom.

Az a féktelen vihar, az a gyilkolás, rablás, gyújtogatás, mellyel a felizgatott szociális-demokrata tömeg május 22-én és 23-án Budapestet rémületbe ejtette, 24-én nagy részben megszűnt. A sztrájkot beszüntette a vezetőség. A halottak és sebesültek, az özvegyek és árvák, a kimondhatlan károkat szenvedő lakosok áldhatják Justhékát és a többi vezéreket, e szörnyű istentelenség értelmi szerzőit, akik biztos helyen elvonulva, nagy elégtétellel markukba nevettek, míg szerencsétlen, vak eszközeik az utcán elvéreztek. A hatóság pedig összetett kézzel nézi, hogy a rablókat és gyilkosokat nyilvános ezer meg ezer proklamációban hősöknek dicsőítik, s őket koszorúkkal ünnepelek.

Lillikétől Magyarbélről tegnap kedves levélkét kaptam itt Szentpéteren. Ő így ünnepek alkalmával gyakran felkeres itt engemet. Új meg új jeleit adja irántam mindig táplált szeretetének. Ilyen levélkéit többnyire el szoktam tenni íróasztalom fiókjába. Elő-elő veszem, mikor itt mulatok, s reá emlékezem. Ma válaszoltam levelére.

Azt hittem, hogy néhány nyugodt, kellemes napot fogok itt tölthetni. Már vágyakoztam kis „fészke” után, melyből április 25-én, tehát éppen egy hónappal ezelőtt szálltam ki utoljára. De a kellemetlen időjárás miatt rövidre kell szabnom az itt mulatást. Eső, sár, hives. Kertemben nem sétálhatok. Egyedüli gyönyörűségem az a három nagy gesztenyefa, mely kertem bejáratánál egymás mellett díszlik, s rakva van gyönyörű, piros virággal. Különben az egész tenyészet fejlődése nagyon hátramaradt.

Holnapután reggel visszatérek Miskolcra.

Miskolc

1912. június 16.

Régóta érzem magamon a vizelet kínzó nehézségét. De csak tűrtem, küzdöttem, s orvoshoz nem folyamodtam. Végre mégsem kerülhettem el. Június 3. óta már orvosi kezelés alatt vagyok, s nem mondhatom, hogy szenvedés nélkül. A kétheti kezelés alig hozott valami javulást. Bizonyos zavart idézett elő egész idegrendszeremben. Gondolkozába is ejtett, hogy nálam ez az első megtámadása a régóta koptatott, egészséges gépezetnek. Majd elkövetkeznek lassankint a többiek is, amelyek csak úgy együtt járnak az öregkorral, mint az orvos állítása szerint a prosztata.

Kedélyem, tevékenységem, élénkségem is megcsökkent azóta. Étvágyam hanyatlott. Lábam gyöngesége pedig erősen fokozódott. Alig bírok járni. Hamar elfáradok. Mindez együttvéve okozza, hogy sokról le kell mondanom, amit még nemrég élveztem, szerettem. Csaknem az egész napot szobában töltöm.

Június 13-án kilátogattam Szentpéterre. Pütkösd óta nem voltam ott. Igen óhajtottam már látni kis „fészke”-t. Bizony nem sok gyönyörűség várt reám a kertecskében. Alig mutatkozik a fákon itt-ott egy-egy szem gyümölcs. Sok egészen üres. A törpefák pedig a közel ültetés miatt most már sűrű lombozattal úgy együvé borultak, hogy felemelt fővel alig járhatni közöttök. Nem tudom, mit kell velök csinálni. Rózsáim dús virágzásában gyönyörködtem leginkább, vagy csupán. Teljes pompában fejlődtek még az elvénülő törzsek is. Ebédre mentem, uzsonnakor visszajöttem. Ezt is az orvosi kezelés miatt kellett így tennem. Mily korlátozások következnek még jövőre!

Nemrég ismét új megtiszteltetésben részesültem. Az „Országos Református Tanáregyesület” tiszteletbeli tagjának választott. Egyéb munkásságom mellett régi tanári foglalkozásomra emlékeztek. Dóczi Imre elnökhöz írott levelemben mondtam érte hálás köszönetet. Említém, hogy én nem hasonlítok ahhoz a fősvény öreghez, kiről Cicero így írt: „potest esse enim absurdus, quam quominus via restat, eo plus viatici quaerit”. Nekem is rövid már az utam, sok az útravalóm: de ezt nem kerestem, a közönség önkéntes jósága és elismerése nyújtotta.

Miskolc

1912. június 23.

Holnap három hete lesz már, mióta orvosi kezelés alatt vagyok. Napjában kétszer veszik el tőlem a vizeletet katéterrel. A helyzet nem akar javulni. Magától

vagy rendkívül kevéssé, vagy éppen nem indul sok vizelet. Iszonyú kínokat szenvedek miatta, különösen éjszakánként. Szinte örületbe kerget. Egészen kimerít, elgyöngít. Nappal is aludnom kell hol délig, hol délután, néha mind a kétszer is.

A tátraszéplaki szokott elvonulásról is, úgy látszik, le kell már mondanom. Ez lett volna ott a tizenkettedik évi üdülésem. Meglátom, mint fordul helyzetem júliusban. Akkorra ígértem végleges tudósításomat a fürdőigazgatóságnak. – Hálás emlékek fűznek e gyönyörű tátrai telephez. Nagy betegségem után, 1901-ben itt nyertem vissza szinte csudálatos módon egészségemet. Azóta minden évben itt nyertem fenyvesei alatt négy-öt héten át nyári üdülést, testi, szellemi és kedélybéli élénkséget s nagyon kedves és becses társas érintkezést olyanokkal, kikkel csak éppen itt volt alkalmam az érintkezésre. Ezt fogom tudtára adni búcsúképpen az igazgatóságnak, ha csakugyan nem engedi sorsom, hogy még egyszer szívjam az üdítő, illatos, erős levegőt a tátrai bércek alatt.

Miskolc

1912. július 10.

Pár nap múlva, e hónap 15-én hat hete lesz, mióta orvosi felügyelet alatt gyöttrődöm ezzel a kellemetlen bajjal anélkül, hogy valami nagyobb javulást vennék észre. Négy vagy öt sós fürdőt is használtam [...], minden haszon nélkül. Felhagytam vele. Most ötödik napja, népies tanács után, a „kannamosó fű” teáját idogálom öt nap óta. Mintha máris mutatkoznék valami kis eredménye. Csudahatásúnak mondják a vizeletrekedés ellen. Olyantól hallottam, aki maga is két hét óta él vele, s azt mondja, csaknem egészen helyrehozta. Nagy izgatottságom e kellemetlen állapot miatt még mindig tart, valamint étvágytalanságom is. Igen alkalmatlan és kimerítő körülmény, hogy mindig éjfél után két-három óra tájban riaszt fel a fájdalmas kényszerítés, mikor magamnak kell megszabadítani magamat a vizelettől, amit most már akadály nélkül végezhetek. Sidlauer orvosom csak éppen benéz hozzám néha-néha.

Holnap Szentpéterre akarok kilátogatni; ezzel a bajjal járó sok szerszámot tekintve úgy is mondhatnám: kihurcolkodni. Szinte félek az ottani magam tartásától. Az orvos igen határozottan biztat. Sőt rábeszél minden módon arra is, hogy egypár hét múlva a Tátrába is okvetetlen felvonuljak. Lehet, addig még jobban megszokom a helyzetet, s a szorgalmas teaivás is megteszi a hatást, tudniillik megindítja nálam a vizeletet.

Tegnap rendkívüli örömben volt részem. Veidlich Pállal kirándultam a Hámorba az ő pompás villájának megtekintése végett, melynek szépségéről már sokat hallottam. Diósgyőrbe villamoson mentünk. Ott az ő egyfogatú kocsija várt, mely útközben szépen az út melletti árokba fordított fel bennünket, szerencsére baj nélkül. Tündéri szépségű az a villa éppen a hámosi nagy tó partja felett. Felsőges kilátás az előtérben; világos, kényelmes berendezés odabent; gyönyörű virágos terület a környezetben. Nincs ennek párja a Hámorban, de talán messze földön sincs. Szinte kis paradicsomnak mondhatom, ha hozzáveszem azt a családi boldogságot, melyről rövid ottlétem alatt is meggyőződtem. Szinte megkapott a háziasszony kedvessége, ügyessége, írói és festői talentuma, melyet régebbi külföldi

utazásainak formailag, tartalmilag igen-igen szép följegyzéseivel és illusztrációival tanúsított.

Húsz éve is van, talán több is, mióta a Hámort nem láttam. Most az ottani futólagos megjelenésem fölébresztette a sok régi, kedves emléket. Ott is sok, csaknem minden, megváltozott. Nem az többé a kis azilum képe, ami volt azon időkben, mikor én ott évenként heteket töltöttem poétai csendes ábrándozással, kontemplatív időtöltéssel s örömtől pezsgő, vidám barátkozással.

Tegnap elküldöttem Sárospatakra Radácsi György akadémiai tanárhoz a kollégium számára azt a negyvenöt levelet, melyet Kazinczy Gábor írt hozzám 1850 derekától 1864-ig, azaz haláláig. Sok aprólékos, de írójuk egyénisége miatt mégis érdekes és megőrzendő. Nem akartam továbbra is magamnál tartani s kitenni sorát bizonytalan jövődönnek. Helyesnek gondoltam, hogy a pataki kollégium veszi azt őrizetébe, melynek Kazinczy növendéke volt. Ezzel is maradjon fel ott az ő emléke. – Tompa leveleit régebben a rimaszombati múzeumnak küldöttem.

1912. július 12.

Június első napja óta, mely napon nyomorúságos prosztatabajom miatt orvosi kezelés alá kerültem, csak egy nap fordultam itt meg úgy, hogy estére éppen a baj miatt vissza kellett mennem.

Most már sok szenvedés, előzetes kínlódás és a magammal bánás betanulása után tegnap több bátorsággal, de bizony még mindig igen kedvetlen érzések közt jöttem ide oly szándékkal, hogy ma, holnap és holnapután itt maradok. A Miskolcon időzés mostani bajos állapotomban már nagyon unalmas, szinte gyötrelmes volt rám nézve. Az itt következő néhány lapot Miskolcon jegyeztem. Még mindig rendkívül gyengének érzem magamat. Nem merem elhatározni, hogy e hónap végén felvonulok a Tátrába, bár nagyon szeretnék. Várom az erősödést. Meglátom.

1912. július 13.

Telnek, telnek a napok itt Szentpéteren is, de nem éppen kellemesen. Nem bírok magamhoz térni. Az éjjeli, többnyire éjféli háborgatás különösen megzavar. Nem érzek én ebben a bajban valami fájdalmat, csak éppen eltompulást. Állandóan az van az eszemben, hogy ez már nagy életkorom intő szózata a közelgő elutazásra. Igyekezem nyugodtan fogadni, sőt hálával eltelve a gondviselés iránt.

Tegnap délután fent a hegyen, a Pali pincéje előtt volt a családi uzsonna azon a tündéri szép kilátást nyújtó helyen, melyről én a *Jó ám papnak lenni* című versemet írtam. Az együttlét alkalma a „rásziafúrás” volt, amely más években is ilyen kisebbfajta ünnepélyességgel történt. Tudniillik a szüretkor hordóba rakott fekete szőlőre rakott must erre az időre már valóságos vörösborrá készült, olyanná, mint az egri „bikavér”, bizonyos kellemes szőlőízzel vagy illattal és erővel. A múlt évben oly jólesett az nekem, hogy nem győztem magasztalni. Most nem ízlett se az, se a különféle jó ennivaló. Odavan az étvágy régóta.

Illetetlenül nyugosznak azok a tárgyak is, melyekről még költeményt írni tervezgettem: Kálvin, a föld, lelkem az Úr előtt. Sokszor forogatom az eszemben,

de nem bírok odajutni, hogy csak egy versszakot is formába üssek valamelyikből. Talán megjön még annak is az ideje. De ha a magammal foglalkozás bajait és alkalmatlanságát tekintem, reményem mindinkább csökken arra, hogy e hó vége felé a Tátrába még felvonulhassak.

Ez az év rendkívül sújtott engem. Ebben éreztem általános, szembetűnő hanyatlását szellemi és testi erőmnek. Nem tudom, mit szabott ki életem határának a végzet: anyám nyolcvanhét évét-e, vagy apám nyolcvankilencét? Vagy talán csak ezt a mostani nyolcvanhetediket? Így is bőséges ajándék.

1912. július 14.

Ma vasárnap van, utolsó napja itt mulatásomnak. Holnap visszautazom, s folytatom Miskolcon a tétlen életet ott, ahol elhagytam: gondolat nélkül, homályosan hullámzó érzésekkel és emlékekkel. Jelentkeznek nálam mindazon tünetei az öregségnek, melyeket a költészet és tapasztalás az agg kor vonásaiként szokott feltüntetni. Gyöngeség jelének veszem azt is, hogy ezen sorokban is mindig csak magammal foglalkozom. Költészetemnek is ez az egyik jellemző vonása. Mindig csak magamról, magamat, magamnak daloltam, mint a lombok közt éneklő madár. Nemigen gondoltam rá, hogy hallgatja-e, gyönyörködik-e benne valaki. Ha tetzett is magamnak néha egy-egy dal, melyet megírtam, csakhamar elfelejtettem azt.

Folyamatban van az aratás. Mutatja az is, hogy, amint ablakomból szemlélttem, igen kevés volt ma a templomlátogató közönség. El van foglalva a nép még vasárnap is. Kisgazdák csekély segítséggel maguk elbírják végezni az aratást. Az aratósztrájk még itt nem pusztít.

Tegnap délelőtt meglátogattam a nagybeteg Lossonczy Jenőné. Ágyban fekvő beteg. Nem láthattam. Régóta rokonszenvvel és tisztelettel viseltem iránta. Őszintén sajnálom sorsát s végzetes szenvedését, melynek az orvos szerint rövid idő múlva biztos halál a vége.

Ha csakugyan el kell maradnom a Tátrától, reményem van többször is – szinte kényszerülök is – kirepülni ide, ebbe a kis csendes „üres fészekbe”.

Ma délelőtt levelet írtam Turzófűredre, hol gyöngélgédő kedves rokonom, Jucika időzik egy hét óta.

1912. július 21.

Most igazán csak véletlenül vagyok itt. Tegnap délután rágondoltam magamat, s a négy órai vonattal kijöttem. Ma és holnap estig itt maradok. Bátorított a kijövetelre betegségemnek (a vizelet-rekedésnek) némi javulása is. Különben itt most semmi teendőm vagy végeznivalóm nincsen.

Bajom csökkenését tapasztalva elhatároztam, hogy mégiscsak fel fogok látogatni a Tátrába. Ott is ugyanazon alkalmatlan teendőm lesz magammal, mint itt-hon. De igyekszem türelemmel végezni, és ott az a felséges levegő s a változott környezetben forgolódás, a régi emlékek felújulása mégiscsak jó hatással lesz erőmre, egészségemre és kedélyemre. A Múzsát már nem is említem. – Írtam négy nappal ezelőtt a tátraszéplaki orvosnak: mikor kaphatnék ott alkalmas szobát? Ez idáig még nem válaszolt. Nekem mindegy volna akár július vége, akár augusztus eleje.

Bizony a tátrai költség nagy részét elvitték tőlem a múlt napokban az orvosok és a patika. Önmaguk felszámítása és így követelése szerint négyszázhuszonnyolc (428) koronát kellett fizetnem. Ebben patikai költség hetvennyolc korona volt. Úgy látom, az orvos felszámította azt is, mikor hozzám az ajtón csak éppen benézett.

Almáim csaknem egytől egyig lehullottak: egy része, a nyári, félig éretten, a többi teljesen éretlenül. Tegnap a harangozó felesége egy zsákkal vitt belőle. Azt mondta, almabort csinál belőle. Ami körte van, az még tartja magát, nem pereg. Nem sokat nyerek meg a nyári gyümölcsből, ha augusztust a Tátrában fogom tölteni.

1912. július 22.

Hiszen jó volna az öregkor tétlensége, ha a tenni akarás és a tehetetlenség érzete nem háborgatná. Nyugodtan nézni a hosszú múlt időre, melynek emlékei nem csak nem vádolnak bennünket, hanem jóleső meglepéssel töltenek el. Öntudatosan, önmegadással szemlélni a természet változhatlan törvényét és rendszerét, melynek feladata az örök teremtés és örök enyésztes. Régiek pusztulása, újak fölemelkedése. Szinte egy örökké tartó körforgás, melynek élő szerves létesítője a föld, ez a saját teremtményeit folyvást elnyelendő Saturnus. Mindig eszik, és soha sem lakik jól. Még csak meg sem hízik.

Arra is rest vagyok, hogy leírjam a lelkemben fel-felmerülő gondolatokat és érzéseket. Egy-egy költői eszme, ötlet, hasonlat átfut néha lelkemen, mint gyűlő bárányfelhőcskék az égen. Nincs elevenségem, hogy leírva egyet is megmarasszak közülök. Egyik kedves költő barátom, nagy életkoromra gondolva, nemrég azt ajánlotta, hogy ezután csak akkor írjak, mikor a génusz nagyon sürget, s megszáll a valódi ihlet. Nos, a jó tanács igenis rám nehezült: várom, de hiába várom a bibliái tő mozdulását.

Este visszarepülök Miskolcra. Ott is csak így ünyölődöm magammal.

1912. augusztus 1.

Nehezen várom a tudósítást Tátraszéplakról. Augusztus elejére ígértek szobát. Sürgettem néhány nappal előbb az értesítést. Nem tudom, mint fogok oda jutni azzal az én kellemetlen és örökké nyugtalanító bajommal, s mint töltöm vele majd az ottani napokat. Éjjelenként háborgat kegyetlenül. Most még inkább, mint azelőtt. Abba akarom hagyni a „kannamosó fű”-tea ivását. Holnapután egy hónapja lesz, hogy szorgalmasan folytatom anélkül, hogy az önkéntes vizelésre nézve számba vehető eredményét tapasztalnam. Sőt, nyugtalanító az alatt, hogy folytonos izgatottságban tart.

Most már a szilva s némely körte is kezd lehullani. Az alma pedig egytől egyig. Csudálatos bőven, szinte a gallyak letöréséig meg van teremve a „csíkos Vilmos” körte nagy, kifejlett gyümölcsökkel. Alig emlékszem ily gazdagságára. Ha csakugyan felvonulok a Tátrába, sajnálom, hogy egypár körte otlétem alatt s így távollétemben jut érédesre. Ilyen éppen ez a „csíkos Vilmos” körte, ilyen a „Clapp kedveltje”, ilyen a „[...] Gyula” törpe nyári körte. Ilyen a ringlot szilvák csekély termése. Ezt is, sok egyébvel együtt, áldozatul kívánja az a cudar betegség, mely engem június eleje óta egész valómból kiforgatott.

Innen üdvözöltem ma levélben Baksay Sándor püspök barátomat, akit Őfelsége, a király néhány nappal ezelőtt a „Ferenc József-rend nagykeresztjével” tüntetett ki. Említettem neki Arany szellemében:

*Amit az Úristen rád mért,
Elviseled a hazádért.*

Mikor mi öregek efféle kitüntetést nyerünk, annak szemlélete a fiatalok előtt ösztön, magunk előtt már csak – emlékezet, az azzal járó külsőség pedig gyakran alkalmatlan vagy kellemetlen is.

Éppen jókor vagyok itt. Házam külső falának megromlott részeit, kivált a falak töveinél, és megromgálódott kéményét most javítgatja egy kőműves 70 koronáért, amit egy itteni más kőműves 380 koronáért akart, lehet, hogy alaposabban, azaz maga bontott volna, hogy legyen mit javítani. Az uralkodó drágaságot, aki teheti, felhasználja a legcudarabb zsarolásra.

Tátraszéplak

1912. augusztus 6.

Idehoztam tegnap a bajomat. Úgy is mondhatnám: a bajom idehozott engem. Hosszú aggodás és készülődés után tegnap délután egy órakor beültem Miskolcon a gyorsvonaton az első osztályú félfülkébe. Egyedül voltam, úgy érkeztem Poprádra esti fél hat órakor. Onnan kocsin ide fél nyolckor. Most a tizenkettedik évi látogatást is szinte abban a szobában töltöm itt a „Millennium”-villában, melyben egy kivétellel a többi éveket töltöttem.

Tegnap este megérkezésem után azonnal kikértem dr. Guhr Mihály orvos tanácsát. Nem tudott többet mondani, mint a miskolciak. Csak a mindenféle alkoholtól való tartózkodást ajánlotta szigorúbban. A bortól is határozottan eltilt, amit dr. Sidlauer félig-meddig megengedett. Egyszóval rabja maradok a prosztátának egész életemre. Beletörődöm, talán megszokom.

Ma reggel komor, esős idő volt. Most dél felé már melegen derűs. Itt találtam Semsey Andort, ki velem hasonló bajban szenved már harmadfél év óta. Jól elbeszéltek a bajunkat. Pár nap óta itt van Radványi István is, aki Bártfáról jött ide. Ma reggel meglátogatott.

Még tegnap este átadták nekem Darányi Ignác névjegyét, aki Ó-Tátrafüredről itt járván irántam érdeklődött.

Tátraszéplak

1912. augusztus 7.

Nem hat már reám régi gyönyörrel a széplaki fölséges természet. Nem azért nem hat úgy, mivel talán megszoktam, de bizonyosan a reám szakadt baj miatt, melytől se nappal, se éjjel nem lehetek nyugton. Örökké érezteti magát s néha igen fájdalmasan. Elvette erőmet, lenyomta kedélyemet. Elcsüggesztett. Nyomását megszűnés nélkül érzem, s ingerel a szabadulás ösztöne. Segítségül hívom az önmegadásra rendkívül magas életkoromat, mely engem folyvást ép egészséggel bol-

dogított. Hiszen végre is egyszer csak el kell múlni, s ha egyszerre nem lehet, apródonkint kell.

Nem ízlik az olvasgatás. Sétára nem alkalmasak a lábaim, annál kevésbé, mivel a sétavonalakon a pihenőpadok teljesen hiányoznak.

A villamosvasút már Csorba-tóig közlekedik. Éppen ablakom alatt futnak. Én Poprádról tegnapelőtt mégiscsak kocsin jöttem részint a szabad lég és a vidék élvezése, részint a bajom gyakori háborgása miatt.

Tegnap találkoztam itt Pap Zoltánnal, a költővel. Már Miskolcon láttam őt egy pillanatra tavaly ősszel, midőn ott hangversenyezett *Muzikaszó* című költeményeivel. Most meg nem ismertem volna a rendkívül derék külsejű férfit. Bemutakozott. Duzzad az életerőtől.

Itt van nejevel Imrik Péter kir. táblabíró is Nagyváradról, akit pár évvel ezelőtt itt ismertem meg. Eleven kedélyű, szellemes ember, poétai kedvtelésű. Nehezen és csúnyán megy már ez az írás. Abba hagyom.

Tátraszéplak

1912. augusztus 8.

Esős napra ébredtünk. Éjjel esett, még most reggel is folytatja. Ma csütörtök van. Régi szokásom szerint ma szándékoztam átrándulni Ó-Tátrafüredre a Darányiék asztalához és társaságához ebédre. De meggátolt a komor, esős idő, és az is, hogy Széplak és Füred közt a régi omnibuszközlekedés megszűnt. Minden a villamosközlekedésre van utalva, az pedig nekem az indulási és érkezési idő meg nem felelő volta miatt alkalmatlan. Csak bérkocsin mehetnék tetszésem szerinti időben, az pedig a régi hatvan-nyolcvan fillér helyett három koronába kerül.

Tegnap Vadászy Palit értesítettem szerencsés ideérkezésemről. Ma írok levelezőlapot Lossonczy Jenőnek, Mariskának, Emikének.

Estefelé van az idő. Öt óra. Ebéd óta folyvást szobámban ülök. Ott künn sűrűn esik az eső, szinte szakad. Komor, homályos, szinte hideg van. Nincs hová menekülni. Olvasás, írás szinte lehetetlen.

Ma számos levelet kaptam. Darányi még Miskolcra írt levelezőlapot, mely ma érkezett ide. Írt még Emike Furtáról, Mariska Kisfaludról, dr. Derczeny Imre Balatonfüredről. Levelezőlapon én is megköszöntem Darányinak a rám emlékezést, írván többi közt, hogy most már nem fogom a látogatást csütörtökre és vasárnapra korlátozni. Megyek hozzájuk bármelyik szép napon. Értesítettem itteni helyzetemről Csernák Ilonkát is Miskolcon.

Ma különösen háborgatott nyugtalan éjszakám volt. A rendesnél gyakrabban kellett bajommal gyötrődnöm. Semsey Andor azzal vigasztal, hogy ő már harmadfél éve gyötrődik így és talán még ígybb. Így marad egész életünkben. Egy hosszú életen át elvettük a sok jót; az élet végén nyugodtan kell tűrnünk az elkövetkező rosszat. Meg kell barátkoznunk a természet követelésével, a közelgő biztos elmúlás gondolatával.

Tátraszéplak

1912. augusztus 9.

Mióta így gyötrődöm, az írásom is elromlott, tönkrement. Magam is alig tudom elolvasni. Reszket a kezem. Egész testemben reszketeg állapotban vagyok. E

rosszul telt néhány nap alatt az erdei sétához sem juthattam. Ha jutok is, már rövidre kell azt szabnom. Tavaly még a magasabb vonalakat is nagyobb fáradság nélkül bejárhattam. Most egypárszáz lépést ballagva mindjárt pihennem kell. Eszembe jut Gyulai Pali. Mikor Miskolcon az utóbbi időben meglátogatott, alig sétáltunk néhány percet a piacon meg-megállva egy-egy boltkirakat előtt, mindjárt felszólalt: „üljünk le már, pihenjünk!”. A piac közepén nem lehetvén, a legközelebbi boltba mentünk be.

Ma még fertelmesebb az idő, mint tegnap volt. Esős, szeles, zordon, hideg. Elő kell venni a télikabátot, aki magával hozta. Ilyenkor elkeseredik sok vendég, s búcsúzni készül. De azért, amint hallom, innen még kevesen távoztak el. Itt és a „Millenniumban”, hol szállásom van, még most is el van foglalva minden szoba. Az elfolyt néhány rossz nap után én még nem nyugtalankodom. Várom a jobb és szebb jövőt legalább három hétig.

Nagyon kellemetlen, hogy ilyenkor a szobára vagyunk szorítva, kivált, mikor valaki ily magános veréb, mint én. Aludni sem lehet sokat. Írni, olvasni sincs elég kedv és erő. De engem mégis álomra hajt napjában a nyugtalanul töltött éjszaka. Ilyen volt a mára virradó is. A gonosz baj szokatlanul sokszor háborgatott. Talán annak is tulajdoníthatom, hogy este sok édestejet ittam. Feljegyzem, hogy itt egy liter édestej ára egy korona húsz fillér. – Úgy látom, hogy mindenben hátrább vagyunk, mint tavaly.

Tátraszéplak

1912. augusztus 10.

A bérceket ma reggel vékony hóréteg borítja. Szeles, borongós, hideg időnk van. A hőmérő reggeli kilenc órakor a szabadban 8 Réaum. fok meleget mutatott. Duplán kellett öltöznöm – ahogy lehetett. Most is leginkább csak a szobában kell tartózkodnom s küzdenem a bajommal szükség szerint. Ez éjjel is majd minden két-három óra után folyvást háborgatott. Úgy látszik, nekem már mindig csak ezt a nótát kell zengedeznem. Jó, hogy csak itt a papíron teszem, s másokat nem untatok vele.

Levelet írtam Lucsivnára Hanvay Zoltánnak. Írtam neki, hogy elolvastam *Esetek* című tartalmas könyvét, hogy elmaradhattak volna némely aprólékos, igen is egyéni vonatkozások, hogy az *Esetek* cím teljességgel nem illik a könyv tartalmának milyenségére, mivoltára stb. Neki nagy írói készsége van és kifoghatlan írnivalója. Hiába búcsúzik a tollától. Neki azt tovább is forgatnia kell. Fogja is.

Ma kaptam értesítést végre Turzófüredről is szinte kétheti hallgatás után. A hír bizony nem valami örvendetes. A gyöngélgédő Jucinak nemigen használ az ott időzés. Szívujja s az azzal járó fuldoklás nem akar enyhülni. Közelítünk mind a ketten a vég felé. Ő talán gyorsabban, mint én. Ő is gyöngé szervezete dacára meghaladta már a hetven évet.

Ide küldték nekem a „Kiskunság-Dunamellék” című kiskunsági hírlap aug. 2-án kelt számát, mely részletesen leírja Baksay Sándor ottani ünnepélyét abból az alkalmából, hogy ez a kitűnőségünk f. é. aug. 8-án töltötte be élete nyolcvanadik évét, s a király most őt a „Ferenc József-rend nagykeresztjével” tüntette ki. Fel van

jegyezve a lapban a rendkívül nagy számú üdvözlők névsora, abban az én nevem is. A laphoz van mellékelve egy szelet kártya Baksay háromversnyi köszönetével.

Érdekes leírás. Megőrzöm. Feltűnt előttem, hogy a kir. adóhivatal által mondott „üdvözlésre” válaszolva Baksay a király születésének nyolcvankettedik évfordulóját szötte beszédébe, s dicsőítő és megáldó szavakat, szinte imádságot mondott az öreg királyra. Majd szemére fogják talán vetni, hogy ezzel fizetett a „nagykeresztért”.

Tátraszéplak

1912. augusztus 11.

Unalmas, esős, komor, hideg nap; az előbbiekhöz hasonló. Szobába szorítva ölom az időt levélírással, olvasgatással. Egyik könyvet leteszem a kezemből, a másikat felveszem. Gyöttrődöm a bajommal. Sovány napi eledelem „Az Újság” hírlap olvasása. Tele van az most mindenféle laptöltelékkel, haszontalan szemét dolgokkal, szenzációs gyarlóságokkal. E részben minden nagyobb politikai lap egyforma. A „Budapesti Hírlapban” látok néha tanúságos, okos cikkeket.

Mi könyveket hoztam ide magammal, hogy közöttök turkáljak? Íme: 1. Arany kisebb költeményeinek második kötete; 2. Barna Ignác Horatius költeményeinek fordítása; 3. *Oeuvres Posthumes de Béranger*; 4. Heine: *Letzte Gedichte und Gedanken*; 5. *The Convict* by James, angol regény, két kötet; és 6. Tisza István „Figyelőjének” augusztusi füzeté. Már mindegyikbe belepillantottam egyszer-másszor.

Legunalmasabb a szobában elvárnom este a nyolc-kilenc órát. Akkor olvasom egy szál gyertya mellett az akkor érkezett „Az Újságot”. Azután magammal kell foglalkoznom s lefeküdnöm.

Tátraszéplak

1912. augusztus 12.

Ma egy hét óta vagyok itt. Nem dicsérhetem az elmúlt napokat. Örökösen borult, esős, hideg. Bajomban semmi javulás, sőt talán rosszabbodás. A szabadban jártomban-keltemben semmi gyönyörűség. Különben jó idő esetén sem bírnám már bejárni azokat a hegyi sétautakat, melyeken tavaly még könnyedén jöttem-mentem. Ebédem is, hitvány volta miatt, többnyire bosszúsággal jár. Pedig vacsorám is csak egy pohár kávéból áll, éppen úgy, mint reggelim.

Lefekvés után éjjel háromszor is bajlakodnom kell magammal. Így alvászom rövid, szaggatott, nyugtalan. – Emiatt aztán nappal erőtlen, bágyadt, kedvetlen vagyok. Az egy Radványi, akivel érintkezem. Ő igen is jó és túlságosan is előzékeny irántam. Mindig felsegít az ebédlőterem lépcsőjén. Magam fel nem tudnék menni. Ha ő eltávozik – pedig holnapután el fog –, a házi szolga segítségére leszek szorulva.

Ma Ilkától és Emikétől is levelet kaptam. Éppen, mikor e sorokat írom, meglátogatott Darányi Ignác. Nem várta meg, míg én látogatok hozzájuk. A kellemetlen hideg idő mindig gátol. Tanácsára be is fűtettem este a szobámat. Ami nagyon jól történt. Szükséges volt az gyakori éjjeli bajlakodásom miatt, hogy egy kissé mérsékelve legyen a szoba hideg levegője. – Estefelé kaptam Szentpéterről Vadá-

szü Pali küldeményét, egy kosárka nyári körtét a kertemből. Megörültem neki. A távollét még kedvesebbé tette, bár nagy része törődve érkezett a különben is tökéletlen gyümölcsnek.

Tátraszéplak

1912. augusztus 13.

Ma akartam átmenni T.füredre, de folyvást oly komor, szeles időnk van, hogy tanácsosabb itthon a szobában maradni. Másként lehetne, ha ép egészségben és erőben volnék. Pedig, mint Darányi mondotta, tegnap a társaság néhány tagja már hazautazott, s az ottmaradtak is – Kállay Albert, Nagy Ödön és ő maga is – néhány nap múlva útra kelnek.

Számos levelet kapt[am]. Írt Lossonczy Jenő Szentpéterről; Kiss Ferenc és Mariska G.kisfaludról, hogy Jolánkának aug. 10-én kislánya született; Róza Turzófüredről; Csernák Pista Miskolcra, hogy Juci tegnap, hétfőn szerencsésen, javult állapotban hazaérkezett.

Vadászy Palinak írtam Szentpéterre megköszönve a tegnap vett körte-küldeményt. Magamról és helyzetemről jót bizony nem írhattam.

Ma délután is fűtettem.

Tátraszéplak

1912. augusztus 14.

Elhatároztam, hogy ma mindenesetre átmegyek T.füredre, mert látom, hogy az idő az én kedvemért meg nem változik. Már a kocsit is megrendeltem. És íme, mindjárt reggeli kilenc órakor elkezd esni az eső, s úgy látszik, komolyan el van keseredve. Mégis átkocsiztam. Meglátogattam Darányit. Nála találtam Velich N.-et. Bemutatott bennünket Darányi. Velich a kormány müncheni követe. Rendkívül megnyerő modorú diplomata. Becses nejjével mulat Alsó-Tátrafüreden. Darányival aztán ebédre mentünk. Hatan voltak: Kállay Albert, Nagy Ödön, Balázs rozsnyói püspök két papsegéddelel és még egy úr. A püspök búcsúebédje volt. Délután útra kelt. Kállay is, Darányi is megy pár nap múlva. D. ígérte, hogy addig még meglátogat engem. Nagy Ödön még tovább marad. Elbúcsúztam tőlök. Többé már át nem megyek. Apró szükségességekkel elláttam magamat, s délután négy óra után visszajöttem a villamoson.

Napról napra mindinkább meggyőződöm, hogy sok gyengeségem miatt lehetőleg kerülnöm kell a társaságot. Keserű érzés így forogni közöttök.

Tátraszéplak

1912. augusztus 15.

Ma van az első olyan-milyen derűs, meleg nap. De még mindig bizonytalan, borongós. Főképpen levelek írása foglalt el. Alig olvastam valamit. A magam baja is éjjel-nappal dolgot ad. Írtam születésnapra üdvözlőt augusztus 18-ára Xivkovichné Erzsikének. Aztán válaszoltam Csernák Pistának. Végre férjhez menetele ügyében Takaró Irmusnak.

Már ma – és ezután is így lesz – a háziszolga segítségével lépkedtem föl az ebédlőterembe vezető néhány lépcsőn.

Még csak hangulat se környékez arra, hogy valamit írjak. Ezelőtt itt mindig, ha nem csordult, cseppent valami.

Bár enyhének látszott az idő, estefelé mégis befűtettem – éjszakára.

Tátraszéplak

1912. augusztus 16.

Nincs mit följegyezni erről a napról, hacsak azt nem, hogy rosszul töltött éjszakám után a mai délelőttnek nagy részét átaludtam.

Az időjárás ma is tűrhető; nem ragyogó meleg, de nem is zord hideg, bár egy kissé szeles. A vendégek lassankint búcsúznak, de az elköltözöttek helyére, mint mondják, azonnal újak érkeznek.

Ma Puky Józsinak írtam Kassára válaszul Miskolcra ideküldött levelére. Buzdítom őt most is önéletírásának befejezésére. Aki oly értékes, nagy gyűjteményt hozott össze s ajándékozott a kassai múzeumnak, méltó, hogy annak élete történetét ismerje az utókor.

Most beszéltem az igazgatóval. Kérdeztem, mért haladnak itt oly lassan a terjeszkedéssel, építkezéssel, hiszen igen nagy lehet e nagyon látogatott helyen a jövedelem. Ezt a meglepő feleletet adta: éppen nem. Az évi forgalom 90-95 ezer korona, tiszta jövedelem 15-20 ezer korona. Most csak ennek a „Millennium”-épületnek kibővítése három év jövedelmét vitte el.

Dacára annak, hogy az elköltözések már folyamatban vannak, mégis minden helyiség el van foglalva, még a fürdőkabinok is. Új érkezőket még vissza is kell utasítani. Este befűtettem.

Tátraszéplak

1912. augusztus 17.

Talán mégis megállapodik az időjárás. Ma is folytatja jóindulatát. Felhővel vegyes, derengő, napos, elég meleg. Jólesik a déli, meleg napfényen sütkéreznem itt-ott egy pihenőlócán. De azért bizony csak számolgotom itt üdülésem hátralévő napjait. Minél távolabb vagyunk, annál kedvesebbeknek, kívánatosabbaknak, szinte új színűeknek tűnnek fel előttünk az otthon hagyott körülmények. Nekem kivált most, ebben a nyomorultul korlátolt állapotomban.

Ma Vadászy Gyuri öcsémtől kaptam Árpádhalomról az ő sorsára nézve eléggé kedvező, megnyugtató levelet.

A délig szépen biztató enyhe, bár szelesedő délutánra csendes, komor hideg lett. Fűtetnem kell.

Tátraszéplak

1912. augusztus 18.

Ma van a nyolcvankét éves király születésének évforduló napja. A hazában sok helyen őszinte ünneplés, hálaíma stb., sok feledni nem tudó helyen fölmerülése a múlt idők gyászos emlékének. Itt Tátraszéplakon, úgy látom, egypár kitűzött nemzeti zászló hirdeti az ünnep jelentőségét, mely most különben is vasárnapra esik.

A nap hol kiderül, hol föllegbe borul. Nem éppen hideg, de híves. Reggel kilenc óra tájban 9 fok Réam. volt a meleg.

Levelet kaptam Takaró Ilonkától, Vadászy Palitól pedig ismét körte- és szilva-küldeményt a kertemből. Szépek, de tökéletlen, többnyire férges gyümölcsök. Most kaptam a gyászjelentést Lossonczy Jenőné Bárczy Iréne haláláról is. Hosszú szenvedés után váltotta meg a halál. Bírta rokonszenveimet és tiszteletemet. Ő is igen szíves jóindulattal volt irántam. Érzékenyen hat reám elmúlása. Holnap délután temetik.

Fűttem.

Tátraszéplak

1912. augusztus 19.

Semmi följegyezni valóm nincs a mai napról. Enyhe, szép napfényes időnk volt. Mintha már megállapodott volna. Leveleket írtam és kaptam. Kaptam kedves részleteset Cs. Ilkától Miskolcra, egyet pedig Szerencséről Vadászy Palitól.

A tegnap érkezett körteküldeményből én elajándékoztam is. Magamnak már a gyümölcs sem nagyon ízlik. Nem bírok beletörődni helyzetembe. Pedig bele kell.

Még mindig fűttem este.

Tátraszéplak

1912. augusztus 20.

Szent István napja van. Néhány villán kitűzött magyar színű zászló jelzi. Itt még nincs imaház. Tegnap este fényleni láttam az égbolton a hold jó nagy darabját. Eddig még mindig sötét volt éjjel az ég. Csillag most sem hullt elé.

Ma az időjárás folytatja megkezdett kedvező fordulatát: derült, napos, meleg, de szél lengedezik. Ma reggeliben tűnt fel ismét előttem az égboltnak az a csudálatos gyönyörű kék színe, melyben régebben sokat gyönyörködtem.

Nem volt szükség a fűtésre.

Tátraszéplak

1912. augusztus 21.

Reggeli kilenc óra után villamoson átmentem Füredre. Ott, ami magamnak szükséges volt s az otthoniak számára egyet-mást, apróságot, bevásároltam. - Véletlenül találkoztam Darányival. Ismételte előbbi ígéretét, hogy ittlétemben még meglátogat. Ebédre - a rosszra - visszaérkeztem. Ebédnél érdekes beszélgetésem volt Semsey Andorral, aki, mint mondja, négy év óta szenved abban a bajban, amelyben én. Azt mondja, nincs annak meggyógyításában biztos szer. Hiába mennék specialistákhoz Budapestre vagy akár Bécsbe is. Ő most csudatevő hatását hallotta a wildungeni (Thüringiában) víznek ott helyben, a fürdőben használva. De úgy gondolja, hogy wildungeni víz már kereskedésben is kapható. Ajánlotta a próbát. Ő másképpen van, mint én. Nekí a hasa és a hólyagja van felmetszve, s oda van alkalmazva katéter, melyet három hetenkint váltogat.

A mai nap esőre hajló, borongós volt. Egy kissé szitálódott is az eső. Nehezen várom a hátralevő néhány nap leteltét. Szinte bánom, hogy idejöttem. Nem volt egy nyugodt, örvendetes napom, sem egy óráim.

Radványi Istvántól levelet kaptam. Rendkívüli ragaszkodással van irántam. Estefelé Nagy Ödön Ó-Tátrafüredről meglátogatott.

Fűttetem.

Tátraszéplak

1912. augusztus 22.

Legalább most reggeliben gyönyörű, napos, meleg időnk van. Szívtam magamba az üde levegőt. Sétáltam ezer lépést az előttem levő tágas sétavonalon, aztán leültem. Sütkeztem a déli meleg napfényben. Ismét érdekes beszélgetést folytattam bajunkról Semsey Andorral. Az itteni orvostól értesült, hogy az a wildun-
geni víz nem nekünk való, már csak inkább a kezdő bajoknál, ott is csak ideigle-
nesen. Hatásosabb annál a mi szulfátos vizünk. Nagy dolgokat beszélt a maga
négy esztendő bajának kezeléséről. Olyat hallva nekem jobb a magaméval elhall-
gatnom.

Ma esti nyolc órára művészi hangverseny készül itt. Részt vesz benne az itt
időző Pap Zoltán és Szekra – gróf Teleki Sándorné és többen. Semseyt és engem
ebéd alkalmával meghívott Pap Zoltán, de egyikünk sem ígérkezett. Pláne én, aki
rabja vagyok a tehetetlenségnek.

Az idő esténként mindig hideg. Ma is fűttetnem kellett.

Tátraszéplak

1912. augusztus 23.

A hőmérő reggeli három óra után 8 Réaum. fokot mutatott. Komor, borús,
hideg, esőre hajlandó. A tegnap érkezett lapok hozták a gyász hírt Samassa egri ér-
sek haláláról. Önmagához illően búcsúzott el az élettől. Augusztus 20-án háromne-
gyed egy órakor halt meg. Ritka tehetség, ritka jellem. Tulajdona vallásosság, ha-
zafiság és bölcsesség. Papjai, mint emlékszem, régebben „káplári” nyers szigorúsá-
gát, zsarnoki bánásmódját panaszták.

Délben csakugyan jó sűrű eső esett, de a levegő nemigen enyhült. A ma érke-
zett „Miskolci Naplóban” olvasom, hogy a vármegye szeptember 10-ei közgyűlés-
ében leplezi le a megye terében az én arcképemet. Előre fázom az ünnepély
szertartásától. Kivonhatom-e magamat a személyes megjelenéstől? Szeretném!

Darányi Ignác estefelé meglátogatott. Érdekesen beszélgettünk egyről-másról.
A dunaörsi gyönyörű birtokának szépségét, részleteit emlegette. Nagyúri, ízléses
lehet ott az egész birtok berendezése. Egy különálló, terjedelmes pusztá. Paradi-
csoma a magánosan élő, nőtlen gazdának. Sajnálom, hogy e tavasszal, mikor oda
hívtam látogatni Budapesten, a rossz idő és rosszullétem miatt oda nem mehettem.

Ma is fűttetnem kell.

Tátraszéplak

1912. augusztus 24.

Tegnap este hat óra tájban 6 Réaum. fokot mutatott a hőmérő. Ma reggel,
amint nekem mondták, egy fokra szállott alá. Most is, már tíz óra körül, hideg a
levegő, borús, szeles, ősz felé közeledünk. Azt hiszem, e napokban itt is ritkulni
fog a közönség.

Én is készen vagyok az elutazásra. Mindent elvégeztem. Még csak levelet sem várok már máshonnan, csupán Magyarbélről. Keddre határoztam aug. 27-ére az elutazást, azt remélve, hogy akkor talán kevesebb lesz az elutazó, mint hétfőn, s kényelmesebb lesz az elhelyezkedésem.

Folyvást nagy nyugtalanságot és fájdalmakat is szenvedek a bajom miatt. Nehez beletörődnöm, hogy ez rajtam többé meg nem szüntethető csapása vagy rendelése az Istennek.

Tátraszéplak

1912. augusztus 25.

A tegnapi nap egyike volt a legzordabbaknak, leghidegebbeknek. Mondják, hogy korán reggel egy fok meleget mutatott a hőmérő. Esős, borús, szeles is volt. Szinte lehetetlenné tette a künn sétálást. Egész nap a szobában kellett dideregni és küzdeni az alvással.

Jól vagyok ezzel a Semsey Andorral. Közelebb hozott bennünket az, hogy közös bajban szenvedünk. Ő már szinte négy év óta. Elég tapasztalása van a baj körül. Elég orvosi kezelés és tanács. De a vége csak az, hogy nem menekülhetni ettől a csapástól. Nagy előzékenységgel, őszinte rokonszenvvel van irántam.

Holnap az utolsó nap itt. Nehezen várom az elutazást, a szabadulást. Előkészítettem a holmit. Az orvos számára levélborítékba zártam névjegyem mellé tíz koronát néhány meleg búcsúszó kíséretében. Megérkezésemkor, kérésemre, megsemlélt. Ezt köszönöm meg. Holnap átadom neki.

Tátraszéplak

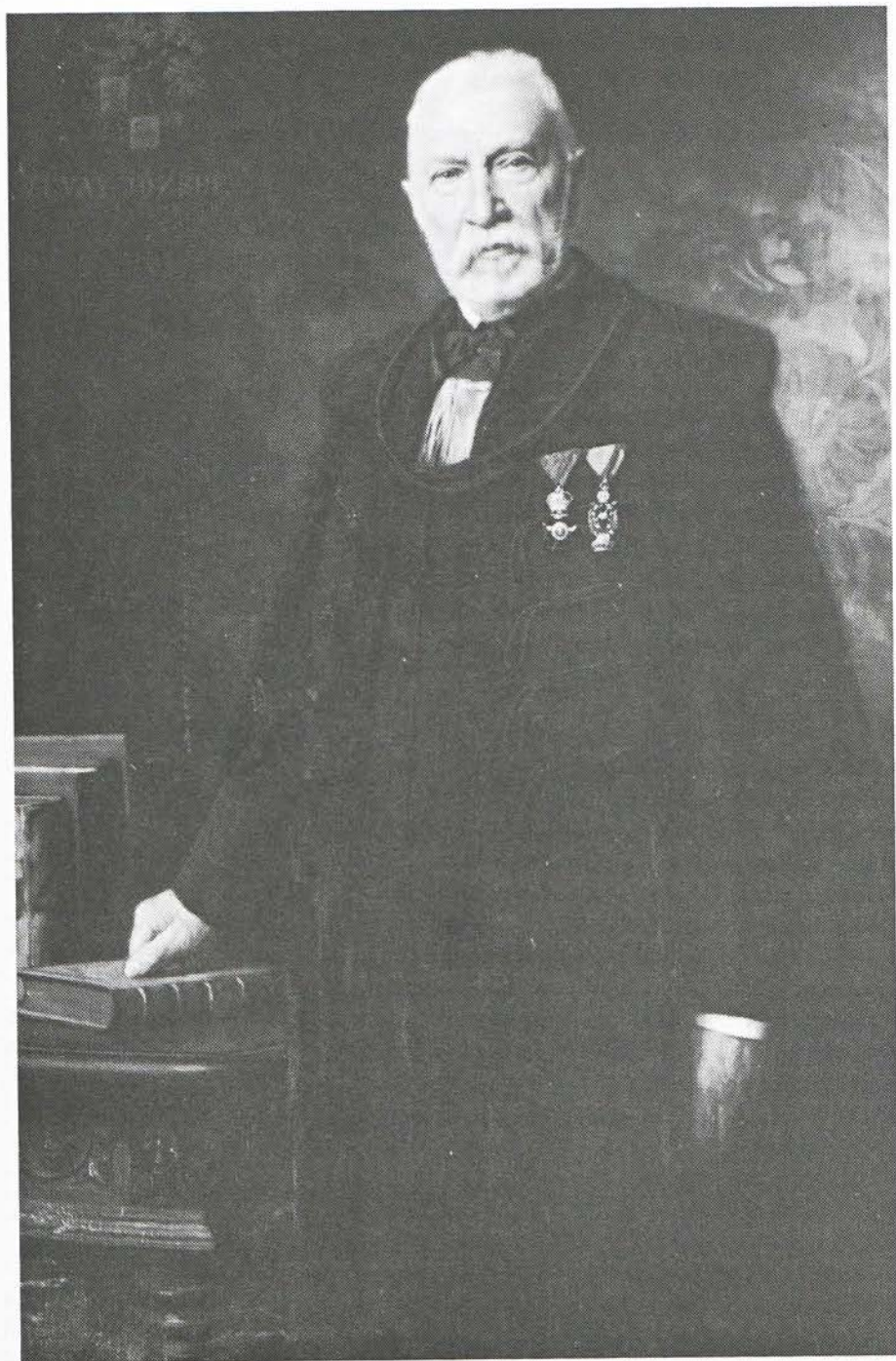
1912. augusztus 26.

Ez az utolsó nap. Kitelt a három hét. Holnap reggel útra kelek. Tizenegy esztendőm itt töltöttem örömpoharába keserű ürmöt cseppentett a tizenkettedik. Szép, kedves emléke csak azoknak maradt. Ez az utolsó kedvetlen, fájdalmas, örömtelen volt. Szenvedett benne test, lélek és kedély. Az elvett jókért egyszer aztán csak fizetnünk kell. Mint az orvosnak is megírtam, végbúcsúm ez a gyönyörű Széplaktól. Végképp bezárul utánam a Tatra kapuja. Bezárja nagy életkorom gyöngesége. Úgy távozom, oly örömet, mintha valamely nyomasztólag, szinte rab-ságig korlátozott helyről szabadulnék. Pedig haza is kísér már engem az „atra cura”.

A leggyönyörűbb meleg, napos időnk van. Mintha jelezné, hogy „előttem sötét lesz bár az út, de utánam derű marad”.

1912. augusztus 30.

Tátraszéplakon töltöttem három hetet: augusztus 5-étől 27-éig. Gyötrelmes három hét volt főleg a reám szakadt baj miatt, mely se nappal, se éjjel nyugodni nem engedett. De az időjárás miatt is, mely fölötte rossz volt, csaknem szüntelen esős, komor, hideg. Majdnem minden este fűtetnem kellett főleg beteg állapotom miatt. Bezzeg most már a régi, kedves, hegyi sétaútajimat sem járhattam, melyeken a múlt évben még fáradság nélkül sétálgattam. Ez az év kiforgatott az erőmből. Nem bír se a fejem, se a lábam. Öt lépcsőn is csak segítséggel (a házi szolgáléval) tudtam

69. kép. Stettka Gyula: Lévay József

LÉVAY JÓZSEF ARCKÉPE.

ÜNNEPI SZÓNOKLAT,

melyet LÉVAY JÓZSEFNEK, koszorus költőnknek, Borsodvármegye aranytollú főjegyzőjének és nyug. alispánjának a vármegye tanács-terme részére Slettká Gyula festőművész által megfestett arcképe ünnepélyes teleplezése alkalmával

DR. VADNAY TIBOR

vármegyei főjegyző

az 1912. évi szeptember hó 10-én tartott évnegyedes
rendes közgyűlésen elmondott.

MISKOLCZ,
KLEIN ÉS LUDVIG KÖNYVNYOMDAJA
1912

70. kép. Vadnay Tibor ünnepi szónoklata

feljutni az étterembe. Most is Semsey Andor volt az asztaltársam. Ő is az enyémhez hasonló bajban szenved már négy év óta. Beszélgetésünk tárgya főképpen ez volt. Tátrai időzésem most nem üdülésnek, de gyötrődésnek mondható. Búcsúsorokban tudattam az orvossal, hogy most már, tizenkét évi látogatás után, végképp bezáródik utánam a Tátra kapuja.

Most tegnap egy pár napra idejöttem szétnézni kis „fészkemben”. A kertescském nem sok örömet nyújt. Az alma egytől egyig férgesen lehullott a fáról. Most már a körte is erősen követi. A fáján kezd rothadni, és lepereg. A nyáriakból maradt még ízeltől valami. T.széplakra is két ízben küldöttek utánam. Szőlőm semmi. Szilvám semmi. Csak a remény maradt meg a jobb jövőhöz.

Örültem, hogy házamat szépen rendbe hozva találtam. Mindenütt tükör tisztaság. A falak kijavítva, gyönyörűn, színesen befestve, amily szépen még sohasem volt. A rokonság is egészséges, jó állapotban. A parókiaépület célszerűen kibővítve, sokkal kényelmesebbé, lakályosabbá átalakítva. Az árva T. Irmus, a Paliék keresztleánya s neveltje közel az eljegyzéshez egy itteni telekkönyvi írnok fiatalemberrel.

Arcképemet most a szeptember 10-ei közgyűlésen leplezi le ünnepélyesen a megye teremében a bizottság. Mint e tavaszon láttam, gyönyörű, élethű alkotást csinált belőle Stettka Gyula művészkeze. Hálásan fogadom a szép megtiszteltetést. Nem neheztelem, csak sajnálom, hogy ez a közpályáról nyugalomba vonulásom tizenhetedik évében történik. Mintha a tavalyi, novemberi irodalmi jubileumom adta volna arra a fölébredést!

1912. szeptember 1.

Itt van az ősz, szinte kétségbeejtőleg tikkasztó, száraz időjárással, mely a még megmaradt s betakarításra váró terményeket is szinte megsemmisítéssel fenyegeti. Tegnap Lossonczy Jenőt látogattam meg. Hosszú betegség után a múlt hónapban elhunyt feleségét siratta. Ismételve kifejeztem neki részvéteimet, melyet már T.széplakról levélben is közöltem vele. Tisztelettel és rokonszenvvel viseltettem a megboldogult iránt, melyet ő is viszonzott irántam. Sajnáltam szenvedését és helyzetét. Látogattam csaknem mindig, valahányszor ide kijöttem.

Levelet írtam Bayer József íróársamnak, barátomnak Budapestre. Nagy szeretettel ragaszkodik hozzám ez a derék, nagyszorgalmú akadémikus. Pedig jószérvvel csak levél útján ismerjük egymást. A Shakespeare-fordítások revíziója hozott bennünket érintkezésbe. Sokat és nagy szeretettel foglalkozott az én fordításom javíthatása körül. E részben igazán sokat köszönök az ő fáradozásának.

Estefelé visszatérek Miskolcra.

Miskolc

1912. november 4.

Ma esett le az első hó. Idő előtt belépünk a télbe. Az előző két hónap is csak a tél hirdetője volt a zord, esős, hideg időjárással. Az egész nyár folyamán szinte felfordult a természet rendje. Hetek óta vagy szinte hónapok óta nem juthattam ki Szentpéterre. Úgy látszik, június óta, mikor vizeletrekedési kínzó betegségem kezdődött, végleg bezáródott előttem a régi jó világ. Odavan erőm, oda életked-

vem. Az elmúlás eszméjével tépelődöm. Az átélt hosszú múlt idő képei, az eltűnt ismerősök alakjai lengenek körül. Bátorságot keresek nálok, hogy megnyugodva végzetemben oda jussak, ahol ők vannak.

Nem bír rajtam alaposan segíteni az orvosi tudomány. Budapesten töltöttem szeptemberben tizenkét napot. Dr. Farkas László nagy gonddal, sőt szeretettel vett kezelése alá, de különös javulást nem adhatott. Hólyagmosást végzett nagy szorgalommal és ügyességgel. Gyógyszert, bélmosást és villanyozást ajánlott s némi könnyebbítést a kezelésben. De ez utóbbi itthon nem vált be.

Ápolónő segítségéhez kellett folyamodnom, magam segíteni magamon képtelen vagyok. Négyszer kell csapolni napjában, s a négy közt egyszer éjfél után, mindig akkor főzött katéterrel. Nappal már fájdalom nélkül megvagyok. Pár nap óta azt is kiállhatom, hogy reggel kilenc órákor és csak este kilenc órákor vesszük el a vizeletet. De az éjszakák folyvást igen kínosak. Nem elég mérsékli a kint a végbélbe bocsátott kúp. Bélmosást is veszek minden második nap.

Ápolóm tizennégy napig a „Vöröskereszt Egylettől” volt Budapestről. De az nekem fölötte költséges. Napi hat korona és teljes ellátás. Havonként csaknem háromszáz korona. A civil ápolónők közül hozattam egyet havonként száz koronáért s teljes ellátásért. Elégge rokonszenves és figyelmes, de a fő dologban, a katéterezésben, úgy látom, nem elégge ügyes. Ez a nyomorúságos állapot szinte fölémészti minden könnyebben felhasználható pénzemet. Csak nagyban összeszámolva már eddig is többet költöttem rá, jóval többet ezer koronánál. Félek, hogy megtakarított tőkémert kell igénybe venni nemsokára.. A gyógykezelés szinte pazarlással jár.

Nem valódi betegség ez az én bajom, de mégis úgy leköt, úgy lever, mint egy súlyos betegség. Elvette erőmet, étvágyamat, kedélyemet és önbizalmamat. A halál árnyékát érzem. Olykor szinte vágyódom én is oda, ahol rég elköltözött kedveseim vannak. Biztatni próbál az az ábránd, hogy velök leszek. Ijeszt az a gyötrelem, mely a halál küszöbén talán reám vár. Nem csalogat a remény, hogy nyolcvanhét évem után még visszatér a régi életkedv és erő. Körültem minden élőlény s az egész természet búcsúzni látszik tőlem.

Miskolc

1912. november 8.

Úgy látszik, a tél már csakugyan állandó vendégünk marad. Az első gyenge hó után erősebb havazás következett folyvást tartó fagyalaló hideggel. Szőlők, mezők munkája felakadt. Különösen a szegényebb házak nyomorognak a drága fűtőanyagok miatt. Nyomja az egész közönséget a soha nem tapasztalt, rendkívüli drágaság.

Étvágyam, úgy látszik, javulni kezd. Szájam íze nem oly rossz, mint régebben, az étkezés is mintha valamivel jobban esnék. De nekem való, tápláló, jó ételekkel ellátni magamat alig lehet. Nem vezetek háztartást. A vendéglői ellátás nem beteg embernek való. Kedves Juci barátném, rokonom küldöz ebédet csaknem mindennap. Jóságát, bár oly igen szívesen árasztja reám, már szinte resteltem. Ilyenkor bizony sokszor jut eszembe a családi élet hiánya. Jobb lett volna-e úgy, vagy jobb

így? Mindent meggondolva, magamra akarom erőltetni a meggyőződést, hogy mégiscsak jobb így. Sok örömet élveztem egy hosszú életnek minden testi-lelki nagyobb megpróbáltatás nélkül. Most, hogy az élet vége felé kezdődik a szenvedés, nem sokáig tartó fizetés ez a hosszú, boldog múlt időért. Nem hagy el a vallás biztató vigasztalása, az Istenbe vetett erős hit, mely nem mérlegeli a lehetőt és lehetlent. Azt mondom az énekíróval: „Istenre bízom magamat, magamban nem bízhatom.”

Itt ül mellettem a javakorban lévő ápolónő, legtöbbször összetett kézzel, unatkozva, dologtalanul. Napjában a háromszori, négyszeri könnyű kezelést élvezgi mellettem. Azután nem tud mit csinálni. Úgy látszik, nem nagyon munkaszerető természet. A száz korona havidíj és táplálás nagyon is busás fizetés ily kevés fáradozásért. Mit tehetek róla? „Bele estem, benne vagyok.” Csekély vigasztalás, hogy nem lesz talán mindig így. Jól már sohasem lesz, de legalább tűrhetőbben.

Ma várom Mariska húgomat Szentpéterről. Ígérete szerint a mai napot és holnapot velem fogja tölteni, és saját főztével megvendégel. A rokonok közt leginkább ő viseli szívén az én állapotomat. Szeretném is, ha állandóan itt tartózkodnék, de sajnálom őt kizavarni otthoni csendes magányából, kényelméből. A többi unokahúgom mind családos, Mariska áll magában. Őreá szorítkozom nyugodtan.

Miskolc

1912. november 9.

Némi visszásság van e lapok egymásra követkekezésében. Ide hoztattam tegnap Szentpéterről az előző íveket. Nem tudom, mikor juthatok én ki Szentpéterre, hogy ottani kedves kis „fészkekben” folytassam ezeket az értéktelen és céltalan följegyzéseket, melyeket szüleim halála óta mindig jegyezgetek. Itt Miskolcon sem akarok felhagyni vele.

Ma reggel Marczali Henrik látogatott meg. Igen örültem látogatásának. Tegnap este itt tartott előadást az itteni „Közmívelődési Egyesület” meghívása következtében. Vigasztalt és biztatott a bajomra nézve. Ajánlotta, hogy báró Herczel tanárhoz forduljak Budapesten, aki Görgei Arturt is hasonló bajból meggyógyította. De én nem folyamodom többé Miskolcon kívül senkihez. Nagy baj volna az nekem télvíz idején, s némileg talán nagyon költséges is. Itt is meglesz velem az orvosi kezelés. Van is valami haszna annyiban, hogy a nappalokat nyugodtan, fájdalom nélkül töltöm. Csak az éjszakák folyvást kínosak. Most már csak háromszor kell egy nap elvenni tőlem a vizeletet, amit eddig négyszer kellett. De a háromból egy mindig éjfél utánra esik. Étvágyam is, úgy veszem észre, valamicskét javul. Pedig a jó táplálkozás nagyon is szükséges volna nekem. Gyöngye vagyok. Különös kellemtelenségem a rendkívüli reszketegség, mely ezzel a bajjal egyszerre szakadt.

E napokban megküldötte nekem önéletrajzát Puky Józsi barátom Kassáról. Én ösztökéltem megírására. Az a rendkívül fontos néprajzi- és könyvgyűjtemény, melyet ő hozott össze élete folyamán s melyet a kassai múzeumnak ajándékozott, megérdemli, sőt megkívánja, hogy a jövődőség is lássa és ismerje az ő pályafutását, törekvéseit, egyéniségét. A rajz mint irodalmi alkotás nem bír különös értékkel,

71. kép. Szűts Béláné Vadászy Mária fotója a Lévay-hagyatékból

nemi részben hiányos is, de mégis elég arra, hogy az ő nevét [...] néhány jellemző vonással fenntartsa.

Mariska tegnap óta itt van. Rám nézve sok tekintetben áldásos az ittléte. Délután szándékszik haza. A jövő héten ismét jön. Hozza Isten!

Miskolc

1912. november 18.

Itt van a nap, mely ismét egy újabb évet nyitott meg hosszú életemben, a nyolcvannyolcadikat. Ennyire terjedt boldogult édesanyám élete, édesapámé egy-gyel többre. Nem tudom, melyiket tartja számomra a gondviselés. Most már elmaradtak tőlem az előbbi években oly sűrűn érkezett gratulációk, üdvözlések, jó kívánatok. Alig egy-kettő emlékezett meg rólam, aminthogy nem is érdemel már egyebet ez az alkalom a feledésnél. E pillanatban kaptam Budapestről egy nagy, gyönyörű, élő virágbokrétát: rózsza, viola, rezeda. Az a kedves, agg, özvegy nő küldi, aki hajdan fiatalkori lángolásom és ábrándom tárgya volt. Kedves emlékeztető a mi réges-régen eltűnt tavaszunkra.

Sohasem foglalkoztam összevéve se annyit a mulandóság gondolatával, mint mióta ez a különben nem veszélyes, de rendkívül nyugtalanító baj reám szakadt. Titokszerűn forog előttem az élet mivolta, kezdete, folyama, vége. Létre szólít bennünket valami rejtélyes teremőerő. Nézi szereplésünket, mint valami színjátékot, s aztán mintha megunt volna saját művét, bennünket mindnyájunkat hol hosszabb, hol rövidebb idő alatt leseper a színpadról, s a föld porába vegyít, melyből aztán új alakzatokat gyúr. Az azután következő lét eszméje vibrál az ember agyvelejében a maga hite, értelme, óhajtása és reménye szerint. Megfejthetlen titok, rejtély minden, minden, maga az egész mindenség!

Úgy veszem észre, hogy néhány nap óta javulás útján vagyok. Bajt egész napon át nemigen érzek, jöhetnek, mehetnek, csak az éjszakáim még mindig nyugtalanítók és fájdalmasak. Akkor egy kis nyugtató álomhoz csak gyógyszerek által juthatok. Igen vágyom szentpéterei kedves kis „fészketem” látni, melytől hónapok óta távol vagyok. Még mindig nem lehet.

Miskolc

1912. december 7.

Tétlenségben folynak napjaim. A csapás folytonosan rám nehezedik, habár eléggé tűrhető állapotban vagyok nappal; a kedély, a szellem mindig zsibbadt, nehézkés, szinte tehetetlen. Olvasgatással próbálom ölni az időt, de unom. Próbálnék valamit írni, de nem megy, olyan vagyok, mint a szárazra vetett hal.

Tegnap kísérte fel Derczeny Imre orvos szegény, szerencsétlen Csernák Pistát valamely szanatóriumba. Ezt a minden tekintetben becsülésre méltó, derék fiút élete legjobb idejében, szinte negyven éves korában sújtja egyik legrettenetesebb betegség: a paralízis, az agylágyulás, melyből nincs menekvés, csak a halál. Idő előtt megszakad nagy reményekkel biztató s máris nagy eredményt nyújtó pályája a vasúti üzletvezetőségénél. Mély gyász és veszteség rokonaira nézve. Fájdalmas részvét, szomorúság mindazokra, akik a derék, jellemes, kifogástalan fiút közletről

vagy távolról ismerték. Csudálatosak, váratlanok, gyakran megdöbbsentők a végzet útjai! Megnyugodva vagy megtörve tehetetlenül állunk előtte.

A szentpéteri látogatást már csak Karácsonyra halasztom. Pedig nagyon vágyokozom az előttem oly kedves, oly kegyeletes, megszentelt helyre. Elmondhatom Béranger-val: „Cela, cela, que je voudrais mourir.” Ha nem ott halok is meg, de ott fogok nyugodni holtom után. Ez a gondolat mostani nyomorúságos helyzetemben szinte vigasztalás. Pedig a már igen megunott, szinte megutált cudar időjárás néhány nap óta jobbra változott, s kirándulhatnék. De sok bajjal jár. Téli, derült, fagyos napjaink vannak. A levegő tiszta. A szél elcsendesült.

Ma vettem biztos hírt annak, hogy Borsod megye és Miskolc város főispánjának dr. Tarnay Gyula alispán van kinevezve. Gratulálok a kinevezésnek. Ez volt a leghelyesebb választás báró Vay Elemér lemondása után, így van leghelyesebben betöltve a főispáni hivatal. Mindig is úgy kellene, hogy főispánnak, ha csak lehet, mindenütt az arra való alispánt nevezzék ki.

Miskolc

1912. december 15.

Egyre csak nyavalygok ezzel a vizeletrekedéssel. Egy-egy kis javulás, azután vissza-visszaesés, sokszor bizony kínzó fájdalommal s olykor csökkenő étvágygal is. Leverő az a gondolat, hogy ez már több-kevesebb változással életem végéig így marad. Az orvos is ilyenformán biztat: orvosi felügyeletől, ápolástól talán már nem szabadulok többé. Nyomasztó érzés és fölötte költséges. A most mellettem unatkozó ápolónő havonként, élelmezéssel együtt százhatvan koronába kerül. Hát még az orvos! Hát még a gyógyszerek s minden egyéb kiadás! Szinte attól tartok, hogy nem csak összes jövedelmemet el kell költenem, de megtakarított tőkémhez is folyamodnom kell.

Kezem reszketése és általános elgyöngült állapotom miatt az írásom is annyira megromlott, hogy néha magam is alig tudom elolvasni. Ez az esztendő hozta meg rajtam az öregség majd minden tünetét. A régi jóból alig hagyott meg valamit.

A szegény Csernák Pista Budapesten a „Batizfalvi-szanatóriumban” írott sorában köszöni meg, hogy elutazása előtt búcsúzni elmentem itt hozzá. Tegnap vettem levelezőlapját, mindjárt aznap este megírtam rá a választ. Úgy hatott rám levelezőlapja, mintha már a másvilágról szólott volna hozzám.

Téli időjárásunk is éppoly rendetlen, mint a nyári és mint az őszi volt. Nemrég néhány nap havat és csikorgó hideget hozott. Aztán enyhébbek, olvasztó napok következtek, majd esős, komor, ködös, borongós. Ma szinte félelmesen ragyogó, meleg, tavaszias napunk van. Várni lehet utána az ellenkező fordulatot.

E pillanatban volt nálam Irma húgom Szentpéterről. Sohase fogyunk már ki a bajból. Most Juliska szenved szörnyű méhvérzésben. Annyi vért veszített már, hogy alig bír mozdulni. Innen vittek hozzá orvost, Szöllősi doktort, aki a méhben polipot észlelt, s rögtön operációt ajánlott. Szegény Irma kétségbe van esve. Nem tudja, idehozzák-e a beteget vagy Budapestre vigyék. Ránk nehezült a sors keze.

1912. december 25.

Végre mégis megengedte a gondviselés, hogy hosszú, igen hosszú távollét után kijuthassak szentpéteri kis „fészkembe”. Szeptember hóban voltam itt utoljára. Ennek az évnek négy hónapja betegséggel való folytonos küzdelemben, úgyszólván szobafogságban telt. Egy Budapestről vett ügyes ápolónő (Hegyi Gyuláné – Kajári Anna) november első napja óta állandóan velem foglalkozik, s minden tekintetben sokat segít rajtam. Ez már a negyedik ilyen fajta segítség. Voltaképpen csupán a vizelet lecsapolását végzi velem, de minden egyebet is a legapróbb részletig ügyesen és szorgalmasan teljesít. Díja havonként száz korona és teljes ellátás a vendéglőben, ami szintén hatvan korona. Legközelebb úgy egyeztem vele, hogy havonként százhusz koronát kap, egyebet semmit, új év első napjától kezdve. Megfőz magának az én konyhám. Meddig lesz rá szükségem, nem tudom. Félek, hogy talán mindvégig.

Most már egypár hét óta megjavult állapotban vagyok, s nappal semmi alkalmatlanságot vagy éppen fájdalmat nem érzek. A hólyag tisztaságát előidézte a folytonos mosás, ami az orvosom szerint idestova elkerülhető is lesz, csupán a vilanyozás és a prosztatamasszírozás marad meg egy darabig. Csaknem felülhaladja tehetségemet ez a tenger költség, melybe ez a nyomorult állapot kerül. De az egészség a legfőbb kincs. Áldom a gondviselést, hogy nekem e részben az áldozatra némi módot adott.

Karácsony első napja van. Csúnya, mord, ködös, sáros idő. Rendetlenkedése a természetnek. Fel van fordulva az időjárás, mint általában társadalmi és nemzeti életünk. Ez az első eset, hogy én Karácsony első napján elmaradok a templomtól és az úrasztalától. Ezt sem engedi elhanyagolt egészségi állapotom, gyöngeségem. Óvakodnom kell a meghűléstől is. Nem bírnám állva kitartani az úrasztala mellett a szokott szertartás lefolyását. Így tilt el az idő lassankint mindentől, ami szívemnek kedves, kegyeletes tárgya volt.

E hónap 21-én tartotta esküvőjét Bartányi Anna dr. Kubinyi Pál budapesti orvossal Miskolcon a lutheránus templomban. Régóta nagyon becsültem és kedveltem a művelt, kedves leányt éppen úgy, mint elhunyt édesanyját, Kubacska Annát és atyját Bartányi Gyulát. Jelen voltam esküvőjén, s az azt megelőző napon egypár meleg búcsú-sort írtam neki. Évek óta tartó s minden különösebb ok nélkül húzódozó kölcsönös vonzalom után következett most be az egyesülés. De az elhalasztott, elmulasztott néhány szép esztendő odavan. Az kiesett az ő életükből.

December 22-én vasárnap különös és váratlan megtiszteltetésben részesültem. A miskolci református női „Filléregylet” árvaházában jelentem meg az árvák (nyolc leány) karácsonyi örömnepén, midőn a gyermekek ruhát és különféle ajándékokat kapnak. Vallásos színezettel megy végbe az ünneplés: énekekkel, imával, alkalmi egyházi beszéddel. Majd minden évben megjelenek ott. Most a szertartás után előállott Dombó László, az egyh. kerületi miskolci nőnevelő intézet igazgatója, s előadván, hogy ez alkalommal a „Filléregylet” határozata szerint egy általában ismert, jeles hazafi működésének ismertetése lévén az ő feladata, beszélni fog Lévy Józsefről és költészetéről. És tartott egy oly irodalmi színvonalon álló ismertetést vagy inkább dicsbeszédet, hogy szerettem volna eltűnni onnan, s nem

72. kép. Patay Gyuláné fotója a Lévay-hagyatékból

hallgatni szemtől szembe a részint megokolt, részint csak az egyéni rokonszenvedésére írható igen szép magasztalást. Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna a lelke, fenntartó szelleme ennek a nemes célú, emberbaráti, fejlődő kis intézetnek. Az ő irántam mindig tapasztalt jósága és szeretete a forrása annak is, hogy itt engem most így ünnepeltek.

Tegnap vettem egy hosszú, de bizony szomorú tartalmú levelet Voinovich Gézától, akiről május óta semmit sem hallottam. Scharzalp-Davosból írja a szanatóriumból december 20-án. Ott sínylődnek hónapok óta feleségestől némi tüdőbajban, s amint írja, még vagy két-három hónapig türelemmel ott kell maradnia. Nem tudtam mire vélni eddigi hosszú hallgatását. Becsülöm, szeretem mindkettőjüket. S részökről is régóta annyi rokonszenvedés és szívességet tapasztaltam, hogy az irántok érzett meleg vonzalmam ebben is indokolást talál, de abban a kegyeletes megemlékezésben is, melyet Arany Jánosról és Laciról szívemben mindig őrzök.

Nyavalygásom közben nappal is, éjjel is sokszor elmerengek, elgondolkozom, elképzeltődom. Bayer József barátom azt írta nekem régebben, hogy betegségem fájdalomát és unalmát próbáljam elűzni a Múzsával. Hiszen ha olyan könnyen menne az, mint az egészséges ember gondolja! Mióta így vagyok, az én gondolatom legtöbbször a mulandósággal, az elkövetkező lét és nem lét eszméjével foglalkozik. Mégis a múlt napokban, egy éjszaka nem tudván elaludni, egy kis költeményt fűztem egybe. Éjfél után volt. Felkeltem ágyamból, s leírtam *Emlékeim* címmel. Azt kérem, hogy emlékeim a túlvilágra is kísérenek el. A másik verset nappal toldottam össze *Isten fája* cím alatt. A tárgyat az adta, hogy Magyarbélén Xivkovich Lillike napjában a parkban egy öreg gesztenyefa alá jár imádkozni, melynek törzsébe valami szentkép van elhelyezve. Testem-lelkem elszibbadt. A lantverés nem megy könnyen.

A hírlapok is hirdetik, de levélben is kapom az értesítést, hogy Görgői Artur megbetegedett, mégpedig aggasztóan veszélyesen. Régi hólyagbaja gyötri. Láza van, olykor eszméletét veszti. A jövő január hó 30-án kilencvenötödik életévét tölti be. Ehhez a matuzsálemi korhoz már nem is szükséges a betegség, csupán a csendes aluvás. Egymás után költöznek mellőlem, akiket szerettem, tiszteltem. Ha szétnézek körültem, úgy látom, hogy máris egyedül maradtam. Ez az egyedüliség nemigen talál vigasztaló foglakozást vagy elfoglaltatást. Legközelebbi családi körömben is úgy megnehezedett az Isten keze, hogy alig telik tőlem a szinte elcsüggedettek bátorítása, tanácsolása.

1912. december 26.

Karácsony második napját is a szobában kell töltenem, mint az elsőt töltöttem. Künn a szabadban sártenger van; ködös, komor, nedves, hideg. Elég nekem csupán ebédre gyalogolnom hol egyik, hol másik húgomhoz. Az estét sem tölthetem velök a rossz idő miatt. Pedig még holnap és holnapután estig itt maradok. Alig történt előbb, hogy egyfolytában öt napig itt időztem volna. Most is csak a miskolci házi körülmények tették ezt lehetővé, sőt szükségessé.

Holnap ebédre Lossonczy Jenő vendége leszek. Rég meghívott, hogyha itt időzöm, meg fog engem traktálni vadpecsenyével – a még mindig fürge, aktív va-

dász a rég nyugalomba vonult, öreg vadászczimborát. Tegnap nálam volt. Kérdezte: mivel kedveskedjék nekem? Van szarvas, nyúl, fogoly, sőt disznó is. Magára bíztam a választást. Neje elhunytá után most már ő is remetesorsra jutott. Szerencsés testi és lelki szervezete van. Úgy látom, okos önmegadással tűri sorsát. Két unokája, két leányka van oldala mellett. Ily helyzetben régi passziója, a vadászás kétszeres jótétemény neki. Elfoglalja, szórakoztatja, kivált, ha annak gyakorlása közben annyi gyönyörűséget nyújt neki a szabad természet, mint valaha sokáig nekem nyújtott.

Dacára a csúnya, sáros időnek végig-végigmegek reggelenkint kertem ösvényén. Nézdegélem a szendergő fákat. Most már többnyire a végbúcsúra gondoló pillantással. Anyám életkorát töltöm, a nyolcvannyalcadik évet. Apám életkorából még egy év van hátra: nyolcvankilenc év. Nem tudom, melyiket szánta nekem a gondviselés. Vagy talán még azon túl is megajándékoz? Ha úgy lenne is, csak egészséget, legalább tűrhető adjon hozzá.

Amint kertemben a körtefák rügyeit nézem, nem sok jelét látom a jövő termésnek. A rügyek nagyon vékonyak és hegyesek.

Oda jutottam, hogy kezem reszketése miatt eltorzult írásomat, íme, most már magam sem tudom könnyen és biztosan elolvasni. Eltorzítok egyes betűket, kihagyogatok egyes betűket, sőt szavakat is. Pedig szemem gyöngeségére még nemigen panaszkodhatom. De lassankint el kell következni rajtam a késő vénség minden gyöngeségének. Gyulai Pali mondta nekem egyszer, hogy irodalmunkban nem tud rajtam kívül valamirevaló lírai költő-alispánt. Én azt mondom, nem tudok az én életkoromat elért lírai költőt, aki a lantját még mai nap is pengeti néha.

1912. december 28.

Ebben az évben utoljára vagyok itt ma. Búcsúzni kellene kis „fészkeimtől”, de e búcsú bizony keserű érzésekkel vegyülne s kevés biztatással a jövő boldogabb napokra. Főhajtva, lehetőleg nyugalommal és türelemmel kell várnom és tűrnöm az elkövetkezendőket; nem csekélylenem, sőt megragadnom minden apró örömeckét, nem nagyítanom és zúgolódva viselnem a várható fájdalmakat. Adja Isten nekem azt a végső ajándékot, hogy ne kislelkű elcsüggedéssel, hanem férfiúi, keresztyéni határozottsággal és erős hittel nézhessek a változhatlan végzet szemébe!

Pár óra múlva indulok vissza Miskolcra ápolónőmmel együtt, aki mindenhová követ már engem, mint az árnyékom, vagy mint a rabot a maga fegyveres őrizője.

Tegnap ebéden Lossonczy Jenő vendége voltam itt. Őre is nagy csapást mért a gondviselés. Neje halála után ez évi augusztusban magára maradt, de testi-lelki erejét nem törte meg a veszteség. Két fiatal leányka unokája van vele állandóan. Folyt a beszéd köztünk kölcsönösen helyzetünkről, különösen az ő boldogult hitvesének gondosságáról, erényeiről.

Rokonaim körében itt eltöltve ez a néhány nap eléggé kellemesen folyt. Egészségem sem rendült meg az ünnepi vendégeskedésben. Pedig lett volna reá elég mód és alkalom. Nappalaim és éjjeleim egészen a miskolciakhoz voltak hasonlók. Betegségem anyaga (a vizelet) is megtartotta tisztaságát. Két levelet írtam: egyiket Voinovich Gézának, aki Scharzalp-Davos szanatórium[ban] gyógyul, a

másikat Xivkovich Lillikének Magyarbélre, aki tegnap érkezett igen kedves sorai-
ban köszönte meg *Isten fája* című versemet, melyet róla írtam, s karácsonyi aján-
dékul neki elküldöttem.

Miskolc

1912. december 31.

Utolsó napja az évnek. Alkalom, hogy visszapillantsunk a múltra, föleleve-
nítsük emlékét, levonjuk a tanúságát. Ha nézem a lefolyt év reám vonatkozó ese-
ményeit, nem találok okot örömmre és meglegedésre. Véget vetett ez az év az én
csudálatosan tartós, kedvező állapotomnak. A rám szakadt végzetes (mert gyógyít-
hatlan) baj feldúlta testi és lelki szervezetemet, kedélyemet, önbizalmamat. Kezde-
tét jelenti az elmúlásnak, melynek eszméjével most már folyvást tépelődöm. Ta-
núságot is mit vonjak le a múltból a magam részére, alig tudom. Mit kellett volna
kerülnöm, mit kellett volna el nem mulasztanom, nemigen látom. Jött, aminek
jönnie kellett, s el kellett azt fogadnom.

Ma kezelőorvosommal, dr. Glück Ödönnel úgy egyeztem meg, amint ő maga
kívánta a honoráriumra nézve. Szeptember óta máig teljesített kezelésért kívánt
háromszáz koronát, a jövő évre állandó orvosi kezelés vagy felügyelet után kívánt
általány kétszáz koronát. Itt marad még az ápolónő és a gyógyszerár. Jövedel-
mem jó részét elnyeli a betegség.

Szentpéteri kirándulásomból, amely öt napig tartott, eléggé jó állapotban tér-
tem vissza szombaton, dec. 28-án. Nem ártott meg az ünnepi vendégeskedés.

Mit hoz reám s hazámra a holnap beköszöntő új év? Én már különös jót se
egyikre, se másikra nézve nem várhatok. Magamra éppen nem. Nagyon is végére
jutottam a lejtőnek. Hiszem mégis, hogy nem hagy el végképp a gondviselésnek az
a különös kegye, mely engem eddig karonfogva vezetett. Az csak a jövő évben is
velem marad!

Miskolc

1913. január 10.

Itt köszöntött rám az új év. Örvedetes ajándékot bizony nem hozott sem
magamnak, sem családomnak, sem hazámnak. A két elsőre nézve csak itt-ott rom-
landó egészséget; az utolsóira nézve pusztulással fenyegető közviszavonást, egy-
mászt emésztő ádáz küzdelmet. Napjaim a rendes mederben folynak. Nappal a vi-
zeleti inger nem háborgat, egész nap nyugodt vagyok. Éjjeleim folyvást egyfor-
mán rosszak, fájdalmasak. Éjfél után két-három óraker mindig föl kell kelnem s az
ápolónő segítségéhez folyamodnom, éppen úgy, mint reggel kilenc óraker és este
kilenc óraker.

A múlt napokban Balogh Bertalan, a „Közmívelődési Egyesület” elnöke át-
nyújtotta nekem a *Lévay-Emlék* című szép füzetet, melyben az egyesület a múlt
1911. évi november 19-én lefolyt feledhetlen jubiláris irodalmi ünnepély lefolyásá-
ra vonatkozó adatokat összegyűjtve egy szép füzetben kiadta. Szinte felújította és
maradandóvá tette ama páratlan szép nap emlékét. Így együtt látva szinte csudál-
hatni, mily széles körre kiterjedő részvét nyilvánult akkor énrántam a társadalom

LÉVAY

EMLÉKKÖNYV

A KÖLTŐ KISFALUDY-
TÁRSASÁGI TAGSÁ-
GÁNAK ÖTVENEDIK
ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL KIADJA
A BORSOD-MISKOLCI
KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS
MÚZEUM-EGYESÜLET

MISKOLCZ,
KLEIN ÉS LUDVIG KÖNYVNYOMDÁJA

1912.

73. kép. A Lévy Emlékkönyv

különböző rétegeiben, a magasakban és az alacsonyokban. Szinte országossá lett az én megtiszteltetésem a „Kisfaludy Társaság” által. Igaza volt Fejes István püspök barátomnak, midőn azt írta: „Neked életedben adja meg a nemzet azt, amit másoknak csak haláluk után szokott adni.” – Nem mondom, hogy mindez bizonyos jóleső örömet nem okozott nekem, de így az élet vége felé elmarad az édes igazalom, s csak a mulandóság eszméje uralkodik.

Ezelőtt két nappal, január 8-án folyt le a vármegye- és a városházán Tarnay Gyula volt alispánnak főispáni székébe történt ünnepélyes, igen fényes beigtatása, mind a két helyen elég melegséggel. Egész hivatalos múltja, valamint székfoglaló két beszédje is bőséges bizonyossága annak, hogy benne a főispáni méltóság megtalálta a maga arra való, ritka képességekkel bíró emberét. Nem címet és címert, de tehetséget, gyakorlottságot, tapasztalást és tetterőt visz oda magával.

Több idő óta aggodó figyelemmel kísérem a hírlapokban a Görgei Artur súlyos betegségéről szóló tudósításokat. Helyzetének nem javulását, csak egy állapotban létét jelentik. E hó 30-án töltené be életének kilencvenötödik évét. Nem hiszem, hogy megérje. Ki gondolná, hogy ily rendkívül hosszú aggkorban is ily hosszú és kínos legyen a halál előjátéka? Emberi felfogásunk szerint az ember földi életében sok nem jól van úgy, amint van.

74. kép. Léway díszdoktori oklevele

Miskolc

1913. január 16.

Ezelőtt néhány nappal vettem levelét dr. Fináczy Ernőnek, a budapesti kir. egyetem bölcsészeti dékánjának, melyben írja, hogy a doktori díszoklevelet egy több tagból álló küldöttség óhajtaná nekem átadni ünnepélyesen itt Miskolcon vagy Budapesten; jelöljek evégett napot február hó folyamán, vagy esetleg arra, hogyha úgy alkalmasabb, egyedül ő maga hozza ide nekem az oklevelet.

Sajnálattal értesítettem, hogy azt a szép megtiszteltetést így elfogadnom beteges állapotom se itt Miskolcon, se a fővárosban meg nem engedi. Nem marad más út, mint a posta útján való elküldés. Így érkezett tehát hozzam a tegnapi postával a gyönyörű kiállítású, nagy díszoklevél, aláírva a rektor Kiss János és a dékán dr. Fináczy Ernő által.

Hozzávéve most már ezt a nagy értékű kitüntetést az előbbi többiekhez, szinte azt kell hinnem (s úgy is van!), hogy mindezek alapjául nincs nekem elég érdemem, hanem mindez a „Kisfaludy Társaság” által történt irodalmi ünnepeltetésből mint forrásból ered. Bőséges jutalma egy egyszerű, becsületes, hosszú életnek. Lélekemelő útravaló az örökkévalóság felé. Ha elgondolom, hogy a bölcsészeti kar doktora vagyok, szinte hajlandó vagyok hinni, hogy a bölcsességre példát nem irodalmi működésemmel, de talán életemmel szolgáltatam. Valahányszor bármily kitüntetésben részesültem, mindig felébredt bennem ez a gondolat: beh kár, hogy ezt az én régen elköltözött jó öreg szüleimnek be nem mutathatom. Olyan, vagy tán még nagyobb lett volna afelett az ő örömök, mint az enyém.

Néhány nap óta hó borítja a vidéket. Egész szigorúságával itt van a tél. Erősen fagyalaló napjaink járnak. Reggelenként 10-13 fok a hideg Réaumur szerint. Csapás a nyomorban szenvedőkre e példátlan drágaság idején. A társadalom és az állam minden emberbaráti segédkezése csak egy csepp a nyomorúság tengerében.

Miskolc

1913. január 20.

A *Lévay-Emlék* szép füzetéből tizenkét darabot kaptam. Most már, mint halom, áruba van bocsátva 2 korona 50 fillérjével a kiadás nagy része (hatszáz péld. nyomtatott). Körülbelül háromszáz példányt tiszteletből emlékül fognak kiosztani. Én is a magaméból ma nyolc darabot tettem postára rokonaimnak s egypár jó barátomnak. Lesz-e, aki évek múlva is beletekint s gondol azokra az időkre, mikor egy gyöngé énekest is így jutalmazott a közönség, mondhatni a nemzet?

Valósággal rajtunk, családunkon lebegtetni az árnyát az enyészet. Egyik unokahúgom most lábadozik nagy vérvesztéssel járó betegségéből. A másik azt írja nekem, hogy folytonos rosszullét gyötri, s éjjelenként a halál gondolata vesz rajta erőt: azt hiszi, nem éri meg a reggelt. Unokaöcsém a messze távolban folytonosan betegeskedő feleségének szinte az életéért aggódik, s szegény helyzetében nehezen viseli az orvoslással, a betegséggel járó anyagi terheket. – Csernák Pista gyógyíthatatlan paralízisét a főváros egyik nagyon drága, naponként harminc koronát kívánó szanatóriumában nyögi. Otthon jó nagynénje, az én kedves rokon barátném régóta szánandóan gyötrődhet a szívbaj és az érlelmeszedés kínjaiban szinte évek óta.

Ennyi legközvetlenebben környező bajok közt magam, az öreg pátriárka is csak nappal vagyok nyugodt, tűrhető állapotban; éjjelenként én is csak gyötrődöm. „Levius sit patientia.”

A múlt nyáron még a Tátrában kezdettem írni egy versecskét, de csak töredéket, egypár strófát vehettem papírra. Tárnya ez: a hangya ne búsuljon azért, hogy nem lett elefánt, a fülemüle ne búsuljon azért, hogy nem lett bérci sas. *Hangya és fülemüle*. E napokban ütöttem nyélbe. Úgy tetszik még most új korában, mintha sikerült volna. Furcsa, hogy nyugtalan éjszakákon is efféle apróságokkal törődöm. Néha ötletszerűen szinte fölveti akkor magát egy bevégzett, apró költemény. Sokszor egy már meglevőnek kicsinyes foltozgatásával törődöm. Van, eset, hogy fölkelek ágyamból, s leírom. Így is, úgy is csaknem értéktelen babrálgatás az egész.

Miskolc

1913. február 4.

A mi „Közmívelődési Egyesületünk” nagy buzgósággal munkálkodik. Felolvasásokat, hangversenyeket, matinékat rendez, folyvást a közönség nagy részvéte mellett. Ez évben már az eddig *Népszerű főiskola* cím alatt folytatott előadásait az „Országos Szabadoktatási Tanács” rendeletére *Szabadegyetem* (University Extension) cím alatt folytatja. Tegnap este hat órakor volt az első ily előadás a „Korona” vendéglő dísztermében. Prohászka fejevári kat. püspököt nyerték meg első előadónak. Zsúfolásig megtelt a nagyterem. Zengő éljenzéssel fogadták a belépő püspököt. Egyszerű papi ruhával s azon egy vékony aranyláncon kis keresztcsékével jelent meg. Középtermetű, vékony férfiú. Arcvonásai nem valami feltűnőek. Nem jelzik nagy szellemét. Beszélni kezdett szabad előadásban, könyv nélkül. Tárnya a mi vegyes közönségünk előtt nagyon is magas és elvont természetű volt: „a filozófia jelen állásfoglalása a valóság fölismerése körül”. Nem szólhatok a tartalomról, mert rossz öreg fülem miatt csak töredékeit hallottam. De az ő szónoklata nem közönséges. Csupa tűz. Külsőleg fejével, kezével, egész testével támogatott eleven munka. Feje, arckifejezése, keze egy pillanatra sem nyugszik. Úgyszólván beledolgozza magát a hallgató közönségbe, mely a figyelmét, szemét szinte odabűvölve csüggeszti. Hangja nem valami szépen csengő, de tiszta, nem is nagy terjedelmű, de érthető. Modorosságnak mondhatni, hogy mikor nagy erőfeszítéssel szinte harsogva magasra emelkedik, egyszerre csaknem suttogásig leszáll. Azt mondhatni, hogy szónoki működésében van valami nem természetes, valami színészi. Előadásában a hév, a lelkesedés állandóan magas fokú.

Műveltsége, szelleme és szabadabb gondolkodása s annak nyilvánulásai szinte páratlan képviselőjévé teszik őt a magyar katolikus főpapságnak. Elfogulatlan, realis gondolkodásra mutat maga az a cselekedet is, hogy a mi vidéki, ma esti összegyűlésünkre a maga egyszerűségében kérés szerint megjelent, nem a lelkeket hallászni Rómának, de tanítani, buzdítani a tiszta erkölcsi világ számára. Az ilyen szövetű püspökből nemigen lesz esztergomi prímás.

Szónoklata egy teljes óráig tartott, folyékony, szinte gyors beszéde közben csak egyszer tekintett a papirosába. A közönség lelkes tapsát és éljenzését úgy be-

jövetelek, mint eltávozásakor minden meghajlás vagy mozdulat nélkül fogadta. Mintha éreztetni akarta volna, hogy „tartoztok velem!”.

Az én állapotom változatlan: jó nappalok, rossz éjszakák. Orvosom, dr. Glück Ernő február elsejével megszüntette a naponkinti látogatást. Beleestünk a kétszáz koronás évi általány honoráriumba. Jönni fog hozzám olykor-olykor, ha jónak látja vagy én hívatom. A masszírozást és villanyozást egy hónapja végezte. Használt-e az valamit? Nem tudom. Érezhetőleg nem tapasztalom. Most már egyedül Hegyi Gyuláné ápolónőmre vagyok szorítkozva. Ő nagy figyelemmel és ügyességgel forgolódik körültem. Érzem a kényelmet. Nagy költségekbe kerül ez a csapás. De az mégsem oly drága, mint az egészség. Aggaszt a jövőendő, hogy az egész életemre így kell maradnom. De előttem áll az a végső menedék, hogy Isten kezében vagyok.

A „Jó Pajtás” című gyermeklapba a múlt napokban írtam egy verseckét *Ful-lánk* címmel. A „Franklin Társulat” igazgatója által érintkezésbe jutottam a lappal mindjárt keletkezésekor. Küldtem is vele akkor holmi apróságot. Rég nem tettem. Most különös alkalom is ösztönöz a küldésre: költeményeim kötetének ajándékul adása.

Miskolc

1913. február 12.

Unalmas, nyavalygós állapotban vagyok néhány nap óta. Erős influenzás nátha kínoz. Orvosom ágyba fekvést s állandóan szobában tartózkodást ajánlott. Tegnap úgy tettem. Ma már nem cselekedtem. De a szobában tartózkodom. A gyalázatos, ködös, lucskos időjárás is ezt ajánlja. Pedig influenza nélkül is elég volna nekem az én állandó bajommal való minden éjjeli gyötrődés.

Olvasgatással meg gyakori alvással ölném az időt. De ebben a testet, lelket elnehezítő náthás állapotban az sem sokat segít rajtam. Elővettem egy jó csomag kéziratot, melyben réges-rég olvasmányaimból kivonatokat, jegyzeteket írogattam össze. Annyi mindenféle ismeret, érdekes adat és irodalmi sokféle apróság van itt összehalmozva egy kis kompendiumban, hogy az egész szinte egy kis könyvtár tartalmát foglalja magában. Ha valaha majd valamely arra méltó, érdeklődő utód kezébe jut, haszonnal forgathatja. Kevés fáradsággal sok ismerethez jut.

A hírlapok most már ritkán hoznak értesítést Görgei Artur egészségi állapotáról. Ha hoznak is, csak kedvezőt hoznak. Javul, erősödik. Szívós, erős idegzete, orvosai állítása szerint, leküzdeni fogja még ezt a betegséget is. Betöltötte élete kilencvenötödik évét január 30-án. Írták a lapok: örülve hálálkodott, hogy megérte. Mintha maga az Isten demonstrálna ezzel a hosszú élettel a reá szórt lelkiismeretlen, iszonyú vád ellen, melynek töviseit csak későn tördeli már a haladó idő és az igazság. Én őt már nemigen láthatom az életben. Vagy ő, vagy én: egyikünk nemsokára elköltözik. Nálam az ő emléke a maga tiszteletre, szeretetre indító tisztaságában, míg élek, meg fog maradni.

Szentpéteri „fészke” kirepülni szeretnék is, nem is. Az is veszíteni kezdi már előttem régi vonzó erejét. Ha megyek is, mintha búcsúzva mennék. Időjárás, egészség, kedély mind rossz.

Miskolc

1913. február 19.

Szinte két hét óta gyötrődöm ezzel a kellemetlen influenzális náthával. Csaknem folyvást a szobában tartózkodom. Nehezen ölom az időt. Olvasgatás, pepecselés vagy tétlen bámulás „a víz partján várva, míg a víz lefoly”. Bajoskodom gyakran a mások bajával. Isten különös kegye és oltalma kísért életemben, hogy sikeresen tudtam gondoskodni gyámoltalan öregkoromnak legalább az anyagi szükség és nyomor elleni biztosításáról. Mily sors várna most rám e nélkül?

Van egy egyszerű könyvem. Valaha réges-régen egyik gyógyszerész adta a nála történő megrendelések számlakönyvének. Arra nem volt szükség. Üres fejez lapjaira jegyeztem időnként s jegyzem folyvást az apró vers-hulladékokat, töredékeket, ötleteket. *Tárca* címet adtam neki, melyben „az aprópénzt” helyezem el. Az ide írogatott apróságból sokat feladtam és közöltem *A Múzsza búcsújában*. Ma is ebbe írogattam egypárt régi papírszeleteimről. Különféle apróságokat jegyezgetek néha ilyen hányt-vetett papírdarabkákra. Mindenfelét, ahogy éppen jön. Sokszor olyat, amit már többször feljegyeztem.

Íme, néhányat ide is átveszek: *Tompa meghalt 1868. július 30. d.u. 4 órakor. Felesége, Söldos Emília meghalt 1880. november 29. Kazinczy Gábor meghalt 1864. április 18. Bánfalván. Görgei Artur született 1818. január 30. Görgey Pista született 1825. február 22. m.h. 1912 január 13. Franequera = Franecken, kisváros Hollandia északi részén. Régen híres egyetem volt, melyet magyar tanulók sűrűn látogattak. Gróf Bethlen Mihály fiatal utazó 1692-ben 28 magyar tanulót talált ott („Magyar Figyelő”, közli gr. Tisza István). Ultrajectum = Utrecht. Mediolanum = Milánó.*

Miskolc

1913. február 26.

Tavaszi verőfényes napjaink járnak, de azért még mindig téli, fagyaló hideg van, kivált reggelenként 5-8 fok hideg Réaumur szerint. Az influenza miatt szinte két hét óta tegnap voltam ki először a szobából. Pedig még most sem vagyok teljesen jól.

Ma van egyik elhalt unokahúgom leánykájának, Takaró Irmának egybekelése egy járásbírósi írnokkal Szentpéteren. Keresztszülei, Vadászy Pali és felesége, Irma szinte örökbe fogadva tartották és nevelték, s most tisztességesen kiházásították. A jócselekedet maga magát dicséri és jutalmazza. Az ünnepélyhez én is járultam némi kis ajándékkal. Személyesen nem vehetek ott részt még mindig tartó gyengélkedésem miatt. Pedig az atyafiak nagyon kívánták és szerették volna, hogy a családi ünnepélyen a pátriárka ott legyen.

Pár nappal ezelőtt egy kedves megemlékezést, képes levelezőlapot kaptam Schweitzből, Davosból. Voinovich Gézát és feleségét ábrázolja. Ott időznek már csaknem egy év óta a gyönyörű szép, de, mint írják, igen hideg gyógyhelyen. Géza írta régebben, hogy őt tüdőcsúcshurut betegsége miatt küldték oda az orvosok. Szeretem őket. Mindig nagy jóindulatot, szinte kitüntető szeretetet tanúsítottak irántam mind a ketten. Most már nemigen van reményem ahhoz, hogy, mint szoktam, megjelenhessek a fővárosban tavasszal az „Akadémia” májusi nagygyűlé-

sén, s akkor az ő kedves családi körükben is tölthessek néhány kellemes órát. Az ápolónő tart engemet örökké zsinóron. Nélküle ki sem húzhatom lábamat a szobából. Vele menni pedig távolra és több időre – nagy kolonc.

Hiába kínálgatom magamnak éjjel-nappal formába öntésre azt az egypár tárgyat, melyet évégett régóta eszemben tartogatok. Csökönys lett a Múzsza. Megfeleklett a vitorlás hajó, nem akar mozdulni. Szellemi foglalkozásomat, rendetlen olvasgatásomat nem mondhatom egyébnek kérődzésnél. Gyakran kísért, de ez is csak futólag, a lét és nemlét kérdése. Azoknak a személyeknek, tárgyak[na]k és eseményeknek, melyeket a hosszú földi pályámon átéltem, egész serege rajzik körültem az emlékezet tükrében. Nehéz a tudat, hogy mindez már csak az emlékezeté. De hálásan gondolok rá, hogy én annak az eltűnt szép világnak örvendező s minden kis örömet élvezni tudó részese lehettem. Lenyugvó napom is rózsafelhők közt vesz búcsút a láthatártól.

Miskolc

1913. március 2.

Csak nem akarja engedni a sors, hogy a szentpéteri „üres fészék” a nevének megfelelően Szentpéteren melegítse a maga elvénült madarát. Itt kell ülnöm mindaddig, míg a tavaszi meleg napok felbátorítanak innen a kirepülésre, s amott szemlélhetem gyümölcsfáim ébredését a téli álomból.

Szegény, szerencsétlen Csernák Pista öcsémet nagybátyja, doktor Derczeny Imre tegnapelőtt kísérte Budapestről, a „Batizfalvi” drága szanatóriumból Kolozsvárra, az ottani állami kórházi idegbetegek klinikájára. Úgy hírtették, hogy az ottani elhelyezkedése minden tekintetben előnyösebb. Amott nem bírta volna ő folytonosan elviselni a rendkívüli drágaságot. Kolozsvárt felvétele nagy pártfogás után sikerült. Közbenjárt érette Tisza István is, én is. Pedig minden hiába! Ő már gyógyíthatatlan lelki elborulásában a lassú vagy, lehet, a gyors enyészete. – Itt beteg nagynénje és húga nem bírják fékezni utána fakadó nagy siralmokat, kesergéseket. Vigasztalásom, kérésem, tanácsom sikertelen marad. Kivált az a gyöngé, halálos betegségben szenvedő asszonyka emészti magát. Sohase fogy ki szeméből a könny. Siratja a maga sorsát, egész életét, melyben elborult lelke semmi örvendest nem talál. Pedig bizony igazságtalan, mikor így ítélt, s amikor így elfordult szenvedése alatt magától az Istentől is.

„Az Újság” tegnapelőtti száma közli s az itteni miskolci egyik lap, „A Reggel” is felveszi azt a levelemet, melyben a budapesti kir. tudományegyetem bölcsészettudományi karának megköszöntem a díszdoktori gyönyörű oklevelet. Azért adta-e közre a bölcsészeti kar dékánja, mert szerette, vagy csak azért, hogy az ügy ilyenén elintézése láttassék? Nem tudom.

Lázban van az ország. Legalább egy része. A dühében elvakult ellenzék önkéntes száműzetésében a legundokabb fegyverekkel küzd a kormány és a parlament ellen. Pár nap múlva lesz a választási törvényjavaslat tárgyalása. Akkor ki fog törni a munkások tömegsztrájkja. Így kovácsoljuk nyakunkra az igát önmanunk. Nem is méltó a szabadságra oly nemzet, mely azzal okosan élni nem tud. Erőszak ellen erőszak! S készen van az abszolutizmus.

Miskolc

1913. március 11.

Méltó e lapokra is följegyeznem gróf Andrássy Dénes nevét. Néhány nappal ezelőtt halt meg Olaszországban, Palermóban, ahová üdülés végett utazott. Szinte példátlanul nagyszerű emberbarát. Már életében milliókat áldozott különböző jótékony intézetekre községeknek, egyeseknek, szegényeknek. Halála után is végrendeletében fejedelmi bőkezűséggel gyakorolta nemes jó szíve sugallatából a jótékonyt. Senkit sem tudok hazám fiai közt, aki ily nagymértékben adta volna biztonságát emberbaráti, hazafiúi áldozatkészségének. Rendelkezhető vagyonának fele, mintegy négymillió korona a közjóknak jut. Evangéliumi ember volt.

1912. évi március 9-én kelt végrendeletét egész terjedelemben közölte „Az Újság” folyó évi március 9-ei száma. Kivágtam belőle, s iderekesztem.

Magános mélézgatásom közben gyakran forognak előttem gyermekkorom emlékei. A miskolci líceumba 1836-ban hoztak be tanulónak szüleim. Most azok a daltöredékek jutnak eszembe, melyeket a nagy ceremóniákkal megtartott évi vizsgálatok, egzámenek alkalmával énekeltünk. Többnyire olyan mars-féle harcias nóták voltak, minden vonása nélkül a sajátlagos magyar zenének.

Idejegyzek egypár kis töredéket úgy, ahogy eszembe jut. Nincs már kortársam miskolci tanuló, akitől megkérdezem a kezdetet vagy folytatást:

... nosza mars!

Harsan öröm-óda: Márs

Köti fejetekre a koszorút.

Kérkedik a maradék veletek,

Emlegeti érdemetek;

Kolcságotokra lengedez a szél,

Csókra vár odahaza a feleség.

Egy másik harcias induló így kezdődött:

Hát fiaim, ti vitéz nemesek!

Rablánccal váltjátok-e fel,

Ősz fejem is ma tehát veletek

Nyert koszorúját vesse-e el?

Nem magyar az, cudar az, ki kivont

Karddal is esdekel és kér pardont.

Rajta! tehát velem, aki vitéz,

A csatán elől lobogó tollamra nézz!

Ezeredem' vér mezején vezetem,

Győzni vagy halni tanulj seregem!

Egy másik ilyenformán kezdődött:

Kezd már vidorolni egünk; az erős falakon

Diadalmat nyert seregünk – Többre nem emlékszem.

Már nem egzáméni, de csak nekünk betanított, német hangvételő nóta így szólott:

*Lemegy a nap; rózsás lobot vetnek a lát-
Határ alól fellövellett
Sugárok a szakadozott felhők hátán:
És egy szép nyári este lett.*

Mily örömök, mily érzések, sejtelmes remények dobogtatták szívünket, mikor ezeket a gyarló készítményeket az iskolai év végén ünneplő közönség előtt dalolhattuk! Akkor elbűvölő élő virágok voltak ezek nekem is; most, íme, elszáradt s szinte feledésbe ment levéltöredékek.

Miskolc

1913. március 13.

Közelebbi s távolabbi ismerőseim soraiból sűrűn szedi áldozatát a halál. Eze-
lőtt pár nappal hunyt el dr. Lengyel Béla és Ábrányi Kornél. Amazt az „Akadé-
mia” gyűlésén ismertem meg. Rokonszenvesen vonzódott hozzám. A Tátrában is
érintkeztem vele egypárszor. Szelíd, jóságos arca bizalmat keltett. – Ábrányi Kor-
néllal erőteljes fiatalsága korában ismerkedtem meg Horváth Lajos társaságában.
Szellemes, változatos író és társalgó, de úgy mondták, hogy jelleméből hiány-
zott egy kis realitás. Az ellenzéki politikához csatlakozott. Könnyelmű életet
folytatott. Egy ízben, úgy tudom, gyűjtés is indult számára visszatérítés reményé-
ben. Horváth Lajos ezer forinttal járult hozzá, de haláláig nem kapta vissza. – Ha-
talmasan megtermett férfialak volt. De szemében, szeme járásában, sőt társalgási
tónusában is volt valami megbízhatatlanságot keltő vonás. Terjedelmes irodalmi és
hírlapírói működését fejtett ki. Ez és politikai szereplése széles és magas körökkel
hozta érintkezésbe.

Mindkettőjüket tegnap délután temették Budapesten. Ábrányi temetése
rendkívül impozáns volt. Ott volt az előkelő világ roppant számú tengere, amint
„Az Újság” számszerűen felsorolja. – A város dízsírhelyet adott neki.

Úgy romlik reszkető kezem írása, hogy félek tőle, egyenesen tönkremegy, s
teljesen olvashatatlaná lesz.

Miskolc

1913. március 18.

Határozott lépésekkel közelget hozzánk a tavasz. Fényes s derült meleg nap-
jaink járnak. Szinte éreztetik a megújulás lehetőségét. Hányszor láttam már a termé-
szetnek ezt az életre keltő, csodaszép ünnepét. Soha nem nézhettem közönyösen
vagy megunva. Mindig új volt előttem; aminthogy nem is a régi elenyészett alakok
tűntek fel ismét. Ami életre kelt, az már mind más, mind egészen új volt. Egy virág-
szál sem ébredt tavasszal életre, mely a múlt évben elhervadt. Legföljebb törzséből
hajtott az új nemzedék. – És az ember? Vargha Gyula nemrég azt kérdezte egy szép
költeményben a „Vasárnapi Újságban”: hogyha az emberre csakugyan vár a halál
után egy másvilági élet, vár-e olyan a többi állatokra, ebekre, madarakra is?

Végtére is ráhatároztam magamat, ráérezkedtem. Ma délután kilátogatok Szentpéterre, ott fogom tölteni holnap nevem napját, ott öt nap múlva a húsvéti ünnepeket. Hiszen a Karácsonyt is ott töltöttem sokkal kellemetlenebb téli időben és nagyobb baj nélkül. Most a gyönyörű tavaszi napok inkább biztatnak. Alig várom, hogy téli álmukból ébredő gyümölcsfáimat üdvözölhessem, rügyeik fakadását szemlélhessem, s belőlök jósolgassam a jövő termést. Első gondom lesz fel szabadítani rózsafáimat a föld alól, s további pepecselni való, amit én ott mindig találok. Sok idő, egy teljes hét az, amit az ott mulatásra szántam. Innen gondolva kellemesen fogom tölteni, de a helyszínen nehezen tudok majd menekülni az unalom elől. Nem valami kedves, de szükséges, hogy ápolónőt is vinni kell magammal. Nélküle tűrhetetlen volna mind nappalom, mind éjjelem. Rabbá tett a természet törvénye.

1913. március 19.

Tegnap délután a négy órai vonattal érkezünk ide. Fájdalom, többes számban kell írnom a fájdalom miatt! Nevem napja ma itt virradt rám. Akik ma Miskolcon megkeresnek, nem fogják jó néven venni, hogy megszöktem a jó kívánatok elől. De hiszen jót kívánni mindig lehet még titkon is azoknak, akiket szeretünk, s akikről szó nélkül is megemlékezünk. A felmerülő alkalmak éppen csak figyelmeztetnek, ha elfeledkeztünk volna. Így vagyunk a halottak napjával is. Akkor siet koszorújával a feledékeny tömeg a sírokhoz. Ezzel lerója kegyelemadóját egész évre. Nekem a szó teljes értelemben egyetlen napom sincs olyan, melyben öreg szüleimről meg ne emlékezném. Így hát mindenik nap halottak napja.

Igen vágyakozva jöttem ebbe az én kedves kis „fészkeembe”. Rendkívül jól esik, hogy újra láthatom s élvezhetem a gyönyörű tavasz napfényes levegőjét. Fölélednek a régi szép múlt idők emlékei; fel a közelebbi időké is, mikor hanyatló életemben is virulok egészséggel, a testi és szellemi erőik szinte teljes birtokában időztem itt, s fogékony voltam itt a környezet által nyújtott minden apró öröme.

Most sok minden megváltozott. Egészségi állapotom tavaly óta a mulandóság eszméjét mint egy állandó ködöt borította. De mégsem mondom azt, hogy a világon minden csak „vanitatum vanitas”. Az én hosszú életem nem hiábavalóság, de kedves volt. Miért panaszkodnám rá azért, hogy elmúlik. Jól tudom, s ide is jegyzem, hogy:

*Kis szobám nem hazám, hanem csak szállásom,
Nem is sokáig lesz abban maradásom,
Itt hagyom, más vendég költözik beléje,
Hogy múló napjait ő is ebben élje.*

*De ha majd napjai egykor véget érnek,
Ő utána is más száll ide vendégnek.
Hát az elköltözők merre járnak-kelnek?
Kérdjük a sírokat; azok nem felelnek.*

Természetes, hogy a kertem látogatása most is fő teendőm és fő gyönyörűségem. Oly rég nem láttam! Most, hogy gyümölcsfáim ébredezni kezdenek a téli dermesztő áomból, öröm- és reménnyel szemlélem duzzadó rügyeiket. A hosszas tél sem bennök, sem rózsáimban nem tett kárt. A fákon most egy ügyes kertész végezte a tavaszi metszegetést. A rózsákat ma bontottam fel a föld alól. Ideje volt. Rendkívül szép, tavaszi, meleg napjaink járnak. Mintha a József napja valóban a tavaszt [hozná]. Ha így halad az idő, minden gyors fejlődésnek indul.

Végeztetem a kertben a szükséges teendőket: fák tisztogatása, súrolása, töveik kitányérozása, a pázsit szárazlomb szemetének fölgreblyélése, átültetés stb.

1913. március 21.

Ma Nagypéntek van. Az a halál, melyről ma vallásos kegyelettel megemlékezünk, új élet feltámasztása volt az emberiség nagy részének szellemi és erkölcsi világában, kapunyitója a folytonos tökéletesülésnek, Istenhez közeledésnek. Ha a halállal kapcsolatos körülményekről, az ész sugallata szerint, letöröljük is a mondai színezetet, az, ami azután felmarad, az erkölcsi tartalom, örökké megmarad, mert az emberi természetén alapszik.

Nem mentem a templomba. Főképpen a gyöngeségemmel való bajlakodás tartóztatott. Pedig az idő lehető legkedvezőbb: csendes, tavaszi, napfényes, meleg. Itthon olvasom a *Bibliából* a mai napra vonatkozó részleteket.

Húgaim nagy örömmel látnak, s elhalmoznak szívességökkel, hogy újra megjelenhettem köztök. Az énelem való érintkezés már mindig csak a közeli végbúcsúzást juttatja eszökbe. Egyikük, Juliska maga is régóta súlyos betegséggel küzd. – És nem csekély aggodalomba ejt engem, hogy házam felügyelőjét, a régóta nálam szállásoló igen ügy[es], szorgalmas, takarékos Nahóczkynét súlyos, fenyegető betegségben találtam. Vakbélgyulladásban szenved szinte két hét óta. Rendkívüli csapás lenne reám nézve elveszíteni. Pedig az orvos sem biztat határozottan. Egy idő óta jobbról-balról ilyen fenyegető jelenségek tünedeznek föl körülöttem.

Ma vettem Magyarbélről Lillikétől igen kedves és terjedelmes levelet. Nevem napjáról emlékezik szerető, meleg szívvel, s részletesen értesít családi körülményeiről, melyek szinte nem valami örvendetesek. Szinte előre tudtam, hogy írni fog. Ide vártam levelét, de Miskolcra írt. Gyermekai is köszöntöttek egy-egy pár kurta sorocskában – sőt a kis Mária még fotográf arcképét is megküldötte.

Feltisztított, rendbe hozott kertemben sétálgatok. Most is találok benne elég nézni és gyönyörködni valót. Szinte előlegeztem benne magamnak a majd később megjelenő tavaszi virulat örömét.

A közönséget megdöbbenő eset, hogy pár nappal ezelőtt Szalonikiben az utcán sétáló görög királyt, Györgyöt egy elzüllött görög ember, Sinár nevű egyetlen revolverlövessel agyonlőtte. Utána fiát, Konstantint rögtön proklamálták Görögország királyának XII. Konstantin névvel. – A gyilkos azért ölte meg a királyt, mert az nem adott neki elég alamizsnát. Az eddigi vizsgálat azt mutatja, hogy a gyilkosságban nem voltak cinkostársai, s hogy a merénylet nem politikai természetű.

Miskolc

1913. március 25.

Csakugyan kivonultam Szentpéterre március 18-án. Ott múlt el a nevem napja is minden különösebb háborgatás nélkül. Kertcskémét mindjárt a következő napokban tiszta rendbe hoztam, s a gyönyörű, meleg, tavaszi időben kedvemre sétálgathattam ott. Vasárnap a templomban is részt vettem az úrasztalánál. Mert már csak a köznép soraival járultam oda, mert a régi szokott módon nem bírtam volna állva hallgatni végig az asztal körül a szereztetés igéit.

Igen sok névnapi üdvözetet kaptam, melyeket aztán Miskolcra küldtek utánam Szentpéterre. Többek közt egy rendkívül nagy, piros szegfűbokrétát széles nemzetiszínű szalaggal az államvasúti iskolától, mely születésem és nevem napján többször is megtisztelt már ilyen ajándékkal.

De az ünnepi öröm és egészséges nappalaim mellett bizony volt és van is elég keserűségem. Házam gondozóját, azt a rendkívül ügyes, szorgalmas asszonyt, Nahóczkynét életveszélyes betegségben, vakbélgyulladásban találtam. Rendkívül nagy baj és veszteség lesz rám nézve, ha el találom veszíteni.

Még sokkal nagyobb és megdöbbentőbb az a távsürgöny, melyet tegnapelőtt keltve arról értesített, hogy kedves rokonom, T. L.-né Jucika betegsége „válságosra fordult”. Tegnap reggel az ünnep második napján bejöttem ide. Tegnap is, ma is megjelentem lakásán. Magát nem láthattam, de környezete értesített válságos helyzetéről. A réges-rég tartó fájdalmas pusztítást nem bírja többé gyöngé szervezete. Az orvos ma azt mondta nekem, hogy bízik megmaradásában, bár azt a bizakodást nem tudja eléggé indokolni. Én készen vagyok a végsőre. Minden este imádságomba foglaltam őt. Eddig hallgatta meg az Isten.

Seregestül zúdul ide a baj. Szegény, szerencsétlen Csernák Pistáról, aki néhány hét óta a kolozsvári szanatóriumban van, azt írja az ottani főorvos, dr. Lechner, hogy a fiút nem tarthatni tovább a szanatóriumban, mert annyira meglepte a paralízis progressive – agyhülés –, hogy elmebajos kórházba kell szállítani minél előbb. Mily végzetes csapás egy szegény családon, kivel szálljunk porbe? Tűrni és tűrni! És bízni, hogy bennünket nem hagy el az Isten.

Miskolc

1913. március 26.

Úgy érzem most magamat, mint az az ember, akinek testén egy fájdalmas, nyugtalanító, veszélyes daganat képződött. Minden pillanatban azt várja, hogy felpattan, s majd nehezen gyógyuló nyílt sebbé válik.

Szinte óráról órára várom én is aggodalmak közt a gyors hírnököt, mely az ő haláláról fog értesíteni. Látogattam ma is, de nem láttam őt. Kimerült, gyöngé állapota, beteg szíve nem engedi a látogatást. Ma az orvos szerint ismét hanyatlott. Én, jól ismerve az előzményeket, nem bízom többé. Ez már a végső küzdelme a gyöngé, törékeny szervezetnek. Ha csakugyan meg kell történnie, történjék minél előbb. Szűnjék meg az ő fájdalma, s maradjon itt a miénk!

Miskolc

1913. március 30.

Nincs javulás, csak rosszabbodás napról napra. Közelget a vég. Nagy kínokat szenved. Gyötrelmesen jajgat éjjel-nappal: „Istenem, végy magadhoz, szabadíts meg!” A táplálkozás teljes hiánya. Gyászjelentését régen elkészítve tartogatom. Most újra leírtam. Ha csudaképpen talán kilábalna is némileg, csak a régi szenvedések folytatása várna reá. Mily kegyetlen végzet, hogy akit annyira szeretünk, szinte magunk kívánjuk az elmúlását!

Nyugtalanság gyötör miatta. A vész biztos kitörése már nem oly leverő, mint az azt megelőző félelem. „Nec mihi mors gravis est, posituro morte dolores” (Ovidius, *Metamorph*, Lib. III., *Narcissus*).

Miskolc

1913. április 9.

Az isteni kegyelem szinte csudát tesz ott, ahol a csüggeteg emberi szív reménye már csaknem teljesen kialszik. Íme, a szegény nagybeteg, mint látszik, ismét kiszabadult a halál örvényéből, mely őt csaknem egészen elnyelte már. Fölkelhet ágyából, s naponkint néhány órát a szobában támogatva mozoghat, a díványon heveredhet. Arcán és egész erőtlen alakján meglátszik a kiállott szenvedés, de látszik némi halvány vonása a visszatérni kezdő életnek is. Vigasztaló biztatás, de, úgy hiszem, csak rövid időre.

A szerencsétlen szegény Cs. Pistának a kolozsvári kórházból máshová helyezése körül is most van folyamatban az intézkedés. Elmebaj-tünetek lépnek fel nála, s nem szabadott megtérni a rendes idegbetegek közt, ahol pedig több mint egy hónap óta igen jól érezte magát. Nagy feladat lesz máshová, talán elmeegógyintézetbe vitele, mert amint kifogyhatatlan helyes, értelmes levelei mutatják, még teljesen öntudatánál van, s eltévelyedése csak ritka pillanatokban történik.

Néhány nappal ezelőtt azzal leptek meg „Nemzeti Kaszinónkban”, hogy régebbi, igen rosszul festett s akkor félretett arcképem helyett jobbat függesztettek a falra. A megyei arckép után másolta valamely vidéki festő. Az sem tökéletes ugyan, de legalább nem karikatúra.

A gyönyörű meleg napfényes tavaszi napok, úgy látszik, megszűnnek. Komor hidegre változott az idő, újra fűtenünk kell. Pedig, mint hallom, a gyümölcsfák már nagyban virágzanak.

Miskolc

1913. április 13.

Az oly igen biztató meleg, tavaszi napok után csakugyan visszafordult reánk a zordon tél. Fagyaló hideg napok és éjjelek járnak. A gyümölcsfák igen korán kicsalt virágai tönkrementek. Hallom, különösen a barackfák és a diófák különösen szenvednek. Azokban a virág már megfeketedett. Ma reggel óta pedig sűrűn szakad a hó. Az egész város és vidéke téli színt öltött magára. Az időjósok az egész áprilisi hónapot ilyen zavaros, hideg, gyakran viharos lefolyásúnak jelzik. Jósolataik a most következett napokra valóban teljesültek.

Tegnap levelet kaptam Tirolból Voinovich Gézáéktól. Hazafelé igyekeztek Schweitzből hét hónapi gyógy-tartózkodás után. Tirolban óhajtottak pihenni egypár hetet. Ott Géza ismét meghűlt, s tüdő-katharust kapott lázas tünetekkel, s tíz nap után ágyban fekvő. Féltem ennek az értékes, kedves fiatal férfiúnak a sorát. Tüdőbaj miatt töltötte a schweitz-i hét hónapot is. Nem válik-e végzetessé a megújult baj?

Költeményt kér tőlem a levél Géza számára a „B.pesti Szemle” májusi füzetébe. Elküldtem neki a *Hangya és fülemüle* címűt, melyet már előbb az *Isten fája* cíművel Beöthy Zsolthoz utasítottam, hogy a „Kisfaludy Társaság” ülésén olvastassa fel.

E napokban végeztem be egy verset, melyet régen szándékoztam megírni. Címe *Az Úr előtt*. Szinte búcsú az élettől. Földi sátorából szabadult lelkem tisztán áll az Úr előtt, s kéri, hogy könyörüljön szenvedő hazámon; engem pedig vegyen fel a maga éneklőinek mennyei karába, s imádó seregében had láthassam két öreg szüleimet is. És elzendül az Úr szava: „Legyen!”

Miskolc

1913. április 15.

E hónap 12-én kezdődött a fagyaló idő. Azóta mindig tart. Egyik nap zordabb és komorabb, mint a másik. Ma a hőmérő folytonosan öt Réaumur fok meletget mutat. Éjjel is hóesés volt, s a maradványai még most estefelé sem olvadtak el. Egész országból, sőt Európa nagy részéből ijesztő híreket közölnek a lapok a rendkívüli időjárásról. A gyümölcsfák korán kinyílt virágai tönkrementek. Sok helyen a szőlő is nagyon sokat szenvedett. A vetések, némely hírek szerint, még nem romlottak meg.

Nagy csapás lesz egy mostoha év a mi szegény nemzetünkre, melyet politikai belső zavarok és küzdelmek s gazdasági rossz viszonyok úgys eléggé nyomorgatnak.

Miskolc

1913. április 17.

Tegnap meglátogattam kedves betegünket, mint szoktam csaknem minden nap. Az a csekély javulás, melyben minket a közelebb múlt napokban biztatott és csalogatott, szinte reménytelen összeroskadásába süllyedt. Az érzelmeszedés szív-bajjal járó iszonyú fájdalmi gyötrik minden részét, hol itt, hol ott, mindenütt. Szegény jó elmúlandó árnyék! Zúgolódásra kényszeríti a kín. Azt mondja, lehetetlen, hogy azt az Isten akarná így, hogy a család egy tagjának, Pistának szerencsétlensége így feldúlja az egésznek létezését, különösen az övét!

Nem bírom őt se megnyugtatni, se vigasztalni. A szenvedés által elgyötört halvány arcán ott van a közelgő halál árnyéka. Mindig mélyen elszomorodva, aggodva, nyugtalankodva veszek búcsút tőle. Nem kellene őt oly gyakran látnom; búsíthatni talán őt is, magamat is. Hideg, holt alakjokat sem szoktam és kívánom megnézni azoknak, akiket életökben szerettem. Ne ez az élettelen kép maradjon rólok emlékezetemben.

A gonosz télies időjárás folyvást tartja magát. Most már, úgy látom, csendesebb, valamivel derültebb, de mégis komor, hideg.

Miskolc

1913. április 22.

Néhány nap óta jobbra fordult a télies, zord időjárás. A fagyaló hideg és átfutó nagy havazás után eső következett. A levegő megenyhült Fényes, meleg nap-sugárban sütkérezhettünk. De ez a tavaszra hajló kedvezés nem állandó. A nap gyakran felhőkbe vonul. Fel-feltámad a szél. Akkor aztán a levegő mindjárt lehül. Reggelenként, de kivált este mindig hideg van. A növényzet, amint látom, nehezen fejlődik, visszaesett a fejlődés.

Hírlapokban olvasom s egyesektől élő szóval is hallom, hogy az április 12–13-ai fagy nem tett oly nagy kárt, mint arról az első napok benyomása alatt beszéltek. A vetések nem szenvedtek, szőlők és gyümölcsösök is csak szórványosan. Szentpéterről is ilyenforma híreim vannak. – Oda a jövő szombaton, e hónap 26-án szeretnék kirándulni egy napra. Körte- és almafáim virágzását még javában találnám. Ma szemlélni nekem épp oly gyönyörűség, vagy talán „finomabb” gyönyörűség, mint a gyümölccsel rakott ágakat. Mikor pedig gyümölcs nem terem, a virágzás szemlélete az egyedüli jutalom.

E napokban egy rendkívül érdekes könyvet olvastam ki: *Bismarck és Andrassy. Politikai tanulmány*, írta Halász Imre, 1913. A két nagy államférfi nyilvános működését beszéli el igen-igen alaposan és érdekesen. Világosan, egyszerűen fűzi az események fonalát. Egyszerű, könnyen átlátszó képből áll előttünk a nagy Németország megalakulása, s azzal párhuzamosan a mi alkotmányos fejlődésünk, a berlini kongresszus, Németország és Monarchiánk szövetsége (Andrassy műve); a két nagy ember küzdelmei, jelleme – különösen megható a Bismarck felemelő, fényes pályája, s annak szomorúságot keltő, szinte tragikus bevégezése. Ő sem tudta, vagy nem akarta megírni, hogy a nyilvános pályán szereplő bármily óriásnak eljön az ideje, midőn a pódiumról le kell lépnie, s ezt az időpontot el kell neki találni.

Bismarck született 1815. ápril. 8-án, meghalt 1898. július 30-án Friedrichsraumban. Sírkövére saját rendelete szerint ennyi van írva: *Otto Fürst von Bismarck ein treuer deutscher Diener Wilhelms*. Andrassy Gyula meghalt: 1890. febr. 18., Volosca.

1913. április 26.

Röviden csak annyit jegyzek ide, hogy ma a déli vonattal érkeztem; Irma húgomnál egy megszokott ízletes ebédben részt vettem, s pár óra múlva az öt órai vonattal visszaindulok Miskolcra. Leginkább az hozott ide hosszú távollét után, hogy kertem gyümölcsfáinak virágzását láthassam, rokonaim körében egypár órát eltölthessek, s egy kis szentpéteri tavaszi levegőt szívhassak.

Mindez megtörtént. Körte- és szilvafáim ágai szinte hajladoznak a virágtenger súlya alatt. A törpefácskák csaknem mind teljesen üresek. Nyugodtan és remélve ülök a lombok alatt néhány percig, hálával a gondviselés iránt, hogy még odaülhetek.

Miskolc

1913. április 27.

Végre csakugyan meglátogathattam tegnap szentpéteri kedves kis „fészke-met”. A túlságosan is meleg, fényes tavaszi nap kedvezett a kirándulásnak. Egyedül mentem, ápoló nélkül. Mert egy rövid napra baj nélkül elmaradhatok.

Mihelyt odaértem, mindjárt kertembe siettem. Hiszen voltaképpen csak azért jöttem, hogy odalátogassak, s gyümölcsfáim virágzásában gyönyörködjem. Gyönyörködtem is. Különösen magasabb törzsű körtefáim, de a szilvafák is egy virágtengerben úsznak. Szinte hajladoznak a gallyak a virág terhe alatt. Az almafák is dúsan el vannak látva, de azokon a piros virágbimbók csak most kezdenek feledezni. A törpe körtefácskák többnyire virág nélkül maradtak.

Ott üldögéltem a korhadó, vén hársfa alatt, gyönyörködve a virágillatos levegőn. Elgondolkoztam mindenről, ami elmúlt és a jövőről, mikor majd a fák az új gazda előtt érthetetlen nyelven fogják suttogni az én emlékemet. Köszönöm nekik, hogy mai napig hívek maradtak hozzám, s évről évre új meg új örömmel kínálgattak!

Irma húgom családjánál ültem az ízletes ebédet. Szokott jó helyzetben találtam őket. Mondották, hogy Szentpéteren az áprilisi fagy nemigen tett szembetűnő kárt sem a szőlőhegyeken, sem a gyümölcsfákon. Magam sem vettem ilyet észre a kertemben. Egyedül a kajszin barack ment tönkre.

Délután az öt órai vonattal visszatértem Miskolcra, s már talán csak Pünkösöd előtt néhány nappal fogom ismételni a látogatást.

Miskolc

1913. április 28.

Tegnap volt Budapesten az „Akadémia” ünnepélyes közülése. Én már nem vehettem azon részt. Egészségi állapotom, kivált a nappali, engedte vagy megtúrte volna, de az a kellemetlen hurcolkodás a kikerülhetetlen ápolónővel nemigen biztatott rá. Ámbár, ha ott lettem volna is, inkább csak aláírás és társalgás örömeit élveztem volna. A hallani valók meghallásában nemigen lehetett volna részem. Különösen érdekel Kozma Andor előadása, aki Eötvös költészetéről értekezett. Én a múlt évben az „Akadémiától” szinte végleg elbúcsúztam a díszében mondott pohárköszöntőmben. Talán ennek az elbúcsúzásnak hatása volt az, hogy tegnap a díszközülés után megtartott szokott lakomán rólam is megemlékeztek.

Tegnap délután a következő táviratot kaptam: *Méltóságos Lévy József Miskolc, az Akadémia mai lakomáján egybegyűltek nevében az üdvözlét, tisztelet és szerencse kifejezését küldi Berzeviczy.* Jólesett ez a megtisztelő, szép megemlékezés. Szinte szeretnék is eldicsekedni vele. De alig látok már körömben valakit, akihez ezzel méltán fordulhatnék. Horváth Lajos volna még ilyen, ha élne. Ma néhány meleg sorban megköszöntem Berzeviczy Albertnak, az „Akadémia” elnökének.

Miskolc

1913. május 4.

Felhasználtam a nagyon kellemes, nyárias, szinte igen is meleg időjárását. Tegnap ismét kilátogattam Szentpéterre gyönyörködni gyümölcsfáim virágzásában, megnyerni rokonaim társágában egy jó ebédet. – A felette dús virágzást már hervadóban találtam. De egyes fák még mindig teljes pompában állanak. Rendkívül nagy termés jelei látszanak mind a körte, mind az almafákon. Egyes hullt virágok után már tisztán kivehető a gyümölcsök embriói. Egypár óráig délután gyö-

nyörködve üldögéltem a korhadó, vén hársfa mellett levő ülőpadomon. Szívtam a szülőföldi illatos levegőt.

Beszélgetés közben bizony szomorúan kellett tapasztalnom, mennyi nyugtalanságnak és kénytelen áldozatosságnak vannak kitéve a szülék a két fiúért. Adóságaikból nemigen bírják őket kitisztázni. Ez, kivált az egyiknél, oly tetemes, mely a fiú hivatalos állását már szinte kockára teszi.

A múlt hónapban megírtam azt a verset, melynek tárgyát egy idő óta el-mémemben forgattam. Címe: *Végtelen színjáték*. A földet képzelem nagy színpadnak, melyen az emberiség, illetve annak egyénei játszódják a magok színdarabját; ki-ki önállóan a magáét. Isten a szerző és a játék bírálója. A különféleség egységgé olvad önála. A játszóké egymás után lemerülnek a sülyesztőbe, de helyettük mindig újak kerülnek színpadra – vég nélkül. Első olvasgatásra tetszetősnek látszik előttem.

Két tárgyam van még jegyzésben: egyike a föld, a másik Kálvin. Lesz-e hozzá időm és kedvem? Isten tudja.

1913. május 12.

Pünkösdöt ünnepeljük, ma a második napját. Tegnap a hívek seregével ünnepeltem együtt a templomban. A szertartás hallható vagy hallani való részéből nekem csak az éneklés jutott. Űrasztalához a köznép sorai élén járultam. Hogy a szereztetés igéinek meghallgatása végett, mintegy az apostolok ábrázolására, szokás szerint ott legyek az asztal körül állók sorában, nem engedi immár lábaim gyöngesége.

Templomba menetelem előtt elolvastam az alkalmi imádságokat, abból az elviselet könyvből – a „Szikszai-tanításokból” –, melyből szüleim imádkoztak. Olvastam a *Bibliából* is az ünnepre vonatkozó részleteket.

János evangéliomának huszadik részében azt találom, hogy Jézus a feltámadást követő napon, „mikor az ajtók zárva valának”, megjelent a tanítványok között. „Békesség nektek!” stb. „És mikor ezeket mondotta volna, reájok lehelte, és monda nékik: Vegyetek Szent Lelket!” (22. vers) Most már nem tudom, e *leheléssel* adta a Szent Lelket a tanítványoknak, vagy csak intette őket, hogy majd ezután vegyenek? Ha akkor rájuk *lehelte*, mi szükség volt annak későbbben újra leszállani reájok az égből?

Oly szándékkal jöttem tegnapelőtt, hogy kedvező időben itt töltök négy-öt napot. Most komor, hideg napjaink gyakori esővel járnak egy idő óta. Tegnap szép napfényesre fordult, de ez éjjel ismét esőre változott. Most dél felé a nap csak félenken bujkál a fellegek közt. – A tegnap néhány óráját gyönyörködve töltöttem kertem lombos fái alatt. A dús növény, magas, zöld fű jólesett a szememnek. A körte- és almafák most már kivehető gazdag termése biztat. Biztató remény, mely még oly sok bizonytalanságnak van kitéve.

A rokonok körében itt most kevés számú résztvevőre olvadt az ünnepi vendégeskedés. A család sok tagját távol visszatartották a körülmények. Túrnünk kell.

1913. május 14.

A három haragos szent: Pongrác, Szervác, Bonifác szereplése a mai nappal véget ért. Nem voltak haragosak. Igenis nyájas, derűs, meleg arcúak voltak. Vala-

mi kis esővel jelentkezett egyikök. Háborítás vagy akadály nélkül sétálhattam kereteském egyenes, hosszú, tiszta ösvényén. Többször felkerestem napjában. Gyönyörködtem a dús tenyészetben, az egész környezet üdítő zöld színében.

A mai nappal vége itt az üdülésnek. Majd csak akkor jövök ismét néhány hét múlva, mikor a fejlődés jobban előhaladt, az apró gyümölcsalakok nagyobbodnak, a rózsák nyílni fognak, s erősíteni fogják a hozzájuk kötött reményt. Alig emlékszem a közelebbi időben, hogy öt napot töltöttem volna itt egyfolytában. Most annyit töltöttem. Délután visszaindulok, vagyis indulunk. Nélkülözhetlen árnyékkal, az ápolónővel jöttem, s azzal megyek. Árnyéknak ugyan nagyon is vastag, kövér, gömbölyű, rövid alak.

Mielőtt eltávoznám, meglátogatom szüleim sírját. Eszembe sem jut, mikor láttam utoljára. Nem tudom, fel bírok-e kapaszkodni a magas hegyen levő temetőre. És aztán mit érzek, mit gondolok az ő hamvaik felett? Közelebb leszek ott hozzájuk, akik már nincsenek, mint itt ebben a kis „fészekben”, melyben előttem lebeg alakjok és a velők töltött szép hosszú idő? A porrá vált földi részökre való gondolás élénkebben foglalkoztatja lelkemet, mint az a régi, megviselt imádságoskönyv, mely az ő kezök nyomát viseli, s melyet az ünnepek alatt is forgattam.

Ámít bennünket a kegyelet és a visszaemlékezés.

Nagy nehezen csakugyan feltörekedtem a hegyre. Megpihentem sírboltunk mellett. Gondoltam a lent nyugvók alakjára, életére. Arra gondolni, amit belőlök a sírbolt rejt, visszariasztó. Az sem tárgya, sem indító oka nem lehet látogatásomnak. – A sírboltfedő földhalom nem bír virághoz jutni. Gondos törekvés után sem boldogulnak ott a plánták. Talán a föld sivár volta, talán a kellő víz hiánya. Különben az egész helyiség jó rendben és erőben van. A vaskerítés négy szögletén pompásan virítanak a kék liliomok. – Láttam, hogy mind a szüleim, mind a húgaim sírkövén teljesen lekopott a betűkről az aranyozás. E nyár folyamán helyre fogom hozatni.

Elgondolkozva a sírbolt mellett az itt következő ötletecske ömlött nálam versalakba:

*Állok szerettem sírja mellett,
Üdít hús tavaszi lehelet,
Körültem zöld fűves mezőben
Tarka vadvirág nyílik bőven
Öröklétről susognak lombjai
De köztök hajh! egy szál sincs tavalyi!*

Miskolc

1913. május 16.

A Pünkösöd-ünnep alkalmából Szentpéteren töltöttem öt kedves napot, május 10–14. napjait. Kedvezett a tavaszi kellemes, napfényes időjárás is. Ünnepe első napján a templomban az úrasztala vendége voltam a gyülekezettel együtt. A világi vendégeskedés rokonaim körében folyt. Napjaim legnagyobb részét kedves kis „fészkenben” olvasgatással és kertemben gyakori sétával és gyönyörködéssel töl-

töttem. Oly szép, oly gazdag reménnyel kecsegtet ott minden. Szinte látni véltem naponkint a már tisztán felismerhető gyümölcsök fejlődését. Az egész kertecske a dús lombosított fákkal, a fák alatt elterülő sűrű, dús fűvel, a ritka sétáimmal szinte úgy tűnt fel, mintha valamely szép fürdőtelep kis parkjában sétálgatnék. Most már néhány hét múlva akkor látogatok oda, mikor rózsáim is teljes virágban lesznek.

Erőm, egészségem mindvégig szerencsésen kitartott. De mégis azt vettem észre, különösen már itthon, hogy az én speciális bajomra nem volt jó hatással az ünnepi vendégeskedés. Az élvezetben megfeledkeztem a nekem most már szükséges vigyázatról. Most már itthon a szokott kerékvágásban örölgetem a napokat. Olvasgatók összevissza, rend nélkül mindenfélét az általam félig-meddig értett nyelveken.

Miskolc

1913. június 2.

Ismét kilátogattam Szentpéterre egy napra egyedül a múlt hónap 29-én. Nyílt rózsákat vártam, de csak bebukolt, kemény, még csak nem is hasadó bimbókat találtam kertecskémbe. Bimbót eleget, de a vén hársfa alatt ülőhelyemet környező pünkösdi (centifolia) rózsaszegélyben még bimbókat sem. Úgy látom, ott a rózsavesszők vagy a hideg, vagy az ügyetlen metszés miatt meddők maradtak.

Szomorú meglepetésre vártak a gyümölcsfák. Az a dús termés, melynek a múltkor annyira örültem, tönkrement. A fejlődni kezdő gyümölcs csaknem mind lehullott a fáról. Itt-ott maradt egy-egy darab a lombok közt. Mint a szülő, akiknek várva-várt magzatjok csecsemőkorban hal el. Talán a fagyos hideg gyötörte úgy el a fákat, hogy nem volt elég erejük életrevaló, egészséges gyümölcsöket szülni.

Tegnap egy irodalmi, költői pepecseléssel foglalkozó izraelita nő látogatott meg. Irataiban velem ábrándozik nemcsak ő maga, de ifjabb nővére is. Rajzaiban nagyon is erotikus vonások pompáznak. Eleven színekkel, szóvirágokkal tud rajzolni. De én abból az ábrándvilágból, hogy tárgya legyenek, már kinőttem.

1913. június 11.

Most voltaképpen csak rózsáim virágozása csalt ide. Körülbelül harminc darab van a törpe gyümölcsfák sorában; fele magas törzsű. Nem akartam elmulasztani a gyönyörűségét, hogy teljes pompájokban láthassam őket. Meg is nyertem. Tegnapelőtt délre érkeztem ide ápolónóm kíséretében; ő most az én elmaradhatlan árnyékom. Holnap este megyek vissza Miskolcra. – Rózsáimat ily dúsan, ily kifejelett tökéletességben virágozni talán sohasem láttam. Nem győzöm csudálni, gyönyörködve szemlélni szinte minden órában. Igazi királyné a virágok közt, most éppen a trónuson ülve felséges díszöltönyben, melynek elbájoló színpompája, s ritka élvezetet nyújt felülmúlhatlan kedves illata. Valamennyi a legteljesebb, sőt itt-amott már hulladozó virágzásban van. Néhány nappal előbb kellett volna ide látogatnom. De így is alig bírok betelni a gyönyörű szemlélettel. Nemesebb gyönyör ez, mint maga a gyümölcstermés.

Nagy panaszom a termés ellen sem lehet. Amint most látom, s ha mind megmaradna, amit látok, nem szenvednék nagy hiányt: körte és alma egyes fákön

alig hagy kívánnivalót, oly szépen meg van áldva. Valahányszor szétnézek dús lombozatú fáim között, mindig bosszankodás és késő sajnálat fog el az oktalan sűrűség miatt. Szinte csudálkozom, mint hallgathatott bennem a józan megfontolás, mikor ezeket a fákat ültettem. Mintha csak virágokat ültettem volna tekintet nélkül a jövődre. Most a sűrű lombozatos ágak egymásra borulnak, egymást szinte átszőtték. A közöttök levő apróbb fácskákat befedezték. Meg van gátolva a gyümölcs fejlődése. A jég, mely másutt, sőt Miskolcon is annyi kárt tett, nálam nem jelentkezett. Gondolom, az áprilisi fagyoknak mégis rossz hatása volt a terméke nyúlásra.

Nyári időjárásunk szeszélyes. Néha szinte égetően forró, olykor egyszerre hűvös. Sokszor esős, mennydörgős, zivataros, igen gyakran, éppen ma is, szeles.

Egészségem nappal tűrhető. Éjjelenként, állandóan minden éjjel sokat szenvedek. Ezt a nótát dalolom már jó ideje. Étvágyam is tűrhető. Emiatt azután erőm is általában csak megvolna. De a lábaim nehezen bírnak. A két öreg paripa megunta a hosszú teherhordást. Lábam erejénél csak munkakedvem gyöngébb. A Múza, úgy látom, csakugyan végképpen elhallgatott. Rendszertelen és céltalan olvasmányokkal ölem az időt. Kapkodva olvasgatok.

*Szárnyaidból evező
Tollaid kibulltak,
Neked ábrándos mező
Már csupán a múltak.*

*Sorsod immár csendesen
A fészekben ülni;
Édes öreg madaram!
Ne akarj repülni.*

Miskolc

1913. június 18.

Még most is kapom a megtiszteltetést közvetlen környezetemtől. Nem volt elég a két díszpolgári oklevél Miskolctól és Szentpétertől, arcképem lefestetése a vármegye és a kaszinó számára. Tegnap érkezik hozzám Miskolc város képviselő testületének azon határozata, mely szerint egy új utcáját (a város szélén in partibus infidelium) az én nevemről nevezi Lévy József utcának.

A tegnapi helyi lapban olvastam, hogy itt a „Közmívelődési Egyesület” alapítványt tett az én nevemre „Lévy-alapítvány” címmel, a Lévy-jubileum emlékére, évi ötven koronás irodalmi pályadíjat, a három középiskola ifjúságának irodalmi törekvésére serkentése végett. A pályadíjat most adták ki először.

Az Avas-hegy szépen parkírozott tetején a csinos ülőpadok között egy, a többieknél kiválóbb széket készíttetett nekem az „Avasrendező Bizottság”. A szék támlájában domború ércbetűkkel ez van írva: *Lévy József pibenője*.

Ennyi szép jele a figyelemnek, rokonszenvnek és megbecsülésnek igazán dús ajándék egy hosszú, szép élet vége felé. Bár érezni és méltatni tudnám értékét,

édességét érdemei szerint, s erős volna bennem az a tudat, hogy mindazt meg is érdemeltem! De ha életemen végigtekintek, bizony csekélynek látom az eredményt, melyet hosszú időből leszűrhetek. Azt mondja bennem egy szózat, hogy erőmhöz mérve többet tehettem volna.

Néhány kedves napot töltöttem Szentpéteren június 9-étől 12-éig. Gyönyörködve társalogtam kertecském gyümölcsfaival és rózsáival. A rózsák ily dúsak, ily kifejlett virágzásúak alig voltak egyszer-egyszer. Nem győztem betelni pompájok szemlélésével. Gyümölcsfáim sokat vesztek az eleinte mutatkozó nagy termésből, de még nem maradtak egészen és mindnyájan meddőknak. Ha a most mutatkozó s fejlődő gyümölcs megmaradna s éreedségre jutna, meg volnék elégedve.

Néha tünődéseim közben megkap egy ötlet vagy sugallat, s versbe ömleni kívánkozik. Így Szentpéteren a múltkor, sírboltunkat meglátogatván a temetőn, az elgondolkozásból egy rövid költemény született *Vadvirágok* címmel. A vadvirágok azt mesélik, hogy ők a mostani színpompájokban örökké fognak élni, s búsan mélézva mondom nekik, hogy köztök én „egy tavalyi virágszálat se látok”.

Egészségi állapotommal egyformán vagyok. Nem panaszkodom, rosszabbul is lehetnék. Az éjszakák gyötrődését mérsékli a nappali túrhető állapot.

Miskolc

1913. június 24.

Tegnap báró Vay Elemér vendége voltam Alsózsoltán. Úgyszólván magam hívattam meg magamat. Tudom, szívesen lát. Gyönyörködöm ott az ő egész berendezkedésében. A ház előtt elterülő nagy virágoskert sok-sok nagyszámú rózsacsoportjaival, melyek most már hervadni kezdenek, számtalan más egyéb virágai-
val, díszfaival s a kertészetnek szinte művészi alkotásaival gyönyörűségei a szemnek és a léleknek.

És e tündéri terület folytatása az erdőszerű tágas park, melynek néhány óriási tölgye csudálatba ejti, szinte megdöbbeníti a szemlélőt. Egy köztök – a legnagyobb – oly vastag, hogy három-négy ember alig bírja körülölelni. Az öregség miatt leszakadt egy ága oly vastag, mint közönségesen egy legvastagabb törzs. Egy másiknak derekából már teljesen kipuштult a tartalom. Oly bő az üressége, hogy egyikét ember eltányázhatja benne. Hány év suhant már el az óriások felett, ki tudná megmondani? Talán ezer is.

A helyiségeket és szobákat, melléképületeket rendbe szedette, megnyitotta Elemér. Most már ott minden csupa tisztaság, csín és kényelem. Százezer koronánál többet fordított rá. Legalább – úgy mond – kapja tisztán, aki őutána következik. De ki következik? Ő agglégény, közvetlen leszármazója nincs. Más ágon, mint mondja, élnek még Vayak, s azok közt akad jóra való fiú is.

Igen kellemesen töltöttem vele azt a napot esti hét óra tájig. Felújultak régi emlékeim. Az ő nagybátyja, Miklós, nagyatyja, Lajos és atyja, Béla, kiknek oldala mellett hivatalos minőségben forogtam, s hozzájuk, egyéniségök miatt is, tisztelettel és rokonszenvvel vonzódtam. Elbeszélgettünk Elemérrel a közállapotról, magá gondolgainkról. Elismeréssel említettem az ő nagy jótékonyágát, melyre mostanában különböző irányban tetemes áldozatokat hoz. Meghívott magához máskor-

ra is. Csak üzenjek, mikor küldjön értem, azonnal küld; ne csak egy napra menjek, de többre! Csakhogy nekem az a kolonc miatt nagyon alkalmatlan: őt is magammal kellene vinni, és az engem nyugtalanítana.

Bizony, ha itt közelben, például Csabán terülne el az a zsolcai paradicsom, hívás nélkül is gyakori vendége lennék.

Miskolc

1913. július 2.

Július hónap kegyetlenül köszöntött be tegnap: oly zord, komor, hideg, esős idővel, aminőt ősz derekán se vennénk szívesen. Hallom, hogy itt-ott fűteni is kell. Június hónap sem folyt valami szelíden. Ha volt is egy-egy tűrhető nyári meleg napja, de a legtöbb bizony kellemetlen, borongó, esős, hideg és szeles volt. A szél most is szinte dühöngve zúg. Ablakomból látom, amint az utca szélén álló gömbakácok sűrű üstökét összevissza zilálgatja, szinte rombolja. Ez az abnormis időjárás nagyon visszaveti, sőt megrontja a fejlődést. Gondolom, hogy a kegyetlen szél az én kertecskémben is földre terítette a szép alma és körte gyümölcsét. Erdélyből és a bánáti alvidékről romboló nagy árvizekről értesítenek. Mintha a természet is a mi politikai életünk rendetlen, viharos folyásával tartana. Pedig elég volna, hogy a természet mostohasága sújtson bennünket, nem kellene, hogy magunk is verjük magunkat.

Végképp letettem a Tátrába vonulásról. Ha szándékoznám is, visszatartana ez a zord, kellemetlen időjárás. De megfogyatkozott jártányi erőm sem arra való többé. Aztán a folytonos, nélkülözhetetlen ápoló felügyelet, az azzal járó nagy költség és alkalmatlanság mind csak itthonmaradásra int. – Szentpéteren fogok tölteni olykor-olykor néhány napot. Valahogy majd csak leőrölgetem az időt. Biztatva, de néha szemrehányólag is néznek rám tollaim és könyveim.

Nagy öröme volt sokunknak, hogy Tisza István miniszterelnököt a múlt hó 28-án Aradon ismét nagy diadallal, csaknem ezernyi szótöbbséggel újra megválasztották képviselőnek. Az ellenzék országra szóló erőfeszítéssel küzdött ellene. Csúfos vereséget szenvedett. Nem is tudom, mint fér hozzájuk az a lelkiismeretlenség, hogy választóiktól rájuk ruházott kötelességet soha nem teljesítik, de arra a fizetést felveszik.

Miskolc

1913. július 9.

Holnap szándékoznám Szentpéterre kilátogatni s ott tölteni néhány napot; az lehetetlen. A mindennap folyvást szakadó eső, a legkellemetlenebb időjárás megátol. Még arra sincs jó alkalom, hogy tegyünk egy kis sétát az utcán vagy az Avason. A nap csak ritkán bukkan elő a fellegek közül, akkor néha egy-egy órára forrón süt. Tátrafüredről is hasonló időjárásról értesítenek engem Voinovichék. Ők, mint gondolom, még júniusban vonultak oda; talán igen is korán. Ott, amint én tapasztaltam, rendesebb időjárás mellett is július második fele és augusztus hónap a megbízhatóbb, kellemesebb és állandóbb időjárás ideje.

Kilátásban volt, hogy valamikor báró Vay Elemérhez is kirándulok egy napi látogatásra, s ismét gyönyörködni fogok az őt körülvevő rendkívül szép környe-

zetben, ahol művészi szorgalom, ízlés finomította a szabad természetet. Múltkori ottlétem óta is sokat gondoltam arra a gyönyörű parkra. Egy költeményt is írtam róla. Többé-kevésbé sikerült. Címe: *Madárének*. Tartalma: hogyha én madár volnék, ott fészkelnék, ott élnék. Tegnap leírtam, és elküldtem neki emlékül. Kedves emlékek fűznek a családhoz. Három Vay főispánsága alatt szolgáltam harminc évig Borsod vármegyében. A család tagjai folyvást szíves rokonszenvvel viseltettek irántam. Elemérrel már kihalnak a Borsod megyei Vayak.

A költemény leírása közben bosszantva érezte magát velem kezem és figyelmem elgyengülése. Az írás sohase ment nekem könnyen. Nem tudtam gyorsan írni. Ez aztán gátolta a gondolatok szabad és könnyű fejlődését is. Figyelmelet az írással való technikai foglalkozás kötötte le. Most már az is megfogyatkozott. Reszkető kézzel kuszált vonásokat teszek, és számos hibát ejtek. Így történt most is mind a költeménynek, mind az azt kísérő néhány sor levélnek leírásánál.

Egészségemmel a régi állapotban vagyok. Nem javultam, nem hanyatlottam. Túrható, jó, nyugalmas nappalok, túrni kénytelen, gyötrelmes éjszakák. Reggeli három és kilenc órakor, este kilenc órakor csapolás.

1913. július 16.

Hosszas készülés után végre tegnap délben kijutottam ide. Mindig visszatartott a szünni nem akaró esős időjárás. Pár nap óta, úgy látszott, megelégette. Meleg, napfényes nyári napjaink voltak. Olyan volt tegnap is. Ma pedig már ismét visszaestünk. Kora reggel óta szinte két óráig ömlött az eső; csak most dél felé kezd bágyadtn, félenken kipillogatni a nap. A felhős ég, a sűrű párás levegő még mindig esővel fenyeget.

Borzasztó tudósításokat közölnek a hírlapok az árvizekről, melyek az ország jelentékeny vidékein irtózatosan pusztítottak, s még most is folyvást pusztítanak. Erdélyben a Maros völgye, itt a Tisza felső vidéke irtózatosan el van árasztva. Egyes falvak szinte elsepertettek a föld színéről. Mérhetlen kár, kiheverhetlen csapás! De sokat szenvedett a bánáti alvidék is. Mintha a haragos gondviselés akarná, hogy ne csak magunk romboljuk magunkat, de segítsen rombolni a természet is.

Isten megígérte ugyan az *Ó Testamentomban*, hogy nem fog többé vízözönt bocsátani a földre. Úgy látszik, most már csak részletenként bocsátja ki.

Öt napot szándékozom most itt tölteni. A tátrai régi, megszokott nyári hűsölést próbálom így pótolgatni, én is csak részletenkint. Természetes, hogy itteni szórakozásom vagy gyönyörködésem fő tárgya most is csak a kertem. Pázsitos területén, gyümölcsfáim alatt szinte családom körében érzem magamat.

1913. július 17.

Csakugyan ránk zúdult tegnap délután öt óra tájban az iszonyú zápor. Félóránál tovább ontotta az ég csatornája. Szinte felhőszakadás-szerűleg, sűrűn egymást követő villámlással és csattogó mennydörgéssel. Hallom, hogy itt a községben két helyen leütött a villám, de gyújtás nélkül. A felhők még ma is keseregnék. Meg-megszűnve sűrű cseppekben esik. Nagy csapás a különben is elkésett s most kezdődő aratásra.

Kertemben a „Virginiai” rózsalma (nyári) rendkívüli, szín[te] bámulatos bőséggel hozza a szép gyümölcsöt. Meg van érve, sűrűn hulldogál. A fa alja mindig terítve. A túlterhelt ágak egymásra borultak, s itt-ott le is törtek. Most a tegnapi nagy zápor még inkább megviselte.

1913. július 19.

Itt mulatásom a mai – ötödik – nappal véget ér. A kellemetlen, esős időjárás nem engedte, hogy óhajtásom szerint örvendhessek itt időzésemnek. Még a szokott olvasgatásban sem találtam szórakozást. Várom a jobb jövőt. Pár óra múlva indulok.

Miskolc

1913. július 23.

A múlt héten öt napot Szentpéteren töltöttem. Mulatásomat zavarta a kellemetlen, esős, zivataros időjárás. Kertemben figyelmem és örömem tárgya volt különösen egy almafa, a „Virginiai” rózsalma. Törpefának volt ültetve sok évvel ezelőtt, de az ügyetlen kezelés miatt terjedelmes, nagy fává növekedett. Rakva volt most gyönyörűen kifejlett gyümölcscsel a legkisebb vesszőszerű hajlékony galyacskája is. Lehullott a nagy rész, de használható állapotban. Nyári gyümölcs lévén az egészet leszedtük. Sok véka telt volna belőle. Húgaimnak adtam. Hiszen mióta telepítettem ezt a gyümölcsöt, pénzbeli jövedelmet én abból soha egy fillért se vettem.

Huzamosabban időzve megunom ott magamat. Pedig most már nyáron által is csak az maradt számomra üdítő helyül vagy szórakozásul, amire itt Miskolcon mégiscsak több alkalom kínálkozik.

Tegnap a Vadászy Pali öcsémnél elköltött ebéd után kisétáltam az oda közel eső „deszkatemetőbe”, mely az ottlevő „Deszkatemplomról” nevezetik így. Rég nem jártam ott. Meglepett a csín és rend, melyet ebben a sírkertben az utóbbi időben foganatosítottak. Egyenes vonalban metszett s jól gondozott utak, fényesnél fényesebb, itt-ott valóban nagyméretű síremlékek. Ide temetkeznek a jobbmódú földműves gazdák. Mindegyik hamvait nagy márvány vagy gránit sírkő jelöli vasráccozattal körülvett sírhalmon. Egy-egy sírhalomnak ily vasráccozattal igenis nagy kerületet foglalnak. Valóságos pazarlás a területtel.

Olvasgattam a síremlékek feliratát. Egész serege azoknak, akiket én közelebről vagy távolabbról ismertem. Elfogott a mulandóság érzete. Az új sírhalmok itt többnyire a réges-rég elhunytak porai fölött emelkednek. Hosszú-hosszú évek után ezek a most fénylő síremlékek is porba omlanak. Senki sem fogja tudni, kiket rejtett a föld kebele. Kívált a Tiszántúl a reformátusok fejfájára vagy sírkövére legfelül ezeket a betűket szokás bevésni: *A. B. F. R. A.*, azaz „A Boldog Feltámadás Reménysége Alatt”. Igen. A feltámadás örökké folyamatban van a folytonos születés által.

Tovább időztem egy nagyon egyszerű – harsányi kő – síremlék előtt. A „Deszkatemplom” északi oldalánál mindjárt az első sorban van. Felirata ez: *Örök nyughelye Szücs János ügyvédnek. szül. 1809. aug. 31. m. b. 1878. aug. 31. Szücs Jánosné Zabary Juliánának m. b. 1865. szept. 13.*

75. kép. A sajszentszéki Lévay-síremlék

Kegyelettel, nagyrabecsüléssel emlékezem Szűcs Jánosról. Éveket töltöttem vele együtt Borsod vármegye szolgálatában. Ő főügyész, én főjegyző. Megszerettük, megbecsültük egymást. Tiszta fő, tiszta jellem. Szabadságharcunk alatt valami hadbíróság tagja volt, ezért néhány év fogságot szenvedett. Sokáig élt özvegy állapotban. Egy leánya volt, Karolina, később Vitányi B. neje. Elkövette azt a botrányt, hogy hatvankilenc éves korában nőül vett egy fiatal leányt, Ambrózy kisaszszonyt. A nő csakhamar elhunyt, ő pedig agylágyulásba esett. Így találta őt betegágyban az 1878. évi katasztrófális árvíz, s annak lett áldozata. Jobb sorsot érdemelt.

Miskolc

1913. július 29.

E hónap 24-én Szentpéterre rándultam ki egy napra.

Főleg amiatt mentem, hogy figyelemmel kísérem a sírköveink elkopott betűinek megaranyozását, melyet egy Miskolcra általam kirendelt munkás végzett. Néhány évvel ezelőtt szintén így gondoskodtam róla. Ha majd senki nem fog gondoskodni, átveszi azt is az enyészet, s a pezsgő élet folytatni fogja a maga útját a jeltelen hamvak felett.

Sok volt a betű: 222 (= kétszázhuszonkettő). Nem gondoltam annyinak. Tegnap fizettem itt az aranyozás árát, 20 fillérrel minden betűt, s a vasúti költséget: 45 koronát és 60 fillért. Annyi fizetni való szakad rám, részint előre látott, részint előre nem látott kiadás, hogy igazán gondot ad a kielégítés, kivált minthogy takarékpénztárban elhelyezett tőkécskémet csonkítani, hacsak elkerülhetem, nem akarnám.

A sírkő felirata ez:

Lévay Péter szül. 1803. febr. 9. m.h. 1892. jan. 30. és neje dobai Szabó Juliána szül. 1804. márcz. 22. m.h. 1892. jan. 7. A legjobb szülők és legjobb emberek.

*Az ég nekik jutalmul engedett
Egy hosszu, példás, boldog életet.
Lelkük is a mennybe
Kézen fogva szálla,
Hamvokat itt őrzí
A gyermeki hála.*

A sírkő feje márványpiramis. Annak idején Pestről hozattam. Úgy emlékszem, hogy az egész rendbehozás mintegy hatszáz forintomba került.

Olvasgatással töltöm a napokat. Legközelebb Petőfi *Összes költeményeit* olvastam el a millenniumi olcsó kiadásban. Minden nap olvastam belőle valamit, de mindent elolvastam. Mily csudálatos költői tehetség! Egy örökké lobogó, tűzhányó Vezuv. Egy mesés hárfa, mely minden érintésre megzendül a legváltozatosabb hangokon. Csupa eleven, ifjú élet, csupa igaz természet. Örökké hevítő tárgya a szerelem, a haza, a szabadság. Élete dicső végével gyakran ismételt jóslata és kívánsága teljesült. Szinte nem is írja, de ontja a költeményeket. A gondolattal törődik, nem a forma díszével. Nem mindig veszi figyelembe a ritmust. Sokszor prózai so-

rokat is eltűr. Dúsgazdag költészete nem áll csupa szemenszedett gyöngyökből, azok közt kavicsokat is találunk. Mély, finom érzések mellett számos nyersséget. A haza sorsán egy költőnk sem csüggött annyi hévvel, oly állandósággal. Versei híven tükrözik szellemét, egész egyéniségét, s talán viszhangozni is fogják „az időnek bércei: a századok”.

Most olvastam el újra Madách *Az ember tragédiáját*. Nehéz olvasmány. Sok benne az elvont elmélkedés. Nehézkes a nyelvezete, sokszor szinte bántólag ke-
rébe törött. Természetes könnyűség helyett erőltetés, sokszor homály. Az alakok szereplése is felkölti itt-ott a bíráló figyelmet. Hogy Lucifer Ádámot és Évát álomban az egész emberiség történetén keresztülvezeti és szemlélteti: nem meglepő, nem is új az az eredmény, hogy a jó és a rossz örök küzdelemben van egymással. A művet nem tudom háborítlan gyönyörrel végigolvasni.

1913. augusztus 10.

Negyedik napja vagyok itt az ápolónővel együtt. Csütörtökön, augusztus 7-én jöttem a déli vonattal. Csütörtökre virradó éjjel volt az a rettentő égi háború, mely nemcsak itt nálunk, de az ország számos más vidékén is pusztítást okozott. Egymást sűrűn követő, szinte földrázó menydörgések, villámlások, fellegszakadás-szerű, omló zápor. Nekünk a Bükk-hegység tódította az árvizet. A folyók és patakok túllépték medröket, s elárasztották partjaik mentén a területet. Sok helyen tönkrement minden a mezőkben. Elsodorta az ár a búzakereszteket, az összegyűjtött szénát, sok helyen házakat döntött le, sőt, mint hallom, embereket is magába nyelt. Itt is a kis Nyögő-patakunk csaknem a házam kapujáig áradt fel, ami sok-sok év óta nem történt.

Az *Ó Testamentum* szerint az özönvíz elmúltával megígérte az Isten, hogy özönvízzel többé nem fogja elborítani a világot, s az ígéret biztosító jelül rendelte a szivárványt. Úgy látszik, hogy az ígérettel összeférőnek tartja részletekben bocsátani ránk az özönvizet.

Kertemben a rendkívül dús termés súlyát nagyon nevelte a nagy esőzés. Kisebb-nagyobb ágak gyümölcsseik terhe alatt letörtek. Kifejlett, szép nagy almáim még mindig sűrűn hulldogálnak. Terítve volt a fák alatt. Szinte egy szekérre való szedett már fel a húgom. Rothadtakat [...] ugyanannyit öntöztek a Nyögő-patakba. De a fákon még most is elég maradt. Öröm is, bosszúság is egymásra borulva, föld felé csüggve látni a gyümölcsrel megrakott alma- és körtegallyakat. Úgy látom, hogy a rendkívül nagyra fejlődött almafák teljesen elnyomják már a közójök sűrűn ültetett törpe körtefácskákat. Vandalizmust kell rajtok elkövetnem.

Tegnap felgyalogoltam a hegyre megnézni sírkövünk betűinek általam megrendelt aranyozását. Elgondolkodtam a sír felett. Elfoglalta lelkemet néhány perc-re a múlt és a jövő.

Ma úgy terveztük, hogy népes családunk együtt fog mulatni azon az elragadó kilátással kínálkozó, gyönyörű hegytetőn a Vadász Pali pincéje előtt. Az új ráspiás hordó kifúrása lett volna az ünnepélyes összejövetel címe. Úgy látom, az idő megirigyelte, meggátolja. Elborult, bekесeredett. Szitálgat az eső. A tegnapi derült, szép, meleg napot hamar megsokallta. Csak nem akar bedugulni az ég csatornája.

1913. augusztus 11.

Nehezen akarja magát megemberelni az idő. Ma már legalább most délig tiszta, csendes, napfényes derűvel kedveskedik. De még most is jelei vannak esőre való hajlandóságának.

A tegnapi és tegnapelőtti hírlapok elolvasásán kívül kertemmel is foglalkoztam. Támasztékot helyeztünk az alma- és körtefák gyümölcsrel igen megrakott, gyenge ágai alá, melyeket szinte a földre húzott már az áldás nagy terhe... Áldozat gyümölcsfáim! Van-e jó dolgotok, hogy számomra tartogatott túlságos készségekkel magatokat összetörtek? Ha most a termés ezen özönén a napsütött oldalról végigtekintek, szinte csökkenni érzem a fák sűrű ültetése miatti bosszankodást. Ha így marad, talán el se tudnám helyezni a termést, ha számos hűgaim nem könnyítenék meg az elhelyezést.

Tíz-tizenkét nap múlva ismét itt leszek. Most figyelemmel kell kísérem az éredést. Némelyik fán már most is zsendülni kezd. Sajnos, hogy magamnak csaknem teljesen tartózkodnom kell a nyers gyümölcs élvezésétől, amit régebben annyira szerettem.

Délután az öt órai vonattal visszatérek Miskolcra. Az itt töltött néhány napom, ami a szellemi foglalkozást illeti, teljesen üres volt. Egy vagy más tárgyat, amely eszemben forgott, szóba vagy formába önteni nem bírtam. Kísértették képzelődésemet a most mindenféle pusztító rettenetes árvizek; de csak ez a két sorcska pattant ki belőle:

Ingadozik hitünk, eszünk:

Uram! segíts, mert elveszünk.

Miskolc

1913. augusztus 15.

Legközelebb öt napot Szentpéteren töltöttem. Figyelmemet, szórakozásomat leginkább a kertcském foglalta le. Volt benne elég szomorkodni és elég gyönyörködni való: a gyümölcs terhe alatt letört nagy gallyak, a tenger sok lehullott alma, néhány kivesző nagy fa, az elnyomott, többnyire terméketlen törpéfák, aztán a dúsán megrakott körtefák, még mindig eléggé sok megmaradt alma, néhány szépen virító rózsza, a zöld pázsit a fák előtt. De alig volt jó napunk. A folyvást borús, esős idő nem akart engedni.

Ottlétem alatt mindig jegyezgetek valamit. Így most már kétféle is történik a *Szentpéteri üres fészekkel* foglalkozás: itt Miskolcon is, Szentpéteren is.

Kegyetlen, szinte ijesztőleg kegyetlen ez az időjárás. Kánikula napjait élénk, s benne vagyunk a legkomolyabb őszben. A levegő lehűlt. Napfényt alig látunk. Az eső folyvást szakad, csak néha szünetel, szinte csak pihen. Most is, mikor e sorokat írom, sűrűn szitálva esik. Így volt tegnap egész nap, s mára virradóra egész éjszaka. A vízáradások nyomai megyénkben is csaknem mindenütt láthatók. Nagy károk mindenfelé. Az aratás eredménye megromlott, sok helyen részben megsemmisült. Apám negyvenhat évig minden évben jegyezte az időjárást, de ilyen nyárról soha nem emlékezik. Ínséges esztendőnek néz elébe az ország legtöbb vidéke.

Miskolc

1913. augusztus 19.

Szent István király ünnepnapja van. A boltok bezárva. De vannak olyanok is, akik nem ünnepelnek. A kegyeletes szent emlék nem általános. Az idő délelőtt jóra fordulónak látszó, derűs, meleg volt, de délután egy óra tájban ismét megeredt az eső, s csakhamar erős villámlás és menydörgés között viharos zápor tört ki, s ömlött szinte két egész óráig. Az Avas alatt a szűk Templom utcán, ahol éppen ebéden voltam, egyszerre szinte romboló piszkos áradatként zúgott végig. Megdagasztotta a Szinva vizét, s növelte a határt elborítva tartó nagy vízáradást.

Tegnap Szentpéteren voltam. Rendkívül kedvező, szép, meleg, nyári idő volt. Kitartott egész nap. Csudálkozva láttam a roppant árvizet, mely az egész szentpéteri határt elborította. A Sajó bal partján egy tenger az egész vidék. A búzakeresztek, a szénaboglyák úsznak, az aratatlan részekben pedig csak a kalászkok látszanak ki. Pár nappal ezelőtt jött meg a felvidékről a nagy áradás. Miskolc felé közelítve a jobb parton is kiöntött. A lapályos részek tele vannak.

Otthon létemben leszedtem az „Angulemi herc[eg]nő” körtét. Teljesen megsárgult, bár még nem tökéletesen érett. Elég termést adott. Leszedtem a „Herceg” almát is, mely szintén sárga és nem egészen érett volt, de nagyon hullott, s nem akartam, hogy mind lehulljon. Levettem tizenkét gyönyörű nagy almát, a „Hohenzoller” nevű szintén azon okból, valamint a „Clapp kedvence” nevű körtéből a még megmaradt néhány darabot. – A körtefák eddig még hulladás nélkül tartják nagy termésöket.

Nagy riadást okozott itt Miskolcon a legközelebbi napokban, hogy a nagy költséggel létesített s most már működésben levő vízvezeték sűrű, sárgás, iszapos vizet szolgáltatott. A folytonos nagy esőzéseknek tulajdonítják. De a tizennyolchúsz méter mélységű nagy kút, mely a vizet szolgáltatja, mint zavarodhatott meg ily nagymértékben? A föld mélyében levő forrásnak kellett változást szenvednie. Nem tudom, vajon a meszes, meleg Tapolca-források közvetlen közelében való elhelyezkedés a vizenyős területen már maga nincs-e befolyással a meglepő elváltozásra? Nagyon megrendül így a bizodalom a nagy fontosságú közmű iránt. Mert ha ez most megtörtént, máskor is megtörténhetik.

Miskolc

1913. augusztus 29.

A mai helybeli lapok szerint a vízvezeték baját tegnap megvizsgálta két miniszteri szakértő kiküldött. A baj, a víz-zavarodás okát abban találták, hogy a tartós, zivataros esőzés a környező bércek repedései között lehatolt a víz mélyforrásaiba, feloldotta a meszes réteget, s így tette zavarossá a vizet. A tisztulásra idő kell. A víz nem tartalmaz az egészségre ártalmas részeket. A zavarodás a mostanihoz hasonló időjárás mellett máskor is, többször is bekövetkezhetik. Akkor szűrőkészülékről kell gondoskodni és új kiegészítő kútról a Sajó mellett.

No, ez ugyan megnyugtató, szép szakértői tanács!

Leszedtük tegnap szentpéteri kertemben a „csíkos Vilmos” körtét. Sátorserű, gyönyörű nagy fája úgy meg volt rakva áldással, hogy több már alig fért volna

rá. Nem volt még tökéletesen érett, csak úgy félig-meddig. Közbe egyes darabok már puhulni kezdtek. De a jó szomszédok már dézsmálni kezdtek, s kertfelügyelőm félt a jövőtől, és leszedte. Jól is tette. Az utóéredés lassankint használhatóvá teszi valamennyit. Ez is kevésbé tökéletes, mint az idén minden gyümölcs. A nagy sokaság miatt nem is fejlődhetett ki teljesen.

Körtefáim, csekély kivétellel, rendkívül nagy termést hoztak. Egypárról csudálatosan lerohadt az utolsóig a gyümölcs. Almafáim is többnyire lehullatták. Most már csak a jövő héten szándékozom oda több napra. Tegnap egyedül voltam. Egy almafám termésében igen gyönyörködtem.

1913. szeptember 8.

Most is jó hosszú időt töltök itt. Ma ötödik napja, hogy itt vagyok, azaz vagyunk. Részünk volt két nap folyvást tartó sűrű esőben, mely az eddig tett károkat sok helyen szaporította.

Ma Kisasszony napja van. Úgy tartják, hogy akkor már vagy az ehhez közel levő napokban a téli gyümölcsöt is leszedhetni a fáról. De igazabban minden gyümölcsöt csak akkor kell leszedni, ha arra már alkalmas. Példa az én „csikos Vilmos” körtém, melyet a múlt napokban – két hete sincs – félig-meddig sem éretten leszedtünk: mai napig mind elrothadt. Féltő, hogy így járok többi gyümölcsimmal is, melyek között egy-egy darab a fáján rohad, sőt egypár körtefáról így elveszve csaknem mind lehullt. Így vagyok az almával is. [...] Ma egypár almafáról leszedtem.

Ezelőtt pár nappal a Losoncon állomásozó tüzérkatonának vonultak ide gyakorlat közben Kassa felől érkezve éppen a nagy esőzésben. Pihenőt tartottak itt két nap. Palinál volt szállva Marton főhadnagy, egy derék, nyájas székely, református fiatalember. Az egész családot velem együtt lefényképezte. Hozzám is ellátogatott. Azt mondta, örül, hogy láthatott, mert ő régóta tudja, hogy én itt élek.

Holnap reggel vissza. Néhány nap múlva ismét itt leszek sok-sok gyümölcsöm miatt, melynek elhelyezése aggaszt.

1913. szeptember 16.

Azt hittem, hogy a mai napon már csaknem mindenik fáról leszedhetem a gyümölcsöt. Azért jöttem ide tegnap néhány napi időzésre. Azonban úgy látom, még legalább tíz-tizenkét napot vagy talán többet is várnom kell, s csak október első hetében végezhetek.

Kegyetlen ez a szünni nem akaró vizes időjárás. Utolsó ittlétem óta ismét igen-igen nagy áradás volt itt, mely az előbbit sokkal meghaladta. A Nyögő-patak szörnyen kiáradt. Hidakat rombolt, gerendákat sodrott magával, s ismét behatolt az én kertembe. A ház alatti pincékbe itt is, s mint hallom, vidéken is felfakadt a víz. Ha kihordták, újra előjött a föld árja.

Mindenfelé ismét árvizekről, viharokról, villámütésekről értesítenek. A szőlők legtöbb helyen tönkrementek a folytonos eső és peronoszpóra miatt. Szántani, vetni nem lehet. A kapásnövények semmivé lettek. A legszükségesebb élelmiszerek a kenyeret adó búzával együtt igen sok helyen megsemmisültek.

Hol van a köz jótékony segítségének csak oly mértéke is, mely a helyenként rettenetes nyomort csak némileg enyhítse is? Ehhez járul szerencsétlen hazánk megbomlott társadalmi és politikai helyzete. Fog-e ezen segíteni a gróf Andrássy Gyula által tegnapelőtt megalakított, úgynevezett „országos alkotmánypárt”, melynek programja tele van honbaldogító ígéretekkel és ábrándokkal? Kötve hiszem. Saját dicsőítő lapja, „Az Est” maga mondja, hogy az a program legnagyobb részben – illúzió.

Ma elláttam magamat téli fűtésre egy szekér száraz fiatal cserfával. Talán megengedtetik még felhasználnom. Amiért máskor öt-hat koronát fizettem, most tizet kellett. Valósággal csak úgy olvad tőlem a pénz. Nemigen félhetek ugyan, hogy az előttem álló, bizonyosan rövid idő alatt nagyobb szükségét lássak. El kell túrnöm, mert senkinek nem vagyok érte felelős, ha talán majd nemsokára megta-
karított tőkepénzecsémhez kell folyamodnom. Nem szívesen teszem, de magamért teszem.

Miskolc

1913. szeptember 27.

E hónap 23–26. napjait, négy napot Szentpéteren töltöttem gyönyörű, őszi, napos, meleg időben. Arra használtam, amiért odamentem: betakarítottam gyümölcssterméselem legnagyobb részét. Csudálatos bőséggel áldott meg az Isten, olyannal, aminőt még sohase nyertem. Alma- és körtefáim szinte roskadoztak az áldás terhe alatt. Egy almafámról kifejlett, nagy gyümölcs hat-hét vékányi került. Egy másikról annál is jóval több. Nagy gondot adott nemcsak a leszedés, de sokkal inkább az elhelyezés. Ott helyben falusi vevőknek eladtam tíz tetés-véka almát két koronájával. Sok almát és körtét ott helyeztem el a szobában és a konyha földjén. Sokat, gyönyörű válogatott példányokat ide Miskolcra szállítottam a magam fogyasztására, ha a tökéletlenség, a rothadás meghagyna még belőle valamit télre. Bőven elláttam Szentpéteren unokahúgaim is úgy, mint még soha.

Ez az első eset, hogy kertem terméséből pénzhez jutottam. Éppen annyi pénzhez, amennyibe a gyümölcsrel való bajlódás került. A termés ily dús volta most is enyhítette némileg azt az önszemrehányást, mely a fák sűrű ültetése miatt mindig mozog bennem. Isten különös ajándékának tekintem, hogy életem vége felé ezen a téren is ily kitüntetéssel gondoskodik rólam. Érzem az ő áldó kezét, mint egész életemben éreztem. Ezzel az érzéssel haladok hosszú utam közeli vége felé.

Még egyszer, a jövő hét utolján ki fogok látogatni Szentpéterre. Néhány fámon még rajta hagytam a gyümölcsöt, azt takarítom le, s azzal aztán hálásan veszek búcsút az én kerti gyermekeimtől, az én családomtól, mely irántok táplált szeretetemet és gondosságomat ily szépen jutalmazta.

Úgy látszik, a folytonos viharos, romboló esőzést, vízáradásokat maga az Isten is megsokallta. Szép, derült, meleg őszi napjaink kezdenek jární. Valamit, bár elkésve, talán segítenek a megmaradt terményeken, érlelik az érlelni valókat. De az okozott pusztulást és kárt már jóvá nem teszik, s nem pótolják a tökéletlenséget, melyet minden eddig kézhez vett terményeken is a nap érlelő melegének folytonos hiánya okozott.

1913. október 3.

Az is baj, ha van az embernek valamije; az is, ha semmije sincs. Amazzal együtt jár a gond, emezzel a szorongató szükség érzete. Most is azért vagyok itt, hogy rendkívül gazdag gyümölcsstermésém elhelyezése körül fáradozzam. Itt sem tudom alkalmasan elhelyezni, Miskolcon sem. Elárúsítani sem bírom. Eddig körülbelül tizennégy tetés-véka almának és körtének akadt vevője. 32 koronát 40 fillért. Nem tudom, Miskolcon majd mi sors vár reá. Holnap reggel odaszállítom. Ilyen esztendőm, mióta a kertemet telepíteni kezdettem 1893-ban, soha nem volt, életemben talán már soha nem is lesz.

A bajlakodás vette ki sodrából az én régi lakómat, a szorgalmas Nahóczkynét is. Visszagondolva a körültem kötelezettségszerűleg teljesített szolgálatra, vagyis nem gondolva meg a kötelezettséget, a jövő Szent György-napra felmondotta nekem a szállást, melyet 1889-óta bírnak. Azt hiszem, csak fellobbanva jött elkeseredés. Amennyi jóval vagyok és voltam irántok, azzal az a fellobbanás nagy ellentétben áll. Szállásokért a valódi árnak felét sem kérem tőlek. Nem duzzogó elégedetlenséget, de hálát vártam és érdemeltem volna. Vagy igaz volna, hogy akkor vesz meg az eb, mikor legjobb dolga van?

Ezekben a napokban, a múlt héten itt voltomkor is, most is, képtelen vagyok szellemi foglalkozásra, még az olvasásra is. Most teljesen ki van fosztva és ürítve a kertem. Gyümölcsfáim megkönnyebbültek a nagy istenáldás terhétől. Nyugodtan várják a hosszú, téli pihenést. Én sem tudom, mikor látom őket újra. De látni fogom, ha élek.

Miskolc

1913. október 7.

Csakugyan teljesen bevégeztem Szentpéteren a gazdag gyümölcsszüretet. Nagy szekérrel hoztam be ide Miskolcra, amit lehet: eltartani; amit lehet: elárúsítani. A teljesen kifosztott gyümölcsfák nyugodtan várhatják a téli álmot s az én további gondoskodásomat. A nagy áldásból mindazokat bőven részesítettem itt is, Szentpéteren is, akik hozzám közelebb állanak.

Egyiket-másikat köztök kisebb-nagyobb pénzadománnyal is gyakran segítem. A gyakori apró segély is sokra megy, ha így az év vége felé vagy végén összszámítjuk. Tegnap megtettem az összszámítást egyik ily aprólékos gyámoltásával egyik szegény, árva leányka-rokonomnak. Az év végén rá fog menni háromszáz koronára. Ez az eredmény mégis egy kis vigyázatra serkent éppen most, mikor a rám szakadt beteges állapot oly nem várt nagy mértékben veszi igénybe szerény financiámat.

Ma levelet vettem Voinovich Gézától. Igaz, hogy a „Kisfaludy Társaság” elfogadta azt az ő tervét, hogy a társaság már a jövő évre egy „Auróra” című évi almanachot adjon, melyben a jobb írók már megjelent, de kötetbe nem foglalt művei adassanak ki az olvasóközönség jobb ízlésének ébresztése és támogatása végett évről évre. – Szerencsés ötlet már a régi reminiszcenciák miatt is. Bár célját érné az irodalom, különösen a költői irodalom legújabb aberrációja és zsidó áramlása ellenében! Mint írja, tőlem két költeményt, az *Aratás* és a *Hangya és fülemüle* címűeket venné fel az almanachba.

A gyönyörű, meleg őszi napok, úgy látszik, kitaranak a gazdák és nem gazdák nagy örömére. A szőlőbirtokosok remélni kezdik, hogy a megmaradt igen kevés termés[ből] talán valamivel jobb bort fognak szűrni a tavalyi csigernél.

Miskolc

1913. október 19.

Ötödik napja, hogy rosszulétem miatt többnyire a szobában kell tartózkodnom. Tegnap voltam először kinn a gyönyörű, meleg, napos időben. Néhány nappal ezelőtt meghűltem, a gyomromat is elrontottam. Következett egy kis láz, tartós diarrea és étvágytalanság. Nehezen bírok magamhoz térni. Rendkívül gyöngé vagyok. Az elnyűtt szervezetben nincs meg többé a könnyen visszapotló erő.

El kellett maradnom a szüretekről mind itt Miskolcon, mind Szentpéteren. Mennyire szerettem volna pedig még egyszer élvezni a természetet és a társaságot azokon a szép, magas, derűs hegyeken! A nap éppen most tiszta, nyári meleggel kedveskedik, mintha pótolni akarná eddigi folytonos rideg, hideg viseletét. Mennyi kedves emlék nyílt volna meg lelkemben a szeretett egyénekről, eseményekről, régi benyomásaimról! Hiába! Itt van a lemondás ideje, megnyugvással kell kezünkben tartanunk az elmúlt és kiűritett édes örömek üres poharát.

Mostoha volt ez az esztendő a szőlőhegyeken is. Sok helyen csaknem az egész termés elpusztult. A szüret csak itt-ott mutat valami kis eredményt, azt is rossz minőségűt. Sehoh annyit, hogy legalább a munkáltatási költség nagyobb részét pótolhatná.

E napokban itt mulat egyik unokahúgom, Vadász Emike, Csernák Béla furta lelkész felesége. Legkisebb fiát is magával hozta. Örömet szerzett nekem látogatásával. Elbeszélgetetek vele a múlttól és a jelenről. Örülök szép családi életök[nek], nem dús, de tűrhető elhelyezkedésöknek. Három szép, egészséges gyermek: két fiúcska, egy leányka; nem gazdag, de sok tekintetben megnyugtató parókia, melyet kívánatosná tesz az értelmes református hívek buzgósága és szeretete. Meg lehet ott élni okosan, bölcsen, szinte boldogan. Egyszerűség, takarékoság!

Miskolc

1913. október 20.

Tegnap meglátogattak engem a kassai „Közmívelődési Egylet” vagy a „Kazin-czy Kör” tagjai Balogh Bertalan, a mi elnökünk vezetése alatt. Ők most, viszonozva a mi „K.m. Egyletünk” látogatását, ünnepélyes előadás végett jöttek ide. Vezérök vagy igazgatójok egy szép rózsabokrétát nyújtott át nekem azzal a néhány rövid szóval, hogy ők engem csak látni és üdvözölni akartak.

Megköszöntem szíves megemlékezésöket, de bizony nem a legjobb egészségi állapotban. Egy teljes hét óta alig léphettem ki a szobából. Elővett egy szűnni nem akaró diarrea, mely éjjel sem hagy nyugtot, továbbá valami kis meghűlés és étvágytalanság. Nagy baj, hogy az én urológus specialista orvosom, úgy látszik, legkevésbé sincs otthon az egyéb belső bajok orvoslásában. Így neki én a drága évi kétszáz koronáért ugyancsak kevés hasznát vehetem. Most az én állandó bajomra nézve, amint az folyvást áll, reá semmi szükségem nincs. Az ápolónő mindent pontosan és ügyesen elvégez körültem.

Remek, szép, meleg napjaink vannak folyvást. Élvezetes különösen a most szüretelőkre nézve. A szentpéteriek is most rajzanak körülte azon a gyönyörű hegyen.

Csak nem akar vége szakadni családunkban az aggodalomkeltő eseményeknek. Emike húgom tegnap kiutazott innen a szentpéteri szüretre. Ma levél érkezik Bélától, a férjétől, hogy haladék nélkül azonnal siessen haza, mert ő aggasztólag lázas beteg lett, ami annyival fenyegetőbb, mert a faluban a tifusz uralkodik s szerdi áldozatait. – Innen mindjárt sürgöny ment Szentpéterre.

1913. november 1.

Mily gyönyörű, fényes, derült, meleg őszi napok! Szebbeket már kívánni sem lehet. Mintha csak kárpótolni akarna az időjárás előbbi tartós, zord, kellemetlen magatartásáért. Ez a kellemes őszi nap hozott ide. Ma negyedik napja szívom itt az üdítő, friss levegőt. Üdítenek engem magok az itt körültem lengő régi emlékek. Gyönyörködtet őszi hangulatot öltött kertescském, melyben a megsárgult falombok sűrűn hulldogálnak a földre, s készítik a helyet az újra fakadó rügyeknek, s ébresztgetik reményemet az új viruláshoz.

Elvégeztem itt, ami szándékom volt. Lehetőleg rendbe hoztam a sűrűség miatt előállott rendetlenséget. Vandalizmust kellett elkövetnem számos gyümölcsfán. Le kellett vagdalmom, bizony fájdalmas érzéssel, sok nagy élő gallyat és ágakat, hogy levegőt és világosságot adjak a szomszédos fáknak. Egypár kiszáradt nagyot eltávolítottam, egypár kisebbet átültettem. Rózsáimat is (tizenhét szálas, tizenhárom törpe) elrendeztem. Várják a téli nyugalomra való eltemetést. Most már nyugodtan gondolok az én „kis uradalmamra”. Csak gondolnom kell rá, nem vele bajlódnom.

Itt a szerető rokonok társaságában kedves órákat töltök. Egészségem, étvágyam is annyira tűrhető, hogy nem zavarja jó érzésemet. De mindnyájunkra nézve nagyon kellemetlen, sőt aggasztó látvány Irma húgom állapota, akit szinte a kétség örvénye felé sodor folytonos mély keserve és önkínzó, ideges vergődése Juliska testvérenek gyöngélkedése felett. Ismételt operáció után javulva jött vissza nemrég Budapestről. Orvos, nem orvos szemmel látja rajta a biztos javulást, de Irmanak mindez semmi. Ő kiirthatlanul azzal gyötri magát: hátha mégis bekövetkezik a veszedelem. Nem használ neki, nem nyugtatja se az okos tanács, se a vallás szózata, se az orvosok biztatása. Nincs akarata. Elvesztette az önuralmát. Csak az időben kell bízunk, mely nemcsak örömeinket, de fájdalmainkat is előbb-utóbb megőrli.

Ma halottak napja van. Koszorúkkal s a katolikusok este a sírok kivilágításával ünneplik ma a halottak emlékezetét. Szép külső látvány, a szemnek tetsző kegyeletes cselekedet. Önmaga jóleső örömeire vagy megnyugtatóására cselekszi az ember. Mert a halottért, aki már nincs, ugyan mit is tehetne? Hogy is hihetné, hogy eltűnt kedvesei örömmel szemlélnék poraik fölött azokat a koszorúkat és lobogó mécsket?

Szép és jó ez a nap azoknak, akiket legalább egyszer emlékeztetni kell az elköltözöttekre; már-már divatos versennyé is tette ezt a kegyeletet a közhasználat. Nekem nincs rá szükségem. Nekem a szó teljes értelmében minden nap halottak napja van. Folyvást emlékezem.

E gyönyörű időben még a holnapot napot töltöttem itt. Ilyen apró, kedves kirándulás kárpótolja némileg a már nélkülözni kellő tátrai nagy kirándulást.

1913. november 2.

Nemigen van idejegyezni valóm, minthogy a gyönyörű idő változni kezd. Elégli a barátságot. Reggelenként Londonba illő sűrű köd borul a vidékre, melyet a vele küzdő nap csak dél felé bír eloszlatni. Attól kezdve aztán derült, fényes idő vigasztal. Az esték csillagosak és hűvösek. Reggel a ködös levegőben, bőséges harmatban úszik kertem üde zöld pázsitja. A fákról a levél nem is hull, de omlik.

Ma délben Irmánál nagy családi ebéd volt. Fiai, menyei, unokái mindnyájan ott voltak, s mi is távolabbiak néhányan. Senkinek asztalánál nem találok én oly ízes táplálékot, mint az övéknél. Nem csak az anyag van meg hozzá, de készítéséhez a jó magyaros ízlés is. Az élet élvezetéhez mindez bizony lényeges kellék.

Az itt töltött öt napot, nyavalyás állapotomban, a kellemesek közé számíthatom. Nem a régi jók, csak éppen azoknak visszatérő emlékei.

Miskolc

1913. november 5.

Gyönyörű öt napot töltöttem Szentpéteren október 29-étől november 3-áig. A legszebb, napfényes, meleg őszi napok jártak. Kellemes órákat élveztem, kedvtelve sétálgattam gyümölcsfáim („gyermekeim”) társaságában. A tarka, színes lombok sűrűn hullongtak már, de ez az őszi búskomoly hangulat jólesett a merengő léleknek. Szorgalmasan foglalkoztam a rendbe hozással. Gyümölcs- és rózsafáimat tetszésem szerinti állapotba helyeztem. Tavaszig pihenhet a rájuk fordítandó gond.

Sokszor van alkalmam tapasztalni, hogy az én nagyon is szűk körű dalolásom különböző körökben némi hatást tesz. Legalább észreveszik. Gyakran fordulnak hozzám, kivált nők, „autogrammért” vagy emléksorokért. Legközelebb egy bácskai leányka írt nekem ilyenért néhány hízelgő, kedves sort. Ezt írtam lapjára hirtelenében s küldöttem el neki:

*Az álom és a szerelem
Iker-testvér, úgy képzelm.
Gyönyörködünk vagy szenvedünk,
Mindkettőből felébredünk.*

Ma pedig Debrecenből [...] Tóth Kálmántól kaptam két nyomtatott lapon két verset, melyet rólam írt az 1911. nov. 19-ei Kisfaludy-emlékünnepegy alkalmából. Túlságosan jószívű és magasztaló. Értékesebb előttem maga a jóindulat és érzélem, mint annak kifejezése. Azonnal megköszöntem a megemlékezést ennek a rendkívül szorgalmas, érdemes írónak.

Ma vettem a budapesti ref. teológiai akadémia által kiadott gyászlapot a genfi francia híres ref. író, Claparède Sándor haláláról, aki budapesti látogatásán f. év nov 5-én hirtelen elhunyt. Nagyon szerette hazánkat, egyházunkat. Sok szépet és jót írt rólunk. Támogatta érdekeinket Genfben. Tagja volt „Akadémiánknak”.

Neje magyar leány volt. B. pesten halt meg tavaly. Talán férje is meghalni jött ide őhöz.

Miskolc

1913. november 18.

Ma töltöm be életem nyolcvannyolcadik évét. Ezt a kort érte édesanyám is – ezzel bevégezte. Apám még egy évet élt azután. Isten különös kegyelme segített engem az ő nyomaikba lépni. Nem tudom, megadja-e még azt az egy évet is, hogy egészen beteljék rajtam az ő mértékek.

Talán nem is kellene már megjelölni vagy számon tartani az évforduló-napot ily magas korban, az élet vége felé. Az elköltözés gondolatával foglal el bennünket. Jobb volna egyforma nyugalommal nézni az elsiető napokat, mint patak partján nézzük az egymást kergető hullámokat. Az ilyen évfordulóval önkéntelen is foglalkoztatja lelkünket a múlt, a jelen, a jövő. Nekem a múltban alig van megbánni valóm, a jelenben alig valami panaszom, a jövőben ma kevés a remény. Kevés a jelenben is.

Régebben számos rokon, barát, ismerős észrevette ezt a napot. Elhalmoztak a szeretet és megemlékezés jeleivel. Most, legalább a mai nap, csaknem elfeledtek. A pezsgő élet siet a maga útján. Aki vele együtt nem siet, az elmarad, s feledésbe megy.

Ma reggel orvosom üdvözölt, szinte váratlanul, két szál fejér rózsával és fejér szegfűvel. És Budapestről kaptam egy rendkívül szép nagy virágcsokrot P.-né L. Fannitól, aki bizonytalán ifjúkorunk ábrándjait, álmait küldi nekem a virágok közé rejtve. Még egy itt élő szerencsétlen húgocskám és csak környezetem vette észre ezt a napot.

Nem mondom, hogy bárkitől jól is nem esik a figyelem és megemlékezés, de ha teljesen elmaradna is, megnyugtatónak és természetesnek találom.

1913. november 23.

Jelentgetni kezdi magát a tél. Eddig sok szép őszi nappal kedveskedett az időjárás. Tegnap már zord, ködös, fagyos volt csaknem az egész nap. Ma reggel még fagyosabb, 6-7 fok a fagypont alatt, de tiszta, napfényes, zúzmarás. Kertemben a fák vékony gallyai szinte csonttá fagyva s dérral bevonva meredeznek felém. Ott minden csendes, mozdulatlan, üres és pihentető álomban szunnyadó. Mégis gyakran kisétálok oda rövid néhány pillanatra, végigtekintetem gyümölcsfáimat, s elgondolkozom.

Tegnapelőtt jöttem vagy jöttünk ide, mert ápoló nélkül egy nappalnál többre már ki nem vonulhatok. Csak éppen azért jöttem, hogy itt legyen kevés ideig: ezt a levegőt szívjam, ezt a kis „fészket” lakjam. Egy előbb írott rövid versecskémet toldoztam-foltoztam itt össze, melyben azt zengedezem, hogy régen elköltözött édesanyám borongó alakja jelenik meg nálam november 18-án, születésem nyolcvannyolcadik fordulóján, melyen az ő életének évszórát éppen betöltöttem.

Betegségem, az én állandó bajom kínosan háborog egy idő óta. Nappal is gyakran kínoz. Nem tudom kitalálni, mivel okozhattam. Ez aztán itt családi kör-

ben szokott mulatásaimat is nyugtalanná, kellemetlenné teszi. Ott is akadnak kezembe hírlapok, figyelemmel kísérhetem szerencsétlen politikai viszonyainkat. Az ellenzék ádáz küzdelme céljában és eszközeiben igen alantjáró, szinte förtelmes, szinte erkölcsstelen. Sárral, piszokkal dolgozik, gondolva, hogy „semper aliquid haeret”. Isteni gondviselés, hogy Tisza ingadozás nélkül, fel nem tartóztatva halad a maga útján.

Ha holnap reggel búcsút veszek innen, már talán majd csak Karácsonykor látogatok ide ismét. Vagy talán december folyamán megragad még egyszer a honvágy vagy helyesebben a fészekvágy, s újra idetoppanok.

Miskolc

1913. november 27.

A gyönyörű őszi napok után, melyek közt az utolsók már bár többnyire derült naposak, de télies hidegek voltak, ma délelőtt esett az első hó. Egyszerre sűrű fejr lepel borította a vidéket. Kezd, úgy látszik, rendes kerékvágásba visszazökkenni az időjárás. Rendes tél lesz, mikor annak kell és illik lennie. A nyár nem előlegezi az őszt, a tavasz a nyarat, s talán el fogjuk kerülni a katasztrófákat is, minőkkel a folyó esztendő eléggé meglátogatott bennünket.

Néhány szép napot töltöttem legközelebb Szentpéteren a megszokott szíves családi körben azokkal a kegyeletes érzelmekkel, melyek mindig felújulnak bennem, valahányszor ottani kis „fészkeembe” kiszállok. Kertemben is kezdették már téli, merev álmukat aludni a gyümölcsfák. Komolyan andalogva, képzelegve sétálgattam köztök. Már előbb rendbe hoztam ott mindent, amit szükségesnek gondoltam. A fák töveit nem lehetett kitanýérozni a talaj szárazsága miatt.

Több nap óta megváltozott az egészségi állapotom. Szinte két hete már. Nem akar feltisztulni a megzavarodott vizelet, s ez nappal, kivált estefelé sokszor nyugtalanító, fájdalmas ingerrel jár, éjjelenként pedig erősebb gyötördéssel. Emiatt meg kellett szüntetnem azt a megszokott, jóltevő gyakorlatot is, mely szerint az időt estvéli hat órától nyolcig a „Nemzeti Kaszinóban” töltöttem, s ott szórakozhattam. Itthon a szobában ez a legunalmasabb. Az örökös olvasgatás is terhemre van akkor, s ez a néma, szótalan egyedüllét is szinte fojtó légkörrel nehezedik rám, míg végre nagy nehezen elérkezik a szabadulás órája, a kilenc óra, midőn a szűkséges elbánás után a párnámra dülök, s nyugtató álom helyett várom a kimaradhatlan háborgatásokat és fájdalmakat.

E pillanatban veszem a „Pesti Napló” szerkesztőjének levelét, melyben a lap karácsonyi ünnepi számára arcképetem kéri s rövid cikket, emlékezést a lap keletkezése-kori (1850) irodalmi viszonyokról, midőn a lapnak én is belső munkatársa voltam 1850–1852. júliusig. – Valami rossz arcképet küldhetek, de följegyzésre méltó visszaemlékezéseim, egyéni vonásúak, nincsenek. Az azon időbeli irodalmi viszonyok pedig sok oldalról megvilágítva ismeretesek már. Ötven-hatvan év után alig marad az élményekből valami emlék oly ember fejében, aki nem kíséri különös figyelemmel s nem jegyezgeti a körülte folyó élet különböző eseményeit.

Miskolc

1913. november 30.

Most éppen, midőn e sorokat írom, fényes jubiláris ünnepély van folyamatban Budapesten az „Akadémia” palotájában. Kiss József, az ismert költő most töltötte be életének hetvenedik esztendejét. Őt ünnepli ebből az alkalomból a „Petőfi Társaság”. Csaknem az egész hírlapirodalom megmozdult és veri a nagydobot már hetek óta, hogy minél fényesebbé, szinte országossá tegye az ünneplést, s az addig elmaradt igazságot és méltánylást kiszolgáltassa a most élők közt „legnagyobb magyar költőnek”.

Közrejátszanak a zajos és fényes ünneplés ily nagymérvű létrehozásában Kiss József tagadhatlan költői értékén kívül az ő héber volta is. Azok, akik a nagydobot verték és a trombitát harsogtatták, jórészt hitsorsosi lelkesedésből tették. Szinte visszahatása volt ez a mellőzésnek, melyben Kiss József költői munkássága több oldalról részesült. Nem méltányolta eléggé az irodalom. Nem vett róla tudomást sem az „Akadémia”, sem a „Kisfaludy Társaság”. Költészete nagyon is héber színezetű és tartalmú. Nemzeti magyar szellem és érzés hiányzik belőle. Nemigen hatott előnyösen társadalmi helyzete, sorsa, egyénisége. Mindezt érezve nem röstelt emiatt olykor nyíltan is panaszkodni.

Most egyszerre kitarult előtte a bőség tömlője. Képzelem, hogy bálványozásig ünneplik, körülrajongják, s fülét és szemét eltöltik a dicsőítéssel. A belügyminiszter hízelgő levélben nyilvánította neki, hogy arcképét lefesteti az országos képtár számára, hogy ő is, a „nagy ember”, helyet foglaljon ott a nagy emberek sorában. – De tegyünk félre minden egyebet. Őszintén örülhetünk annak, hogy a közönség részvétét, szinte hódolatát az irodalom és a költészet iránt ennyire föl lehet néha ébreszteni.

Nem tudom, nem volt-e egy kis versenymozgató titkos erő is: megmutatni, hogy a „Petőfi Társaság” sokkal fényesebb és országosabb jubiláris ünnepélyt tud rendezni Kiss Józsefnek, mint aminővel 1911. évi november 19-én engem tisztelt meg Miskolcon a „Kisfaludy Társaság”.

Miskolc

1913. december 2.

Tegnap reggel jutott ide a hír, hogy Fejes István püspök, sátoraljaújhelyi lelkész meghalt. E pillanatban megkaptam már erről a gyászjelentést is, melyet „az egyházkerület és a sátoraljaújhelyi református egyház előljárósága” együttesen írt alá.

Életének hetvenhatodik, lelkészségének negyvenkilencedik, püspökségének harmadik évében halt meg november hó 30-án. – Évek óta kínos betegség gyötörte. Oszlopa volt az egyháznak. Úgyszólván egész munkás életét annak szentelte. Kiváló szónok, számottevő egyházi író és költő. Teljes elismeréssel olvastuk utolsó püspöki jelentését az egyházkerület közgyűlésein, ahol már személyesen részt nem vehetett. Baráti rokonszenv vonzott hozzá engem is. Fájdalmasan érint elvesztése.

Nem kis gondot ad helyének betöltése. Szegények vagyunk arra való lelkészi tehetségekben. „Vízrel kell főznünk.” Ritka a tudományos míveltség s a vezérletre hivatott egyén. Sajnos, hogy a politika is pusztít már ezen a téren is.

Miskolc

1913. december 3.

A mai „Miskolci Estilapban” olvasom, hogy Székely Ferenc városi hivatalnok felesége, Horovitz Regina, helyesebben Hermin, izraelita tanítónő tegnap váratlanul meghalt. Közlebről érdekel e gyász eset. Idejegyzek róla egyet-mást. A szegény zsidó család sok évvel ezelőtt Szentpéteren lakott. Nem tudom, honnan került oda. Az apa öreg ortodox iskolai tanító volt. Egyik leánya, Hermin szinte tanítónő, aki magántanítással foglalkozott. Élete virágjában lévő, deli, feltűnő alakú, szép leány volt. Nagyon eszes, okos, tanult leány, megnyerő megjelenésű. Egyik unokahúgomat tanította különböző tantárgyakra, különösen német nyelvre. Így nyílt alkalmam közelebről megismerni.

Időközben itt Miskolcon tanítónőre volt szükség az „Erzsébet” izr. iskolában. Őt ajánlottam az előjáráságnak. Meg is választották, s csakhamar legkiválóbb tagja lett a tanítótestületnek. Magántanítással is foglalkozott. A terhes munka után szaporodván jövedelme, apját, anyját is magához vehette Szentpéterről.

A leghálásabb ragaszkodással volt hozzám mindig. Mondogatta mindenütt, hogy Isten után nekem köszönheti állandó, biztos, szép állását. Ezt a hálás érzést minden módon igyekezett kifejezni irántam. De múltak az évek. A viruló, üde leány még szép kora ő felette is elrepült. Úgy gondolom, negyven éves volt már, midőn szeretetre vágyó szíve végleg megunta az elhagyatva egyedüliséget. Férjhez ment egy önmagánál jóval fiatalabb ifjúhoz. Úgyszólván megvette azt magának tetemes adósság kifizetésével. Kétszer következett azután reá az anyaság időpontja, mind a kétszer idő előtti elbomlás lett az eredmény.

E napokban lett volna az anyaság harmadik próbatétele. Aggodalommal, félelemmel várta azt a szegény nő. Rém sejtelmek voltak. Az új élet adására váró pillanatok kioltották az ő életét. Íme, ami után vágyakozott: nyugalmas napok egy szerető férj oldala mellett, az hozta meg neki idő előtt a nem várt véget.

Sok apró emlékem kíséri sírjában. Nyugodjék békével! Ma délután kísérik őt hitsorsosai örök nyugalomra.

Miskolc

1913. december 17.

Délelőtt tizenegy óra, mégis alig látok írni, oly homályos ez a ködös, havazni erőlködő idő. Pedig már több nap óta így tart. Fenyegető jóslat, hogy talán Karácsonyunk is fekete lesz. Valóban nem látok, félbe kell hagynom az írást.

Miskolc

1913. december 18.

Tegnap egész nap nem lehetett írnom a setét idő miatt. Olvasni is csaknem lehetetlen volt. Ma már valamivel alkalmasabb. Még mindig fölkeresnek, különösen hölgyek, távol vidékről azzal a kéréssel, hogy írjak nekik emlékül valamit, ha egyebet nem: a nevemet, autogrammot. Így kaptam egy bibliaszertű, ódon kötésű, nagy könyvet pár héttel ezelőtt Szeghalomról Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizellától, aki az én hajdani tanítványomnak, a rég elhalt Dapsy Kálmánnak leánya, s

Alba Nevis név alatt ismert író. A roppant nagy könyv egy része már tele volt firkálva különböző versírók emlékkeresével. A tulajdonosnak az volt a kívánsága, hogy ki-ki a maga legszeretettebb költeményét írja oda. No, ugyan ijesztő tanúi azok legtöbbje az önszeretnek. Méltók D. Gizella ízléséhez, aki ezt a „molest” birtokában tartja. Én az *Emlékeim* című kis versemet jegyeztem az első lapra.

Szinte jótétemény rám nézve, hogy X. Emil családja pár héttel ezelőtt ide érkezett Magyarbélről. Pár évi távollét után itt fogják tölteni ezt a telet. Kegyeletes emlékezettel, régi meleg szeretettel ragaszkodom hozzájuk. Sajnosan nélkülöztem huzamos távollétüket. Jólesik közöttök eltölteni egy-egy rövid órácskát, érezni különösen a nagymama és a kismama irántam folyvást élő rokonszenvét, szeretetét. Az elsőt hajdan mint gyermeket ölemben hordoztam, tanítgattam, a másodikat bölcsőjétől kezdve rokonszenves érdeklődéssel s az évekkel együtt növekedő szeretettel kísértem. Vasárnap és csütörtökön rendes vendégek vagyok. Ezt a szokást mintegy örökségül vették át rég megdicsőült, angyaliszívű nagyanyjoktól.

E napokban két egész derék könyvet kaptam. Az egyik: *Tompa Mihály életrajza* Váczy Jánostól, melyet az „Akadémia” könyvkiadó-vállalata adott ki. A másik a „Kisfaludy Társaság” „Aurora” című almanachja, mely a régi emlékek újraébrésztésével most indult meg (1914-re), s évről évre meg fog jelenni. Amaz Tompa életének és költészetének kimerítő, hű, mélyrelátó, meleg rajza, bírálatok ismertetése és méltatása. Ez az első legkimerítőbb s Tompához legméltóbb mű azok között, melyeket róla eddigelé írogattak. Szinte újraéltem a vele töltött múlt időt, midőn a könyvet elolvastam. Az „Aurorát” a „Kisfaludy Társaság” tagjainak már mejelent műveiből igen szerencsés megválogatással állította össze Voinovich Géza. Változatos, gyönyörködtető, tanulságos. Az is ajánlja, hogy összes jövedelme a vízkárosultaké.

Nem akar az én olyan-milyen egészségi állapotom az előbbi jobb kerékvágásba visszatérni. Már szinte egy hónapja lesz, hogy vizeleti rendetlenségek fájdalmasan és gyakran zavarnak. Nem használ a szorgalmas kezelés, melyet az ápolónőm pontosan és ügyesen végez. A „Kaszinóból” is el kell emiatt maradnom, ahol eddig az esték legunalmasabb részét, a hat és nyolc óra közti időt eltöltöttem. Az meg szerencse, hogy étvágyamat egészen el nem vesztettem. Erőm, színem nem tanúskodik szenvedésről.

Vay Elemérnek múlt nyáron zsolcai gyönyörű parkjában történt sétám emlékéül verset írtam és küldöttem *Madárénekek* címmel. Mással üzenve köszönte meg. Azóta sem tette sem szóval, sem írásban. A köszönetet azonban több ízben tanúsította vadak ajándékozásával: küldözgetett fácánt, foglyot, nyulat. Azelőtt ilyes figyelem nem jutott eszébe. Ragaszkodom hozzá sok becsülni való tulajdonáért és családjához fűződő kedves emlékeimért.

Siet az idő. Íme, ajtónkon kopogtat a Karácsony.

Miskolc

1913. december 20.

Látom, folyamatban van a Karácsonyt illető készülgetés. A boltok kirakatai egymással versenyeznek csillogó alkalmi tárgyak szemléltetésével. Az utcán egy-

mást éri a karácsonyfának való zöld fenyőgallyak hordozása. Ez is, az is igyekszik valami ajándékot szerezni magának vagy másnak. Így lesz a Karácsony az öröm és szeretet ünnepe.

Itt van ez az én szegény, szerencsétlen, epileptikus húgocskám, Ilonka. Ő is Karácsonyra akarja magát megajándékozni azzal, ami most neki legszükségesebb: egy téli szoknyával és egy téli kalappal. Félig-meddig én segítem reá. De végzete baján, bármint igyekszem is, nem tudok segíteni. A homeopata orvosi kúrája is, melyet néhány hónap óta használ, inkább csak jó tanácsból és biztatásból áll, de javulást nemigen mutat. Az összeroskasztó nagy roham is megjelenik nála hol hosszabb, hol rövidebb időközökben. A gyöngébb, öntudatlan elbódulások egész gyakran; így legközelebb is egy hét alatt hatszor-hétszer. Pedig mily szépen kifejlett, egészséges külsejű leánya, mennyi értelmi képességgel és ügyességgel arra, hogy jelenlegi munkakörét teljes meglegedésre jól betölthesse! El-elbúsul előttem, ha jövőjére gondol. Arcán, szívében nyiladoznak az ifjú kor virágai, s éreznie kell, hogy mint hervasztja azokat idő előtt ez a gyógyíthatatlan, végzetes nyavalya. Vigasztalás, biztatás nem gyógyszerere annak. Pedig csak ezt tehetem, s megtoldhatom egy-egy kis segítséggel. Nálam nyeri uzsonnáját minden este: egy csésze kakaót és egy kis gyümölcsöt. S elmondja helyzetének, állapotának, egészségének körülményeit. Jó, hogy most még van valakije, aki előtt ezeket részvétre gerjesztőleg elmondhatja.

A jövő héten szerdán, ünnep szombatján én is kivonulok Szentpéterre. Néhány napot, a Karácsony ünnepét ott szándékozom eltölteni rokonaim körében. Talán csendes, nyugodt időzést enged egészségem, mely ugyan még mindig nem akar visszatérni előbbi jobb kerékvágásába.

1913. december 25.

Karácsony első napja. Tegnap délben jöttem, hogy itt töltssem az ünnepet, mint évek óta mindig töltöttem. De most már meghozták az évek, ami eddig soha nem történt: nem mentem a templomba, nem járultam az úrasztalához. Gyöngye vagyok, s nem mertem kitenni magamat a templom hideg levegőjének. Elővettem szüleim régi, megviselt könyvét, a „Szikszai-tanítást”; elolvastam belőle a karácsonyi együgyű imádságot, mely a vastag ortodox hit mélységes alázatával, gyarló nyelven fejezi ki a Krisztus születésének csudás körülményeit s a váltság munkáját. De az Isten nem bírálja a külső kifejezést, s megbocsátja azt is, ha az ész felfelmordul, midőn ezeket olvassa. Nekem pedig az olvasást megszentelte már maga az a gondolat is, hogy szüleim is ezt imádkozták.

Miskolcon szinte sáros, olvadékony idő volt, mikor tegnap eljöttem onnan. Fekete Karácsonyra volt kilátás. Itt, úgy látom, hidegebb a levegő. Az előbbi hóesésből imitt-amott még elég maradvány van, úgyhogy szinte jó benyomást tesznek a szemlélőre a tél arcán ezek a fehérlő foltok.

Az ünnep alkalmával, mint rendszeren, úgy látom, most is több táplálék jut a testnek, mint a léleknek. Valóban, ezek a mi ünnepeink a tapasztalás szerint inkább csak a világi különböző élvezetek alkalmai. Az igazi áhítatra, a vallásos elmélyedésre, a lelki gyakorlatra vajmi kevés időt fordítunk. Gyermekkoromban a szegény családoknál, úgy emlékszem, mégis valamivel istenesebb volt az ünnep.

Meglehetősen egészséggel, legalább nappali nyugalommal jöttem ide ápolónóm kíséretében, aki nélkül már egy napot sem lehetek távol a lakásomtól. Tegnap már megártott a disznótoros ebéd, úgyhogy a vacsorát, mely különben is egy csésze kávéból áll, teljesen el kellett hagynom. Régi természetem nehezen akar engedni a kényszerűségnek.

1913. december 26.

Tiszta, derült, fényes téli nap virradt ránk. Kissé szeles, mérsékelt hideggel. A sűrű köd, mely eddig éjjel-nappal borította a vidéket, eloszlott. Úgy látszik, rendes kerékvágásba zökkent az időjárás. Ma reggel végigmentem a kert havas ösvényén. Nézegettem a téli álomban dermedő fák kihaltak látszó apró rügyeit. Semmi jele rajtok az ébredő életnek. Pillantást vettem minden egyes gyümölcsfára, s gondoltam az időre, mikor virágzó s dúsan gyümölcsöző életnek örvendettek. Majd tavasszal újra kezdik a termő élet működését, ontanak új virágot, új gyümölcsöt a régi helyett. Egy sorban osztozik vele az emberiség.

Fölöttem a kertben varjak serege száll nyugtalanul a tiszta, hideg levegőben. Látom, a házak közt is a fákra üldögélnek itt-ott. Talán érzik és jelezik a közelgő kemény téli hideget. Mert e részben voltaképpen igazi telünk eddig még nem is volt.

A folyó évben országosan pusztított vízáradról már régen kóvályog a fejemben valami költemény, de elsiklik. El is gondoltam részleteit, de a formába öntő képesség és készség folyvást megtagadja a szolgálatot. Néha, igen ritkán egy-egy ötlet üti fel magát nálam, mint valami viszketni viszketeg, többnyire éjjel... Csakugyan búcsút vett tőlem a Múza, csakugyan megvénültem.

1913. december 27.

Eltöltöttük Karácsony két napját. Nagyon hiányoztak énnekem az ünnepek amiatt, hogy templomba nem mehettem. Mind a két napon Vadász Paliék asztalánál élveztem az ünnepi ízletes, dús ebédet. Meg is ártott nekem különösen a tegnapi ebéd. Evésben, ivásban nem vigyáztam eléggé. Oly kínos, gyötrő éjszakám volt, mire oly rég nem emlékezem. Egész éjjel kínozott a vizeletrekedés, sőt kínozott még reggel is mindaddig, míg meg nem szabadultam tőle.

Esteli beszélgetésünk nevezetes tárgya volt a Fejes István elhunyt püspök helyének betöltése. Három jelölt van: Radácsi György tanár, e. kerületi papi főjegyző; Révész Kálmán esperes, kassai lelkész; Tüdős István esperes, miskolci lelkész. Az arravalóság fény- és árnyékoldalai megoszlanak mind a hármoknál. Nagy korteskedés foly különösen Tüdős mellett, még politikai, sőt katolikus körökből is. Ő szinte állásáról is megfeledkező s alacsony kortességre is vetemedő függetlenségi politikus, s az „ORLE”-nek egyik oszlopembere, s ez mind a kettő izgató, nagy ajánlat napjainkban.

Ma délben már a Mariska vendége leszek. Az voltam ideérkezésemkor is. Így a két húgom egyenlően osztozott meg rajtam. Most már, ha holnap reggel búcsút veszek innen, egyhamar nem fogom ismétetni a látogatást. Nincs miért jöjjek: a szabad természet téli merev nyugalma nem vonz, itteni rokonaim állapotáról úgyszintén gyakran értesülök. Ebbe a kis „fészekbe” pedig gondolataim Miskolcra is igen sokszor ellátogatnak.

Miskolc

1913. december 31.

Szentpéteren az én karácsonyi ünnepem nem volt épületes. Nem mehettem a templomba. Visszatartott gyöngeségem s félelem a meghűléstől. Csak a szobámban ünnepeltem. Azután pedig a dús ünnepi ebédek megrontottak. Ételben, italban nem óvakodtam eléggé, elrontottam a gyomromat, s azzal egyszerre szinte tűrhetetlen kínossá lett a vizeleti bajom. Alig vártam, hogy ide Miskolcra bejöhessek. Itt azóta folyvást gyöngélkedem, s nehezen reparálom magamat.

Görgei Artur állapotát is nagyon szomorúnak festi a Návay Lenkétől ma vett levél. Nagy fájdalmat szenved, egészen elalélt, már az embereket sem ismeri meg. Kínosan nyöszörög. Hol fáj, mi fáj? – nem mondja. Minő élet! Minő halál!

A mai nappal elbúcsúzik tőlünk az esztendő. Nem sok áldás kíséri, inkább csak kis csapások és szenvedések emléke. Legalább szép, vastag, fehér hólepelbe burkolózott az utolsó napon az előbbi sáros, borongó napok után. Bár magánál boldogabban hagyta maga után!

Miskolc

1914. január 4.

Az új év minden tekintetben köznapi, szürke egyformasággal köszöntött be. A megszokott kerékvágás mindenfelé, megszokott politikai és társadalmi élet egyformán. A nagyszabású és kisszabású hivatalos üdvözlések – a b.u.é.k. ismert tömeges röpkedése mindenfelé. Csekély, de elegendő mértékben nekem is kijutott belőle. Egészen még nem feledtek el. Jólesett különösen Beöthy Zsolt és dr. Bayer József szép megemlékezése.

Ilyenkor a kiadások is megszorodnak. Tekintetbe kell vennem a betegségem miatt szükséges költekezésemet, amit azelőtt elkerülhettem. Takarékoskodnom kell, amiben lehet. Nem rendeltem meg a folyó évre a „Magyar Figyelőt”, az „Ethnographiát” és az „Akadémia” kiadványait. Ez utóbbiak közt a legközelebbi szállítmány Byron életrajzát hozta, Koepffel Emil gyarló német munkáját – még gyarlóbb magyar fordításban. Bosszankodva olvasom. Az ekként elhagyott megrendelés csaknem ötven korona megtakarítást jelent. Erre bírt az is, hogy mindig szaporodó könyveimet már alig tudom elhelyezni.

Egészségemnek sem kedvez az új év. Közérzetem, étvágyam nem valami jó. A vizelési inger pedig már nappal is, kivált délután és estefelé annyira zaklat és kínoz, hogy erős türelem kell hozzá. Éjszaka is fájdalmasan nyugtalanít. A kezelés, a gyógymód, melyet ápolónőm ügyesen és szorgalmasan teljesít, nem jár állandó jó eredménnyel.

Miskolc

1914. január 11.

Szép, téli napfény árasztja el szobámat. Ezek a déli oldalra nyíló nagy ablakok szinte egy kályhát pótolnak. De ott künn, úgy látom, hideg van: az emberek nagyon összehúzódnak járnak az utcán. Reggel, amint hallom, hat Réaum. fok volt a hideg. Mindig száraz, mindig sovány. Az egész télen alig láttunk egy-egy kis ha-

mar eltűnő havat. Hó nélkül a tél majd olyan, mint a tavasz virág nélkül. Ha igaz, hogy jó tél csinál jó nyarat, akkor szomorú kilátásunk lehet jövőre. Pedig az elmúlt év eléggé meggyötört már bennünket.

Én még csaknem mindig a szobára vagyok szorítva. Bajom nem enyhül, sőt olykor-olykor fájdalmas rosszabbodást hoz.

Szinte bosszankodva nézem azt a nagy buzgóságot, mely itt a legkülönbözőbb rétegekben a ref. püspöki hivatal betöltése körül foly Tüdős István érdekében. Az első szavazást már előterjesztették a presbitériumok. Ő kapta a legtöbb szavazatot: száznyolcvankettőt. Ez már szinte biztos jele annak, hogy a másodikonál is övé lesz az abszolút többség. Tagadhatlan, hogy van Tüdősben sok az arravalóság, de van sok levetkezni való is. Változtathat, vagy javíthat rajta a vezéri munkakör, de a múltja mindig „post equitem sedet”. Önkormányzatunk keretében egy püspök sem vezetheti fálnak az egyházkerületet. Legalább ezt kell hinnünk.

Báró Vay Elemérnek el akartam küldeni a „Budapesti Szemle” januáriusi füzetét, melyben a neki emlékül adott *Madárénék a zsolcai parkban* című versem megjelent. De elutazott a déli vidékekre nagy körutat teendő szerteszéjjel. Majd csak tavasz felé tér vissza megrakodva tapasztalással és átélvezett gyönyörűség emlékeivel.

Miskolc

1914. január 20.

A „Kisfaludy Társaság” ismét kiadja Shakespeare műveinek magyar fordítását, azt, melyet már régebben lefordított. Előzőleg már régebben felszólította a fordítókat, hogy ha fordításaikban javításokat tenni szándékoznak, tegyék meg, hogy így az új kiadás annál tökéletesebb legyen. Én átnéztem és javítottam *A makrancos hölgyet*, a *Vízkeresztet* és *IV. Henriket* – ez utóbbit kiváltotta Bayer József barátom igen részletes segítségével.

Most kezdődik az új kiadás *A makrancos hölgyel*. Heinrich Gusztáv akadémiai főtitkár barátom megküldötte nekem a nyomtatott íveket átnézés vagy esetleg javítás végett. Ő írt hozzá terjedelmes tanulmányt *Bevezetésül*. Csudáltam abban a fáradságos, részletes kutatását az adatoknak. Sem türelmem, sem erőm nem volt, hogy fordításomat még egyszer összehasonlítsam az angol eredetivel, pedig bizonyosan nem ártott volna. Egyedül a korrektúrárt végeztem a nyomtatott íveken, s úgy küldöttem vissza tegnap.

Egy nevezetes könyvet olvastam a napokban: egy bengáliai költőnek angol prózára önmaga által fordított verses költeményeit. Nevezetessé teszi, hogy az idén ez a költő nyerte el a nagy Nobel-díjat, talán százezer koronát. Különös, hogy Európának Bengáliában kellett keresni a nagydíjra érdemes költőt. Nem angol befolyás-e ez, politikai végokkal? A munka címe: *Gitanjali (Song offerings)* by Rabindranáth Tagore with an introduction by W. B. Yeats. London 1913. – Valami különös gyöngéd, többnyire szerelmi dalok; a bengáli szellem és képzelődésnek a miénktől elütő, szinte légies, tündéries nyilvánulásai. Rövid költemények, melyekben nemcsak mély érzelem, de életbölcesség is zengedez. A prózai fordí-

tás, bár azt maga a költő végezte, bizonytalán távol marad az eredeti versek hatásától. Százhárom darabot tartalmaz a kis könyvecske. Az egészet külső és belső különleges volta teszi érdekessé és ajánlatossá. De talán befolyással volt a jutalmazásra az az általános irodalmi fontos működés is, melyet Tagore a maga hazájában kifejtett.

Olvasgatom most Kiss József költeményeinek most megjelent második kötetét. Nincs már ebben annyi [...] héberi vonás mint az első kötetben. Arcképe díszíti a könyvnek még a külső tablóját is. De a nagyapjáról írott *Legenda*, a kötet leghosszabb darabja semmi tekintetben nem érdemelte a ráfordított fáradságot. Gyarló héber dolog az kívül-belül... [...] A szerencse, ha későn is, bőven megadta neki a rég várt méltánylatot.

Az én egészségem, különösen gyomorbeli állapotom s azzal egybefüggő rendszer bajom sehogy se bírja visszanyerni előbbi rendesebb folyamatát. Sokat szenvedek miatta, különösen éjjel. [...] a táplálkozásra egy idő óta nagyon figyelek, de úgy látom, elkéstem vele.

Miskolc

1914. január 22.

Hullanak mellőlem egymás után mindazok, akik vagy életkoromhoz, vagy szívemhez, vagy mind a kettőhöz közel állottak. Lassankint látnom kell, hogy egyedül maradtam. Velem van még az élet természetes ösztöne, amit szinte életkedvnek is mondhatnék.

A régiek legutolsóját kísérik ma délután örök nyughelyére, a lutheránus temetőbe: Lichtenstein Józsit. Tegnapelőtt, január 20-án, délutáni tizenkét és egy óra közt hunyt el rövid betegség után, rám nézve váratlanul és mélyen megsomoritóltag. Régi barátom volt – itt Miskolcon legutolsó a régiek közül. Nagyon szerettem és becsültem őt. Ő is állandóan ragaszkodott hozzám. Nagy eredménnyel, nagy érdemeket szereztve futotta meg hetvenhét évre terjedő életútját. A közügynek volt egyik legbuzgóbb, legodaadóbb támogatója, úgyszólván annak élt. De nem feledkezett el saját családjának anyagi boldogításáról sem. Váratlan elhunyt rendkívüli hatással volt a Miskolc városi társadalom minden rétegére. A helybeli lapok el vannak árasztva a róla való megemlékezéssel, amely itt-ott szinte a dicsőítésig fokozódik. Tipikus egyéniség volt. Alakja mélyen vésődhetett azok szívébe, akik őt közelebbről ismerték.

Én az utolsó régi barátomat gyászolom benne, s híven megőrzöm emlékezetét.

Miskolc

1914. január 23.

Tegnap délután eltemettük Lichtenstein Józsit. Fényes volt a temetés. Középből és távolból érkezett előkelő közönség sűrű sorai álltak a koszorúkkal elhalmozott koporsó körül. A gyászoló rokonok vagy legközelebb érdekelték, nők és férfiak, a koporsó mellett két oldalon. Az utca pedig szorongásig megtelt a bámuló közönség ezreivel.

Három papnak volt szerepe a szertartásnál. Azonkívül két világi szónok beszélt: egyik a város polgármestere, másik gróf Haller a miskolci „munkapárt” el-

nöke. Mindent elmondtak már előbb hírlapok és hivatalos nyilatkozatok a megboldogultnak kiváló egyéniségéről. Szinte egymást igyekeztek fölülmúlni a szuperlatívuszokban. Amit a koporsónál hallottunk, azok is mind csak ismétlésük voltak. De bizony sokáig tartók voltak a téli hidegben.

Elfáradva gyalogoltam oda s a szertartás után onnan vissza. Féltem a meghűléstől. Roppant nagy közönség kísérte ki a temetőbe, a fátyolba vont felgyújtott lámpással gyászoló utcákon álltak. Én már, ha élek, majd csak tavasszal vagy nyáron fogom sírját meglátogatni.

Neki is halála hozta meg az ünnepeltetést, a magasztalást, a koszorúkat, melyeket tőle az élet megtagadott. Mindez neki már semmi, csak az élőknek látvány és tanúság.

Miskolc

1914. január 26.

A helyi lapok közölték Lichtenstein Józsi végrendeletét, melyet a temetés utáni napon bontottak föl és hirdettek ki. Nagy vagyont hagyott hátra: kétmillió korona értéknel többet. Írták a lapok, hogy igen szépen, igazságosan osztotta meg hat gyermeke és felesége között; s különösen, hogy feleségéről nagyon jól gondoskodott.

Azonban szóról szóra közölték a végrendelet azon szakaszát, mely azt mondja, hogy „alapítványokat nem tesz, mert azt tapasztalta, hogy az emberek az ilyet hiúságból teszik, ő pedig sosem volt hiú ember”.

Ezzel a szükségtelen nyilatkozatával és cselekedetével sokat levont azon dicsőítésből, mellyel nevét és emlékét halála után anyyira emelték. Nem a hiúság látszatától óvta magát, hanem az adakozástól. Nem érezte annak lélekemelő voltát, sőt kötelességét. Ebben a társadalomban szerezte a nagy vagyonát. Tartozott is annak valamivel életében és halála után is. [...] várt volna tőle egy kis enyhítést: haza, közmívelődés, köznyomor, város, egyház s a többi. De ő ezekre szinte mind életében, mind halála után teljesen adós maradt. Sok volt ugyan az örökös, de sok az örökség is, amely egy kis jótékony áldozatot meg sem érzett volna. Homályos foltocska ez a fény mellett.

Miskolc

1914. január 27.

A halál közelemben aratgat. Nálam is szinte az ajtón kopogtat. Lichtenstein temetése után néhány nappal az itt közönséges ismert Szabó Józsi, a néhány évvel ezelőtt elhunyt szerencsétlen Szabó Gyulának szinte szerencsétlen fia, Budapestre sietett, hogy vakbélgyulladását operáltassa. A „Vöröskereszt Kórházba” ment. Este operálták, reggel meghalt. Ott temették el a Farkasréti temetőben.

Nagyon ismert alakja volt az itteni társadalomnak, sőt szélesebb köröknek is. De nem volt „integer vitae scelerisque purus”. Emiatt az emberek egy része húzódott tőle. Vállalkozásokba fogott, s azokba mind önmagát, mind gazdag édesatyját belebuktatta. Keresztülgázolt rajtok a sors, hogy meglevő biztos nagy vagyonukat kockára vetették egy bizonytalan nagyobbért.

Most pedig tegnap reggeli négy órakor hunyt el Szombathy Sámuel, a városi szegényárpolda gondnoka kilencvenhat éves korában. Hallom, hogy ugyanazon baj gyötörte, melyben én szenvedek. Ifjú korom óta színes, rokonszenves ismeretségben voltam vele. Régi kedves emlékeim fűződnek hozzá. Az ily emlékek tárgyait és személyeit mind elszedegette mellőlem a nagy élet-adó.

Néhány sorban fejeztem ki részvételem gyermekeinek: két fiú László és Sándor és két özvegy nő. Ez a tekintélyes polgári család is kihal már férfiágon, úgy látszik. László nőtlen, Sándor gyermektelen. Sámuel öccsének, a néhány évvel ezelőtt elhalt Józsinak ugyan van egy unokája: Józsi huszár hadnagy, de ez nem nyújt reményt a szaporodásra.

Sámuelt holnap fogják kísérni az avasi temetőbe.

Miskolc

1914. február 1.

Valóságos epidémia lett a Kiss József „országos” ünnepeltetéséből. A vidéken mindenféle rendezgetik társulatok és egyesek a hangversenyeket, felolvasásokat, összejöveteleket az ő dicsőítésére. A fővárosban szavalóestélyt Jászay Mari és Fedák Sári közreműködésével. A hírlapok, a nagy politikai lapok is, még mindig szentelnek egy alkalmi visszaemlékezést annak a jubiláris ünneplésnek, így „Az Újság” tegnapi száma éppen a vezércikkében.

Nem tartom valószínűnek, hogy azok a komoly, mélyebb belátású, kritikával és ízléssel bíró tekintélyes írók, akik most együtt fújják a trombitát az elfogult dicsőítőkkal, saját hallgatag meggyőződésüket követnék ebben a szerepben. Egy vagy más okból együtt úsznak az árral. – Kozma Andor a „Budapesti Szemlében” rövid megemlékezést írt Kiss Józsefről, de óvatosan kerüli abban a költő nagyságának hirdetését, inkább csak az ünnepélyen nyilvánult felbuzdulást magasztalja.

Most veszem a meghívót a „Kisfaludy Társaság” febr. 8-án tartandó ünnepélyes közülésére. Neki van csatolva egy ajánlati ív, mely Kiss Józsefet ajánlja egy megüresedett tagsági helyre, mint a magyar lírai és epikai költészet jelesét. Ajánlja pedig: Berzeviczy Albert, Gárdonyi Géza, Kozma Andor, Pekár Gyula, dr. Sebestyén Gyula, Vargha Gyula. Hogy miért kellett ajánlónak az elnök, a titkár és Kozma Andor, nem értem.

Újabb költeményeit olvasgatom mostanában. Gyengébb, mint az első kötet. Sok benne az üresség, a pongyolaság, a formátlanság, s itt-ott az ízléstelenség. Zsidóságával ez is éppen úgy affektál, mint az első kötet.

Mindent összevéve, mellette azt a nagy lelkesedést nem az ő valódi értékére szabott önkéntes nyilvánulásnak, hanem „mondvacsinálnak” tartom.

Szorogat bennünket a tél örökös száraz hideggel, sokszor igen is nagy fokával. Egészen hiányzik a télnek természetes és szükséges díszje: a hó. Takaró nélkül fagyoskodik a föld, s félelmes kilátással fenyegeti a nyarat.

Miskolc

1914. február 4.

Tegnap meglátogatott Konkoly Thege Miklós a „M. T. Akadémia” tiszteleti tagja a III. osztályban. Balogh Bertalan, a mi „Közmívelődési Egyesületünk” agilis

elnöke hozta hozzám. Megnyerte őt az elnök ide Miskolcra egypár esti szabadelőadásra, melynek tárgya az égbolt csillagvilága. Kedves megjelenésű, egyszerű, természetes. Az ógyallai csillagászati intézet alapítója és tulajdonosa. Rövid társalgása alatt is kitüntette, hogy – bizonyosan szaktudománya érdekében, úgyszólván Európa főbb városait meglátogatta. Elősegítette saját jó vagyoni helyzetét. – Olvasom az „Akadémia” almanachjában: a különböző érdemrendjeinek és kitüntetéseinek sorozata szinte egy egész oldalt foglal el az almanachban. Pedig a végére még oda van téve a stb., stb.

Örülök, hogy megismertem. Az „Akadémiában” csak éppen futólag üdvözöltük egymást. Úgy hallom, tetszéssel fogadták itt megnyerő természetű, társalgó módon tett előadásait, melyeknek elseje a csillagászati üvegek gyártásáról szólt.

Kedvező jele fejlődésünknek, hogy napjainkban előkelő tudósaink és kitűnőségeink is meglátogatják vidéki városainkat. Úgyszólván helyébe hoznak a népnek, s könnyű módon terjesztik az ismereteket.

Néhány nap óta ki sem lépek a szobából. Fogva tart az erős nátha és ez a gyötrő, unalmas, ködös, száraz, nagyon hideg téli idő.

Miskolc

1914. február 17.

Csak nem akar könyörölni az időjárás. Folyvást nagy szárazság, néha fagyaláló hideg gyötri a földet. Olykor szinte londoni sűrű ködös napok erős hideggel. Teljesen hó nélkül odavan a tél költészete, de védő-tápláló ereje is. A ködös, nyirkos levegő dús, fehér virágba, zúzmarába öltözteti a fákat. Gyönyörű látvány, szebb, mintha hó borítaná a fák gallyait. Ablakomból nézegetem a járda szélére ültetett gömbkacokot, s az utcáról, ha nagy ritkán kimegyek oda, pillantást vetek az Avas-hegyre, mely fehér ünneplő ruhában csillog felém, s szinte integet, hogy látogassam meg, de arra vágyakozásnál és emlékezésnél egyebet már nem felelhetek.

E napokban egy fiatal városi mérnök kopogtatott be hozzám. Kért, hogy nem volna-e nekem 1872-ből postai levélbélyegem. Mert ő szenvedélyes bélyegyűjtő, s egy ily 1872-i levélbélyeg árfolyama most szinte ezer márka. Megismertette az egész üzlettel, mely egy idő óta Európa-szerte nagy divatban van, s anyagiilag is jó eredménnyel biztató vállalkozás. Elcsudálkoztam a beszédjén. De ezen sportnak a közmívelődésre vagy fejlődésre hatását nem tudta nekem megmagyarázni. Úgy láttam, vakságos bolondja ennek a vállalkozásnak. Úgy mondja, öt év óta folytatja. Mondja, hogy körülbelől van egymillió bélyege, amely még rendezésre és szabatos felragasztásra vár, s ebbe neki beletelik öt év. Azt mondá, hogy már fiacskáját is úgy neveli, hogy majd az is rabja és folytatója legyen édesapja ezen bogarának. Csak mosolygott, midőn sajnálattal intettem, hogy fordítsa okosabb dolgokra drága idejét, mert ez nem egyéb, mint a cél és erő eltévelyedése. – A mérnök neve Terge Pál.

Miskolc

1914. február 23.

Voinovich Géza, a „Budapesti Szemle” szerkesztője néhány nappal ezelőtt megküldötte nekem nyomdai kefelevonatban azt a terjedelmes tanulmányát, me-

lyet *Görgei és az irodalom* címmel írt. Megküldötte azon szíves figyelemmel, hogy előbb olvashassam, mint az a „Budapesti Szemle” márciusi számában megjelenék. – Igen érdekes tanulmány. Ismerteti [sok] utánjárásba került részletességgel Görgei egyéniségének hatását és fennmaradt emlékét a népköltészetben, a nép ajkán, azután a műköltészetben reá vonatkozó nyomokat, végül pedig magának Görgeinek irodalmi működését. A népköltészet kevésbé veszi ajkára, mint érdemelte. A műköltészet is szinte szűkmarkú. A mostoha viszonyok, melyek e nagy hadvezér és nagy ember érdemeit igazságtalanul homályba burkolni igyekeztek, részben hallgatásra bírták iránta a költészetet is.

De a tanulmány második része, mely az ő írói működését ismerteti, igen kitűnő, éles vonásokkal alkotott jellemkép. Nem csak az író, de magát az embert is, külső és belső értékében, kitűnő voltában megismerteti velünk. Igen érdekes kiegészítője lesz annak a fölötté érdekes két munkának, melyet Görgey Pista kéziratban hagyott az „Akadémiának”, hogy Görgei halála után nyomassa ki: *Görgei Artur ifjúsága; Görgei Artur a száműzetésben*. Így aztán teljes világításban fog a világ előtt állani ennek a rendkívüli, szinte tüneményes embernek bámulatos alakja.

Tüdős Istvánt, a „Tiszáninneri Református Egyházkerület” presbiteriumainak igen nagy többsége, alig nyolcvan szavazat kivételével, püspökké választotta. Sokan fanyarízúleg fogadják a választást, sokan riadó örömmel: amazok a múltban róla és egyéniségéről szerzett tapasztalatok miatt, emezek is éppen azért, vagy politikai és egyéb egyéni vagy helyi érdekből.

Sok tulajdonság szól mellette. Megválnak, mit fog vele mívelni az idő, vagy ő az idővel. Az is baj lenne, ha túlságosan [...] fogja sürgetni azt a régebben fölvetett s hírlapokban hirdetett eszméjét, hogy a sárospataki jogakadémia Miskolcra hozassék!

Tegnap óta oly gyönyörű, meleg, napfényes [az] időnk, mintha már a tavasz akarna kopogtatni ablakunkon. Szinte félelmes.

Miskolc

1914. március 1.

Hazánkban és a szomszéd országokban az összes rendőrség és a sajtó el van foglalva annak a rémítő bűnténynek nyomozásával, mely a múlt hónapban Debrecenben történt. Dinamitbombával robbantották fel a dorogi új görögkatolikus püspök, Miklósy István lakását. Három férfi darabokra tépve megsemmisült, számosan többé-kevésbé megsebesültek. A püspök csudálatos módon életben maradt, pedig az ő személyének volt szánva a bomba. Vallási vagy nemzeti ségi őrjöngés bosszúja, legvalószínűbben románok közül tervezve. Némely adatok szerint Oroszországba vezetnek a szálak. – Rettenetes szimptomája a társadalom rothadásának. Nehéz lesz az értelmi szerzőket és a közvetlen tetteseket kikutatni.

Egészségi állapotom a közelebbi napokban azt a változást szenvedte, hogy a bal lágyékomban is sérvet vettem észre, s gondoskodnom kellett. Eddig csak a jobb lágyékomon volt. Nem fájdalmas, de a kötözés keflemtlen és gondot kíván. Ideje van, hogy a nagyon régi, kopott gépezet itt vagy ott bomlásnak induljon.

Mikor én régen a kilencvenkét éves korában elhunyt báró Vay Miklós iratait egy róla szóló *Emlékkönyv* egybealakítása végett forgattam, feltűnt nekem, hogy az öregúr papírdarabokra jegyezte azon latin közmondásokat vagy gyakran használt latin mondatokat, melyek eszébe jutottak, és több ezerre menő nevét jegyezte fel azon ismerőseinek, kik az ő hosszú élete folyamán mellőle kidültek. Mintegy visszaidézgette ezáltal a régi múltat.

Én is sokszor jártatom elmémet, kivált ágyamban éjjel, mind Szentpéteren, mind Miskolcon töltött időmnek több-kevésbé ismert alakjain. Ideírom hirtelenben eszembe jutott neveket. Midőn rájuk gondolok, alakjaik megjelennek előttem, s eszembe jutnak velök egybefüggő apró körülmények. – Közelemben alig van már, aki rájuk emlékezhet.

Tehát Szentpéteren az én gyermekségem és serkenő ifjúságom idejében életkoruk, vagyoni és falusi társadalmi állásuk miatt akkor előttem feltűnőbb emberek voltak a következők: Orbán Balázs, Ambrus István, Új Pál, Fazekas Péter, Szabó János, Elek István szőke, Elek István barna, Elek József, Tóth János, Lévay István, Pogány József, Szabó Márton, Papp József, Balog János, Rádéli gyógyszerész, Elek András, Kasza Ferenc, Szuhay János, az öreg Áron Mózes zsidó a szomszédunkban. – Az úri rendből: öreg Lossonczy József a Kopaszföldről és fiai, Károly és László, Ónody András, Zsoldos György, Ragályi József a siket, Katona Mihály a pap, Török János a kántor, Mlakkel Mátyás a sebészorvos. Az úri rend előtt nevezett emberek legtöbbször földművelő kisbirtokosok voltak, a nyugalmas korszakban kevés-
sel megelégedők, egyszerűek, de értelmesek, többnyire reformátusok.

Miskolcon az én gyermekkoromban s fiatalságom idején (1836–1846) feltűnnek emlékezetemben néhány alakok, a rég elköltözöttek. Közülök egyikhez-másikhoz különösebb apró emlékem is fűződik: Palóczy László, az öreg Zsóry, az öreg Tomka. Ezek gyermekkoromban az iskoláink látogatói voltak. Pócs András nyug. kapitány, Bakos Gábor vaskereskedő, Lichtenstein József, a Józsi apja, Kun János kereskedő, Noszticzius ügyvéd, az öreg Vándza Mihály és Rácz Sándor régi színészek, Miskolczy György az Ábris és Péter apja, Vadnay Gábor ügyvéd, Rácz János, Dálnoky József.

Öreg Szathmáry József püspök, Apostol Pál püspök, Fekete István, Nyusztay István lelkészek, Korponay József, Német József, Rugócz János, Kiss József, Regéczy István líceumi tanárok.

Az iparosok közt eszembe jutnak egy vagy más tekintetben közelebbiek: Dudok Pál, Dobos, Szombathy, Veresegyházi Andor, az öreg Imri, Gadóczy András, Pongrácz, a nagytermetű Nól István, Bártfay József, Ujhelyi, Tribuczer Károly, Zúz Dániel. Ez utóbbiak heten hentesek voltak. Apám ezekkel érintkezett legtöbbször, s vele, mint gyermek, én is gyakran megfordultam köztök. Félig-meddig hozzájuk tartozott Gyöngyössy László. Említem még Oprendek N.-t, szentpéteri házunk építő kőművesét.

Miskolc

1914. március 11.

Tegnap ment itt végbe Tüdős Istvánnak püspöki hivatalba igtatása rendkívül nagy ünnepélyességgel. Az „ORLE”, amint ki is fejezték, a maga győzelmét látta

Tüdős István püspökké választásában. Szembetűnő volt a részvétel a testvér egyházkerületek és egyesek részéről. Nagy volt a lelkesedés, elég volt a cafrang és fény. Egy elütő hang sem vegyült az ünneplés zajába azok részéről, akik Tüdősnek patoki tanári huzalkodó szerepét és politikai illetlen szereplését nem felejtették el. Szinte a gyomorra hat ily alkalommal az a tömjénezés, hízelgő magasztalás, mely mind a hivatalos nyilatkozatokban, mind különösen a fehér asztalnál felhangzó pohárköszöntőkben áradozik.

A fényes ünneplés lezajlott, következnek a munkálkodás hétköznapjai, melyek ki fogják próbálni az ember valódi értékét.

Nálam egy idő óta az öregségnek egy újabb alkalmatlan jele mutatkozik: a viszketegség, a „pruritus senilis”. Még nyugtalanabbá teszi különben is elég gyötrelmes éjszakáimat. Mintha egész testem felül[et]ét szinte égetően csípő hangyaszeg foglalta volna el. Nem találok rá enyhítő szert, az orvosok sem tudnak. Lefekvés előtt hideg vízzel simogatom. Néhány pillanatra valamit csillapít. Nappal tűrhető.

A „Korona” szálloda vendéglőjétől hallom, hogy a püspöki banketten ötszáz vendég vett részt az asztalnál. Mondám neki, hogy az én novemberi Kisfaludy-ünnepélyem ebédje minden tekintetben mégiscsak különb volt, bár nem oly népes. Helybenhagyta nézetemet, hogy olyan nem volt több, nem is lesz, de az ő haszna most volt több, nem akkor.

Miskolc

1914. március 23.

Nevem napja is elmúlt szép csendesén március 13-án. Most nem szöktem ki előle Szentpéterre, mint sokszor tettem. Azt gondoltam, talán elfelejtkeztek már rólam, s kevesen lesznek az üdvözlők. Mégis szinte ötvenen voltak részint élő szóval, részint írásban. Leginkább a közelebbi ismerősök és a rokonok. De azért az alkalmatlanság igen kevés, vagy éppen semmi sem volt.

A névnapi ünnepi ebédet Xivkovich Emilék családi kedves társaságában nyertem.

Most elmaradt a nagy szalagos virágkoszorúval való megtiszteltetés, melyet néhányszor a vasúti állami iskola növendékei és tanítói hoztak. Most csak orvosom és T. Ilonka kishúgom gratulált néhány szép fehér és piros szegfűvel.

Beköszöntött a naptár szerinti tavasz március 21-ével. Nagy részben fényes, meleg napokat hozott. Nem éppen teljesen derült, néha borongós, néha esős, ami ellen, mint hallom, a gazdák panaszkodnak, de sohasem zord és hideg.

Egészségi állapotom a régi. Semmi különös változás. Testem kellemetlen viszketegsége megszűnt, vagy legalább igen csökkent. A magam orvosa nem tudott rá szert javasolni, más ajánlotta a glicerin és tiszta alkohol vegyíték és azzal bedörzsölését a hátnak. Az használt. Íme: a jó tanácsot ingyen kapjuk, a rosszat vagy a semmit pedig sokszor drága pénzért.

1914. március 27.

Minek is firkálom én ide ezeket a semmiségeket? Nem érdemlik. Amint leírom, szinte keresztet vetek rá, nem gondolok többé vele. Aztán ez a reszketeg írás oly nyomorult már, hogy magam is alig tudom elolvasni. A nagy öregség mindenben láttatja és érezteti a nagy hanyatlást.

Éppen három hónapja ma, hogy a Karácsony-ünnep alkalmából itt mulattam. Sohasem történt Miskolcon állandó tartózkodásom alatt, hogy ily hosszú ideig maradtam volna távol ettől a kis „fészektől”. A karácsonyi ünnep élvezete miatt egész január és február hónapot gyöngélkedve, szobafogságban kellett töltenem. Nehezen bírtam helyrejönni. Mostanában már aztán a tavaszodni kezdő szép napok kicsaltak a szabad levegőre, legalább nappali tűrhető egészséggel. – Kijöttem ide tegnap néhány napi itt időzésre. Főképpen a kertemmel szükséges bajoskodás hozott ki. A hosszú, megromladozott palánkkerítés vár nagy költséggel járó kerülhetlen javításra. Aztán gyümölcsfáim s alattok a pázsitos terület nélkülözhetlen rendbe hozása, rózsafáimnak a föl[d] alól felszabadítása, amit ma délután már elvégeztem.

Egypár költeménynek való tárgyat rég hordozok a fejemben. Nem tisztán szubjektív természetűek. Bár némileg minden költemény félig-meddig szubjektívnek mondható, amennyiben a költő mindig vegyít abba valamit a maga egyéniségéből. Még eddig nem bírtam formába önteni, csak próbálgatom. Késik a szükséges hangulat. – Haszontalan, összevissza való olvasgatással öltöm az időt Miskolcon is, itt pedig inkább csak mélézgatok.

1914. március 29.

Vasárnap van. A nap is hanyatlóban. – Kertemben a legszükségesebb dolgokat rendbe hoztam. A rokonok társaságát élveztem. Kis „fészkemben” a múltak emlékeivel foglalkozhattam. Valami verselésfélével is babrálgattam. Holnap reggel visszautazom Miskolcra. Két hét múlva, ha Isten engedi, Húsvét ünnepére ismét itt leszek.

Ittlétemben jutott kezembe egypár miskolci hírlap, melyek egyebek közt részletes tudósítást közölnek a miskolci református „Filléregylet” március 26-án tartott közgyűléséről. Dobby László nőiskolai igazgató-tanár mint jegyző referált az egylet több évi működéséről. Előterjesztésében nagy méltánnyal, szinte előszeretettel emlékezik meg rólam abból az alkalomból, hogy a „Kisfaludy Társaság” által pár év előtt Miskolcon tartott jubiláris ünnepélyemen a „Filléregylet” is buzgó részt vett.

Levelet írtam ma mind Dobby Lászlónak, mind a „Filléregylet” nagylelkű elnökének, özvegy Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna úrnőnek.

Miskolc

1914. április 7.

A múlt hónapban négy napot (március 26–30.) Szentpéteren töltöttem. Kertemben a legszükségesebb teendőket elvégeztem, a továbbiakra nézve intézkedtem. Foglalkozásom és érdeklődésem fő tárgya ott mindig csak az a kis kert, melyben a magam régi alkotását szemlélgetem, nem a régi örömmel és reménnyel most már, de mégis szinte kegyeletes ragaszkodással.

Legközelebb egy költeményt sikerült írnom a „Jó Pajtás” című gyermeklap számára. Abban is arra hívom fel a kislányokat, hogy virágot ültessenek, a kisfiúkat, hogy egykor ők is gyümölcsfákat ültessenek.

A „Kisfaludy Társaság” megkezdte a meglevő magyar Shakespeare-fordítások új kiadását. A régi fordításokat részint magok a fordítók átnézték s javították, részint mások végezték azt el helyettük úgy, hogy az új kiadás jóval tökéletesebb lesz a réginél. E napokban már három ily új kötetet küldöttek meg nekem: *Hamlet* – Arany fordítása, *A windsori vígasszonyok* – Rákosi Jenőé, *A makrancos hölgy* – az enyim. Én ezt a darabot magam is átjavítottam, de úgy látom, más is, talán Heinrich Gusztáv, sok apró helyesbítést végzett rajta. Egypár kifejezésben helyesebb magyarázat, majd természetesebb szóelhelyezések. Mindenik darabot terjedelmes *Bevezetés* előz meg, és terjedelmes *Jegyzetek* végeznek be. Aprólékosságra kiterjedő, széleskörű tárgyismeret bizonyítéka. *Hamlet* és *A windsori vígasszonyok*nál Alexander Bernát, *A makrancos hölgy*nél Henrich Gusztáv végezte. A magam fordítását, a régit és az újat, szóról szóra egybeahasonlítottam. Az új teljesen kielégített.

Nagy riadalmat keltett mostanában Szekfű Gyula könyve: *A száműzött Rákóczi*, mely az „Akadémia” könyvkiadványai sorában jelent meg. Felzúdult ellene az irodalom és a hazafias érzés, mely a nemzet eszményi hőségének és mártírjának meggyalázását látja ebben a könyvben. Szépen megírott történeti mű ez, bőven is alátámoogatja állításait és jellemrajzát dokumentumokkal. De a hangulat, mely áthatja, bizony nem mutat jóindulatot a magasztos tárgy iránt. Szinte úgy tűnik fel néha, mintha örülne azon, hogy a nyomorúságra jutott nagy szabadsághősünk árnyoldalait feszegetheti. Mintha szándékosan keresni akarta volna erre az alkalmat. Ha mind igaz is, amit előad, más igazságosabb, nemzetibb érzetű történetíró más beállításban, más hatással tudta volna azt elmondani.

Látom, hogy az „Akadémiába” jelenleg tagokul ajánlottak sorában a történeti osztályba levelező tagnak van ajánlva Szekfű Gyula is. Meleg sorokban szinte magasztalva ajánlja Károlyi Árpád rendes tag, s az ajánlathoz hozzájárul dr. Angyal Dávid l. tag és dr. Takács Sándor l. tag. Szembehelyezkedés akar talán lenni a Szekfű *Rákóczi*-könyve ellen felzúdult hazafias áramlat ellen – védelméül a tudományos kutatás és történetírói eljárás szabadságának. Az igaz, hogy némelyek nem helyeslik. Károsnak vélik mind a Szekfű, mind az „Akadémia” érdekében. Tanácsolják, hogy vagy az ajánlók vegyék vissza az ajánlatot, vagy Szekfű ne fogadja el a jelöltetést.

Én ez évben már kiléptem az akadémiai könyvkiadványok aláírói közül. Rézsint takarékoságból, részint elégedetlenségből. Bosszantott különösen Lord Byron életrajza, melynek már maga német eredetije is gyarló munka, magyar fordítása pedig szinte botránkoztatásig pongyola és kezdetleges. – Hozzájárul az is, hogy nem bírom már türelmesen felhasználni, végigolvasgatni e kiadványokat.

1914. április 15.

Itt vagyok április 11-e, Húsvét szombatja óta. Úgy jöttem, hogy egy egész hétig itt maradok; itt ünnepelem, mint mindig, a Húsvétot, s elvégzem szükséges dolgaimat. Az ünnep első napján templomban voltam. Előzőleg elolvastam a *Bibliában* négy evangélista leírását Jézus végnapjairól, aztán az öreg „Szikszai-tanításokból” a vonatkozó imádságokat, melyeket szüleim is olvastak. A hívők nagy seregével járultam az úrasztalához. Mint utóbb hallottam, hatszázötvennyolcan já-

rultunk. Mint máskor is gyakran, most is eszembe jutott, hogyha ezen harsány, éneklő, roppant hangtömeg harmonikus, összhangzatos éneklésben nyilatkoznék, mily lélekiemelő gyönyörűség volna az! Mikor fog a mi templomi éneklésünk oda tökéletesülni?!

Ami engem most főképpen itt tartóztat, az kertem elkorhadt, hosszú palánkkerítésének rendbe hozása. Néhány napi munka. Sokba kerül, de nélkülözhetlen és halaszthatatlan. A megbízhatónak látszó, régi ismerős mesterember is úgy csal, amint tud. Oly magas anyagszállítási-számlát hozott nekem a fakereskedőtől, hogy a kereskedő, mikor magamhoz hívtam, szinte felényire szállította azt le. Így a megrendelő ács-ember elesett a remélt s talán kikötött huzavonától.

Örömmel szemlélgetem kertem sűrű, zöld pázsitját. Most már a gyümölcsfák is kezdik megbízhatóbban mutogatni a jövő termés kilátásait. Cseresznye, szilva, barack már itt-ott teljes virágzásban van. Korai körtéken a gyér virágbimbók már fejlődben vannak. Az almák rügyei meg nehezen nyiladoznak.

Mióta itt vagyok, a leggyönyörűbb, meleg tavaszi napok jártak. Tegnap szinte kánikulai hőség. Csudálatos a fejlődés, mely a fák lombjaiban egyik napról a másikra észrevehető. Ma, úgy látszik, változni készül az időjárás. Reggeliben hives, most dél felé esős, szinte viharos szél, mely porfelhőt ver fel az utcán.

1914. április 17.

Tegnap szerencsésen bevégeztem azt a kerti munkát, amiért hosszabbra nyújtottam itt mulatásomat. A megromlott régi, szinte húsz éves palánkkerítést rendbe hozattam, megújítottam. Gyümölcsfáim töveit kitanýéroztattam, úgyhogy most már kertecském semmi további nagyobb munkát nem kíván, s nyugodtan látogathatok ide ismét a jövő hónapban, hogy a fák virágzásában gyönyörködjem.

A rendbe hozás bizony számításomon felül sokba került. Csak a faanyag maga százhusz korona, nyolc ácsnapszám harminckét korona. Ezenkívül tetemes az is, amit itt a körülmények szerint ki kellett adnom. – Száznyolcvan koronát hoztam ide magammal: alig maradt a visszautazásra szükséges költség. Megszedett szőlőtőke lettem.

Az időjárás, némi csekély esős változással, folyvást szépen kitartott. Néha hives szél jött közbe. Ma különösen háborog az, és nagyon hideg. Tegnap este szinte féltünk az éjjeli fagytól. Talán éppen a szél gátolta azt meg. De a rügyek és virágbimbók fejlődése megakadt. Rózsafáim is csak itt-ott pattognak nagyon gyengén. Egypár végleg kiszáradt.

Olvasgatásom csupán a hírlapokra szorítkozik. Egypár levelet írtam válaszul. Nem kedvező hírt kaptam Miskolcraól a rég sínylődő szegény Juci betegségéről. Mennyit s mióta szenved reménye nélkül a jó egészség visszanyerésének! Ez év augusztus havában be fogná tölteni életének hetvenharmadik évét. Életnek szép szám, de szenvedésnek felette sok.

Reméltem, hogy itteni huzamosabb mulatásom alatt, ha csak néhány pillanatra is, betekint hozzám a Múzsá. Nem tette. Nagyon érzem a nagy életkor súlya alatt szárnyainak fáradt, kimerült voltát. Kínálkozik fejemben kóválygó egy-egy

régi tárgy (földanyánk, Kálvin), néha felvetődik egy-egy tetszetős képecske, de hogy formába öntsem, arra már nincs erő, nincs türelem. Pedig sokszor háborgat a tenni vágyódás izgalma vagy a tehetetlenség érzete. Meg kell szoknom az idő parancsolta megnyugvást és lemondást, amit sok részben egészségi állapotom is követel.

Úgy volt eleinte szándékom, hogy csak holnap este vagy holnapután reggel térek innen vissza. De miután mindent elvégeztem, amit akartam, megelégettem az időt, s holnap reggel búcsút veszek.

Miskolc

1914. április 26.

Az én állandó bajom egy idő óta elvesztette előbbi mérsékelt, könnyen tűrhető, sőt nyugalmas voltát. Gyakori háborgást éreztet különösen éjjel. A Húsvét-ünnep után Szentpéteren töltött néhány nap alatt esős, híves levegőben, a kerti munka szemléltetése közben meghűltem, erős náthát kaptam, melytől még ma sem bírtam teljesen megszabadulni. Nem ennek tulajdoníthatom-e bajom rosszabbodását? Mert mi egyébnek? Nem tudom. Az orvosom se tudja. Életrendemre, ha nem éppen legszigorúbban is, de mégis eléggé vigyázok.

Úgy jöttem el Szentpéterről, tegnap múlt egy hete, hogy megint pár napi mulatás végett visszalátogatok oda, mikor alma- és körtefáim teljes virágzásban lesznek. Gyönyörködni szeretnék a termések ünnepi pompájában. Csak a jövő hét első napjaiban szándékozom oda. Nem tudom, nem késsem-e el?

Most elővettem és vizsgáltam 1912. július 20-án kelt végrendeletem szövegét. A többé-kevésbé változott körülmények vagy újabb meggondolás kisebb nagyobb módosítást kívánhatnak rajta. Ahogy számítom, szinte százezer koronát meghalad az érték, melyről rendelkezhetem. Mint segített engem ennyire az Isten, magam sem tudom. Józan ész, okos takarékoság egész életemben. Értékemnek több mint tizedrészét jótékony, kegyeletes célokra rendelem. A többivel egyenlően osztozzanak két elhalt nővérem gyermekei. Hét élő gyermek van ilyen; a nyolcadik, Benedikty Zsuzsanna – Takaró Lászlóné elhalt. Az ő része illesse az ő három árva leányát.

Nem tartom alkalmasnak, hogy az említett hét örökösöm gyermekeit is figyelembe vegyem. Igen számosan vannak. Elforgácsolódnék a hagyomány. Támogassák őket a szülők ezen hagyományomból saját belátások szerint.

A ma reggeli lapok hozták a hírt, hogy báró Fejérváry Géza, a magyar testőrség kapitánya tegnap délután Bécsben meghalt nyolcvan éves korában. Emlékszem fiatalságára, mikor itt Miskolcon mint vezérkari kapitány s gyönyörű legény volt állomáson sok-sok évvel ezelőtt. Mint minisztert kerestem fel később valami csekély ügyben. Mélyen hatott rám katonás, férfias, erőteljes alakja, lebilincselő nyájassága, jósága. Áldozatosan, híven szolgálta hazáját és királyát. Bőven kijutott része a politika förtelmeiből. Nem csuda, hogy megutálta, s Bécsbe vonult a magyar főváros fullasztó légköréből. Keserű önérzet kísérhette.

Miskolc

1914. május 9.

E napokban küldötte meg nekem a „Szent István-rend” kancelláriája azt az emlékkönyvet, melyet a rend felállításának (1764) százötvenedik évfordulója al-

kalmából a kancellária kiadott. Benne minden előszó vagy történeti visszaillesztés nélkül egyedül csak azok nevei vannak felsorolva időrend szerint, akik 1764 óta a rendnek „nagykeresztes”, „középkeresztes” és „kiskeresztes” tagjai voltak a jelen évig. Az összes keresztesek száma 1690. A rend száz tagból áll: húsz „nagykeresztes”, harminc „középkeresztes” vagy parancsnok (commendatores), ötven „kiskeresztes”. A közelebbi években „kiskeresztesek” voltak irodalmunkban: Arany János 1863; Jókai Mór 1876; Gyulai Pál 1895; Mikszáth Kálmán 1910; és én 1911; Vay Elemér 1912.

Meghozattam Budapestről antikváriustól Ovidius néhány munkáját. Két nagyobb kötetben a bő német magyarázatos *Methamorphosest*, melynek összezsúfolt apróbetűs jegyzeti alig használhatók; két kötetben (lipcsei sztereotip kiadás) egyéb költeményeit. Iskolai tanulásum óta alig forgattam azokat. Olykor-olykor véletlenül akadt kezembe egyik-másik. Mindig vonzottak csudálatos könnyűséggel áradó versei, gazdag képzeletvilága.

Napok óta küzdök rosszabba fordult vizeleti bajommal. Nehezen akar javulni. Nappalaimat is nyugtalanítja. Emiatt el kellett halasztani tervezett szentpéteri látogatásomat is.

1914. május 15.

Nem gyönyörködhettem az idén gyümölcsfáim virágzásában, ami, hallomás szerint, most nagyon is szegényes volt. Gátolt a kijövetelben a folyvást kellemetlen időjárás, részint állandó bajomnak rosszabbra fordulása.

Tegnap végre idejöhettek néhány napi itt mulatásra. A haragosszentek baljós napjai: Szervác, Pongrác, Bonifác (május 12-13-14.) a tegnappal elmúltak. [...] 12-én és 13-án szinte két nap tartó csendes, sűrű eső volt, melyet a kiszáradt, szomjas természet megmentőként, örömmel fogadott.

Kertecském az idén éppen semmi gyümölccsel nem biztat. Üresen maradtak a fák. Ha mutatkozott is itt-ott valami csekélység, elvette a fagy. A tavalyi túlságos bőség után pihenni akar a termőerő. Gyönyörködve szemlélem azonban az igen dús zöld fű kiterített bársonyát és három nagy gesztenyefámnak gazdag, piros virágzását. – Tegnap a miskolci polgáriskolának hat osztálybeli leánynövendékei jártak itt nálam két tanítónő felügyelete alatt. Nem voltam itthon, nem találkozhattam velök. Hallom, azért jöttek, hogy megtekintsék itt az üvegyárat és az én lakásomat. Mily kegyelet így emlékeztetni énrám a gyermekeket!

Néhány nappal ezelőtt Miskolcon hat darab gyönyörű nagy, fehér „Kalvil” almát kaptam dél Tirolból, Bozenből Voinovich Gézáéktól, akik most ott keresik a gyógyulást. Csakhamar Géza levele is megérkezett. Nagyon elszomorított. Úgy látszik, aggasztó mellbajban szenved. Régóta keresi az enyhülést a déli meleg, majd az alpesi hideg vidékeken. Félve gondolok e nagyon értékes, fiatal barátom sorsára. Írói munkásságát sokra becsülöm, hozzám való ragaszkodását szeretetét, valamint neijét is, szívből viszonozom. Küldtem neki egy költeményt is a „Budapesti Szemle” számára, *A pacsírtához* címűt. – Írtam e hónapban *Kalvinról* is, melynek tárgyát már régen hordozom a fejemben. Szépen folydogál, ömledezik, de nem vagyok vele megelégedve. Valamikor megígértem ennek megírását a „Protestáns Szemlének”. Talán el fogom küldeni.

76. kép. Levay-irka

Kaptam tegnapelőtt egy igen kedves, szeretet sugallta levelet Balogh Jenő igazságügy minisztertől, régi jóakarómtól. Megköszöni részvétnyilatkozatomat, melyet édesanyja elhunytja alkalmából írtam neki.

Antikváriusi úton hozattam Bpestről Ovidius műveiből három kötetet. Két kötet tiszta, lipcsei sztereotip kiadás: a *Tristia*, *Ex Ponto*, *Amorum liber*, *Ars amatoria*. Két kötetben (1831. évi kiadás, Bach) a *Metamorphoses* szörnyen bő, összezsú-

felt s rám nézve hasznavehetlen jegyzetekkel. Vágyódtam e művek olvasására. Iskolai tanulmányomból emlékeztem rá s a hatásra, melyet akkor reám gyakorolt.

1914. május 17.

Holnap reggel visszatérek Miskolcra. Négy napot időzöm itt, nem mondhatom, hogy bármely tekintetben is kellemesen. Egészségi állapotom sem kielégítő, az időjárás pedig barátságtalan, komor, szeles, hideg, esős. A szép május hónap, a tavasz virágünnepe most kiesett az évből. Folyvást fűtenünk kell. Most már körülbelül teljes bizonyossággal látható, hogy semmi, de semmi gyümölcsöt nem várhatok az idén. Egynéhány gyümölcsfám nagyon szép, dús virágzást mutatott április végén. Most látom, a májusi fagy mindent az utolsó virágszálig elpusztított. A tavalyi nagyon bő év után itt van az idej nagyon szűk. Ilyen a világ forgása is. De az általános haladás és fejlődés mégiscsak folyamatban van.

Tegnap délelőtt két levelet írtam: egyet Dél-Tirolba, Bozenbe a beteg Voinovich Gézának, egyet Budapestre Szily Kálmánnak. Amannak sajnálatomat, részvéteimet jelentettem, és köszönetemet a dél-tiroli gyönyörű „Kalvil” almáért. Emenél kérdezősködtem hogylétökről és azon üdvözlő táviratról, melyet az „Akadémia” ma egy heti bankettjéről, a hírlapok szerint, nekem küldöttek, de amelyet én meg nem kaptam.

Olvasgatásom egész ittlétem alatt csupán egypár hírlapra szorítkozott. Napról napra mindig akadt bennök valami megbotránkoztató vagy elszomorító esemény, mely a mi politikai és társadalmi életünket ez idő szerint szinte ragályszerűleg fertőzteti. Boldogult barátom, Horváth Lajos élete végnapjaiban gyakran felsóhajtott, hogy fáj neki azzal a gondolattal szállni sírjába, hogy nemzetünk biztos lépésekkel készíti önmagát a megsemmisülésre. Úgy hitte, hogy ezt a nemzet veleszületett, végzetes temperamentuma hozza így magával.

Egy költeményt írtam a múlt napokban *Kalvin*ről. Nem vagyok vele megelégedve. Itt időzésem alatt azt hánytam-vetettem elmémben. Foltozgatni próbálgattam, de megállapodásra nem juthattam.

Miskolc

1914. május 26.

Kossuth Ferenc tegnap reggeli négy órakor halt meg Budapesten életének hetvenharmadik évében. Született Pesten 1845. november 16-án. Hosszú évek óta tartó kínos betegség után szabadította meg a halál. Mondhatni, ez az év már szinte csak haldoklása volt. A hírlapok napról napra részletes jelentésekben közölték a halállal vívódását. Politikai szereplése nem volt gyümölcsöző se a haza ügyére, se az ő saját sorsára és jellemére nézve. Akaratlan szereplésre sodorták nagynevű apjának emlékei és eszményei. Jól látta és tudta is, hogy az az ideál, melynek zászlóját lobogtatta, a nemzet függetlensége ez idő szerint nem valósítható, mégis volt lelke azzal izgatni a nép szenvedélyét, s akadályokat emelni a békés fejlődés útján. Csak ürügy és fikció az, hogy a nemzet szívében fönn kell tartani s nem szabad kialudni engedni a függetlenség vágyát és érzetét. Hiszen maga a természet őrzi azt ott, de arra is int, hogy munkálkodva várjuk el, míg valósításra érleli az idők teljessége.

Vajon ha Kossuth Ferenc visszatekintett a végnapokban, kínjai szüneteiben élete és működése eredményére, talált-e valami vigasztalót és megnyugtatta-e a végszámadásban? Mi jót tett, mit használt a hazának, a társadalomnak? Fájlatva belátta-e, hogy visszaguruló nagy követ hengergetett a hegy orma felé hiú törekvés-sel? Egyet bizonytalannal megnyert: a nagy fényvel, nagy pompával és nagy tömjéne-zéssel rendezett temetést.

X. Emilék családja ma költözik vissza magyarbéli gyönyörű lakásukba. Itt Miskolcon töltötték a telet, s nekem kedves látogatóhelyem, szinte menekédem volt ez a szép családi kör. Éreztem, hogy hozzájuk vonzódo s réges rég gyökerező szeretetemet őszintén viszonzozzák. Hetenkint kétszer, csütörtökön és vasárnap állandó vendég voltam asztaloknál, mely szokást még megboldogult, angyalszívű édesanyjok után ők is megtartottak. Sajnosan nélkülözöm távollétöket. Alig remélem, hogy öket így együtt egyhamar viszontláthassam.

Miskolc

1914. május 30.

Eltemették Kossuth Ferencet tegnapelőtt, május 28-án csütörtök. Koporsóját nagy emlékü édesapjái mellé helyezték az ő családi mauzóleumokban. A végtisztesség országra szóló, fényes, nagyszerű, szinte példátlan volt. Nemcsak a főváros, mely a temetés rendezője és a költségek viselője volt, de a vidék is rendkívül nagy számmal jelent meg a temetésen. Maga Cegléd városa ezer képviselővel. A hírlapok szerint a kö-zönség száma meghaladta a kétszázezretet. A koszorúk száma majd háromszáz.

Végrendeletben intézkedett vagyonáról. A végrendelet irata három darabra volt szétépvve, de az örökösök elfogadták annak intézkedéseit. Hírlapok szerint a hagyaték összes értéke 208 ezer korona. Ily nem nagy vagyon mellett, mégha odavesszük is miniszteri nyugdíját és képviselői fizetését, alig képzelhető, mint tudott Kossuth, hír szerint, oly fényes és költséges háztartást és életmódot folytatni.

Egyéni temperamentuma, tapasztalás[a], életbölcssége, sőt meggyőződése el-lentmondott annak a kockázatos politikai irányynak, melybe őt családi neve és a hazai körülmények sodorták. Ez hozta magával azt is, hogy párthívei, akiknek vezére volt, lassankint elhidegültek, szinte elfordultak tőle. Előbb ő vitt, azután őt vitték. Gyöngéd, jó szív volt. Robur et aes triplex. Végrendelete is szép bizony-sága jó szívének.

Most mindjárt indulok Szentpéterre. Ott akarom tölteni a Pünkösöd ünnepét és azontúl még néhány napot. Az úgynevezett három sátoros ünnep engem csaknem kivétel nélkül mindig Szentpéteren talált a családi „fészekben”. Míg szüleim éltek, ők vonzottak oda; halálok után kegyeletes emlékek.

1914. június 2.

Eltelt Pünkösöd-ünnep két napja tegnap és tegnapelőtt. Az első napon megje-lentem a templomban, s a gyülekezettel együtt járultam az úrasztalához. Nemcsak példaadásul teszem, de lelki szükségből. Az isteni tisztelet szóoklati része rest fü-leimen át nem juthatott értelmemhez, teljességgel nem. Inkább csak a harsány éneklés és gondolataim foglalkoztattak.

Ünnepi dús ebédek most is a szokott rokoni körben kínálkoztak. Két unoka-húgom osztozott rajtam. Minden ünnepben bizony mindig több jut a testnek, mint a léleknek. Oly szándékkal jöttem szombaton, május 30-án, hogy az ünnep után itt töltsök még egy pár napot. Holnapután, csütörtökön reggel megyek vissza Miskolcra.

Ez a folytonos száraz, sokszor szeles időjárás szinte kétségbeejtő. Ínséges esztendő fenyeget. Itt-ott azt hallani, hogy az 1863-i mindent kiaszaló év sem volt ennél csapásosabb. Csak egyes apró pontok, nem is egyes vidékek mutatnak némi virulatot. A nyomorgató, csapásos természettel, azt mondhatni, együtt tart a társadalom és az ország.

Kertem fái eléggé dús lombozatúak, gyönyörködve szemlélem, de gyümölcse teljesen hiányzik. Pázsitja sem üde zöld, hanem szinte vörösesre le van perzselve. A kaszálás után szinte kopár. Egyes gyümölcsfák, látom, unni kezdik már az életet: száradnak. Néhány rózsatöm is kiveszett. A többi elkésett. Kevés rajtok a bimbó, s többnyire még egészen burkolt kicsinyek. Alig kezd hasadozni egy pár.

Egyik itteni régi ismerősöm, a beteges Czako Sámuel, a Pilita család itteni régi gazdatisztje különös ajándékkal lepett meg. Felesége, Tóth Borbála megbízásából hat szép zsebkendőt és hat szép törülközőt hozott nekem. Nem tudom, hogy bármikor bármi érdemet szereztem volna reá. – Különös szegény kis család ez: férj és nő. Szenvedélye az ajándékozgatás: sokféle sokfélé, gyakran értékeset és hasznosat. És különös! Nem is azt nézik, hogy ily módon a szegényeken segítsenek, inkább a jobb módúakat keresik fel. Nem vegyül-e a jótékonyságba egy kis hiúság vagy valami más érdek? Gondoltam, hogy majd egy szép imakönyvet küldök a feleségének.

1914. június 3.

Nem jövök ismét ide csak akkor, mikor rózsáim teljes virágzásban lesznek. Arra, úgy látom, kell tíz-tizenkét nap. Akkor is csak egyedül, csak egy napra jövök, hogy éppen gyönyörködhessem kertem ezen egyedüli ékességében. Ezeket is megdézsmálta a mostoha időjárás. Néhány darab kiveszett, néhány a fagyot sínyli.

Itt mulatásom kellemes érzése úgysem szokott sokáig tartani. Őt-hat nap elégséges. Szórakozásomat, időtöltésememet mégis inkább elősegíti Miskolcon a változatosság, az alkalom, a környezet. Itt úgyszólván semmit se tudok lendíteni akár olvasgatás, akár írogatás tekintetében. Pedig itt a magány és nyugalom nagyon arra való volna; mindig is oly vággyal és reménnyel szoktam idelátogatni. Most is gondoltam, hogy végre kezdek itt valamit énekelni földanyánkról, ami oly régóta kóvályog elmémben. Messze elkerült a Múza. Üres kézzel kell visszavándorolnom.

Holmi hírlapokat olvastam az itt töltött napokban és a *Bibliából János evangéliomát*, mely némelyek szerint megbízosabb, legtökéletesebb rajza Krisztus emberi és isteni egyéniségének. A nemrég simított magyar szöveget olvastam. Bizony sokszor erős próbára teszi az észet. Hit kell hozzá, ami sokszor bizony csak óhajtatson épül.

1914. június 4.

Egy óra múlva indulok. Reggel van, szép, napos, nyáriás idő. Tegnap, tegnapelőtt és ez éjjel is egy-egy kis eső megenyhítette a rendkívül szomjazó földet és nö-

vényeket. Némi üdeség maradt utána. Most talán már bő eső sem igen pótolhatná a mulasztást.

Ez éjjel álmatlanul gyötrődve az itt következő kis verset fűzőgtem össze:

Két betegség

Szembeötlő két betegség

Dívtos ma köztünk,

Nem halálos, annál sok-sok

Nagyobbat leküzdünk.

Egyik a jubileum-láz

Tömjénezve gyűjtják

S a füstben a szűnyogokat

Elefánttá fűjják.

Másik a bős honszeretet.

Mellyel tüzet szórnak

S egymást sorba kikiáltják

Hazaárulónak.

Miskolc

1914. június 19.

Tegnap igen kedves napot töltöttem Alsózsoltán báró Vay Eleménnél. Egy idő óta, hogy közelebről megismerhettem őt, sok becsülni és szeretni való tulajdonságot találok benne. Okos, józan megítélését a közviszonyoknak és embereknek, jószívű emberszeretetét, bőkezű áldozatkészséget valláserkölcsei és társadalmi érdekért, nagy költséggel való megújítását, gyönyörű rendbehozását úri lakásának és egész környezetének, melyet, mint mondja, nagyatyja és atyja teljesen figyelmen kívül hagyott és elhanyagolt. – E célra ő, mint említé, mióta kezébe vette Alsózsoltát, 300 ezer koronánál jóval többet fordított. Legalább – úgy mond – találjon itt mindent jó rendben. Leszármazó örököse nem jön utána az agglagénynek. Az öreg báró Vay Miklós unokái közül fog jönni valamelyik.

Gyönyörű díszben áll most is a terjedelmes parknak a ház közelében levő virágos részlete. A kertész szinte festészetet produkált egyes kisebb-nagyobb csoportokban. Emelik nagyon a hatást is a csudálatos terjedelmű különböző fák, háttal pedig a parknak egyes óriási példányokat mutató őserdeje. Nem bírtam betelni a gyönyörködéssel. Ebéd után ott andalogtam néhány órát. Megnéztem a nagy gyümölcsös- és konyhakertet is. Ott is nagy tisztaság, nagy rend és nagy méretek. A park harmincöt katasztrális hold, a kert harmadfél hold.

Vendégül fogadja e hó 29-én és 23-án Szalvátor főherceget, aki a „Vöröskereszt” ügyében látogat akkor Miskolcra. Nem csinál érte semmi cifraságot. Egyszerűen vendégli. Nem fogadja szívesebben, mint engem fogad. Engem egyszerű, de jó ebéddel vendégtelt. Mondja: ilyenforma lesz a főhercege is.

Ígértem, hogy majd ősz kezdetén egyszer még meglátogatom. A gazdasági kiállítások nála is nyomorultak. Azt mondja, holdanként nem lesz több termése két métermázsánál. De, úgy gondolom, ez nemigen okoz valami zavart az ő életmódjában és berendezésében. Magános veréb állapota búságosan el van látva. E télen is Afrikában szándékszik tölteni pár hónapot.

Miskolc

1914. június 29.

Egész városunk, sőt egész országunk annak a rettenetes hírnek, sőt rettenetes valóságnak lesújtó nyomása alatt áll, mely tegnap délután érkezett ide, s mindjárt külön kiadásban terjesztették a hírlapok: hogy Ferenc Ferdinánd trónörökösünket és nejét Hohenberg Zsófia hercegnőt tegnap, vasárnap délelőtt Szarajevóban revolverlövésekkel meggyilkolták, kevéssel előbb pedig bombát vetettek ellenök, ami megkímélte őket.

Egy betűszedő nyomdászlegény és egy tizennyolc éves bosnyák diák a gyilkosok, a revolveres gyilkos az utóbbi. Szerbek mind a ketten. Azért gyilkoltak, mert a trónörököst Szerbia ellenségének tartották. Megáll az ember esze a végzet ily iszonyú nyilvánulása előtt! Nem lehet ugyan felelőssé tenni a szerb nemzetet a vak szenvedély ily megdöbbentő kitöréséért. De mégis szinte gyanú ébred arra, hogy ördögi vonások lappanghatnak az oly nemzetnél, mely az ő fiatal Sándor királyát és Draga királynéját oly könnyűszerrel tudta kiirtani... Nem félhetni-e, hogy ezeknél a Balkán-népeknél az alkotmányos szabadság csak a vak szenvedélyek felszabadítása lesz?

Szegény jó öreg királyunk! Mily sok, mily megrendítő csapásokat mért rá a gondviselés!

Most már a trónörökös talán Károly Ferenc József főherceg lesz, aki fia az elhunyt Ottó főhercegnek, Ferenc Ferdinánd volt trónörökös öccsének, s 1887-ben született. Nejét, Zita pármái hercegnőt 1911. okt. 21-én vette feleségül.

Gazdasszonyom sajnálózva mondja: miért is jártak azon az idegen, rossz vidéken, mért nem jönnek a magyarokhoz? De bennünket nem szeretnek.

Miskolc

1914. július 20.

Rég nem jegyeztem ide. Nem volt mit jegyezni. Gondolataim nincsenek. Azok forrása kiapadt.

Múzsám is hiába emelgeti szárnyát. Nem bír mozdulni a földről. Olvasgatással morzsolom a napokat. Ez is inkább csak időtöltés, mint valódi szellemi élvezet és tanulás. Legtöbbször hosszú múlt időm emlékei foglalkoztatnak. Magánkörülmenyeimben semmi különös aggasztó, semmi különös vigasztaló nincsen.

Pár nappal ezelőtt kaptam értesítést Görgei Artúr állapotáról. Írják, hogy túrhetőleg érzi magát. Jól eszik, jól aluszik. De szellemileg nagyon megfogyatkozott. Néha megismeri ismerősei egyikét, néha nem. Érdeklődése is igen hiányos és ritka. Két ápolónő felügyelete alatt közelít a kilencvenhetedik esztendőhöz. Éppen most láttam arcképét egy képesújságban. Karosszékekben ül szőnyeggel letakarva elől. Mellette egy ápolónő. Síralmas alak. Ez már nem élet.

A múlt napokban Nyusztay Vilmos öcsém tulajdonába bocsátottam avasi kedves pincémet egy fiktív adásvételi szerződés alapján. Nekem már nincs szükségem erre a birtokra, neki nagy van. Végrendeletemben is úgy intézkedtem, hogy nagynénje halála után az övé legyen. Szőlője van, s foglalkozik borkezeléssel és üzlettel. Ezzel is jelét akartam adni, hogy melegen vonzódok családjokhoz, s méltányolva érzem irántam mindig táplált szeretetöket és jóságokat. Rokonaimra nézve ez a fekvőség különben is jelentéktelen.

Miskolc

1914. július 24.

Rekkenő hévségű néhány nap után, tegnap délutáni öt óra tájban, minden előjel nélkül egyszerre irtóztató vihar tört ki. Az ég elsötétült. Rémitő szélvész zúgott le oly rémitő erővel, mely mindent elsodorni, ledönteni látszott. Iszonyú porfelhő zúgott a városra nyugat felől, mely a sötétséget még borzasztóbbá tette. Az emberek, szinte egymást sem látva, riadva futottak az utcán, s menekültek kapuk alá, boltokba, ki hova tudott. Esőnek, villámlásnak, míg ez az ítéletidő tartott, híre sem volt, csak fél óra múlva, mikor a vihar kitombolta magát, pattant ki egy-két villám, s hullott némi csekély eső hat óra tájban, mely a levegőt kissé lehűtötte.

Úgy látszik, e rendkívüli katasztrófa az ország számos vidékén átübörgött, s tetemes kárt is okozott. Fákat döntött ki, épületeket bontott meg, sőt emberáldozatokat is kívánt. A ma reggeli helyi hírlapban olvasom, hogy Budapesten a viharnek tíz halottja, negyven sebesültje van. – Az ég sem akar kedvezni ennek az önmagát marcangoló nemzetnek.

Holnap Szentpéterre szándékozom. Igazán csak a megszokás és az emlékezet hajt. Megcsökkent az a kegyeletes, jó érzés is, mellyel én régebben azt a kis „üres fészket” gyakran látogattam. Kapom onnan a hírt, hogy most rossz időben megyek: a marhák száj- és körömfájásban betegek, s tej és tejféle az egész városban nem kapható, így tehát nem vendégelhetnek engem a hűgaim úgy, mint szeretnék. De éppen szívesen vesz egy kis nélkülözést az én mostani étvágytalanságom.

E napokban két sétapálcám fogantyúja végére ezüst lemezt tetettem. A baráti megemlékezés vett rá. Egyik pálcá az Orczy Gyuláé volt, kinek halála után az özvegye ajándékozott meg vele. Az ezüst lap közepén egy „O” betű van. A másik pálcá a Gyulai Palié volt, akinek azt (olajfából van) egy tanítványa hozta Olaszországból, s Pali azt nekem ajándékozta. Ennek ezüst lapján „Gy” betű van. Így támogatnak engem haláluk után is barátaim.

1914. július 27.

A fentebbi kis vers *Diagnózis* címmel, kissé változtatva és egy versszakkal megtoldva jelent meg a „Sárospataki Református Lapokban”.

Most az egész ország lázas izgatottságban van a Szerbia ellen minden órában nyíltan kitorhethető háború miatt. Úgy vagyunk itt Szentpéteren. Nyugtalanul várjuk a lapokat, melyek némelyike most naponkint két kiadásban is megjelen („Az Est”). Nem emlékszünk a Monarchia oly háborújára, melyet mind a két fél, az osztrák és a magyar ily összhangzó, egybeforrott lelkesedéssel üdvözölt és foga-

dott volna. Mind a két fél, de leginkább a magyar, vérig sértve érzi magát Szerbiának évek óta folytatott hűtlensége, áskálódása, összeesküvéseket tűrő, sőt tápláló viselkedése miatt, mely legkisebb trónörökösünknek és nejeinek meggyilkolásában érte tetőpontját. Az elkeseredett lázas tömegek mindenfelé csak bosszút! bosszút! háborút! háborút! kiáltoznak. Lesz-e még módja a diplomáciának, hogy néhány óra alatt módját találja a békés kiegyenlítésnek? Nem tudhatni. A részletes mozgósítást már mind Szerbia, mind a Monarchia elrendelte. Már szinte hadiállapotban vagyunk. Mutogatja magát a nyugalanság s a félelem is a háborúval járó szenvedésektől. A takarékpénztári szegényebb sorsú betegek félteni kezdek betett pénzeket, s készülnek azt rögtön és tömegesen visszakívanni. Egyes családok a katonai behívások miatt remegnek. Így az én Vadászy Dezső öcsém családja is Edelenyben. Ő ebben az évben még póttartalékos. Nagy aggodalom, nagy csapás lesz, ha kiragdatatik neje és két kisgyermeké köréből.

Mind erélyes, önérzetes, méltóságos tartalma, mind formája miatt egy megsértett államhoz méltó nyilatkozat az a jegyzék melyet a Monarchia július 23-án Szerbiához intézett. Valamelyik lapban olvastam, hogy azt Tisza István készítette. Szeretném, ha csakugyan úgy volna, s abban is túlhaladná az osztrákot a magyar ész.

Az a kétségbeejtő orkán vagy ciklon, mely a múlt héten az országon néhány perc alatt végigsepert, rombolt, pusztított, itt az én kertecskémben is nyomot hagyott. Egy régi, nagy, magas ringlot szilvafámat, mely tojás nagyságú szép gyümölcsrel szinte rakva volt, kettéhasított. Lesz-e még a megmaradt fele részéből valami? Nem tudom.

Tegnapelőtt jöttem ide oly szándékkal, hogy négy-öt napot itt időzöm. Voltaképpen semmivel sem foglalkozom. Legalább eddig csak a levegőt bámultam s üldögéltem, sétálgattam gyümölcsstelen, de nagyon üde lombos fáim között. Néhány rózsafám még most is tartogat számomra egy-egy illatos, nyíló rózsát, de a többi már rég elhullatta díszét. A napok is szemlátomást rövidülnek, s az éjszakák, nekem elég bajomra, hosszabbodnak. Akármerre nézek, hanyatlás útját látom.

1914. július 29.

A háborúra készülés izgalmai folyvást tartanak. Még mindig bizonytalan, de pár nap múlva mégis el kell dőlnie, forma szerint ki fog-e törni a háború. Csak a Monarchia és Szerbia között fog-e lefolyni, vagy az európai nagyhatalmak háborújává növi ki magát? E pillanatban még nem tudhatni. Így is, úgy is átkos csapása és szégyene lesz az emberiségnek. Vagy csakugyan úgy van alkotva az ember, hogy egyéni eredeti tulajdonságánál fogva kikerülhetetlen a háború, s mint a természetben olykor kitörnek a pusztító viharok, orkánok, földrengések, úgy az emberiségnek is át kell néha esnie az erupciókon?

A háborús műveletek miatt egyéb korlátozások közt a közlekedés is bizonyos megszorítást szenved. Erről a hírlapok már értesítenek. Erősebb megszorítás, úgy látszik, csak a háborúzáshoz közel eső vidékeken történik. De nincs kizárva, hogy már holnap itt az én vonalamon is lesz ilyesvalami. Ezért jónak látom mindjárt a ma esti vonattal visszatérni Miskolcra, bár különben csak holnap reggel szándékoztam.

Itt töltött napjaim semmi tekintetben nem voltak kellemesek. Az időjárás is egyszerre komoly, híves őszire változott. Egészségi állapotom is rosszabbodott. Szellemileg éppen semmit sem lendíthettem. A hírlapok mellett a *Bibliában* olvastam valamit *János evangéliomából*. Legközvetlenebb, legjellemzőbb Krisztus egyéniségére nézve.

Miskolc

1914. július 30.

Nézegetem, mit írtam a túlsó lapra. Alig tudom elolvasni a reszkető kézzel firkált, köszvényes betűket. Hát már hogy tudna azokban eligazodni? Pedig mikor írok, igen lassan és nagy gonddal teszem. Elhagyott az erő.

Csakugyan Szentpéteren töltöttem öt napot. Tegnap este érkeztem onnan vissza. Nem sok örömet nyújtott se az egészségi állapot, se a környezet, se a természet. A közelgő háború előkészületei, hírei ott is izgalomban tartották az emberek. Kapkodták a hírlapokat, a mendemondákat, s nagy szomorúsággal fogadták a katonai tartalékosok behívását, s tömegesen búcsúztak egyes távozó fiataloktól.

Itt Miskolcon még most is csoportosan, nyugtalanul járnak-kelnek az utcán az emberek. Gyülekezések, lelkesítő szónoklatok mindenfelé. Hangos magasztalása a hadseregnek, a katonaságnak, dicsőítése a háborúnak, mintha közvetlenül csupán a mi bőrünkért folyna. A hangulat most országszerte ilyen. Napról napra, sőt óráról órára feszült kíváncsisággal várja a nép a háborús események hírét. Mert a háborút Szerbia ellen nemcsak forma szerint megüzente már a mi Monarchiánk, de meg is kezdette.

A nép általános dicsőítésében, magasztalásában részesül öreg királyunk, kinek viselkedése a végzetes napokban valóban hódolatra kész. Nagy lelkesedéssel éltetik most pártkülönbég nélkül a kormányt is, különösen annak fejét, Tisza Istvánt. A közveszély mindnyájunkat egy táborba hajtott.

Vajha minél előbb elhárulna fejünkről a veszély, s megmaradna köztünk az egyetértés! Előre jósolhatni, hogy meg nem marad.

Miskolc

1914. augusztus 1.

Tegnap estefelé egyszerre nagy riadalom támadt az egész városban. Köztudomásra jutott az általános mozgósítás elrendelése. Sűrű néptömegek hullámoztak az utcákon. Egyes kiválóbb helyiségek, vendéglők, kávéházak, a város- és vármegyeház előtt késő este is roppant nagy gyülekezet zajongott, éljenzett, várakozott. A főispán és a polgármester a ház erkélyéről beszédet tartott hozzájuk. Ilyenek voltak más helyeken is. Bátorítók, lelkesítők az ilyenkor kelendő hazafias, túlbizakodó handabandák. Este lampionos katonai zene. Egész éjjel folytonos néphullámozás, kiáltozás, dalolás, szónoklás. Ha a valódi tetterő mértéke volna ez a külső zajos lobogás, szerencsés lehetne a küzdő haza.

Mozgósított Oroszország és Poroszország. Ez kényszerít mozgósításra minket is. Ha a perfid Szerbia miatt csakugyan kikerülhetetlen az európai háború, ennek átka leginkább, sőt tán egyedül Oroszországot terheli.

Az általános behívások, népfelkelések nagy csapással sújtják egész társadalmunkat. A veszteség, a nyomor száz alakban omlik reánk. Sőt kockán forog egész hazánk, egész nemzeti létünk. Még azon esetre is roppant teher gördülne már reá[n]k az eddig lefolyt események következtében, ha a fenyegető európai háborút elsímíthatná a diplomácia.

Bízzunk, kérjük, hogy az Isten legyen erősebb és igazságosabb, mint az emberek!

Miskolc

1914. augusztus 3.

Szomorú és izgató látvány. Két nap óta valóságos népvándorlás hömpölyög utcáinkon – a harcmező felé. Behívottak, póttartalékosok, népfelkelők végtelen sora siet jelentkezni. Ablakomból kitekintek, mindig csoportosan gyalogló embereket látok felfelé vonulni vagy bizonytalanul tévelyegni az utcán. Legtöbben hátukra vetett fejér tarisznyában emelik a pár napra való élelmiszert. Némelyeket hozzájuk tartozók, nők, férfiak kísérnek nagy szomorúan, itt-ott sírdogálva is.

Oly riadás ez a népnél, minőt a felpiszkált hangyazsombékban látunk. Hol és hogyan értékesíthető hazánk védelmére a harcmezőn ez a roppant tömegű, nyers erő?

Lángba borult egész Európa. Oroszország akarja így. Általános mozgósítást rendelt minden egyes állam, védeni akarják a magok érdekeit. Egyiknek sem oly életbe vágó ez a védelem, mint nekünk, magyaroknak, akiknek a fenyegető világ-háború esélyein szinte állami-életünk forog kockán.

Mily vézget az, hogy az egymásért teremtett ember egymást így törekszik pusztítani? Vagy természet törvénye az, hogy tisztultabb léghő nyérése végett ily nagy háborúk által mintegy érvágás történjék a kóros emberiségen?

A társadalom, a megélhetés már most is érezni kezdi a nyomort, a szorító korlátot, mely a háborús intézkedések és szükségek miatt ránehezül. Ijesztő kezd lenni a drágaság majd minden érlelmi cikkben. Egy vagy más ilyen cikk már nem is kapható.

1914. augusztus 20.

Ma a hatodik napot töltöm itt. Ritkán szoktam itt ily sokáig időzni. Holnap reggel útra kelek. Itt is a háború híreivel van elfoglalva az egész lakosság. Napjában két ízben is tömegesen lesik, szinte ostromolják a postahivatalt hírekért, hírlapokért, levelekért. Sokan vannak az érdekelt felek, a családok, melyeknek egyik-másik tagja, olykor egyedüli fenntartója a harcmezőre vonatott. Kinézek ablakomon. Tegnap óta az itt átellenben levő kovácsműhely ajtaját is bezárva látom. A rendkívül szorgalmas mester, a család táplálója szintén bevonult. A mendemondás népvélemény hullámoz a jó és rossz hírek folyamán. A legképtelenebb dolgokat gyártja. Alig hallani az Istenbe helyezett bizodalomról és reményről

Engem itt most különösebb versírási munkakedv lepett meg. Nem mondhatom, hogy teljes ihlet kíséretében jött, de írnom kellett. Írtam egy harcias kis költeményt *Korszerű dal* címmel; egy másikat, *A tebénke* című idillikus verset. Javítottam és bevégeztem egy régebben kezdett: *A föld himnuszát*, mely hosszab-

bacska költemény. A legelső kis dalt mindjárt elküldöttem innen a „Vasárnapi Újságnak”. Nem tudom, kézhez jut-e. Mert napjainkban a levélközlekedés is nagyon bizonytalan. Ilyen a vasúti közlekedés is. Emiatt mind idejövetelem, mind holnap elutazásom kocsin történik: hét korona ide, hét korona innen vissza

Kertemben élvezem a maradék gyönyörű, de a többnyire üres, üde zöld lombos fákat, itt-ott egy-két szem gyümölcsöt és búcsúzza nyiladozó egypár rózsát. Elközelgetett az ősz híves lehelete, mely különösen esténként érezeti magát. Félelemmel gondolunk a télre anélkül, hogy rendes nyarat élveztünk volna. Itt is tele van a gazdaközönség panasszal az ínséges esztendő miatt. Sok helyen a bevetett magot sem adta meg a föld. Sújtol bennünket a végzet – valamiért.

Miskolc

1914. augusztus 24.

Pár nappal ezelőtt kaptam a gyászjelentést, hogy „bizáki Puky József cs. és kir. kamarás, nyug. miniszteri tanácsos”, f. é. aug. 29-én Kassán hatvanegy éves korában elhunyt. Elszomorított a gyászjelentés. Régóta gyöngéledőnek tudtam őt, de elmúlása mégis váratlan volt reám nézve. Becsültem és szerettem őt. Érdekes volt reá. Kedvelője, sőt művelője a tudománynak, az irodalomnak, a kultúrának. Néprajzi nagy értékű gyűjteménye három termet tölt be a kassai múzeumban. Gyermekkora óta mindig rokonszenvvel, szerető ragaszkodással viseltetett irántam. Irodalmi próbálgatásra, mint mondá, tőlem nyerte az impulzust. Írt csinos lírai költeményeket. Fordított Molière-színművekből, melyeket a „Kisfaludy Társaság” adott ki. Értékes és külsőleg is szép könyvgyűjteménye volt, melyet, mint mondotta, a kassai múzeumnak hagyományozott. Ezelőtt néhány évvel itt Miskolcon lakott. Akkor csaknem minden nap érintkeztem vele, s közelebről megismerhettem benső értékes voltát. Özvegyember volt. Egy fia és tán három leánya maradt, kiknek legidősebbike már férjnél van. Nemigen dicsekedett családi boldogsággal. – Nemrégem arra buzdítottam, hogy írja meg önéletrajzát. Egy olyan közhasznú, eredményes élet, mint az övé volt, megérdemli, hogy részletében is ismeretes legyen a maradék előtt. Némi huzakodás és vonakodás után el is készítette az életírást, s velem azt részletenként közölte. Egyszerű, száraz, rövid, de mégis szinte elmaradhatlan kiegészítő része lesz annak a tekintélyes gyűjteménynek, mely a kassai múzeumban az ő nevét hirdeti. Biztattam, hogy nyomassa is ki, de úgy tudom, azt nem cselekedte. Sit illi terra levis!

A múlt napokban Szentpéteren töltöttem egy egész hetet. Leginkább a kertemmel való társalgás foglalt el. A termés most nem vigasztalt ott. De a tavalyi gazdag múltra való visszaemlékezésben kárpótlást és megnyugvást találtam.

Ott is a háború izgalmai és máris érezhető nyomora foglalják el az embereket. Sok az elvont munkáskéz, sok a gyámok nélkül hagyott család, melyen a városi előljárásság igyekszik úgyahogy könyörödományok útján segíteni. De mily kis mértékben s mily kevés ideig történhetik az? Állami segítség is hogy' segíthessen e részben az egész országban mutatkozó szükségesen, mikor a háború rettenetes költségei utolsó garasunkat is elnyeli, az adó befizetése pedig szinte országszerte szünetel?

Egymást váltják a háborús események hírei – gyakran a legképtelenebbek. Már szinte félelmes, hogy mindig csak győzedelmes csatáinkról, előnyomulásainkról kürtölnek a hírlapok. Az eseményekről való részletes tudósításokat, úgy látzik, szándékosan tartja vissza a közönségtől a hadvezetőség – érthető okokból.

Polytonos izgalmat okoz családunkban, hogy Vadászy Dezső öcsém, mint tartalékos, még mindig bizonytalanságban tévedez Kassán. Megmarad-e ott valami bizonyítvány folytán kézi szolgálatban, vagy csatasorba kell bevonulnia? Megdöbbenő volt pedig tegnap, hogy Vadászy Pál honvédszázados, másik unokaöcsém, aki itt mint a népfelkelés állandó rendezésével megbízott vezető teljesen biztosnak hitte itt maradását, tegnap estére csapatszolgálatra berendeltetett Jolsvára. Derült égből lecsapott villám! Ő maga azonnal Kassára sietett jelentkezni és felvilágosítani, felesége pedig Budapestre, ha ott valamit lendíthetne a minisztérium körében. Hiába! Háborús időkben semmi sem biztos, semmi sem állandó.

Remegésben vagyunk hazánkért, magunkért, mindenünkért.

Miskolc

1914. augusztus 27.

Vadászy Pali honvédszázados öcsém, úgy látom, itt van, s hallom, hogy felsőbb intézkedés folytán állandóan itt is marad eddigi foglalkozása körében. Orvosi vélemény szerint túlságos kövérsége miatt csapatszolgálatra alkalmatlan. Nem tudom, hogy ő maga Kassán, felesége pedig Budapesten lendített-e valamit e részben.

Felkelőknek, újoncoknak népes bevonulása még mindig tart itt. Ma reggel is egész sereg fiatalság vonult el ablakom alatt. Honvédeink pedig, a 10. honvédezred pár nappal ezelőtt kelt innen útra Galícia felé. Szinte ünnepi szintű volt búcsúvételök. A közönség tüntető részvétellel és lelkesedéssel kísérte őket. Elhalmozta virágokkal, különféle kedveskedésekkel, hogy ezzel is könnyebb legyen nekik a hazáért küzdeni és meghalni.

Közelebb Szentpéteren töltött napjaimban két kisebb költeményt írtam: egyik a *Korszerű dal*, melyet onnan a „Vasárnapi Újságnak” küldtem, másik *A tehenke*, melyet ma küldök a „Jó Pajtás” című gyermeklapnak. Harmadik *A föld himnusa* című hosszabbacska költemény, melyet Szentpéteren javígtattam, befejeztem, s tegnap tettem postára a „Budapesti Szemle” számára. Most már pihen az öreg Múzsza. Nem is forog előtte valamely tárgy, mely különös figyelmét vonná magára. Azt az egypár tárgyat, melyet régebben kitűzött magának mintegy utolsó feladatul, úgyahogy már nyélbe ütötte. Most már nyugodtan várhatja, míg újra megmozdul a bibliai tó.

Azt mondhatni, hogy 48-i szabadságharcunk sem hatotta úgy át a nemzet minden rétegét, mint ez a háború. Nincs társadalmi osztály, de talán egyesek sincsenek, akik legőszintébb áldozatkészséggel ne csatlakoznának a hadműveletekhez. Áradozik a segélyezés folyama pénzben, természeti adományokban, sőt ékszerekben is. Ez utóbbi olykor már szinte hiúság színében jelentkezik. Én is hogy maradnék el tőlem telhető filléreimmel?

Miskolc

1914. augusztus 30.

Csendes magányomban gyakran foglalkozom hosszú életem különböző emlékeivel. Nincs azok között egy sem, amely személyemet illető valamely különös eseményhez fűződnék. Legtöbbször s legkedvesebben tűnnek föl emlékezetem tükörében vadászélményeim. Sok élvezetet, sok gyönyörűséget köszönök a vadászatnak. Most is képzeletben szinte újra élvezem annak egyes képeit és jeleneteit. Kedves, szinte erősítő volt az azzal járó minden fáradalom. Rendkívüli gyönyörűséget nyújtott a természet szemlélése az év minden szakában erdőn, mezőkön. De vonzott, sőt lekötött maga a vadászattal járó izgalom, a feszült várakozás, apró remélgetés, majd fáradalmas kószalgatás után lobogó tűz mellett tanyázó, poharazó baráti kör, melyet fesztelen tréfa és zengzetes, szép dallás fűszerezett. Nem is tudom, hogy az én Múzsám miért nem méltatta kellő figyelemre ezeket az élénken ható élményeket. Alig van egypár költeményem, melybe ezekből valamely szálacskát vagy színt beleszóttam.

Tegnap is élénkebben forgattam elmémben, hogy személy és név szerint kik voltak azok, akikkel együtt én a vadászat örömeiben részesültem. Alig él már egykettő közülök. Tizenhatnak nevét jegyeztem föl, akik már mindnyájan a másvilág lakói. Versbe foglaltam nevöket, s beírtam *Tárca* című könyvecskémbe, melybe apró, ötletszerű, gyakran csecsebecse versecskéimet szoktam feljegyezni.

Napról napra a háborús események izgalmi uralkodnak rajtunk. A közönség lázas nyugtalansággal várja mindennap a hírlapokat. Egyes boltok előtt, hol a helyi lapok kiteszik az új híreket, egész tömegek gyűlnek össze. A hírek folytonosan minden oldalon csak győzelemről szólnak. De a győzelmek drága ára vagy éppen egyes csatavesztésünk el van hallgatva. Pedig lehetetlen, hogy ilyen is ne történt volna. Pedig egyes magánértesülések sugdosnak is ilyenekről. – De jól van ez így.

1914. szeptember 4.

Nehéz, szinte fojtogató napokat élünk. Szorongatott hazánk sorsa ott ingadozik a végzet mérlegén. A közeli napok eldöntik, merre fog billenni. Egymást kergeti a remény és félelem, a bizalom és kétség. Azok a győzelmi hírek, melyekkel folyvást örvendeztetnek bennünket a hírlapok, már szinte kételkedőkké tesznek. Ez csak fényes oldala a borzasztó éremnek, a másik oldalt nem láthatjuk a maga valóságában. Mutatkozik ugyan már az eltagadhatatlan sötét vonás a folyvást érkező s kórházakban elhelyezkedő betegek és sebesültek nagy számában s a sebesültek és elhaltak azon roppant tömegében, melyről legközelebb egyéni hivatalos kimutatás közlése van folyamatban.

A németek nagy sikerrel tiporják a franciákat, a keleti poroszokat is a keleti porosz határokon, de mi, a mi Galíciánkban, magunkra hagyva küzdünk a muszka óriással, mely túlnyomó nagy hadierejét folyvást növelheti, s könnyebben legyőzheti a mi mindig fogyasztott, csekélyebb számú seregünket. A lelkesedést, az önfeláldozás készségét, sőt a hadvezetés tudományát is elnyomhatja az ellenfél tömegének rendkívüli túlsúlya. Isten segíthet, ahol arra képtelennek látszik az ember.

A vasúti rendes személyközlekedés néhány nap óta helyre van állítva. Tegnap már akadály nélkül jöhettem ide. Semmi különös oka nincs idejövetelemnek, csak éppen egy kis változatosság a környezetben, csak éppen ennek a kis szobának levegője, mely kellemesen éreztetni velem, hogy itthon vagyok. Kedves látvány üres gyümölcsfáim sorában rózsáimnak üde, dús, szinte meglepő másodvirágzása. Ilyen nincs az ember életében. Különös isteni ajándék az enyémben, hogy tűrhető testi állapotom mellett szellemem még most is, kilencvenedik évemhez közel friss virágokat bír hajtani, s fogékony vagyok a kínálkozó apró örömökre.

A *Korszerű dalt* nagyon méltányolta a „Vasárn. Újság”.

1914. szeptember 7.

Jórészt csak hírlapok olvasásával töltöm itt az időt. Mindennap közlik a hírt a háborús eseményekről. Ez érdekel most mindenkit. Még itt is, faluhelyen, az utcán hírlapot látok az emberek kezében, midőn a posta délben és estefelé megérkezik. Nagy kíváncsisággal, szinte remegve várják a döntést, melyet a hírlapok a legközelebbi napokra hirdettek Nagy bizalom, nagy reménykedés, nagy félelem. A sorok között észrevehetni árnyékát a leküzdendő roppant akadálnak, az oroszok túlnyomó harcos tömegének.

Szép, kellemes, meleg napjaink járnak. Éreztetik már a küszöbünkre érkezett ősz lehetőségét. Meglehető az egészségi állapotom. Szinte jól érzem itt magamat. Holnap reggel akartam innen visszaindulni, de jobbnak látom csak a holnap délutáni öt órai vonattal utazni. De tegnap azt a hírt kaptam, hogy mától kezdve a vonatok ismét beszüntetik vagy felfüggesztik a személyközlekedést a katonai szállítások [miatt]. Ha csakugyan így van – aminek még ma utánajárok –, akkor most is drága bérkocsin kell hazajutnom, mint a múlt alkalommal.

Néhány almát látok egypár fán, ami még le nem hullott, de a többi után hullani készül. Szeretném magammal vinni, bár téli gyümölcsök. Lesz tán húsz-huszonöt darab. Holnap szeptember 8., Kisasszony napja, gyümölcszedés ideje. Most csak az a húsz darab szép nagy körtém maradt itt egy törpefácskán, melynek további érédesét kell várnom. „Frigyes Würtembergi herceg” körtéje, téli. „Bencsei” szilvafáim szépen termettek, de a gyümölcs még nem tökéletes érett.

Élvezem kertemben a kellemes, gyakori sétákat. Nagyra nőtt gyümölcsfáim mulattatnak a múlt idők emlékeivel.

Miskolc

1914. szeptember 15.

Napról napra mindinkább izgatnak a háborús hírek. Szinte remegve várjuk az utolsó nagy ütközetet, mely sorsunkat eldönti. A hírlapok mindig egyhangúlag beszélnek folytonos kisebb-nagyobb győzelmekről. Azoknak nagymérvű áldozatait tagadhatatlanul bizonyítják a hazaérkező sebesültek ezrei. Itt-ott a haditudósításokban fel-feltűnik az oroszok túlnyomó ereje, új meg új nagy tömegek megjelenése a csatatéren. Nehéz abban bízunk és hinnünk, hogy Ausztria és Magyarország egymagában [legyőzheti] a szinte kimeríthetetlen erőforrásokkal rendelkező orosz birodalmat. Több kilátás volna a sikerre, ha szövetséges társunkkal, a

poroszokkal egyesülve harcolhatnánk. De annak egész erejét leköti a számos elenség. Kapunk előtt áll tehát az orosz invázió. Mi lesz akkor hazánk sorsa? – beláthatatlan.

E napokban egy versecskét írtam *Észak ura* címmel. Abban azt mondom, hogy a cár le akarja verni szomszédait, s megrabolni őket. Elfoglalni Galíciát s talán egész Bohémiát, ruténjainkat, tótjainkat a Kárpátok alatt s délen országunk szerbek lakta vidékét Szerbia számára. S talán még ez sem lesz neki elég. Talán meg fog dőlni az az eddig fennállott európai elv, hogy szükség van itt keleten egy erős Ausztria-Magyarországra.

Városunkban is megindult tegnap az a gyűjtés, melyet a fővárosban Augustza királyi hercegasszony „aranyért vasat” indított különböző arany, ezüst s egyéb értékek adományozása végett. A fővárosban csudálatra méltó sikerrel foly az adakozás. Az adakozó egy egyszerű vasgyűrcskét kap emlékül, melynek külső felületére a *Pro patria 1914* szavak vannak felírva. Itt hever fiókomban sok-sok éve hét darab nagy filigrán mívű ezüstgomb. Hajdan édesapám dolmányát ékesítette, azután 1859-ben, a Kazinczy-ünnepélyekkel föllelkesült magyaros napokban az én mentémet. Azt küldöttem el egyik árva húgocskám által a gyűjtőbizottságnak. Az első adományok közt volt. A gyermek megkapta a kis vasgyűrűt. Nagy öröme volt. Tehát kettős a jótétemény.

A harctéren való sürgős nagy szükség jele, hogy a múlt napokban egész országban elrendelték a húsz, huszonegy és huszonkét éves ifjak behívását. De, úgy látszik, a többi harcoló államok is ugyanezt teszik. Sőt hírlapi közlések szerint a szorongatott franciák már a hatvan-hetven éveseket is fegyver alá szólítják.

1914. szeptember 20.

Itt is a háborús izgalmakkal és szükségletekkel van elfoglalva a közönség. Két helyen is rendeztek kórházat ötven-hatvan sebesült harcos részére. Versenyezve, áldozatra készen foglalkoznak a fölszereléssel. Egymást érik a különböző adományok. A legszegényebb is szívesen ad, amit adhat. Vállalkoznak a szükséges munkára. Egy-egy kis túlzás is vegyül aztán az áldozatkészségbe. A vállalkozó személyenként napi egy korona hatvan fillérért fogja élelmezni a sebesülteket. Buzgó hölgyek ajánlgatják, hogy e rendes ellátáson felül olykor peccsenyével és süteménnyel is el kell őket látni.

Itt is vannak már sajozszeptéteri lakosok, könnyű sebesültek. Van egypár szüle is, akik a csatatéren elvérzett fiatal gyermeköket siratják. Csak aztán hazánk sorsa fordulna jóra a tengernyi áldozatok árán! Isten csudatevő pártfogása kell hozzá.

Negyedik napja töltöm itt az időt. Tegnapelőtt, tegnap és ma is komor, esős hidegre fordult. Fűtetnem kellett. Kertemből is összemezgerlettem azt a néhány darab körtét és almát, mely itt-ott található volt egyes fákon. Egy kosárkában elfért az egész. Holnap reggel viszem magammal Miskolcra.

Intézkedtem most, hogy szobámba is bevezetessék a villanyvilágítás. Ritkán jövök most már ide, mégis szükségét érzem annak a kényelemnek, mely egy lámpáscskával úgysem lesz nagyon költséges. Az én mostani bajom éjjel gyakori há-

borgással jár... Nem tudok eléggé vigyázni magamra az étkezésben. Tegnap is rendkívüli fájdalmas zaklatásom volt emiatt. Az én jó unokahúgaim duggatnak itt engem minden jóval, mint egy hízó ludat. Pedig az a sok jó, ami eddig nekem oly kedves és jó volt, most már ellenem fordult s romlásomra van.

1914. október 3.

Tegnap délben jöttem, hogy három-négy napot ismét itt töltsék. Örülök, hogy a szép kényelmes villanylámpát szobámban elkészítve találtam. Tegnap este már gyönyörködtem is kellemes világításában. Egyéb teendőm sincs már most itt, mint gyümölcsfáim töveinek kitanyéroztatása és téli tüzelőm elkészítése. Jöhetnek e még tíz-tizenkét nap múlva a Vadász Pali szüretjére? Nem tudom.

Az itt elkészített kórházi fölszerelés még mindig várja a sebesülteket. Nem érkeznek. A nők szorgalmasan foglalkoznak a harcosok számára hősapkák és kézmelegítők készítésével. Mondják, hogy száz darabra akarják felvinni. Ez a munka foly most az egész országban. De hányadik harcosnak fog jutni abból a melegítőből? Mindegyiknek bizonyára nem.

Rendkívüli félelem és nyugtalanság szállta meg az embereket úgy itt, mint Miskolcon arra a hírre, melyet a hírlapok is közöltek: azt a mendemondát túlozva terjesztettek, hogy az oroszok Máramaros és Ung vármegyék felső részén egypár hegyszoroson hazánkba törtek, nagy riadalmat okoznak a közel vidéken. Némely lakosok futva menekültek lefelé a távolabbi vidékre. A riadást még inkább fokozta annak látása, hogy a vasúti vonatok sűrűn szállítják ide a Galíciából menekülőket nagy tömegét, leginkább zsidókat, kik az oroszok tapasztalt kegyetlensége elől futnak.

A betörések visszaverésével biztatnak a hírlapok. De a helyszínről érkező közvetlen tudósítások ellene mondanak. Míg hadseregünk zöme Galícia felső és közép vidékein küzd a rendkívül hosszú harcvonalakban, úgy látszik, hogy Bukovina felé csakugyan gyenge volt a határvédelem. Az orosz minden irányban foglalkoztathat nagy tömegeket. Tőlünk ez nem telik. Mi lesz velünk, ha csakugyan lever bennünket a vad ellenség sokkal számosabb tömege? Nem változik-e meg egész Kelet-Európa helyzetképe, hol a magyarnak, a magyar nemzetiségnek csak egy összezsugorított részecske lesz kijelölve, maga az osztrák birodalom feldarabolva? Azoktól az úgynevezett civilizált hatalmaktól, melyek az istentelen háborúban készek voltak az oroszral szövetkezni, semmi jót vagy igazságot várni nem lehet. Mindegyik a maga koncát lesi és kívánja az osztozásban. A mi ezeréves szabad, alkotmányos életünk keretei összeomolnak hosszú időre, talán örökre. Ha csak most is nem tesz értünk csudát a „magyarok Istene”, mint már annyiszor tett még Mohács után is.

Ennek az egyetlen villanylámpának szobámba vezetése 29 kor. 50 fillérbe került, melyből maga a bevezetés köl[t]sége 13 kor., a lámpa 16 kor. 50 fillér. A villanyzsinór hat méter hosszú, így a szobában nemcsak író- és éjjeli asztalomra, de sokkal távolabbra is alkalmazható. A felszerelő azt mondotta, hogy havonként egy korona 50 fillért kell fizetnem akár használom a villanyt, akár nem. Ritkán vagyok itt, ritkán használom, de szívesen fizetem.

Miskolc

1914. október 9.

Annak az illusztris társaságnak, melynek körében én Ó-Tátrafüreden többször időztem, egyik tagja volt Széchényi Jenő nagyváradai kanonok. Én Tátraszék-lakon nyaraltam mindig, de hetenkint kétszer, vasárnap és csütörtökön, átsétáltam hozzájuk ebédre. Horváth Lajos barátom ismertetett meg velök. Ott voltak: Darányi Ignác miniszter, Tarkovics József államtitkár, Kállay Albert szegedi főispán, Nagy Ödön váltó törv.széki elnök, Szabó Gusztáv, nyug. kúriai bíró, Ivanovics György volt államtitkár, Horváth Lajos, Széchényi Jenő kanonok, Božich J. volt kúriai bíró, Csengery Lóránt, később Sipeki Balázs Lajos rosnyói kat. püspök s többen

Mindig szíves, szinte kitüntető fogadásban részesítettek engem. A társalgás rendszeresen köznapi, közönséges tárgyak felett folyt. Inkább csak mulattató, vidám hangulatban folyt. Politika soha egy szóval sem vegyült abba. Annál többször különböző ízű tréfa. Sok kedves, apró emlékem fűződik a velök töltött órákhoz

Most e sorokat az íratja ide, hogy a mai hírlapban olvasom Széchényi Jenő váradai kanonok f. év október 9-én hétfőn, nyolcvan éves korában bekövetkezett halálát. Emlékezem magas papi alakjára, egyéniségére. A társaságban kevés beszédű, inkább hallgatag volt. De beszéde s egész magatartása is igen egyszerű szellem hatását tette. A társaság is ilyennek tartotta őt, s bizonyos tartózkodással volt iránta. Különben eléggé nyájas megjelenésű volt. Mint hallottam, gazdag, fősvény, ember hírében állott.

Azóta már megdézsmálta a halál az illusztris társaságot. Széchényi előtt elköltözött Ivanovics Gyuri, Szabó Gusztai, Horváth Lajos, pár év óta már én is végképpen elmaradtam. Nem tudom, hányan ülnek még ott közülök a megszokott ebédsztal mellett. Pótolják-e új társak az elköltözött régiek helyét?

Miskolc

1914. október 11.

Itt volna a szüretelés ideje. Sietnek az emberek minél előbb hordóba szűrni a hegyek levét, nehogy valamiképpen az oroszok pusztítsák el a szőlő termését. Mondják, hogy már a Hegyalján is szüreteltek a múlt héten, ami ott igen szokatlan sietség.

Engem is meghívott Vadászy Pali holnap tartandó szentpéteri szüretjére, melynek örömeiben, míg lehetett, évenként mindig részt vettem. Az örömnél mindig nagy része volt ott előttem az őszi búskomoly, szép természet szemlélése. – Úgy volt, hogy már ma fogok hozzájuk kilátogatni. De az esős, komorra vált idő elrontotta a tervet. Emiatt itthon kellett maradnom. Különben is; ott a magas hegyre való kínos felkocsizás után alig vár már ott rám a régi élvezetek egy-egy kis maradványa.

Folyvást zúg itt a fejünk az egymást követő háborús hírektől, melyek szinte kétséget keltőleg szüntelen kisebb-nagyobb győzelmeinkről szólnak. Szakadatlanul lótfut utcáinkon a behívottak és fegyver alá szólítottak serege. Gyenge fiatalok és élemedett emberek. Sok már félig-meddig fölszerelve, sok anélkül. Időbe telik, míg némi felületes kiképzés után harctérre szállhatnak. Végső erőnket a kime-

rülésig igénybe veszi ez a rettenetes önfenntartási küzdelem. Egész világ ellenünk, velünk csak az Isten.

1914. október 17.

Ezelőtt pár nappal, október 14-én a Vadászy Pali szüretje hozott ide, melyet ő azon a napon kezdett. A leggyönyörűbb meleg, napfényes idő kedvezett a kellemes munkának. Vasúton éppen ebéd idejére érkeztem harmadmagammal. Úgy volt, hogy fiáker szállít ki bennünket a magas hegyre. De a két szegény ló csaknem mindjárt a hegy elején a nyirkos, sáros szekérúton teljesen felmondta a szolgálatot. Toltuk az üres kocsit, még akkor sem akart indítani. Így gyalog kellett felvándorolnunk a magas tetőre. De könnyen végeztem az utat pihenés, megállapodás nélkül.

Annál jobban elgyötrött aztán este a visszagyaloglás. Elkésve, sötétben botorkáltam ápolónőmmel. A fáradság egészen kimerített. Fájdalmas következtetés még ma is érzem. A megszokott szüreti dús ebéden népes társaság vett részt. A szőlő, középtermés, eléggé szép és érett volt. Nemigen rontotta meg a három napos eső. A must szép színű, édes. Szomorún érezték a szülők a fiatalabb fiú, Dezső hiányát, akit régóta Kassán tartanak a háborús viszonyok.

A szüret második napi folytatásától már elmaradtam. Az előző napi kimerültség nem engedte az ismét kigyalogolást. Az idő is komorrá, borússá változott. Isten kezében van, hogy lesz-e még egyszer alkalmam részt venni itt az őszi áldott gyümölcsének ily ünnepélyes betakarításán, vagy akár tavasszal, akár nyárban megjelenni ezen a gyönyörű hegytetőn, s innen merengeni, gyönyörködni az alatt elterülő tündéri szép vidék panorámáján! A gyönyörűséghez most már a múlt emlékei is fűződnek... Közérzésem s mostani egészségi állapotom szinte remélni bátorít.

Egyre tart a háborús események által felkeltett feszült várakozás és izgalom: a hírlapok folytonos győzelmi jelentései, biztatás a legközelebb megtörténő döntő ütközettel, majd egyes kijelentések arról, hogy a háború egy egész évnél is tovább tarthat. A helyzetről, annak részleteiről semmi biztos tudomásunk. Ez a háború a nagyközönségre nézve szinte titokban foly. – Talán jól is van így. Bizonyos csak az, hogy nemzeti létünk forog a kockán. Most olvasom, hogy a huszonnégy-harminchat év közötti férfiak kivétel nélkül vizsgálatra, illetve fegyver alá vannak felhíva: pótolni a harcoló sereg hiányait

Kertemben volt még holmi babrálni való. Elvégeztem. Most a kert már nem kívánja látogatásomat. E részben nyugodtan távozhatom innen holnapután.

1914. október 18.

Gyönyörű, napfényes, meleg őszi nap. Mintha megbánta volna az időjárás az előbbi barátságatlan, komor, hideg napokat, melyek már a tél közelségét éreztették velünk. Most kárpótlást akar adni, s csalékony sugárral ámítgatja a haldokló rózsabimbókat. Tegnapelőtt szép bokrétába fűzőgtem legutolsó rózsáimat. Húgom asztalára helyeztem, hogy ott érje őket az elmúlás.

Kertemben sértálgatok legtöbbször, sűrűn hulladoznak körültem a fák megsárgult lombjai. Készülnek a gyümölcsfák a közelgő téli álomra. Megérem e még velök az ébresztő tavaszt, vagy engem is magához ölel addig a végtelen nagy álom?

77. kép. Gyulai Pál fotója a Léva-hagyatékából

A Múza bizony messze kerüli ezt az én magános kis „fészket”. Egy pernyi ihletre sem méltat. Mióta azt a két kis háborús költeményt megírtam, melyet a „Vasárnapi Újság” közölt, teljesen mozdulatlan vagyok... Szobáskám képei beszélgetnek itt velem. Ennyiből áll itt a díszítmény: szüleim arcképe ágyam mellett; afelett a magamé, melyet régebben a „M. T. Akadémia” készíttetett Budapesten; a falon elhunyt nővérem nagyított fényképe; íróasztalomon Gyulai egyszerű kis levelezőlap alakú fényképe, melyet régebben Puky Józsi adott nekem.

E napokban a *Bibliát* forgattam főleg a Góliát és Dávid történetéért, melyre hivatkozással az egyik háborús versemet végeztem.

Miskolc

1914. október 23.

Csakugyan megnyertem a szentpéteri szüretet egy szép, napfényes őszi napon. A hegyre feljutás és az onnan való legyaloglás, melyre kényszerülve voltam, elég bajjal és kellemetlenséggel járt. – Öt napot időztem akkor Szentpéteren: október 14–19. Minden tekintetben, még az időjárásra nézve is tűrhetőleg.

A „Budapesti Szemle” mostani, októberi száma hozta *A föld himnusza* című költeményemet. Hanvay Zoltán nagy dicsérettel üdvözölt érte. Ha semmi egyebet nem írtam volna is – úgy mond –, az az egy költemény elég volna, hogy nevem fennmaradjon. Concha Győző egyetemi tanár, akadémiai tagtársam pedig elragadtatással ír nekem hosszú levelet arról a rendkívüli „elbűvölő” hatásról, melyet ez a költemény reá gyakorolt. Bizonyára jólesik nekem az ily megemlékezés és méltánylás, amire éppen nem számítottam. Bárcsak érezne általa egy kis bátorítást az én igen öreg Múzsám!

Úgy látom itt, hogy az utcán járó-kelő közönségnél csökken a háborús hírek után való nagy kapkodás és nyugtalanság. Nem [régen] még tömegesen álldogáltak egyes boltok kirakata előtt, ahol a helyi lapok egy-egy példánya volt közszemlére kiállítva. Megunták az örökké egyformán hangzó győzelmi és előnyomulási harci tudósításokat. Meglepőket várnak, talán éppen a döntő ütközetet. Annak idejét magok a hadvezetők sem igen határozhatják meg. Számos jelek és előkészületek azt sejtetik, hogy egyhamar nem is fog az bekövetkezni. – A behívottak serege itt ellepi az utcákat, s végzi az előkészítő kiképzési gyakorlatot.

1914. november 5.

Harmadik napot töltöm itt. Holnap reggel visszautazom. Csak éppen egy kis légváltozás és a régi kegyelet hozott ide. Mindig némi kellemetlenséget érzek amatt, hogy csak ápolónómmal együtt jöhetnek. De meg kell magamat adni a kénytelenségnek. Egyedüli foglalkozásom a hírlapok olvasása. A háborús események hírei s azzal egybefüggőleg a közviszonyokról közölt tudósítások mindenkit izgatottságban, feszült várakozásban tartanak.

Hallom, hogy nemrég ide is megérkezett hatvan beteg harcos az előre elkészített s berendezett két kis kórházba. Mondják, ezek nem sebesültek, csak elgyötört, kimerült, kiéhezett betegek, többnyire magyarok. Rendkívüli étvágyal esznek. Máris meglátszik rajtuk a javulás. Alig egy-kettő fekvőbeteg, a többi már künn sé-

tálgat. A nők vetélkedve, szinte sportszerűleg foglalkoznak táplálásukkal, ami bizony nem helyes, nem is sokáig fogják győzni. A táplálás magánadakozásból történik.

Ez a világháború igazán az egész földre kiterjed. A legtávolabb lakó népek is egymás után fegyvert ragadnak [...] az erkölcst[el]en három szövetséges hatalom gyöngítésére. Így legközelebb Törökország háborúja Oroszország ellen. Bár érzé né ennek jó hatását a mi élethalál harcát küzdő hadseregünk!

Egészségi állapotom tűrhető. Nappalaim eléggé nyugodtak, éjjeleim eléggé gyötrelmesek. De ez már, mint az orvosok mondják, nem is lesz másképpen. Étvágyam se levén egészen megromolva, erőm se csökken valami nagyon. De mégis igen érzem a gyöngeséget, különösen lábaimban. Gyakran eszembe jut, hogy öreg édesapám életének utolsó éveiben igen sokszor felsóhajtott így: „Mi voltam, mivé lettem!” – De a búcsúzó élet sivatagján is mindig akad még egy parányi biztató, vigasztaló zöld foltocska, csak észre kell venni és méltányolni.

Két rózsabimbó

*Elkészítte nálunk a virágzás:
Előttünk a közel kimúlás.
Szép őszi napsugár virággal,
De csak a tél ámit garussal
Vigy el innen, - ne hagyj lehúlni:
Miskolcra akarunk kimúlni.*

Szentpéter, 1914. November 5.

Lévay Károly

78. kép. Lévay költeménye: Két rózsabimbó

Most már majd csak a tél beálltával, talán csak a Karácsony-ünnepekre fogok ide kilátogatni. Rózsáim elföldelése van még itt hátra, de az jelenlétem nélkül is elvégezhető. Azután háborítlan aludhatik kertecském.

Miskolc

1914. november 7.

Ezt a napot főképpen azért jegyzem ide, mert rám nézve nevezetes megemlékezéssel van összekötve. Tudniillik édesapám 1803. február 10-én született és 1892. január 30-án halt meg. Eszerint tizenegy nap hiányzott a teljes nyolcvankilenc évből. A mai napon nekem is annyi hiányzik a nyolcvankilencből, melyet f. évi november 18-án töltök be. E szerint, ha élek, holnap már egy nappal leszek idősebb, mint atyám volt. És – hála az égnek! – nem panaszkodhatom, sőt örülök, hogy még most is élek.

Ezen a héten három napot Szentpéteren töltöttem a megszokott körülmények közt. Egész ottlétem alatt a leggyönyörűbb tiszta, meleg őszi időjárás kedve-

zett. Egyes gyümölcsfáim rügyei már szinte tavaszi duzzadást kezdetek. – Szentpéteren, úgy, mint mindenütt, háborús izgalmakkal van megszállva a közönség. Félig bízva, félig félve várják a jövőt. Ott is nagy siralomba merült már egypár család, melynek egy vagy más igen szeretett tagja lett a harcok áldozata.

Csudálatos itt Miskolcon az a rendkívüli nagy katonai sereglés, mely itt folyást történik. Ezerek vonulnak innen időnkint teljesen fölszerelve a harctérre. Ezeren sűrögnek fiatalok és népfölkelők a katonai kiképzés körül. Sokszor szinte azt vélhetni köztök sokról, hogy iskolás fiúk. A végsőig kell megfeszíteni minden erőnket s áldozni mindent a hazáért, még életünket is. Valóban lélekemelő is az a törekvés, az az áldozatkészség, melyet e részben a nemzet minden rétege tanúsít. Csak az Isten is velünk maradna!

Miskolc

1914. november 18.

Emlékezetes nap, legalább nekem az. Minden évben megjegyzem vagy valamiképp följegyzem egyszer. Ma még méltóbb följegyezni. Ma léptem életem kilencedik évének küszöbére. Már tíz nappal haladtam túl boldogult apám életkorát.

Régebben sok-sok közeli és távoli ismerősöm, jó barátom, rokonom üdvözölgetett ezen a napon. Ma már csaknem senki. Egypár rózsával kedveskedett orvosom és egyik kis unokahúgom. Levél-megemlékezés senkitől. Természetes sorsa az öregembernek a felejtés és elfeledtetés. Elég szemlélni valót tár elém a mai napon az a hosszú múlt idő, melynek ez a nap mintegy zárkövét mutatja.

Tűrhető, bár nem a legjobb egészségi állapotban indulok a kilencedik évtized útjára. Szokott bajom fájdalmasan és napközben is igen gyakran szeszélyeskedik.

Tegnap, mint sok-sok év óta mindig szoktam, meleg sorokban üdvözöltem P. Erzsikét holnap következő névnapja alkalmából. Régen ez a névnap igen kedves, vidám családi ünnep volt nálunk itt Miskolcon. Most már csak emlékénel melegszünk. De most még emlékeinket is borússá teszik ezek a rettentő háborús viszonyok, melyeknek adáz jelenségeit napról napra szemléljük társadalmunkban, utcáinkon, házainkban. Egymást éri az érkező sebesültek és a frissen harcba vonulók nagy serege.

Miskolc

1914. november 20.

Ma reggel esett az első hó; esik elég sűrűn, de olvadékonyan most is, reggeli kilenc órákor. Tehát bejelentette magát a tél szomorú kilátásokkal a következő hónapokra. A napról napra fokozódó drágaság szinte kétségbeejtő. Hatósági intézkedés nem tud ellene mit tenni.

A hadikölcsönre is folynak a városban a jegyzések. Egyik bankigazgató azt mondotta ma előttem, hogy nem kielégítő a részvét. Egyes vagyonos hazafiak nagyon is gyenge bizonyosságot tesznek a hozzájuk segítségért forduló hon szeretetéről. Egy vagyonos földesúr, aki a megyei közigazgatásban is első sorban szerepel, ezer koronát jegyzett, maga a megvagyonosodott vezér ötezer koronát, a több mint másfél millióval rendelkező R. tízezret.

Én, számot vetve körülményeimmel, összes pénzértékemnek szinte egytizedét jegyeztem a kölcsönre: hétezer (7.000) koronát.

A születésnapot mégsem feledte el mindenki. Levélben üdvözölt két unokahúgom, aztán a hozzám mindig szeretettel ragaszkodó X. Lillike és egy fiatalkori barátóm, most már elaggott matróna, özvegy. Helybeli ismerősim közül senki sem vett róla tudomást. Rám nézve is ez volt a legkényelmesebb.

A ma reggeli helyi lap jelenti, hogy a lefolyt négy nap alatt Miskolcon a hadikölcsönre történt jegyzés eredménye 1.957.850 korona.

Miskolc

1914. november 27.

Mióta a hó leesett, az időjárás keményen tartja magát. Szigorú, száraz, hideg téli napjaink [vannak]. Néha napközben egy kis olvadás, de azért a leesett hó nem olvadt el egészen.

A háborús izgalom folyvást tart, és gyakran fokozott mértékben tart itt Miskolcon. Az a hír, hogy az oroszok a kárpáti szorosokon újra betört[ek] a szélső vármegyékbe, nagy rettegést idézett elő különösen a nőknél, amit még inkább fokoz a piaci mendemonda és egyes menekülők beszéde. Már itt is menekülésre gondolnak. Példákat idéznek, hogy jobb minél előbb elfutni a közeledő oroszok elől. Az én két női környezetem is, gazdasszonyom és ápolónőm, nekibőszült, és már csomagolni kezd, hogy el ne késsék, s minden pillanatban útra kelhessen. Azt nem is kérdezik, hogy hát énvelem mi történik. Nem bírtam őket megnyugtatni. Csak most csendesedtek el, mikor hírlapok jelentik, hogy a betört oroszokat a kárpáti szorosokon mindenütt kiverték seregeink.

Az oroszok kegyetlenkedéséről szólva nagy félelemmel hangoztatta az én két asszonyom különösen azt, hogy az orosz a nőkkel is mi mindent csinál!... No, hogy ők is attól félnek? A gazdasszony hatvan éven túl van, az ápolónő ötven felé közelít.

A hadikölcsön jegyzése befejeződött. Az eredmény némely tudósítás szerint egymilliárdot is meghalad. Fényes bizonyága a nemzet erejének és áldozatkész[ségének].

Egy helybeli hírlap szerint a Miskolcon történt jegyzés, melyben a vármegyei lakosok is részt vettek, mintegy nyolc és fél millió korona. Ez összeghez a vármegyei összes központi és vidéki tisztviselők mintegy huszonháromezer koronával járultak. Ha ezt vehetnők mértékéül az ő vagyoni helyzetöknek és honszeretetöknek, szomorú volna.

Miskolc

1914. december 2.

Nem szűnik a harcba hívottak bevonulása. Fölszerelt és föl nem szerelt népfelkelők lepik el utcáinkat szünet nélkül. Pár nappal ezelőtt néhány száz indult innen teljes készletben a harcmezőre. Tegnap hozták ide Barkassy Sándor 10. honvédezdrebeli százados holttestét, aki tegnapelőtt Homonnánál az oroszokkal vívott csatában esett el. Fiatal özvegye s pár hónapos fiacskája maradt.

Mióta a hó leesett, benne vagyunk a kitartó téli, fagyos időjárásban. – Kérdezték tőlem: emlékszem-e régi évekről, hogy november közepén egyszerre ily erős tél szakadt volna reánk? Erre én nem tudok felelni. Az én emlékezetemnek igen ritka rostája van. Csaknem minden tárgy áthull rajta. Igen-igen keveset hagy fönna szemlélet vagy tapasztalás.

Mostanában néha ismét Kossuth angol beszédeit lapozgatom: *Select Speeches of Kossuth*, Frances W. Newman, London, 1853. Csudálatos könyv. Kossuth Amerikában egy fél év alatt ötszáznál több kisebb-nagyobb beszédet tartott angol nyelven. Tele az ékesszólás és a költészet virágaival, az eltiport hazaért esdeklő honszeretetet lángjával, mely a tényleges helyzet megítélésében ábrándokra vezet.

Egyik legszebbike az a búcsúbeszéd („farewell speech”), melyet St. Louisban tartott március 15-én 1852-ben: *The Ides of March – Március idusa*. Időtöltésül ide írom az elejét magyarul. Kossuth álmának nevezhetem, bár ez a nevezet az ő amerikai működésének több részletére is ráillik.

Hölgyeim és Uraim! Ma van negyedik évfordulója a magyar forradalomnak.

A forradalmak emlékei csaknem mindig össze vannak kötve néhány hazafiak emlékezetével, kik ezen a napon estek el, mint a spártaiak Thermopilénál vértanúi honszeretetökben. Csaknem minden vidéken van valamely díszes temető vagy egyszerű sírkő, melyet ily napon örökzöld koszorúval, a hazafias gyöngédség kegyeletes ajándékával ékesítenek.

Nekem a múlt éjjel egy álmatlan álmom volt. Lelkem a múlt idők delejes szárnyán odavándorolt az én szeretett, vérző hazámba, és láték az éj homályában fekete fátyolos árnyakat örökös keserv sápadtságával homlokukon, de borzalmasan ezen keserv könnytelen némaságában, lebegve Magyarország temetői felett, – letérdelni a sírokra, és letenni azokra az örökzöld és ciprus kegyeletes adóját, – és rövid imádság után felkelni onnan összeszorított ököllel, csikorgó fogakkal, és lopva, könny nélkül, csendesesen, amint jöttek, elsiklani onnan – lopva, mert hazám gyilkosának vérebei minden szögletből leselkednek ezen a napon, ezen az éjszakán, és börtönbe hurcolják azokat, akik kegyeletes megemlékezést mertek mutatni szeretteik iránt. Mai nap a magyar ember ajkáról egy mosolyt a zsarnokság elleni dac bűnéül vesznek, szeméből egy könnyűt a forradalommal egyenlő értékűnek. És én mégis hazavándorolt lelkem szemével ezeket láték teljesíteni a hazafias kegyeletet.

És még többet láttam. Mikor a kegyeletes áldozók elsompolyogtak, látám, hogy a megtisztelt halottak félig kikeltek sírjokból, nézegetve az ajándékokat és szomorúan suttogva: „Még mindig ciprus! Még mindig nem örömvirág! Hát még mindig a tél fagyja és az éj homálya borul feletted, hazánk? Még mindig nem vagyunk megbosszulva!” És az égbolt keleten hirtelen kiderült és véres lángokkal keveredett, és távol, távol nyugatról fény világított, mint egy csillaggal beszórt szalag, és annak fényében egy ifjú sas emelkedett föl és szárnyalt kelet lángja felé, és amint hozzá közelebb vonult, közelgésére a lángok sugárzó reggeli nappá változtak, és felülről Szó hallatik a halottak kérdésére:

„Aludjatok még rövid ideig: enyém a bosszúállás. Én nyugat csillagát kelet napjává teszem. És ha legközelebb fölébredtek, az öröm virágát fogjátok találni hideg ágyatok felett.”

És a halott csontkezébe vette a ciprust, a feltámadás jelvényét, és lenyugovék.

Ilyen vala az én éber lelkem álma, és én imádkoztam, s ilyen vala az imádságom: „Atyám! Ha méltónak ítélsz rá, vedd el a poharat a népemtől, s ő helyette add azt nekem!” És körülöttem sugallat hangzott, mint az Amen szó.

Ilyen vala az én álmom, félig előérzet, félig jóslat, de általában elhatározás. De a halottak közül, akiket láttam, egy sem esett el március 15-én. A mi forradalmunk évfordulóját egyetlen vércsöpp sem szennyezi. Azok a királyi esküszegés elárult áldozatai voltak.

Miskolc

1914. december 7.

Az oroszoknak a kárpáti szorosokon ismételt betörései még mindig félelemben tartják felvidéki községeinket, nemcsak azokat, melyek közvetlenül ki vannak téve az ellenség támadásának, de a távolabbiakat is. Nemcsak Sáros, Zemplén, Ung, Szepes, Bereg megyékben, de itt nálunk is szinte riadásig fokozódik a félelem... Csomagolgatnak egyes családok a menekülés[re].

Én a magam részéről leghelyesebbnek tartanám ki nem mozdulni, s itthon bevárni a történeendőket. Egy teljesen elhagyott, gazdátlanul maradt ház úgyszólván maga kínálkozik pusztításra a betörő vad muszka előtt. De kivált a nőknél fő ok a menekülésre az a gondolat, hogy nőiségök van kockára téve a muszkák baromi szenvedélye előtt.

Én ápolóm nélkül se itt maradni, se eltávozni nem vagyok képes. Ő innen, ha közelít a veszedelem, menni, csak menni akar mindenáron. Beleegyezett abba, hogy akkor legszükségesebb holmikkal legalább Szentpéterre vonuljunk ki. Ily irányban tettem előintézkedést. Pedig ott éppen úgy ki vagyunk téve, mint itt.

Tegnap délután ismét egy teljesen fölszerelt nagy csapat, hat-hétszáz ember vonult innen a csataterre. Leginkább fiatalok voltak. Két nagy nemzeti színű zászló alatt, felvirágozva, vígan dalolva mentek. – A bevonulás folyvást tart.

Miskolc

1914. december 23.

Holnap reggel Szentpéterre indulok, ott akarom tölteni a Karácsonyi ünnepnapokat. Nem hiszem, hogy 1852 óta egypárnál többször másutt töltöttem volna. Most már hiányozni fognak a régi, egyszerű, családi körben lefolyt karácsonyi örömek. Azoknak csak emléke újul meg előttem. Néhány napot, talán ötöt vagy hatot szándékozom ott időzni, ha az időjárás, a körülmények, a hangulat elég kedvezők lennének.

De itt az időjárás néhány nap óta a lehető legkellemetlenebb. Örökké sűrű köd nyomul reánk éjjel-nappal; esős, nyirkos, sáros. Inkább csak lucskos őszi vagy tavaszi langyos levegő, mint decemberi rendes tél. Ma is, az egész éjjel is és nappal is délig folyvást hullott az eső.

A sebesülteket, akik itt, mint hallom, kétezeren vannak elhelyezve, nagy áldozatkészséggel buzgólkodik enyhíteni a közönség részvéte. Kivált a nők lelkesednek most különösen a karácsonyi örömek szerzésében. Csak valóban jutna is minden egyes szenvedőnek! Én is járultam most hozzá hat koronával és két liter

szilvóriummal. Előbb már egy nagy üveg cognakkal, törülközőkkel, zsebkendőkkel, hét ezüst mentegombbal és száz koronával, a hadikölcsönbe pedig vagyonnak szinte egy tizedével: hétezer koronával.

Turkálók az olvasmányok közt. E napokban újra, már nem tudom, hányadszor, elolvastam Arany *Toldiját* s azzal együtt *Toldi estéjét*. Gyönyörködtem. A kettő közti nagy különbséget mind a lényegre, mind a hatásra nézve érezte a szerző, amint maga őszintén bevallja. Az első egy elbájoló, remek, természetes virág, a másik nagy művészettel készített művirág. Sok részben észrevehető rajta a csinálmány. Egyes részlet szinte kirívó.

1914. december 27.

Estvéli hat óra után lámpavilág mellett írom e sorokat. Nappal írnom vagy csak olvasnom is lehetetlen volt. Ez utóbbit mégis szakadozottan néhány órára. Az időjárás nem engedte.

Ma vasárnap van. Tegnap és tegnapelőtt Karácsonyt ünnepeltük. Tehát három napos ünneplés. Igen is hosszú idő mind az ájtatosságra, mind a lakmározó heverésre. De milyen idő, milyen példátlan időjárás! Ilyen Karácsonyt a legöregebb halandók sem értek. Nyomja a lelkeket a pusztító háborúk rémítő aggodalma, melyet a Megváltó születése fölötti öröm sem oszlat el. Súlyát, terhét pedig még fokozza az egész hónapban tartó sűrű, ködös, langyos, esős időjárás, mely éppen ezekben az áhítatos napokban önti, ontja az esőt úgy, hogy Karácsonyunk nem is fekete, de sárban úszó, lucskos, örömtelen Karácsony volt. Talán azok érezhettek egy kis tiszta örömet, akik ez alkalommal a szerencsétlen sebesült harcosokat kissé megvendégelhették.

Ez a mostoha időjárás és gyöngye egészségi állapotom okozta, hogy az ünnep első napján templomba sem mehettem és az úrasztalához nem járulhattam. Nem emlékszem, hogy itt Szentpéteren attól valaha csak egyszer is elmaradtam volna. *Omnia iam fient!*

Mondják, jó tél csinál jó nyarat. Így az előkészület, legalább ezen a környéken, szinte kétségbeejtő. A hegyekről belátható egész vidéken árvíz. A Sajó és a mellékvizek egy tengerré olvadtak össze. Isten bölcsessége és könyörülete mindent jóra fordíthat. Javunkra talán e rettenetes háború eredményét is. Az e fölött való töprengés, beszélgetés most egyedüli tárgya, szinte levegője a legszegényebb családi körnek is.

Csütörtökön, december 24-én jöttem ide, s 29-én kedden térek vissza Miskolcra. Itt töltött időm úgyszólván szobafogság volt. Mindenben gátolt a förtelmes időjárás. Újságolvasással morzsolgattam volna a napokat, de azt is csak nehezen s néha tehettem. Délután három óra tájban már lehetetlen volt még az ablak közelében is.

1914. december 28.

Több mint egy hét óta ma reggel láttuk a nap némi gyér világosságát. Szinte a kedélyünk is emelkedni kezd általa. A levegő is meghűlt, a fagypont alatt egy-két fokkal az utcán a sártenger mintha egy kevéssé megdémberedett volna. Talán majd csak a rendes kerékvágásba kerülünk!

Miskolcra tegnap nagyon érdekes, megható levelet kaptam a karácsonyi ajándékok kiosztásáról: az ottani nagyszámú sebesültek között tizenkettő részére történt kiosztásáról. Mind a tizenkettőt rokonom, T. L.-né látta el. Én is járultam hozzá néhány koronával. Szinte könnyekre indító volt egyes súlyosan szenvedőnek látása és magatartása. Bár mindenütt, ha nem is ily dúsan és fényesen, de legalább némi könnyörülő figyelemben részesültek volna a haza védelmének ezen mártírjai!

Ma reggel már sár nélkül végigsétálhattam kertem fagyos ösvényén. Nézegettem különösen a körtefák rügyeit, melyek közt most még csak itt-ott mutatkoztak gyümölcscsel, vagy legalább virággal biztató, gömbölyűbb darabok. Az egész terület kinézése a megváltozott levegőben szép, tiszta, kellemes. Részint már elpusztult, részint pusztulóban levő fácskáim kívánatosná tennék még néhány darab ültetését. Talán tenni is fogom, bár előttem is felvetődik az a henye gondolat, hogy minek már nekem új ültetés az előttem álló rövid időre?! Pedig a munkát már maga a foglalkozás és a szemlélet gyönyöre is megéri.

Miskolc

1914. december 31.

Utolsó napjára jutottunk ennek az esztendőnek. Borzadva tekintünk vissza reá. Nemzeti létünk, fennmaradásunk forog kockán. Fegyvert ragadva zúdult ellenünk a fél világ anélkül, hogy méltó okot adtunk volna reá. A jog, az igazság, a keresztyén erkölcsök porba tiporva. Küzdünk minden erőnkől utolsó emberig, erős hittel, hogy Isten nem fog bennünket elhagyni.

Egyéb tekintetben sem mondható általánosnak az elmúlt esztendő. Nem kedvezett a teremtő természet, inkább szükséggel, sőt csapásokkal látogatott. Politikai téren pedig az egyenetlenség, az elvakult pártviszály dúlt közöttünk, melynek még most is, az élet-halál harc napjaiban is fel-fellobban itt-ott egyes szikrája, kivált a félmíveltségű rétegekben. Hiába zúgolódik a tapasztalás, vérökbe vette magát a függetlenségi mámor.

Rám nézve is eléggé meddő, terméketlen volt az elmúlt esztendő, de bármeddig élnek is, a vérző haza sorsa miatt örökké emlékezetes. Engem is folyvást féltékeny aggodalomban és izgatottságban tartott az. – A Múza is nagyon szűkmarkú volt irántam. Egpár apró-cseprő versecskét nyújtott, s egy nagyobbacska és értékesebbet: *A föld himnuszát*.

Nálam is lassankint mind több-több jelét mutogatja az öregségnek mind a szellem, mind a test. Ez nem bosszant, nem is keserít. Megnyugvásra int a parancsoló természet. De sajnosan veszem észre, hogy az én nyájas, derült kedélyem is kezd lassankint ha nem is komor, de komoly, bús, hallgatag vonást öltetni. Mintha sajnálná az élet, hogy meg kell tőle válni.

Miskolc

1915. január 2.

Beköszönt hozzánk az új év is. Külsőleg sem nyájas arccal, belsőleg pedig folyvást a fejünk felett függő, nagy veszedelemmel. A hetek óta tartó lucskos, sáros, esős időjárás még mindig gyötri a világot, s kezdi elmosni ez évben a természet áldásához

fűzött reményünket. – A mai napra virradóra már eső helyett bőven szakadó havazás állott elő, de olyan, hogy azonnal olvadni kezdett, s most dél felé csaknem egészen elolvadt; félelmesen szaporítója a határainkat máris elborító árvizeknek.

A szokott újévi gratulációk most még az egyszerű b.u.é.k.-névjegyek küldözgetése tekintetében is csaknem egészen elmaradtak. Én is régebben ötvenet, hatvanat kaptam ilyet. Most alig ötöt-hatot. Az üdvözetek megváltása a háborúi célokért szinte az egész országban megtörtént. A leghelyesebb volt, ami ez alkalmi szokással történhetett.

A harctérről semmi különösebb biztató vagy ijesztő hírek nem érkeznek. Szerbiában a roppant vereségünk után, legalább a lapok szerint, mély hallgatás uralkodik. Vert hadseregünk, úgy látszik, csendesen készülget. A többi csatamezőkről a már megszokott híreket közlik a hírlapok. Azonban a győzelemben vetett bizodalomunk – hála az égnek! – az új évben se csökkent.

Miskolc

1915. január 18.

Ez az utálatos, lucskos, ködös, esős időjárás, mely az egész télen folyvást gyötör bennünket, csak ritkán enged egy-egy derültebb napot – néha azt is csak délig, hogy a szobában legalább az ablak mellett olvasni lehessen. Ma és tegnap ilyen napunk volt. A Kárpátoknál pedig, mint a hírlapok írják, nagy hóesés és fagyaló hideg van. Ott szenvednek harcoló katonáink. De szenvednek az oroszok is, akik közül, mint hírlik, már sokat megfagyva találtak. Nagy állandó küzdelem és aggodás tárgya, hogy még mindig határszéli területünkön és községeinkben pusztítanak rablóeregeik. Az öt határszéli vármegyénk hol egyike, hol másika többékevésbé sínyli őket: Sáros, Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros vármegyék. Mivel erre mifelénk erősebb előrehaladások eddig mégsem történhetett, a lakosság nem oly nyugtalan és menekésre készül. Imádkozik minden, hogy az Isten minél előbb jó végét adja.

Ma délután temetik itt Kovács Lajost, Borsod vármegye nyugalmazott tisztí főügyészét. Tegnapelőtt reggel halt meg hetvenöt éves korában. Az én főjegyzőségem idejében lépett megyei szolgálatba mint írnok. Onnan emelkedett, s hivaltársam volt egész otltélem alatt. Tállyán született. Mindvégig buzgó tagja volt a „függetlenségi” pártnak, de nem a szenvedélyesek, hanem a higgadtabbak közé tartozott. Nem kiváló tehetség, de szorgalmas, becsületes. Családjá szinte túl népes. Még most is hét gyermeke siratja, pedig előbb már elhalt egynehány. Ott leszek a múlt emlékei miatt ma délutáni végtisztességén.

Irma húgom Szentpéterről sok kedves ajándékkal lepett meg ma reggel. Befűzött gyümölcsöket, szalonnát és egyebet küldött. A küldeményt kedvessé teszi nekem a figyelem és szeretet, melyből az származott. Mostani szenvedő állapotomban ők ketten Szentpéteren: Irma és Mariska leginkább tartanak engem jószágos részvétőkben. Életem után talán hathatósabban köszönhetem meg nekik, mint életemben.

Itt a háborúi nagy előkészület és tömeges bevonulás még mindig folyamatban van. Egymást éri utcáinkon a fölszerelt és föl nem szerelt katonák nyüzsgése, já-

rás-kelése. Köztök sok gyermekded fiatal arc az élemedettek sorában, sok szinte összetöpörödött, szánandó alak. Most beválik katonának minden férfi, aki elbírja a puskát és a borjút.

Miskolc

1915. január 22.

Ma levelet kaptam P. Erzsikétől, amit levelemre válaszul már régóta vártam. Sok érdekes, apró családi körülményről értesít, többek közt arról az örvendetesről is, hogy kedves kis unokájának, D. Máriának nagy aggodalmat keltett szembaja javulóban van. Azt kérdezi: olvastam-e Kiss József új versét, *A gnómot*? Nem olvastam. „Micsoda dicsőítésben részesül Kiss József az izraelita sajtó által!” – így szól a kérdező. Szinte bírátatul pedig ezt mondja: „Hiszen van benne sok szép és izzó szenvedély, de hol van a természetes tiszta költészetétől L. J.-nek?” A toborzó dobverésben elől járt „Az Újság” című politikai lap, melynek kezdete óta állandó előfizetője voltam. E háborús napokban nem vagyok meglepődve tartalmával, szerkesztésével; régebben bántott politikai kétkulacsossága. Többre nézem a „Budapesti Hírlapot”, most arra fizettem elő egy évnegyedre.

Ma írtam levelet Návay Lenkének tudakozódva főképpen a Görgei Artur állapota felől. Régóta semmit sem tudok arról, kivéve azt a múlt őszi hírlapi tudósítást, mely arról értesített, hogy Görgeinek Visegrádról Budapestre, a téli évszakra átköltözése szerencsésen és könnyen megtörtént.

Görgei f. év január 30-án tölti kilencvenhetedik évét. 1818. január 30-án született. Az Isten neki ezt a hosszú életkort talán kárpótlásul engedte, vagy talán szemrehányásul azoknak, akik ezt a tiszta jellemű hazafit és hadvezért azzal a szörnyű váddal [illették].

Tegnapelőtt este egy sebesült honvédkapitánnyal beszéltem én, aki itt az élelmezés felügyelő parancsnoka. Azt mondotta: itt Miskolcon állandóan mindennap csaknem háromezer katonának főznek tízen egy konyhán. A miskolci bevonulási kerületből, melyhez egypár szomszéd megyéből némely községek tartoznak, eddig körülbelül 24-25 ezer harcos vonult a harcmezőre. A bevonulás még mindig folyamatban van.

A társadalom folyvást gyakorolja a nagylelkű áldozatkésztséget pénzben és különféle segítő eszközökben. Én ma tizenkét pár nyári harisnyát küldtem be a „Vöröskeresztnek”. Valami hasznát talán annak is veszik.

Miskolc

1915. január 29.

Végre mégis megkönyörült rajtunk az a folytonos, esős, ködös időjárás, mely alig egypár nap kivételével szinte egész november és december hónapot s januárt is a tegnapelőtti napig elfoglalta és gyötrötte. Tegnap nagy hóesés állott be, szinte zivataros, ami kisebb mértékben még tegnap is tartott. Ma éjjel pedig meglehetősen derült hideg következett, néhány fokos fagy. Most dél felé jár az idő, de még nem olvad. Talán mégis meg fogjuk nyerni, hogy nem lesz tél nélkül való telünk.

A múlt napokban elküldöttem Magyarbélre P. Erzsikének I. Vilmos császár leveleit, melyek az „Olcsó Könyvtár” egyik füzetében jelentek meg. Rendkívül

érdekesek azok. Élénk bizonyosságai a császár fennkölt lelkének, gondolkozásának, bölcsességének s minden körülményei közt Istenbe vetett erős hitének és bizodalmanak. De fölötte értékes adalékok az uralkodása alatt történt nagy eseményekhez, különösen a német birodalom megalapításához... Gondoltam, hogy P. Erzsikét, az Istenhez oly igen ragaszkodót, I. Vilmos jellemében főképpen és különösen az erős vallásos vonás fogja érdekelni.

Néhány nap múlva pedig a „Budapesti Szemle” múlt évi októberi számát fogom nekik elküldeni, melyben költeményem, *A Föld himnusza* van közölve, a Concha Győző által annyira feldicsért költemény. Talán ők is örömmel fogják azt olvasni nemcsak azért, mert én írtam, hanem tartalmáért is. Némi önzésem vagy hiúságom, hogy ha magamtól eredő valami csekélység magamnak is tetszik, szertem azt olyan valakivel is közölni, akit szeretek.

Most már úgy hiszem, hogy a téli fákkal együtt az én Múzsám is téli pihenésre, ha ugyan nem örök alvásra tért. Régóta nem adott életjelt. Egy-egy apróság, egy-egy ötlet, ami nálam nagy ritkán, különösen álmatlan éjszakáimon felvetődik. A háborús jelenségek foglalnak el leginkább. Nap-nap után itt látom annak sürgő, mozgó, siető előkészületét, mintegy hullámverését ablakom alatt. Nem szűnik új meg új csapatok és seregek gyűjtése, felszerelése, begyakorlása, harcba vonulása. Alig marad itthon munkáskéz. Ily hangulatban írtam e napokban egy rövid verset, *Zászlótartó* címűt.

Miskolc

1915. február 21.

Ma vasárnap volt folytonosan esős, borongós, mint néhány nap óta mindig. Eddig szinte az egész hónap tavaszias, olykor napfényes, enyhe időjárással kedvezett. De a vidékről több helyről árvizek ellen panaszkodnak. Fenyegető jelek a jövő aratásra nézve. Pedig ha még egy terméketlen évvel is sújt bennünket a gondviselés, hová fog majd fokozódni az a drágaság és nyomorúság, mely már most is arra kényszerít, hogy megszorító intézkedést tegyünk a mindennapi kenyér használatára.

Most este öt óra tájban az egész napi esőzés folytatásául egymást érő, bőséges villámlás és dörgés következett. Az eső megszűnés nélkül sűrű, apró cseppekben hullott. Az egész égbolt el volt borulva. A villámlás nyugaton kezdődött, s mindig gyúladozva keletre, a Tisza-vidék felé húzódott. Ritka, korai jelenség, de távolabbi helyeken, mint a hírlapok közöltek, az idén még korábban is megtörtént.

Nyeldesi, folyvást nyeldesi a háború égő gyomra az embereket. Utcáink egyre hemzsegnek a sűrke katona-uniformisba vont magyar férfiaktól. Legközelebb a tizenkilenc éves fiatalokra kerül a sor. Félő, hogy majd az ötven felé járókra is rákerül. A háború eseményeiről a tudósítások örökké egyformán hangzanak. Mindig győzelem, mindig biztatás. Remény és aggodalom egymást kergeti. Istenbe bízunk; de ő a maga tervei szerint cselekszik, de a mi kívánságunk vagy éppen szükségünk szerint.

Kórházainkban, barakktelepeinkben, mint hallom, négy-ötezer sebesült és beteg van itt elhelyezve. Csak maga ezek élelmezése és ápolása mibe kerül! Hát még az egész hadseregé, melynek gyomra kényszerűleg elviszi az itthon maradó-

taktól nemcsak a föld termését, de a hasznos háziállatokat is! Mondják, már most is előfordul olyan nap, melyen se kenyeret, se tejet nem kaphatni itt Miskolcon, vagy csak nagyon kivételesen.

Nemrég egy *Zászlótartó* című versecskét küldtem a „Szemlének”. Effélékkel van most az is telve prózai cikkeiben is. Voinovich Géza szerkesztő dicséri ezt a kis Múzsá-morzszát.

Miskolc

1915. március 5.

Eljutottunk a kalendárium szerint a tavaszt jelző hónapra is, ugrándozó változásai közt az időjárásnak. Mondják, hogy kivált az alvidéken víz alatt vannak a földek, mezők, vetések. A harcmezőn pedig a tél enyhültével mindenféle újult hévvel foly az irtózatos küzdelem. A tudósítások megszokott egyhangúak. A döntésnek jelei sem mutatkoznak. A behívott népfölkelők, látom ablakomból, mindig új meg új csapatokban seregelenek a harcmezőre.

Egy barátom folytonos figyelemmel kíséri a mi veszteségeinkről személy szerint vezetett hivatalos kimutatás füzetait. Legközelebb azt írja, hogy megkapta a 290. rendes füzetet, s a veszteség a következő: eddig 32.012 tiszt, 10.852 altiszt és közlegény 1.117.274. Kétségbeejtő szám. Csak ezt magát mikor pótolja ki a természet Ausztriának és Magyarországnak? És még mily sok egyebet!

Régóta semmit sem írtam. Nincs erő, nincs hangulat. Csakugyan elkerül a Múzsá. Ideje is! Valamikor mégis egy rövid kis költeményre hangolt az itt folyó harci sereglés (*Zászlótartó*). Elküldtem a „Budapesti Szemlének”. Ma negyven korona honoráriummal lepett meg. Ez már nem is annyira a versecske értékét, mint a szerkesztő egyéni szeretetét mutatja.

Eszembe jut, hogy nemrég olyanforma tervezgettem, hogy nem is hódolok én már tovább a költészetnek. Kihalt bennem a kívánatos melegség. Amit írnék, az már csak dac lenne az öregséggel, csak „invita Minerva”. Három tárgyat előhajtottam még lantomra venni. Ezek: a föld, Kalvin és a menny. Mindhármat élénkeltem, sőt eggyel többet. *Kalvint* közölte a „Protestáns Szemle”, *A Föld himnuszát* a „Budapesti Szemle.” Fiókomban van a *Végtelen színjáték*, tudniillik a földön, e nagy színpadon *Lemegy a nap*, s lelkem már életemben felszáll a mennybe: non usitata nec tenui ferar penna biformis.

Én most szinte nyugodtan látom, hogy jó lesz régi szándékomnál maradni.

Miskolc

1915. március 6.

A múlt napokban esett hó csekély maradványát bezzeg pótolja most az újabb esés. Ma reggel óta a sűrű hószakadás folyvást tart. A hőmérő reggel fagypontra állott. Vastag téli takaró alatt látszik pihenni az egész vidék. A közelebb múlt verőfényes, enyhe napok már szinte a tavasz közeledését hirdették. De ez a mostani havazó téli fordulat mégiscsak átmeneti változás lesz talán, melyet egypár hét múlva elfúj a tavasz lehelete.

Sújtolnak bennünket a háborús körülmények. A folyvást emelkedő drágaság a nélkülözhetetlen érlelmi, öfenntartási és egyéb cikkeiben már szinte elviselhe-

tetlen. Az árak egyes cikkekben a régihez képest kétannyinál is többre emelkedtek. Egy liter tej ára 40 fillér, egy tojásé 14 fillér. Így van sok egyéb tárgynál is. De számos tárgy nem is kapható.

Nagy szorultság mutatkozik néha különösen a liszttel való ellátásban. Volt egy nap, mikor Miskolcon a sütődékben kenyeret kapni nem lehetett. A hatóság sokat tesz, de mindent a legapróbb részletig mégsem tehet. A kenyér használása országsszerte kormányrendelettel van korlátozva. Mindenki csak vegyített, különösen kukoricaliszttel vegyített kenyeret használhat. A megszorítást szükségessé teszi a nép közgazdasági helyzete és a háborús szükségletek ellátása, biztosítása.

Ugyan ki ne viselne szívesen még nagyobb nélkülözéseket is, mikor tudva van, hogy ez tőlünk a haza megmentése végett hozott csekély áldozat!

Miskolc

1915. március 12.

Gergely napja. Gondolom, most falun is, ahol szokásban volt, szünetel a gyermekek ünnepies, népies kóborlása. Legkisebb jelét sem látjuk a tavasz közeledésének. Sőt ellenkezőleg, a tél néhány nap óta nagy esővel rohant ránk. Tartós bő havazás kemény fagyraló hideggel, metsző mardosó széllel, mely a járókelők szemébe vagdalta a sűrűn omló, apró szemű havat.

Elgondolni is rettenetes, mily pokoli szenvedés gyötri ilyenkor különösen a Kárpátoknál harcoló fiainkat. Fáj tudni, hogy sorsukon kellőleg segíteni módunk nincsen. Onnan mindig csak győzelmet jelentenek a hírlapok, de a betörő muszka mégis mindig csak ott nyugtalanítja vitéz csapatainkat. Úgy látszik, ezt is csak a Galíciában és Lengyelföldön kivándó döntő győzelem fogja megszüntetni.

Tegnap ismét húsz koronát küldtem a „Vöröskeresztnek”. Gyakoroltam más jótékonytságot is, szegények segítségét jobbra-balra. Sajnos, hogy az ily segítség nekik csak pillanatnyi. Náluk csak a nyomor állandó, mely e példátlanul drága világban százszorta súlyosabb.

Napok óta szomorúan, szinte aggódva szemlélem a J. beteges állapotát. Évek óta gyötri az érlemzesedés, a fulladozás, a szívbaj. Gyöngye, vékony szervezete csuda, hogy ily sokáig meg bírt küzdeni az emésztő korrallal. Hiszen élete is szép hosszúra terjedt. Ez év augusztusában már hetvennégy éves lesz. Mégis nehéz lesz belenyugodnom elmúlásába, aminek már nem sok idő múlva be kell következnie. Búsán kelnek föl emlékei a társaságában töltött hosszú, szép múlt időnek.

Miskolc

1915. március 13.

Érzem, lassankint elpárolog belőlem a test melege. Végtagjaim, kezem, lábam, mintha a forró vér már nem bírna odáig jutni, folyvást hidegek, míg majd a kiégett mécs utolsó lobbanásával végképpen kialszik a hideg és a meleg.

Nem így van-e, nem így lesz-e magával földünkkel is? Ez is szemlátomást végnél, a melege is csökken. Mintha a nap is folyvást, fokozatosan csökkenve adná neki az éltető meleget. Csak a magam életkorát, nyolcvanegynéhány évet veszem, mily szembe ötlő különbség tapasztalható az évszakok rendes lefolyásában, tartá-

mában, termő melegségében, a természet tenyésztő erejében! Gyermekkoromban március első fele mindig a tavasz látható, érezhető kezdete volt. Vége felé már hegyeinken, mezeinken zöld gyep és tavaszi virágok. Az évszakok lefolyása legtöbbször rendes. Ma egészen másképp van. Ritka kivétel a jó; gyakori, szinte folytonos a rossz.

Sok különös gyöngeséggel jár az öregség. Hogy a közel elmúlás eszméjével foglalkozik, természetes. Az ahhoz vezető folytonos gyengülést, az elkopott szervezetnek gyakran fájdalmas bomladozását érzi. Búsán tekintget vissza az alatta elterülő, hosszú múlt időre, melynek gyönyörűségétől nemsokára meg kell válnia. De miért búsán? Miért nem inkább örömmel és hálával azért, hogy azt oly sokáig élvezhette? Hiába! Ami jót egykor bírtunk, attól búcsút venni soha sem örvendetes. De itt harsog aztán fülünkbe igazán a sursum corda!

Édesapámat öregségében gyakran hallottam így felsóhajtani: „mi voltam, mi vé lettem!” Pedig ő igen bölcsen fogta fel az életet, s keresztyéni önmegadással, nyugodtan fogadta a halált.

És mily csudálatosan van szervezve az emberi agy, különösen az öregemberé! Mily csudálatos lemez van abban elhelyezve a benyomások és képek fölvetelére és állandóan megtartására! Leggyöngébb gyermekkorom jelenetei, tárgyai, alakjai, ha rájuk gondolok, most is tisztán, világosan, természetes minőségekben tűnnek föl előttem. Nekem pedig már egy egész nagyvilág az, melynek ezer meg ezer tünetményén s átélt körülményein elmerenghetek. Merengek is igen gyakran. Egymás után tünedeznek fel az alakok, a jelenetek, az élmények a legrégebbiektől a legújabbig. Szinte újraélni varázsol közülük az emlékezet.

Miskolc

1915. március 15.

Ezt a nemzeti emlékűnnepet most mindenfelé a lelkesedés komolyabb, egyszerűbb nyilvánításával ünneplik. Zajos zenekísérek, költséges koszorúzások mellőzve vannak. Így történik itt nálunk Miskolcon is. Az erre szánt összeget a sebesültek segítése végett a „Vöröskeresztnek” küldöztetik. Ez a valódi hasznos és szükséges nemzeti megemlékezés. A haza megmentése annyira áthatva tart most minden magyar szívet, hogy hazafias, buzdító, cifra szónoklatokra semmi szükség.

Ma elküldöttem Voinovich Gézának, a „Budapesti Szemle” szerkesztőjének azt a két költeményemet, melyet még 1913-ban írtam, s azóta itt tartogatok fiókomban. Egyik: *Végtelen színjáték*. Másik: *Lemegy a nap*. Azt írtam Voinovichnak, vegye ezeket barátságos gondja alá, s közölje majd akkor, mikor jónak és alkalomszerűnek találja. A nagyon öreg ember nagyon vékony jégen jár: minden pillanatban könnyen leszakadhat alatta. Ha alattam véletlenül a közeljövőben le talál szakadni, a két, az a két költemény, melyet egy kissé szeretek, ne maradjon fiókomban gazda nélkül.

Végre ma tavaszias, napfényes, enyhe napunk van. A nagy hó már tegnap is olvadozott, ma még inkább. De még mindig elég munkája van rajta az oszlató napsugárnak. Nehezen akar rendes kerékvágásba visszazökkenni az időjárás. Én hajdan, amint emlékszem, talán 1878-ban március 8-án már erősen rügyező fák

közt, zöldülő gyepen vadásztam itt közel a jenkei erdőben, és szalonkát lőttem... Hol késik most az az idő a téli homályban?!

Régebben időnként kedvem volt jegyzeteket írni olvasmányaimból. Réges-régen felhagytam vele. A jegyzetek nagy halomra szaporodtak. Mindenféle van ott nagy változatosságban. Sok érdekes, sok tanulságos. Unalmamban most néha azt is forgatom. Aki majd utánam valaha forgatja, szinte egy kis könyvtárt összevonva fog benne találni. Nálam most érdekességét a visszaemlékezés is emeli.

Miskolc

1915. március 20.

Tegnap elmúlt József napja, régen a tavasz biztos hirdetője, sőt már megérkezésének szemléltetője. Most barátságtalanul, a tavasz közelgésének minden legkisebb jele nélkül köszöntött be. Havat már nemigen vagy csak itt-ott apró foltokban talált, de az eső folytonosan esett, esik még ma is.

Számosan, bár nem a régi számban, emlékeztek meg rólam most is részint levélben, részint személyesen kifejezett jó kívánatokkal. Irodalommal foglalkozók közül senki sem. Leginkább rokonok és közelebbi ismerősök. Nem is tartottam rá számot. Természetesnek találok, hogy kilencvenedik éves korában kikopik az ember a folyvást pezsgő, mozgó jelen társadalomból, s önmagában kell keresnie a megnyugvás feltételeit.

Voinovich Géza nyájas sorokban válaszolt két költeményemnek hozzá küldése alkalmából. Megküldte nekem gróf Andrássy Gyula legújabb füzetét: *Kinek bűne a háború?* A két versről ezt írja: „a *Végtelen színjáték* elmés s komoly egyszerű; a másik (*Lemegy a nap*) hitem szerint egész líránknak egyik legsajátosabb s legszebb darabja.” Ő mindig nagyon barátságosan, szinte elfogult jóindulattal ítéli meg az én költői babrálgatásomat. Én magam bizony szigorúbb, bár hallgatag bírāja vagyok magamnak. A szóban forgó két vers után, melyeket pedig ezelőtt két évvel, 1913-ban írtam, nem hiszem, hogy még valami jóra való verset engedjen a Múzsá. Odavan a képzelet elevensége, az érzelem fogékonysága, az eszmék jelentkezése. Mindenki bámulva magam is hálásan csudálom, hogy ily sokáig tartott.

Ma kezdődött Miskolcon az egyeseknél készletben levő liszt és kenyérmag (gabona, búza stb.) mennyiségének összeírása. Intézkedni kíván a kormány ezeknek legalább a jövő aratásig elegendő mennyisége biztosításáról. Ez az elővigyázat követeli azt a takarékoskosságot, hogy már több idő óta csak kukoricaliszt keverékes kenyeret kap a közfogyasztás. Ez is követelménye a szörnyű háborúnak, melyben főleg Monarchiánk és a nagy német birodalom léte forog kockán. Még mindig semmi különös nagyobb fordulat. Remegve várjuk a döntést, melynek eredménye beláthatatlan.

Miskolc

1915. március 30.

A múlt napokban teljesíteni akartam régi vágyamat, hogy szentpéteri „üres fészket” meglátogassam. A tavaszi, derűs melege fordult időjárás is biztató. Előző napon, márc. 24-én itthon főztem az ebédet, s jóllaktam nekem nem va-

lókkal. Már éjszakám is rosszabb volt, de azért másnap délelőtt mégiscsak kirándultam Szentpéterre. Erre már oly igen odalettem, hogy a lábamon is alig álltam. Az ízletes, engem váró, dús asztalnál üresen maradt a helyem. Egy tányér levest fogyaszthattam el, szobámba kellett visszasietni, s pár nap múlva ide, Miskolcra visszatérni. Azóta orvosi felügyelet alatt itt küzdöttem a mai napig nagyfokú gyomor- és bélhuruttal. Éppen hetedik napja. Díványon heverés, szigorú böjtölés, ami a teljes étvágytalanság miatt szinte kényszerűvé lett. Ma érzek először némi javulást. Minden tekintetben háborítatlan, nyugodt, jó éjszakám volt, aminőre évek óta nem emlékszem. Orvosom ügyesen eltalálta a hashajtó olaj rendelését. Megszüntette a négy-öt nap óta folyvást tartó véres ürülést. Főleg ez segített, s talán egyéb is.

Gondolkozom a közállapotokról, gondolkozom a magam helyzetéről. Mind a kettő azt súgja, hogy helyesen cselekszem, ha némely dolgot végrendeletem intézkedései közül most végzek el. Aggodalomtól menekülök, s már életemben valami kis jót cselekszem azokkal, akiket arra halálom után méltónak tartok. Így most a múlt héten Irmának átadtam egy valaha valakitől ajándéku kapott aranyozott ezüstpoharat és ezüst szalvétafogalót. Nyusztay Vilmos tulajdonába bocsátottam avasi pincémet színleg kötött adásvevési szerződés mellett. Ha rokonimat tekintem is, neki van arra legnagyobb szüksége. És meg is érdemli tőlem ő és családja is. Most Emikét, Csernák Bélánét szólítottam arra, hogy vitesse el tőlem magához Berettyóújfaluba azt a hat személyre való értékes, remek ezüst evőkészletet és szereket, melyeket halálom után végrendeletileg neki hagyományoztam, s melyeket egykor báró Bánhidyné Vay Klára bárónőtől kaptam atyja, báró Vay Miklós iratainak rendezése- és sajtó alá készítéséért, amely művet egy nagy kötetben a „Franklin Társulat” adott ki.

A halál utáni öröm és hála, melyet az örökösök éreznek, ha éreznek, úgysem érdekes már arra nézve, aki meghalt.

Miskolc

1915. április 2.

Most veszem a hírt Szentpéterről, hogy az ottani házamban több mint tíz év óta lakó Nahóczky Mihály tegnapi virradóra tüdőgyulladásban meghalt. Mikor ma egy hete otthon voltam, akkor küzdött a legforróbb lázzal, de a bekövetkezett bő izzadás után az orvos remélte életben maradását. Nagyon megerzi ott az én kis „fészkem” az ő hiányát. Feleségével együtt hűséges gondozói és tisztántartói voltak házamnak, kertemnek, udvaromnak. Különösen felesége csupa szorgalom, ügyesség, takarékoság. Bérfizetésüket is a legcsekélyebbre szabtam: évi hatvan négy koronára oly helyiségekért, melyekért legalábbis százhatvan koronát kaphattam volna.

Elhalnak mellőlem vagy szenvedőkké lesznek a közelemben élők.

Magam is még mindig beteges, gyöngé vagyok. Nem megyek, nem mehetek Szentpéterre a húsvéti ünnepekre. Nem emlékszem, hogy ilyenkor, bárhogy voltam, elmaradtam volna onnan. Várok egy kis megerősödést és egy kis derült, meleg tavaszi napot.

A Kárpátok felől folyvást rossz hírek érkeznek. Tudniillik ott mindig győziünk, de azért az oroszok mindig ott vannak, s erőltetik az előretöréseket. Mondják, a muszka oda összpontosítja most fő erejét, s a mieink is csak odatódulnak. Mi lesz?

Miskolc

1915. április 3.

A „Budapesti Hírlap” mai számának „gyászrovatában” olvasom: Gyulai Fodor Dánielné született Gyulay Aranka április 1-én meghalt Budapesten. Temetése szombaton délelőtt (ma) fél tizenkettő órakor lesz a Kerepesi temetőben.

Gyulai Pál egyetlen élő leánya volt. Társaságában valék mindig, mikor Gyulait meglátogattam. Ismertem élettörténetét, egyéniségét, apja iránt tanúsított viselkedését. Szomorított az a viszony, mely Gyulai és a leány családja közt fennállott.

Gondolom, három kisgyermek maradt: két fiú és egy leányka. Vagyona tekintélyes volt: Budapesten egy három emeletes nagy palota és Leányfalun a szép nyári villák és szőlők. Fodor Dániel honvédszázados volt akkor a honvédelmi minisztériumban. Gyulai rábeszélés folytán s az unokája kedvéért (aki szintén Pál) ruházta rá felsőbb engedéllyel a Gyulai előnevet.

Egész sora ébred fel előttem a velök töltött szép idők emlékének. Gyulai ottléte mindent megszépített, mert szerettem őt.

A gyermekek nevei: Pali, Kálmán, Magduska.

Miskolc

1915. április 5.

Valóban fel kell már hagynom az írással is. Úgy írok, hogy magam sem tudom elolvasni. Hiába igyekszem nagyobb betűkre, tisztábbakra, a reszkető öreg kéz nem bír engedelmeskedni.

A nagy gyomorrontás után, melyet itthon a március 25-ei ebéden szereztem, nem tudom visszaszerezni előbbi egészségemet és étvágyamat. Orvosi ápolás alatt voltam néhány napig. De még mindig csak gyöngye javulófélben vagyok. Több napig tartó vérvesztés gyötört. Ellene ricinusolajat rendelt az orvos. Szüntette, de belsőmet összetörve érzem.

A Húsvét-ünnepet nagy egyhangúságban töltöm. Csak a gyönyörű, fényes, megre fordult tavaszi napban keresek és érzek egy kis gyönyörűséget. Ilyenkor otthon az ott levő régi „Szikszai-tanítás” régi kopott könyvét vettem elő, melyet hajdan szüleim forgattak. Rájok emlékező kegyelettel olvastam. Itt most csak a *Zsoltárok* vannak előttem. Abban olvasom az egynéhány szép dicséretet, többnyire a régi nagyszalontai ref. pap, Lengyel József költői munkáját, különösen a Nagypéntekre, Húsvétra és vasárnapra vonatkozókat.

A templomot bizony nem gyakorlom; itt Miskolcon éppen nem, sőt az egyházi élet működésétől is visszavonulok. Szentpéteren ez ideig minden nagy ünnepekben elmaradhatlan vendége voltam az úrasztalának. E részben hát Miskolcon gyöngye keresztyén vagyok, de mindamelltt itt is, amott is hűséges részvevő tagja az egyháznak.

1915. április 11.

Régóta nagyon ritkán esik alkalmam és módom arra, hogy itt a szentpéteri „üres fészekben” jegyezgessek valamit e lapokra. Régebben ez is gyakori mulatsága és szórakozása volt itt mulatásomnak. Gátat vetett a látogatásoknak a nagy életkor terhe s az azzal járó számos gyarlóság, gyöngéledés.

Most negyedik napja vagyok itt. Idecsalogatott a szép, derült, melegre változott tavaszi nap, amely azonban, mióta itt vagyok, nem tartott ki folytonosan. Esős hidegben is volt részünk. Éppen a mai nap is komor, esőre hajlandó, borongós, hideg, szeles. Tegnap óta egészségi állapotom sem kielégítő. Most is, mint ezelőtt mindig, kertecském foglalja el fő figyelmemet és gondoskodásomat. Dús pázsitja kezd már erősen zöldülni. Nagy benne a tisztaság, tele van hintve kékellő illatos ibolyával, melyből friss csokrok díszítik asztalomat. Rendben vannak gyümölcsfáim is. Gyönyörűséggel szemlélem naponkint többször is a gyümölcsfáknak, különösen a körtefáknak gazdagon fakadó, kövér virágrügyeit. Szinte hallgatom növekvéseket. Képzelmű virágaikról és gyümölcsceikről, ami még a messze jövődő titkos kezében van.

Mélyen elkomorodva, gyászolva találtam házam gondviselőasszonyát. Egy héttel ezelőtt halt el a férje tüdőgyulladásban, Nahóczky Mihály. Egyszerű szorgalmas, becsületes, szegény napszámosa volt az életnek. Molnár-iparos volt, de ács is. Napszámra dolgozgatott. Feleségével kettecskén tisztességesen éldegéltek házamban 1899. év óta. Most az özvegy tovább itt marad, míg sorsát másképp nem intézi.

Itt is olvasgatom a hírlapokat. Egyformán érkeznek a hírek a háborús eseményekről. Egyes részletek szörnyűségei, melyeket az oroszok elkövetnek, hajmeresztők. Köznyugtalanágunk változatlan, sőt talán még fokozódott. Mély aggodalom fog el, ha a végre gondolunk, bármilyen lesz is az a vég.

Holnap reggel visszatérek Miskolcra. Csak akkor szándékozom talán egypár hét múlva ismét idelátogatni, mikor a most duzzadó rügyek már virágba borulnak. Az új öröm lesz nekem.

Miskolc

1915. április 15.

A múlt héten Szentpéteren töltöttem négy napot: április 8–12. Se az időjárás, se az egészségi állapot nem volt nagyon kedvező. Szép, tiszta kertecském fejlődése nyújtott egy kis örömet. Ottlétemben ünnepelte az egyház Vadászy Pali ottani papságának negyvenedik éves fordulóját. A káplán megindító beszédet tartott a templomban a rendkívül népes gyülekezet előtt. Emléül ezüstkoszorút és díszkötésű képes *Bibliát* adtunk a lelkésznek. Megérdemelte. Háborítlan békében, hasznos munkásságban, közszeretben töltötte hívei közt a negyven évet, sőt már előbb ugyanott, mint káplán, négy évet. Én is kívántam neki hosszú, boldog folytatását a szép pályának.

Tegnap kedves levélkét kaptam Vladról Ernuszt Kelemtől. Melegen gratulál nekem a „Budapesti Szemle” áprilisi füzetében megjelent *Zászlótartó* című versecskémért. Horváth Lajosnál ismertem őt meg régen. Sajátságos, rokonszenves

egyénisége vonzott hozzá. Tiszta fő, csupa lelkesedés. Az csak mellékes jelző, hogy volt főispán, országgyűlési képviselő, főrendiházi alelnök, valóságos belső titkos tanácsos.

Jólesik, ha megemlékezik néha rólam az az egy pár régi jó barát, akik velem együtt az elmúlás küszöbén állanak már.

A közdrágaság napról napra fokozódik. Jövedelmünk pedig – legalább nekem – a régi fokon van és marad. Kilátásaim a legnagyobb óvatosságra intenek, hogy eddig megtakargatott tőkémre ne szoruljak. Azt szeretném megtartani utódaim számára. Tegnap összesámítottam a múlt évben a gyógyszerárba történt fizetésemet. Egy pár korona híján háromszáz korona volt. Pedig voltaképpen nem is mondhatom magamat betegnek. S íme, az az én bajom mégis, az ápolónő fizetésével együtt, évi ezeröttszáz koronába kerül, sőt többre is!

Néhány nap óta hatóságilag szabályozott és utalványozott kukoricás (50 per cent) kenyeret eszünk. Ennénk, de nem állja a gyomrunk: égetést és hasmenést okoz. Én ahelyett csak zsemlet próbálok. Közönséges a panasz. A hatóság ígéri ma, hogy a kenyérsütés helyesebb módja iránt fog intézkedni. Hat kiló liszt vagy hat kiló kenyér van egy hónapra kiszabva egy személyre.

Miskolc

1915. április 18.

Még meg sem kaptuk a hadikölcsönre adott pénzünkről a kötvényeket, már is hirdetik, hogy legközelebb egy új, második hadikölcsön iránt történik intézkedés. Tartani lehet attól, hogy a mi viszonyaink közt ez a második felhívás nemigen fog megfelelni a várakozásnak. Pedig szinte a szigorúan nélkülözhető utolsó fillérig kell áldoznunk a haza megmentése végett.

Én az első kölcsönben hétezer (7 ezer) koronával vettem részt, amit takarékpénztárban régen elhelyezett tőkém kerek összegének megcsonkítása nélkül adhattam. Most már, ha a második kölcsönben részt akarok venni, a tőkéhez kell nyúlnom, melynek biztos kamataira pedig nélkülözhetlen szükségem van.

Városunkban nagy meglepetést, felindulást, sőt megbotránkozást okozott e napokban az a kiderített tény, hogy a hadsereg részére történt szállításoknál a csalásban számos előkelő kereskedőink is bűnösök. Először csak zsidókról beszéltek; pár nap óta már három legtekintélyesebb keresztyén kereskedőnk is le van tartóztatva. Ezek Weidlich Pál, Nagy Miklós és Berzy Sándor. Szinte elképedve írom ide neveiket. Bár tisztázhatná őket a szigorú, igazságos vizsgálat!

Voinovich Géza értesít tegnap, hogy nála heverő versemet, *Lemegy a nap* címűt az „Akadémia” májusi nagygyűlésen óhajtanák felolvasatni, „ha megengedem”. Rögtön válaszoltam, hogy megtiszteltetésnek veszem, bár a verset nagyon is szubjektív volta miatt nemigen tartom az ünnepély keretébe illőnek. Az a gondolatom volt, mikor a verset Voinovich Géza gondjára bíztam, hogy az majd csak halálom után fog nyilvánosságra kerülni. Azt írja, hogy utolsó levelem két heti postai késedelemmel jutott hozzá. Mostanában az ily postai zavar napirenden van. Magam is tapasztalom.

Miskolc

1915. április 22.

Néhány nappal ezelőtt kaptam a „Kisfaludy Társaság” évi könyvküldemé-nyét: Ekkhard német regénye fordítva egy rendkívül vastag kötetben; és Vargha Gyula *Költeményeit* szintén jó nagy könyvben.

A nálam egy évvel fiatalabb, de régen elhunyt német költő, Scheffel József Viktor regénye, *Történet a X. századból*, a magyar fordító, Antal Géza szerint a német irodalom egyik legtöbbet olvasott regénye, s csudálkozik, hogy ez, óriási elterjedésének ellenére, mindeddig nem talált magyar fordítóra.

Nekidültem hát a félelmesen vastag könyv olvasásának, de néhány fejezet el-olvasása után elment a kedvem a folytatástól. Nem csalogatott tovább az ott előa-dottak mivolta, minősége, természetesség vagy valóságosság hiánya. Megelégedtem a könyv végén lévő *Watter-dal* című önémet eposz elolvasásával, melyet az eredeti latinból Scheffel fordított németre, németből magyarra pedig eléggé élvezhetőleg, sőt szépen Kőrös Endre, kinek nevével most találkoztam először irodalmunkban.

Vargha Gyula *Költeményeit* asztalomon tartom, s lapozgatom. Figyelemre méltó, tartalmas, értékes gyűjtemény. Most adja ki így először egybefűzve min-dazt, amit neki az öt kegyelő Múza tizenhat éves korától kezdve hatvan éves ko-ráig nyújtott. Verseiben eszmebőség, nemes érzelem, művészi forma, választékos, tiszta nyelv, honszeretet, változatosság stb. Túlságosan is megtartotta Vargha Gyula a „nonum prematur in annum”-ot. Én régen óhajtottam és vártam a gyűj-temény megjelenését. Nyereségnek tartom azt versköltészetünk mai elernyedt, té-velygő állapotában. – Szívesen is gratuláltam neki.

Tegnap döntött itt a törvényszék a hadseregszállítási ügyben letartóztatva le-vők további letartóztatása ügyében. Letartóztatva maradnak a vizsgálat érdeké-ben: Tandlich Armin, Wilhelm Herman, Block Armin, Weidlich Pál, Nagy Mik-lós és Berzy Sándor miskolci kereskedők.

Miskolc

1915. április 29.

Takaró Irmus holnapután végképp elhagyja nagynénje és keresztanyja, Vadász Pálné Benedekty Irma családját, ahol öt gyermekkorá óta neveltek s férj-hezmenetele után is férjével együtt tartották. Önállóan, külön családi életben fog-nak küzdeni a nyomorral, mely csak szaporodik azáltal, hogy Irmus nemsokára új taggal ajándékozza meg új fészkeket. Most Paliék a legszükségesebb bútorzattal látják el őket. Ennek költségéhez én is járultam száz koronával. Férje, Major Balázs csekély fizetésű írnok a szentpéteri járásbírósnál. A helyzet javulására alig van ki-látás. Nehéz lesz megállaniok minden segítség nélkül e példátlanul drága világban.

Miskolc

1915. április 30.

Egyéb könyvek közt íróasztalomon van a reformátusoknál használatban levő énekeskönyv, mely Szent Dávid zsoltárait és egyesek által különböző alkalmakra készített énekeket, úgynevezett „dicséreteket” foglalja magában. A „négy Superin-

tentia" 1806. esztendő augusztus 24. napján hagyta helyben s adta át a közhasználatnak. Azóta mindig Szenczi Molnár Albert tizenhetedik századi zsolttárfordításait éneklé a magyar reformátusság. A fordító részint a maga felfogása, részint német és francia példányok után igyekezett versbe foglalni a bibliai zsolttárok egész tartalmát. Ebből aztán a zsidó hitélettel és történettel összefüggő történetek állottak elő, melyek a mi keresztyén vallásos és erkölcsi felfogásunkat sokszor szinte megbotránkoztatják, amit csak fokoz az előadásnak, nyelvezetnek, verselésnek az akkori idők szerint való nagy gyarlósága.

Mindez bizony nem alkalmas arra, hogy népünk vallásos érzéseit emelje. Csuda, hogy több mint száz év óta csak most kezdünk arra ébredni, hogy ezen zsolttárügyön változtatni, javítani kell. Nem hiszem, hogy gyökeresen javítani lehessen, ha csakugyan az a „Konvent” határozata, hogy a zsolttárokon csak egyes szóbeli vagy kifejezési javításokat szabad tenni. Ha az utasítás szerint az egyes zsolttárok egész szövege megtartandó, nem lesz épületes a javítás. De nincs is szükség az egész terjedelemre. Elég a templomi éneklésre öt-hat válogatott versszak az egészből. Találni a zsolttárokból helyel-közzel egyes igen szép részleteket. Ha hívek akarunk maradni a bibliai egész szöveghez, nem lehet úgy alkotni, hogy az új *Eszter könyve* egyúttal vallásos olvasókönyve is legyen a népnek.

Lapozgatván könyvemem majd minden zsolttár ismeretes előttem. Igen sok van olyan, melynek mind szövegét, mind énekét megtanultam a szentpéteri iskolában, s most is tudom.

Miskolc

1915. május 2.

Gyönyörű, fényes, meleg nappal köszöntött be hozzánk a rég várt május. Elég volt a hosszú, változó, barátságtalan előzményekből. A természet fejlődése is, látom, szépen halad a maga törvényszabta útján. De most arra sincs alkalmas időnk, hogy benne zavartalanul gyönyörködjünk. A szörnyű háború izgalmi, reményei, aggodalmi tartanak lekötve bennünket. Ablakom alatt megszűnés nélkül vonulgatnak a harctérre készülő behívottak seregei. És a hírlapok folytonos egyhangúsággal közlik a háború folyásáról szóló értesítéseket.

Nagyban érezzük itthon élő társadalmunkban is az élelmiszerek és minden egyéb szükségleteknek már szinte az örületig fokozódó drágaságát, valamint a munkáskezek hiányát. Egy férficipő félig talpalásáért tizenkét koronát kér a suszter, egy napszámért a szőlőmunkás hat koronát és pálinkát. A hatóságilag süttetett kukoricás kenyér szinte ehetetlen. Ma délután előadás lesz a városházán a kukorica kenyérnek szakszerű, helyes készítmódjáról.

Holnap délután Budapesten az „Akadémia” első osztályának ülésén *Lemegy a nap* című versemet olvassa fel Kozma Andor. Régebben azt írta nekem Voinovich Géza, hogy azt az „Akadémia” ünnepélyes nagygyűlésen óhajtanák felolvasni. Írtam neki, hogy bár megtisztelve érezném azáltal magamat, de nagyon is szubjektív volta miatt nem tartom ama a verset az ünnepély keretébe illőnek. Az osztályülésen sem igen látom helyét.

1915. május 7.

Tegnap délben érkeztem, holnapután reggel visszatérek Miskolcra. Oly reménytel és vágyakozással jöttem, hogy gyönyörködni fogok gyümölcsfáim kilátásba helyezett dús virágzásában. Vége van. A kipusztíthatlan hernyók serege rohamosan elemészttette a gyönyörűséget. Alig van néhány körte- és almafám, [mely] még mindig tartogatja virágait. A többi teljesen lombtól kifosztva mered fölfelé, mintha lepörzstőlék volna. Különösen a szilvafák kivétel nélkül tönkrementek.

Meglepetve olvasom „Az Est” című újság mai számában, hogy a „Magyar Tudományos Akadémia” nagygyűlésében mozgalom indult meg oly irányban, hogy az „Akadémia” idei „nagyjútalma” ne a bizottság által ajánlott Heinrich Gusztávnak, hanem nekem adassék. Vargha Gyula hozta javaslatba, báró Eötvös Loránd melegen pártolta, a hangulat mellette nyilatkozott; de a gyűlés visszaadta az ügyet sürgős új javaslat végett az első osztálynak. Miért is volnék én méltó a „nagyjutalomra”? Valóban nem tudom. Ha csak azért nem, hogy igen hosszú életem folyamán mai napig hű maradtam a Múzsához s az is énhozzám, s hogy ami keveset ezen a téren nyújtottam, az mind a jó ízlés, a művészi törekvés és a hazaszeretet szolgálatában állott. Nem lenne-e ez nekem, ez a jutalom is oly különlegesség, mint az, amit a hírlapok mostanában emlegetnek, hogy az idei nagy „Nobel-díj” a pápának adassék e háború folyama alatt a béke ügyében tanúsított törekvéseért?!

Most délután kapom a „Budapesti Hírlap” ma érkezett számát. Abban meg van írva, hogy az „Akadémia” nagygyűlése elé az első osztály ismét csak előbbi javaslatait terjesztette elő, melyben a „nagyjutalomra” ismét Heinrich Gusztávot ajánlja. Mivel azonban ő visszalépett az ajánlatástól, az osztály a nagygyűlésre bírta a döntést.

A nagygyűlés egyhangúlag nekem ítélte a „nagyjutalmat” felemlítve *A Múzsá bűcsúja* című versecskémet, s nem véve akadályul azt, hogy egyszer már megkaptam a „nagyjutalom” felét.

*Életem végére nem hiába értem,
A nem várt jutalom nagyobb, mint az érdem.*

1915. május 8.

A gondviselés gyöngéd kedvezésének tarom, hogy az akadémiai „nagyjutalommal” való meglepő kitüntetésem első hírért itt vettem ebben a kegyeletes kis „fészkemben”. Fölbresztették lelkemben a múlt idők emlékét. Mintha két öreg szülémnek ágyam felett függő arcképe megelevenült volna, szinte könnyezve örülnének az ő jó öreg fiok kitüntetésének. Közös örömmüket emelné az is, hogy a szörnyű háború színteréről napról napra kedvezőbb értesítéseket közölnek a hírlapok. Kötve kell ugyan hinni ezeknek a híreknek, melyek az itthon maradt, aggódó, nyugtalanul remélő népet hol egyik, hol másik túlságba ragadják. A hadviselő s egymást örületesen pusztító felek között még mindig semmi jele a békélésnek.

Kertemben sétálgatni vagy éppen üldögelni szinte lehetetlen. Mindenütt [...], rám hull, rám tapad. Áldozatul fog esni bizony az a néhány fa is, körte- és almafa, mely még most tartja szép, dús virágzását. Némelyiken ott van a virág, de már egyetlen zöld levél sincs. Megemésztette, aztán tovább vándorolt tőlök a falánk sereg. Nem hiszem, hogy ily állapotban gyümölcsöt érleljenek, habár később, úgy július fele újra kizöldülnek a lerágott lombok.

Csak legalább szegény országunkra nézve válnék valóra az a kedvező kilátás, melyet most a vetésekhez hivatalos és nem hivatalos oldalról fűznek!

Holnap megyek vissza Miskolcra. Már csak a pünkösdi ünnepnapokra látogatók ide éppen mához két hétre.

Miskolc

1915. május 13.

A múlt héten, az „Akadémia” május 8-ai ünnepélyes közüését megelőzőleg május 5-én nagygyűlés volt, melyen döntöttek az akadémiai „nagyjuttalom” odaítéléséről, melyre az ajánlás ez idő szerint az első osztályt illette. Az osztály Heinrich Gusztáv akadémiai főtitkárt ajánlotta. Csuda történt. A nagygyűlés nem fogadta el az ajánlatot, s Vargha Gyula felszólalása után egyhangúlag nekem ítélte a „nagyjuttalmat”. Gondolom, úgy vélekedtek, hogy a „nagyjuttalom” ez idő szerint a szépirodalom művelőjét, költőt illet, Heinrich pedig bármily érdemes író, de nem költő.

Az égből cseppent énrám egészen váratlanul és meglepve ez a szép kitüntetés. Szinte azt mondhatom, hogy talán a körülmények által okozott véletlen szerencsének köszönhetem. A határozat *A Múza búcsúja* című verskötetemet említi indító okul vagy érdemül. De azt hiszem, az indító valódi ok nem ez, hanem egész hosszú életem költői termése, mely az Isten kivételes csuda jóságából még most, kilencvenedik éves koromban is bírja olykor a Múza kéréését.

Bizony méltó volt nekem sokáig élni, hogy így élveztem azt a sok drága ajándékot, melyekkel engem a gondviselés különös kegye érdemem fölött elhalmozott.

Egymást éri a kitüntetés alkalmából a gratuláció élőszóval és levelekben. Ez a részvét fokozza igazi értékét a „nagyjuttalomnak”. De a költőtársak egyikétől sem kaptam megemlékezést. Azok talán nem is nézik jó szemmel az eredményt. Lehet köztök olyan is, aki a jutalomra érdemesebbnek önmagát találta. Én egész életem utolsó jutalmának, befejező koronájának tekintem azt. Fájdalom, hogy további munkásságra ösztönül már nem szolgálhat.

Magát a díjat május 10-én küldötte meg nekem a „Magyar Földhitelezési Intézet”: 200 (azaz kettőszáz) cs. és kir. aranyat. Ennyi csillogó aranyat együtt nemcsak soha nem kaptam, de nem is láttam. De birtokomban tartani hogy lehessen ennyi holt tőkét, mely semmi jövedelmet nem hoz, amire pedig szükségem van? Bizony hitvány papirossal kell fölcserélnem az aranyértéket.

Miskolc

1915. május 14.

Azt a szerencsétlen hat bűnöst, akik itt Miskolcon a hadsereg szállításával foglalkoztak, pár nappal ezelőtt szállították az itteni fogházból Pécsre az ott mű-

ködő honvéd-hadbírószág elé. Felsőbb utasításra történt, hogy ne a polgári bíróság döntsön az ügyökben. Mondják, akik az innen elszakítás perceiben látták őket, hogy nagyon leverték, szenvedő kinézésűek. Feltűnő egypárnak, különösen Weidlich Pálnak és Nagy Miklósnak azelőtt virágzó két üzletében a hanyatlás. Elárulja azt már maga a kirakat nagy csökkenése, főleg pedig a boltok látogatóinak szembeötlő fogyatkozása. Az erkölcsi romlást, íme, mily hamar követi az anyagi romlás!

Alig győzőm a választ írogatni azoknak a jóakaróimnak, akik engem az akadémiai kitüntetésem alkalmából gratulációjokkal fölkerestek. Ma Vargha Gyula írt nekem nagyon megnyugtató sorokat arról, hogy mily helyesléssel fogadta a nagygyűlés az ő indítványát, mellyel engem ajánlott a „nagyjuttalomra”, s hogy ezt az „Akadémián” kívül is mindenfelé örömmel fogadták.

Bár engedné a Múzsza, hogy még valami méltó viszonzással tehetném magam arra méltóbbá!

Miskolc

1915. május 16.

Szász Béla poétatársam Budapestről névjegyére Horatius következő versét írta nekem üdvözetül a „nagyjuttalom” alkalmából:

*Romae, principis urbium,
Dignatur suboles inter amabilis
Vatum ponere me choros
Et iam dente minus mordeor invido...*

Valóban én is méltán elénekelhetem Horatius dalát Melpomenéhez. Ha nem mondhatom is a Múzsza ajándékául, annak köszönve azt:

Quod monstor digeto praetereuntium,

azt én is elmondhatom:

Quod spiro et placeo, si placeo tuum est.

Tegnap ide érkezett Csernák Béla berettyóújfalui ref. lelkész, Vadászy Emília unokahúgom férje. Áadtam neki, hogy vigye el unokahúgomnak azt a hat személyre való gyönyörű ezüst evőkészletet a hozzá tartozó egyéb tárgyakkal, melyeket én végrendeletemben Emikének hagyományozok. Nem akartam, hogy itt legyenek azok tovább is az én őrizésem alatt. Használatba sohasem vettem, s ezek a háborús napok még inkább ösztönöznek, hogy szabaduljak az aggodalomtól és gondoskodástól. Eszemben van az is, hogy ne csak halálom után szerezzek azzal örömet. Régen báró Bánhidly Sándornétól, Vay Klára bárónőtől kaptam azt ajándékba azért, hogy idős báró Vay Miklós iratait sajtó alá rendeztem és egy nagy kötetben kiadtam.

Elismervény.

A m. kir. pénzügyministerium elismeri, hogy az 1912. évi LXIII. törvénycikk 17. §-a alapján kibocsátott 1915. évi 6%-os magyar járadékkölesű kötvényekből

Sivay József

..... lakos által jegyzett K
 azaz korona

névértékű következő címletek egymint:

drb.		számu 50 korona névértékű,	
drb.	-tól	-ig terjedő számu egyenkint 100 korona névértékű,	
3 drb.	443835	-tól 443837	-ig terjedő számu egyenkint 1.000 korona névértékű,
drb.	-tól	-ig terjedő számu egyenkint 5.000 korona névértékű,	
drb.	-tól	-ig terjedő számu egyenkint 10.000 korona névértékű	

címlet az aláírás alkalmával 1920. évi november 1-ig zároltattak.

A zárolt kötvények 1920. évi november 1-ig nem tárgyai a tőzsdei forgalomnak.

A zárolt kötvény bemutatójának kérelmére a m. kir. államkincstár a bemutatott kötvény zárolását hármikor feloldja olyképp, hogy a zárolt kötvény helyett a bemutatónak a kötvényköpenynek és az összes még le nem járt szelvényeknek, valamint a szelvényutalványnak bevonása mellett költségmentesen tőzsdei forgalomra alkalmas, megfelelő névértékű, 1915. évi május 1-i kelettel kiállított, 6%-os m. kir. adómentes állami járadékkötvényeket szolgáltat ki, amelyek az összes folyószelvényekkel és szelvényutalvánnyal vannak ellátva.

Abban az esetben azonban, ha a bemutatott kötvényköpeny mellől a bemutatás alkalmával egyes még le nem járt szelvények, vagy esetleg a szelvényutalvány hiányzanak, úgy a hiányzó szelvényeknek megfelelő lejáratu szelvények, — illetve ha a szelvényutalvány hiányzik, a szelvényutalvány — a tőzsdei forgalomra alkalmas kötvénnyel nem fognak kiadatni.

Amennyiben a jelen elismervényben felsorolt zárolt kötvények fel nem oldatnak, a jelen elismervényben megnevezett személy, vagy ennek örököse (hagyományosa) — de nem más jogutódja vagy hitelezője — a feloldatlan, zárolt kötvényeknek és még le nem járt szelvényeknek és a szelvényutalványnak, valamint a jelen elismervénynek bemutatása mellett a feloldatlan zárolt kötvényeken alapuló tőkekövetelést visszafizetésre 1920. évi augusztus 1-től 1920. évi november 1-ig bezárólag felmondhatja. A felmondás törvénytelen akár a jelen elismervényben felsorolt összes még feloldatlan kötvényekre, akár azoknak egy részére nézve. A felmondás jogát érvényesítő személynek személyazonosságát a m. kir. államkincstár vizsgálni jogosult, de nem köteles.

A felmondott kötvény felmondási záradékkal fog ellátni és a m. kir. államkincstár az ilyképp záradékoltt kötvény bemutatójának a kötvény névértékét — a kötvénynek és még le nem járt szelvényeknek, valamint a szelvényutalványnak bevonása mellett — helyegmentes nyugtára 1921. évi november hó 1-én kifizeti.

Ha a bemutatott kötvény mellől valamely a visszafizetés időpontjáig le nem járt szelvény hiányzik, úgy ennek értéke a kifizetés alkalmával a tőkeből levonatik.

Ha a bemutatott kötvény mellől a szelvényutalvány hiányzik, a m. kir. államkincstár a felmondott tőkekövetelést csak abban az esetben fizeti ki, ha a kötvénytulajdonos vagy ennek örököse (hagyományosa) az 1881: XXXIII. t.-cz. 36. §-a értelmében oly tartalmu bírói meghagyást eszközöl ki és mutat be, amely meghagyás szerint az új szelvény csak a kötvény bemutatójának adandó ki.

Mind a zárolt kötvények feloldása, mind a felmondott zárolt kötvények névértékének kifizetése a m. kir. központi állampénztár útján történik. A felmondásnál és visszafizetésnél követendő eljárás részleteit a m. kir. pénzügyminiszter annak idején rendelettel fogja szabályozni.

Budapest, 1915. évi május hó 1-én.

A magyar királyi pénzügyministeri számvevőség hitelügyi csoportja:

J. Balló

M. kir. Állami nyomda, Budapest, 1914. — 2100.

79. kép. Elismervény hadikötvény jegyzéséről

Ez alkalommal megmutogattam Csernák Béla öcsémnek azt a sokféle iratamat is, melyek majd halálom után, végrendeletem szerint, neki adatnak át.

Az evő ezüst szereket tartalmazó szép kazetta külső lapján egy lapocskára ez van bevésvé: *Lévay Józsefnek / köszönete és tisztelete jeléül / Báró Bánhidya Sándorné / Báró Vay Klára*. Az ezüst szerek a következők: ezüst nyelvű csontkanál; ugyanolyan villa; hat asztali kés; hat desszert kés; hat ugyanolyan villa; egy db cukorfogó; egy tejmérő kanál; egy levesmérő kanál; egy főzelékes kanál; három só-, paprikatartó; hat db kávéskanál; hat db feketekávéskanál; hat db evőkanál; egy db halszedő lap; két üvegtál gyümölcsnek; ennek két ezüsttartója; egy ezüsttartó kenyérnek; egy ezüst cukortartó; két üveg ecetartó; ennek ezüsttartója; két nagy kétágú gyertyatartó.

Miskolc

1915. május 19.

A mai napon csakugyan megváltam az akadémia kétszáz darab fényes jutalomtól. A „Takarékpénztár” átvette tőlem darabját tizenöt koronáért. Az összegből háromezer koronát a hadikölcsönbe adtam. Így már ott tíz darab ezer koronás zárolt kötvénnyel vagyok érdekelt, ami az én egész értékemnek szinte hetedrésze. Az aranyak beváltása után, mint felesleg, maradt nekem kilencven koronám. Eből adok húsz koronát a „Vöröskeresztnek”, huszat az elesettek szegény családjainak, tíz koronát a megvakult harcosoknak... Úgy illik, hogy kitüntetésemből a hazafias kegyeletes szent cél is nyerjen valamit.

Itt van gonoszul megtámadott hazánkra az új, meglepő veszedelem. A perfid Olaszország, a szövetséges jó barát felhasználja szorongatott helyzetünket, rablóhadjáratra indul ellenünk. Követi bűnös, hadviselő nagy társainak példáját. Még nem tudjuk részletesen, mit követel Monarchiánktól. Túlzásait kénytelenek leszünk a kard erelyére bízni. Bízni önmagunkban, az igazságos Istenben, aki talán nem nézheti el az embereknek ezt az ádáz istentelenségét!

1915. május 23.

Pünkösd első napja hideg, zúgó széllel köszöntött be hozzánk. De nem jött benne vagy vele a „Szentlélek”, hanem csak sűrű porfelleg, melyet az utcán söpör végig. Emiatt elmaradtam a templomból is, gyöngeségem tartott vissza. Pedig vágyódtam az úrasztalához, melynek lehetek-e még egyszer vendége, nagyon bizonytalan. Templomi ájtatosság helyett elővettem a régi, nagyon megviselt öreg könyvet, a *Keresztényi tanításokat*, melyeket az előljáró beszéd szerint Szikszai György „írtam Makón augusztusnak 21-dik napján 1785-dik esztendőben”. Szüleim kezén forgott könyv hosszú időn keresztül. Jelek mutatják benne most is különösen apám keze nyomát. Elő-elő veszem kegyeletből különösen ünnepek alkalmával, s óreájok emlékezve elolvasgatom belőle a megfelelő együgyű tanítást vagy imádságot. Így cselekedtem most is. Hiszen az Isten most is egyformán meghallgatja az együgyű és a szép cifra imádságot.

Nem minden baj nélkül jutottam ide tegnap délre ápolónőmmel és egyik kis húgommal. A háborús körülmények okozták. Miskolcon a szokott időben déle-

lőtt kivonultunk a vasúthoz, hogy tizenegy órakor indulni fogunk. Ott azonban nagy meglepetésünkre tudtul adták, hogy katonai intézkedés folytán most nem indul vonat, csak délután. Mit volt mit tenni? Ott állt kívül egyetlen egy fiáker, az szállított ide bennünket pontosan déli tizenkét órára tizennégy koronáért. Tehát minden kilométer egy korona. Ez is a mindig súlyosabb háborús körülmények folytán egy kis áldozat!

Kertem szomorú pusztulás képét mutatja. A hernyók úgy tönkretették a gyümölcsfákat, mintha muszka hernyók lettek volna. Hellyel-közzel látok törpe-fácskáimon egy kis körtetermést. Nagy almafáim is nagyon megsínylették. Egyetlen legnagyobb „Kalvil” almafám csudálatosan épen maradt. Az talán nem ízlett a pusztító féreghadnak. Sok gyümölcsöt látok rajta. A szilva kivétel nélkül tönkrement. Csak legalább a fák maradjanak tovább is épségben, életben!

A folyvást tartó rendkívüli szárazság, úgy látszik, országszerte rossz jövővel fenyeget. Még csak az kell szerencsétlen megtámadott hazánknak a perfid, hitszegeő Olaszország által nyakunkra zúdított, szemtelen rablótámadáshoz! Ellenünk ég és föld! Hol van az Isten?!

1915. május 25.

Tegnap estefelé nagy uzsonnában volt részem, szinte ünnepiesnek mondhatóban. Ünnepies azért is, mert az alkalom nem közönséges volt. Vadászy Pali pincéje előtt lakmározunk, ezen a gyönyörű kilátással bíró hegytetőn, melyről én *Jó ám papnak lenni* című versemet írtam. Az alkalom a rászia ünnepélyes megfúrása volt. Tudniillik a tavalyi szüretkor egy hordót teletömtek friss fekete szőlővel, azután befenekelték, s megtölt[ött]ék borral. Azóta állott a hordó tegnapig. Tegnap csapra ütötték, s folyt belőle a sötét, gránit színű, rendkívül ízes ital, mely jobb szüretetek után a szőlőnek némi kedves zamatját is megtartja, s ingerlő csípős ízzel bír. Mégsem mondják azt bornak; nem is az, hanem csak rászia.

Számosan voltunk a hosszú asztalnál, úgy láttam, tizennégyen. Egpár kivétellel mindnyájan a család tagja. Bőven volt a sokféle ennivaló. Többen hoztak oda holmi ünnepi maradékot és egyebet magokkal. Természetes, hogy a nagyobb rész mégiscsak Irmától, a háziasszonytól került. Kocsin mentem oda, s azon jöttem vissza hét óra után. Azt hittem, fájdalmasan meg fogom adni az árát a szokatlan dús lakmározásnak, mégis tűrhető éjszakám volt.

A tündéri szép táj szemléletében nem gyönyörködhettem. Pedig az lett volna nekem a vendégség nemesebb élvezete. Erős, hűvös szél alkalmatlankodott, s valami finom ködfátyolos levegő fedte a vidéket. A száraz, tikkasztó szél dühöngése ma sem szűnt meg. Régóta kínozza az esőért epedő, szomjú földet. Kertemben gyakran sétálgatok, amit benne még zöldet találok, abban gyönyörködöm.

1915. május 27.

Mindjárt indulok vissza Miskolcra öt napi itt időzésem után. Eléggé tűrhetőleg telt el az öt nap. Örültem is, aminek örülni lehetett: apróságoknak, csekélyebb tárgyakra is a természetnek.

A ma reggel érkezett hírlapban olvasom azt a lélekemelő jelenet leírását, mely a képviselőház tegnapi ülésében az olasz háború megüzente alkalmából végbe-

ment. Tisza Istvánnak a helyzetet ismertető, egyszerűségben is elragadó beszéde, Apponyinak, Andrásynak hazafiságtól és önbizalomtól lángoló előadása, az egész háznak egyértelmű felbuzdulása és nagy elhatározása egyelőre is győzelemmel biztató kitörése a nemzet lelkének. Az erkölcstelen, gyalázatos új ellenség fokozott újabb erőket gyűjt bennünk a küzdelemre – utolsó fillérünkig, utolsó csepp vérünkig.

Most már majd csak akkor szándékozom ismét idelátogatni talán egy pár hét múlva, amint még igen is apró rózsabimbók javában virulni fognak. Akkor talán visszanyerik némileg a zöld lombot gyümölcsfáim is, melyeknek lefosztott, csupaszs, fekete ágaira tekinteni most elszomorító. A nagy katonai szállítások miatt a vasúti közlekedés még mindig korlátozva van. Szentpéterről is csak két vonat indul most naponkint Miskolcra: reggel hat óra után és délben egy óra tájban. Én az utóbbit használom.

Miskolc

1915. június 6.

Városunk főbb utcái néhány nap óta fel vannak lobogózva. Követjük a főváros példáját. Örömnünetet jelzünk annak emlékére, hogy Galíciában vitéz seregeink, főleg a szövetséges bajorok együtt az osztrák és magyar csapatokkal, visszafoglalták Przemysłt az oroszoktól. A nagy fontosságú győzelem eredménye nem volt teljes amiatt, hogy a várat védő orosz sereg kiszökött a várból, s elmenekült. A hírlapok unalmas egyhangúsággal hirdetik az oroszok teljes leveretését, de amellett küszöbön álló döntő harcról is beszélnek, s hangoztatják itt-ott a kibékülést is. Nálunk pedig a tizennyolc éves ifjak behívása van folyamatban.

Én e tavaszon Nyusztay Vilmos tulajdonába bocsátottam Miskolcon a Jézus kútja felett levő kedves pincémet. Sok kedves emlékem köt hozzá. Szinte állandó menedékhelyem volt hosszú időn keresztül. Szinte apai örökségemnek mondhatom azt a vonzódást, mely engem odavezetett. Gyülekező helye volt a vidám barátkozásnak. A boltozatos, tiszta, szép helyiséget „kis kápolnának” nevezték. Pompásan hangzott benne az összhangos danolás, melynek néhány szép hangú mestere volt barátaim közt. Ha a távolból kedves vendégem érkezett, én csak odavezéreltem őt, s ott halmoztam el vendégszeretettel. Szőlőbirtokra sohase tudtam szert tenni, de borral, sokszor finomabbal is, mindig örömet láttam el magamat.

A késő vénség rám nehezülő napjai s azokkal együtt az állandó és költséges bajom elzárták tőlem a pincei örömeiket. Ezért váltam meg az oly kedves helyiségtől. Ezért adtam át azoknak, akiknek nagy szükségök volt rá, s régóta használni is engedtem azt nekik.

Most már csak a hozzákötött régi emlékekkel mulatok néha. Eszembe jutnak a különböző alkalmak, az ott töltött órák, az ott megjelent jó barátok és ismerősök. Itt jegyzem az egyszer-másszor ott megfordult jelesek nevét, akik ott velem hajdan poharat koccintottak: Görgei Artur, Szilágyi Dezső, Horváth Lajos, Kozma Sándor nagyemlékű állami főügyész, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Vadnay Károly, Melczer Gyula alispán, Kun Bertalan, Kiss Áron, Fejes István püspökök. – Ezek közt sok kedves barátom, néhány pedig látogatóm.

Várom a szentpéteri rózsák virulását, hogy bennök gyönyörködhessem. Csak akkor fogok oda kilátogatni, mikor hírt kapok virulásokról.

Miskolc

1915. június 10.

Vargha Gyula *Költeményeit* egy 526 lapra terjedő szép kötetben adta ki a „Kisfaludy Társaság”. Valódi nyeresége költői irodalmunknak. Érzékeny veszteség lett volna a költeményeknek szétszóródva elkallódnia. A szerző túlzott szerénysége, vonakodása vagy túl szigorú önbírálata mindig halasztotta a gyűjtemény kiadását. Különösebben is mindig érdekelt engem V. Gy. költői munkássága azért, mert őt, mint a Szász Károly vejét, régóta közelebbről ismertem, becsültem és szerettem, de azért is, mert verseiben egy kitűnő költői tehetség jelét örömmel tapasztaltam. Vele a személyes érintkezést szívesen kerestem és fenntartottam.

A gyűjteményt egyfolytában véges-végtül elolvastam. A maga egészében szemléltem az ő benső világát, melynek változatos részleteit lantja elzengi, visszatükrözi. Sok gyönyörűséget nyújtott nekem az elolvasás. Ráunást vagy kritikai elítélést csak itt-ott, alig-alig. Pedig lírai kötet darabjait egyfolytában végigolvasni szibbadás nélkül alig lehet.

Tárgyai változatosak. Nagy helyet foglal el, mintegy bevezetésképpen, a szerelem, melynek forrongását, gyötrelmeit rövidebb dalokban néha talán egyhangúlag is énekl. Minden versében van tartalom, érzés, eszme, gondolat. A forma, a nyelv, az előadás nem hagy kívánnivalót. Sokszor a forma aprólékos tökéletességére való törekvés érezteti magát. De ami az egész megdalolt világnak jellemvonását adja, az a kivétel nélküli borús, kesergő, szinte reménytelen szín és hangulat. Derítő, erősítő, biztató benyomás nélkül hagy bennünket. Búsan vagy elkomolyodva tesszük le a könyvet. Lángoló, féltő honszeretete szinte reménytelenségig elborul. A hazát már szinte elveszettnek látja. Temperamentuma hozza azt magával. – Legelső dalát, mint mondja, tizenhat éves korában írta, de az már oly tökéletes, mint bármely legkésőbbi darabja.

Én most az akadémiai „nagyjutalmat” neki adnám.

1915. június 13.

Virítanak, sőt részben már majd el is virítanak a rózsák. Kijöttem, hogy gyönyörködjem bennök. Nem teljes a gyönyörűség. Nagyon szegényes, szinte szomorú most a virulat. Olyan csüggetegek, ritkák, üdeség nélküliek a virágok. Hiányzik az eleven rózsaszín, sőt meggyengült az illat is. Mintha a virágok élete is ezzel az átokverte szörnyű idővel tartana; mintha a természet is elvonná most tőlök a szükséges táplálékot, a régi tenyésztő erőt. – A múlt évben teljes pompában elbájoló, dús virágzásnak örvendettek. Akkor talán elpazarolták a jelen évre szóló tartalékot is.

Így vagyok gyümölcsfáimmal is, melyeket a hernyó tett tönkre. Az elemészett lombok ugyan már újra kizöldültek, s némi örömmel sétálhatok azok árnyékában, és melázva üldögelhetek az öreg, elkorhadt szilfa alatt dúsán virító cukorrózsa-kertemben, de gyümölcsnek híre sincs. Ami kis körte és alma régebben mutatkozott, mind lepergett. Két törpefácskámon látok néhány körtét. Itt is a múlt évi termésben kell keresni a kárpótlást és mentséget.

Takaró Irma – Major Balázsné, egyik régen elhalt nővérem unokája ezelőtt tíz nappal hozta világra első szülöttét, egy kisfiút. Szegény fiatal anya! Azt mond-

ják, azóta folytonos lázban szenved. Szülésznő, orvos, hír szerint, felületesen jár el körülötte, s nem tartja fontosnak a lázas betegséget. Pedig a nőnél ily állapotban a láz könnyen végzetessé válhat. Nagyon sajnálnám a szegény fiatal teremtés ily korai elvesztését. Gondoltam rá, s ha csakugyan megtörténnék, ezt a kis verset szántam sírkövére:

*Ifjú anya, megtört remény
Alszik itt a sír fenekén:
Életet adott élete árán,
Áldása maradt a pici árván.*

1915. június 15.

Hűvös, de kellemes nyári reggel van. Tegnap délután egyszerre nagyon lehűlt a levegő. Ma reggelre az ablakok is megizzadtak. Elég volt az itt mulatásból. Rög-tön indulok. Még rózsáimat szemléltem végig. Viszek belőlök Miskolcra egy nagy bokrétát. Mikor ismét megjelenek itt, akkor már teljesen lehervad az első virítás, talán a fák és a gyöp sem lesz már olyan üde zöld.

Hála Istennek! Úgy látszik, hogy a kis sírversre most már nem lesz szükség. Határozott javulást vett a beteg anyácska állapota. Lázai megszűntek, s általában jól érzi magát kisedével együtt. Lassankint erősödni fog s készülni az előtte álló nyomorúságos étellel való küzdésre.

Itt töltött néhány napom nem járt különös bajjal. Egészségemben nem tett kárt az itteni bőséges táplálkozás; kedélyemben sem. Olvasmányom csupán hírlapokból állott, melyek most folyvást a háborús hírektől áradoznak. A városokban és a vidéken izgatva vonják magokra a figyelmet.

Miskolc

1915. június 19.

Egyik helyi lap mai számában olvasom, hogy Baksay Sándor református püspök barátom Kunszentmiklóson nyolcvanhárom éves korában meghalt. Nagyon meghatott váratlan elmúlása, melynek előzményeiről tudomásom nem volt. Nemrég közölték ugyan a hírlapok, hogy ő több mint hatvanezer koronát hagyományozott a kunszentmiklósi gimnázium internátusának. Ebből sejthettem, hogy vége felé járónak érzi az életét. Azt is tudtam, hogy nagyon szeretett hitvesét a vele töltött hosszú, boldog évek után nemrég vesztette el, s gyermek nélkül levén szomorú egyedüliségben maradt.

Kevés érintkezésem volt vele: néhány rövid találkozás. De megszerettem az embert, vonzódtam hozzá. Kedélyes, jóságosnak látszó, rokonszenves természet. Nagy érdemű, nagy tehetségű író. Erős jellemző vonásai az eredetiségnek, mély ismerete, művészi tükrözése a magyar nép életének, sajátságának. Nyelve is oly tőről fakadt, erős magyar, mellyel csupán Arany költői magyarsága vetekedhetik. Előadása világos, egyszerű, sallangoktól idegen. Homér *Iliászának* magyaros versekben való fordítását (Sándor-féle tizenkettesekben) sokan elhibáztottnak tartják. Én gyönyörködve olvastam. Le volt ugyan benne törölve a hexameteres hóm-

pölygésével együtt járó fenség, de jólesett elmulatni a nagy események könnyen ömlő, nagyon naiv alakba öltöztetésén. Hogy hexameterrel is mint tudott bánni, még megmutatta a *Pharsalia* fordításában.

Elbeszélései irodalmunk ily termékeinek legjobbjai közé tartoznak. Szerette az egyszerűt, a valódiságot. Emlékezem, hogy egyszer Budapesten a református énekeskönyv megújítása felett tanácskoztunk. A könyv már a poéták modern zengeményeivel csaknem egészen egybe volt állítva. Baksay nekem a tanácskozás után meggyőződés hangján mondta, hogy az egészből semmi sem lesz; a „Konvent” nem fogja ezt elfogadni, mert a javítás nem javított, de rontott. Lelkes egyszerűség helyett lélektelen cifrát adott. – És valóban úgy lett. És így annyi előkészület, zaj, fáradság és költség mind füstbement.

Néhány évvel ezelőtt találkoztam vele Budapesten. Kérdeztem, hogy a püspöki hivatal nem kárhoztatja tétlenségre a Múzsát? Azt felelte, hogy az *Odissea* fordításával szinte felerészben elkészült. Azt szeretné bevégezni, és még valami elbeszélésfélét. De bizony püspöksége ideje alatt semmi költői alkotást nem láttam tőle.

Maradandó értékű író volt. Elmúlása veszteség az irodalomnak. De évei nagy magaslátán már következnie kellett az elköltözésnek. Nem tudom, kivette-e részét az élet boldogságából, melyet a gondviselés többé-kevésbé mindenkinek kínál, csak észre kell venni és méltányolni?

De én azt gondolom, hogy a püspökség az igazi poétának nemigen való, kivált, ha már hetven éven túl van a poéta.

Miskolc

1915. június 22.

Ma vettem Baksay Sándor haláláról a gyászjelentést, melyet a kunszentmiklósi református egyház adott ki. Úgy látszik, közeli rokonsága talán nem is igen volt, hogy az adhatott volna családi jelentést az ő elhunytáról.

Tegnap írtam néhány meleg sort Darányi Ignácnak mint a „Dunamelléki Református Egyházkerület” főgondnokának. Részvétemet tolmácsoltam az egyházkerület vesztesége fölött, s megemlékeztem Baksay Sándor kiváló érdemeiről

Mostanában az én kapkodva előrángatott olvasmányaim (lelki táplálékaim) közt a református énekeskönyvet, *Szent Dávid zsoltárait* Szenczi Molnár Albert fordításában olvasgatom. Elolvasom egytől egyig mind a százötvenet. Az egészet így még sohasem néztem át.

Visszaidézik emlékembe gyermekkoromat egyes zsoltárok, melyeket régen a szentpéteri népiskolában könyv nélkül és énekelni is megtanultam, s most is el tudok énekelni. Leginkább olyanok, melyeket a templomban énekelni szoktunk.

Nem lehet ezeket a zsoltárokat botránkozás nélkül olvasni. Szörnyű hatalommal uralkodik bennök a bosszúálló Jehova. Szörnyű tartalom, szörnyű nyelv és előadás, kegyetlen verselési gyötrődés. Ily könyvet adni a nép kezébe, ennek használatát túrni csaknem háromszáz esztendeig: valóságos szégyene, bűnös mulasztása a magyar református hitfelekezetnek.

Ha az egészből negyven-ötven darabot kiválasztanának, s olvashatóvá tennék: elég volna a közhasználatnak a gyülekezet számára. Így is kevés van olyan, melyet

bármely tisztogató pepecseléssel jóvátehetni. Egészen talán egyet sem lehet, a legtöbbet lehetetlen, de nem is érdemes.

Valóban csudálatos, hogy midőn az egyházkerületek a tizenkilencedik század első éveiben dicsére[te]kkel megtoldva kiadták a zsolnárokat, azoknak átnézéséről és használhatóvá tételéről nem gondoskodtak. Várjuk, hogy mily sikere lesz most e részben a „Konvent” célszerű rendelkezésének.

1915. július 5.

Harmadnapja szívogatom kertem sűrű lombos fái alatt a tiszta, illatos levegőt. Illatát adja a zöld dús növényzet s néhány még mindig szépen virító rózsám. Most is csak rövid időre jöttem. Holnap reggel visszatérek. A régi érzelmek és benyomások nem várnak már itt reám. Egész környezetemről lekopott a régi varázs. Ha körültekintek, minden élő és élettelen tárgy úgy néz rám, mintha búcsúzni akarna tőlem. A kilencvenedik esztendő folyama intőleg hömpölyög előttem. A parton ülve méltázó önmegadással várom lefolyását.

Tegnap, vasárnap két fiatal katonát vezetett hozzám a helybeli tanító. Mindketten az itteni kórházban tartózkodnak. Az egyik már sárgaságban szenvedett megjavult beteg; a másik megsebesült, a gyűrűs ujját lőtte át a srapelgolyó, melyet el is hozott, és magánál őriz. Mind a kettő néptanító. Egyik Bihar megyei, másik Abonyi községbeli. Nevemről ismertek, megtudták, hogy itt vagyok, s látni akartak.

Igen érdekes beszélgetést folytattam velök. Elégé beszédesek és értelmesek voltak. Elmondották élményeiket, csatáikat. Én pedig apróra kikérdeztem őket. Sokban felvilágosítottak a csatázás részleteiről. Az egyik, a megjavult beteg azt mondta: „Kérem, nem győz le minket senki, ha a tiszt urak a csatára elől vezetnek és buzdítanak bennünket; de mikor hátulról kiabálják, hogy előre, az már nem jó!”

Kormánynak és hatóságoknak nagy gondot ad a hadsereg roppant szükséglete mellett a népnek étellel ellátása. Bizonyos korlátozások kikerülhetetlenek. Az élelmiszerek végtelenig fokozódó drágaságának hatósági rendelkezéssel kellett határt szabni. Ez is rendkívüli nehézséggel jár mind a fogyasztókra, mind az eladókra. Olvasom, hogy a kormány most általában kötelező rendeletben hagyta meg, hogy f. é. július 8-ától kezdve hetenkint két napon, kedden és pénteken tilos a marhahús, borjúhús és sertéshús fogyasztása mindenfelé az egész országban. Megszegése kihágás, büntetése pénz és hat hónapi fogság.

Miskolc

1915. július 9.

A múlt hónapban meleg gratulációt kaptam az akadémiai „nagyjuttalommal” történt kiténtetésem alkalmából Miskolc város törvényhatósági bizottságától és a „Tiszáninneni Ref. Egyházkerület” közgyűlésétől. Jólesett mind a kettőjük megemlékezése. Mintegy újabb kiténtetés az nekem, mely az elsőnek becsét és érdemét emeli. Mind a két testület jegyzőkönyvi kivonatban közölte velem határozatát. Külön-külön levélben köszöntem meg mindkettőjüknek a megtisztelő figyelmet.

Napról napra mindinkább érzem a hanyatlást, fogyatkozását a testi és szellemi erőnek. Szememhez már alig találok alkalmas szemüveget. Látásom szemlátomást meggyöngült. A közeli tárgyakat is vékony, lebegő fátyol borítja előttem. Kínosan megy az olvasás is. Haragszom a könyvekre, hírlapokra, hogy vékony betűkkel vannak nyomtatva. De még érzékenyebb panaszom van lábaimra. A leg-rövidebb gyaloglást sem bírják. Tántorgok, mint valami részeg, a sima aszfalton is. Gyulai sorsára jutottam, aki nálam levén, mikor vele az utcán kimentem, néhány lépés után mindjárt azt kívánta: „Üljünk már le!”

A szellem is nagyon kezd lankadni, üresedni: le van eresztve szárnya, ki van száradva kútfeje... Nem bír már bíbelődni versek szövögetésével, sőt a legapróbb prózai dolgokkal is alig. – Hálátlanság lenne tőlem, ha mindenért búsulnék vagy csak nyugtalanokdnám is. Amit én nyertem a gondviseléstől, az nemcsak a legnagyobb ritkaság, de valósággal csudaszámba megy. E sorokat is csak azért jegyzem e lapokra, hogy éppen magamat vizsgálom.

Dr. Tarnay Gyula főispán tegnap tartotta esküvőjét nagy csendben és egyszerűen Soltész Nagy Irmával, a boldogult Soltész Nagy Kálmán volt polgármester leányával. Fontos okok lehettek, melyek a hatvan év felé közelgő özvegy férfit tekintélyes, vagyonos helyzetében erre a lépésre bírták. Hallom, hogy két felnőtt fia nemigen látja ezt szívesen. Mint mondják, de természetes is, szerelemről itt nemigen lehet szó. De a leány vagyonos. – Aztán, végre is, kinek mi gondja rá?!

Miskolc

1915. július 12.

Tegnapelőtt egy kedves, szép napot töltöttem Alsózsoltcán báró Vay Eleménnél. Jóindulattal, rokonszenves vonzódással viseltetik irántam. Kocsit küldött értem, s jószívű, barátságos előzékenységgel fogadott. Így látogattam őt a múlt évben is. Nemcsak egyénisége és a családjához fűződő emlékek vonzottak oda, hanem főleg gyönyörű parkjának természet és kertművészet adta elragadó szépsége. Nagymérvű a virágokkal hímezett s ékesített pázsitos terület, csuda szépségű lombos nagy fákkal, mindjárt az úri lakhely előtt. Annak folytatása tovább az őserdőnek beillő park sodronnyal kerítve, s néhány oly óriási fapél-dánnyal, melyet csudaképpen mutogatni lehetne. Huzamos, részletes szemlével kigyönyörködtem magamat, amit nem kevésbé emelt a gazda szíves figyelve.

Elemér kitűnő zongorajátékos. Azzal lepett meg, hogy *Zászlótartó* című háborús rövid dalocskámra zenét szerzett, s nagy kedvvel játszott előttem.

A gyönyörködést jó ebéd és uzsonna fűszerezte és élénk társalgás. Neki különös panasa van az Istenre, és különös fogalma is róla. Nem bírja az isteni gondviseléssel megegyeztetni az égbe kiáltó igazságtalanságot és szenvedéseket. Rendkívül sok jót tesz mindenfelé. Kitűnőleg bő áldozattal segíti folyvást a harci sebesültek ügyet. Sok pénzáldozattal, sok különböző anyagi ellátással. Csupán vadászterületéről eddig ötvennyolc darab szarvast ajándékozott a sebesülteknek. Asztalánál sosem hiányzik több-kevesebb Zsolcán időző katonatiszt.

Ez évben talán még egyszer látni fogom e paradicsomkertet.

1915. július 26.

Javában foly az aratás, sőt itt, mint hallom, a búzára és rozsra nézve már véget is ért. Tegnapelőtt idejövetelem közben a vasútról nézve jobbra-balra a földken nagyon sűrű kereszteteket láttam. Itt pedig Szentpéteren valósággal dúsnak mondják a termést. Egy kis földműves gazda nyolc métermázsra vetése után nyolcvanegynéhány mázsa búzát kapott. Egyéb terményekben is jó eredménnyel biztat a természet. Különösen, szinte kivételesen kedvező volt itt az időjárás. Kellő időben járt itt az eső. Tegnap is csaknem egész nap esett. De ez már sok is a jóból! Nem kívánja se az aratás, se a szőlő, mely most különösen dús terméssel biztat.

Kertcském most már világosan mutatja gyümölcsét, amit mutathat: néhány darab körtét, még kevesebb almát. Ez utóbbiból két fácskáról nyári alma lekerült már egy kosárával. De megmaradtak az üde zöld lombok, a sűrű zöld pázsit, az üdítő árnyék és a jövő reménye.

Sedet atra cura! Bizony itt ül velem a fekete gond és aggodalom a haza sorsa felett. Mi lesz csakugyan és mikor a végdöntés a harcmezőn, ahol egy egész világ küzd ellenünk, s még ehhez csatlakozik embertelen viselkedésével a népszabadság hírhedt eszményképe, Amerika is. Talán éppen általunk akar csudát tenni az Isten!

Itt mulatásomat alkalmasint meg kell toldanom egy nappal. Házamnál kőműves apró reparációk szükségesek, melyeket szemem előtt szeretnék elvégeztetni. Ritka szerencse, ha végeztethetem. Embert kapni nehéz.

1915. július 27.

Csakugyan itt kellett maradnom. Házam falának javíthatása még holnap is tart. Szemem előtt kívánom végeztetni. Hadd legyen még most is díszes külsejű. Jobban esik ránézni, s így tölteni benne olykor néhány napot. Nem háborgat az a gondolat, hogy mindazt jószerivel már az utánam következő másik vendég számára készítgetem.

Úgy repül éntőlem a pénz, mintha szélnek volna eresztve. Oly véletlen kisebb-nagyobb kiadások ütik fel magokat, melyekre nem számítottam. De nem is igen fukarkodom. Kiadásaim tekintélyes részét teszi a különböző jótétemények rovata is. Eddig nem volt szükségem megtakarított tőkém apasztására, annak kamata és mérsékelt nyugdíjam fedezni bírta szükségemet. Törekvésem, hogy jövőre is így maradjon.

Itt időzésem jószerivel csak a hírlapok olvasásában telik. Nagy várakozással olvasgatom seregeink folytonos győzelmét, az ellenség veszteségeit és visszavonulását, s feszült aggodalommal szeretném föllobbantani a jövő fátyolát. Miskolcon is csak ez a töprengés vár reám. Ott még több jelenség mutatkozik erre nézve.

Holnapután reggel szándékozom oda visszatérni. Néhány hét múlva ismét idelátogatok. Itt az én jó húgaim aztán úgy vendégelnek, mintha kedves libájok volnék, melyet hizlalni akarnak. Pedig ennek a jóízű szívességnek már többször ellene mondott a gyomrom. De hát én is „video meliora” stb.

Miskolc

1915. július 31.

E héten szerdán, július 28-án érkeztem vissza Szentpéterről, hol négy napot töltöttem. Akkor jutott itt értesemre, hogy az előző napon, július 27-én ünnepel-

ték Magyarbéli házasságuk ötvenedik évfordulóját, az „aranylakodalmat” Xivkovich Emil és Pilita Erzsike. Néhány meleg üdvözlő sort írtam mindjárt Erzsikének azon régi-régi szép emlékek hatása alatt, melyek engem az ő családjához fűznek.

A „Kisfaludy Társaság” kiadásában folyó évi könyvilletményül három testes kötetet kaptam: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, írta Voinovich Géza, 594 lap; Bárd Miklós *Költeményei*, 441 lap; *Az esztétika története*, írta Knight William, fordítás, 515 lap.

Főképpen Voinovich munkája érdekel a szerző miatt is, a tárgy miatt is. Nagy vágyakozással merültem olvasásába. Rendkívül érdekel. Nehezen haladok benne rendkívül sok részletet felölelő terjengése miatt. Nem győzőm csudálni, mint juthatott tárgyára vonatkozó annyi tenger adathoz, gyakran legapróbbakhoz is. Az egészről, míg végig nem olvastam, nem ítélek. Az eddig olvasottak sejtetik, hogy irodalmunk egy nagyon értékes életrajzzal gazdagodott.

Bárd Miklós, a Kozma Andor testvérbátyjának, Kozma Ferenc huszártisztnek költői neve. Úgy akartam elolvasni gyűjteményét, mint nemrég a Vargha Gyuláét: egyfolytában elejétől végig, hogy egy képben egyszerre lássam az író kedélyvilágát. De a versek kifogtak rajtam. Mintha rögzös úton botorkáltam volna. Abba kellett hagynom a végigolvasást.

Miskolc

1915. augusztus 7.

Ma és tegnap zászlódísszel ünnepel a város, hogy vitéz seregeink bevonultak Varsóba. Nagy biztatás a további győzelemre, talán a közel álló döntőre, amire ugyan az ellenséges hatalmaknál semmi előjel nem mutatkozik. Sőt ellenkezőleg, hosszú folytatást helyeznek kilátásba. Minden bizalom mellett ügyünk igazságába és a hadi szerencsébe, én legalább nem titkolhatom aggodásomat, ha az ellenünk küzdő rablóvilág roppant tömegére gondolok. Eddig csudálatosan velünk volt az Isten. Velünk marad-e mindvégig?

Eloolvastam Voinovich Géza vastag könyvét: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. Mindazt, ami a könyvben Madáchra mint emberre és íróra va[n], nagy érdeklődéssel, sőt gyönyörűséggel olvastam. Részletesen felvilágosít, jellemez, gyakran megkapó színezettel. De nagyon is terjengős. Sok kitérés, sok magyarázgatás elmaradhatott volna minden csonkulás nélkül. Még bővebb és nehezkés az a rész, mely *Az ember tragédiáját* boncolja, ismerteti, bírálja, s kiterjeszkedik a reá vonatkozó régi bírálatok bírálatára és ismertetésére. Az adatok tenger sokasága pedig, melyeket a mű folyamában is, de különöse annak végén felsorol, csudálatra méltó. E tekintetben egy írói életrajzunk sem éri őt utol. Egészben véve értékes munka.

A „Budapesti Szemle” augusztusi füzetében bő ismertetést írt Császár Elemér a Bárd Miklós költeményeiről. Nagy elismerése, nagy méltánylása, kiemelése minden szépségének, eredeti vonásainak. Mintha csupán ismertetni akart volna, s legkevésbé sem bírálni. A cikk elolvasása után újra elővettem a költeményeket. Várom róla véleményemet, ha az egészet megolvastam. Érdekel maga az író egyénisége is. Szeretnék róla közelebről tudni. Talán később kérni is fogok ilyeneket Kozma Andortól.

1915. augusztus 16.

Egyhangú mélázásban, szinte ridegen töltök itt egypár napot. Szinte elmondhatom: „mély hallgatásban torkom elrekedt”. A gondolkozás nem ad kijelenteni valót. Kis „fészke” és kertem léggömbje nem hatja már úgy szívemet és fejemet, mint régen. A tárgyak, sőt maga az egész természet mintha távolodnának tőlem. De miért emlegetsem ezt a természetes közeledést a végéig felé?

Házam külsejét a múltkori tatarozás folytán igen szép, tiszta állapotban találtam. Jólesik végignézni a tisztára meszelt falakon, a szintén mindig igen tiszta udvaron. Mintha a szobában is kellemesebb volna a tartózkodás. Húgaim szokott módon kedveznek vendégszeretettel. Annak többnyire fájdalomosan megadom az árát, kivált éjszaka.

Éjjeli töprengésem közben különféle gondolatok és emlékek rajzanak előttem. Sok összevisszaság, sok ostobaság: személyek, tárgyak, régi események, rímek hajhászata, verselési ötletek. Ez éjjel is egy ilyenrel gyötrődtem, s reggel, amint eszembe jutott, tizenkét sorban leírtam. Így kezdődik:

*Hánytorgatja sok jóakaróm
Hogy van egy kis tejbe aprítani valóm.
Nem valami dáriusi kincs,
De több, mint akinek semmije sincs.*

Rég tartogatott két tárgyat is hoztam ide, hogy itt majd megszabadulok tőlök, versbe foglalom. Az egyik régi utamban följegyzett vonások az alföldről. A másik Arany szobrának szemlélése összefüggésben a harci eseményekkel. A szobor érez, gondolkozik. Nehezen lesz ezekből valami. Az ihletet, mely egyszer megkapott, aztán elillan, nem lehet visszaidézni. A miskolci feledhetetlen irodalmi ünnepélyen azt mondta nekem Kozma Andor, hogy ezután már csak akkor írjak, mikor a Múza, az ihlet nagyon sürgetni fog. Azóta alig is volt egypár alkalom.

Pár nap múlva két kedves régi barátném ünnepli élete új évfordulóját: X.-né augusztus 18-án hetvenedik évébe lép, T.-né augusztus tizenkilencedikén a hetvenötödikbe. Szép életkor mindkettő, különböző tartalommal a különböző helyzet szerint. Jobb és szebb lett volna, ha a magam eszét és temperamentumát adhattam volna nekik.

Nyom bennünket a háború aggodalma, az azzal járó szorongató körülmények, a mesés drágaság.

1915. augusztus 17.

E pillanatban közli velem Vadász Pali a sürgönyt Kassáról, mely szerint Dezső beteg kisfiának, az öt éves Józsikának állapota válságosra fordult. Néhány hét óta szenved a gyönyörű gyerek, mint mondják, tifuszban. Remegve kísérik szenvedő, kétségess helyzetét a szülék és nagyszülék. Egy előbb már elvesztett négy éves kisfiú után szívtepő áldozat lenne ez a második.

Adna az Isten mindnyájoknak elég lelki erőt a csapás elviselésére, ha csakugyan be fog az következni! Különösen erre biztattam Palit. Ő mint pap, mint ta-

pasztalt férfi uralkodjék önmagán és fájdalmán. Ő még az este a tíz órai vonattal indul innen Kassára, ahova felesége, a kétségbeeső Irma még tegnap reggel elutazott. Isten oltalmazza őket!

Miskolc

1915. augusztus 26.

Vége felé közelít augusztus anélkül, hogy a kánikulát, a nyár derekát a megszokott, rendes és kívánatos meleg napokkal töltötte volna. Ez a hús viselkedés a növényzet némely részére, különösen a szőlőre nemigen biztató. Pedig ez utóbbihoz nagy reményt fűztek az idén.

A *Múza búcsúja* után 1909 óta írogatott verseimet évről-évre összeszedtem, s így egybegyűjtve, egy füzetkébe foglalva leíratom tisztán. A magam írása már oly gyarló, hogy nem akarom csupán eme külön-külön lapokra írott verseimet így hátrahagyni. Amint az egyes évek szerint elkülönített darabokat nézem, bizony nagyon is vékonynak, s évről-évre csökkenőnek látom az eredményt. A most folyó évre már alig esik valami, s az is jelentéktelen apróság. „Kiapadt a vers kútfeje.” Az egész kis gyűjteményt tekintve is alig találok néhány költeményt, mely méltó a fennmaradásra.

Hiába is próbálnám, hogy újra buzogjon. Azt is alig várhatom, hogy „ha nem csordul, cseppen”. A kopár jelent hintse be képzelt virágokkal a múlt idők emléke!

Valamikor feljegyeztem, s papirosaim közt most akad kezembe sorozata az én igen csekély körű írói munkásságomnak. Oly célból jegyeztem fel, hogy majd elküldöm a „M. T. Akadémia” „Almanachja” részére. Itt maradt. Amint nagyjában ráemlékezem, a következő: *Költemények*, 1852; *Emlékdalok* (füzet); *Összes költemények*, I-II. kötet; *Újabb költemények*, I. k.; *A Múza búcsúja*, I. k.; *Burns R. költeményei*, fordítás, I. k.; *Shakespeare-fordítás*, öt darab; *Molière-fordítás*, két darab; *Kazinczy Emlény*, 1859, I. k.; *Báró Vay Miklós emléke*, I. k.; értekezések, bírálatok különböző lapokban.

Tegnapelőtt egy meglepő, kedves látogatóm volt: nőtestvére az én rokon-szenves fővárosi orvosom, dr. Farkas Lászlónak: Farkas Mariska. Régen Gyulainál ismerkedtem meg a doktorral, s néhányszor igen szívesen látott vendégök voltam asztaloknál. Mariska megjelenése emlékeket költött.

1915. szeptember 6.

A negyedik napot töltöm itt ma. Mikor elindultam Miskolcra, sűrűn esett az eső. Azóta sohasem szűnt meg, éjjel nappal folytatta egy-egy kis pihenéssel. Még ma is önti. Ezt már, úgy hiszem, sokallja is a még be nem takarított termés: szőlő, kukorica és egyéb. De ott fenn sem az emberek tetszése szerint igazgatják az időjárást. Így e komor napokban az én itt mulatásom is kevés örömmel jár. Kertemben sem igen melázgathatok. Lesnem kell egy-egy szikkadt pillanatot, hogy pázsitjára léphessek, mely most igen üde és kedves a szemnek. A gyümölcsről vagy gyümölcstelenségről jobb hallgatni. Ami mezgerleni való egy-kettő látszik is itt-ott, férgesen vagy rohadtan lehull.

A hírlapok a közelebbi napokban tele voltak a törvényhatóságok küldötteinek Bécsbe felvonulásáról (szept. 2-án) írott áradozásokkal. Nagyon sikerült „sze-

líd nyomás” Őfelségére, a bécsi népre, általában az osztrákokra. Mintegy előfutára bebizonyított hadi érenyeink és önérzetes értékünk után majd a béke napján érvényesülni akarásunknak. Vajha megérhetném azt az időt, midőn a kivívott győzelem nemzetünk felé fordítja az igazság mérlegét!

Nagyon kedvező híreket hallok az itteni aratás eredményére. Vannak egyszer földművelő gazdák, akiknek búzatermése egyenkint 200 métermázsa felé közelít. A szőlő is eléggé bő terméssel biztat, bár arra nézve most félelmissé kezd válni a sok esőzés. Ez a vidék tehát élelmezés tekintetében nagy aggodalommal várhatja a telet. A folyvást tartó háború miatt itt is igen hiányzik a férfi munkáskéz. Az aratási munkánál, úgy hallom, orosz foglyok segítségét használták. Elmondhatni: veszett fejszének nyele fordult.

Unalmas itt tartózkodás hírlapok olvasásával és a szokott dús ebédekkel tölt. Ez utóbbi nem mindig javamra. Gondolkozás, gondolat, érzés nemigen látogatott. A tétlenséget mentegezni igyekszem a kilencvenedik esztendőm közelgésével.

Miskolc

1915. szeptember 12.

Csakugyan végigolvastam egyfolytában Bárd Miklós költeményeit. Elöttem áll egészben költői alakja és alkotása. Valóban megtaláltam egyes vonásait azon jellemzésnek, melyet róla Császár Elemér a „Budapesti Szemlében” magasztaló ismertetésében rajzolt. De olvasás közben folyvást éreztem a benyomást, mely megkapott, midőn olvasni kezdve a könyvet félretettem, mert botorkálva haladtam a versek közt, mint valami röges úton.

Sok, sok van ott „invita Minerva” született darab, költőiség nélküli prózaiság, ritmus, összhang, világosság nélküli zakatolás, alkalmi értéktelenség. Szinte csudálni való, hogy amely Múza hangban, tartalomban, formában oly gyönyörű költeményeket tud az ihletés óráiban teremteni, minők a gyűjteményben itt-ott található, miképp tud oly gyakran megfélekedezni magáról. Kijegyeztem ily szép tíz-tizenkét darabot, leginkább a költő szubjektív, legegységibb világára vonatkozókat.

Van az ő költészetében bizonyos eredetiség, erő és őszinteség. De egészben véve mégis mintha nem forrott volna ki teljesen. Sokszor nehéz a keze, nemigen válogatós az ízlése. Versformáiban is csekély a változatosság. Kifejezésében gyakori a keresettség, az erőltetés. Szép családi képei részvétre, szeretetre hangolnak. Maga emlegeti sajnálkozva, hogy őt csak negyven éves korában kezdte látogatni a Múza, hogy nem ismer nagyobb boldogságot, mint húsz éves korban lenni költővé. Sajátságos kedves színt vegyítnek költészetébe huszáréletének benyomásai és emlékei. Bárd Miklósban egy később felbukkant tagadhatatlan költői tehetséggel gazdagodott az irodalom.

Miskolc

1915. szeptember 15.

Gondolkozom néha magam felett olykor, mintha valami szellemi mozgásra serkentenének a meddő napok, De partra vetettek a nagy életkor hullámai. Itt úszni többé nem, csak egyhelyben pihenni és tengődni lehet. A munka ösztöne csak

eredménytelen, futó játék. Fel-feltűnnek fejemben gondolatok, költői alakításra kínálkozó eszmék; szinte zendüléseket is érzem. De az ihlet perce, mint egy vilanyszikra, átszalad rajtam. Színes buborék volt, elpattant.

Arra, hogy egy jóra való költeményt még nyélbeüssék, se reményem, se készségem. Bolondság is, hálátlanság is volna tőlem emiatt panaszkodni vagy keseregni, szemre téríteni egész életem. Ezeket a sorokat is csupán időtöltés végett firkálgatom.

Az utóbbi években már nemigen volt termékeny az én Múzsám. Kifáradt; nem is csuda. Az utóbbi hét év alatt (1909–1915) írott verseimet most rendbe szedtem, gyűjteménybe foglaltam. Az egész csak hatvanegy darabkára telt. A magam írása már régóta elreszketősödött, könnyen alig olvasható. Leírtam tehát a költeményeket, s rendezett kis gyűjteménybe foglalva összefűztem: *Lévay József utolsó versei 1909–1915*. Halálom után vegye hasznát valaki. A magam kéziratát, évszám szerint elkülönítve, szinte egy csomóba kötöttem.

Küszöbön a felhívás a harmadik hadikölcsönre, amint cselekszi Németország is, Ausztria is. Meg fogja-e a nemzet érteni és érzeni, hogy a hozzájárulás nem annyira nyereséges pénzelhelyezés, mint áldozatos önfenntartási kötelesség? Az előbbi két gyűjtésből olyan forma tapasztalást hangoztattak, mintha a legtehetősebbek nem lettek volna, helyzetökhöz mérve, eléggé áldozatosak.

1915. szeptember 24.

Most idejövételünket (mert már mindig többes számban kell beszélni magamról, ápolónő nélkül ki sem léphetek szobámból), tehát idejöttünket szeptember 21-én nem üdvözölte esővel az időjárás, mint ezelőtt sokszor. Derült, hideg, szelős őszi napok járnak, oly hidegek, hogy fűtéssel kell enyhítenünk a szoba levegőjét.

Összeszedtem kertemben, ami kevés gyümölcsöt adott ez a mostoha esztenő. A sok fáról mégis került annyi körte és alma, hogyha meg nem romlik, magamagának egész télen elég lenne. Pedig még két húgomnak is jutott belőle egy-egy kosárával.

Igen érdekes, terjedelmes levelet kaptam néhány nappal ezelőtt Kozma Andortól. Kérésemre részletesen leírta nekem testvérbátyjának (Kozma Ferencnek), a költő Bárd Miklósnak egész életpályáját. Igen kedves, kerek életrajzocska ez, annyival kedvesebb és igazabb, mert testvér írja a testvéréről. Érdekelt engem ennek a sajtáságos eredeti vonásokkal bíró költőnek közelebbi állapota, amint versei gyűjteményét egyhuzamban végigolvastam.

A terjedelmes levél folyamában rólam is oly meleg szeretettel emlékezik Andor, melynek viszonzását én teljes mértékben érzem s éreztem, mióta őt közelebről megismertem. Az ő jóságos, kedves egyéniségéhez vonzódok leginkább az írók közt. Levele, ha majd valaha valaki használni akarná, irodalomtörténeti értekel bír. Tegnap megköszöntem neki.

Holnap reggel visszamegyünk Miskolcra, visszük a gyümölcs egy részét. A beszállítási költség csaknem egyenlő a gyümölcs értékével. Ez éjjel és még ma is sokat szenvedtem a bajom miatt. Az itteni néhány napi szokatlan dús táplálkozás nem válik javamra. Most már majd csak a jövő hó elején vagy dereka felé látogatok ide Vadász Paliék szüretjére, ha ugyan ki fogok oda juthatni.

Miskolc

1915. október 1.

Rendkívül érdekes választ írt nekem az én kedves poéta barátom, Kozma Andor arra a levelemre, melyben kértem, hogy ismertessen meg engem az ő poéta testvérbátyjának, Bárd Miklósnak, valódi nevén Kozma Ferencnek közelebbi körülményeivel, életével. A válasz igen kedves, részletes életrajzocská lett, mely érdekes irodalomtörténeti adat lenne a költő Bárd Miklós pályájára nézve, ha valaha valaki leveleim között ily célra kezébe venné. Megemlékeztem erről pár héttel ezelőtt Szentpéteren írott soraimban is.

A hozzám írott leveleket, ha legkisebb részben érdekesek is, évek óta gyűjtögetem, csomagolom, megőrzöm. Már egész halom nemcsak íróktól, de más rendbeliektől is. Éppen úgy semmi különös célom nincs a gyűjtéssel, mint a jelen soroknak és előbbi hasonló soraimnak írogatásával.

Az én levelezésem írókkal, költőkkel sohasem volt irodalmi tekintetben tartalmas vagy értékes. Mindig csak aprólékos magánkörülményekre vonatkozott. Igen számosaktól őrzök leveleket, közöttök néhány igen szeretett barátomtól, elhunytaktól és élőktől. Ide jegyzem neveiket, mint eszembe jutnak: Arany János leveleit átvette, kiadta Arany László; Tompa Mihály leveleit adtam a r.szombati múzeumnak; Kazinczy Gábor leveleit adtam a s.pataki kollégiumnak. Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Görgei Artur, Görgey István, Szász Károly, Vargha Gyula, Kozma Andor, Szily Kálmán, báró Eötvös Lóránd, Arany László, Herman Ottó, Vadnay Károly, Baksay Sándor, Concha Győző, Ábrányi Emil, Tomori Anasztáz, dr. Bayer József, Négyesy László, Szentkláray Jenő. Szávay Gyula, dr. Kiss Áron, Fegyver István, Géresy Kálmán, Voinovich Géza = huszonhét.

Ezek között örök álmot alszik tizenhárom.

Miskolc

1915. október 10.

Október 3-án és 4-én két kedves szüreti napot töltöttem a szép Ruzsin-szőlőhegyen. Tiszta, meleg, derült őszi nap, dús termés, gyönyörű tájkép. Gyönyörködve szemléltem ezt a nagy szorgalommal és költséggel, szinte mintaszerűleg beállított, tekintélyes szőlőtelepet, mely finom faj gyümölcsfákkal is bőven el van látva. Bámultam különösen a hegy felső részén lévő nagyszámú, erős fejlődű törpe körtefákat. Hallottam, hogy az aljban, hová nem mehettem le, még szebbek, még számosabb a magas törzsű gyümölcsfák. Ezek is, amazok is már mind termők. Szomorún gondoltam mindezek fő-fő alkotójára, az évek óta élőhalott szegény Csernák Pistára. Neki csupán az alkotás öröme adatott meg, az eredmény élvezetétől örökre megfosztotta élete derekán a paralízis. Sic vos, non vobis mellificatis apes!

A két napi szüreti gyönyörködésnek azonban én is megadtam az árát. Rendes bajos állapotom megbomlott, s mai napig sem bírtam visszajutni a tűrhetőbb rendes kerékvágásba. Emiatt kénytelen vagyok elmaradni Vadászy Palink szentpéteri szüretjéről is, mely holnap kezdődik, melyről talán egyetlen egyszer sem hiányoztam. Most már sok egyébről is el kell maradnom. A hosszú pályatér napról napra rövidebb.

Jobbra-balra erősen hangzik a harmadik hadikölcsönre buzdítás. Nemzeti létünk forog kockán, s annak megmentésére természetes áldozat nemcsak pénzünk, de életünk is. Nyomorult, hálátlan földterhe az, aki bár jólétben úszik, nem látja meg a haza kérő szavát, s részvétlen marad. Pedig itt közelemben is ismerek egy-pár ily hazafit. Én a két első hadikölcsönre odaadtam összes készpénzemnek tizedrészét. Tekintettel kell lennem a megmaradott tőkécském kamatjára, melyre szűkre szabott nyugdíjam mellett bizony mindig szükségem van. Igen utána kell néznem, hogy a harmadik kölcsönhöz mivel járulhatok.

E napokban végrendeletem újraírásával foglalkoztam. Némely közbejött apró változás miatt kellett tennem. Nem értek egyet Lichtenstein Józsi barátom végrendeletével, mely azt mondja, hogy jótékony hagyományokat hiúságból tesznek az emberek, ő tehát semmit sem tesz. Én összes értékemnek körülbelől egytized részét hagyom különböző jótékony célokra. Ezáltal bizony legkisebb jelét sem érzem a hiúságnak, de annál valami nemesebbet és megnyugtatóbbat érzek.

1915. október 16.

Tegnapelőtti kijövelemlkor Paliékat még szüreti foglalkozásban találtam. Szinte önként elnyújtva élvezték a szép őszi napokban a szüretet, mely most különben is elég bőven ajándékozta meg őket. Mint utólag hallom, háromszáz hordónál is több lett a bor. Ez ebben a rémítő drágaságban tekintélyes jövedelem. Én most először elmaradtam a szüreti ünneplésből, melyet eddig minden évben oly örömet végeztem és élveztem. Mert már nem éreztem erőt és bátorságot feltörekedni hozzájuk a magas hegytetőre. A kilencvenedik esztendő sok régi örömről lemondani kényszerít.

Ezt a pár napot egykedvűleg töltöttem itt. Kertemben már semmi teendőm nem volt. Kedves sétáim voltak ott mégis. A dúsán zöldellő pázsit gyönyörködte-tett. A leomló falevelek szemlézése andalított. Különben a kedély és szellem bizony eléggé aluszékony volt. A múlt napokban egy *Csokonai* című versecskét írtam; azt mormolgattam itt magamban és tataroztam.

Elég volt itt most ez a három nap. Ma este visszaindulok.

Miskolc

1915. november 5.

Örökös hallgatás, örökös tétlenség. Nem volt se gondolat, se esemény e lapokra feljegyezni való. Peregtek napjaim egymás után szokott egyhangúságban. Mintegy a víz partján ülve bámulom a világ folyását anélkül, hogy legkisebb tevékenységre sarkalna a szemlélet. A Múza is egészen elhallgatott. Néha emelgeti szárnyát, de aztán csak búsán és némán ereszti le. Egy-egy gondolat, egy-egy érzés fel-feltűnik még olykor nálam, de már nem jut szóhoz, némán és gyorsan repül tovább. Ebben az évben már szinte semmit sem írtam. Egyetlen kis költemény a múlt hónapban Csokonairól.

A harmadik hadikölcsönre az aláírás még folyamatban van, de már vége felé. Az eredmény a lapok szerint utoléri vagy meg is haladja a második kölcsönét. Miskolcon, úgy látszik, a jegyzés összege hétmillió körül lesz. Én most már csak

kétezer koronát jegyeztem. Ezzel összes jegyzésem tizenkétezer korona lesz: összes készpénztőkémnek egyhatod része. Az itt maradt betéttőkémnek előnye, hogy szükség esetén minden pillanatban hozzányúlhatok.

Egészségi állapotom változó, de tűrhető.

1915. november 14.

A múlt héten idetervezett látogatásomat elmosta az eső. Most már szép, napfényes őszi időben jutottam ki tegnapelőtt. Voltaképpen most is különösebb cél nélkül, csak éppen hogy jólesik itt levegőzni egypár nap. A múlt emlékei mindig felújulnak, de most már nem a régi elevenséggel. Csupán hírlapok olvasása, s azokban főleg a háború eseményei foglalják el óráimat. Feszült várakozás, remény, aggodalom váltja egymást. A képzeletet haladó drágaság itt is fosztogatja a népet. Kétségbeejtő kilátások a télre. Kárhozzatom is hűgaimat, hogy ittlétemkor engem mindig lukulluszi ebédekkel traktálnak. De azért ebédjüket mindig elfogyasztom.

Tegnapelőtt ideérkezésem első szép napját nyertem meg csupán. Tegnap és ma már ússzuk a sarat a szűnni nem akaró esőben. Csudálom, hogy itt, ahol főszolgabírói hivatal is van, oly keveset tesz a lakosság az utcák tisztán tartása és kényelmesebben járhatóvá tétele végett. Ez bizony egy kissé a felsőbb közigazgatási hatóság nemtörődömségét is mutatja. Látogatást még rokonaimnál sem tettem ebben a förtelmes időben. Nem csak az eső, de a ködös homály is gyötör. Napközben sem látok olvasni még az ablak mellett [sem]. Lámpa mellett olvasgatok nappal is. Ezen sorokat is úgy írom, bár most már este öt óra felé jár az idő.

Kertem[ben] annyit végeztem, hogy rózsafáimat föld alá takargattam. Gyöngék szegények! Részint el is vénültek már, részint a nagy fák árnyékában létüket sínylik. De a kert pázsítja még mindig üde zöld. Ismételve felnőtt fűvét nemrég kaszálták le. Egész zöld bársonyszőnyeg. Nem adom gyönyörű szemléletét azért az egypár zsák burgonyáért, mely felásott földjében termett volna.

Holnap reggel búcsúzom innen, s négy nap múlva, november 18-án Isten különös kegyelméből kilencvenegyedik esztendőm küszöbére lépek.

Miskolc

1915. november 28.

Ezelőtt tíz nappal, november 18-án töltöttem be életem kilencvenedik esztendejét. Apám, anyám életkorát már több mint egy évvel meghaladtam. Azt mondja Szily Kálmán, az Úr jutalmazott engem ily hosszú élettel, az Isten kegyelme, mert szerettem szüleimet. Óh, ebben a szeretetben bizony nem volt hiány vagy szünetelés! Az még most is tart.

Nem valami vidám arccal köszöntött hozzám a nevezetes évforduló. Erős influenza kínzott, s utóbaja gyötör még ma is. Szentpéteri látogatásomban, nov. 22-én meghűltem, s azóta őrzöm itt a szobát és az ágyat. Ez utóbbit néhány nap óta már nappal nem használom, de a javulás csak lassan halad.

Sok megemlékezést, üdvözetet, jó kívánatot kaptam az évforduló alkalmából. Kozma Andor „Az Újságban” egy szép, meleg megemlékezésben figyelmeztette közönséget az én kilencven esztendőmre. Számosan annak folytán gondoltak

rám. Az íróvilágból az egyedül oly kedves Beöthy Zsoltom emlékezett meg rólam, de ő három sürgönyben is a maga, az egyetem és a „Kisfaludy Társaság” nevében. Fárasztó munka volt gyöngélgedő állapotomban kinek-kinek külön levélben köszönni meg a megemlékezést.

Semmi különbség a napok múlása közt. A kilencvenedik év után is folynak egymás után, mint a folyam hullámai, míg végre lefolynak. Mire valók is azok a mérföldmutatók, az évfordulók s más ily napok az idő tengerén, hacsak nem arra intésül, hogy igyekezzünk sietve felhasználni a jelent?

Szily Kálmán írja ma vett levélben, hogy Görgei Artur mily szomorú öregségre jutott. Jó étvágygal eszik. Környezetét nem ismeri meg. Beszélni nem tud, csak üvölt. Mily vége egy dicsőséges, nagy életnek, egy igaz embernek!

Tegnapelőtt kaptuk az első tartós havat.

Miskolc

1915. december 1.

Kilencvenedik évfordulómra íróársaim közül nem egyedül Beöthy Zsolttól kaptam megemlékezést. Kaptam dr. Bayer József akadémikus tagtársam s barátomtól is, mégpedig legelső. Személyesen alig érintkeztem vele egyszer. Nagyra becsültem értékes munkásságáért. Shakespeare-fordításom (*IV. Henrik*) javítgatása hozott vele közelebbi ismerkedésbe, utóbb barátságba. Becsülöm és viszonzom is irántam végtelen meleg rokonszenvét.

E napokban vettem levelet Rugativeiről Boszniából. Az előttem egészen ismeretlen, dr. Etlényi Géza főhadnagy századparancsnok igen kedves, meleg sorokban gratulált nekem a kilencven évhez. Azt mondja, még most is érzi a mély benyomást, melyet rá még gyermekkorában az én *Mikes*-költeményem tett. Ez indította arra, hogy ismeretlenül fölkeressen jókívánságaival. Meghatott a megemlékezés. Tegnap köszöntem meg neki rövid levélkében.

Ma pedig Budapestről érkezik hasonló kedves, meleg üdvözet Kurthy Györgytől, kit szintén nem ismerek, csak soraiból gondolom, hogy ő Szemere Bertalan elhalt leányának, Kurthynénak a fia. Mégis csak van abban valami kis vigasztaló, hogy oly sokan észrevették ezt a matuzsálemi kilencven évet. De bús intés is.

Miskolc

1915. december 7.

Ma három hete tört rám az influenza kegyetlen erővel. Utókellemetlenségével még most is gyötrődöm. Szerfölött elgyöngített, s étvágyamat is elvette. Csak pár nappal ezelőtt léphettem ki szobafogságomból az utcára néhány percnyi szabad levegőre. Ily állapotban bizony elhervad a lélek is, kedély is. Olvasgatással üt-ném az unalmas időt, de a szemem már ebben is kezdi megtagadni a szolgálatot mind nappal, mind este. Hasznavehető szemüveget kapni már nekem nem lehet. Kénytelen leszek, mint ajánlják is, nagyítóüveghez folyamodni.

Kozma Andortól egy kedves levelet kaptam tegnap. Kedvest és szomorút is. Értesít, hogy „Az Újságban” a kilencvenedik év alkalmából rólam megjelent szép megemlékezést nem ő írta – pedig én azt neki köszöntem meg –, hanem Aranyi

Lipót, „Az Újság” egyik belmunkatársa, s nekem itt Miskolcon fiatal éveiben kedves, szellemes, művészi hegedűs ismerősöm. Most már neki kell köszönetet mondanom.

De szomorú hírt is közöl az én kedves Andor öcsém az ő családi körülményeiről. Két derék fiú, két derék veje a harcmezőn, az utóbbiak egyike sebesülten a kórházban, szeretett anyósa haldoklik. Mennyi aggodalom! Mily féltő, nyugtalanító gyöttrődés! Mily drága árat kell néha fizetni a családi boldogságért!

Emlékszem, hogy midőn régen az öreg báró Vay Miklós iratait sajtó alá rendeztem, papírosai közt egész sereg följegyzését találtam azoknak a közelebbi vagy távolabbi ismerősöknek, akik az ő emlékezete szerint már elhaltak. Seregét találtam azon mondatoknak, kifejezéseknek, idézeteknek, melyek neki eszébe jutottak, s melyeket alkalmilag talán ő maga is használt. Talán csak pusztá időtöltésből tette a följegyzéseket.

Én is igazán csak abból teszem most, midőn az általam ismert, részben közönségesen használt latin kifejezéseket, idézeteket, amint eszembe jutnak, itt össze-vissza felsorolom.

Quidquid agis, prudenter agas et respice finem. Post multum cras, cras, cito dilabimur cras. Fide, sed cui vide! Non omnes omnia possumus. Nos quoque floruimus sed flos fuit ille caducus. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Varietas delectat. Bis dat, qui cito dat. Ars longa, vita brevis. Oleum et operam perdidit. Omnia iam fient fieri quae posse negabam. Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat. Hodie mihi, cras tibi. Favores ampliandi. Venit summa dies et inluctabile fatum. Quem dii odisse, pedagogum facere. Dat pira, dat poma, qui non habet alia bona. Quot capita, tot sensus. De gustibus non est disputandum. Inter duos litigantes tertius gaudet. [...] Fruges consumere nati. Inter vaccas bos est abbas. Post Martinum novum vinum. In vino veritas. Post nubila Phoebus. Inter pocula non sunt sicca. Mater dicit, pater credit, deus scit. Compelle intrare. Vae victis! Si fueris Romae, romano vivito more, si fueris alibi, vivito sicut ibi! Homo sum: nil humani a me alienum puto. Ignotus fallit, nobis est derisus. Principiis obsta. Genus irritabile vatum. Qui habet tempus, habet vitam. Vana est sine viribus ira. Bellum omnium contra omnes. Aurora Mysis amica. Alios ego vidi ventos. Paupertas magna meretrix. Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxime amicus Veritas. Levius fit patientia, quidquid corrigere nefas. Inter arma silent Musae. Nil desperandum. Suum cuique. Audiatur et altera pars. Qui bene latuit, bene vixit. Vim vi repellere. Fortior est, qui se, quam qui fortia moenia vincit. Potior tempore, potior iure. Ex nihilo nihil fit. Ira furor brevis. Nemo ante mortem beatus. Ede, bibe; post mortem nulla voluntas. Lupus lupum non edit. Do ut das, facio ut facias. Quid sit futurum cras, fuge quaerere. Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Non minor est virtus, quam querere parta tueri. Nos quoque floruimus, sed flos fuit ille caducus. Non venit ex horto flosculus ille tuo. Plenus venter non studet libenter. Donec eris felix multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris. Qui tacet, consentire videtur. Sero venientibus nie ossa. Quod differtur, non aufertur. Nosse te ipsum. Ignoti nulla cupido. Non omnis moriar.

Folytathatnám még tovább, de már elég. Látszik, hogy én még a régi tanítási rendszerben, melyben a vesszőzés meg a pofozás is elfért, egy kissé bővebben ta-

nulgattam a latin nyelvet, melyet később is magánszorgalommal és kedvteléssel ismergettem. Azért maradt meg fejemben ily sok mindenféle töredék, melyeknek idejegyzésével valóban semmi különös céлом vagy okom nem volt.

Csúful viseli magát december. Vastag köd nehezedik ránk minden nap éjjel nappal. Az eső is gyakori. Lucskos, sáros utcák, egészségtelen nedves levegő: terjesztője a különféle betegségeknek. Magam is még mindig csak lézengek. A természet is, az emberi társadalommal együtt, kiesett a rendes kerékvágásból.

Miskolc

1915. december 17.

Csak nem akar az idő a téli évszak rendes kerékvágásába térni. Úgy látszik, az egész december hónap ily ködös, esős, langyos lefolyású lesz, mely az egészségre is ártalmas. Rendkívül sok az influenzában szenvedők száma. Én magam is, még mai nap is, csaknem öt hét után érzem annak utónyomait: a rendkívüli gyöngeséget és az étvágy hiányát. Úgy látszik, a Karácsony-ünnepre is ily kellemetlen idő vár bennünket. Állapotom miatt mostantól ezt a nevezetes ünnepet sem tölthetem Szentpéteren. Talán ez az első eset, mióta Miskolcon lakom, hogy az ünnepről elmaradok. A jó természet engem sok mindennel megáldott, most már rendkívül hosszú idő után lassan mindent visszaszed tőlem. Nem is csudálom, nem is panaszlom.

Szomorú kilátás jövőre, ha igaz, hogy jó tél csinál jó nyarat. Mert ez a tél, eddig legalább, se nem jó, se nem szép.

A példátlan drágaság pedig nemcsak nem enged, de némely tárgyaknál még fokozódik. Ma értesítenek Szentpéterről, hogy ott nekem egy méter tűzifát tizenyolc koronáért szállítanak... Éppen most tárgyalja az országgyűlés „a drágulás elleni törvényjavaslatot”. Nagy kérdés: lesz-e fogantatja? Vagy csak majd később a külviszonyok önkéntes, természetes változása fog a bajon segíteni?

Ernuszt Kelemenről a napokban barátságosan emlékező levelet kaptam. Említi nem a legjobb egészségi állapotát, s hogy a nyolcvannégy esztendő nála is örölni kezdi már az elkopott gépezetet. Írja, hogy mindig kedvesen emlékezik „a Horváth Lajos, Gyulai Pál, Lévy József körére”. „Bízuk, erősen bízunk ügyünk diadalában.” Jólesik, hogy megemlékezett rólam. Horváth Lajos társaságában nemrég ismertem meg őt. Megszerettem lángoló, lelkes és okosan hazafias, rokonszenves egyéniségét. Ő is mindjárt bizalmas jóindulattal fordult hozzám. Szinte közös kapocs volt köztünk Horváth Lajos.

Miskolc

1915. december 25.

Karácsony első napját ünnepeljük. Én most azt itt Miskolcon ünneplem, talán legelőször most itt, mióta miskolci vagyok. Annak pedig éppen hatvanöt esztendeje. Ezt az ünnepet, valamint a többi kettőt is, mindig Szentpéteren töltöttem öreg szüleimnél, haláluk után rokonaim társaságában. Megszentelte a családközpontban mindig uralkodó vallásosság, kegyelet s nálam a gyermekkori emlékezések... Most már nem engedte a kirándulást a rám nehezült nagy életkor, a rendkívüli

gyöngeség különösen a lábaimban. Szomoríthatna bizony, ha természetesnek nem tartanám.

Itt nélkülözöm a szentpéteri „fészek” apró, kegyeletes tárgyait és emlékeit. Hallgatag egyedüliségben olvasom *Máté evangéliomát* és az énekeskönyvet, s érzem a hit és a vizsgáló elme küzdelmét, mely utóljára is csak az Istenben talál kibékülést.

Az időjárás sem ünnepel valami vidáman. A folytonos esős, borús napokat nemrég erős fagy és hó váltotta fel. Most megint sötét, nedves, ködös; ma pedig a hó elolvadt, szinte egészen sáros, fekete Karácsonyunk van. Kinek ne jutnának eszébe, kinek ne olvasztanák szívét a háború iszonyatával küzdő fiaink szenvedései? Meddig viseljük még, s mikor fogjuk kiheverni ezt a rémisztő csapást?

Nemrég a vendéglőben ebédelve, asztalomhoz jött, s ott foglalt helyet Sebestyén Gyula nemzeti múzeumi tisztviselő, a „Kisfaludy Társaság” tagja, jeles néprajzi írónk. A kormány küldte valami pótérettségi vizsgára biztosnak. Részt vett ő itt pár év előtt az én felejthetlen jubiláris ünnepélyemben is. Rokonszenves, megnyerő alak. Érdekes beszélgetésünk volt az irodalomról, a háborús viszonyokról s egyebekről. Elmondta, hogy nemrég egy porosz tábornok és egy vezérkari nagyon művelt porosz ezredes látogatta meg a múzeumot. Az ezredes beszéd közben kijelentette, hogy ő a magyarokról táplált balvéleményével nagyon csalódott. A hadjárat alatt folyvást tapasztalta, hogy a magyaroknál értelmesebb, szívósabb, fegyelmezettebb, kitartóbb és vitézebb katonája nincs a világnak.

Aztán említette Sebestyén, hogy a „Kisfaludy Társaság” már régebben megbízta őt a most keletkező háborús nóták összegyűjtésével, s hogy most eddig is rendkívül biztató sikert ért el. Mondotta, hogy tervben van népköltészetünk összes termékének számos kötetre terjedő német fordítása és kiadása, hogy a német világ is lássa és ismerje a népünk lelkének üdeségét és gazdagságát.

A most felszínen mozgó napi irodalomról nem sok jót mondott. Kevés a komolyság, a realitás, sőt az erkölcsi vonás. Furcsa egypár adatot említett föl az Ady-féle versírókról.

Miskolc

1915. december 31.

Utolsó napja az 1915. esztendőnek. Szokásos, nevezetes időpont, mintegy mérföldmutató az emberek szeme előtt. Nem is tudom, miért. Egy képzelt csomópont az idő végtelen fonalán. Talán elgondolkozásra, talán múlt időnk bírálatos szemlélésére indít. Pedig ez a ma éppen oly jelentéktelen tűnik el, mint a tegnap. Azt mondjuk: holnap újat kezdünk, pedig csak a régit folytatjuk.

Ha az elmúlt évre visszatekintünk, egyéni érzéseink és körülményeink folyvást a rettentő háború nyomása alatt szenvedtek. Úgy szenvednek ma is. Aggodalommal vegyes bizalommal várjuk a végdöntést, az Isten ítéletét. Ami magamat illet, az elmúlt év az én állandó bajommal engem is érezhetőleg közelebb vitt az elköltözéshez. Hanyatlott a testi erővel együtt a szellemi erő is. De nevezetes volt nekem 1915 azért is, mert annak november 18-án töltöttem be életem kilencvenedik esztendejét. Emlékezetessé, sőt fényessé teszi előttem ezt az időpontot Istennek ez a ritka, különös ajándéka.

Templom helyett csendes szobámban búcsúzom az óévtől, s itt lépek át a bizonytalan, nekem már bizonyosan rövid jövőbe.

Miskolc

1916. január 3.

Az új [év] semmi különös, feljegyzésre méltó eseménnyel nem köszöntött rám. Ez a nap is csak oly egyhangú, csak oly háborús, aggodalmas volt, mint az előzők. Még a sűrű ködös, nedves, sáros időjárást tekintve is ugyanolyan volt. Szobámban töltöttem gyötrelmes olvasgatással a tegnapot is, a tegnapelőttöt is. Ebédem az első nap Juciéknál, második nap X.-éknél.

Most a megszokott újévi üdvözlések is csekély számban kerestek föl. A szörnyű idők nemigen alkalmasak erre. Ezelőtt negyven-ötven ilyen gratulációt kaptam. De az ember, ha igen megvénül, olyan lesz, mint az ócska köntös, mely kiment a divatból.

Tegnap Wallentiny Dezső rimaszombati gimnáziumi tanár látogatott meg, akitől néhány nappal azelőtt már levelet kaptam arról, hogy a „Kisfaludy Társaság” megbízta őt a Tompa által egyesekhez írott levelek összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével. Ezek közt első helyet foglal a hozzám írott száznyolc levél, amelyből néhányat lemásolva W. most nekem elhozott, hogy átnézzem és esetleges megjegyzésemet vagy felvilágosításomat megtegyem. Nem hiszem, hogy különös irodalmi értékel fog bírni a gyűjtemény. Hozzám írogatott levelei alig mutatnak ilyet. Apró adatok az ő legegényibb, családi, úgyszólván mindennapi életéhez. Azonban ezek is tagadhatlanul elősegítik az ő egyéniségének, jellemének, úgyszólván benső modorának megismerését. Szívesen teszem a sikerülésre, amit tehetek. A válogatásban mégiscsak helyesen bírálva kell eljárni.

1916.

Január 3.

Az új semmi különös, feljegyzésre méltó eseménnyel nem köszöntött rám. Ez a nap is csak oly egyhangú, csak oly háborús, aggodalmas volt, mint az előzők. Még a sűrű ködös, nedves, sáros időjárást tekintve is ugyanolyan volt. Szobámban töltöttem gyötrelmes olvasgatással a tegnapot is, a tegnapelőttöt is. Ebédem az első nap Juciéknál, második nap X.-éknél

80. kép. A Szentpéteri üres fészkek kéziratának vonatkozó részlete

Miskolc

1916. január 9.

Most veszem hírét a ma reggeli helyi hírlapban, hogy Mocsáry Lajos tegnap, szombaton reggel Andornokon nyolcvankilenc éves korában meghalt. Régmúlt időm emlékei fűződnek hozzá. Néhány évig alispánja volt a megyének, s én mint főjegyző hivatalos érintkezésben, de politikai tekintetben folytonos ellenkezésben álltam vele. Vérbeli, szinte elkeseredett vezére volt a „függetlenségi pártnak”, sok évig elnöke, mint képviselő, az országosnak is. Elvei mellett makacs, társas érintkezésben hideg, nagy műveltségű szónok. Sok év óta teljesen visszavonult a közéletől főleg siketsége vagy nehéz hallása miatt. Gondolom, talán meg is utálta azt. Úgy hallottam, hogy öreg éveit folytonos írogatással töltötte. Politikai tartalmú egypár könyve figyelmet költött annak idején. Nem volt benne mód, hogy lélekben közelebb férkőzhettünk volna egymáshoz. Mint bírálhatta meg pályafutását, ha közviszonyunk fejlődését látva végnapjaiban visszatekintett törekvéseire? A nagyon öreg ember már életében félhalott.

Tegnapelőtt temették el Budapesten a fiatal Plány Ervint, aki a harctéren kapott sebeiben, egy hónapi szenvedés után, harmincegy éves korában hős halált halt. Közéről ismertem őt, az egészségtől duzzadó fiatal festőművészt és körülményeit. Hogy a legdrágábbért, a hazáért halt dicső halált, enyhítheti-e ez az öreg nagyanya fájalmát, akinek ő egyetlen vigasza és reménye volt? Meleg részvétellel gondolok sorsára.

Én is folytonosan féltő aggodalommal kísérem az én kedves beteg barátném szinte reménytelen állapotát. Évek óta gyötrődve készíti őt a természet az elköltözéshez. Most már csak egy halvány, bús árnyék az ő különben is vékony, gyenge alakja. Látom, nemsokára meg kell tőle válnom. Bölcselkedem az elmúlás felett, de mégis igen nehéz.

Délben a „Korona” vendéglőben együtt ebédeltem Hegedűs István egyetemi tanárral, az én rendkívül élénk temperamentumú költőcimborámmal, aki már délelőtt meglátogatott. A „Közmívelődési Egyesület” fölkérése folytán előadást tart itt ma este a háborúról és a honszeretetről. Beszélgettünk a régi és új irodalmi viszonyokról. Nagyon csudálkozott (szinte nem is örömmel), hogy én még most is verset írok a „B. Szemlében” (*Csokonai*).

Miskolc

1916. január 10.

Most este kaptam a gyászlapot Mocsáry Lajos haláláról. Kilencvenedik évében hunyt el. Azt hittem, hogy nálam valamivel idősebb volt. Ma délután tették a családi sírboltba Andornokon. A gyászlapot húszan írták alá a hozzátartozók.

Én ma küldtem részvétsorokat unokájának, az ifjú Mocsáry Lajosnak. Azzal végeztem, hogy a megboldogult a maga ideális elvei, küzdelmei és csalódásai után talán mégis azzal a reménnyel hunyhatta be szemét, hogy az isteni gondviselés szebb jövőt tartogat a mi harcban vérző hazánk számára.

E sorok írása előtt néhány perccel vettem azt a hírt, hogy az évek óta élőhalt, szegény jó Csernák Pista a kolozsvári szanatóriumban tegnap meghalt. Meg-

könyörült rajta végre a kegyelmes Isten. Szinte három évi fokozatos hanyatlás után véget vetett szánakozásra méltó, látszólagos életének, mely önmagára nézve már semmi, kedveseire nézve pedig mindig sajtó fájdalom volt. Sok szép remény, sok szép tulajdonság száll vele a sírba. Mindig híven emlékezem rá, s áldást küldök emlékére.

Ez a mai nap tehát a halál napja volt. Nem tudom, nem lesz-e folytatása rövid időn?

Miskolc

1916. január 12.

Ma temették el Kolozsvárott a mi derék, jó Csernák Pistánkat. Gyászlapját megírtam, s kinyomtattam itt, Miskolcon.

Testvére, Ilka és unokatestvére, Nyusztay Vilmos tegnapelőtt éjjel Kolozsvárra utaztak az ő végtisztességére. Hogy innen távol földön találta végső nyughelyét az a kedves, szánandó élőhalott, azon nincs mit szomorkodni élő kedveseinek. A mi földünk kebele fogadta ott is, a mi egünk boltozatja borul rá ott is. És amikor már a föld kebelében vagyunk, itt is, ott is semmik vagyunk.

Elbúsít és aggodalomba ejt azonban, hogy mióta ők eltávoztak, rég szenvedő áldott nagynénjök, az én igazi szeretett rokonom és barátném szinte a sír szélére hanyatló beteggé lett. Meglátogattam ma. Elszorult szívvel jöttem el tőle. Az érzelmesedéssel járó szívbjaj és légzési gyötrődés tiporta le. Évek óta tartó sorvadásának egy-egy szakaszában hányszor temettem el őt lelkem vagy képzeletem előtt! Hányszor gondoltam, hogy mikor valóban be fog következni, megrendülés nélkül fogadom elvesztését! Hiú remény, hiú gondolat. Még nem következett be, még csak közelről fenyeget, s íme, máris elborulva vergődik szívem, s akaratom ellenére is követeli jogát: a könnyeket.

Miskolc

1916. február 11.

Csak nem akar télnek bizonyulni ez a tél. Íme, már szinte vége felé járunk, és mondhatni, úgy igazi téli napunk alig volt egy-kettő. Mindig esős, ködös, lanya homályos volt az időjárás. Napfényt vagy havat elvéve is alig láttunk. Nagy kínba került nekem az olvasgatás még az ablak közelében is. Nincs már jó szemüveg a rossz szemhez. Szomorú jövő, ha se olvasni, se írni nem leszek képes.

Bizony fenyeget a szomorúság. Ma hallom, hogy az én rég szenvedő betegem a gyakran fellépő fuldoklási rohamoktól megtörve már ágyban gyötrődik. A csudatévőnek hirdetett gyógyszer, melyet jószágos kezekből szereztem neki, semmi jó hatással nem volt rá. Évek óta nem volt az ő egészségi állapota egyéb, mint lassú, gyötrelmes készülődés az elmúlásra. Mindig láttam, mindig tudtam, hogy így van, s magamra tudtam kényszeríteni néha azt a megnyugvást, hogy elveszítem őt. Most mégis fősajog bennem a fájdalom, mikor közelegni látszik az utolsó pillanat. Régen elkészítettem róla a gyászjelentést, úgymint előbb Cs. Pistáét s legújabbban a magamét.

E napokban egy hosszabbacska költeményt is kikényszeríttem a Múzsától. Igazán részletenkint ütöttem össze. Mintha nem volna éppen rossz, de mintha

meglátszanék rajta az elnehezülő öreg kéz. A tárgya a Megváltó, akit elkiserít a háború szemlélete, de midőn az itthon maradt nemzet segítő áldozatkézséget látja, „engesztelődve száll a mennybe vissza”.

Kóvályog még a fejemben valami az elesett magyar hősök jeltelen sírjairól, melyeket távol idegen föld rejt magába. Ők a mi élő halottaink.

Miskolc

1916. február 14.

Aggodalom és búsongás napjai. A kínoktól elgyötört betegünk szinte a halállal vívódik már. Öldöklök a fuldoklási rohamok, kivált éjszaka. Két unokahúga, Ilka és Róza már csaknem kimerült az ápolásban. Leírhatatlannak mondják az irtózatot kint, melyet a szegény beteg a gyakori rohamok alatt szenved. Azzal élni szinte kétségbeejtő borzalom. Látni és nem segíthetni!

Minden nap ellátogatok hozzájuk, de őt magát nem is láthatom. Mikor ott vagyok, félhalottként, csendesen fekszik az ágyban. Segély nélkül, tétlenül áll felte az orvosi tudomány. Az enyészet törvénye és követelése erősebb annál.

Elvesztésének gondolata és érzése nehezedik rám. A vele töltött hosszú idő egész képe rajzik képzeletemben, s kölcsönös viszonyunk különös alapja és természete, melynek oly kevés az árnyéka, hogy szinte fénybe vegyül. Nagy üresség szorul utána szívemben. Letört élő ága a korhadt, öreg fának.

Gyászjelentését kijavítva s végleg megállapítva leírtam ma. Én írhattam azt meg legilletékesebben, szívem szerint, őhózzá méltóan.

Miskolc

1916. február 16.

Naponkint kétszer is ellátogatok hozzájuk. Nyugtalan vagyok miatta. Ritkán állhatok ágya mellett. Szinte halottként fekszik ott. Tegn[ap] felpillantott. Felém nyújtotta bal kezét. Megfogtam. Érezhetőleg szorongatta, mintha csak búcsúzni akart volna. Nyitva levő szemében az a halált jelentő üvegesség fénylett. Elérzékenyültem. Szótlanul, könnyezve távoztam tőle. Ez volt talán az utolsó kézzel érintése.

Mindig előttem lebeg alakja és az egymás rokonszenve közelében leélt hosszú idő változatos képe. Hiába próbálom nyugodtan szemlélni. Fáj, fáj, hogy pár nap múlva minden már csak emlék, már csak egy szép álom lesz.

Most oxigénlevegő beszívásával enyhítgetik. Azt szeretni látszik, és kívánja. Fáradhatatlanul ápoló környezete fölemlíti, hogy az a levegő fölötte drága: egy nagyobbacska tömlő tíz korona. Eddig már kilenc fogyott el. Biztattam őket.

Mily csudálatos végzet! Három nap múlva, február 19-én lesz harminckilenc éve, hogy férje, az én kedves fiatakori barátom, Tóth László meghalt. Úgy látszik, körülbelül e napig maradhat meg kedves betegünkben is az élet gyöngye szikrája. Mintha csak érte jönne a férj, hogy magával vigye.

Kérjük a hatalmas Istent, hogy tegyen vele csudát: adja vissza még őt, habár kevés időre is, az életnek! S szüntesse meg halálos kínjait, melyeket látni szegény környezetének kétségbeejtő! Pedig ha időt nyerne is még, az már bizonyosan csak folytatása lenne a szenvedésnek. Óh, könnyörüljön rajta a mindenható Isten így vagy úgy minél előbb!

Ma délelőtt ott lévén, azt üzenté ott nekem, hogy ne menjek be hozzá, igen beteg. Az orvosi tudomány kimerült mellette, de azért mondják, amit talán maguk sem hisznek, hogy még jóra fordulhat. Én már nem hiszem.

Miskolc

1916. február 18.

Ma kilencedik napja, hogy ágyba döntötte a folytató betegség rohama. A roham nem jött váratlanul, több idő óta fokozatos gyöngülés és szenvedés előzte meg.

Tegnap délben meglátogattam. Ágya mellé ülhettem: maga kívánta. Kínosan szenvedett, mozdulatlan feküdt és nyögdecsejt, mint egy halálosan megsebzett szegény galamb. Megfogtam bal kezét bal kezemmel. Ismételve szorongatta, de egy szó vagy mozdulat nélkül, amire képes nem volt. Alkalmasint utolsó volt ez a kézszorítás, melyben a szeretet, a köszönet, a végbúcsú kifejezését éreztem.

Óh, könyörülő Isten! Miért késel ily sokáig a segedelemmel a halál karja közt kínosan gyöttrődő szegény leányodnál? Mint lehessen nyugodtan elviselni kegyetlen elhatározásodat?

Miskolc

1916. március 9.

Ma négy hete, hogy ágyba döntötte őt a betegség. Azóta átszenvedte a halált megelőző leírhatatlan kínokat és gyötrelmeket, de a halál mégsem jött el érte. Sőt, úgy látszik, egy idő óta megenyhültek valamennyire kínjai. Vannak nyugodtabb órái, lelki ébersége, érdeklődése, valami gyenge táplálkozása. De mindez csak változatos előjátéka a közelgő, kikerülhetetlen elmúlásnak. Meghallgatja-e az Isten azt az imádságot, hogy „csendes elszenvetéssel emelje őt magához a mennyekbe”?

Pár nap óta gyönyörű napfényes az időjárás. Az idén – eddig legalább – az igazi tél teljes hiányával múlt el a tél. Néhány napot láttunk szórványosan fagyosnak és havasnak. Szinte természetellenes folyása az évszaki időjárásnak. Ily abnormalis télre nem emlékszem. Nem találok ilyet boldogult édesapám negyven éven át folytatott időjárási jegyzetei közt sem. Félő, hogy a nyár sem lesz különb a télnél.

Kínos helyzetben vagyok látásom gyöngülése miatt. Nem találok használható szemüveget gyöngye szemeimhez. Alig látok betűzgetni tiszta napfény vagy vilanyfény mellett is. Olvasatlanul kell félretennem a legérdekesebb olvasmányokat. Küzdök az apró testi bajokkal és nagy gyöngeséggel is. A szentpéteri kedves kis „fészket” sem bírtam meglátogatni az egész télen. Az is vesztetni kezdi rám nézve régi ingerét. Mintha lassankint távolodnék előlem minden, ami nekem valaha kedves volt.

1916. március 21.

Alig jegyezgetek már e lapokra Szentpéteren. Nehezen bírok ide kijutni. Az „üres fészek” már inkább Miskolcon gyarapszik holmi haszontalan pehellyel, mint Szentpéteren.

Szombaton, e hónap 18-án érkeztem ide. Azt mondhatnák: nevem napja elől szöktem ide Miskolcra. Itt sem ébrednek már bennem azok a fogékony érzések,

melyek hajdan oly fölemelőn eltöltöttek. A nagy életkor hanyatlása okozza, hogy a tárgyak mind eltávolodni látszanak tőlem.

Rokonság körében szokott módon töltöttem ezt a pár napot. Ide is bevegült egyiknek-másiknak baja, szenvedései. Kertcskémeket tavaszi rendbe hoztattam. Nagyön kedveztek a gyönyörű, tavaszi napok. A gyümölcsfák fakadó rügyei már elárulják, hogy ez évben itt semmi termést nem várhatok. Gyönyörűséget csak a zöld pázsitban és a zöld lombokban fogok találni. Itt is folyvást nyomorgat az örületes drágaság. Elijesztő példákat hallani.

Néhány percre megszállott a Múza. Formába öntöttem egy rövid költeményt, melynek tárgya régóta zsidongott a fejemben a mostan idegen földön el-esett hőseink sírjairól.

Miskolc

1916. március 29.

Ebből a hónapból négy napot, március 18–21-ét Szentpéteren töltöttem – hármát gyönyörű, tavaszi, meleg verőfényeset. Nevem napját is ott ünnepeltem. Ünnepe csak annyiban volt, hogy éppen vasárnapra esett. De azért oly sokan emlékeztek meg rólam, hogy szinte meglepő volt rám nézve, aki már régen kiestem a forgalomból. Szentpéteren is azt tapasztaltam, hogy minden tárgy, még a legkedvesebb is, távolodik már előlem, s veszteni kezdi régi érdekességét].

Ottilétemben megírtam egy kis költeményt, *Élő halottak* címűt, melynek tárgyát régóta forgattam fejemben. Ritkán látogat már az ihlet egy-egy rövid pillanata. Itt Miskolcon is leginkább csak levelek megírásában merül ki írói foglalkozásom. Az is nehezen megy. Még nehezebben az olvasás. Kénytelen vagyok felhagyni a legérdekesebb olvasmányokkal. Nincs jó szem, nincs jó szemüveg a rossz szemhez. Így aztán éhen-szomjan marad a lélek. Eszembe van, hogy abbahagyom már ezeket a haszontalan jegyzeteléseket is. Ezeknek már nem helyes címük a régi *Szentpéteri üres fészkek*. Alig van már alkalom Szentpéteren jegyezni abba valamit. Miskolchoz köt már engem a nagy erőtlenség.

Szegény kedves nagybetegünk, J. kimenekült egy időre a halál karja közül, de, úgy látszik, nem menekült meg. Előbbi éles kínjai legalább nappal, úgy látszik, szünetelnek. Gyöngén táplálkozik. A lélek is magánál van egy kissé, de erőhöz jutni teljességgel nem bír. Csak pihenési stádium ez az enyészet közelben levő örvénye előtt.

Kimerítenek bennünket a folytonos háború izgalmai, szükségletei és a fojtogatásig fokozódó drágaság. Ma hat darab mili-gyertyáért három koronát és nyolcvan fillért, egy méter bikkfáért hozatallal és felvágással együtt tizennyolc kor. negyven fillért fizettem. Így több bankjegy fogy el nálam, mint írásra használt, tiszta papíros.

1916. április 12.

Harmadik napja vagyok itt. Tegnapelőtt délben komor, hideg, esős időben érkeztem. Tegnap és ma már derültebb, de hideg. Tegnapra és mára virradóra is fagypontra szállott a hőmérő. A fáknak gyöngye levelein nyomot hagyott a fagy. Szembetűnő kár, úgy látom, nem történt.

Gyönyörködni jöttem a gyümölcsfák virágzásában és a zöld pázsitban. Nálam még most csak néhány ringlot fa virít, körte-, alma- s egyéb szilvafa csak leveleit kezdi hajtani. A szomszéd kertek vörös szilvafái már egy megható fejtengert mutatnak a levegőben. Azt hiszem, ha tíz-tizenkét nap múlva a húsvéti ünnepekre ismét idelátogatok, az én kertemben is több látni- és gyönyörködnivaló lesz. Azonban gyümölcsstermással akkor sem, most sem biztathatom magamat.

Tegnap, április 11-én lett volna a holt betűk szerint az 1848. évi törvények szentesítésének nemzeti megünneplése. Holt betűk. A nép a 48-hoz kötött eszméket és nemzeti törekvéseket folyvást csak március 15-én ünnepli. Nagyobb helyeken április 11-én néhány hivatalnok vonul ki – kortességszerűleg. – Itt, úgy hallok, az egész ünneplést csak a városházán kitűzött egy nemzeti zászló jelentette. Pedig itt is volna elég különféle hivatalnokszemélyzet. Ez az általános föl sem vévés vagy visszavonulás szinte dac színében tetszik fel.

Most itt e néhány nap alatt sok egyebet csak ebben a kis „fészekben” tartózkodásom érzése pótol. Néhány óra múlva visszautazom Miskolcra.

Miskolc

1916. április 20.

Így már csakugyan feltáma[do]tt a Krisztus! Az a szegény beteg irtózatossá kínok közt sokáig vergődve, minden mutatkozó jel és előkészület szerint valósággal a halál karjai közt feküdt. A körüllevők is minden pillanatban várták a véget.

És, íme, csudát tett a hatalmas Isten! Nem aludt ki a mécses, lassankint újra fellobogott. Hetek óta életre kelt a reménytelen beteg. Legyőzte a halált. Napról napra erősödve s az ágyból kikelve él és mozog az élők között.

Néhány nappal ezelőtt Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna meglátogatott engem. Meglepő és megható az a különös részvét és rokonszenv, melyet irántam tanúsít és szavakkal is kifejez. Elhalmoz betegnek való apró küldeményekkel. Legközelebb szemem elgyöngülését említettem előtte. Íme, tegnapelőtt átküld hozzám Calderonitól Budapestről rendelt öt szemüveget, hogy válasszak belőle! Ki kellett választanom és megtartanom emlékül a legkevésbé rosszat, mert az én rossz szememhez már csakugyan nem kapható jó szemüveg. Összes költeményeim megküldezésével akarom viszonzni jóságát, amely jóság önála kiterjed számtalan szenvedőre.

Holnapután délre szándékozom, ott akarom tölteni a húsvéti ünnepet s részt venni a templomi istentiszteleten, ha egészségi állapotom megengedi. Az időjárás ugyan nemigen csalogat. Szinte az egész áprilisban minden nap esik. Olykor derült, holdvilágos éjjelünk van, de nappalra mindig elkeseredik. Így talán otthon is csak a szobában kell méláztatnom a régi, kegyeletes emlékekkel... Most éppen egészségemre sem mondhatok valami jót. Mindig jelentkezik a már elvénült gépezetben hol itt, hol ott valami hiba.

1916. április 23.

Húsvét első napja. Tegnap érkeztem. Csúnya, sáros, esős, kedvtelen idő. A nap csak néha villan ki a fellegek közül. Azzal a szándékkal és vággyal jöttem, hogy templomba megyek, s járulni fogok az úrasztalához. Ki tudja, lesz-e még arra

jövőben módom? Nem tehettem a rossz idő miatt, de főképpen régóta gyöttrő meghűlésem miatt, mely igen elgyöngített és óvatosságra int. Ez éjjel alig aludtam valamit, állandó bajomhoz még gyakori erős köhögés is járult.

Eltűntek azok a jóleső érzelmek, melyek régi látogatásaim alkalmával itt mindig fölébredtek szívemben. Valami örömtelen, egyhangú, bágyadt közalgés az én hosszú utam végéhez. Gyönyörködni akartam gyümölcsfáim virágzásában. A mostoha időjárás még mindig késlelteti. Körtefáim általában nem is fognak virítani, almafáimon látszanak itt-ott a szendergő apró piros bimbók. Látni óhajtom, ha teljesen kivirítnak!

Mit tehetek? Előveszem szüléim régi, ócska imádságoskönyvét, a Szikszai „tanításait” és a *Zsoltárokat*.

1916. április 25.

Egy idő óta gyakori témája a hírlapoknak a sárospataki főiskola teológiai- és jogakadémiájának Miskolcra áthelyezése. Az akadémiai tanári kar terjedelmes emlékiratot adott ki és terjesztett el e tárgyban. Minden lehető tetszetős okokat és körülményeket felsorol az indítvány mellett. A legfőbb, szinte egyedüli ok, hogy Miskolc nagyobb, miveltebb város, mint Sárospatak, s szinte biztosítja a tanulók nagy számát, melynek hiánya miatt évek óta sínylik az akadémia.

Én mindeddig nem foglaltam állást ezen ügyben. Megvártam a pro és contra vélemények kifejlődését. A védők nyilatkozatai nem nyújtanak többet, mint maga az emlékirat, az ellenzők sok újat és nyomós meggyőző okokat és körülményeket Patak mellett. Azok és a helyi viszonyok ismerete most már engem is meggyőztek a fölvetett indítvány káros és tarthatatlan voltáról.

Hatalmas, terjedelmes cikket írt az indítvány ellen a „Budapesti Hírlap” húsvéti számában Waldapfel János dr. Egyformán megnyeri az ésszt és a szívet. Valóságos öngyilkosságnak mondja a tervet. Az elsatnyulás okát főleg a tanárokbán látja. A tanulók irányában nem használják föl helyzetüket úgy, amint kívánatos volna. Már előbb felszólalt a „Sárospataki Ref. Lapokban” dr. Finkey Ferenc, később ugyanott még alaposabban Péter Mihály

Azt hiszem tehát, nyugodt lehet a régi nagy ősalapítók szelleme: nem fogja őket háborítani az utódok kegyetlen és kegyeletlen tévedése.

Holnap estig akartam itt maradni, de nemigen csábítnak a körülmények, változó időjárás és egyebek. Sétálgatok, mikor lehet, kertescském hosszú ösvényén. A múltkor megmértem, azaz megléptem a hosszat: épp kétszáz lépés volt. Gyönyörködöm a sűrű zöld fűben és a most erősödő zöld lombokban. Itt-ott bújni kezd azok közt egy-egy pirosodó almavirág. Dús virágzásra sincs kilátás.

A ma esti öt órai vonattal visszaindulok Miskolcra.

Miskolc

1916. április 28.

Négy nappal ezelőtt jöttem ide vissza Szentpéterről, hol a húsvéti ünnepeket töltöttem. Nem találtam remélt örömet az ott időzésben kellemetlen időjárás, gyöngékedés és más egyebek miatt.

Itthon újabb meglepetés várt réám. A jóságában kifogyhatatlan Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna hat üveg finom mádi szamorodni bort küldött nekem Budapestről, az országos mintapincéből. Igazán nem tudom, mivel érdemeltem ki nála ezt az ismételve megújuló különböző szívességet és figyelmet, s nem tudom, mi módon viszonzozzam. Költeményeim négy díszkötetét küldtem neki tegnap Budapestre „az emberbaráti jótékonyosság példaképeinek hálás emlékül”.

Ma reggel az a különös eset fordult elő az én rendes bajom kezelésében, hogy a rendes időpontban nem lehetett engem megszabadítani a vizelettől. Várom kell. Nem tudom, mi történik. Hiszen lassankint valaminek már történnie kell a bizonyos felbomláshoz. Szemeim is napról napra gyöngülnek. Így aztán rám nehezedik az üres idő halmaza. Igyekszem megnyugvással túrni.

Rendkívüli arányban növekszik napi költsézésem, pedig ugyancsak vigyázok, hogy a nélkülözhetetlen dolgokra költsek. Azt hittem, hogy április hónap a lehető legolcsóbb lesz. S íme, szinte a legdrágább lett. Hatszáz koronát is meghalad. Igaz, hogy váratlan kiadások is fordultak elő: így a Húsvét-ünnep. Az ily ünnepek nekem mindig drágák szoktak lenni. Nagy vigyázattal kell költsékeznem, hogy elhelyezett pénzem tőkájéhez nyúlni ne kényszerüljek.

Itt van a negyedik hadikölcsön is. Nagyban igényli, sőt követeli a hazafiak áldozatkészségét. Most már mégis el kell tartózkodnom a további résztvételtől. A három hadikölcsönbe fektettem összes készpénzemnek éppen egyhatod részét. Szükségesnek látom, hogy ami így takarékpénztárban maradt elhelyezve, mindenkor szabad rendelkezésemre maradjon.

Miskolc

1916. május 1.

Szegény, szegény, szerencsétlen Ilonka! Most örülne élete tavaszának. Neki is kínálkoznak az ifjúság mulékony örömei, de ránehezült a végzet, hogy ne élvezhesse azokat. Szervezetébe fészkelte magát a betegségek egyik legborzalmasabbja, az epilepszia, melyben talán bűnös maga az iszákos apa is.. Elégé szép lelki és testi tulajdonokkal volna megáldva. Azok segítségével teljesen szegény sorsához képest boldogulhatna is önfenntartásában, melyhez apja most már semmivel sem járul. De a betegség bizonytalan időnkint, egyszerre minden előjel nélkül fel-fel-lépő rohama nehezzé, szinte kétséssé teszi a szegény gyermek haladását, megrendíti bizalmát és reményét a jövő iránt, melyet pedig ő most éppen a szerelem bűbajos színeivel festeget magának.

Egyik rég elhalt nővérem unokája. Néhány év előtt sikerült nekem őt itt Miskolcon a „Takarékpénztárnál” foglalkozáshoz juttatni. Kitűnő, értelmes, szorgalmas munkás. Keresete nyomorult körülményeihez mérve csekély. Sokat kell nélkülöznie, szinte éheznie is. Örömet segítem egyben-másban. De megnövelte a szükségait az, hogy nyomorult sorsa mellett is bele kellett élnie magát az őt környező társadalom levegőjébe.

Végzetes baja néha gyakran meglepi, legtöbbször csak gyöngé mértékben, otthon, a hivatalban, néha az utcán. Az ily öntudatlan, gyöngé roham néhány percig tart, aztán rögtön rendes az állapot, folyhat a munka. De a teljes, erős roham

rettenetes. Az igen ritkán történik velem, néha hónapok után. Isten őrizte, hogy még eddig nagyon is nyilvános helyen nem történt velem. De tegnap esti hét óra tájban lakásából néhány lépésnyire rogyott össze az utcán, mikor színházba mennőben volt. Járókelők vitték vissza a szerencsétlen, eltorzult beteget. Még ma is ágybanfekvő, mint hallom, ijesztő színnel, feldúlt ábrázattal.

Mit mondjak, mit kívánjak egy ily ifjú élethez, melyről a végzetes csapást elhárítani képtelen az emberi tudomány?... Hivatalos órája után minden este nálam kap uzsonnát, s ő egész ügyesen és értelmesen felolvassa nekem a hírlapok értéke-
sebb cikkeit, melyeket az én gyöngyűlő szemeim már el nem bírnak.

Jólesik nekem ez a kis jótétemény. Sajnálom szegény gyermeket. Mi jövődő várhat őreá!?

Miskolc

1916. május 8.

Sajátságos játéka az öregkornak. Könnyen vissza tud röpködni a lelkem gyermeki és serdülő korom legrégebb s legapróbb emlékeire, de a tegnap és tegnapelőtt történeteket elfelejtem. Gyakran a legismertebb, a legmindennapibb tárgyak sem jutnak eszembe. Most már olvasgatásom is csak megszokott szellemi táplálék minden különösebb cél nélkül; leginkább egy hírlap olvasására vagy „olvastatására” szorítkozik. Mindenben megnyugszom. Érzem és méltányolom értékét annak a ritka ajándéknak is, hogy még – élek.

Emlékeztem már egyszer azon különböző dalokról és énekekről, melyek az én tanuló gyermekkoromban különböző alkalommal használatban voltak. Nagyrészt már csak töredékek jutnak eszembe. Idejegyzek egypárt, melyet talán még nem említettem.

Az iskolában, az akkori „miskolci líceumban” a tanulókból alakult énekkar temetések alkalmával gyakran énekelte Csokonai költeményét:

*Forró sóhajtások! lelkemnek
Elszaggatott darabjai.*

Énekelte még egy másikat, melynek egész szövege eszembe jut:

*Örökre fedez-é a sír engemet?
Nem értem-é már lételemet?
Hisz a mély álomban elszunnyadt telet
Követi egy vidám kikelet;
S én, ki az isten
Szent képe másával kérkedem
Örökre elszenderedem?*

Aztán volt egy, az éneklő karnak betanított német Schubert-féle ária, Schiller költeményének fordítása. Az efféle világi dallamokat a kántor vagy az orgonista szokta betanítani az énekkarnak változatos használatra. Csak az első strófa jut eszembe, mely szóról szóra fordítja Schillert:

*Messze a kéklő távolban
Tűnik el múlt szerencsém,
Halvány csillag sugarában
Szép emléket nyújt felém.*

Az esztendő végén, az iskolai vizsgálatok után a nagyközönség előtt ropogós búcsúmarsokat daloltunk. Kettőnek egypár sora jut eszemben. Az egyik így kezdődött:

Viva van a nemes pálya már

A másik így:

*Márs, a had-aspis istene megszűnt
Górálni mennyköveit*

Efféle apró maradék szemléletében is elandalog néha a visszafelé röpkedő képzelet. Emlékezem még egy német dallamú nótára is, melynek dallamából és szövegéből csak ennyi zsong már a fejemben:

*Ettem, ittam egykor, aludtam,
Más boldogságról semmit tudtam:
Élet ez, bár akárki lássa,
Nem csak napok mulása.*

Ezek a kihalt apróságok köztünk a „miskolci líceumban” a múlt század harmincas éveinek végén és a negyvenesek elején éltek. Mikor én abból az iskolából 1846. július elején kiléptem, az irodalmi és társadalmi élet erősebb nemzeti érzésekkel és vonásokkal kezdett lüktetni az iskolákban is.

Miskolc

1916. május 12.

A tegnapi „Budapesti Hírlapban” olvasom, hogy a régóta nagybeteg Görgei Artur utolsó napjait éli. Ezméletlen állapotban van, és az orvosok mindennap várják kimúlását. A folyó év január 30-án életének kilencvennyolcadik esztendejét töltötte be.

Csudálatos ajándéka volt a gondviselésnek ez a rendkívül hosszú, pátriárkai életkor. Kettőt engedett megérnie, tragikus, dicső pálya után, e rendkívüli, magasztos, erős jellemnek. Láta csúfos vereségét az orosz zsarnoki hatalomnak, mely óriási fegyveres tömegével az ő diadalmas magyar hadseregét eltiporta. Ez fölemlő, szinte életadó balzsama volt a dicső magyar hadvezér már-már bomladozó lel-kivilágának. – Láta, érezte továbbá, hogy az igazság végre is győzedelmeskedett azon az istentelen balvéleményen, amellyel az ő nevét szabadságharcunk után bűnbakot kereső honfitársai sújtották.

Csudálatos folyamú és tartalmú földi pálya záródik be utána, melynek megérdemelt méltánylása még ezután is a nemzet tartozása.

Rajtam kívül nemigen sokan lehetnek már életben, akik az ő tüneményes hadvezéri szereplését látták és annak egy vagy más úton részesei voltak.

Miskolc

1916. május 16.

Ma kedves látogatóm volt. Meglepett. Vargha Gyula toppant be hozzám. Szeretem és nagyra is becsülöm őt, mióta megismertem. Ez a megismerés pedig már igen régen volt. Szász Károly családjában láttam őt először, akinek Vargha Gyula veje volt. Csupa tűz, csupa lelkesedés. Nagy szorgalom nagy tehetséggel egyesül benne, s ez sokra segíti őt pályafutásában. Értékes költeményei gazdagítják irodalmunkat.

Most a kassai színészet századik évfordulója ünnepén járt Kassán, s ott az „Akadémiát” és „Kisfaludy Társaságot” képviselte. Onnan visszautazóban keresett föl engem. Néhány percig mulatott nálam; dicsértem, hogy mostanában oly bőven önti költeményeit időszerűleg és oly sikerrel, s dacára államtitkári hivatala terheinek. Azt mondja, mostanában mindegyik költeményét álmatlan éjszakáin, ágyában írja. Megáldva búcsúztam tőle.

No, még mely megemlékezés nem fordul felém! Ma mondja nekem Vadász Pali öcsém, hogy tegnap Szentpéteren nagy sereg tanulógyermek, fiúk és leányok, gyülekeztek és álldogáltak tanítójok vezetése alatt az én szentpéteri „fészke” előtt. A tanító beszélt nekik, hogy „ebben a házban született Lévy József”. Úgy gondolom, a miskolci államvasúti iskola növendékei voltak, akik Szentpéteren az üveggyárat s talán a kőszételepet látogatták meg. Lelkes, irodalomkedvelő igazgatójok, Hetényi Bódog régi, hű méltánylóm.

Miskolc

1916. május 18.

Ma új végrendeletet írtam. Nem is tudom már, hanyadikat. Új meg új változások jönnek időjárával, melyek miatt kisebb-nagyobb újabb intézkedést látok szükségesnek. Mindig csudálkozom, ha vagyoni állapotomon végigtekintek. Hogyan boldogulhattam ennyire, alig tudom elgondolni. Szinte akaratom és tudtom nélkül történt. Két szülőoka mégis megvan: a korán kezdett józan takarékoság és a rendkívül hosszú idő.

Nagyjából összeállítottam összes értékem mennyiségét, mely végrendeletem tárgyául szolgál. Meghaladja a százezer koronát.

A mai nap írott végrendeletemben a pótlást vagy változtatást az képezi, hogy a „Magyar Tudományos Akadémiának” és a „Kisfaludy Társaságnak” hagyok ezer-ezer koronát hálás emlékül azon meleg fogadásra és kitüntetésekre, melyekben az én csekély írói működésemet, költészetemet, egyéniséget ez a két nagyérdemű intézet részesítette.

Én nem tartom azt, amit nemrég elhunyt dúsgazdag barátom, Lichtenstein József nyíltan kifejezett a maga végrendeletében: hogy ő semmit sem hagy jótékony célra, mert az ily hagyomány csak hiúságból történik. Én a jótékonyt, a

bármilyen mértékben is, minden végrendelezőnél egyik örökösnek tekintem. Én most közérdekű, jótékony célokra 4.800 koronát s rokonaim részére apró emlékül 5.400 koronát jegyeztem végrendeletembe. A többit örökleni fogják két elhalt nővérem gyermekei.

Ma írott végrendeletem tartalma következő:

1. Jótékony hagyományok: szentpéteri református egyház: 2000 K, „Akadémia”: 1000 K, „Kisfaludy Társaság”: 1000 K, miskolci ref. gimnázium: 1000 K, ref. „Filléregylet”: 400 K, „Nőegylet”: 200 K, „Közművelődési Egylet”: 200 K. Összesen = 4800 K. 2. Magánhagyományok: 5400 K. Általános örökösöm: elhalt két nővéremnek gyermekei egyenlő arányban, nyolcan.

Miskolc

1916. május 21.

A mai helyi lapban, a „Reggelben” olvasom, hogy Görgei Artur tegnap, május 21-én hajnali egy órakor Budapesten, Mária Valéria utcai lakásán meghalt kilencvennyolc éves korában.

Nagy jelentőségű, nevezetes földi hosszú pályát zárt be a mulandóság. Tiszta, gyémántterős jellemű egész ember tűnik el az ő alakjával, aki nemcsak az öntudatos, lángoló hazaszeretet[et], de az átható ész hatalmas fegyverzetével is el volt látva. Glóriává alakult fején az a töviskorona, mellyel dicső hadvezéri pályafutása után ajándékozta őt meg a nemzet egy részének balvéleménye. Lélekemelő volt látni hadvezéri működését szabadságharcunk dicsőséges küzdelmeiben, csudálatos jellemét és önérzetes nyugodt türelmét száműzetése nehéz éve alatt.

Hírünk-nevünk gyarapodását s mindazt a jót, ami a szabadságharcból szinte mai napig láthatólag eredt, Görgeinek és Kossuthnak köszönheti a nemzet. Kezet fog a katonai és polgári dicsőség. Emezt bálványozó lelkesedéssel ünnepelte és ünnepli a nemzet, amannak szinte mai napig adója maradt.

Életem nyereségének számítom, hogy Görgeinek ismeretségét, sőt, úgy éreztem, barátságát is megnyerhettem. Nagyra becsültem és szerettem őt személy szerint. Vele való érintkezéseim most már csak kedves emlékek.

Isten különös kegyeltje volt csaknem száz évre terjedő korával (folyó év január 30-án volt kilencvennyolc éves), de szánandóan fizette érte az árt azzal a testileg-lelkileg összetörött tengődéssel is, melyben több év óta sínylődött. Utolsó időkben már csak rombadólt teste élt, az eszmélő lélek elaludt benne.

Várom, miként vesz tudomást a nemzet az ő elhunytáról. Hősevő fogja-e avatni, mintegy expiálni a múltat, vagy megelégszik a szertartásos, formális illendőséggel? Hiszen a mostani háborús körülmények s a kormány hazafias érzülete s tevékenysége, a nemzet hangulata talán éppen alkalmasak is volnának arra, hogy Görgei nevét beigtassák a nemzet panteonába – szívébe. Vagy bízzuk őt most is a történelem ítélő igazságára?

Miskolc

1916. május 27.

Tegnapelőtt csütörtökön, május 25-én temették Budapesten Görgei Arturt. Temetése, ami a külsőt illeti, olyan volt, aminő kiválóbb embereinké lenni szo-

kott: népek, megszokott ceremóniák. Jelen voltak a kormány tagjai, számos előkelőség, de az egésznek mégiscsak oly magán, családias jellege volt. A család temette, nem a főváros, nem a kormány. Gyászbeszédet is a lelkészen kívül csak az irodalom tartott felette: Kozma Andor és Beöthy Zsolt. De egyik sem a képviselőház vagy a főrendiház nevében.

Ott bujkált a gyászmenet sorai között az a fojtogató ördög, mely Görgei tiszta fényben tündöklő alakját a síron túl sem akarja elhagyni. Ugyan mennyi időt és mily bizonyítékokat várnak még azok, akik szörnyű vádjok igazolását a jövő történelem ítéletére bízzák? Hiszen több mint hatvan éve már az „elkövetett árulásnak”! Hiszen minden adat készen van már, amelyből a jelen és jövő ítélhet!

Mindhiába! Nemzedékről nemzedékre fog átszállani ez a beoltott méreg, mint valamely öröklött betegség, mint valamely nemzeti monda. Ez hízeleg a nemzet hiúságának, elbizakodásának. Ha erkölcsét nem is, legalább erejét nevelhetné! Akkor Görgei még ezáltal is jóltevője lenne nemzetének, melynek oly dicőséges, tragikus áldozata volt.

Most már ahhoz is alig van reményem, hogy a fővárostól adott dízsírhelyen közadakozásból majd hozzá méltó emlék fog egykor emelkedni hamvai felett. De mindaz, ha tudná is, ha látná is, oly semmiség, oly természetes valami volna az ő viszonyában nyugodt, szilárd jellemének és lelkének.

Arról értesülök, hogy a temetés költségét gróf Tisza István miniszterelnök fedezi.

Miskolc

1916. május 31.

Megdöbbenő esemény vagy jelenet történt tegnap nálam vagy velem. Ilonka tegnap este nyolc óra tájban, uzsonnája után mellettem a díványon ülve szokása szerint olvasni kezdte nekem a hírlapot. Alig olvasott néhány sort, látom, hogy különben is fölötte sápadt, beteges arca megmerevedik, eltorzul, kezéből kiesik az újság, ő elhanyaglik, és borzasztó rángatózásokkal, amint segíteni akarok rajta, ölembe vagy térdemre rogy, s az epileptikus erős roham gyötrelmeit szenvedti huzamos ideig. Irtózatos volt nekem ez a látvány! Mód nélkül felizgatott, és eltöltött a sajnálat, hogy nem segíthetek rajta. Egy darabig öntudat nélkül, később valamennyire eszmélve pihent a díványon. Csak tíz óra tájban küldöttem őt lakására bérkocsin. Szegény, szerencsétlen gyermek! Hogy virrasztó ifjúságát is így dúlja föl s tartja mindig rabláncon a kegyetlen végzet!

Mindjárt indulok Szentpéterre kilátogatni egypár napra zöld lombok alatt ülni s levegőt szívni.

1916. június 2.

Tegnap áldozó csütörtököt itt ünnepeltem; nem a templomban, hanem itt a „fészekben”. Elővettem az együgyű „Szikszai-tanítások” igen megviselt, régi kötetét, melyet szüleim olvastak. Még most is ott vannak a jegyek a lapok között, melyeket apám az édesanyám utolsó kínos betegsége alatt forgatott és imádkozott.

A Krisztus mennybemenetelének jelentőségéről és bibliai ábrázolásáról gondolkozva erősen küzdött bennem a vizsgáló ész a dogmával, amint az ortodoxia más részleteivel is.

Tegnapelőtti idejövetelemnek semmi különös célja nem volt, csak éppen óhajtozás kis „fészke” után. Megnyertem a gyönyörű, kellemes három napot. Nagy gyönyörűséggel töltöttem az időt szép, tiszta kertecskémben. Gyümölcsfáim a legdúsabb zöld lombozattal kínálkoztak, de sajnos teljesen gyümölcs nélkül. Majd mindig ott üldögéltem napjában. A sűrű fű már le van kaszálva. Szárad a szénarend, s én gazdagon bimbózó pünkösdi rózsabokraim közt álldogálva és sétálgatva nyugodtan élvezem az illatos levegőt, a „mezők üde lelkét, friss szénaszagot” (Arany). Egyszer-egyszer nem volt ily kellemes időzésem e fák alatt. Elfogadom kárpótlásul a gyümölcsstelenységért. Így kell fogadnunk az élet apró örömeit a szenvedett veszteségek és nélkülözésekért.

Költeményre váró egypár tárgyacska kóvályog a fejemben régóta. Reméltem, hogy a pár nap alatt rendezek rajta valamit. Nem sikerült.

Délután visszatérek Miskolcra. Innen csakhamar oda, s onnan ide vágyakozom. Holnaphoz egy hétre, Pünkösöd szombatján újra itt leszek – ha lehet.

Miskolc

1916. június 5.

Három igen kellemes nyári napot töltöttem Szentpéteren. Naponkint élveztem tiszta kertecskémben a már zöld lombozatú, de teljesen gyümölcsstelen fák alatt az üde, szénailatos levegőt, s körülröpködtek a múlt emlékei.

Tegnap kedves, meglepő látogatásom volt. Fölkeresett Császár Elemér jeles író, akadémiai és Kisfaludy-társasági tag. Eddi[g] személyesen nem ismertem őt, de írói munkássága után nagyra becsültem. Most néhány rövid perc alatt egyéniségét is megismerhettem. Közlebről megismerni már nem lesz módomban. Rövid idő alatt irodalmi ügyekről sokat beszélgettünk. Átutazóban van: Sárospatakra megy az érettségi vizsgákra a kormány megbízottjaképpen.

Görgei Artur Gyulai Pállal együtt 1896-ban látogatott meg engem Miskolcon. Fel is jegyeztem azt a *Szentpéteri üres fészkek*ben azon évben. Kivítem őket Szentpéterre Görgey László vasúti üzletemberrel együtt. Akkor csináltattam új kaput az udvaromra, melyet előző napon figyelmeikbe ajánlottam. Odaérkezve, amint a kocsiról leszálltunk, az én vendégeim a kapu elé állva elkezdtek szörnyen rábőgni a kapura, tréfásan emlékeztetve arra, hogy én nekik az új kaput figyelmeikbe ajánlottam. – Később Görgei Artur fényképével ajándékozott meg engem. Annak hátulsó lapjára írta azt a tréfás szöveget, melyet olvashatólag lemásolva ide mellékelek, minthogy az ő eredeti szép írását sem tudom már könnyen elolvasni.

Most már az akkori mindhárom látogató másvilágra költözött, csak emléküket őrzöm.

1916. június 12.

A nyári gyönyörű időjárás kedvez a Pünkösöd-ünnepnek, melynek második napját ma ünnepeljük. Jobb volna, ha nem kedvezne ilyen igen. A föld szinte hasadoz már a nagy szárazság miatt. Kertemben is a zöld gyepek kezd már kiégni. Majd lehullatja azt a néhány almát is, amely most elvétve felfedezhető egyes ágakon.

81. kép. A Görgei-fotó Lévaynak dedikált hátoldala

Tegnap megjelentem a templomban is, honnan már igen régóta el kellett maradnom. Járuktam az úrasztalához is. Sok volt a templomban a nők serege, kevesen a férfiak. Hallom, hogy a harctéren a többi közt ismét elesett egy itt lakos fiatal gazda.

A Biblia pünkösdi részletét olvasgatva igen illenek a Szentlélek kitöltetését illető szavak a mai rettenetes állapotra: „És tészek csudákat az égben oda fel; és jeleket a földön ide alá, vért, tüzet, és füstnek gőzölgését.” „A nap setétséggé változik, és a hold vérré, minekelőtte eljöjjön az Úrnak, ama nagy és fényes napja.” (Apostolok Cselekedetei, II. rész, 19-20. v.)

A templomban az igehirdetésnek egy szava sem juthatott az én öreg fülembé, csak gondolataimmal voltam elfoglalva. – Legtöbb és legszebb időmet most is ker-

tem árnyékos fái közt töltöm. Rendkívül gazdagon virít ez a néhány rózsza. Különösen az üllőhelyemet környező pütkösi rózsasövény gyönyörű.

Návay Lenkét, a Görgei Artur családi környezetének egyik nemes szívű tagját, G. hű ápolóját várom ide ma délre Budapestről. Levélben tudatta velem, hogy ma meglátogat. Örömmel várom. Sokat fogok tőle kérdezni és megtudni az általam annyira szeretett és tisztelt nagy ember betegsége és halála körülményeiről. Soha nem fogom őt elfelejteni, az ő hazafiúi nagy érdemének s irántam táplált és tanúsított rokonszenvének becsét és értékét.

1916. június 13.

Vendégem, Návay Lenke csakugyan megérkezett tegnap este hét óra tájban. Tarnay Gyula főispán hozta őt hozzám Miskolcra autókocsin. Örültem a váratlan látogatásnak. Sok érdekes dolgot tudok meg tőle Görgei Artur utolsó napjairól s körülményeiről. – Mariska húgomhoz vittem őt vacsorára és éjjeli szállásra. Ma délben utazik vissza az egy órás vonattal. Nagyon megbecsült engem, hogy csupán engem meglátogatni fáradt ide Budapestről. Kifogyhatatlanul beszédes minden tárgyról. Felújít nálam sok kedves emléket. Nagy rózsabokrétát visz tőlem, mint mondja, a Görgei sírjára, mely, mint mondja, el van borítva virággal, mint élete elborítva volt tövissel.

Magam a délutáni hat órás vonattal utazom vissza.

Miskolc

1916. június 25.

A naptár szerint benne volnánk már a nyárban, de változatos, szeszélyes időjárásban vagyunk. Alig van egy-egy állandó, tiszta nyári napunk: sokszor lehűlt, hideg, főképpen a nemrég átvonult jeges vihar következtén, majd borús, esős, szeles. Minden módon próbál bennünket az Isten.

Pütkösd második napján Szentpéteren meglátogattam engem Návay Lenke Budapestről. Csak azért fáradt ide a fővárosból, hogy engem meglátogasson. Húgomnak szívesen fogadott vendége volt hétfőn estétől kedden délig. Ő az elhalt Görgei Pistának mostohaleánya s Arturnak haláláig hű ápolója. Sok érdekes apróságot beszélt róla. Megmaradtak nálunk szentpéteri rövid mulatásának furcsa emlékei.

Napról napra nehezebben megy már nekem minden: olvasás, írás, járás-kelés, időtöltés. Kerül az érzés, a gondolat s az azok kifejezésére való képesség. Szinte pepecselő munkába került formába önteni egy rövid költeményt arról a kecskéről, melyet egykor Tátraszéplakon láttam, melyet nyakmirigyétől megfosztva a bazedov-betegek gyógyítása végett hoztak oda, de nem vált be.

Tegnap meglátogattam a lutheránusok temetőjét. Bámulatba ejtett, szinte gyönyörködtetett a nagy tisztaság, az ízléses rend, szebbnél szebb, szinte pompázó síremlékek nagy serege, az egész temetői telep szabályos nagy területe. Eszembe jutott e részben a mi kálvinista nemtörődésünk, a mi temetőink szinte zord elhagyottsága, ízlésünk fejletlensége, mert azt talán mégsem mondhatnám, hogy – szegénysége. Arra gondoltam, hogy a lutheránus temetők ily gyönyörű gondozása talán valami összefüggésben van magának a vallásnak egyházi rituális külsőségeivel,

melyek szívesen látják, sőt talán szükségesnek is tartják templomokban az oltárt, a szobrokat és a képeket, szóval a művészethez közeledést; míg a mieink mindent kizárva úgy hiszik, hogy az Istenhez egyedül csak „lélekben és igazságban lehet és kell” közelíteni.

Miskolc

1916. június 28.

Sohasem lehetünk baj nélkül. Nem elég e szörnyű háború körülményeinek szinte kétségbeesztő nyomása, apró házi kellemetlenségek is ránk-ránk rontanak. Így mostanában énreám, mégpedig rész szerint ismétlődve, megújulva. Úgy felháborítottak végre, hogy gátat kellett vetni.

E hónap elején azzal állott elélem ápolónőm, hogy a nagy drágaság miatt kénytelen kéri havi fizetésének tíz koronával való javítását, holott egy évvel ezelőtt kapott tíz korona emelést, s így lett a havidíj száztíz korona. Ha nem teljesítem, úgy mond, kénytelen lesz búcsút venni tőlem. Előtte indokolt lehet a kérés, de élőttem, az általa teljesített szolgálatot tekintve, nem indokolt. Mit volt mit tennem? Megadtam.

Újabb zivatarok álltak elő. Az én kegyetlen természetű és örökké csatázó nyelvű gazdasszonyom, Szarkáné, akit helyesebben Sárkánynénak lehetne nevezni, szűnni nem akaró háborút visel az ápolónővel. Vérig bosszant és izgat engem. Az igazság az ápoló részén van. Ő sem tűrheti tovább, én sem. Végét vetettem. Felmondtam a szolgálatot augusztus elejével Szarkánénak tizenhat évi foglalkozása után, mely alatt sohasem érezte velem azt a figyelmes jószívűséget és ragaszkodást, melyet megérdemelni gondoltam, hogy férjét nyugdíjas hivatalszolgai álláshoz juttattam, kiragadtam őket a napszámomosi nyomorúságból. Úgyszólván megurasodtak, s még csak el sem ismerik. Megmaradt mindkettejükben a nyers napszámoslélek. Csak menjenek Isten hírével!

1916. július 9.

Harmadik napot töltöm itt, holnap estig maradok. Különböző kisebb-nagyobb baj a rokonok közt, melyen nem tudok segíteni. Sújtol a háború növekvő izgalma, az őrjöngő drágaság. Egyik húgom a vidéken egy hízott libát negyvenkét koronáért adott el.

Egy tehén ára háromezer korona, egy pár csizmáé nyolcvan. Így van aránylag minden élelmiszer. – Gyönyörködöm és bosszankodom, mert kertemben gyönyörködtet a dús zöld lombozat, a kevés almatermés, a tisztaság, a gyakori séta; de bosszant a sűrűn ültetett fák egymásra borulása, amin most már nem segíthetek.

Én régebben a mi ódon, sokszázados nagy templomunk körül a kerítésben húsz darab igen szép gömbakácfát ültettem. Egytől-egyig dúsán meglombosodtak. Szinte díszörségül állnak az ódon szentegyház körül. Valami cseng-bong arról a fejében. Költemény akarna lenni, de nemigen lesz. A vége ez a két sor lehetne:

*Mikor már rég a sírba tértem,
Hírdessétek, hogy én is éltem.*

82. kép. A szentpéteri ref. templom

Miskolc

1916. július 14.

Legközelebb Szentpéteren töltöttem négy napot. Ott sem szeretek már hosszabb ideig mulatni. Megcsappant a tárgyak iránt való régi, eleven érdeklődés. Mintha azok már eltávolodtak, visszavonultak vagy elkoptak volna előttem. A rokonok is egytől-egyig kisebb-nagyobb bajokkal küzdenek, melyeken én nemigen segíthetek. Némelyiket szinte földig taposta a véletlenül reá szakadt szerencsétlenség.

Itt is, Miskolcon mélyen szomorít e napról-napra enyésző, szenvedő kedves rokonomnak, a közelgető halál biztos jelöltjének szemlélése. Hányszor láttam már őt vergődni a halál karjai közt s ki-kiszabadulni onnan rövid időre! Hányszor eltemettem már őt gondolatban! Sőt bús dalba foglaltam mint már elköltözöttet! De valódi elköltözése mégsem lesz énelőttem megszokott búcsúvétel.

Egészségem eléggé jól szolgál. Jó ideje, hogy étvágyammal és rendes bajommal is rendben vagyok. Gondolatok röpkednek a fejemben, de hogy azokat formába öntsem, leírjam, most már nincsen készségem. Nagy, szinte kínos nélkülözésre kényszerít szemeim fokozódó gyöngülése. Nincs szemüveg, amely segíthetne. Olvasni csak tapogatva, gyötrődve bírok. Olvasatlan kell hagynom a legérdekesebb olvasmányokat. De én nyugodtan és halálával gondolok arra, hogy ily hosszú ideig olvashattam.

Néhány túlságosan égető, rekkenő meleg nap után számos vidéken romboló viharok törtek ki. Itt is néhány nappal ezelőtt nagy villámlás, dörgés között jeges

zápor ömlött, mely, mint mondják, különösen a szőlőkben ismét kárt tett. „Isten kezét mutatja.”

1916. július 16.

Tegnap értesültem részleteiről annak a rendkívüli csapásnak, szinte összeomlásnak, mely V. Pali családjában lesújtott. Fiok, Dezső, az edelényi fiókbank hivatalnok döntötte azt rájok, akit hivatalnok társaival együtt terhel a felelősség azért a sok ezer – 60-80 ezer – koronaért, melyet ők szívességi váltókra kikölcsonöztek, mely váltók fedezésére a hitelezőknél semmi alap nincs. Egyik felelős hivatalnok, a fő hibás, a harctéren elesett, és vagyona nem maradt; a másik életben van, de szintén vagyontalan. Az egész teher a D. nyakára vagy ő helyette atyjára zúdult. Egész vagyonok, egész életök keresménye belepusztul. Mi lesz velök? – a jó Isten tudja.

Kimondhatatlan sajnálom őket, mind a két fiok csak terhet, aggodalmat borított rájuk. Vádolom és kárhoztatom a könnyelmű, szinte bűnös gyerekeket, akik szüleiük áldozatos szeretetét így hálálják meg.

Rekkenő, szinte égető hőség uralkodik néhány nap óta. Eső után eped a szomjú föld. Gyakran sétálok kertem árnyékos fáin alatt, de mindjárt elfáraszt a séta, pedig egyébként már régóta igen tűrhető az egészségem. A szellem pihen, teljesen gondolat nélkül vagyok. Hiába próbálok emelkedni. – Mióta itt vagyok, minden délután bőven vendégel a kertem friss málnával. [...]

1916. július 27.

Egyhangú órák, egyhangú három nap. Az idő egy része délig is, délután is alvással telik. Kedélyem nyomott, az itteni családi viszonyok nemigen üdítők, szemem rohamos gyengülése pedig még a hírlapok olvasását is szinte lehetetlenné teszi. Egyedüli menedékem most is csak a kert. Ott járok-kelek vagy pihengetek, üldögelek néma szemlélődéssel gyönyörködve a sűrű zöld lombos környezetben. Meglehető néhány almafám szinte dúsnak mondható termése. Ha le nem hull, egész télre elég lesz nekem. De minden más gyümölcs teljesen hiányzik. Egy-két szép rózsza még most is gyönyörűen virítva mosolyog rám.

A háború miatt mindinkább szorongató az állapot itt is. Hiány a legszükségesebb élelmiszerekben, egyeseknél csaknem éhínség, általában a kibírhatatlan drágaság. És hogy növekedjék a nyomor, a szarvasmarhák közt uralkodik a száj- és körömfájás, mely miatt akadályt szenved a tej fölhasználása. Pusztít és nagy károkat okoz a sertésvész is. Mondják, hogy eddig már száz darab sertésnél több hullott el. Sajnos ver az Isten mind a két kezével.

Nyugtalanít, hogy nem találom lakót itteni házamba. A régi mostani Miskolcon marad mellettem, honnan tizenhat évi együttlét után tűrhetlen természetű takarítóm el kellett bocsátanom...

Az esti vonattal visszautazom.

Miskolc

1916. július 29.

Nem kevéssé zavarja nyugalmamat ez idő szerint a körültem folyó események és tárgyak szemlélése, melyek közül némelyik közvetlenül is érdekel. Már

csak Szentpéteren is az ott levők többé-kevésbé elszomorító helyzete, különösen az a megrendítő, súlyos csapás, mely a két fiú miatt V. P. családjára oly megdöbbenően lesújtott. Itt pedig gyakori szemlélése egy sírja felé enyészve közelgő kedves nő rokonoknak és ennek a szerencsétlen, epileptikus, árva leányka unokahúgomnak! Mindezt bölcs nyugalommal kellene látnom és túrnöm; próbálom is azt, de a próba gyakran váltakozik az elszomorodással.

És itt a háznál ez a meg-megújuló botrányos perpatvar, melyet a tőlem néhány nap múlva búcsút vevő régi házgondozónőm házsártos természete ismételve elkövet!... Mindezek és az effélék jó volna, ha nyom nélkül visszapatannának a férfiúi kebelről, de „gutta cavat lapidem”.

Több idő óta foglal el és fáraszt egy igen érdekes könyv olvasása: *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése*. Bámulatos dokumentumai e ritka egyéniség és nagy jellem képződésének. Szinte regényes. Lapozgattam azt már mint kéziratot Görgey Pistától. Gyöngye szememmel fölötte nehezen haladok az olvasásban.

Miskolc

1916. augusztus 5.

Mióta rendelkezésem folytán ezelőtt öt nappal végleg kivonult tőlem tizenhat éven át volt házgondozóm, Szarkáné, tiszta csendes, nyugodt körültem a levegő. Fékezhetetlen, dühöngő, veszekedő természete különösen ápolónőm ellen forduló s meg nem szűnő botrányos veszekedéseivel ingerelt, bosszantott engem. Férjével, a hím Szarkával együtt az alacsony, durva lelkekhez tartozott, kiktől már maga a természet megtagadta a jobb és nemesebb tulajdonságokat.

Mint nyomorult, szegény napszamosok kerültek hozzám. Az embert csakhamar megyei hivatalszolgának szereztem be, majd hivatalszolgának a pénzügyigazgatóságban. Koldusokként jöttek hozzám, s most urakként távoztak. Csak a havi kölcsönben nyolcezer koronát vettek föl.

És a hála buta haragban nyilvánult. Az úr még csak búcsút venni sem nyitott be hozzám.

Elvégeztem *Görgey Arthur ifjúsága* nagy könyv elolvasását. Rendkívül érdekes tüköre egy csudálatos nagy jellem és szellemi tehetség fejlődésének. Megbecsülhetlen adatok a hivatott életíró számára, egyszersmind „aere perennius” emléke és bizonyítéka a Görgey Pista legendába illő szeretetének.

Miskolc

1916. augusztus 14.

Népes család soha sincs baj nélkül. A nagy szám között hol egyiket, hol másikat látogatja véletlen csapás vagy lassú hervadás. Most éppen, a többi közt, egyik unokahúgomra, özvegy Bodnár Istvánné – Juliskára került a sor. Tartós nyavalygás után nemrég szívtúltengést ismert föl nála az orvos. Ez volt Tompának is iróztató, végzetes betegsége. Tegnapelőtt pedig Budapesten végeztek rajta operációt a nyakán támadt veszélyes daganat eltávolításával. Szerencsétlen! Mi jövő vár rád?

Körül vagyok véve szenvedőkkel. Nem kevésbé zavarja kedélyem nyugalmát. Ehhez járul a magam baja is, mely néhány nap óta különösebb bal oldali fájda-

lommal gyarapodott. Szívem is eddig szokatlanul jelentgeti magát. Szemem pedig csak igen nehezen teljesít nyomorult szolgálatot. Nyugtatom magamat, hogy ennek így kell lenni, ez már természetes büntetés azért a sok szépért és jóért, melyet nekem egy hosszú élet nyújtott

Most mindjárt Szentpéterre látogatok ki egypár napra. Semmi különös célom vagy szükségem nincs a látogatásra, csak éppen, hogy ott legyek, s szívjam egy kis-sé a szentpéteri levegőt. Az ott mindig támadt régi, kegyeletes érzelmek és emlé-kezések is elhalványodtak már. Minden tárgy körülöttem szinte idegennek látszik előttem. Kertescském, az a kis menedékhely is szegénységet mutat üres zöld lomb-jával. És a mindenütt pusztító ínség, drágaság stb.

1916. augusztus 16.

Idetova nehéz lesz nekem Szentpéterre kijutni: gyalog kell betörekednem a vasútról szobámba. Nincs bérkocsi Szentpéteren. Azelőtt volt legalább három-négy. Most akinek még a lova megvan, nagyobb fuvardíjt keres vele. Most a fő-szolgabíró Vadnay Pista szívességéből szállított be két hófehér gyönyörű paripa.

Kertemet az őszi hervadás összetiport állapotában találok. A nagy jégesés, a folytonos szárazság mindent tönkretett. Az alma rothadva hull le a fáról. Utoljára, úgy látszik, egy se marad. Szomorú látvány! És, fájdalom, talán az egész ország ilyen. Mit hoz reánk a tél, mit hoz a tavasz, a szünni nem akaró drágaság, e szünni nem akaró háború, melynek esélyei mindinkább ellenünk látszanak fordulni?

Elüldögélek az öreg, korhadt szilfa alatt, s elmélázok annak életén. Hogyan került ide s mikor? Ültette valaki, vagy csak magban nőtt? Nem tudom. Alkalma-sint velem együtt közelít már a száz esztendő felé. De mily szomorú, széjjeldült rom lett belőle! A vidám, üde gyümölcsfák évről évre virágoztak, gyümölcsöztek körülte. Ő mint idegen ör állt, örök meddőségben, virágtalan, gyámoltalan vonult meg köztök. Talán csak annak örült: árnyékában pihenni gyakran látott. Társai messze az erdőben díszlenek rokonaik társaságában. Ő mint egy száműzött túri itt a lassú enyészetet.

Egy angol verseskönyvben olvasom itt Bloomfield *Béke* című költeményét 1800-as évből. Mily hévvel dicsőíti azt, mily büszkeséggel a győzelmet, az angol nagyságot és hatalmat! Megdöbben, ha a mai rettentő háború után következő bé-kére is alkalmas lesz a régi költő éneke.

Tegnapelőtt érkeztem, most délután térek vissza.

Miskolc

1916. augusztus 21.

Juci tegnap töltötte be életének hetvenötödik évét. Szép, hosszú idő egy oly, már eredetileg is gyöngé női szervezetnek, mint az övé. Különös hálával fordul-hatna érte Istenhez. De sokat kellett küzdenie az étellel. Gyakran látogatták kü-lönböző kisebb-nagyobb szenvedések. Állandó, teljes egészségnek nemigen örven-dezhetett. A bajok nyugodt, lemondó, türelmes elviselésére, habár azok sohasem voltak rendkívül tartósak, nemigen volt elég testi és lelki ereje. Helyzetének min-dig csak sötét oldalát szemlélte, a derűsebbet, az apró örömekeket szinte észre sem vette egy nem méltányolta.

Nem ily sorsot várt és remélt az élettől. Láttam én mindig s méltányoltam is én az ő csalódása fájalmát. Nem fogytam ki soha a vigasztalásból, a tanácslásból, részvétből, a szeretetből. De meg kellett és meg kell vallanom azt is, hogy mindent összevéve mégsem hagyta őt el, sőt szárnyaival fedezte az isteni gondviselés. Ne tagadná ezt azzal a kesergéssel, hogy többet érdemelt.

Most már szomorúan látom évek óta tartó súlyos betegségében napról napra észrevehető hervadását. Nem mentheti meg szerető két unokahúgomnak példátlanul gondos, hű ápolása. Hosszú előjátéka a halálnak. Egyszer – nem sokára – legördül a lepel, s véget ér a játék, melyet nem tudom, nem fog-e megelőzni a magamé!

1916. szeptember 7.

Elég bő almatermésem volt az idén, de midőn megérhetett volna, a tolvajok elvitték legnagyobb részét. Amit meghagytak, most mind betakarítottam. Így is oly mennyiség került be, hogy szinte meglep. Minden itteni atyafinak jutott belőle ajándék, még nekem is elég maradt. Gyönyörűség volt látni, amint leszedtük egyes remek példánynak illő, különböző fajta almákat.

Véget értem nagy nehezen itteni lakásom egy részének bérbe adásával is, miután a régóta itt lakó, szorgalmas, szegény özvegyasszony néhány nap múlva Miskolcra jön hozzám házgondozónak. Helyét elfoglalja itt Gond Pál vasúti alkalmazott a feleségével és nagyleányával. Megjelenésök eléggé ajánló.

Kihoztam magammal és megfésülgettem itt egy mostanában írt versemet: *Búcsú az öreg szilfától*. Kertemben van ez a régi, korhadó fa, mely velem együtt bémeghalt. Állandó ülőhelyem volt mellette. Sokáig kóválygott fejemben a gondolat, míg alakot ölthetett. Igen érzem a képzelet lankadását, a kifejezés nehézségét. De csuda és különös isteni ajándék, hogy még így is lehet kilencvenegy éves koromban.

Tegnapelőtt jöttem, ma este visszatérek.

Miskolc

1916. szeptember 13.

Tegnap költözött be hozzám Szentpéterről az új házgondozó Nahóczky Mihályné Jerabek Mária, aki ott sok évig volt házam lakója és kertem felügyelője. Sok jó tulajdonát ismertem meg. Remélem, itt is meg fogok vele elégedni, legalább nem háborítja nálam a csendet, a békés nyugalmat, melyet az eltávozott előbbi házgondozó kíméletlenül és hálátlanul mindig zavart, és gonosz természete miatt megőrizni soha nem tudott, nem akart.

Almatermésemet is betakarította tegnap Nahóczkyné. Elég sok, bár nagy részét a kertből régebben ellopták. Juttattam belőle minden rokonnak és közel ismerősnek, magamnak is annyi maradt, hogyha el nem rohad, egész télen sem bírom elfogyasztani.

A megélhetés napról napra nehezebb. Egyes élelmiszereket pénzért sem kaphatni. Az erdélyi román betörés, az erdélyiek menekülése nagymértékben igénybe veszi az áldozatkészséget. Egyes cikkek ára szinte hétről hétre emelkedik. Különö-

sen nehéz a gabonaneműek beszerzése itt Miskolcon. A közel vidékről vásárolni tilos. Itt is, de vidéken is a sertéshizlalás szinte lehetetlen. Nincs az arra szükséges és alkalmas táplálék. [...]

Búcsúkölteményt írtam arról az elkorhadt, öreg szilfáról, mely szentpéteri kertemben szomorkodik. Elég ihlettel írtam. Oly régóta látjuk egymást, s most már úgy összeillünk. Sikerültnek érzem a *Búcsút*. Elküldöm a „Budapesti Szemlének”. Most abban is mindig csak háborús versek zengnek, s bizony sokszor igen is gyarlók. Talán nem ártana néha köztök egy-egy szubjektív, elégikus, tiszta, nyugodt hang.

Miskolc

1916. szeptember 24.

Mily elszomorító körülmények, akármerre nézek! Nem elég e szörnyű háború által bennünket őrlő nyugtalanság és aggodalom, a közvetlen családi bajok is gyötörnek.

Most jövök Juciéktól a vasárnapi ebédéről. Ő tegnap délben még a díványon ülve nyögte borzasztó kínjait, gyötrő szívfájdalmát, az azzal járó öldöklő fulladozást. Ma már ágyba döntve kínlódik, s mint mondják, a halállal vívódik. Óh, mily sokat és mióta szenved ez a gyöngye szervezetű jóságos teremtés! Nincs földi segítség többé. El kell, örökre el kell tőlünk költöznie. Itt marad nekünk a keserű tudat, hogy ez őrá nézve – szabadulás.

És Szentpéter? Ott minden hajlék, melyet eddig szívesen látogattam, egy-egy siralomház. Anyagi és lelki gondok, aggodalmak, félelmek, betegségek, s azok közt egy szinte halálos. Oda sem mehetek már vigasz keresni az itteni szomorúság után. Ott is minden tárgy, még az én kedves kertecském is, búsan tekint reám.

Össze kell szedni lelkierőmet, s felül kell emelkednem a földi szenvedések gőzkörén. Bölcsességet, hitet, megnyugovást és reményt kell ellene szegezni a sors csapásainak.

Tegnap délben, mint mondják, különös szép tünemény volt látható a derült égboltozaton. Tisztán látszott és fénylett a hold sarlója s mellette egy szépen tündöklő nagy csillag. Készen volt a magyarázat, hogy a törökök nagy győzelmét jelentí, akiknek szimbóluma a félhold.

Az ég boltján már tegnap hajnalban szokatlan fénnel ragyogtak a csillagok. Szinte közelebb látszottak hozzánk. Talán a levegő rendkívüli ritkulása okozza.

Miskolc

1916. október 5.

Nyugtalanít engem folyvást ez a körültem uralkodó szomorú helyzet: a sors csapása azokon, akik többé-kevésbé közel állanak hozzám, s akiknek szenvedését nem enyhíthetem. Hírül hozzák, hogy Szentpéteren egyik unokahúgom, egy szegény özvegy papné már utolsó perceit éli. Végzetes betegségét nem szüntette meg a költséges budapesti operáció. Paliékat földre sújtotta a váratlan és meg nem érdemelt anyagi romlás. Egyik unokahúgomat gyötrő aggodalomban tartja évek óta szélütött férjének s harcmezőn küzdő fiának sorsa. Még egymagában álló, szegény, özvegy unokahúgom van ott: Mariska, ő is vékony egészséggel.

Szentpéteri régi, kegyeletes látogatásom örömei elenyésztek. Nem is igen kívánkozom már oda. Itt Miskolcon is csak folytatódik a szomorúság. A közelálló

borús halállal küzdő, nagybeteg kedves rokonom szenvedését látni nagyon fájdalmas nekem. Mindez örökké borongásban tartja lelkemet, amit csak súlyosbít a háborús rettentő viszonyok miatti aggodalom.

A végzet sújtoló szárnyát érzem csapkodni körülöttem. „[...] sed levius fit patientia, quidquid corrigere nefas.”

Tegnap este olvasták fel a „Kisfaludy Társaság” ülésén *Búcsú* című versemet, nem tudom, mily hatással. – Ma Kozma Andortól kaptam levelet, melyben a társaság nevében kér, hogy a jövő évben, Arany születésének századik évfordulóját ünnepeelve a „Kisfaludy Társaság”, írjak én erre bármi kis verset, ha csak néhány sort is. Szeretném s igyekszem teljesíteni a kérést, de nem tudom bizonyosan, telik-e még tőlem. Pedig a költők közt Arannyal foglalkozik legtöbbet az én gondolatom. Csudáltam és szerettem őt és verseit.

1916. október 17.

Harmadik napot töltöttem itt, a leggyönyörűbb, derűs, napfényes őszi napokat. Legkedvezőbb időjárás a szüretre, mely most igen különböző eredménnyel van folyamatban. Kevés helyen közepes, a legtöbb helyen igen rossz. A must rendkívüli ára pótol valamit. Néhol két koronán is felül áll literenkint.

Én most már elmaradtam arról az elbájoló hegytetőről, melyen oly sokáig annyi szép órát élveztem Vadászy Pali szüretjein. Most már itt szomorúság, nyomorúság mindenfelé. Csak azért jöttem, hogy szétnézzek házam körül, melynek gondozását most új kezekre bízom: a neve Gond Pál – és felesége és egy felnőtt leánya. Mindent a legnagyobb tisztaságban és rendben találtam. Talán kielégítők lesznek. Bár csupán csak nevük maradna „gond” ebben a kis nyugalmas „fészekben”!

Kellemes órákat töltöttem kerteskémben. Elgondolkoztam a gyümölcsfák őszi sárgulós és lehulló lombjain. Elmerengtem a mulandóság eszméjén és képén, melyek mostanában mindig, de mindig előttem rajzanak. Gyakran elmondogattam az elkorhadott, öreg szilfám alatt azt a *Búcsú*-verset, melyet róla nemrég írtam, s melyet a „Kisfaludy Társaság” folyó havi ülésén, mint hallom, tetszéssel olvastak fel. Azt csudálták, hogy kilencven éves koromban írhattam. Pedig írtam azóta mást is, melyben a szalontai temető búslakodik amiatt, hogy Arany nem az ő kebelében alusza az örök álmot.

Még egyik halálos beteg unokahúgomat, Juliskát fogom meglátogatni. A Budapesten végzett költséges operáció és a leggondosabb ápolás sem menthette őt meg. Nagy kínjainak, mint mondják, a legrövidebb idő alatt vége szakad. Ötvenegy éves. Idősb testvére, Irma összerombolja és -rombolta magát miatta dülő, ideges, szinte kétségbeesésig fokozódott fájdalmában.

Délután visszatérek, s talán csak november közepe táján jövök ismét ide apró végzendőkre.

Miskolc

1916. október 18.

Legközelebb három napot töltöttem Szentpéteren. Szüreti alkalom volt, de abban már nem vettem részt. Nem volt valami kellemes az ott mulatás. Szomorú

most ott az élet jobbra. Legkedvesebb néhány órám volt, melyet kertescském őszi, sárga, hulló leveles fáí között töltöttem. A rendkívül szép, derűs, meleg, csendes őszi levegő is kedvezett. A megkavart közlekedés miatt gyötrelmes volt ide-vissza-utazásom.

Voinovich Géza nemrég egy kedves levélben értesített arról, hogy a „Kisfaludy Társaság” legközelebbi ülésén igen szívesen fogadná *Búcsú az öreg szilfától* című versem felolvasását. Csudálták, hogy a kilencven évtől ilyen telik. Örül, hogy ő közölheti azt a „Budapesti Szemle” novemberi számában. Levele után néhány nappal százötven koronát küldött nekem azon négy darab költeményemért, melynek kézírata önála vár kiadásra. Írtam neki, hogy én ilyen nagy összeget sem egyszerre, sem részletekben egy egész év alatt sem kértem soha ide-oda írogatott verseimért.

Nemrég egy kis költeményt írtam, melynek tárgya régóta motozgált a fejemben. Címe: *A szalontai temető*. Búsong a temető, hogy nem az ő kebelében talál örök nyugalmat szülőföldjén a földbe vonuló dicső szülőtt. A kis költeményt melegnek érzem, mintha magam is együtt éreznék a temetővel. Talán el fogom küldeni a vers kéziratát Szalontára most október 22-én, Arany halálának harmincnyedik évforduló napján Széll Kálmán nyug. ref. espereshez, Arany vejéhez, hogy helyezték azt a „Csonkatoronyban” az Arany-múzeum relikviái közé – újabb jelölül annak, hogy én Arannal még mindig társalkodom.

Miskolc

1916. október 23.

Tegnap temették el Szentpéteren egyik unokahúgomat, özvegy Bodnár Istvánt – Benedikty Juliannát. Huzamos ideig tartott vérbetegség (zarkóma) vitte sírjába. Nem segített rajta a Budapesten végzett igen költséges operáció. Egyik testvére, Zsuzsika szintén csaknem hasonló betegségben (rák) húnyt el régebben. Nem jelenhettem meg temetésén. Gyengességem és a hideg, esős idő tartóztatott, koszorút sem küldtem koporsójára. Nem tartom ésszerűnek ezt a kegyeletnek képzelt szokást.

Nyugodjék szegény Juliska örök békében atyja hamvai mellett. Az ő egyszerű életében, amint annyi másokéban, egymást váltotta az öröm és a szomorúság. Sorsával elégedetlenkedni nem volt oka.

Az ő elköltözése ismét szükségessé teszi végrendeletem módosítását. Nem is tudom már, hanyadszor teszem. Szinte únni kezdem.

Izgalomban tartja a közönséget az a megrendítő esemény, hogy Bécsben tegnapelőtt délután az osztrák miniszterelnököt, Stürgkh Károly grófot agyonlőtte egy megdühödött fiatal szocialista. Rettenő jelenség! Hova sodorja az ember lelkét ez a szörnyű, gyilkos háború, mely minden erkölcsi és társadalmi rendet felforgatott!

Miskolc

1916. november 17.

Ez éjjel esett le nálunk az első hó. Ezzel forma szerint bekopogott hozzánk a tél, melyet most néhány igen gyönyörű őszi nap előzött meg. Népünk nagy aggo-

dalommal néz a bekövetkező téli napok elé. A megélhetés körülményei a legféllelmesebb fokozódást mutatják. Egyes szükséges élelmiszerek már most is pénzért sem kaphatók. Kormányi és hatósági intézkedések nem bírnak segíteni a háború okozta fojtogató bajokon. A háborús hatalmak országai mindnyájan így nyomorognak. Messze van-e még a végkimerülés? S melyik hatalomnál lép az fel legelőször? Tehát azt fogja legyőzni nem a fegyver, hanem az ínség – az éhség.

Pár nappal ezelőtt az az örvendetes esemény történt, hogy Vadász Pali unokaöcsémet, keresztfiamat, hat év óta honvédszázadost váratlanul, remény felett, soron kívül őrnaggyá léptették elő. Meglepő tény ez, melynek okát és forrását nem tudjuk felfedezni. Ez, úgy mondják, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik éppen olyan egyénnél, aki nem is a harcmezőn szolgál, hanem itthon a népfölkelők rendezésénél teljesít fárasztó szolgálatot. Az én öcsémet rendkívüli kövérsége tartja vissza a csatamezőkről. Örülök neki önmagáért is és szüleiért is, akik kevés örömet nyertek eddig jutalmul két fiok érdekében hozott nagy áldozataikért.

Napról napra súlyosabbnak érzem szemeim gyöngülését. Igen-igen keveset, alig néhány sort bírok elolvasni. Ilonka húgom esténként egy-egy óráig a hírlapok szórványos olvasgatásával segít rajtam. Ennyivel is megelégszem. *Levius fit patientia, quidquid corrigere nefas!*

Miskolc

1916. november 20.

Tegnapelőtt betöltöttem életem kilencvenegyedik évét. Újabb ajándéka a gondviselésnek. Elégge tűrhető testi és lelki állapotban talált a nevezetes évforduló. Azzal jelöltem meg ezt a napot, hogy legújabb költeményemet, *Búcsú az öreg szilfától*, a „Budapesti Szemle” novemberi füzetéből kinyomattam egyik miskolci napilapban, s elküldöttem rokonaimnak. – Nagyon lecsökkent a száma azoknak, akik születésem napján rólam megemlékeztek. Divatját múlta az ócska ruha.

Ma éppen öt éve annak, hogy az a páratlan és feledhetlen irodalmi ünnepély, mellyel a „Kisfaludy Társaság” tüntetett ki engem, lezajlott itt Miskolcon. Annak emlékében gyönyörködnöm egész életemre elegendő. – Beöthy Zsolt most is egy igen kedves távirattal keresett föl engem. Köszönő soraimban hálásan említettem fel az ünnepélyt is.

Tegnap a „Kisfaludy Társaságtól” kaptam hivatalos kérelmet, illetve elismerést arról, hogy Kozma Andor[ral] közölt ígéretemhez képest költeményt fogok írni Arany születésének századik évfordulója emlékére, melyet a társaság jövő évi februárban tartandó díszgyűlésén ünnepel. Hiszen erős énbennem a szeretet és a vágyakozás, de az erő, úgy érzem, megfogyatkozott. A szellem kincstára üresedőben van, gépezete napról napra bomladozik. Szinte félek, hogy a kegyeletes ígéret ígéretnek fog maradni.

Tegnap óta a sűrű ködök és a lucskos időjárás a szobámhoz köt. De odaköt egy makacs torokbaj is, oly rekedtség, mely bár fájdalommal nem jár, de egy szót, egy hangot sem bírok benne kiejteni.

Tisztelt Polgármester Úr!

Kedves Uram Ücsém!

Engedje, hogy ismét kétszer forduljak hozzá, hogy jussék el hozzá.

Magammal folytonosan
hátrahagyom a nagy szűkösöket
és a csúszkát a Kórházban,
a vizsgálatokhoz, melyek azóta
Sokot, semmi áron nem hagyhatok.

Ha a Kórházban eszedik,
igen kérem, hogy a Kórházban
egy ártól a két évig
egy is mennyi időt járhatok
a meglévő ártól.

Egy úttal foglalkozom, hogy a
tegyünk meg a most nem engedni
meg a felügyelő személynél

nem engedni, hogy az évi kiküldetés,

tem, a nagy néptömeg kiküldetésével
Kórházba meg a nagy
szűkösöket, a meglévő, több
szűkösöket, hogy a Kórházban
többet is folytonosan a Kórházban
mint a Kórházban.

Ha az is meg, hogy a Kórházban
jól kényelmes helyen és a Kórházban
szűkösöket a Kórházban
Kórházban és a Kórházban
Lévelem.

Miskolc, 1900. November 14.

Üdvözlettel

Lévelem

83. kép. Lévey levele Nagy Ferenc miskolci polgármesterhez

Miskolc

1916. november 23.

A mi jó öreg királyunk, I. Ferenc József november 21-én kedden este kilenc óra és öt perckor hunyta örök álmra szemét. Mily tragikus nagy élet! Mily nagy ember a megpróbáltatások között! A béke apostola volt, mégis hányszor jelölték útját véres, nem győzelmes háborúk! Mily keserű tapasztalások után kellett benne érlelődni a meggyőződésnek, hogy Magyarország nem mint provincia, de mint szabad, független ország lehet egyik szilárd alapja az ő birodalmának! Nagy tanúság van fejedelmek és népek számára az ő hatvannyolc éves uralkodásában.

Irigylendő módon szólítottatott ki az élők sorából. Szinte beteg sem volt. Csak halála előtt néhány órával feküdt ágyba. – Őszintén gyászolják és istenítik népei mindenfelé. Nem felejtene, de megbocsátanak. Teljesülve látszik, amit Széchenyi István jószolt egykor Ferenc József királyról. Ágyába lefeküdvé minden fájdalom nélkül, mélyen elaludt, és többé föl sem ébredt. Mint egy kiengesztelő búcsúzás a hosszú, zivatáros élettől.

Harmadik napja, mióta ki nem léptem szobámból. Erős nátha tartóztat vissza, melynek alapját, a meghűlést már régebben éreztem magamban. Pedig gyötör a szobafogság, melyben se olvasni, se írni nem vagyok képes.

Miskolc

1916. december 11.

Mily áldatlan, mily szomorú napok! Szinte egész november is, december is a mai napig úgy múlt el, hogy csak néha és rövid időre láttuk a napot. Köd, eső, borulat, örök homály úgy, hogy déli oldalon levő nagy ablakos szobámban az írás és olvasás szinte lehetetlen volt, amit nem egészen szemeim gyengesége okozott.

Búsongó aggodalomban tart szegény J.-nak néhány nap óta ismét válságossá súlyosult betegsége. Úgy látszik, most már csakugyan elviszi őt tőlünk a mulandóság. És mily fájdalmas kényszerűség, hogy magunknak kell kérnünk a könyörülő Isten kegyelmét, hogy elégelje meg az ő rég tartó, kimondhatlan kínjait, s vegye őt magához. És szegény áldott jó lélek! Reménytelen gyötrődésében Istenhez sem fordul már, mert – úgy mond – látja, hogy nem segít rajta. Gyöttri a gondolat és a kérdés, hogy: mivel érdemelte ő ezeket a sokáig tartó, rettenetes kínokat? Erre nincs felelet. Nagy ürességet hagy szívemben az ő elköltözése. Régóta megírva özönm halotti gyászjelentését, sőt pár évvel ezelőtt, mikor szintén a halál karjai közt vergődött, már két kis költeményben is elsirattam. Aki sokáig él, mint én, természetes, hogy sokat is veszítsen.

November 30-án eltemették a jó öreg királyt, akinek életében csak csendes szép halála volt irigylendő. – Temetésének emlékéhez kapcsolódik az irtózatosszerű veszedelem Herceghalomnál, melynek szinte hetven halott és csaknem kétszáz sebesült lett az áldozata; az előbbieket közt Thallóczy Lajos, Szerbia polgári kormányzója, akadémiai tagtársam.

Egymást érik a harctérről érkező többé-kevésbé kedvező hírek, de a döntő győzelem vagy a béke kilátásai még mindig „késnek az éji homályban”. Pedig or-

szágunkban, talán a többiekében is, napról napra összebb szorulnak a megélhetés módjai és eszközei. Közéltünk a közélmezésben a közéhezés felé.

Az Arany születésének századik évfordulójára ígért költemény nyugtalanít. Nehezen megy. Inkább csak törekvés jár velem, nem a régi ihlet. Pedig nem lehet valami jót alkotni „invita Minerva”.

Miskolc

1916. december 20.

A régóta folyvást enyhe, esős, ködös, homályos időjárás tegnap megemberelte magát. Reggeltől kezdve csaknem egész nap szakadt a hó, nagy tömeggé szaporodott, és nem olvadt el, sőt két-három fokos hideg mellett még ma is tart. Vajha be is állana már a rendes tél, melynek már eddig csak a vizes arcát láttuk! Nyomasztó volt a kedélyre, alkalmatlan a munkálkodásra különösen a szobában. Legtöbb[ször] egész nap sem bírtam emiatt egy sort sem olvasni vagy írni, ami most már az én elgyöngült szememnek még napfény mellett is nagy feladat.

Nemigen töltök mostanában valami tevékeny vagy nyugodt napokat, sőt éjket sem. Küzdve küzdök azzal a költeménnyel, melyet ígéretem szerint a „Kisfaludy Társaságnak” Arany születése századik évfordulója ünnepére kellene írnom. Ily makacsnak talán egyszer sem találtam a Múzsát. Úgy érzem, mintha már teljesen kialudt volna belőlem az ihlet. Szorgalmasan darabonként össze nem illő egyes versszakokat faragcsálok. Különös, hogy legelőször a költemény legutolsó verszaka alakult ki nálam. Átgondolt, egységes, rövid kompozíció helyett hosszú, terjengős, dirib-darab részletekkel törődöm. Éjjel-nappal nyugtalanít. Már szinte bánni kezdem az elhamarkodott ígéretet. Ha végrehajthatom, csakugyan ez lesz az utolsó barátkozásom a Múzsával.

Éjjes Irtamán!

Min csupán nyugodt éjjeleim részint
rebusz mint, rebusz a miad, hogy
gondolatokból lépve kiadom. Ilyen.
Kor mára apró verset juttat ki.
Ilyen két vers az isten, mely az isten.
debra évcsai az a talos' legyőzi.
gyonasz.
debra az isten az isten, az isten
már, hogy a miad, az isten az isten.
Ilyen, az isten az isten az isten;
folyton az isten, az isten az isten.
Ilyen az isten az isten az isten.
az isten az isten az isten.

Miskolc, 1916. Dec. 20.

Lévy Pálné

Lévy Pálné

84. kép. Lévy levele Vadász Pálné Benedikty Irmához

Két orvos.

Kedves családnyám
Egyedül maradtam,
Hiában töltöttem
Szívvel szarabot.

Fordulj az időhöz
És fordulj az életem.
Látja-on a Kéző
Mely jafordalmat értes.
Katalmas két orvos,
Nem találom másait;
Kezanykvet meggyógyít.
Csak közelet banácsát.

Miskolc, 1916. december 28.
Lévy János

Járnál.

85. kép. A levélhez mellékelte Két orvos című Lévy-kötemény

A közelgő Karácsony három napos ünnepét itt fogom tölteni Miskolcon. Ezelőtt mindig, de mindig Szentpéteren töltöttem, kegyeletes kis „fészkemben” rokonaim és emlékeim közt. Eljött az idő mindenféle akadállyal, hogy el kell maradnom a kedves alkalomtól [...]

Feljegyzésre méltó az a csudálatos fordulat is, hogy a napok óta halálérzés gyötört, nagybeteg szegény Juci ismét visszatért az életre. És hanyadikszor: most már valóságos csuda az, egy ismétlődő feltámadás! Szomorúsággal vegyes öröm ez. Betegsége olyan, melyből nincs menekülés, sőt a fájdalomtól szabadulás reménye sincs. Mily kilátás ez tovább folytatására egy vigasztalan életnek!

Miskolc

1916. december 28.

Karácsony második napja. Harmadiknak is lehetne mondani, mert tegnapi is ünnep, vasárnap volt. A szentpéteri régi kegyeletes ünneplések jutnak eszembe. Akkor kedves, nyájas családi körben; most itt egyedül hallgatag szobámban, de – hála Istennek! – tűrhető lelki, testi állapotban.

Tegnap ebéden Juciék vendége voltam. A nagybeteg kívánsága, hogy ma is ott legyek. Szinte bizonyos, hogy vele nem fogok ünnepelni több Karácsonyt. Rövid pár hétig tartott kissé javuló állapota, mert ismét rendkívül hanyatlik, gyengül. Szomorúság látni szenvedését. Gyötrelmes az az aggodalom, mellyel szinte naponkint várom a kikerülhetlen végzetet: inluctabile fatum.

Nagy törődésembe került nekem valami költeményt gyártani az Arany születése megünneplésére. Hetekig nyugtalanította még az éjszakákat is. Már készen vagyok vele, de nem megelégedve. Címe: *Arany bölcsője*. Összefélcstem többnyire invita Minerva. Intés a Múzsától, hogy itt van ideje a hallgatásnak.

Lázasan készül az ország az új király, IV. Károly koronázására, mely december 30-án szombaton megy végbe a budai várban. Reményteljes jövő, biztató előjelek, de Isten kezében a bizonyos valóság. A mi hazafias ellenzékünk – az ősi nemzeti átok súlya alatt – szorgalmasan igyekszik szaporítani a kifejlőkészségeit. Mi lesz magatartása, ha majd a háború szerencsés befejezése után megkezdjük a helyzet tisztázását Ausztriával?

Ma Ernuszt Kelemenről kaptam Vladról néhány sornyi levélkét. Ünnepi és újévi jó kíváнат és egyéni vonások az ő egészségi állapotáról és helyzetéről. Rendkívüli hanyatlást mutat írása és fogalmazása. Nyolcvan éven ő is felül van. De én, aki önála néhány évvel idősebb vagyok, sok évvel fiatalabbnak mondhatom magamat. Kegyetlen, változatos az idő játéka, de természetes.

Miskolc

1916. december 30.

Ma koronázzuk magyar királlyá IV. Károlyt a budai Mátyás király templomban. Félig-meddig ünnepel ezen a napon, hivatalos rendeletre, az egész ország. Hivatalszünetek, bezárt boltok, nemzeti zászlók, harangzúgás, templomi külön isteni tisztelet, az utcákon járó-keelő népsereg. A budai udvarban pedig kibeszélhetetlen pompája a nagy eseménynek. – Reményre, bizalomra jogosít a fiatal király eddigi magatartása, viselkedése, különböző nyilatkozata. Hathatós tanítója lehet a rég tartó háború, melyben alkalma volt bölcs és hasznos tapasztalatokat szerezni. Ha egyénisége oly erős és önálló tudna lenni, mint az igazi fejedelemé: nem félhetnénk a hozzá férköző rossz tanácsadóktól, s megérhetnénk, hogy Ausztria és Magyarország csakugyan egymástól különböző, önálló, független két állam.

Több idő óta rövid sétákat sem tehetek az utcán. Nem engedi a lucskos idő s a sokszor szeles időjárás. Néhány nap tűrhető fagy volt, de ismét visszaesett. A komor sötétben olvasnom, írnom szinte lehetetlen. E sorokat is csak tapogatva firkálom, s ha leírtam, elolvasni nem tudom. [...] füzetimet és könyveimet elolvasatlan kell végleg félretennem. A hírlapokból is csak Ilonka olvasgatá[sa] folytán értesülök egyről-másról. Siralmas állapot, de természetes. Meg kell rajta nyugodnom.

Miskolc

1917. január 1.

Átléptük az új év küszöbét. Ez a nap is a többi, megszokott napok szürkeségével vagy sújtoló aggodalmával köszöntött be.

Miskolc

1917. január 5.

Abba kellett hagynom az írást az év első napján részint hirtelen közbejött akadály, részint a rendkívül homályos idő miatt, melyben a betűket alig láthatták

gyöngye szemeim. Emlékezni akartam a múlt évi december 30-án lefolyt királykoronázási fényes nemzeti ünnepélyről, csak éppen annyiban, hogy e sorokban is följegyezve legyen. A hírlapok napokig áradoztak azzal, úgyszólván éltek belőle.

Körülfentem annyi említeni méltó történt, hogy ügyes, gondos, jóra való ápolónőm, aki most negyvenöt éves, csalódott szerelmének keserveit nyögte. Elkésett szerelem; el, mert múltó félben van, vigyázatlan.

Ő sok év óta férjétől különválva, de nem elválva él. Csaknem négy év óta boldogította a még – ha felöltözik – mindig szemre való asszonyt egy nejétől szintén válófélben levő férfi, aki rendbe hozva a maga ügyét a napokban az ápolónő híretudta nélkül megházasodott, miről a szegény megcsalt áldozat csak a hírlapból értesült. Keservesen sírdogál. Majd meggyógyítja és megtanítja őt az idő. [...]

Végre elküldöttem tegnap Kozma Andornak az Arany születése századik évfordulójára írott költeményemet: *Arany bölcsője*. A vers megírásánál erősen érezte velem a Múza, hogy nem akar többé velem barátkozni. Ajándéka most már tartós gyötrellemmel és aggodalommal járt. Nem is lett kielégítő az eredmény. Nem tudok már Aranyról valami érdekes, új hírt pengetni. Mindent elénekelttem már róla, és most észrevétlenül is magamat ismételem.

Megfogadom hát a Múza intését. Nem írok többé verset. Ez volt az utolsó. Rám kényszeríti a tétlen nyugalmat részint a nagy életkor, részint szemeim rohamosan fokozódó gyengülése. Mért írogatom ezeket a lapokat is tovább? Mi a célja? Kinek, minek írom, mikor amit leírok, magam sem tudom már elolvasni? Pedig annyi célja és haszna volna, hogy e lapokon keletkező emlékeimmel eltársaloghassak. Most csak annyi, hogy a jegyzetelés elfoglal egy kissé, s időt töltök vele.

Leveri a kedélyt ez a folytonos ködös, esős, homályos időjárás is. Alig látunk napfényt, délutáni négy órakor már lámpát kell gyújtani, ha látni akarunk. Ma kivételesen gyönyörű napfényvel kezdődött, de már jele van, hogy a régi kerékvágásba esik vissza. Mily gyarló kilátást nyit ez a rendetlen tél a jövő nyárra! Vegyük hozzá még a szünni nem akaró háború rettenetes nyomorát, pusztításait.

Miskolc

1917. január 14.

A folyvást tartó rendkívül homályos, esős, ködös időjárás miatt szinte lehetetlen csak néhány pillanatra is íráshoz jutnom. Úgy tetszik, a természet is kizökönt a rendes kerékvágásból. Ez állandóan lucskos, tél nélküli idő rossz előjel. Sokszor szinte azt képzelem az ember már dél tájban, hogy napfogyatkozás van, avagy az éjszaka terjesztgeti szárnyait. Bosszankodásra fordul az értelem. Íme, most déli tizenkét óra, s alig látom, mit firkálok ide. Abba kell hagynom.

Miskolc

1917. január 15.

Úgy látszik e pillanatban, egy kis világosabb időben, mintha már írnom lehetne. De csak alig-alig. A szemeim is az idővel tartanak: napról napra homályosabbak. Az olvasás már csak alig vagy éppen nem is megy. Sajnálattal kell olvasatlanul félretennem a legérdekesebb olvasmányokat. Napi összes élményem csak

annyi, amennyit esténkint a hírlapokból Ilonka felolvas. Csuda, hogy írni még mindig tudok; igaz, hogy legtöbbször magam sem tudok eligazodni rajta.

A múlt napokban három igen elismerő, szinte hízelgő levelet kaptam. Egyet az előttem személyesen teljesen ismeretlen gróf Nyáry Tamás írja Pozsony megyéből, rendkívüli hálás köszöntéssel azon levelemért, melyet neki felkérés folytán küldöttem. Egy levelezőlapon Ernuszt Kelemen *A Megváltó* című költeményemért magasztal, mondván: „micsoda koponya! micsoda szív! egész ember”. A harmadikat, a legkedvesebbet és legértékesebbet Kozma Andortól kaptam. Hozzá küldött ünnepi költeményemet, *Arany bölcsőjét* szinte elragadtatással magasztalja. E nagyon meleg elismerésben bizonyosan része van azon személyes rokonszenvek és szeretetnek, mellyel ő engem sok-sok év óta megörvendeztet, s melyet én is teljes szívem szerint érzek és viszonzok őiránta. A most élő költői nemzedék sorában bizonyára ő a legelső, legtekintélyesebb költő.

Úgy nézem ezt a mostani rettenetes háborút s az azzal egybefüggő gyötrelmeket, mint valami általános szellemi földrengést, melyet egy kimagyarázhatatlan erő hozott kitörésre az emberiség mélységeiből. Mi a célja vele? Mi lesz az eredménye? Titok előttünk. Így kellett történni, mert elkövetkezett most a végtelen időnek kimért sorozatában. Az általános fejlődésnek és haladásnak ez is egyik stádiuma. Véres akadályokon keresztül a béke áldott mezejére.

Sohasem tudom én bevételeimet és kiadásaimat, mint régen, kiegyenlítőleg, helyesen elszámolni. Több-kevesebb hiány, különbözet mindig van. Most is szinte kétszáz korona volt. Az öregség feledékeny, rossz számadó.

Miskolc

1917. január 24.

Az időjárás néhány nap óta kedvezőre fordult. Száraz, derűs, fagyos hideg lett. Most már csak meleg takaró, jó nagy hó kellene a megfagyott földre. Most reggeli kilenc óra, és oly világos, napfényes, hogy végre írhatok is. Olvasni is lehetne, ha a szemem is a megvilágosodott időjárással tartana. De sajnos nem úgy van! Még a villanyfénynél is csak sor szerint betűzgetek.

Tegnap az a följegyezni való intézkedésem történt, hogy régi rokonszenvem, tiszteletem és szeretetem emlékéül az X. család négy serdülő gyermekének négy darab száz koronás betétkönyvecskét küldöttem. Nincsenek rászorulva, de engem az érzés sürgetett, hogy ezt tegyem. Különös megrövidülésem nélkül tehettem, mint azt a többi jót is, amit többé-kevésbé most is többfelé teszek. Végrendeletemben is ily irányban intézkedtem. A magam becslése szerint százezer koronát meghaladó érték marad utánam. Ebből mintegy 15-16 ezer korona megy jótékony célú és magánhagyományokra, a többi a két elhalt nőtestvérem utódaié.

Úgy folytatom életmódomat, kiadásaimat, hogy szükségemre, jótékonyaságomra elég legyen az az összeg, melyet nyugdíjamból (2.688 K), tőkepénzem kamatjából és kevés értékpapíromból évenként kapok, ami körülbelül hétezer koronára tehető. Tőkepénzemet csonkítani, ha csak elkerülhetem, nem akarom. Takarékoság juttatott ennyire, s ez most is irányadóm. Mondhatnám nyugodtan, gond

nélkül élek, de engem is aggodalommal tölt el e szörnyű idő s bánattal a körültem s közvetlen közelemben élők szenvedése és egymás után elmúlása.

Miskolc

1917. február 2.

A ma reggeli helyi lapban olvasom a meglepő hírt, hogy Vadnay István sajtószentpéteri főszolgabíró meghalt. Mindig egészségesnek tudtam és láttam őt. Hirtelen lephette meg a halál. Régi tisztviselőtársam volt a megyénél, s hogy onnan elkerültem, azóta is mindig ragaszkodott hozzám. Gyakran látogattam őt Szentpéteren. Nem volt éppen ideálja a tisztviselőknak. Egyéni temperamentuma miatt nem bírta megnyerni a közkedvességet, avagy csak a bizodalmat sem. Hivatalos tevékenysége pedig elég hiányt mutatott.

Miskolc

1917. február 8.

A fentebbi sorokat nem folytathattam a homályos idő miatt: nem láttam a betűket. Pár hét óta elkövetkezett a nagy, havas tél, sokszor eléggé fagyos, de napjában sokszor fénytelen, komor. Ilyenkor aztán az írás, még inkább az olvasás szinte lehetetlen. Ez az utóbbi nekem már mindig az. Ma és tegnap a leggyönyörűbb, napfényes, hideg, szép téli napunk volt és van. Szinte csalogat ki a szabadba, s fölébreszti emlékeimet, mikor én hajdan ily időben a Bükk rengetegében a vadászati örömeit élveztem.

Nemrég különös látogatással tisztelt meg egy helybeli hírlap fiatal munkatársa. Nem köszönöm meg a látogatás következményeit. Elmondhatom róla a biztosító- vagy mentőtársasággal, hogy „mindnyájunkat érhet baleset”. – Ilyen volt nekem az ő látogatása. Irodalmi viszonyokról és írókról oly dolgokat s oly módon firkált lapjában az én véleményemként, melyeket el nem fogadhatok, s melyekért röstellkednem kell, annyival inkább, mert ő maga egypár fővárosi lapban is közölte. Sok kellemetlenségem van miatta.

Az Arany születése ünnepélyére írt versem, *Arany bölcsője*, számos oldalról nagy elismerésben, szinte bámulatban részesül. Befolyásolja a megítélést nagy életkorom. A „Pesti Naplóban” azt írja róla Hatvany Lajos, hogy a világirodalomban páratlan az, hogy valaki kilencvenkét éves korában lírai verseket ír[on]. Hát bizony, ez a képesség, mint maga a nagy életkor is, sőt egész életem kivételes kegye az isteni gondviselésnek. Ezt a kegyet én, úgyszólván magát az Istent, mindig közvetlen s hálásan éreztem.

Miskolc

1917. február 11.

A „Kisfaludy Társaság” ma, vasárnap tartja rendes évi közülését, amelyet most főleg Arany János születése századik évfordulója emlékének ünneplésére szentel. Mint hírlík, gyönyörű dolgokat tervez Arany emlékének minél szélesebb körben való terjesztése és hatásossá tétele végett. Most olvassa fel ott Kozma Andor az én költeményemet, az *Arany bölcsőjét*. Nem tudom, megközelíti-e hatása

Szép öreg templom

Szép öreg templom a Szent Péter,
Ha bár nem a Szent Péter temploma;
Hát az id melege volna meg ma
A nagy püspök csodás uton
Sőt szokatlan érzés volt az / fölött
Józan csodája hozzá nem szorít
Híres rosta dől sem kékültem,
Kamárba dőléshez a tünnet felül,
A régi mutató ut-ot egy város
Péteri ady kármán egy, egy vésény szalag
Aromás dől, sőt id magára tonyra
S a kékhez kármán kármánja tonyra
A régi a nagy csodás, és az utakat
S a régi ut egyéni látogatóni jár
S a levélét a kékhez meg kékül
Magasra dől, a dől márkáig
Nem legelőre ut-ot semmi mára
Gyönyör-kék mív esz: altatón

Csodás a Szent Péter fölött ül merreves
Egy gyönyörű kékhez kékhez nagy madár,
Egy Péter kék, az dőlés uton,
S a kékhez kékhez kékhez kékhez
Hogy gyönyörűt az kékhez kékhez kékhez,
S a kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez.

Tón a kékhez kékhez kékhez kékhez
Híres kékhez kékhez kékhez kékhez
Bármilyen kékhez kékhez kékhez kékhez
Csodás kékhez kékhez kékhez kékhez
Tón a kékhez kékhez kékhez kékhez
A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez

A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez
Látás a kékhez kékhez kékhez kékhez
A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez
A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez
A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez
A kékhez kékhez kékhez kékhez kékhez

Szép ének volt az én régi énekem
Vészték ki és mondják el senki,
Fohásza volt talán az én énekemnek
Bartók fohászaival egyenlő,
Könyörgés harsogva vértől károsan,
Szóval halltam minden újnak járni.

Métem is a földet én hangoztattam
Szerelemet én az énekeimre;
Sosem a klassz öngyógy alkonyat
Jönni hálommal itt csodálaton.
A lélek hazában, hogy szemérem társak,
És lelkem még fohásza egy imádkozás.

Ifjú akadémia a templom körül!
Örömdíjat volt a vívmányok;
Fohásza én, a szent helyek tiszte
Azt én megénekeltem szentül.
Itt még élek, ha én már véget érek:
Szerzőjévé, hogy egykor én is álom. \rightarrow

Miskolc, 1917 február

Lévay Béla
7) Az akadémia üléséről én szem-
rebeszéltem

86. kép. Lévay költeménye: Szép öreg templom

azt a dicsérő véleményt, melyet róla némelyek hangoztattak. Sajnos, hogy én nem vehetek személyesen részt Arany megünneplésében. Ott vagyok én lélekben most is, mialatt e sorokat írom.

Úgy éreztem s úgy érzem ma is, hogy az Arany bölcsője után nem nyújt már nekem a Múza valami figyelemre méltót. Nem várom tőle, nem is zaklatom érte. Azonban még mindig jelentkezik nálam valami utórezgése s valami ösztön, hogy azt leírjam. Legközelebb a szentpéteri templomról írtam egy költeményt Szép öreg templom címmel. A visszaemlékezés sugallotta. Az a templom hallotta gyermekésem első imáit, hosszú életem végnapjában is ott volt számomra terítve az úrasztala. Tűrnöm kell, hogy most már oda sem járulhatok.

Nagyszalontán az Arany-emlékbizottság is országos ünnepet szentel Arany születése századik évfordulója emlékének március 2-án. Nagyon szép és értékes intézkedésekkel teszi e megemlékezés Arany emlékét gyümölcsözővé és állandóvá. A szétküldött meghívók szerint igen is országossá kívánják emelni.

Miskolc

1917. február 15.

Váratlanul nagy meglepő kitüntetést és méltánylatot hozott nekem a „Kisfaludy Társaság” által f. é. február 11-én megtartott Arany-emlékünnepe. Költemé-

Születése századik évfordulójának ünneplésére
a Kisfaludy-Társaságban.

Jövel ma hozzánk, szállj alá egedből,
Rég megdicsőült halhatatlanunk!
Üdítő fény sugdriksz szellemedből,
Nemes gyönyör veled látsalgunak.
Zord az idő: viharja zug felettünk,
De léged a viharban sem feledtünk:
Száz év után a hű emlékezet
Bennünket, ime, bölcsődhöz vezet,

Száz év előtt bölcsődalt énekelve,
Jámbor szegénység korja ringatott;
De éjjelenként, rád álmat lehelve,
Egy lünder: a muzsa csókolgatott.
Eljegyzett önmagának s a hazának,
Hogy csókját majd gyöngysorokra váltnak,
Arany-lantját csodásan pengeted
S elbájozva figyelt rá nemzedet.

És utra kellél, mint bércnek tövében
Elrejtve jöbuzgó kristály patak,
Melynek hullámi szinte észrevétlen
A nyílt szabad róndra omlanak.
Nőtlen nő és merre hullámil ént,
Virágmaszó, egész tavasz köszönti
S látkörben, hogy folyammá változék,
Gyönyörködve nézi magát az ég.

Körünkön, második bölcsőt latálád,
Az már nem ringatott, de fölemelt.
Versenyre érkező vendége voltál,
Csak kezű, de egyszerre ünnepelt.
Az ifju kor teremő ihletével
Mesés száronyon körünkön röppenél fel.
A pillanet fényes jövőre száll,
Vezéreszél feléje Toldi volt.

S fellant utána, mint varázsütésre
Egy új világ, egészen a tiéd.
Hatalmas képzelet gazdag vetése,
Áldásosabb, mint önmagad hívéd.
Együtt alkotok ott egy szép egészet
Báj és erő; természet és művészet,
Remekművekkel dus, széles határ,
A nemzet kincse, kincsébánya már.

Kincs nálad a nyelv meglepő zenéje,
Minnél senki más nem zenge dal!
Eszmék fonsága, érzés lizsla-mélye,
Mind, amit ihlető muzsád sugallt.
S időt muló szép alkotásidon át
Érezzük a magyar szellem fuvalmát,
Mely lelkekből, mely lelkünköl fakadt
S örökségül édes mienk maradt.

El-elmerengtél a régi multba,
Keresve ott reményt és életet,
Hol egykor annyi vész zaklatta, dulta,
De szél nem dulla még a nemzedet!
Főlébresztéd sírjokból a dicsőket!
S énekeddel márványba véstéd áket!
Zárt ajkukról nagy intés hangzik el:
Hogy a hazáért élni, halni kell.

Óh! mily hőzel látnád ma itt csodált
A hőstetteknek, hogy dicsfénybe vond!
Mily fölmagasztosulva dallandó itt
Emelni a hősöknek pantheon!
Vagy lantodon borongó hangra kelne
A honfigond, a hon féltő szerelme:
Csaták mezőin rémes küzdelem,
Vértengerrel kivívtó győzelem.

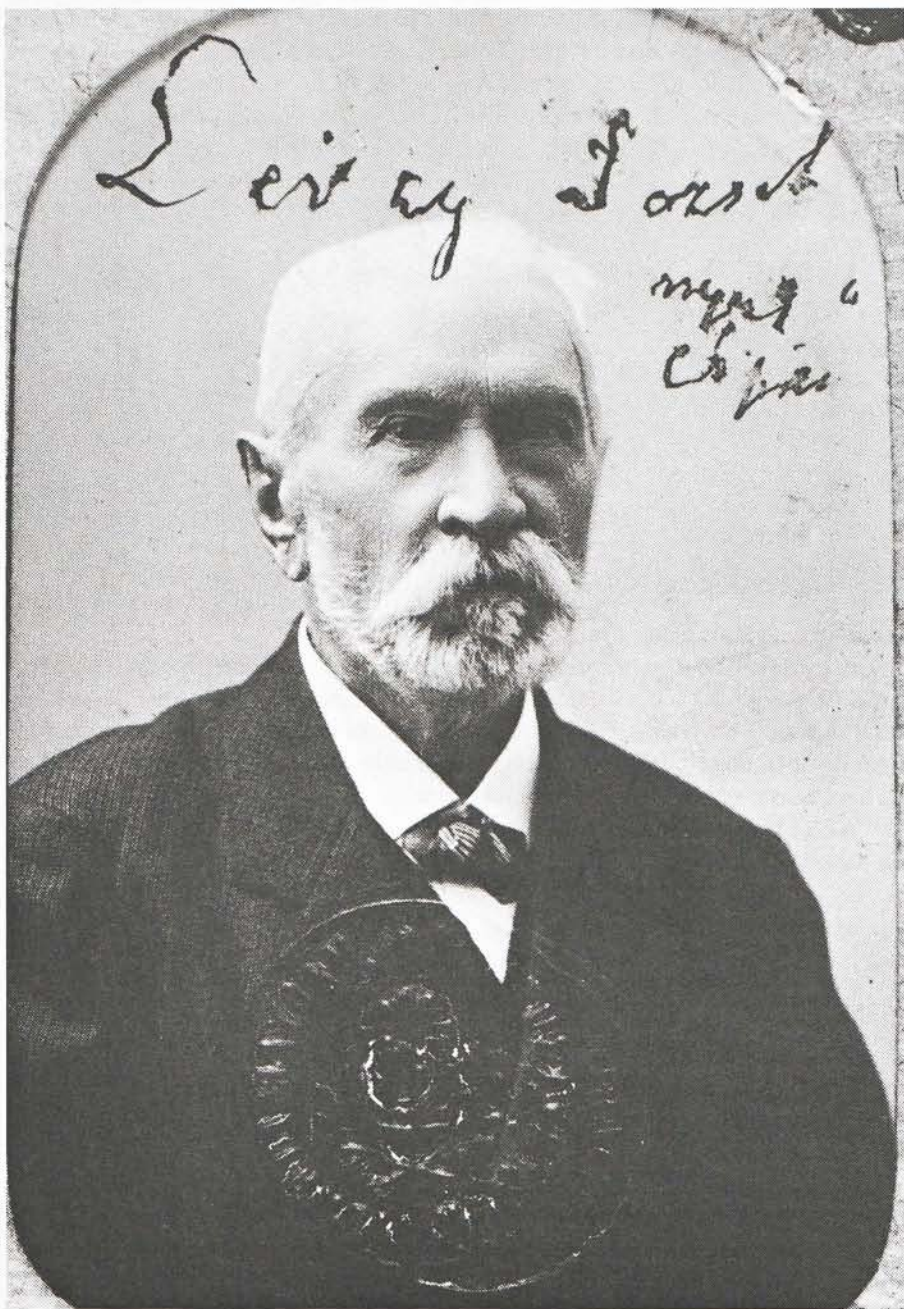
De most pihenj; — a hű emlék s a hála
Hadd ünnepelje csendben e napot,
Mely ápoló kis fészkeket megáldva,
Jó kedvében léged nekünk adott.
Napok mulnak, évek évekre dőlnék:
Fénynapja lesz ez a nap az időknek.
S míg annyi mást felejtés éje fed,
Sugárban föl-fölragyog neved.

Mint egy madár a költőző seregben,
Rég elmaradtam tőled, löletek;
Bölcsődre most száz éves föltegedből
Dalommal, ime, bucsujényt vetek.
Leszáll az éj, végték elhallgat a dal:
Emelj föl engem, a mennybe magaddal,
Hogy üdvözülten üdvözöljelek
S ott is csodáljalak, szeresselek.

1917. márc. 2.

Lévay Sándor

87. kép. Lévay költeménye: Arany bölcsője

88. kép. Lévay egyik utolsó fotója

nyem: *Arany bölcsője*, melyet Kozma Andor olvasott fel, rendkívül kedvező, szinte elragadtatásnak mondható fogadtatásban részesült. A hírlapok nagy elismeréssel írnak róla. Velem soha nem foglalkoztak ennyit. Azt csudálják leginkább, hogy mindez kilencvenkét éves koromban történik velem. Várom a táviratnak szánt gyönyörű egypár sor üdvözlőt [...] Bizony én is azt hiszem, amit Arany mondott magáról, hogy a fölhevülésben nagyobb „a hír, mint az érdem”, s mához egy esztendőre senki sem beszél, s nem is emlékszik róla.

Miskolc

1917. február 23.

Alig bírom számba venni és megköszönni az Arany-émlékünnepély alkalmából hozzám érkező üdvözlő, magasztaló, túlbecsülő megkereséseket. Nem gondoltam, hogy költeményem, *Arany bölcsője*, ilyen meglepő s felemelő hatást érhet el. Nem mondom, hogy jól nem esik, de izgat, nyugtalanít, s ez már nekem nem jól esik. Fölötte gyöngének érzem magamat. Ez a „bölcső” csakugyan utolsó ajándéka lesz az én Múzsámnak.

Mostanában igen nyugtalanítanak a családi elszomorító körülmények is. A réges-régóta emésztő betegségben sínylő kedves rokonunk, T. L.-né már hetek óta szinte haldoklik. S azon kívül is mennyi szenvedés, mennyi gyötrődés a szűnni nem akaró, gyilkos háború miatt is!

E sorokkal bevezetem ezen jegyzetek folytatását. 1892-ben kezdettem. Meghitt társaim voltak ezek a lapok. Elbeszélgettem velök. Most már nem vagyok képes írni, s amit nagy nehezen, szinte csak tapogatva lértam, nem bírom elolvasni. Nem bírom a mások írását sem, pedig még mindig sokan keresnek föl leveleikkel. De nem bírom olvasni már a nyomtatást sem.

Az anyatermészet minden jó és szép adományától kifosztva így vár bennünket az örökkévalóság.

Miskolc, 1917. február 23.

L. J.

1917. április 10.

Isten veled szentpéteri „üres fészek”! Nem lesz több feljegyzés rólad – papíron. Úgyis két hónap óta nem volt. A folytatás mindig Miskolcon történt. Ott is végképp befejeztem februárban. Vége van az egészségnek. Szemeim végleg megtagadták a szolgálatot. Írni alig, olvasgatni semmit sem tudok. Amit az *Üres fészek*be 1892 óta jegyeztem, rám nézve el van temetve.

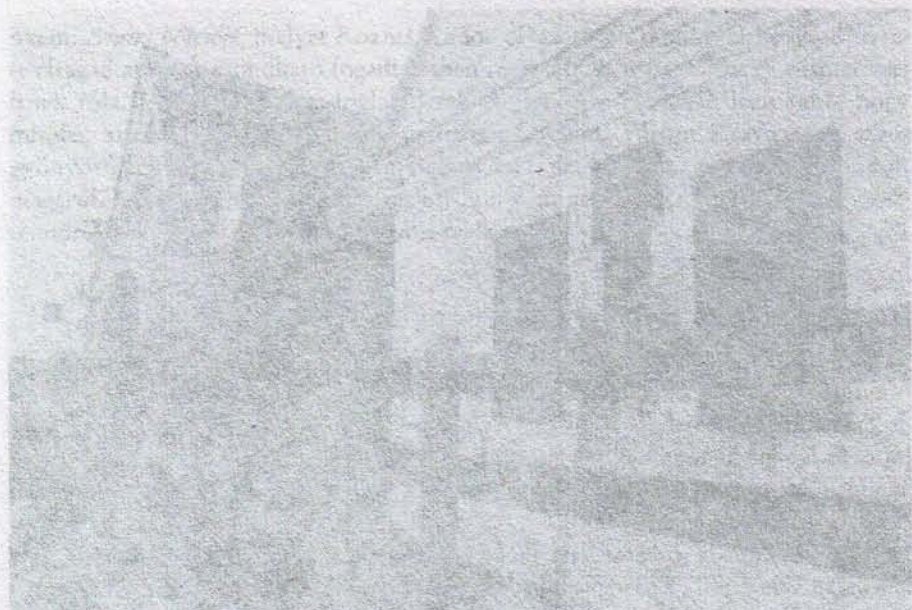
E hónap 7-én érkeztem ide. Tegnapelőtt és tegnap itt ültem meg a Húsvét-ünnepet. Betegségem templomba menni sem engedett.

Itt van, itt van... a lemondás.

És legyen itt ez utolsó Isten áldjon!

89. kép. A szentpéteri „üres fészek” mint emlékház

... ..

... ..

... ..

Munkoli, 1917. február 23.

1917. április 10.

... ..

... ..

... ..

... ..

Jegyzetek

1893. márc. 1.

„Egy éve múlt már, hogy búcsút vettem tőlök” – A szomorú évfordulóra emlékezik Lévay *Néma bánat* című költeménye (= LÉVAY 1897, 251.).

1893. máj. 5.

Lévay a május 14-i akadémiai közülesen *Arany lyrája* címmel olvas fel (= Akadémiai Értesítő, 1893, 4. kötet, 317-329.).

1893. jún. 14.

Vadászy Kálmánka Lévay unokahúgának, Vadászy Pálné Benedikty Irmának a gyermeke.

A Seneca-fordítás először 1874-ben Ráth Mór kiadásában jelent meg (lásd: LÉVAY 1874). Az 1893. évi módosított kiadás a Franklin Olcsó Könyvtár-sorozatában látott napvilágot (lásd: LÉVAY 1893).

1893. júl. 16.

„Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma, Lévay Sajószentpéteren élő unokahúga.

1894. jan. 19.

„Szegény fehér lapok!” – Lásd Lévay *Febér lapok* című költeményét (= Budapesti Szemle, 1895, 83. kötet, 224. szám, 276-277; LÉVAY 1897, 254.).

1894. máj. 15.

„Ő hívott meg Borsod vármegye főjegyzői hivatalára 1865-ben” – Erről lásd: LÉVAY 1935, 35–36.

1894. máj. 30.

„azt az óhajtatás is kifejezte előttem, hogy én tartsak beszédet az ő koporsója felett” – Erről lásd: LÉVAY 1935, 36.

1894. aug. 21.

„egy óriás tölgy” – Lásd *A bikkszádi tölgyek* című költeményét (= LÉVAY 1897, 295-297.).

1894. szept. 1.

Szeptember 16-án Nagykaposon Lévay beszédet mond a Kisfaludy Társaság nevében, és felolvassa a Bikkszádon írt *Erdélyi János emléklapja* című ünnepi költeményét is. A beszéd megjelent: A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1894/95, új folyam, 29. kötet, 31-32.; *Emléklapok Erdélyi János nagykaposi emléktáblájának leleplezése alkalmából*, Sárospatak, 1894, 26-28. Az *Emléklapok* az ódát is közli (5-7.). A költemény több helyen is olvasható: Akadémiai Értesítő, 1894, 5. kötet, 563-565.; Vasárnapi Újság, 1894, 37. szám, 60.; LÉVAY 1897, 309-312.

1895. febr. 16.

„Nyakamba akasztották az alispáni hivatalt s annak díszéül még a 'Vaskorona-rendet' is.” – Erről lásd: LÉVAY 1935, 38-39. A kitüntetés okiratait a miskolci Herman Ottó Múzeum őrzi (HTD 53.4551.1-2.).

1895. márc. 17.

„A kunyhó szombat estéje” – A *The Cotter's Saturday Night*. Lévay Burns-kötetében *Szombat este a kunyhóban* címen található meg (BURNS 1892, 480-487).

1895. jún. 2.

A számos kiadást megélt Szikszai-féle imádságoskönyv 1786-ban jelent meg Pozsonyban. Az egykor a Lévay család tulajdonában lévő példányt a miskolci Herman Ottó Múzeum őrzi (HOM HTD 73.487.48.).

1895. júl. 7.

Az „aranytollal” kitüntetett vármegyei főjegyzőt 1894 végén választották alispánná, ám ő hamarosan lemondott hivataláról: „elhatároztam tehát, hogy egy évi alispáni működésem után, 1895 végén meg fogok válni a megyei hivatalos élettől s nyugalomba vonulok. Hiszen jogot adott arra hosszú 30 éves megyei szolgálatom, 70 éves életkorom” (LÉVAY 1935, 40). Lásd még az 1895. szept. 12-i és a dec. 24-i naplójegyzeteket.

1895. júl. 11.

„A szerény, vagy jobban mondva szegény fürdőhely két év alatt alig változott valaminben.” – Első (1893. évi) turzófüredi pihenéséről lásd: TÓTH 1925a, 5.

1895. júl. 17.

Reviczky Gyula *Összes költeményeit* Koroda Pál adta ki 1895-ben.

1895. nov. 2.

„Gyulai” – Lévay barátja, az író, kritikus, lapszerkesztő Gyulai Pál.

1895. nov. 3.

Vadászy Pál sajozsentpéteri ref. lelkész, Lévay unokahúgának, Benedikty Irmának a férje.

1895. dec. 24.

„De van be nem vallott okom is” – Erről lásd: LÉVAY 1935, 39-40.

1896. febr. 15.

„összezúzta főispánunkat” – Miklós Gyula bukásáról lásd: LÉVAY 1935, 41.

1896. márc. 12.

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

„M. Gy.” – Miklós Gyula. „Sz. J.” – Szabó József. A perhez lásd: Borsodmegyei Lapok, 1896. jan. 21.

1896. ápr. 28.

„A földdel egyenlővé simult, jeltelen sírhalmok” – Lásd Lévay *Elhagyott sír* c. költeményét (= LÉVAY 1897, 313-314.).

1896. máj. 25.

A temetésről rendelkező Lévay-autográfot a Herman Ottó Múzeum őrzi (HOM HTD 53.4408.1.). A Vadászy Pálnak címzett instrukciókat közli: TÓTH 1924b, 3. Lásd még ehhez az 1908. júl. 22-i, az 1911. márc. 30-i és az 1912. febr. 1-i naplójegyzeteket.

1896. jún. 2.

„Beszédemet nagyon jól fogadta a közönség.” – Lásd: Borsodmegyei Lapok 1896. jún. 2.

1896. jún. 3.

A Horatius-idézetet lásd: *Carm.*, I. 22.

1896. aug. 7.

„Megnézték vendégeim az én kis hajlékomat. Itt mulattak velem egypár órát. Aztán átmentünk Vadászy Paliékhoz a parókiára, s onnan ki a hegyre, a pincébe.” – A látogatás anekdotikus elbeszélését lásd: TÓTH 1925c, 3. Lásd még az 1916. jún. 5-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

„úgy mondják, Lossonczyéknál volt” – A kéziratban a „Lossonczyéknál” fölé ez van beszurva: „Máriássyéknál”.

„Irma” – Lévay Sajószentpéteren élő unokahúga, Vadászy Pálné Benedikty Irma.

1896. okt. 23.

„a Tompa-mellszobor leleplezési részén [...] magam is szónokoltam” – Szoboravató beszédét a Kisfaludy-Társaság Évlapjai (1896/97, új folyam, 31. kötet, 25-27.), illetve az Akadémiai Értesítő (1896, 7. kötet, 11. füzet, 619-622.) közli.

1896. dec. 26.

Az élet alkonya címmel tervezett költemény végül *A két öreg* címet kapja. Lásd az 1897. márc. 8-i feljegyzést és a kapcsolódó jegyzetet.

1897. jan. 14.

„X. Emil” – Xivkovich Emil. A Xivkovich és Pilta családról lásd az 1900. máj. 14-i, az 1912. máj. 16-i és az 1913. dec. 18-i feljegyzéseket, illetve a vonatkozó jegyzeteket.

1897. márc. 8.

A Kisfaludy Társaság számára készült költemény a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban (1895/96, új folyam, 31. kötet, 211-215.), valamint a Budapesti Szemlében (1897, 89. kötet, 243. szám, 474-477.) jelent meg. Lévay *Újabb költeményei* záróverseként is közzétette (LÉVAY 1897, 355-359.).

1897. ápr. 18.

A Saltareli-féle színtársulattal fellépő „Salvini Gusztáv világhírű színművész három es-tére terjedő vendégszerepléséről” lásd: Borsodmegyei Lapok 1897. ápr. 18.

1897. május 24.

„Lillike” – a Magyarbélen élő Xivkovich Emil és Xivkovichné Pilta Erzsébet leánya, Xivkovich Erzsébet. Lásd az 1912. május 16-i naplófeljegyzést. Lévay több verset is ír hozzá: *Tizenhat éves (Xivkovich Lillikének)* (= Fővárosi Lapok, 1887, 24. évf., 36. szám, 253.; LÉVAY 1897, 80-81.), *Hajnalkép. Egy jelmezestélyen X. Lilikének* (= Fővárosi Lapok, 1890, 27. évf., 355. szám, 2645.; LÉVAY 1897, 202.)

1897. júl. 22.

„Egyik nővérem után csupa leányból (négyből) másik nővérem után is három leányból és egy fiúból áll a rokonság” – Az 1872-ben elhunyt Benedikty Pálné Lévay Erzsébet négy leánya: Irma (férje Vadászy Pál); Zsuzsanna (férje Takaró László); Julianna (férje Bod-

nár László) és Erzsébet (férje Tóth János). Az 1908-ban elhunyt Vadászy Györgyné Lévay Borbála négy gyermeke: Mária (férje Szűts Béla); György; Borbála (férje Török István) és Emília (férje Csernák Béla).

1897. aug. 7.

„Miskolcon engemet most a b. Vay Miklós iratainak rendbe szedése foglal el.” – Ehhez lásd: „Báró Vay Miklós halála után azzal bizott meg engem az ő családja, hogy vizsgáljam át a dicsőült férjü hátrahagyott iratait s azokból saját belátásom szerint állítsak össze közrebocsátás végett valamely gyűjteményt, mely míg egyrészt talán érdekes adatokkal járul a kor történetének ismertetéséhez, másrészt némileg hirdetője s fentartója lesz az elhunyt államférfi emlékének.” (Előszó = LÉVAY 1899, 3.) Lásd még az 1898. febr. 24-i naplófeljegyzést.

1897. aug. 16.

„L. Jenő” – Lossonczy Jenő.

1897. aug. 30.

A *Visszatekintés* csak a költő halála után, Balázs Győző ref. gimnáziumi vallásánár gondozásában lát napvilágot Miskolcon 1935-ben (lásd: LÉVAY 1935).

1898. febr. 24.

Az *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből* című kötet 1899-ben jelenik meg a Franklin kiadásában (lásd: LÉVAY 1899; reprint kiadása: PETNEKI 1999).

1898. márc. 20.

„Jusztí” – Szabó „Jusztí”, Lévay nagynénjének leánya. Lásd az 1900. szept. 2-i naplófeljegyzést.

1898. ápr. 22.

„egy verset írtam az ereklye-kiállítás albumába” – *A szabadságharcz emlék-albumában* (Kassa, 1898) megjelent költemény címe: *Ötven év után. 1898. márczius*. A költeményt közölte a Budapesti Szemle is (1898, 95. kötet, 260. szám, 294-295.). Lásd még: LÉVAY 1909, 30-32.

„B. Gyuláné K. Anna” – Bartányi Gyuláné Kubacska Anna.

1898. máj. 29.

A *Garay szobra leleplezésekor* című beszédet az Akadémiai Értesítő (1898, 9. kötet, 7. füzet, 321-322.) adta közre

1898. jún. 27.

„R.” – Thomka Istvánné Farkas Róza.

1898. jún. 28.

„Lillike” – Lásd az 1897. május 24-i naplófeljegyzéshez fűzött jegyzetet, illetve az 1912. május 16-i naplófeljegyzést.

1898. jún. 30.

„Künn sétálgatok, olvasgatok.” – Lévay megérkezéséről, napi tevékenységéről, fürdői tapasztalatiról unokahúgának, özv. Szűts Béláné Vadászy Máriának is beszámol egy 1898. jún 30-án kelt levelében. A levelet közli: TÓTH 1924c.

1898. júl. 5.

„R.” – Thomka Istvánné Farkas Róza.

1898. júl. 23.

„Erzsi” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet. „Lilli” – Xivkovich Emilné leánya, Xivkovich Erzsébet. Lásd az 1912. május 16-i naplófeljegyzést.

1898. júl. 24.

„Költeményben búcsúzom a teplici fürdőtől.” – A költemény *A hőforrásoknál* című versciklus hatodik, *Búcsú* című darabja. Megjelent a Budapesti Szemlében (1898, 96. kötet, 262. szám, 129-133.). *A Múza búcsúja* című kötetben a ciklus *A hő források mellett*, a búcsúvers pedig *Isten veled* címen található meg (LÉVAY 1909, 8-13.).

1898. aug. 4.

„P. Erzsi és Lillike” – Lásd az 1898. júl. 23. naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

„a szegszárdi ünnepélyre utaztomban” – Garay János szobrának leleplezése 1898. június 5-én, amelynek alkalmából Lévy beszédet is mond. Lásd az 1898. május 30-i és június 16-i naplófeljegyzéseket, illetve a vonatkozó jegyzetet.

1898. aug. 14.

A Néma erdő című költemény *A hőforrásoknál* (illetve *A hő források mellett*) című ciklus negyedik darabja. Lásd az 1898. július 24-i naplófeljegyzéshez fűzött jegyzetet.

1898. szept. 21.

„Legutóbbi feljegyzésem óta (aug. 25.)” – Kiadásunk – ahogy ezt az bevezető tanulmány is jelezi – a *Fürdői napló*ba gyűjtött feljegyzéseket beilleszti a *Szentpéteri üres fészek* időrendjébe.

„Fejest és engem” – Fejes István ref. egyházi íróról, műfordítóról van szó.

1898. nov. 15.

Solymossy Samu és Lévy barátságáról, valamint Solymossy nevelt leánya, Kónya Paulina („Linácska”) és az öreg költő kapcsolatáról lásd: PETNEKI 1996 és KISS – NYIKES 1996.

1899. jan. 26.

„Gy.” – Gyulai Pál.

1899. júl. 26-27.

A fülemüle című költeményt a Budapesti Szemle közli (1900, 101. kötet, 277. szám, 111-112.). Lásd még: LÉVAY 1909, 23-24.

1899. szept. 1.

A nagyszalontai ünnepélyen Lévy felolvassa *Az Arany-szoba* című költeményét. Az emlékdát közli az Akadémiai Értesítő (1899, 10. kötet, 10. füzet, 499-501.), a Budapesti Szemle (1899, 100. kötet, 274. szám, 112-114.), és Lévy is felveszi kötetébe (LÉVAY 1909, 17-20.).

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

1899. szept. 21.

„A nagyszerű új gimnázium épületét avattuk fel.” – Az avatóünnepségről részletesen beszámol a gimnázium évkönyve. A kiadvány közli Lévy avatóbeszédét is: A Miskolczi Ev. Ref. Főgimnázium Értesítője, 1899/1900, Miskolcz, 1990, 12-14.

1899. okt. 28.

„O. Gy.” – Orczy Gyula.

1899. nov. 24.

„a páratlan jószágú, angyali Katalin” – Gyivke Katalin. Lásd az 1901. nov. 25-i és az 1912. máj. 16-i naplófeljegyzéseket.

1899. dec. 3.

„Biri húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévy Borbála. Lásd az 1897. július 22-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1899. dec. 26.

„Pali, a honvédfőhadnagy” – Ifj. Vadászy Pál, Lévy unokahúgának, Vadászy Pálné Benedikty Irmának a fia. „Gyuri, az uradalmi ménesfelügyelő” – Ifj. Vadászy György, Lévy másik unokahúgának, Vadászy Györgyné Lévy Borbálának („Birinek”) a fia, az árpádalmi Berthold-uradalom gazdatisztje.

1900. febr. 28.

„video meliora...” – Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, VII. 20.

1900. ápr. 8.

Petrák András alakját versben is megörökíti Lévy: *Az időprófeta* című költemény a Budapesti Szemlében (1900, 102. kötet, 282. szám, 433-434.) jelent meg. Lásd még: LÉVAY 1909, 28-29.

„Effele ismeretes bejáró volt nálunk egy éltés, földhöztapadt, szegény özvegyasszony.” – Ando Borbála. Lásd: az 1909. dec. 25-i naplófeljegyzést.

1900. ápr. 15.

„Lillike” – Lásd az 1897. május 24-i naplófeljegyzéshez fűzött jegyzetet, illetve az 1912. május 16-i naplófeljegyzést.

1900. máj. 24.

A felidézett levélrészlet pontos szövege: „De mit csinálj te Hanván, kérded. Akármit, ha gyalogszéket vagy kerek rokkát is. Fúrj, faragj, kertészkedjél. [...] Csak azt ne tedd, hogy leülj a szobába tépelődni.” (= ARANY 1888, II, 250.)

1900. júl. 23.

„Ma pártfogást kérni volt nálam egy helybeli izr. okleves tanítónő.” – Horovitz Regina (Hermin). Lásd még az 1913. december 3-i naplófeljegyzést.

1900. szept. 2.

„Tegnap egy vidéki, szegény özvegyasszony rokonom látogatott hozzám.” – Szabó Juszt. Lásd az 1898. márc. 20-i naplófeljegyzést.

1900. szept. 13.

„video meliora...” – Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, VII. 20.

1900. dec. 25.

A *Karácsonyi verebeket* közli a Budapesti Szemle (1901, 106. kötet, 294. szám, 421-422). Lásd még: LÉVAY 1909, 35-37. A *Téli vers* című költemény *Téli emlék* címen jelenik meg: LÉVAY 1909, 40-41.

1901. febr. 3.

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

1901. márc. 19.

„Az én nevem ott sajnos egy kis gyöngye eredeti énekkel [...] szerepel.” – A „Gondviselő jó atyám vagy...” kezdetű költemény a 277. számon található az *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára* című gyűjteményben. A zsoltárszöveget *Ének* címmel közli: Budapesti Szemle (1901, 105. kötet, 289. szám, 97-98.). Lásd még: LÉVAY 1909, 33-34.

1901. júl. 4.

„linquenda tellus...” – A Horatius-idézetet lásd: *Carm.*, II. 14.

1901. júl. 15.

Lévay fürdői tapasztalatról unokahúgának, özv. Szűts Béláné Vadászy Máriának is beszámol egy 1901. júl 15-én kelt levelében. A levelet közli: TÓTH 1924c.

1901. aug. 9.

„Itt legalább a Múzsza is megembereli magát egy kissé.” – A széplaki hetek alatt írja például *Részvét*, *Turisták* és *Merengés* című verseit. Lásd: LÉVAY 1909.

1901. szept. 22.

Az apostolok című költeményt közli: LÉVAY 1909, 50-53.

1901. nov. 25.

„Az, aki e nevet viselte” – Gyivke Katalin. Lásd az 1912. máj. 16-i és az 1899. nov. 24-i naplófeljegyzéseket.

1901. nov. 29.

„video meliora...” Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, VII. 20.

1901. dec. 26.

„Egyik kis húgom rákötötte magát, hogy írjak valamit az ő emlékkönyvecskéjébe” – Szűts Jolán emlékkönyvét, melybe később Gyulai Pál is írt egy verset, a miskolci Herman Ottó Múzeum őrzi (jelzet: HTD 53.248.60.). Lévay költeményét közli: SZIGETHY 1928, 4.

1902. márc. 12.

A *Csalóka tél* megjelent a Vasárnapi Újságban (1902, 49. évf., 10. szám, 146.). Lásd még: LÉVAY 1909, 77-79.

A Horatius-fordítás eredetije: *Carm.*, I. 22.

1902. márc. 13.

„X. Lilikénk” – Dadányi Sándorné. Lásd az 1897. május 24-i naplófeljegyzéshez fűzött jegyzetet, illetve az 1900. május 14-i és az 1912. május 16-i naplófeljegyzést.

1902. márc. 19.

„most én is megénekeltem március tizenötödikét egy elégikus hangú költeményben” – A vers *Márczius tizenötödike* címmel jelent meg a Budapesti Szemlében (1902, 111. kötet, 304. szám, 110-111.) Lásd ugyanezt *Ünnep ez a szép nap* címen: LÉVAY 1909, 80-81.

1902. ápr. 17.

„egypár másféle rövid versecskét ütöttem nyélbe” – Feltehetően a *Vergődés*, az *Ébredés a szellő* és a *Csalatkozás* c. költeményekről van szó. Lásd: LÉVAY 1909.

1902. máj. 2.

„A Franklin Társulat most fizetett nekem végkielégítésül kétezer koronát a neki örök áron eladott öt darab Shakspere-fordításomért” – Ezek a következők: *Titus Andronicus* = LÉVAY 1865; *A makranczos hölgy* = LÉVAY 1866; *IV. Henrik király* = LÉVAY 1867; *V. Henrik király* = LÉVAY 1870; *Vízkereszt, vagy amit akartok* = LÉVAY 1871.

1902. máj. 20.

„a rövid ötlet” – Ez a négy sor lesz az *Itt születtem* című költemény első strófája (= Vasárnapi Újság, 1902, 49. évf., 48. szám, 779; LÉVAY 1909, 94-95.).

1902. jún. 13.

„Én is elmondtam ott alkalmi versemet.” – A *Tompa szobránál. Rimaszombat, 1902. június 4.* című ünnepi óda megjelent a Vasárnapi Újságban (1902, 49. évf., 23. szám, 361-362.). Lásd még: LÉVAY 1909, 65-69.

1902. jún. 24.

Az említett Burns-vers címe: *Address to the Tooth-ache*.

1902. júl. 31.

A bércekről című költemény *Tátrai kép. Tátra Széplak 1902. július 31.* címen jelent meg a Budapesti Szemlében (1902, 112. kötet, 310. szám, 110-111.). Lásd még: LÉVAY 1909, 59-60.

1902. aug. 7.

„Őszinte szívből fakad ez a vers-ötletem” – A tátrai búcsúverset egy év múlva írja meg Lévy. Lásd az 1903. aug. 12-i naplófeljegyzést és a kapcsolódó jegyzetet.

1902. aug. 19.

„Erzsi húgom, a barcai papné” – Tóth Jánosné Benedikty Erzsébet.

1902. aug. 31.

„Amely versecskének első strófáját május 20-án ötletként jegyeztem e lapokra, ma egy kilenc strófából álló költeménnyé egészítettem ki.” A vers címe: *Itt születtem*. Lásd az 1902. május 20-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1902. okt. 4.

„Biri húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévy Borbála, a költő testvére.

1902. nov. 30.

„a most folyó november hónap 18-án töltöttem be életem hetvenhetedik évét” – Lásd a *Két betes* című verset (= LÉVAY 1909, 76.).

1903. ápr. 14.

„E hét gyermek közül” – A felsorolásból feltehetően kimaradt: „Erzsu 1835. jan. 13-án”

1903. ápr. 29.

„Emike húgom” – Lévy unokahúga, Vadász Emília. A házassággal kapcsolatban lásd az 1903. január 6-i naplóbejegyzést.

1903. júl. 16.

„stille und sympathische Nachbarschaft” – Lásd az 1902. július 28-i naplófeljegyzést.

1903. júl. 20.

„Olvasmány volt velem: Carlyle rendkívül érdekes rövid tanulmánya Scott Walterről, az 'Olcsó Könyvtárban'.” – Ugyancsak az Olcsó Könyvtár sorozatában jelent meg 1892-ben Carlyle Burns-tanulmánya Lévy fordításában.

1903. júl. 29.

„Irma húgom” – Vadász Pálné Benedikty Irma. „Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet.

1903. aug. 3.

„Az ettől megszabadított kecske teje rendkívül hasznos, sőt szérumszerű hatású a bazedov-betegeknek.” Lásd a *Tátrai doktor* című költeményt (= LÉVAY 1925, 86-87.), illetve az 1916. jún. 25-i naplófeljegyzést.

1903. aug. 9.

„ebben is az édesapám példáját követem” – Lévy Péter feljegyzéseit kiadta: BALÁZS 1935a.

1903. aug. 12.

„egypár strófa búcsúverset írtam” – A *Búcsú. Tatra Széplak 1903. aug. 12.* című verset a Budapesti Szemle közli (1904, 117. kötet, 326. szám, 292.). A költemény *Vegyünk búcsút* címmel megjelenik: LÉVAY 1909, 93.

1903. aug. 21.

„Soha ennyi szép gyümölcsrel nem kedveskedtek még a fák” – Lévy *Gyümölcsfák a kertemben* című kertlajstromát lásd: TÓTH 1924, 9.

1903. szept. 10.

A *Borongás* a Vasárnapi Újságban (1903, 50. évf., 45. szám, 743.), a Budapesti Szemle-ben (1903, 116. kötet, 288-289.) és A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyvében (1903/04, 44-45.) jelent meg. Lásd még: LÉVAY 1909, 105-107.

1903. okt. 19.

„Irma” – Lévy unokahúga, Vadász Pálné Benedikty Irma.

1903. dec. 24.

„Video meliora...” Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, VII. 20.

1904. jan. 4.

„Irma húgomék” – Vadász Pálné Benedikty Irma és családja.

Tompá Mihály *Új Simeon* című költeményének első négy sora: „Térdem remeg, hajam fehérlík, / Orczám redős... öreg vagyok / S az új évet megértem ismét... / Nem vittek el bú, kor, bajok!

1904. febr. 5.

„Lippich Elek díszkiadású költeményeivel foglalkoztam” – Lásd: LIPPICH Elek *Költeményei 1880–1902*, Bp., 1903.

1904. márc. 24.

Burns-fordításait Lévy kötetbe gyűjtve is közreadta (lásd: BURNS 1892). *A víg koldusok* 1908-ban jelenik meg a Budapesti Szemlében (135. kötet, 381. szám, 419-430.), majd pedig *A Múzsza búcsújában* (LÉVAY 1909, 232-247.).

1904. máj. 1.

„Magyarbélre, ahhoz az általam szeretett és tisztelt családhoz” – Xivkovich Emilékhez.

1904. máj. 23.

„X. Emil” – Xivkovich Emil.

1904. júl. 19.

„a felhőknek [...] itt látható isteni színjátéka” – Lásd a *Színjáték a Tátra alatt* című költeményt (= A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve, 1904/1905, 34; LÉVAY 1909, 116-117.).

1904. júl. 25.

„A múlt napokban írott versemet, *Jupiter Pluvius* Gyulainak levél kíséretében elküldöttem.” – A verset a Budapesti Szemle közre is adta (1904, 119. kötet, 333. szám, 428-429.). Lásd még: LÉVAY 1909, 120-122.

1904. júl. 26.

„Ma délelőtti verset írtam *Jelenés* cím alatt” – A költeményt a Vasárnapi Újság közli (1904, 51. évf., 32. szám, 542.). Lásd még: LÉVAY 1909, 124-125.

„a 'Bp.-i Szemlébe' írt rövid bírálatom” – A Vértessy Jenő költeményeiről készített bírálat „y” szignóval jelent meg (= Budapesti Szemle, 1905, 124. kötet, 347. szám. 321-324.).

1904. júl. 28.

„Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet. „Béla és Emike” – Csernák Béla és felesége, Vadász Emília.

1904. júl. 29.

„Egy rövid költeményt is írtam kedves barátném külföldre távozása alkalmából.” – Az *Egy barátném távozásakor* című költemény lelőhelyei: Budapesti Szemle, 1905, 122. kötet, 341. szám, 266.; LÉVAY 1909, 114-115.

1904. aug. 6.

„Aztán egy rövid versecskét is nyélbe ütöttem *A Kárpátok* címe alatt.” – A költeményt lásd: LÉVAY 1909, 127-128.

1904. szept. 21.

„Zsigmond Ferenc [...] az életírással foglalkozik” – A fiatal irodalomtörténész hamarosan meg is jelenteti az első Lévy-monográfiát: ZSIGMOND 1906.

A *Visszatekintésről* lásd az 1897. aug. 30-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1905. márc. 28.

„Mikor Tompa a fiaskája elvesztése miatt vigasztalanul csüggedezett, Arany azt írta neki gyógszerül” – Lásd az 1900. május 24-i naplófeljegyzéshez kapcsolt jegyzetet.

1905. márc. 29.

A „Szeretem az emberiséget...” kezdetű vers – négy sorral kibővítve – *Emberszeretet* címen jelenik meg (= LÉVAY 1909, 205.).

1905. jún. 2.

„Gyuri öcsém felesége” – Vadász Györgyné Süle Jolán. „Jolánka” – Szűts Jolán.

1905. jún. 12.

„Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet.

1905. júl. 11.

„Legközelebb *Naplóit* olvastam.” – Lásd: SZEMERE 1869.

1905. júl. 16.

„meine stille und sympathische Nachbarschaft” – Lásd az 1902. júl. 28-i és az 1903. júl. 16-i naplófeljegyzéseket.

1905. júl. 17.

„ódát kell írnom a Szemere-szobor leleplezésére, mely szeptemberben történik Miskolcon” – A miskolci Szemere-szobor leleplezésére végül 1906. november 11-én került sor. Az ünnepségen Lévay elszavalta *Szemere Bertalan szobránál* című költeményét. Lásd az 1906. nov. 25-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

1905. júl. 18.

„Alba Nevis” – Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizella (lásd az 1913. dec. 16-i naplófeljegyzést). A könyvbírálat „y” szignóval jelent meg a Budapesti Szemlében (1905, 123. kötet, 345. szám, 457-460.).

1905. júl. 19.

„A Tompa IV. kötetének utolsó revízióíveit korrigálom” – A *Magyar Remekírók*-sorozatban *Tompa Mihály munkáit* Lévay rendezte sajtó alá (I. kötet: *Dalok, ódák*, 1902; II. kötet: *Dalok, ódák*, 1903; III. kötet: *Balladák, beszélyek*, 1904; IV. kötet: *Népregek*, 1905). Lásd: TOMPA 1902.

1905. júl. 23.

„Itthon Alba Nevis verseiről írogattam bírálatfélét” – Lásd az 1905. júl. 18-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

1905. júl. 25.

„Egy hét strófából álló verset írtam a környezet hatása alatt.” – A *Kérlelés* című költeményt közli a Budapesti Szemle (1905, 123. kötet, 345. szám, 437-438.). Ugyanezt *Felleg-tábor* címen lásd: A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve, 1906, 3-4.; LÉVAY 1909, 139-140.

1905. júl. 26.
 „egy rövidke dal fejlődött előttem a szabadságról” – Az *Édes ital* című költeményt lásd: Budapesti Szemle, 1906, 125. kötet, 350. szám, 278; LÉVAY 1909, 141.
1905. júl. 27.
 „Jucika rokonom, miskolci barátném” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.
1905. júl. 28.
 „verset is írtam róla” – A vers címe: *Színjáték a Táttra alatt*. Lásd az 1904. július 19-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.
1905. júl. 31.
 „Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet. „Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.
1905. aug. 1.
 „Ma elküldöm neki azt a versecskémet” – Feltehetően az *Édes ital* című költeményről van szó. Lásd az 1905. júl. 26-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.
1905. aug. 2.
 „Vértesy Jenő balladaféle – de nem ballada – költeményeit is nézegettem” – Lásd az 1904. júl. 26-i naplófeljegyzést és a vonatkozó lábjegyzetet.
 „Cs. Pista” – Csernák István.
1905. aug. 6.
 Az *Édes ital* c. költeményhez lásd az 1905. júl. 26-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.
 „H. Lajos” – Horváth Lajos.
 „F. R.” – Thomka Istvánné Farkas Róza.
1905. aug. 9.
 „F. R.” – Thomka Istvánné Farkas Róza.
 „Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma. „Biri” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála. „Pali” – Vadászy Pál. „Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Jolánka” – Szűts Jolán.
1905. aug. 10.
 „Egy kis vers – két strófa – lett az álmatlanság szülötte.” – Az *Éjjel, mikor...* kezdtű költemény *Csillagom* címmel jelent meg (= LÉVAY 1909, 145.).
 „Egyet most a tatrai útban hámozgattam, foltozgattam egybe nyolcvan éves barátomnak” – Az *Útlevel* című költeményt lásd: LÉVAY 1909, 159-160.
1905. aug. 11.
 „Vagy tíz kis rövid költeményt s egy bírálatot írtam” – Az említettekén kívül itt írja például a *Fásultság* című versét (= LÉVAY 1909, 144.).
1905. szept. 4.
 „L. Jenő” – Lossonczy Jenő.

1905. okt. 11.

„Tegnap este egy rövid, hat strófás verset írtam a szobámról.” – A vers címe: *Szobám* (= Budapesti Szemle, 1906, 125. kötet, 351. szám, 44.; LÉVAY 1909, 152-153.).

1905. dec. 3.

„R. Béla” – báró Radvánszky Béla.

„Berzeviczy” – Berzeviczy Albert.

„Victor Hugo ezt metszette a háza falára” – Kelj hatkor, ebédelj tízkor, / Vacsorázz hatkor, fekédj tízkor: / Eképpen élhetsz tízszer tíz esztendőig.

1905. december 26.

„Két költemény csirája úszkál az elmémben régóta.” – A *Beszélő fákat* a Budapesti Szemle közli (1906, 123. kötet, 354. szám, 424-426.). Lásd még: LÉVAY 1909, 187-190. *A halál után* végül *Gyászpompá* címen jelenik meg (= LÉVAY 1909, 182-184.).

1906. jan. 20.

„Megírtam nagyjából az ódát” – A *Toldy Ferencz emlékezete születése századik évfordulója után az Akadémiában* című ünnepi költemény több helyen is megjelenik: önálló nyomtatványként (Bp., 1906); az Akadémiai Értesítőben (1906, 17. kötet, 4. füzet, 237-240.). Lásd még: LÉVAY 1909, 163-168.

1906. febr. 21.

„Itt létemben egy kis versecskét is írtam” – Itt a *Két arckép* című költemény utolsó strófája olvasható (= LÉVAY 1909, 149-150.).

1906. márc. 15.

„discordia semina rerum” – Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, I. 9.

A Toldy-ódához lásd az 1906. jan. 20-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1906. már. 16.

„inretorto oculo spectare” – Lásd: Horatius, *Carm.*, II. 2. 23-24.

1906. ápr. 3.

A Magyar Tudományos Akadémia Lévyt 1863. január 12-én levelező, 1883. május 17-én rendes, 1906. március 23-án pedig tiszteletbeli tagjává választotta.

1906. ápr. 29.

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

1906. máj. 12.

„Mindig eszembe jut ilyenkor, hogy Burns a fogfájásról is költeményt írt.” – A Burns-vers címe: *Address to the Tooth-ache*. Lásd még az 1902. jún. 24-i naplófeljegyzést.

„Gy. P.” – Gyulai Pál.

1906. jún. 14.

„H. Lajos” – Horváth Lajos.

„Video meliora proboque” – Lásd: Ovidius, *Metamorphoses*, VII. 20.

1906. júl. 11.

„Berszenyivel szólva” – A *Barátomhoz* című Berszenyi-költemény három sorát idézi Lévay.

„Ott időző és gyógyuló kedves barátnémat, rokonomat látogattam meg” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Juditot.

1906. júl. 17.

„J.” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”).

1906. júl. 22.

„H. Lajos” – Horváth Lajos. „Emmi húgom” – Csernák Béláné Vadászy Emília.

1906. júl. 24.

A *Csipkefátyol* c. kötetéről írt bírálat „y” szignóval jelent meg (= Budapesti Szemle, 1906, 128. kötet, 360. szám, 487-492.).

1906. júl. 27.

„Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet. „Mariska” – Özv. Szűts Béláné Vadászy Mária. „B. Gyula” – Bartányi Gyula.

1906. júl. 29.

„Megírtam két rendbeli bírálat- vagy ismertetésfélét néhány verses munkáról” – A Kaffka Margit és Oláh Gábor köteteit vizsgáló két bírálat „y” szignóval jelent meg (= Budapesti Szemle, 1907, 131. kötet, 369. szám, 468-473.).

„Ilka” – Csernák Ilona. „Béla” – Csernák Béla.

1906. aug. 5.

„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1906. aug. 7.

„Cs. Béla” – Csernák Béla.

1906. aug. 22.

A Vöröskereszt-jubileumra készített költemény pontos címe: *Előhang a miskolcz városi Vörös-Kereszt választmány 25-ik évfordulója alkalmából 1906. október 1-sőjén a miskolcz színházban tartott örömnünnepen*. Megjelent önálló füzetként (Miskolcz, 1906), valamint *Szózat a „Vöröskereszt” ünnepén* címmel *A Múza búcsújában* (= LÉVAY 1909, 173-176.).

1906. aug. 27.

„Biri húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála. „Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1906. okt. 8.

„Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1906. nov. 25.

A *Szemere Bertalan szobránál*. Miskolcz, 1906. november 11. című óda önálló füzetként (Miskolcz, 1906) jelent meg. Lásd még: LÉVAY 1909, 191-196.

„egy távollevő régi barátóm” – „P.-né L. Fanni” (lásd az 1912. nov. 18-i, az 1913. nov. 18-i és az 1914. nov. 20-i naplófeljegyzéseket).

„Irma húgom” – Vadászy Pálné Benedikty Irma. „Emike húgom” – Csernák Béláné Vadászy Emília.

1906. dec. 7.

„Biri húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála.

1906. dec. 26.

„Pali és Dezső” – Ifj. Vadászy Pál (felesége: Apostol Emma) és Vadászy Dezső (felesége: Latkóczy Margit).

1907. márc. 3.

A pátriárka. Kun Bertalan püspök 90-dik évfordulóján című költemény a Vasárnapi Újságban (1907, 54. évf., 8. szám, 142.) jelent meg. Lásd még: LÉVAY 1909, 249-251.

Lengyel Miklós *Tompa Mihály élete és művei* című kötete 1906-ban jelent meg Budapesten.

1907. márc. 4.

Az *Égi pelyhek* című költeményt a Budapesti Szemle közli (1908, 133. kötet, 373. szám, 110-111.). Lásd még: LÉVAY 1909, 224-225.

1907. ápr. 3.

„Így mozog elmében a két öreg fűz” – A költemény *Egy szomorúfűz a kútnál* címmel jelenik meg a Budapesti Szemlében (1908, 135. kötet, 379. szám, 130-134.), illetve *Egy szomorúfűz* címen: *A Múzsza búcsújában* (LÉVAY 1909, 264-269.).

1907. máj. 12.

„A 'Franklin Társulat' igazgatója” – Gárdos Alfréd.

1907. júl. 9.

A kritikai kiadás nem ismer 1800 decemberéből Puky Istvánnak címzett Csokonai levelet. Az 1801. július 19-én keltezett és Csokonai Józsefnének címzett híres levelet lásd: CSOKONAI 1999, 137-143. Csokonai és Puky kapcsolatáról részletesebben lásd: KILIÁN 1975 és 1977.

„H. L. barátom” – Horváth Lajos.

1907. júl. 17.

„H. Z.” – Hanvay Zoltán.

1907. júl. 18.

„Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Róza” – Thomka Istvánné Farkas Róza. „Biri” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála.

1907. júl. 20.

„J.” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”).

1907. júl. 22.

„Ez éjjel a következő kísérő verseckét gondoltam hozzá” – A *Gyulai Pálnak – egy érczöntvény galambbal* című versecske a *Hulló levelek* 14. darabjaként jelent meg (= LÉVAY 1909, 207.).

„Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma. „Jolánnak, a Gyuri feleségének” – Vadászy Györgyné Süle Jolán. „H. Lajos” – Horváth Lajos.

1907. júl. 23.

„Flesch emlékköve” – Lásd az 1905. júl. 31-i naplóbejegyzést.

„Mariska” – Özv. Szűts Béláné Vadászy Mária. „Ilka” – Csernák Ilona.

1907. júl. 25.

„Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet.

1907. júl. 28.

„H. Zoltán” – Hanvay Zoltán.

1907. júl. 29.

„V. Pali” – Vadászy Pál.

1907. aug. 1.

„ezt a verseckét jegyeztem az emléktárgyakat borító papírlapra” – A *Sétapadon* című költeményről van szó (= LÉVAY 1909, 214.).

„különösen Burns *Víg koldusait*” – Lásd az 1904. márc. 24-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1907. aug. 5.

A *Viharok* című költeményt a Vasárnapi Újság közli (1907, 54. évf. 32. szám, 634.). Lásd még: LÉVAY 1909, 228-230.

1907. aug. 11.

„a nyolc éves kis Hoór Tempis Erzsikének egypár emléksort kellett írni névjegyemre” – Az emléksorok: „Hoór Tempis Erzsikének / Emlékiül arra a pillanatra, / Mikor a patak mellett / Harisnyóját huzogatta.” Lásd erről Hoór Tempis Erzsébet visszaemlékezését: HOÓR TEMPIS 1924, 3.

1907. aug. 23.

„húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévy Borbála. „Emike” – Csernák Béláné Vadászy Emília. „Gyuri” – Ifj. Vadászy György.

1907. szept. 15.

„Hoc erat in votis modus agri non ita magnus” – A Horatius-idézetet lásd: *Satyrae*, II. 6. Lévy *Hoc erat in votis* című verse megjelent: Budapesti Szemle, 1907, 132. kötet, 371. szám, 311; LÉVAY 1909, 248.

1907. szept. 30.

„Nem dicsérem én a független nyugalmat...” – Az vers címe: *Független nyugalom* (= LÉVAY 1909, 216.).

1907. okt. 10.

„Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1907. október 15.

„Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma.

1908. jan. 15.

A *Kivándorló imája* című költemény megjelent: LÉVAY 1909, 254-256.

1908. jan. 30.

„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1908. febr. 11.

„elővettem azokat a verseket, melyeket a forradalom alatt vagy az azt követő egypár évben írogattam” – Ezeket a verseket a Franklin Társulatnál 1909-ben megjelenő kötetének végén helyezi el *1848-1849 gyűjtőcím* alatt (= LÉVAY 1909, 279-317.).

„Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma.

1908. márc. 4.

„A húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála („Biri”).

1908. márc. 14.

„a 'Franklin Társulat' igazgatója” – Gárdos Alfréd.

„Voinovich Gézáék” – Voinovich Géza 1905 nyarán vette feleségül Arany László özvegyét, Szalay Gizellát.

Görgey István cikke *Clio locuta* címmel jelent meg a Budapesti Szemlében (1908, 377. szám, 161-186.).

„Húgom beteges állapota” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála („Biri”) betegségről van szó.

1908. márc. 27.

„Emike” – Csernák Béláné Vadászy Emília.

1908. máj. 12.

Boruth Andor Lévay-portróját a miskolci Herman Ottó Múzeum őrzi (Itsz. 53.28.1.).

1908. máj. 24.

A *Múza búcsúja* c. költeményt lásd: LÉVAY 1909, 5-7.

1908. máj. 25.

A *Kísértet* című vers megjelent: LÉVAY 1909, 261. Itt a költemény első két strófája olvasható.

„V. Gyuri” – Vadászy György.

1908. jún. 8.

„V. Pali” – Vadászy Pál.

1908. jún. 20.

„Megígértem, hogy Tompától vett leveleimet én is ide fogom küldeni.” – Lévay megtartotta ígéretét: 1908. július 5-én 108 darab Tompa-levelet adott át a múzeumnak. A Tompa Lévayhoz írott leveleit lásd: TOMPA 1964.

„Hirtelenében egy költeményt írtam ott róla” – *A szobor mellett. Rimaszombat, 1908. junius* című vers megjelent: LÉVAY 1909, 262-263.

„szegény beteg húgom” – Özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála. „Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Róza” – „Juci” unokahúga, Nyusztay Róza.

1908. júl. 9.

„Mariska, Boriska, Emike” – Özv. Szűts Béláné Vadászy Mária, Török Istvánné Vadászy Borbála és Csernák Béláné Vadászy Emília. „Jolánka” – Szűts Jolán.

1908. júl. 11.

„Tóth Jani” – Tóth János, Lévay unokahúgának, Benedikty Erzsébetnek a férje. „Bodnár Pista” – Bodnár István, Lévay unokahúgának, Benedikty Juliannának a férje.

1908. júl. 22.

A Múzsza búcsúja című költemény az azonos című Lévay-kötet nyitóverseként jelenik meg (= LÉVAY 1909, 5-7.).

„Végrendeletemet is elkészítettem” – Ehhez lásd az 1911. márc. 30-i, az 1912. febr. 1-i és az 1916. máj. 18-i naplófeljegyzéseket, illetve a vonatkozó jegyzeteket.

„Nagy csapás érte a miskolci takarékpénztárt” – A Farkas-ügyről a miskolci sajtó részletesen beszámol. Lásd például: Ellenzék, 1908. júl. 23. és júl. 25.

1908. júl. 26.

„K. Aladár” – Kubinyi Aladár.

1908. júl. 29.

„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

„ezt a dalt Gyulai lefordította s közölte” – A Heine-költemény *Mennyi gyöngy...* címmel jelent meg a Budapesti Szemlében (1908., 134. kötet, 377. szám, 299.).

1908. aug. 1.

„Tegnap levelet vettem Bélától és Emikétől” – Csernák Béla és felesége, Vadászy Emília.

1908. aug. 8.

Az özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbála elhunytát sirató *Ő is elment* című költeményt lásd: LÉVAY 1909, 272-273.

1908. aug. 11.

„Jolánka” – Szűts Jolán. „Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Ilka” – Csernák Ilona.

1908. aug. 18.

Az *Ő is elment* c. költeményhez lásd az 1908. aug. 8-i naplófeljegyzést és a kapcsolódó jegyzetet.

„P. Erzsike” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet.

1908. aug. 19.

A *Terített asztal* című költeményt a Budapesti Szemle közli (1909, 137. kötet, 386. szám, 280-281.). Lásd még: LÉVAY 1909, 274-276.

1908. aug. 22.

Lévay Arany János *Búcsú a fürdőtől* című versét idézi.

1908. szept. 15.

„P. Erzsike” – Xivkovich Emilné Pilita Erzsébet.

1908. szept. 26.

„Nyolc üveg különböző finom bort küldtem posta útján.” – A küldeményhez mellékelt verseike *Gyulai Pálnak egy kis borküldeménnyel* címen jelent meg (= LÉVAY 1909, 207.).

1908. okt. 15.

„Magam írom *A Múza búcsújában*, hogy barátom 'nem a fellengző sas' volt, 'csak a szerény pacsirta s fülemile'.” – Lásd: LÉVAY 1909, 6.

1908. okt. 16.

„a két fiatal rokon feleség” – Ifj. Vadászy Pál felesége, Apostol Emma és Vadászy Dezső felesége, Latkóczy Margit.

1908. dec. 5.

„Rövid, alkalmi magasztaló szózat.” – Lévay lászlófalai beszéde valóban megjelent az Akadémiai Értesítőben (1908, XIX. kötet, 12. füzet, 626-627.).

1909. febr. 27.

A Horatius-idézetet lásd: *Carm.*, I. 4.

Radó Antal munkáját *A fordítás művészete* címen a Franklin Társulat 1909-ben kiadta.

„Költeményeim első két kötetéből” – Lásd: LÉVAY 1881.

„Jolánka „ – Szűts Jolán. „V. Pali” – Vadászy Pál.

1909. ápr. 3.

„egy rövid márciusi költemény” – A verset *Tavaszt vártunk* címmel teszi közzé Voinovich Géza: LÉVAY 1925, 1-2.

1909. ápr. 25.

A Patay Gyulánának átadott költemény végleges, három strófás változatának címe: *Egy szikra (A miskolci női Fülléregylet aranykönyvébe)* (= LÉVAY 1925, 2-3.).

1909. jún. 30.

„Jolánka húgocskám” – Szűts Jolán.

1909. júl. 15.

„Török Pista” – Vadászy Borbálának (Lévay unokahúgának, azaz Szűts Jolán nagynénjének) a férje.

1909. aug. 4.

„L. J.” – Lossonczy Jenő.

1909. aug. 6.
„Jusztí” – Szabó „Jusztí”, Lévy nagynénjének leánya. Lásd az 1898. márc. 20-i és az 1900. szept. 2-i naplófeljegyzést.

1909. aug. 7.
A Vergilius-idézeteket lásd: *Aeneis*, IV. 625, 653, 704-705.

1909. aug. 8.
„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Mariska” – Özv. Szűts Béláné Vadászy Mária. „Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma. „Emike” – Csernák Béláné Vadászy Emília.
„Ilka” – Csernák Ilona. „Béla” – Csernák Béla.

1909. aug. 17.
„egy rövid lyrai versecskét is (három strófát) kikényszerítettem a Múzsától” – A vers *A tél játéka. Tátra-Széplak, 1909. augusztus* címmel jelent meg a Vasárnapi Újságban (1913, 60. évf., 12. szám, 223.). *Tátrai hang* címen lásd: LÉVAY 1925, 7-8.

1909. aug. 19.
A fecskék c. költeményt lásd: LÉVAY 1925, 5-7.
„Különb is küldöttem annak egy verset otthonról” – Az *Akácok a temetőn* című költeményt közli a Budapesti Szemle (1909, 140. kötet, 394. szám, 134-135). Lásd még: LÉVAY 1925, 3-5.

1909. aug. 29.
A *Gyermekek* négy strófáját Voinovich *Gyermeksereg* címen adja közre (= LÉVAY 1925, 115-116.).

1909. szept. 10.
„Boriska húgom” – Török Istvánné Vadászy Borbála.

1909. szept. 11.
„Emike húgom” – Csernák Béláné Vadászy Emília.

1909. okt. 19.
„Írtam egy versecskét *Mit várunk?* címmel.” – A költeményt *Mit kérjünk? Mit várjunk?* (*Egy vallás-erkölcsi felolvasáson*) címen lásd: LÉVAY 1925, 8-10.

1910. jan. 5.
„Irma” – Vadászy Pálné Benedikty Irma.

1910. febr. 23.
„Apám jegyzetei közt olvasom” – Lévy 1903-ban gyűjti össze, másolja le és látja el kommentárral Lévy Péter feljegyzéseit. A szöveget kiadta: BALÁZS 1935a.

1910. márc. 26.
„A Deák-szobor ügyét talán nemsokára csakugyan dűlőre visszük.” – A Deák-szobor elkészítésére majd 1912-ben hirdeti meg a város a pályázatot, Gárdos Aladár alkotásának felavatójára pedig csak 1925. okt. 18-án kerül sor.

„Miskolc város képviselőtestülete Horváth Lajost és engemet egyhangúlag megválasztott a város díszpolgárává.” – A díszpolgári oklevelet, amely tanúsítja, hogy Lévay Józsefet „Miskolcz thif. város törvényhatósági bizottságának 1910. évi márczius hó 22-én tartott rendes közgyűlésében” díszpolgárrá választották, a Herman Ottó Múzeum őrzi (HTD 53.248.88.). Az oklevél szövege: *Miskolcz törvényhatósági joggal felruházott város közönsége adjuk tudtára mindeneknek, akiket illet, hogy a törvényhatósági bizottságnak alulirt napon tartott rendes közgyűlésében Nagyságos Lévay József urat Borsodvármegye nyugalmazott alispánját azon érdemeiért, melyeket a magyar nemzeti művelődés terén örökbecsű költői alkotásaival szerzett, s azon erényeinek ünnepélyes elismerésül, melyekkel hosszú közéleti működésének ideje alatt, mint városunk egyik legnagyobb polgára a közjó és polgártársai javára ékeskedett Miskolcz t.h.j.f. város díszpolgárává megválasztottuk, s őt mindazon jogokkal felruháztuk, melyek városunk polgárait megilletik.* Lévay a közgyűlésnek címzett levélben mond köszönetet a megtisztelésért. A levelet közli: DOBROSSY 1996, 47-50.

1910. ápr. 20.

„A Széchenyi halálára emlékezés alkalmából én is írtam a múlt napokban egy rövid költeményt.” – *A cenki sírbolt* című óda megjelent: Budapesti Szemlében (1910, 142. kötet, 401. szám, 276-277.) Lásd még: LÉVAY 1925, 15-18.

1910. ápr. 21.

„Egyik unokahúgom” – Özv. Bodnár Istvánné Benedikty Julianna.

1910. jún. 8.

„Zsuzsika unokahúgom” – Takaró Lászlóné Benedikty Zsuzsanna.

A Kazinczy Önképzőkör jubiláris ünnepélyén elmondott Lévay-beszédet lásd: A Miskolci Református Főgimnázium Értesítője, 1909/1910, 3-5.

1910. jún. 22.

„Új, javított Shakespeare-fordítások” – A Shakespeare-drámák javított kiadását 1902-ben jelentette meg a Kisfaludy Társaság és a Franklin.

1910. júl. 2.

„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

„Irma húgom” – Vadászy Pálné Benedikty Irma. „Zsuzsika” – Takaró Lászlóné Benedikty Zsuzsanna.

1910. júl. 11.

„bellum omnium contra omnes” – Lásd: Hobbes, *De cive*, I. 12.

1910. júl. 30.

A *Gyulai Pál sírkövére* című költeményt a Budapesti Szemle közli (1910, 142. kötet, 407. szám, 161.). Lásd még: LÉVAY 1925, 19.

„Cs. Béla” – Csernák Béla.

1910. aug. 1.

„Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet.

1910. aug. 2.

„perrupit Acheronta Hercules labor” – A Horatius-idézetet lásd: *Carm.*, I. 3. 36.

1910. aug. 3.

A „Süss csak forró nyári nap...” kezdetű vershez a margóra jegyezve: *A naphoz*. A költemény nem jelent meg.

1910. aug. 4.

A *Képzelet (Emlékezés Jókaira)* című költeményt a Vasárnapi Újság (1910, 57. évf., 35. szám, 722.), az *Aratást* a Budapesti Szemle (1911, 146. kötet, 412. szám, 123-124.) közölte. Mindkettőt lásd még: LÉVAY 1925, 20-23.

1910. aug. 6.

„Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Ilonka” – Csernák Ilona.

1910. aug. 7.

„Róza” – Nyusztai Róza.

1910. aug. 8.

„V. Pali” – Ifj. Vadászy Pál.

1910. aug. 13.

A *Bércek, erdők* című vers megjelent a Budapesti Szemlében (1910, 144. kötet, 407. szám, 292.) Lásd még: LÉVAY 1925, 14-15. A Gyulai-epitáfiumhoz lásd az 1910. júl. 30-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1910. aug. 15.

„Két kis verset küldtem a 'Vasárnapi Újságnak'” – Az egyik *A magvető. Üdvözlét Mikszáth Kálmánnak* (= Vasárnapi Újság, 1910, 57. évf., 20. szám, 411; LÉVAY 1925, 18-19.). A másik a *Titok* – „1910. Augusztus, Tatra-Széplak” jelzéssel (= Vasárnapi Újság, 1910, 57. évf., 35. szám, 723; LÉVAY 1925, 19-21.).

„T. Ilonka” – Takaró Ilona.

1910. aug. 16.

„P. Erzsike” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet.

1910. aug. 17.

„Emike” – Csernák Béláné Vadászy Emília. „T. Ilus” – Takaró Ilona.

1910. aug. 19.

A *Búcsú* című költeményt *Fenyvesek búcsúja* címen közli Voinovich Géza (= LÉVAY 1925, 24.).

1910. aug. 24.

„Biri húgom” – Vadászy Györgyné Lévay Borbála.

1910. okt. 14.

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

1910. nov. 25.

„Az ünnepeltetést közhírré tették a miskolci hírlapok.” – A Hetényi Bódog igazgató által vezényelt köszöntésről lásd: *Ellenzék*, 1910. nov. 19., 4.

„az én kedves nőrokonom” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”).

1910. nov. 26.

„Két sóhajtást foglaltam költeménybe az ő elmúlásáról.” – Az özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit „halálára” írott költeményt Lévy mellékelte naplófeljegyzéseinek második kötetéhez:

Két sóhajtás

I.

*Készültem rá, készültem rá,
De készen sohse voltam,
Hogy én pályám vége felé
Téged lássalak holtan.*

*Félelmemnél erősebb volt
Szívemben a szeretet,
Könyörögte, ígérette
Számodra az életet.*

*Akkor se hitt még szemének,
Habár titkon könyje hullt,
Mikor a biztos enyészet
Árnyéka már rád borult.*

*Rád borult sűrűn, sötétben
S onnan többé el se száll,
Végképp eltakart előttünk
E nagy árnyék, a halál.*

II.

*Mindig félve néztük
Lassú hervadását,
Elgyötört jó szíve
Baljós dobogását.
De hitét reményünk
Nem vesztett[e] még el,
Folyvást alkudozott
A zsarnok idővel.*

*Hittük, hogy jósága,
Egyszerű erénye
Méltóvá teszi őt
Az ég kegyelmére.
Ád még neki napfényt
Régi borújához
S szeretti köréből
Nem kéri magához.*

*Ah! csalfa reményünk!
Ah! tünékeny élet!*

Övé a nyugalom,
A bú a miénk lett.
Látta szenvedését
Az ég és megszánta,
De úgy, hogy a szívünk
Hasadoz utána.

(1910. július 10-én)

Később Lévay az alábbi megjegyzést fűzte a költeményhez:
Mikor ezt a verset írtam, halál révén láttam őt. Biztos végét minden percben vártam.
Csuda módon felépült. Most is él. 1916. augusztus 23. L. J.

1910. nov. 28.

„ORLE” – Országos Ref. Lelkész Egyesület.

1910. dec. 3.

„a mi kedves miskolci nagybetegünk” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”).

1910. dec. 6.

„szegény Juszti” – Szabó „Juszti”. Lásd az 1898. márc. 20-i és az 1900. szept. 2-i naplófeljegyzést.

A *Visszatekintés*hez lásd az 1897. aug. 30-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1910. dec. 26.

A *Beszélő fák* című költeményhez lásd az 1905. december 26-i naplófeljegyzéshez kapcsolt jegyzetet.

1911. febr. 1.

A *Gyermekeim* c. verset a Budapesti Szemle közli (1911, 147. kötet, 417. szám, 438-439.). Lásd még: LÉVAY 1925, 26-28.

1911. márc. 20.

„Kozma Andor elragadtatással írt nekem róla” – Kozma Andor 1911. febr. 24-én kelt levelét közli: TÓTH 1924a, 6.

„Succedunt novi...” – A Vergilius-idézetet lásd: *Eclogae*, 9. 4.

1911. márc. 29.

„Megkaptam az *Aratás* alkalmából a 'Kisfaludy Társaság' üdvözlétét hivatalos alakban” – A Kisfaludy Társaság 1911 márc. 23-án kelt köszönő levelét közli: TÓTH 1924a, 6. A levél jellemző részlete: „Márciusi ülésünk piros betűkkel jegyzett ünnepe volt Társaságunknak. Ünneppé avatta az a csodálatosan szép költemény, melynél szebb sohasem hangzott még arról a tiszta zengésű lantról, mely két emberöltő óta annyi magyar szívet dobogtatott meg s töltött el nemes gyönyörrel.”

1911. márc. 30.

A végrendelethez lásd az 1896. máj. 25-i, az 1912. febr.1-i és az 1916. máj. 18-i naplófeljegyzéseket.

1911. ápr. 5.

A tanulmányt lásd: VOINOVICH 1911.

1911. jún. 5.

„valami költeményféle” – *A szobor beszél* című vers első négy soráról van szó. A költeményt közli: Budapesti Szemle, 1911, 148. kötet, 419. szám, 290-291; LÉVAY 1925, 29-30.

1911. jún. 20.

A szobor azonos *A szobor beszél* című költeménnyel.

1911. jún. 21.

A Görgey István által fordított memoárt a Franklin adja ki 1911-ben. Lásd: GÖRGEY A. 1911. Az eredeti német nyelvű kiadás: *Mein Leben und Wirken in den Jahren 1848 und 1849*, Leipzig, 1852. (Angolul: London, 1852; olaszul: Torino, 1852; svédül: Stockholm, 1852.)

1911. júl. 19.

„ott időző beteg nagynénje” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”).

1911. júl. 26.

A Hazafelé című költeményt lásd: LÉVAY 1925, 35.

„Frui paratis...” A Horatius-idézetet lásd: *Carm.*, I. 31.

1911. júl. 28.

Az *Ők hárman* című vers megjelent: Budapesti Szemle, 1911, 148. kötet, 420. szám, 475-477; A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1911–1912, új folyam, 46. kötet, 72-73; LÉVAY 1925, 30-33.

1911. aug. 6.

„Írogattam, verselgettem is róla.” – Lásd például az 1904. júl. 19-i naplófeljegyzést és a kapcsolódó jegyzetet.

1911. aug. 7.

„Valami költeménynek való foszlányok kóvályognak a fejemben” – Az itt olvasható sorok képezik – némi módosítással – az *Utások* című költemény első strófáját (= Vasárnapi Újság, 1913, 60. évf., 12. szám, 223; LÉVAY 1925, 34.).

1911. okt. 11.

„S.-né Löw Róza [...] egy vidéki lap tárcájában [...] tárcacikket intézett hozzám” – Löw Róza – Ániáne néven – a sátoraljaiújhelyi Zemplén című lapban teszi közzé hódoló írását.

„Válaszul verset kért tőlem” – A *Válasz egy levélkére* című költeményt lásd: LÉVAY 1925, 36.

A Görgey Arthur a száműzetésben című munka 1918-ban jelenik meg. Lásd: GÖRGEY I. 1918. „egy másik kész munkája is Pistának, mely Artur 'ifjúságát és fejlődését' tárgyalja” – Lásd: GÖRGEY I. 1916. Léway naplójegyzeteihez csatolja recenzióját Görgey István kéziratáról. A gépirat szövege:

Görgey Arthur a száműzetésben (kézirat)

Terjedelmes könyvet (kéziratban) írt róla Görgey István. Mindent megfigyelt és összegyűjtött, amit tárgyára tartozónak gondolt. Nagy érdeklődéssel olvasom. Amint eddigi olvasásomból látom, az író nagyon is terjedős. Hosszasan beszél el kevés súllyal bíró s az ügyre alig tartozó dolgokat. Aztán rendkívül tág tért enged a maga egyéni dolgainak rajzolására, mintha egyik fő célja volna saját életírását, legalább egy részben, itt rajzolni meg. Ilyen igen is szembeötlő és a szöveg folyamából kirívó részlet főképpen házassága történetének elbeszélése. Kiönti bús érzelmei árját, még egy gyászoló versben is. De mindez igazán nem tartozik Görgey Arthur száműzetéséhez.

Amint eddig látom, legfontosabb, legérdekesebb része a könyvnek G. A. levelezése. Abban tükröződik Görgey egész jelleme, lelki nagysága, szenvedésének megható képe. E levelezés maga elégséges az ő száműzetésének tükrözésére.

A könyv stílusa, nyelve tiszta, folyékony, de mondatzövése nem egy helyen túlságosan terjedős. Csak itt-ott látszik a könnyen érthető, rövid mondatokra törekvés.

Feljegyzésre méltó Arthur 1869. dec. 3-án Pistához írott levelének utolsó része: „Szeretném, hogy holtom után legyen még valaki, aki elmondja rólam: a nemes lelkűek bizalmát, valamint az alávalók gyűlöletét kiérdemelni volt őszinte törekvése.”

Felette hosszadalmasnak s a száműzetésre nem is szorosan tartozónak, bár nagyon érdekesnek és tanulságosnak tartom a történelmi visszapillantást az októberi diploma utáni hazai viszonyokra a XVIII. fejezetben.

Nem értem, miért kellett az egész XIX. hosszú fejezetet a Kmety-féle pamflet unalmas cáfolására s Kmety hadjárati viselkedésének kritikus rajzolására fordítani. Nem tartozik ez a száműzetéshez. A szerző, mint mondja, már más munkájában is foglalkozott vele.

Teleki László tragikus sorsának a XXII. fejezetet betöltő terjedelmes elbeszélése, a több ehhez hasonló beszövétt epizódokkal együtt, azt mutatja, hogy e munka nem csak a száműzetésnek, de az ahhoz közelálló időeknek is korrajza akar lenni.

A függelék terjedelmes fejezetei Görgeynek hazatérése utáni életét tárgyalják. Igen nagy részt foglal el a politikai pártok és a parlament működésének rajzolása, Kossuth szereplésének hosszas, kritikai elbeszélése. Mindezek vagy igen kevésbé, vagy éppen nem is tartoznak G. A. életéhez és körülményeinek ismertetéséhez. Sehol sincs nyoma, mikor és hogyan részesült G. A. a magyar államtól nyert segélyben és nyugdíjban.

A 38. fejezet 12. lapján egy lyukacska szakadt amiatt, hogy a szomszéd levélhez erősen volt odaragasztva az a hely, s úgy kellett felszakítani. Ott egypár kiesett szó pótlendő.

Miskolc, 1911. szeptember

Lévay József

A munka csak kézirat, mely csak Görgey Arthur halála után bocsátható közre.

1911. dec. 25.

„A november 19-ei jubiláris ünnep” – Az ünnepségről részletesen lásd: PORKOLÁB 2000. Lévaynak az ünnepélyen elmondott beszédeit a Miskolczi Napló közli (1911, 271. szám, 3-5.).

„Amiket erre vonatkozólag lehetett, összeszedtem s félretettem.” – Az ünnepség „félretett” dokumentumait a Herman Ottó Múzeum őrzi.

„Úgy hallom, mind a „Kisf. Társaság”, mind a miskolci kultúregylet külön füzetbe foglalandja az ünnep leírását.” – A Borsod- Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület valóban megjelenteti a Lévay-jubileum emlékkönyvét. Lásd: SZERÉNYI 1912.

1912. jan. 15.

„Görgey István [...] január 13-án reggeli három és fél óraker elhunyt” – Lásd Lévay *Görgey István sírkövére* című epitáfiumait (= LÉVAY 1925, 139-140.).

„mindkét terjedelmes munkáját” – Lásd az 1911. okt. 11-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

1912. jan. 16.

„Est deus in nobis” – Lásd: Ovidius, *Fasti*, VI. 5.

1912. jan. 30.

A *Jó ám papnak lenni* c. költeményt lásd még: Vasárnapi Újság, 1912, 59. évf., 14. szám, 263; LÉVAY 1925, 37-39.

1912. febr. 1.

„Ez ügyben már régebben valami rövid körvonalazást adtam Vadász Pali öcsémnek.” – Lásd az 1896. máj. 25-i naplófeljegyzést. A temetésről és a gyászjelentésről rendelkező Lévay-autográfokat a Herman Ottó Múzeum őrzi (HOM HTD 53.4384.1.). A temetésre vonatkozó instrukciókat közli: TÓTH 1924b, 3. Lásd még ehhez az 1908. júl. 22-i és 1911. márc. 30-i naplófeljegyzéseket.

1912. febr. 14.

„ugyanily modorban tartotta emlékezését Gyulai Pál felett Kozma Andor” – Lásd: KOZMA 1912.

1912. febr. 15.

„Solvitur acris hiems” – Lásd: Horatius, *Carm.*, I. 4.

1912. febr. 25.

„J.” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1912. márc. 11.

„Valami fotográfiáról vehették talán” – Lévay sejtése helytálló: Halász-Hradil René (Rezső) – a miskolci kaszinó számára készített – Lévay-portréja valóban egy fotó, mégpedig Jelfy Gyula felvétele alapján készült. A fotót lásd: Vasárnapi Újság, 1911/48. A festményt a Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye őrzi (ltsz: 53.37.).

1912. márc. 24.

„B. Gyula” – Bartányi Gyula.

„a miskolci 'Nemzeti Kaszinó' legközelebb azzal tisztelt meg, hogy arcképemet a Kaszinó számára lefestette s ünnepélyesen leleplezte” – Lévay nyílt levélben mond köszönetet a Kaszinó igazgatójának, Bulyovszky Gusztáv királyi főügyészhelyettesnek. Lásd: Miskolczi Napló, 1912. ápr. 30.

1912. márc. 27.

„Nem hiában nevezem őket költeményemben 'gyermekeimnek.’” – Lásd az 1911. febr. 1-i naplófeljegyzéshez kapcsolt jegyzetet.

„aranyozott díszlapocskára ez van bevésve az én költeményemből” – A *Szüretünk* című költemény utolsó három soráról van szó (= LÉVAY 1881, I, 99-101.).

„Most itt valami kis versen babráljatok” – Az *Alkony* című verset a Budapesti Szemle közli (1912, 150. kötet, 426. szám, 453). Lásd még: LÉVAY 1925, 39-40.

1912. ápr. 25.

„fölvettem verseim gyűjteményébe Swiftnek *On a Pen* című költeményét” – A fordítás *A lúdtoll* címen jelent meg (= LÉVAY 1909, 200-201.).

1912. máj. 16.

„az akadémikusokat az én pohárköszöntőm elragadta” – A pohárköszöntőt Akadémiai Értesítő közli (1912, 23. kötet, 4-5. füzet, 343.).

1912. júl. 10.

„Tegnap elküldöttem Sárospatakra [...] azt a negyvenöt levelet, melyet Kazinczy Gábor írt hozzám” – Erről lásd: GULYÁS 1931.

„Tompai leveleit régebben a rimaszombati múzeumnak küldöttem.” – Lásd az 1908. jún. 20-i naplófeljegyzést. A levelek kritikai igényű kiadása: TOMPA 1964.

1912. júl. 22.

„Egyik kedves költő barátom” – Kozma Andor.

1912. aug. 7.

„Már Miskolcon láttam őt egy pillanatra tavaly ősszel” – Lévy tévesen emlékszik vissza az időpontra. Lásd az 1912. márc. 11-i naplófeljegyzést.

1912. aug. 8.

„Emike” – Csernák Béláné Vadász Emília. „Mariska” – Özv. Szűts Béláné Vadász Mária.

1912. aug. 30.

„T. Irmus” – Takaró Irma.

„Arcképetem most szeptember 10-ei közgyűlésen leplezi le ünnepélyesen a megye teremében a bizottság.” – Az ünnepség szónokának, Vadnay Tibor vármegyei főjegyzőnek levélben mond köszönetet a költő. A levelet közli: TÓTH 1924, 9. A festményt a Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye őrzi (Irsz. 53.235.).

1912. nov. 18.

„Az a kedves, agg, özvegy nő” – Lásd az 1906. nov. 15-i naplófeljegyzéshez kapcsolódó jegyzetet.

1912. dec. 15.

„Juliska” – Özv. Bodnár Istvánné Benedikty Julianna.

1912. dec. 25.

„December 22-én vasárnap különös és váratlan megtiszteltetésben részesültem.” – A „Filléregylet” karácsonyfa-ünnepélyéről – így Lévy beszédéről is – részletesen tudósít a Miskolczi Napló karácsonyi száma (1912. dec. 25.).

„egy kis költeményt fűztem egybe” – Az *Emlékeim* című költemény megjelent: Budapesti Szemle, 1913, 153. kötet, 434. szám, 310; LÉVAY 1925, 46.

„A másik verset nappal toldottam össze” – Az *Isten fája (A magyarbéli parkban)* című verset közli: Budapesti Szemle, 1913, 155. kötet, 439. szám, 142-143; LÉVAY 1925, 43-45.

1912. dec. 31.
„Glück Ödön” – Kezelőorvosát Lévy máshol Glück Ernőként említi. Lásd az 1913. febr. 4-i naplófeljegyzést.

1913. jan. 10.
„átnyújtotta nekem a *Lévy-Emléké* című szép füzetet” – Lásd az 1911. dec. 25-i naplófeljegyzést és a kapcsolódó jegyzetet.

1913. jan. 16.
Lévy József díszdoktori oklevelét a Herman Ottó Múzeum őrzi (HOM HTD 53.248.90.).

1913. jan. 20.
A *Hangya és fülemüle* című költeményt Budapesti Szemle közli (1913, 154. kötet, 437. szám, 291-293.). Lásd még: LÉVAY 1925, 47-49.

1913. febr. 4.
A *Fullánk* című verset Voinovich is közli: LÉVAY 1925, 127-128.

1913. febr. 19.
„Az ide írogatott apróságból sokat feladtam és közöltem *A Múza búcsújában*.” – Lásd a kötet *Hulló levelek* című részét (= LÉVAY 1909, 202-218.). E „forgácsokból” néhányat majd Voinovich is közzé tesz *Forgácsok a költő*, *„Tárca”-könyvéből* címen: LÉVAY 1925, 132-154.

1913. márc. 19.
A „Kis szobám nem hazám...” kezdetű verset *Szállás* címen lásd: LÉVAY 1925, 142.

1913. márc. 21.
„Juliska” – Özv. Bodnár Istvánné Benedikty Julianna. „Lillike” – Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet.

1913. márc. 25.
„T. L.-né Jucika” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1913. márc. 30.
„Gyászjelentését régen elkészítve tartogatom” – A gyászjelentés szövegét lásd az 1912. március 1-i naplófeljegyzésben.
„nec mihi mors gravis est, posituro morte dolores” – Lásd: Ovidius, *Metamorphoses*, III. 471.

1913. ápr. 13.
A *Hangya és fülemüle* és *Az Isten fája* című költeményekhez lásd az 1913. jan. 20-i, illetve az 1912. dec. 25-i naplófeljegyzésekhez kapcsolt jegyzeteket.
Az *Úr előtt* című költemény *Lemegy a nap* címen jelenik meg a Budapesti Szemlében (1918, 175. kötet, 500. szám, 290-91.), és *Napnyugta* címen adja közre Voinovich (= LÉVAY 1925, 55-58.).

1913. máj. 4.
„mennyi nyugtalanságnak és kénytelen áldozatosságnak vannak kitéve a szülék a két fiúért” – A két fiú: ifj. Vadászy Pál és Vadászy Dezső.

A *Végtelen színjáték* című verset Budapesti Szemle közli (1918, 175. kötet, 500. szám, 292-293). Lásd még: LÉVAY 1925, 53-55.

1913. máj. 14.

„az itt következő ötletecske ömlött nálam versalakba” – Ez az „ötletecske” a *Vadvirágok* című költemény előzménye. Lásd az 1913. jún. 18-i naplófeljegyzéshez kapcsolt jegyzetet.

1913. jún. 11.

A „Szárnyaidból evező...” kezdetű költeményt *Magamról* címen lásd: LÉVAY 1925, 138.

1913. jún. 18.

„egy új utcáját [...] az én nevemről nevezi Lévy József utcának” – a Népkeret és az Erzsébet Kórház között kialakított ún. Agrártelep új „főutcájáról” van szó. Lévy a „Tekintetes bizottsági közgyűlés”-nek címzett levelében köszöni meg a megtiszteltetést. A levelet közli: DOBROSSY 1996, 50 és 52.

„a 'Közmívelődési Egyesület' alapítványt tett az én nevemre 'Lévy-alapítvány' címmel” – Lásd: *Lévy-díj*, Miskolczi Napló, 1913. jún. 18.

A *Vadvirágok* című verset a Vasárnapi Újság közli (1913, 60. évf., 30. szám, 591.). Lásd még: LÉVAY 1925, 40-41. Voinovich tévesen sorolja az 1912. évi versek közé.

1913. júl. 9.

A *Madárének a zsolcai parkban* című költemény megjelent: Budapesti Szemle, 1914, 157. kötet, 445. szám, 129-130; LÉVAY 1925, 58-60.

1913. szept. 8.

„Pali” – Vadász Pál.

1913. nov. 1.

„Irma” – Vadász Pálné Benedikty Irma. „Juliska” – Özv. Bodnár Istvánné Benedikty Julianna.

1913. nov. 5.

„Ezt írtam lapjára hirtelenében” – lásd a *Szerelem, álom* című költeményt: LÉVAY 1925, 137

„két verset, melyet rólam írt” – Tóth Kálmán tisztelgő költeményei: *A költők fejedelmének; A Lévy-ünnepélyre* (= T. K., *A magam ösvényén*, Kassa, 1913.).

1913. nov. 18.

„P.-né L. Fanni” – Lásd az 1906. nov. 25-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1913. nov. 23.

„Egy előbb írott rövid versecskémet toldoztam-foltoztam itt össze” – A *Jelenés* című vers megjelent: LÉVAY 1925, 62.

1913. dec. 18.

„Így kaptam egy bibliaszertű, ódon kötésű, nagy könyvet pár héttel ezelőtt Szeghalomról Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizellától” – Lásd az 1905. júl. 18-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

„Én az *Emlékeim* című kis versemet jegyeztem az első lapra.” – Lásd az 1912. dec. 25-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

„X. Emil” – Xivkovich Emil.

„*Tompa Mihály életrajza* Váczy Jánostól” – Lásd: VÁCZY 1913.

1913. dec. 20.

„Ilonka” – Takaró Ilona.

1913. dec. 27.

„ORLE” – Országos Református Lelkész Egyesület.

1914. jan. 20.

„Kiss József költeményeinek most megjelent második kötete” – Kiss József *Összes költeményeinek* első kötete 1897-ben, második kötete 1914-ben, harmadik kötete 1930-ban jelent meg.

1914. márc. 23.

„T. Ilonka” – Takaró Ilona.

1914. ápr. 7.

„Legközelebb egy költeményt sikerült írnom” – A vers címe: *Hivogató* (= LÉVAY 1925, 128-129.).

1914. máj. 15.

A pacirtához című verset Budapesti Szemle közli (1914, 159. kötet, 451. szám, 128-129). Lásd még: LÉVAY 1925, 63-64. *A Kalvin* (*A Kalvin-szövetség ünnepére*) című költemény megjelent: LÉVAY 1925, 65-67.

1914. jún. 4.

A Két betegség című költemény *Diagnózis* címen jelenik meg (= LÉVAY 1925, 67.).

1914. júl. 24.

„E napokban két sétatálcám fogantyúja végére ezüst lemezt tetettem.” – Ehhez lásd a *Két sétat* című verset (= LÉVAY 1925, 144.).

1914. júl. 27.

„A fentebbi kis vers” – *A Két betegség* c. költeményről van szó. Lásd az 1914. jún. 4-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1914. aug. 20.

A Korszerű dal megjelent: Vasárnapi Újság, 1914. 61. évf., 35. szám, 675; LÉVAY 1925, 68-69. *A tebénkét* lásd: LÉVAY 1925, 130. *A föld himnuszát* a Budapesti Szemle közli (1914, 160. kötet, 454. szám, 126-128.). Lásd még: LÉVAY 1925, 69-72.

1914. szept. 15.

Az Észak ura című költeményt közli: Vasárnapi Újság, 1914. 61. évf., 39. szám, 739; LÉVAY 1925, 73-74.

1914. okt. 18.

„E napokban a *Bibliát* forgattam főleg a Góliát és Dávid történetéért, melyre hivatkozással az egyik háborús versemet végeztem.” – Lásd az *Észak ura* című költeményt.

1914. nov. 18.

„P. Erzsikét” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet.

1914. dec. 28.

„T. L.-né” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1915. jan. 18.

„Irma és Mariska” – Vadászy Pálné Benedikty Irma és özv. Szűts Béláné Vadászy Mária.

1915. jan. 22.

„P. Erzsike” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet. „D. Mária” – Dadányi Mária.

1915. jan. 29.

A *Zászlótartó miskolci indulója* című költemény megjelent: Budapesti Szemle, 1915, 162. kötet, 460. szám, 133; LÉVAY 1925, 78-79.

1915. márc. 12.

„J.” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1915. máj. 16.

„Romae, principis urbium...” – Lásd: Horatius, *Carm.*, IV. 3.

„báró Vay Miklós iratait sajtó alá rendeztem és egy nagy kötetben kiadtam” – Lásd: LÉVAY 1899.

„Az ezüst szerek a következők” – Lévay lapalji kiegészítése: „Emike írja május 20-án köszönő levelében, hogy egy nagy pecsenyevilla és egy kisebb tortakés kimaradt a feljegyzésből.”

1915. júl. 27.

„video meliora...” – Az Ovidius-idézetet lásd: *Metamorphoses*, VII. 20.

1915. aug. 16.

„X.-né” – Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet. „T.-né” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

1915. aug. 26.

„1909 óta írogatott verseimet évről-évre összeszedtem” – Ebből a gyűjteményből állítja össze Voinovich Géza Lévay posztumusz kötetét. Lásd: LÉVAY 1925.

1915. okt. 16.

A *Csokonai* megjelent: Budapesti Szemle, 1915, 164. kötet, 468. szám, 456-457; LÉVAY 1925, 79-81.

1916. jan. 3.

„Juci” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „X.-ék” – A Xivkovich család.

1916. febr. 11.

A *Megváltó* megjelent: Budapesti Szemle, 1916, 168. kötet, 480. szám, 453-454; LÉVAY 1925, 82-84.

„Kóvályog még a fejemben valami az elesett magyar hősök jeltelen sírjairól” – Az *Élő halottak* c. költeményt a Budapesti Szemle közli (1916, 166. kötet, 473. szám, 291-292). Lásd még: LÉVAY 1925, 84-85.

1916. febr. 14.

„kínoktól elgyötört betegünk” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit. „Ilka és Róza” – Csernák Ilona és Nyusztai Róza.

1916. márc. 21.

„Formába öntöttem egy rövid költeményt” – Az *Élő halottak* c. költeményről van szó. Lásd az 1916. febr. 11-i naplófeljegyzést és a vonatkozó jegyzetet.

1916. máj. 1.

„Szegény, szegény, szerencsétlen Ilonka!” – Takaró Ilona.

1916. máj. 18.

„Ma új végrendeletet írtam.” – A végrendeletet szövegét lásd: Reggeli Hírlap, 1918. dec. 25.

1916. máj. 27.

„május 25-én temették Budapesten Görgei Arturt” – Lásd Lévay *Görgey Arthur sír emléke* c. epitáfiumát (= LÉVAY 1925, 97.).

1916. jún. 5.

„Fel is jegyeztem azt a *Szentpéteri üres fészekben*” – Lásd az 1896. aug. 7-i naplófeljegyzést.
„később Görgei Arthur fényképével ajándékozott meg engem” – A naplófeljegyzésekhez mellékelte gépiratos szöveg betűhív átirata a Görgei-fénykép (HOM HTD 53.248.19.) hátoldalán található Görgei-autográfnek:

Túloldalon látható – millenáris kapuőrnök állítása szerint – bájosan sikerült fényképemet fogadja emlékül szeretett és tisztelt barátom: Nagyságos megbőgött kapujú Lévay József úr, nyug. borsod megyei alispán, de – hál' Istennek! – nem nyug. (sőt még egyre jó ízűen rimelő) poeta laueratus, akinek miskolczi városi vendég szerető lakásán, Gyulai Pál kritikus szemeláttára, a legideálisabb thealébe fullasztanom sikerült minden földi nyomorúságot, szomjuságot és étvágyat egyaránt.

Visegrad, az első millenium idejében

Görgei Arthur

a licentia poetica határtalan országában valami sziklaféléhez lánczolt kir. sas.

1896. okt. 15.

1916. jún. 25.

„Szinte pepeselő munkába került formába önteni arról a kecskéről, melyet egykor Tátraszéplakon láttam” – Lásd az 1903. aug. 3-i naplófeljegyzést. A *Tátrai doktor* című költemény megjelent: LÉVAY 1925, 86-87.

1916. júl. 9.

„húsz darab igen szép gömbakácfát ültettem” – Erről részletesebben lásd: HORVÁTH 1989, 171-172.

„Valami cseng-bong arról a fejemben.” – A *Szép öreg templom* című költemény – később módosított – utolsó két soráról van szó. A verset a Budapesti Szemle közli (1917, 170. kötet, 486. szám, 446-447). Lásd még: LÉVAY 1925, 97-99.

1916. júl. 14.

„bús dalba foglaltam mint már elköltözöttet” – Lásd az 1910. nov. 26-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1916. szept. 7.

„szorgalmas, szegény özvegyasszony” – Özv. Nahóczky Mihályné.

A *Búcsú az öreg szülfától* című költeményt a Budapesti Szemle közli (1916, 168. kötet, 479. szám, 292-293.) Lásd még: LÉVAY 1925, 88-91.

1916. okt. 5.

„egyik unokahúgom, egy szegény özvegy papné” – Bodnár Istvánné Benedikty Julianna.

„írok én erre bármi kis verset” – Lévy a centenáriumi alkalomra csakugyan ír egy emlékdát. Az *Arany bölcsője. Születése századik évfordulóján a Kisfaludy-Társaságban* című költeményt közli: Budapesti Szemle, 1917, 169. kötet, 449-451; A Kisfaludy-Társaság Évkönyve, 1916/17, új f. 50. kötet, 18-20; LÉVAY 1925, 93-96.

1916. okt. 17.

„Pedig írtam azóta mást is” – *A szalontai temető* című vers megjelent: Budapesti Szemle, 1917, 169. kötet, 482. szám, 286-287; LÉVAY 1925, 91-93.

1916. dec. 11.

„két kis költeményben is elsirattam” – Lásd az 1910. nov. 26-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1916. dec. 28.

Az *Arany bölcsője* c. költeményhez lásd az 1916. okt. 5-i naplófeljegyzéshez tartozó jegyzetet.

1917. febr. 15.

„A hírlapok nagy elismeréssel írnak róla.” – Lásd például: Az Újság, 1917, 44. szám.

1917. febr. 23.

„T. L.-né” – Özv. Tóth Lászlóné Csernák Judit.

Később Lévy ez utolsónak szánt naplófeljegyzést még egy magyarázó-lezáró szöveggel egészíti ki:

Szüleim 1892. év januárjában haltak el. A vesztesség fájdó érzete ösztönzött papírra vetni és feljegyezgetni búsongásaimat. Kezdettem azt mindjárt azon évben okt. 24-én. Azóta állandó, gyakori foglalkozásom lett ez a feljegyezgetés. Sok minden apróság, ami körültem vagy velem történt. Sohasem valami fontos, gyakran éppen semmiség. Inkább csak szórakozás, babrálgatás. Semmi különös célt nem volt vele, legkevésbé, hogy azokat valaha valaki majd olvasni fogja. Azt gondoltam, jól fog esni magamnak, ha idővel előveszem e lapokat s felújulnak előttem a régi emlékeim.

Most már életem kilencvenkettedik évében ennek a vágyakozásnak vagy reménynek vége van. Elgyengültek a szemeim, s képtelen vagyok az olvasásra. Így rám nézve ezek a feljegyzések,

melyek már három kötetre szaporodtak, végképp használhatatlanok, s megszüntem ezeket folytatni 1917. febr. 23-án ezzel a kötettel.

A jegyzeteknek Szentpéteri üres fészek címet adtam, mert Szentpéteren, a szüleim után örökölt kegyeletos kis fészeknek én lettem a lakója és a búsongó, magános verebe. Ott vártak rám azután mindig egykori életem legtisztább, ártatlan örömei, melyeknek most már csak emlékei látogatnak.

Miskolc, 1917. március 4.

Lévay József

Névmutató

- Ábrányi Emil II/342
 Ábrányi Kornél II/236
 Adorján Boldizsár II/125
 Adorján Boldizsárné Lemouton Emilia II/125
 Adorján család II/125
 Adorján Dávid II/125
 Adorján Lőrinc II/125
 Ady Endre II/163, 348
 Algya honvéd ezredes I/219
 Alba Nevis (= Rozsnyai Kálmánné)
 Alexander Bernát I/395; II/280
 Alexy János I/351, 390, 404; II/35, 41, 78, 154
 Alighieri, Dante I/388
 Ando Borbála I/146; II/93, 396
 Andrásy Dénes II/235
 Andrásy Gyula II/242
 Andrásy Gyula, ifj. I/392, 413; II/149, 153, 258, 317, 330
 Angyal Dávid II/95, 147, 196, 280
 Antal Gábor II/125, 126, 127
 Antal Géza II/322
 Apostol Emma (= Vadászy Pálné)
 Apostol Pál I/153; II/277
 Apponyi Albert I/382; II/65, 330
 Arany János I/39, 132, 136-137, 139, 151, 183, 312, 314, 315, 322, 353, 357, 358, 371, 388, 389, 391, 396, 400, 401, 406, 407, 413; II/8, 16, 21, 28, 32, 35, 36, 43, 48, 68, 75, 76, 109, 111, 117, 118, 125, 147, 155, 156, 170, 184, 205, 209, 225, 280, 283, 309, 332, 338, 342, 363, 373, 374, 375, 378, 380, 381, 383, 385, 386, 388, 401, 409
 Arany László I/119, 120, 139; II/16, 225, 342
 Arany Lászlóné (= Voinovich Gézané)
 Arany Sándor I/136
 Aranyi Lipót II/345-345
 Augusztia hercegasszony II/298
 Backe, Franz I/212
 Backe, Frieda I/212, 246
 Backe, Hans I/213
 Bajza József I/158
 Baksa Lajos II/126
 Baksay Sándor I/144, 194, 274, 277, 388, 389; II/80, 205, 208-209, 332-333, 342
 Balázs Győző II/394
 Balázs Lajos (= Sipeki Balázs Lajos)
 Ballagi Géza I/94
 Balogh Bertalan II/166, 227, 260, 274
 Balogh Jenő II/197, 284
 Bánffy Dezső I/276
 Bánffy Györgyné II/93
 Bánhidya Sándorné Vay Klára II/318, 326, 328
 Bánóczi József I/412
 Barcsay Ágnes II/149
 Bárd Miklós (= Kozma Ferenc)
 Barkassy Sándor II/306
 Barna Ignác I/396; II/76, 77, 209
 Báróczy Sándor I/22
 Baross Gábor I/106, 107
 Baross Jusztin I/106, 107, 110, 113
 Baróti Szabó Dávid II/149
 Bársony János I/209
 Bartányi Gyula I/99, 357; II/108, 141, 191, 223, 417
 Bartányi Gyuláné Kubacska Anna I/99, 357; II/223, 394
 Bartha Mihály I/27
 Bartók Lajos I/226
 Bayer József II/117, 121, 134, 217, 225, 270, 271, 342, 345
 Benczur Gyula II/66
 Bendik István I/55, 56
 Benedikty Irma (= Vadászy Pálné)
 Benedikty Pálné Lévay Erzsébet I/70, 229, 230, 231; II/393
 Benedikty Zsuzsanna (= Takaró Lászlóné)
 Beöthy Zsolt I/157; II/47, 136, 139, 164, 165, 166, 167, 170, 173, 196, 241, 270, 330, 342, 345, 362, 375
 Béranger, Pierre Jean de II/28, 209, 222
 Berchtold gróf I/386
 Berczovay András II/196

- Berecz Károly I/221-222
 Beregi Oszkár II/95
 Berzeviczy Albert I/234, 334; II/141, 142,
 170, 174, 197, 243, 274, 403
 Berzy Sándor II/321, 322
 Berzsenyi Dániel II/404
 Bethlen Mihály II/192, 233
 Bezdák László I/118
 Bihar Ferenc I/329
 Bismarck, Otto I/119; II/242
 Bizony Ákos II/104
 Block Ármin II/322
 Bodnár Irma (= Ferenczy Dánielné)
 Bodnár István II/24, 408
 Bodnár Istvánné Benedikty Julianna („Juliska”) II/101, 103, 222, 238, 261,
 369, 373, 374, 393-394, 408, 411, 418,
 419, 420, 424
 Bónis Sámuelné Dániel Borbála I/68
 Bornemisza László II/20, 21, 106, 146,
 147
 Boruth Andor II/15, 16, 407
 Bottlik István II/104, 105
 Bottlik József I/105, 117
 Bottlik Lajos I/261
 Božich ny. kúriai bíró I/276, 312, 319, 394,
 395; II/29, 38, 109, 111, 300
 Börne, Ludwig I/33
 Brezovay Eszter II/80
 Brezovay László II/80
 Bulyovszky Gusztáv II/417
 Burián István I/246
 Burns, Robert I/44, 201, 263, 345, 400,
 402; II/29, 339, 392, 398, 399, 400,
 403, 406
 Buttler János I/277
 Bürger, Gottfried August I/353, 355, 357
 Byron, George Gordon Lord I/183;
 II/79, 270, 280
 Cicero, Marcus Tullius II/176, 200
 Clairmont, Karl G. II/79, 196
 Claparéde Sándor II/262
 Concha Győző II/303, 313, 342
 Czakó Sámuel II/287
 Czakó Sámuelné Tóth Borbála II/287
 Czanyuga József I/109
 Csáky Albin I/392
 Csáky Árpádné I/122
 Császár Elemér II/337, 340, 363
 Csengery Antal II/38
 Csengery Lóránt I/352, 392, 394; II/29,
 77, 81, 109, 111, 115, 152, 154, 157,
 158, 162, 300
 Csernák Béla I/224-225, 231, 278, 303,
 358, 362, 370, 374, 393; II/32, 45, 69,
 78, 111, 113, 154, 188, 260, 261, 326,
 328, 400, 404, 408, 410, 411
 Csernák Béláné Vadász Emília („Emi-
 ke”) I/224-225, 231, 278, 303, 355,
 370, 374, 405; II/11, 23, 25, 32, 35,
 69, 78, 79, 81, 86, 119, 154, 161, 207,
 209, 260, 261, 318, 326, 394, 399,
 400, 404, 405, 407, 408, 412, 418, 422
 Csernák Ilona („Ilka”) I/358, 395; II/37,
 78, 113, 114, 188, 207, 209, 212, 351,
 352, 404, 406, 408, 410, 412, 423
 Csernák István I/318; II/116, 126, 150,
 151, 152, 154, 157, 188, 210, 221,
 222, 230, 234, 239, 240, 241, 342,
 350, 351, 402
 Csernák Judit (= Tóth Lászlóné)
 Csiky Kálmán I/384
 Csiky Kálmánné Gönczy Etelka I/136,
 383-384
 Csizmadia Sándor I/228
 Csizy Jánosné Lévy Irén I/183
 Csokonai Vitéz Mihály I/296, 389;
 II/358, 405
 Csomós Zsigmond I/114, 120
 Dadányi János II/198
 Dadányi Mária II/198, 238, 312, 422
 Dadányi Miklós II/198
 Dadányi Sándor I/336, 198
 Dadányi Sándor, ifj. I/401; II/198
 Dadányi Sándorné Xivkovich Erzsébet
 („Lillike”) I/84, 103, 117, 119, 146,
 148, 150, 195, 244, 278, 282, 306,
 317, 357, 375, 396, 397; II/112, 113,
 116, 198, 199, 225, 226, 238, 306,
 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400,
 401, 402, 406, 411, 419
 Dálnoky József II/277
 Dálnoky Károly I/39
 Dapsy Gizella (= Rozsnyay Kálmánné)
 Dapsy Kálmán II/266

- Darányi Ignác I/276, 278, 283, 308, 313, 315, 317, 320, 324, 396, 398, 401, 402; II/38, 40, 43, 65, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 153, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 197, 205, 207, 209, 210, 212, 213, 300, 333
- Deák Ferenc I/257, 268, 269; II/66, 96, 97, 410
- Dégenfeld grófnő I/308
- Dégenfeld József II/62, 125, 127
- Derczeny Imre I/225, 277; II/41, 80, 109, 115, 154, 207, 221, 234
- Devich László II/153, 158, 163
- Dirner galambtenyésztő I/55
- Ditner Adolf II/101
- Dobai Szabó Juliánna (= Lévay Péterné)
- Dobozy Mihály I/183
- Dobsa Lajos I/204
- Dóczy Imre II/200
- Dóczy Lajos I/329; II/95, 102, 141, 196
- Dohnányi Ernő I/114
- Dókus Ernő II/38, 126, 127
- Dókus Gyula I/393, 394; II/38, 115, 126, 153
- Domby László II/223, 279
- Draga királynő II/289
- Drohobeczki püspök I/110
- Ecsedy doktor I/36
- Éder Elek I/307; II/70, 73, 102, 104
- Egressy Ákos II/52
- Egressy Gábor II/50-52, 60
- Egressy Pál II/60
- Egressy Pálné Juhász Juliána II/60
- Elek Árpád I/326; II/50
- Elek Kálmán I/380
- Elischer Dániel I/56
- Ellinger fényképész I/87
- Eötvös József II/243
- Eötvös Károly I/276
- Eötvös Loránd II/197, 324, 342
- Erdélyi János I/33, 37, 39
- Erdős Renée I/222
- Ernusz Kelemen I/330; II/320, 347, 380, 382
- Eröss Lajos II/125, 127, 139
- Erzsébet királynő I/122; II/86
- Etlényi Géza II/345
- Falb időjós I/146, 147, 255
- Farkas Ákos II/26, 30, 408
- Farkas Gusztáv I/259
- Farkas Imre I/355
- Farkas József I/190
- Farkas László I/329, 341, 383; II/10, 16, 54, 56, 102, 196, 218
- Farkas Mária II/339
- Farkas Róza (= Thomka Istvánné)
- Fátyol József I/36
- Fáy Gyula I/394; II/21
- Fazekas Mihály I/143
- Fedák Sári II/274
- Fejérváry Géza I/392; II/282
- Fejes István I/122, 143, 168, 233; II/129, 131, 229, 265, 269, 330, 342, 395
- Fekete Dezső II/106, 146
- Fekete István II/277
- Fekete Pál II/106, 146
- Ferenc Ferdinánd trónörökös II/289
- Ferenc József, I. I/118; II/377
- Ferenczy Béla II/78, 80, 152, 162
- Ferenczy Dániel II/135, 143
- Ferenczy Dánielné Bodnár Irma II/135, 143
- Ferenczy István II/106
- Feszty Árpád I/219
- Filep Mihály I/47
- Fináczy Ernő II/230
- Finkey Ferenc I/391, 395; II/356
- Flesch Alfréd I/317
- Flesch Zsigmond Károly I/317, 394, II/406
- Fodor Dániel I/410; II/46, 93, 319
- Fodor Dánielné Gyulay Aranka I/410; II/93, 319
- Fodor Kálmán II/319
- Fodor Magdolna II/319
- Fodor Pál II/46, 319
- Fraknói Vilmos II/10
- Gaál Jenő I/283, 318, 352, 394; II/29, 35, 38, 77
- Garay János I/100; II/394, 395
- Gárdonyi Géza I/282; II/111, 117, 274
- Gárdos Aladár II/410
- Gárdos Alfréd II/53, 197, 405, 407
- Gárdos doktor I/310

- Gáspár Bernát II/64, 71
 Gencsy Albert II/78, 111
 Géresy Kálmán 342
 Giczey Samu II/16
 Glatz Oszkár I/342
 Glósz doktor I/219
 Glück Ernő (Ödön) II/227, 232, 419
 Goethe, Johann Wolfgang von I/33, 231, 259, 320, 322, 353; II/28
 Gond Pál II/371, 373
 Goya, Francisco II/16
 Gönczy Etelka (= Csiky Kálmánné)
 Gönczy Pál I/384
 Görgey Árminné Jóny Emília II/186
 Görgei Artur I/74, 75-76, 84, 126, 136, 206, 210, 219, 255, 263, 305, 329, 338, 341, 382, 383; II/10, 16, 56, 66, 95, 102, 111, 135, 148, 166, 167, 178, 179, 186, 192, 197, 219, 225, 229, 232, 233, 270, 276, 289, 312, 330, 342, 345, 359, 360-361, 363, 364, 365, 369, 415, 416, 423
 Görgey István I/76, 84, 185, 206, 210, 219, 255, 279, 303, 410; II/10, 56, 92, 102, 111, 135, 148, 166, 167, 178, 186, 192, 233, 276, 342, 365, 369, 407, 415, 416, 417
 Görgey Istvánné Dedinszky Aurélia II/179
 Görgey József II/186
 Görgey László I/75, 287; II/115, 121, 167, 186, 363
 Görgey Márton I/355; II/153
 Guhr Mihály I/204, 361; II/76, 205
 Gyivke Katalin (= Pilta Jánosné)
 Gyivke Szilárd II/198
 Gyógyító Jankó I/159
 György király II/238
 Győry Tibor II/76
 Gyulai Pál I/59, 75-76, 81, 84, 101, 121, 122, 124, 125, 136, 139, 141, 148, 162, 166, 185, 193, 198, 206, 216-217, 218, 219, 222, 225, 228, 232, 235-236, 255, 256, 261, 263, 268, 270, 271, 275, 277, 278, 282, 287, 302, 305, 306, 308, 311, 314, 316, 317, 318, 319, 329, 334, 338, 341, 342, 345, 346, 350, 357, 360, 376, 378, 381, 382, 383, 387, 391, 395, 396, 397, 406, 407, 410, 411; II/6, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 29, 45, 46, 54, 56, 57, 60, 64, 65, 90, 92, 93, 94, 95, 111, 117, 118, 141, 170, 178, 184, 185, 208, 226, 283, 290, 302, 303, 319, 330, 335, 339, 342, 347, 363, 392, 395, 397, 400, 403, 408, 411, 412, 417, 423
 Gyulay Antónia II/92
 Gyulay Aranka (= Fodor Dánielné)
 Gyürky Pál I/404; II/35
 Haide Károly II/32, 78
 Hajduska Albert II/79
 Halász-Hradil Rezső II/191, 417
 Halász Imre II/242
 Haller József II/272
 Hamza Gusztáv I/318
 Hanvay Zoltán I/318, 352, 358-359, 392, 398, 402; II/79, 80, 81, 82, 129, 151, 157, 208, 303, 405, 406
 Haraszti Gyula II/196
 Harsányi Kálmán I/225
 Hatvany Lajos II/383
 Havranek polgármester I/166
 Hazai Samu II/160
 Hebrón ügyvéd I/408
 Héderváry Kálmán I/246
 Hegedűs István I/193; II/350
 Hegedűs Sándor I/329; II/47
 Hegyi Gyuláné Kajári Anna II/223, 232
 Heil Fausztin II/155, 163
 Heine, Heinrich I/108, 110, 210, 315; II/28, 29, 111, 117, 153, 209, 408
 Heinrich Gusztáv I/363; II/68, 75, 102, 147, 271, 280, 324, 325
 Heinrich Gusztávné II/147
 Heinrich doktor I/102, 108
 Helvey Laura I/219
 Hencz Károly I/304
 Herczeg Ferenc II/188
 Herman Ottó II/342
 Herczel doktor II/219
 Herschel időjós I/400
 Hetényi Bódog II/360, 412
 Hoffman Ottó I/151
 Hohenberg Zsófia hercegnő II/289
 Hoitsy Pál I/322
 Homérosz II/332
 Hoór Tempis Erzsébet I/404; II/406

- Horánszky Nándor I/392
 Horatius Flaccus, Quintus I/151, 194, 396, 407; II/48, 56, 79, 155, 160, 209, 326, 393, 397, 403, 406, 409, 411, 422
 Horovitz Regina (Hermin) (= Székely Ferencné)
 Horváth Irén I/104
 Horváth Lajos I/79, 173, 175, 177, 179, 206, 210, 213, 239, 240, 246, 247, 248, 266, 272, 274, 276, 277, 279, 281, 283, 284, 308, 310, 315, 318, 320, 324, 330, 348, 349, 353, 355, 356, 389, 394, 395, 396; II/29, 30, 32, 43, 62, 63, 76, 77, 78, 96, 97, 112, 113, 114, 137, 140, 141, 145, 152, 165, 236, 243, 285, 300, 320, 330, 347, 402, 403, 404, 405, 406, 411, 415
 Hosszú Gyula II/133
 Hőgyes Endre I/148
 Hugo, Victor I/334; II/403
 Hummel, Johann Nepomuk I/119
 Hunfalvy János II/150
 Hunfalvy Pál II/122, 150
 Hunyadi János I/225
 Ihász Károly II/197
 Ilosvay László I/35; II/197
 Imrik Péter I/212; II/80, 110, 207
 István király, „Szent” I/135, 285, 286, 346
 Iuvenalis, Decimus Iunius II/76
 Ivanovics György I/178, 208, 240, 276, 277, 358, 360, 362, 401, 402; II/29, 300
 Jakab Ödön II/188
 James, Henry II/209
 Jászay Mari II/174
 Jekelfalussy Lajos II/16
 Jelfy Gyula II/417
 Jeszenszky Ferenc II/70, 122, 136
 Jókai Mór I/75, 132, 140, 268, 269, 329, 355; II/114, 170, 283
 Jókainé Laborfalvy Róza II/16
 József főherceg I/345
 Justh Gyula II/97; II/199
 Kácsor Hermin II/38
 Kaffka Ignác I/378-379
 Kaffka Margit II/404
 Kállay Albert I/206, 240, 276, 312, 324, 352, 392, 394, 398; II/29, 35, 38, 76, 80, 111, 152, 161, 162, 210, 300
 Kálmán Farkas I/156
 Kálvin János (Jean Calvin) I/56
 Karap Ferenc I/313
 Károli Gáspár I/59
 Károly király, IV. II/289, 380
 Károlyi Alajos I/386
 Károlyi Árpád II/280
 Károlyi Imre I/386
 Katona Mihály II/277
 Katona Zsigmond I/111, 112, 114, 117
 Katona Zsigmondné I/118
 Kaucz Gyula I/303
 Kazinczy Artúr II/95
 Kazinczy Ferenc I/22, 101; II/149, 298, 339
 Kazinczy Gábor I/183, 342; II/30, 95, 192, 202, 233, 342, 418
 Keglevich István I/304
 Kempf Kemenes József I/388
 Kenessey Béla II/125, 126
 Keszi Ferenc I/27
 Khuen-Héderváry Károly II/95, 96, 97, 190
 Kiss Áron II/330, 342
 Kiss Ferenc I/405; II/57, 72, 104, 123, 124, 210
 Kiss Ferencné Szűts Jolán („Jolánka”) I/189, 216, 243, 304, 323, 353, 354, 405; II/23, 33, 37, 38, 57, 71-72, 104, 123, 124, 210, 397, 401, 402, 408, 409
 Kiss János II/230
 Kiss József költő I/413; II/179, 189, 265, 272, 274, 312, 421
 Kiss József tanár II/277
 Klug Nándor
 Kmety György II/416
 Knight, William II/337
 Kóczán Miklós I/389
 Koeppel Emil II/270
 Komjáthy Jenő II/163
 Konkoly Thege Miklós II/274
 Konstantin király, XII. II/238
 Kónya Paulina („Linácska”) II/395
 Kónyi János I/22
 Kónyi Manó II/141
 Korányi doktor I/126

- Korányi Sándor I/318
 Koroda Pál II/392
 Korponay József II/277
 Kossuth Ferenc I/295, 345; II/54, 71, 285-286
 Kossuth Lajos I/100, 268, 368, 374, 389; II/66, 68, 71, 96, 148, 178, 193, 307, 361, 416
 Kovács Lajos I/400; II/311
 Kovács Lajos, ifj. I/400
 Kovács László II/8, 12
 Kovács Sebestyén Endre I/183
 Kovácsy egyházi főgondnok II/127
 Kozma Andor I/82, 88, 136, 139, 193, 296, 410; II/16, 56, 79, 89; II/131, 134, 143, 184, 185, 196, 243, 274, 323, 337, 338, 341, 342, 344, 345, 346, 362, 373, 375, 381, 382, 383, 388, 414, 417, 418
 Kozma Ferenc (Bárd Miklós) II/337, 340, 341, 342
 Kozma Sándor I/88; II/330
 Kólcsey Ferenc I/388
 Kőnig Gyula II/53
 Kőrös Endre II/322
 Kubacska Anna (= Bartányi Gyuláné)
 Kubacska István II/147
 Kubik Béla I/371; II/115, 116, 121, 165
 Kubik Gyula II/105
 Kubinyi Aladár I/311, 351, 390, 404; II/27, 35, 38, 78, 80, 408
 Kubinyi Pál II/223
 Kubinyi Pálné Bartányi Anna II/223
 Kun Bertalan I/27, 153, 164, 211, 378, 386; II/125-126, 330
 Kun Kálmánné I/394
 Kuthy Zoltán I/412; II/5, 345
 Kürthy főispán II/83
- Láczy (Szabó) László I/329, 366
 Láng Lajos I/183
 László király, „Szent” I/122
 Latinovics II/111
 Latkóczy Kálmán I/374
 Latkóczy Margit (= Vadászy Györgyné)
 Lechner doktor II/239
 Léderer kertész I/300, 363
 Lekky István II/37
 Lengyel Béla II/236
- Lengyel József II/319
 Lengyel Miklós I/378; II/405
 Lengyel Sámuel I/73
 Leo pápa, XIII. I/241
 Lévay Borbála (= Vadászy Györgyné)
 Lévay Erzsébet (1834–1835) I/229; II/398
 Lévay Erzsébet (= Benedikty Pálné)
 Lévay István I/99
 Lévay Julianna I/228, 229-230, 231
 Lévay László I/229, 230, 231
 Lévay Péter I/19, 20, 47; II/253, 399, 410
 Lévay Péterné Dobai Szabó Juliánna I/18, 20, 228; II/253
 Lévay Zsuzsanna I/229, 230, 231
 Lichtenstein József I/239, 286; II/272-273, 343, 360
 Lipcsey Ádám II/104, 131
 Lippich Elek I/261; II/400
 Lisznyai Kálmán I/183
 Livius, Titus I/80
 Lorántfy Zsuzsanna II/149
 Lossonczy család I/75; II/393
 Lossonczy Jenő I/88, 251, 286, 325, 327, 328, 365, 366, 369, 377, 401; II/44, 76, 207, 210, 217, 225, 226, 394, 402, 409
 Lossonczy Jenőné Bárczy Iréne II/35, 79, 104, 115, 203, 212
 Lossonczy József II/277
 Lossonczy Károly I/377
 Lossonczy Károlyné Vay Leonie II/133
 Löw Róza II/166, 415
 Lumniczer doktor I/158
 Luther Márton (Martin Luther) I/56
- Madách Imre II/254, 337
 Madarassy Gyula I/358, 402
 Major Balázs II/322
 Marczali Henrik II/219
 Mária Terézia I/119
 Máriássy család I/209; II/393
 Máriássy István I/68
 Markó doktor I/170
 Marmontel, Jean-François I/22
 Marton főhadnagy II/257
 Mátyás király I/225; II/380
 Melanchton, Philipp I/56
 Melczer Géza I/56
 Melczer Gyula I/55, 261; II/105, 330

- Melczer Gyuláné Vay Róza II/135
 Melczer László I/56
 Mértén József I/51
 Meskó László II/78
 Miklós Elemér I/157
 Miklós Gyula főispán I/65, II/392
 Miklós Gyula I/58, 111
 Miklós Ödön I/157, 302, 345; II/20
 Miklósy István II/276
 Mikszáth Kálmán I/277, 170; II/283
 Mikuleczky Istvánné Kun Ilona II/135
 Miskolczy György II/277
 Mitrovics Gyula I/32
 Mlakkel Mátyás I/159; II/277
 Mocsáry Lajos II/350
 Mocsáry Lajos, ifj. II/350
 Molière (Jean-Baptiste Poquelin) I/65;
 II/294, 339
 Molnár Bertalan I/285
 Muschke házbérlő I/121
- Nádpataky László II/38, 82, 83, 118, 151,
 152
 Nagy Béla II/156
 Nagy Ferenc II/376
 Nagy Imre I/35
 Nagy István I/297
 Nagy Jenő I/312, 380
 Nagy Miklós I/283, 320; II/321, 322, 326
 Nagy Ödön I/352, 353, 392, 394, 396;
 II/29, 35, 38, 40, 43, 76, 81, 83, 109,
 111, 118, 152, 161, 162, 210, 213, 300
 Nahóczky Mihály II/318, 320
 Nahóczky Mihályné Jerabek Mária
 II/238, 239, 259, 371, 424
 Návay Lenke II/270, 312, 365
 Négyesy László II/342
 Németh József II/277
 Novák Lajos I/143
- Nyáry Sándor I/122
 Nyáry Tamás II/382
 Nyusztay István II/277
 Nyusztay Róza II/21, 115, 116, 188, 210,
 352, 408, 412, 423
 Nyusztay Vilmos II/188, 290, 318, 330,
 351
- Odescalchi hercegné I/308
- Oláh Gábor II/404
 Oltványi Pál I/244; II/30
 Ónody András II/277
 Orbán Barna II/47
 Orbán József II/48
 Orczy Gyula I/109, 138, 170, 277, 279,
 288, 324, 379; II/107, 119, 121, 290,
 396
 Orosz Mihály II/82
 Ottó főherceg II/289
 Ovidius, Naso, Publius II/283, 284, 396,
 397, 399, 403, 417, 419, 422
- Őry Filep Gábor I/153; II/52, 60
- Paasonen Henrik I/113
 Pál apostol I/86
 Pálffy Albert I/93
 Pálóczy Horváth Ádám I/143
 Palóczy László II/62, 277
 Pap Zoltán II/188, 207, 213
 Papp Kálmán I/36
 Pataky Sándor I/279
 Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna
 II/64, 224-225, 279, 355, 357, 409
 Pauler Gyula I/237
 Peary, Robert II/86
 Pejacsevics grófnő I/211
 Pekár Gyula II/274
 Perczel Dezső I/100
 Péter Mihály II/356
 Petőfi Sándor I/134, 136, 137, 225, 357,
 371, 387, 388, 413; II/36, 48, 81, 125,
 149, 156, 253
 Petrák András I/144, 225; II/396
 Petrovay György I/126, 263
 Pilta Ádám II/198
 Pilta család I/150; II/287, 393
 Pilta Erzsébet (= Xivkovich Emilné)
 Pilta János II/198
 Pilta Jánosné Gyivke Katalin II/198, 396,
 397
 Pilta Mihály II/198
 Pilta Miklós I/150; II/198
 Plány Ervin II/350
 Plány Ferencné Würsching Kamilla
 II/186
 Plessinger vasúti hivatalnok I/401, 402
 Plósz Sándor I/183; II/197

- Pócs András II/277
 Ponori Thewrewk Emil (= Thewrewk Emil)
 Pótincza Lajos I/411
 Prohászka kat. püspök II/231
 Prónay József I/139; II/16
 Pulszky Ferenc I/157
 Puky István I/389; II/405
 Puky József II/149, 211, 219, 294, 303
- Rác János II/277
 Rác Sándor II/277
 Radácsi György II/202, 269
 Radó Antal II/57, 409
 Radvánszky Béla I/306, 308, 334, 350; II/403
 Radvánszky Béláné Tisza Ilona I/308; II/22
 Radvánszky Géza I/334; II/22
 Radványi István II/205, 209, 213
 Ragályi Béla I/297
 Ragályi József II/277
 Rákóczi Ferenc I/36, 100, 243, 291, 370, 371; II/280
 Rákosi Jenő I/413; II/280
 Ramecz Árpád II/390
 Rapaics miniszteri tanácsos I/176, 276
 Ráth Mór II/391
 Regéczy István II/277
 Reményi Ede I/183
 Renan, Ernest I/48
 Révész Imre II/149
 Révész Kálmán II/149, 269
 Reviczky Gyula I/51; II/392
 Riedl Frigyes I/275
 Rimay János I/308
 Rizsányi tisztviselő I/117
 Róna József I/256
 Rousseau, Jean-Jacques I/352
 Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizella (Alba Nevis) I/311, 314; II/266-267, 401, 420
 Rugóczy János II/277
 Rüdiger tábornok I/75
- Salamon Ferenc II/16
 Salamon király, „Bölcs” I/124, 151
 Sallustius, Gaius S. Crispus I/33
- Salvini Gusztáv I/84; II/393
 Samassa József I/382; II/213
 Sándor király II/289
 Sándor Márton II/193
 Sárai Szabó Jenő I/404; II/35, 81, 83, 110, 115, 160
 Sárközy Aurél II/82, 83, 161, 162
 Schack Antal I/279
 Schedel Ferenc (= Toldy Ferenc)
 Scheffel, Joseph Viktor von II/322
 Schiller, Friedrich von I/33, 353, 357, 358; II/358
 Schlauch Lőrinc I/205, 213
 Schlegel, Friedrich von II/109
 Schopenhauer, Arthur I/348
 Schönher apát-esperes I/35
 Schubert, Franz II/358
 Schweitzer cukrász I/73
 Scott, Walter I/240; II/399
 Sebestyén Gyula II/274, 348
 Semsey Andor I/310, 311, 315, 351, 390, 404; II/35, 41, 42, 110, 150, 157, 205, 207, 212, 213, 214, 217
 Semsey László I/318
 Seneca, Lucius Annaeus I/23, 24, 99; II/391
 Serényi Béla II/97
 Shakespeare, William I/50, 65, 137, 192, 198; II/53, 56, 57, 60, 77, 106, 109, 117, 121, 125, 134, 217, 271, 280, 339, 345, 398, 411
 Sidlauer doktor I/171, 310; II/11, 14, 201, 205
 Sipeki Balázs Lajos II/153, 161, 162, 210, 300
 Sípó A. Gyula I/99
 Soltész Kálmán I/277
 Soltész Nagy Albert I/223
 Soltész Nagy Irma (= Tarnay Gyuláné)
 Soltész Nagy Kálmán I/334; II/335
 Solymossy Sámuel I/123; II/395
 Solymossy Sámuelné („Boriska”) I/123
 Spányi Irma I/114
 Stettka Gyula II/185, 193, 195, 197, 215, 217
 Strauss, David I/48
 Stürgkh Károly II/374
 Swift, Jonathan II/196, 418

- Szabó Ágoston („Gusztí”) I/276, 312, 352, 394; II/29, 32, 35, 40, 43, 76, 81, 109, 111, 118, 122, 300
- Szabó Gyula I/59, 324; II/26, 121, 273
- Szabó István I/388
- Szabó Jenő (= Sári Szabó Jenő)
- Szabó József I/65; II/273, II/392
- Szabó Jusztí I/96; II/77, 78, 133-134, 394, 396, 410, 414
- Szabolcska Mihály I/157
- Szafka Pál II/140
- Szalay László II/127
- Szalay Péter II/10
- Szalay Gizella (= Voinovich Gézáné)
- Szalvátor főherceg II/288
- Szarkáné II/366, 369
- Szász Béla I/114, 120; II/326
- Szász Károly I/135, 183, 185, 219, 220, 302, 375, 388, 391; II/16, 90, 331, 342, 360
- Szathmáry József I/153, 164; II/277
- Szathmáry Király Anna (= Patay Gyuláné)
- Szathmáry Király Pálné II/65
- Szávay Gyula II/95, 342
- Széchenyi István I/98, 125, 234; II/68, 75, 88-89, 90, 100, 102, 194, 377
- Széchényi Jenő I/213, 240, 248, 276, 277, 278, 312, 317, 392, 394; II/29, 300
- Székely Bertalan I/183
- Székely Ferenc II/266
- Székely Ferencné Horovitz Regina (Hermin) II/266, 396
- Szekfű Gyula II/280
- Székrenyesy Árpádné Lossonczy Albine I/369.
- Széky család I/359
- Széky István I/359; II/79, 80
- Széll Farkas II/141
- Széll Kálmán ref. esperes I/391, 401, 406, 407; II/374
- Széll Kálmán miniszterelnök I/166, 392
- Szemere Attila I/314
- Szemere Bertalan I/185, 256, 288, 309, 311, 313, 314, 322, 327, 343, 349, 356, 363, 368, 370, 371-374, 376; II/62, 138, 345, 401
- Szemere család I/374
- Szenci Molnár Albert I/127, 142; II/323, 333
- Szendrey család II/92
- Szendrey Ignác I/387, 410; II/92
- Szentiványi Árpád II/38
- Szentiványi Gyula I/37
- Szentiványi József I/176
- Szentkláray Jenő 342
- Szepessy Gyula I/215, 251, 254, 286, 294, 325, 327, 365, 366; II/ 44, 107, 121
- Szepessy László I/365
- Szeremley Lajos I/93
- Szeremley Lajosné I/394
- Szikszai György I/47, 66, 228, 335, 343; II/61, 93, 142, 177, 328, 356, 392
- Szilágyi Dezső I/148, 157, 177, 282; II/66, 80, 330
- Szilágyi Sándor II/16
- Szily Irma I/357
- Szily Kálmán I/101, 139, 185, 216, 245, 303, 338, 341, 357, 383, 410; II/10, 47, 56, 197, 198, 285, 342, 344, 345
- Szily Róza I/357
- Szirmay Balamér I/358
- Szombathy József I/167; II/274
- Szombathy László II/274
- Szombathy Sámuel II/274
- Szombathy Sándor II/274
- Szomjas Aladárné Lossonczy Zseni I/286
- Szomjas József II/16
- Szöllősi doktor II/222
- Sztáray grófnő II/86
- Sztrava huszárkapitány II/62
- Szűcs Irén I/322
- Szűcs János I/158, 367; II/251, 253
- Szűcs Jánosné Zabary Juliána II/251
- Szűcs Lajos I/109, 113, 279, 288, 322, 324, 379; II/107, 119, 121
- Szűcs Margit I/322
- Szűcs Zoltán I/322
- Szűts Béláné Vadászy Mária („Mariska”) I/233, 357, 395; II/23, 25, 31, 32, 33, 72, 78, 104, 112, 114, 116, 117, 154, 206, 207, 210, 219, 220, 221, 269, 311, 365, 372, 394, 397, 406, 408, 410, 418, 422
- Szűts Jolán (= Kiss Ferencné)
- Tacitus, PubliusCornelius I/384; II/90
- Tagore, Rabindranáth II/271-272
- Takács Juliska II/65, 92

- Takács Sándor II/280
- Takaró Ilona II/118, 119, 156, 157, 158, 182, 212, 268, 278, 357, 362, 380, 382, 412, 421, 423
- Takaró Irma II/129, 156, 210, 217, 233, 322, 331, 418
- Takaró Lászlóné Benedikty Zsuzsanna II/105, 107, 109, 122, 282, 374, 393, 411
- Tandlich Ármin II/322
- Tarkovics József I/352, 392, 398; II/29, 30, 35, 40, 43, 76, 81, 109, 111, 152, 156, 157, 158, 162, 300
- Tarnay Gyula I/58; II/12, 189, 222, 229, 335, 365
- Tarnay Gyuláné Soltész Nagy Irma II/335
- Teleki László II/416
- Teleki Sándorné II/213
- Tell Vilmos I/387
- Terge Pál II/275
- Thallóczy Lajos II/377
- Thaly Kálmán I/100, 252, 341
- Than Károly I/148
- Thewrewk Emil I/341, 388
- Thomka Istvánné Farkas Róza I/102, 103, 108, 110, 137, 320, 321, 323, 393; II/394, 395, 402, 405
- Tieck, Ludwig II/109
- Tinódi Sebestyén II/149
- Tisza István I/276, 293, 295, 392; II/95, 96, 101, 104, 155, 184, 192, 197, 209, 233, 234, 249, 264, 291, 292, 330, 362
- Tisza Kálmán I/183, 308
- Toldy Ferenc I/337, 338, 339, 341, 359, 389
- Tomori Anasztáz II/342
- Tompa Mihály I/79, 137, 139, 151, 183, 184, 187, 188, 191, 197, 198, 199-201, 217, 312, 342, 369, 371, 378, 413; II/20, 21, 38, 106, 125, 146, 147, 149, 156, 192, 202, 233, 267, 342, 349, 369, 393, 399, 401, 405, 408, 418, 421
- Tompa Mihályné Söldos Emília II/192, 233
- Tóth János II/24, 408
- Tóth Jánosné Benedikty Erzsébet I/215; II/394, 398, 408
- Tóth Kálmán II/262, 420
- Tóth Lászlóné Csernák Judit („Juci”) I/162, 208, 315, 317, 323, 328, 352, 356, 360, 365, 369, 393, 394, 405, 408, 409; II/5, 21, 24, 28, 32, 37, 49, 78, 107, 108, 113, 114, 116, 137, 152, 159, 186-188, 192, 203, 208, 210, 218, 239, 281, 310, 315, 338, 349, 354, 370, 372, 377, 379, 388, 402, 404, 405, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 419, 422, 423, 424
- Tóth Lőrinc I/157
- Tóth Menyhért I/97
- Tóth Miklós II/133
- Tóth Miklósné Vadászy Amália II/133
- Tömörkény István I/272
- Török István II/72, 409
- Török Istvánné Vadászy Borbála II/23, 85, 394, 408, 409, 410
- Török János II/277
- Török Pál II/16
- Tüdős István II/89, 126, 129, 131, 269, 271, 276, 277-278
- Ugron Gábor I/80
- Unghváry László I/251, 289, 291
- Ursitsch őrnagy I/107
- Xivkovich család II/382, 393, 400, 422
- Xivkovich Emil I/82, 268, 336, 198; II/267, 278, 286, 337, 349, 393, 400, 421
- Xivkovich Emilné Pilta Erzsébet I/117, 119; II/41, 45, 81, 118, 157, 158, 198, 210, 305, 312, 313, 337, 338, 395, 408, 409, 412, 422
- Xivkovich „Lillike” (= Dadányi Sándorné)
- Xivkovich Miklós II/198
- Yeats, William Butler II/271
- Váczy János II/267, 421
- Vadászy Béla II/107
- Vadászy Borbála II/107
- Vadászy Dezső I/359, 374, 377; II/14, 135, 291, 295, 301, 338, 368, 405, 409, 419
- Vadászy Dezsőné Latkóczy Margit I/374; II/405, 409
- Vadászy Emília (= Csernák Béláné)

- Vadászy György I/140, 303, 304, 386, 405; II/12, 19, 107, 184, 211, 396, 407
- Vadászy Györgyné Lé vay Borbála („Biri”) I/217, 229, 303, 323, 351, 365, 375, 393; II/17, 121, 394, 396, 398, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 412
- Vadászy Györgyné Süle Jolán I/395; II/401, 406
- Vadászy József II/338
- Vadászy Kálmán I/23; II/391
- Vadászy Mária (= Szűts Béláné)
- Vadászy Pál I/60, 69, 75, 199, 219, 231, 273, 278, 289, 295, 315, 323, 359, 369, 384, 398; II/14, 19, 47, 48, 57, 72, 88, 89, 126, 127, 129, 132, 139, 152, 153, 154, 155, 157, 160, 166, 180, 194, 202, 207, 209-210, 212, 217, 233, 251, 254, 257, 269, 299, 300, 301, 320, 322, 329, 338, 341, 342, 343, 360, 368, 369, 372, 373, 392, 393, 402, 406, 407, 409, 417, 420
- Vadászy Pál, ifj. I/140, 282, 298, 333, 361, 374, 377; II/115, 118, 295, 375, 396, 405, 409, 412, 419
- Vadászy Pálné Benedikty Irma I/23, 25, 75, 87, 244, 256, 278, 286, 294, 323, 330, 353, 374, 375, 395, 409; II/7, 53, 54, 78, 107, 109, 152, 153, 155, 159, 160, 177, 184, 222, 233, 242, 243, 261, 262, 311, 318, 322, 329, 339, 373, 378, 391, 392, 393, 396, 399, 402, 405, 406, 407, 410, 411, 420, 422
- Vadászy Pálné Apostol Emma I/298, 333; II/405, 409
- Vadnay Gábor II/277
- Vadnay István I/325; II/370, 383
- Vadnay Károly I/92, 157, 210; II/330, 342
- Vadnay Tibor I/211; II/216, 418
- Vajda János I/226
- Vajda Ödön I/166
- Vályi József I/35
- Vályi Nagy Ferenc I/388
- Vámosy Mihály I/136
- Vándza Mihály II/277
- Várady Antal I/92, 296; II/189
- Vargha Gyula I/303, 388; II/48, 90, 100, 139, 236, 274, 322, 324, 325, 326, 331, 337, 342, 360
- Vay Ábrahám I/341
- Vay Ádám I/36, 38
- Vay Béla I/64, 65, 114, 157, 293, 394; II/119, 121, 143-144, 248
- Vay Béláné Teleki Zsófia I/114, 120
- Vay család II/250
- Vay Elemér I/114; II/96, 119, 222, 248, 249, 250, 267, 271, 283, 288, 335
- Vay Gáborné II/102, 141
- Vay Lajos II/248
- Vay Klára (= Bánhid y Sándorné)
- Vay Miklós I/31-32, 88, 94, 95; II/248, 277, 288, 318, 326, 339, 346, 394, 422
- Vay Péter I/341
- Vay Sándor I/398
- Vécsey Tamás I/206; II/195
- Veidlich Pál II/201
- Velich müncheni követ II/210
- Venetianer Jakab II/14
- Vergilius Maro, Publius I/187; II/77, 392, 395, 396, 403, 410, 412
- Vértesy Jenő I/318; II/400, 402
- Vilmos császár, I. II/312, 313
- Vitányiné Szűcs Karolina II/253
- Vladár Ervinné II/78
- Voinovich Géza I/219, 316, 317, 346; II/10, 60, 64, 95, 100, 102, 117, 140, 141, 196, 225, 226, 233, 241, 249, 259, 267, 275, 283, 285, 314, 316, 317, 321, 323, 337, 342, 374, 407, 409, 419, 420, 422
- Voinovich Gézáné Szalay Gizella I/219, 255, 316, 317, 345, 346; II/10, 56, 117, 147, 184, 407
- Vörösmarty Mihály I/165, 284, 353, 389, 406, 413; II/76, 80, 109, 125
- Waldapfel János II/356
- Wallentiny Dezső II/349
- Weidlich Pál II/321, 322, 326
- Wekerle Sándor I/382
- Wild vendéglős I/109, 113
- Wilhelm Herman II/322
- Wlassics Gyula I/176, 303; II/38, 197
- Wlassics Gyuláné II/38, 39
- Zelenka Pál I/211, 282, 401; II/133
- Zichy Géza I/291
- Zita hercegnő II/289

Zola, Émile I/275
Zwingli, Ulrik I/56
Zsarnay Lajos I/153

Zsigmond Ferenc I/287; II/400
Zsilinszky Mihály II/45, 197
Zsoldos György II/277
Zsóry Gusztáv I/249, 281; II/38, 40

Címmutató

A mutató a naplóban említett Lévay-költemények címeit, illetve címvariánsait tartalmazza.

1897. december 31. Szentpéteren I/94
A bércokről (= Tátrai kép. Tátra Széplak 1902. július 31.)
A bikeszádi tölgyek II/391
A cenki sírbolt II/411
A fecskék II/82, 83, 122, 410
A föld himnusza II/293, 295, 303, 310, 313, 314, 421
A fülemüléhez I/135; II/395
A halál után (= Gyászpompa)
A hegytetőn I/130
A hóforrásoknál (= A hó források mellett) II/395
A Kárpátok I/282; II/400
A két öreg I/81, 82; II/393
[A legmagasb tetőre értem...] I/291
A lúdtoll (Swift) II/418
A magvető. Üdvözlét Mikszáth Kálmánnak II/412
A Megváltó II/382, 422
A Múzsza búcsúja II/18, 26, 48, 324, 407, 408, 409
A naphoz II/113, 412
A pacsirtához II/283, 421
A pátriárka I/378; II/405
A szalontai temető II/374, 424
A szobor beszél (= A szobor) II/147, 415
A szobor mellett II/408
A tehénke II/293, 295, 421
A tél játéka (= Tátrai hang)
A víg koldusok (Burns) I/263, 400, 402; II/400, 406
[Az álom és a szerelem...] (= Szerelem, álom)
Az apostolok I/181, 183; II/397
Az Arany-szoba II/395
Az élet alkonya (= A két öreg)
Az időprófeta II/396
Az Úr előtt II/241, 314, 316, 317, 321, 323, 419
Akácok a temetőn II/410
Alkony II/418
[Állok szerettem sírja mellett...] II/245
Arany bölcsője. Születése századik évfordulóján a Kisfaludy-Társaságban II/380, 381, 382, 383, 385, 386, 388, 424
Aratás II/114, 136, 139, 140, 141, 142, 259, 412, 414
[Bármilyen szép vagy, Tátra-Széplak...] I/403
Bércék, erdők II/117, 412
[Beszélni ezüst, hallgatni arany...] I/270
Beszélő fák I/336; II/134, 135, 143, 403, 414
Borongás I/253; II/399
Búcsú (= Fenyvesek búcsúja) II/120, 412
Búcsú (= Isten veled) II/395
Búcsú. Tátra Széplak 1903. aug. 12. (= Vegyünk búcsút)
Búcsú az öreg szilfától II/371, 372, 373, 374, 375, 424
[Büszke ne légy büszke palotádra...] II/128
Csalatkozás II/398
Csalóka tél I/193, 195; II/397
Csillagom I/323; II/402
Csokonai II/343, 350, 422
[Dacolni az idővel...] I/254
Diagnózis II/288, 290, 421
Ébredez a szellő II/398
Édes ital I/320; II/402
Égi pelyhek I/379; II/405
Egy barátnémet távozásakor II/400
[Egy szép nőhöz verset írni...] II/39
Egy szikra (A miskolci Fülléregyletnek) II/65, 66, 409
Egy szomorúfűz a kútnál (= Egy szomorúfűz) II/405
[Éjjel, mikor...] (= Csillagom)
[El innen, a szabadba ell...] I/273
[Életednek örülve élj...] I/189
[Életünk beh unott volna...] I/301

- Elhagyott sír* II/392
[Elhervadhat sírja felett...] I/135
Élő halottak II/354, 423
Előhang (= Szózat)
[Elsétálok reggelenkint...] I/393
Emberszeretet II/401
Emlékeim II/225, 267, 418, 421
Ének II/397
Erdélyi János emléklapja II/391
Észak ura II/298, 421
Évforduló emléklapja I/78
- Fásultság* II/402
Fehér lapok II/391
Fellegtábor II/401
Fenyvesek búcsúja II/120, 412
Fullánk II/232, 419
Független nyugalom II/406
- Görgey Arthur síremléke* II/423
Görgey István sírkövére II/417
- Gyászpompa* I/336; II/403
Gyermekeim II/135, 143, 147, 414
Gyermekesereg (= *Gyermekek*) II/84, 87, 410
Gyulai Pál sírkövére II/117, 411
Gyulai Pálnak – egy érczöntvény galambal II/406
Gyulai Pálnak – egy kis borküldeménnyel II/409
- [Ha nem gyógyít a Táttra...]* I/206
Hajnalkép. Egy jelmezestélyen X. Lilikének II/393
Hangya és fülemüle II/231, 241, 259, 419
[Hanyatlóban a nap...] II/6
[Hánytorgatja sok jóakaróm...] II/338
Hazafelé II/155, 158, 415
[Hütehagyott, hitvány zarándok...] I/155
Hívogató II/421
Hoc erat in votis I/407; II/406
Hulló levelek II/406, 419
- [Ifjú anya, megtört remény...]* II/332
Integer vitae (Horatius) I/194
Isten fája (A magyarbéli parkban) II/225, 227, 418, 419
Isten veled II/241
Itt születtem I/199; II/398
- Jelenés* I/277, 278; II/400, 420
Jó ám papnak lenni II/180-181, 202, 329, 417
[Jó éjszakát!...] I/17
[Jólesik hinnem...] I/83
Jupiter Pluvius I/275, 277, 278; II/400
- Kalvin (A Kalvin-szövetség ünnepére)* II/283, 285, 314, 421
Karácsonyi verebek I/167; II/396
Képzlet (Emlékezés Jókaira) II/114, 412
Kérlelés (= *Fellegtábor*)
Két arckép II/403
Két betegség (= *Diagnózis*)
Két hetes II/398
Két orvos II/379
Két rózsabimbó II/304
Két sétatob II/421
Két sóhaj II/413
Kísértet II/18, 407
Kivándorló imája II/5, 407
[Komor, sötét a hegytető...] I/53
Korszerű dal II/293, 295, 297, 421
- Látogatás* II/116
[Látom, itt most nyílik...] I/314
Lemegy a nap (= *Az Úr előtt*)
- Madárének a zsolcai parkban* II/250, 267, 271, 420
Magamról II/420
Márczius tizenötödike (= *Ünnep ez a szép nap*)
[Megszólal a sírban a holt...] I/133
Merengés II/397
[Midőn a sírokat...] I/42
Mikes II/345
[Miskolcnak bizony szép...] I/313
Mit kérjünk? Mit várunk? (Egy vallás-erkölcsi felolvasáson) (= *Mit várunk?*) II/88, 410
[Most már isten veled, nyugodalmas fészke...] I/203
[Mozogj, haladj, amíg lehet...] I/32
- Napnyugta* (= *Az Úr előtt*)
[Ne gondoljak most már semmire...] I/318
[Nem nyughatunk meg...] I/25
Néma bánat II/391
Néma erdő I/121; II/395

[*Oh, várva várt idő!...*] I/57
[*Oltárodra elég tömjént nem raktam...*]
I/226

Ő is elment II/35, 39, 41, 44, 408
Ők hárman II/156, 415
Ötven év után. 1898. márczius II/394

Részvét I/180; II/397

[*Se nem hiba, se nem érdem...*] II/170
[*Semmit sem adnak ingyen az istenek...*]
II/33

Sétapadon II/406

[*Süss csak forró nyári nap...*] (= *A naphoz*)

Szállás II/419

[*Szárnyaidból evező...*] (= *Magamról*)
Szemere Bertalan szobránál I/363, 370,
371, 372, 373; II/401, 404

Szép öreg templom II/385, 424

[*Szép, szép ez a Tátra alja...*] I/213

[*Szép vagy, nagyon szép vagy...*] I/264

[*Szépeltő szót...*] II/39

Szerelem, álom II/262, 420

Színjáték a Tátra alatt II/400, 402

Szobám II/403

Szombat este a kunyhóban (Burns) II/392

Szózat I/363, 364, 365, 370; II/404

Szüretünk II/417

Tátrai doktor II/399, 423

Tátrai hang II/410

Tátrai kép. Tátra Széplak 1902. július 31.
I/211; II/398

Tavaszt vártunk II/409

Téli vers (= Téli emlék) I/167; II/396

Terített asztal II/42, 44, 409

Titok II/412

Tizenhat éves (Xivkovich Lillikének) II/393

Toldy Ferenc emlékezete II/403

Tompa szobránál. Rimaszombat, 1902.
június 4. II/398

Turisták II/397

Utasok II/415

Útlevél II/402

Ünnep ez a szép nap II/397

Vadvirágok II/248, 420

Válasz egy levélkére (= Válasz) II/166, 415

[*Van mindened...*] (Heine) II/29

Végtelen színjáték II/244, 314, 316, 317,
420

Vegyünk búcsút II/399

Vergődés II/398

[*Verted, uram, mindig verted...*] I/152

Viharok I/401; II/406

Zászlótartó miskolci indulója II/313, 314,
320, 335, 422

[*Zord a jövő...*] I/284

Irodalomjegyzék

- ARANY 1888: *Arany János levelezése író-barátaival*, I-II, kiad. RÁTH Mór, Bp., 1888–89.
- BALÁZS 1935: BALÁZS Győző, *A Sajóvölgy pacsirtája*, Cegléd, 1935.
- BALÁZS 1935a: LÉVAY József, *Apám jegyzetei az időjárásról*, kiad. BALÁZS Győző, Magyar Jövő, 1935. júl. 18, 19, 20.
- BALÁZS 1935b: *Szentpéteri üres fészek. Lévy József ismeretlen naplójából*, kiad. BALÁZS Győző, Magyar Jövő, 1935. ápr. 21.
- BALÁZS 1935c: BALÁZS Győző, *Előszó a kiadáshoz* = LÉVAY 1935.
- BALÁZS 1936: *Lévy József naplójegyzetei báji Patay Gyulánéről*, kiad. –őz- [BALÁZS Győző], Magyar Jövő, 1936. dec. 29.
- BURNS 1892: BURNS Róbert *Költeményei*, ford. LÉVAY József, Bp., 1892.
- CSERNÁK 1927: CSERNÁK Béla, *Tizenkét pohár*, Miskolci Szemle, 1927/3.
- CSOKONAI 1999: CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei. Levelezés*, kiad. DEBRECZENI Attila, Bp., 1999.
- CSORBA 1942: CSORBA Zoltán, *Miskolc és Borsod az irodalomban*, Miskolc, 1942.
- DOBROSSY 1996: DOBROSSY István, *Lévy József (1825–1918) = D. I., Miskolc írásban és képekben*, III, Miskolc, 1996.
- GÖRGEY A. 1911: GÖRGEY Artur, *Életem és működésem Magyarországon az 1858. és 1849. években*, I-II, ford. GÖRGEY István, Bp., 1911
- GÖRGEY I. 1918: GÖRGEY István, *Görgey Arthur a szárműzetésben 1849-1867*, Bp., 1918
- GÖRGEY I. 1916: GÖRGEY István, *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig*, Bp., 1916.
- GULYÁS 1931: *Kazinczy Gábor levelei Lévy Józsefhez*, kiad. GULYÁS József, ItK, 1931, 335-365.
- HATVANY 1981: HATVANY Lajos, *Lévy József = H. L., Harcoló betűk. Irodalmi tanulmányok*, Bp., 1981.
- HOÓR TEMPIS 1924: HOÓR TEMPIS Erzsébet, *Gyermekkori emlékeim Lévy Józsefről*, Miskolczi Napló, 1924. okt. 12.
- HORVÁTH 1988: *Szentpéteri üres fészek. Szemelvények Lévy József naplójából*, kiad. HORVÁTH Barna, Miskolc, 1988.
- HORVÁTH 1989: HORVÁTH Barna, *Lévy József a református egyházban*, A Herman Ottó Múzeum Közleményei, 26 (1989).
- HORVÁTH 1991: *Lévy Emlékkönyv*, szerk. HORVÁTH Barna Sajószentpéter, 1991.
- KILIÁN 1975: KILIÁN István, *Csokonai és Puky István barátsága*, A Déri Múzeum Évkönyve, 1975.
- KILIÁN 1977: KILIÁN István, *Csokonai, Puky István és Darvas Anna*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XVI (1977).
- KISSNÉ 1925: KISS Ferencné SZÜCS Jolán, *Visszaemlékezés Lévy Józsefre*, Miskolczi Napló, 1925. nov. 25.

- KISS - NYIKES 1996: KISS Katalin, NYIKES Zita, *A kiadatlan Lévay-levelekről*, Új Holnap, 1996. nov.
- KOZMA 1912: KOZMA Andor, *Gyulai Pál, a költő*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, új f., 1911/1912, XLVI, 18-43.
- KRÚDY 1989: KRÚDY Gyula, *A magános ember naplója* = K. Gy., *Irodalmi kalendárium*, Bp., 1989.
- LESZIH 1927: LESZIH Andor, *Lévay József szobája a miskolci múzeumban*, Miskolci Szemle, 1927/3.
- LÉVAY 1865: LÉVAY József, *Titus Andronicus = Shakspere minden munkái*, IV, Pest, 1865.
- LÉVAY 1866: LÉVAY József, *A makranczos bölgy = Shakspere minden munkái*, VII, Pest, 1866.
- LÉVAY 1867: LÉVAY József, *IV. Henrik király = Shakspere minden munkái*, XV, Pest, 1867.
- LÉVAY 1870: LÉVAY József, *V. Henrik király = Shakspere minden munkái*, XVI, Pest, 1870.
- LÉVAY 1874: Lucius Annaeus SENECA *Vigasztalása Marciához*, ford. LÉVAY József, Bp., 1874.
- LÉVAY 1871: LÉVAY József, *Vízkereszt, vagy amit akartok = Shakspere minden munkái*, XI, Pest, 1871.
- LÉVAY 1881: LÉVAY József *Összes költeményei*, I-II, Bp., 1881.
- LÉVAY 1893: Lucius Annaeus SENECA *Vigasztalásai*, ford. LÉVAY József, Bp., 1893 (Olcso Könyvtár, 327).
- LÉVAY 1897: LÉVAY József *Újabb költeményei*, Bp., 1897
- LÉVAY 1899: *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*, kiad. LÉVAY József, Bp., 1899.
- LÉVAY 1909: LÉVAY József, *A Múzsza búcsúja*, Bp., 1909
- LÉVAY 1925: LÉVAY József *Utolsó versei*, kiad. VOINOVICH Géza, Bp., 1925.
- LÉVAY 1935: LÉVAY József, *Visszatekintés*, kiad. BALÁZS Győző, Miskolc, 1935.
- LÉVAY 1935a: *A „Szentpéteri üres fészek”*. Részletek Lévay József naplójából, kiad. BALÁZS Győző, Miskolc, 1935.
- LÉVAY 1988: *Lévay József (1825-1918) élete és művei. Válogatott bibliográfia*, Miskolc, 1988.
- LÉVAY 1997: *Lévay József kéziratai a miskolci Herman Ottó múzeumban*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXV-XXXVI (1997); = LÉVAY 1998.
- LÉVAY 1998: *Lévay József hagyatéka*, A Miskolci Egyetem Textológiai Műhelyének Füzetei, VII, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, KOVÁTS Dániel, PORKOLÁB Tibor (1998).
- LÉVAY 1998a: *„Fürdői naplók”*. *Lévay József kiadatlan naplójegyzeteiből*, Szülőföldünk, 1998. szept.
- LÉVAY 1999: *Lévay József naplójegyzetei*, A Miskolci Egyetem Textológiai Műhelyének Füzetei, VIII, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, KOVÁTS Dániel, PORKOLÁB Tibor (1999).
- LÉVAY 1999a: *„Szentpéteri üres fészek”*. *Lévay József kiadatlan naplójegyzeteiből*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXVIII (1999); = LÉVAY 1999.
- MIKÓS 1978: MIKÓS Róbert, *Lévay József életútja*, Miskolc, 1978 (Borsod-Miskolci Füzetek. Irodalomtörténet, 11).
- PETNEKI 1996: PETNEKI Áron, *„Kedves jó Linácska!” Az öregedő Lévay József három évtizedes levelezése Kónya Paulinával*, Új Holnap, 1996. nov.

- PETNEKI 1999: *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*, kiad. LÉVAY József, reprint kiad. PETNEKI Áron, Miskolc, 1999 (Felsőmagyarországi Minerva).
- PORKOLÁB 1997: *Az (arany) középszer költője (A Lévy-recepció néhány sajátosságáról)*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXV (1997); = LÉVAY 1998.
- PORKOLÁB 2000: PORKOLÁB Tibor, „Üdvözetlekből font fényes koszorú” *Az 1911. évi Lévy-jubileum rituáléja és retorikája = Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., 2000 (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei, 9).
- SÓTÉR 1965: *A magyar irodalom története*, IV, szerk. SÓTÉR István, Bp., 1965.
- SZEMERE 1896: SZEMERE Bertalan, *Naplóm (Össze gyűjtött munkái*, 1-2), Pest, 1869.
- SZERÉNYI 1912: *Lévy Emlékkönyv*, szerk. SZERÉNYI Sándor, Miskolcz, 1912.
- SZIGETHY 1928: SZIGETHY Ferenc, *Lévy gyermeki és rokoni szeretete*, Reggeli Hírlap, 1928. dec. 2.
- TOMPA 1902: TOMPA Mihály *Munkái*, I-IV, kiad. LÉVAY József, Bp., 1902-1905 (Magyar Remekírók, 37-40).
- TOMPA 1964: TOMPA Mihály *Levelezése*, I-II, kiad. BISZTRAY Gyula, Bp., 1964 (A Magyar Irodalomtörténet Forrásai, 6-7).
- TÓTH 1924: TÓTH Kálmán, *Az utolsó mohikán. Intimitások Lévy József életéből*, Reggeli Hírlap, 1924. ápr. 20.
- TÓTH 1924a: TÓTH Kálmán, *Lévy és a bucsuzó Muzsa*, Reggeli Hírlap, 1924. máj. 29.
- TÓTH 1924b: TÓTH Kálmán, *Lévy testamentuma*, Reggeli Hírlap, 1924. jan. 25.
- TÓTH 1924c: TÓTH Kálmán, *Lévy fürdői levelei*, Miskolczi Napló, 1924. júl. 27.
- TÓTH 1925: TÓTH Kálmán, *Lévy szülőháza*, Miskolczi Napló, 1925. jan. 4.
- TÓTH 1925a: TÓTH Kálmán, *A Kárpátok vándora. Lévy a Tátrában*, Miskolczi Napló, 1925, febr. 8.
- TÓTH 1925b: TÓTH Kálmán, *Lévy irodalmi hagyatéka*, Miskolczi Napló, 1925. máj. 10.
- TÓTH 1925c: TÓTH Kálmán, *Vadász Pál és Lévy*, Reggeli Hírlap, 1925. ápr. 22.
- VÁCZY 1913: VÁCZY János, *Tompa Mihály életrajza*, Bp., 1913.
- VOINOVICH 1911: VOINOVICH Géza, *Lévy József*, Budapesti Szemle, 1911, 146. kötet, 412. szám, 125-134.
- ZSIGMOND 1906: ZSIGMOND Ferenc, *Lévy József élete és költészete*, Bp., 1906.
- ZSIGMOND 1915: ZSIGMOND Ferenc, *Baksay Sándor*, It, 1915, 226-227.

Képjegyzék

1. A szentpéteri Lévay-ház (Ábrahám I., 1927) (HOM HTD 53.2131.1.)
2. Lévay Péterné Dobai Szabó Juliánna (Szinay J., 1869) (HOM HTD 53.248. 20.2.)
3. Lévay Péter (Szinay J., 1869) (HOM HTD 53.248.20.1.)
4. Seneca *Vigasztalása* Lévay József fordításában, 1874
5. Az *Emléklapok Erdélyi János nagykaposi emléktáblájának leleplezése alkalmából* c. kiadvány címlapja, 1994
6. A Lévaynak adományozott III. osztályú Vaskorona-rend okirata, 1894. dec. 22. (HOM HTD 53.4551.1.-2.)
7. Lévay Péter imádságoskönyve – Szikszai György: *Keresztyéni tanítások és imádságok* (HOM HTD 73.487.48.)
8. Lévay József levele Vadász Pálhoz temetésével kapcsolatos rendelkezéseiről, 1896. júl. 23. (HOM HTD 53.4408.1)
9. Görgei Artur Lévaynak dedikált fotója, 1896. okt. 15. (Ellinger E.) (HOM HTD 53.248.19.)
10. Kiránduló társaság a Bükkben, 1890 körül (Schabinsky) (HOM HTD 53.1983. 1.1.)
11. Lévay József *Évforduló emléklapja. 1896. Szept.* című versének kézírata (HOM IGY 89.6.22.)
12. Lévay József *Visszatekintés* c. önéletrajza, 1935
13. Lévay József *1897. Deczember 31. Szentpéteren* című versének kézírata (HOM IGY 89.6.7.)
14. A Lévay által sajtó alá rendezett *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből* c. kötet, 1889
15. Lévay József képes levelezőlapja Trencsénből Farkas Rózához, 1898. jún. 27. (magántulajdon)
16. Lévay József képes levelezőlapja Trencsén-Teplícéről Farkas Rózához, 1898. júl. 8. (magántulajdon)
17. Lévay József *A hegy-tetőn. 1899. april 20.* című versének kézírata (HOM IGY 89.6.3.)
18. Lévay József képes levelezőlapja Szalontáról Farkas Rózához, 1899. júl. 27. (magántulajdon)
19. Lévay József fotója (Schabinsky) (HOM HTD 53.3985.1.)
20. Lévay József *Részvét* című versének kézírata, „Tátra Széplak, 1901. julius 31.” (HOM IGY 89.6.15.)
21. Tompa Mihály hanvai síremléke (Bujdos T., 1995)
22. A Franklin Lévay által gondozott Tompa-kiadásának első kötete, 1902
23. Lévay József verse Szűts Jolán emlékkönyvében, 1901. dec. 26. (HOM HTD 53.248.60.)
24. Lévay József fotója (Dunky-fivérek, 1902) (HOM HTD 53.3985.1.)
25. Holló Barnabás rimaszombati Tompa-szobra (Bujdos T., 1995)
26. Gyulai Pál verse Szűts Jolán emlékkönyvében, 1902. szept. 17. (HOM HTD 53.248.60.)
27. Szász Károly Lévaynak dedikált fotója, 1902 (Koller Károly) (HOM HTD 53.248.13.)

28. Lévay Péter feljegyzései a Szikszai-féle *Keresztyéni tanítások és imádságok* című könyvben (HOM HTD 73.487.48.)
29. Lévay József levele unokahúgához, özv. Szűts Béláné Vadászy Máriaéhoz, 1903. máj. 17. (HOM IGY 97.33.4.)
30. Lévay József *Borongás. Tátra-Széplak 1903. augusztus* című versének kézírata (HOM HTD 73.487.51.)
31. Lévay József nyug. alispán beszéde „Borsodvármegye törvényhatósági bizottságának 1904. december 5-iki közgyűlésén” (HOM HTD 53.2972.1.)
32. Lévay József levele Thomka Istvánné Farkas Rózához, 1905. aug. 6. (magántulajdon)
33. Lévay József „Éjjel, mikor...” kezdetű versének kézírata, „T. Széplak, 1905. aug. 10.” (HOM IGY 89.6.6.)
34. Lévay József *Toldy Ferencz emlékezete születése századik évfordulója után az Akadémiában* című ódájának kézírata, 1906 (HOM HTD 73.487.41.)
35. Oklevél Lévay József akadémiai tiszteleti taggá választásáról, 1906. márc. 23. (HOM HTD 53.248.102.)
36. Lévay József képes levelezőlapja özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbálához, Tátra-széplak, 1906. júl. 16. (HOM HTD 73.487.55.)
37. Lévay József képes levelezőlapja Szűts Jolánhoz, Tátra-széplak, 1906. júl. 21. (HOM HTD 73.487.54.)
38. A Magyarországi Kárpátgyesület évi jegye (HOM HTD 73.623.2.)
39. Lévay József *Előhang a miskolci városi Vörös-Kereszt választmány 25-ik évfordulója alkalmából 1906. október 1-sőjén a miskolci színházban tartott örömmünnepen* című költeménye (HOM HTD 73.487.54.)
40. Lévay József a Szemere-ódát szavalja, 1906. nov. 11.
41. Lévay József *Szemere Bertalan szobránál. Miskolcz, 1906. november 11.* című ódája (HOM HTD 73.487.2.)
42. Lévay József fotója, 1907 dec. (Dunky-fivérek) (HOM HTD 53.248.23.)
43. Boruth Andor Lévay-portréja, 1908 (HOM 53.28.1.)
44. Lévay József levele özv. Vadászy Györgyné Lévay Borbálához, 1907. máj. 7. (HOM HTD 79.1048.1.)
45. Lévay József széplaki képes levelezőlapja özv. Szűts Béláné Vadászy Máriaéhoz, 1908. júl. 31. (HOM HTD 73.487.53.1)
46. Egressy Gábor emléktáblája lászlófalai templomban (Bujdos T., 1995)
47. *A Szentpéteri üres fészek* kéziratának részlete
48. Lévay József *A Múza búcsúja* című verseskötete, 1909
49. Horváth Lajos fotója a Lévay-hagyatékból (HOM HTD 53.248.2.)
50. Lévay József levele Tüdős István ref. lelkészhez, 1909. okt. 13. (HOM HTD 73.487.52.)
51. A miskolci Lévay-ház (Megay G.)
52. Lévay József miskolci díszpolgári oklevele, 1910. márc. 22. (HOM HTD 53. 248.88.)
53. Lévay József *Látogatás* című versének kézírata, „Tátra Széplak 1910. aug. 9.” (HOM IGY 97.33.2.)

54. Szűts Jolán és Kiss Ferenc Lévaynak dedikált fotója, 1910. aug. 4. (Andrássi L.) (HOM HTD 53.248.15.)
55. Lévay József levele özv. Tóth Lászlóné Csernák Judithhoz, 1911. márc. 10. (HOM HTD 73.487.53.1)
56. A Szent István-rend kiskeresztjének okiratai, 1911. nov. 14. (HOM HTD 53 4550.1-2.)
57. A Lévay-jubileum díszelőadásának plakátja, 1911. nov. 18. (HOM HTD 73.487.7.)
58. A díszülés meghívója, 1911. nov. 19. (HOM HTD 73.487.104.1.)
59. Lévay és Beöthy Zsolt, 1911. nov. 19. (Jelfy Gy. felvétele a Vasárnapi Újság 1911/48. számában)
60. Berzeviczy Albert üdvözlő távirata a Lévay-jubileum alkalmából, 1911. nov. 17. (HOM HTD 73.487.10.)
61. A Vasárnapi Újság Lévay-számának címlapja, 1911. nov. 26.
62. Lévay József levele Vadászy Pálhoz, 1912. jan. 24. (HOM HTD 53.4399.1)
63. Lévay József *Jó ám papnak lenni* című költeményének kézírata, 1912. jan. 25. (HOM HTD 53.4399.1)
64. Lévay rendelkezése temetése felől, 1912. febr. 1. (HOM HTD 53.4384.1.)
65. Lévay rendelkezése gyászjelentése felől, 1912. febr. 1. (HOM HTD 53.4384.1.)
66. Csernák Judit fotója a Lévay-hagyatékból (Barna H.) (HOM HTD 53.248.1.)
67. Halász-Hradil René (Rezső): Lévay József, 1912 (HOM Képzőművészeti Gyűjtemény 53.37.)
68. Lévay József képes levelezőlapja özv. Szűts Béláné Vadászy Máriaához, „Tátra Széplak 1912. aug. 8.” (HOM HTD 73.487.53.2.)
69. Stettka Gyula: Lévay József, 1912 (HOM Képzőművészeti Gyűjtemény 53.235.)
70. Vadnay Tibor *Lévay József arcképe* című ünnepi szónoklata, 1912 (HOM HTD 73.487.2.)
71. Szűts Béláné Vadászy Mária fotója a Lévay-hagyatékból (Barkó I.) (HOM HTD 73.487.25.)
72. Báji Patay Gyuláné Szathmáry Király Anna fotója a Lévay-hagyatékból (Koller K.) (HOM HTD 53.248.70.)
73. *A Lévay Emlékkönyv*, 1912
74. Lévay József díszdoktori oklevele, 1912 (HOM HTD 53.248.90.)
75. Lévay-család síremléke a sajszentpéteri református ótemetőben (Kulcsár G.)
76. Lévay-írka (HOM HTD 53.3984.1.)
77. Gyulai Pál fotója Lévay-hagyatékból (Kozmata F.) (HOM HTD 53.248.17.)
78. Lévay József *Két rózsabimbó* című versének kézírata, „Szentpéter, 1914. November 5.” (HOM IGY 97.33.1.)
79. Elismervény a Lévay József által jegyzett kölcsönkötvényekről, 1915 (HOM HTD 84.61.1.)
80. *A Szentpéteri üres fészek* kéziratának részlete
81. Görgei Artur Lévaynak dedikált fotója (hátlap), 1916. okt. 15. (HOM HTD 53.248.19.)
82. A szentpéteri ref. templom (Kulcsár G.)

83. Lévay József levele dr. Nagy Ferenc miskolci polgármesterhez, 1916. nov. 14. (HOM HTD 73.487.44.1.)
84. Lévay József levele Vadászy Pálné Benedikty Irmához, 1916. dec. 15. (HOM HTD 53.4540.1.)
85. Lévay József *Két orvos* című versének kézirata, 1916. dec. 15. (HOM HTD 53. 4540.1.)
86. Lévay József *Szép öreg templom* című versének kézirata, 1917. febr. (HOM HTD 53. 4541.1.)
87. Lévay József *Arany bölcsője. Születése századik évfordulójának ünneplése a Kisfaludy-Társaságban* című költeménye, 1917. febr. (HOM HTD 73.487.48.)
88. Lévay József arcképe vasúti igazolványában, 1918 (HOM HTD 53.248.46.)
89. A sajszentpéteri Lévay-ház mint emlékház (Bujdos T., 1995)

Fotóreprodukciók: Kulcsár Géza

Tartalom

Lévay József naplójáról (Porkoláb Tibor).....	I/5
Szentpéteri üres fészek. Lévay József naplója (1892–1907).....	I/15
Szentpéteri üres fészek. Lévay József naplója (1908–1917).....	II/5
Jegyzetek	II/391
Névmutató.....	II/427
Címmutató.....	II/439
Irodalomjegyzék	II/442
Képjegyzék.....	II/445

